МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

МАТЕРІАЛИ

ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

«СУСПІЛЬСТВО І ОСОБИСТІСТЬ У СУЧАСНОМУ КОМУНІКАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ»

(28 квітня 2021 р.)

Запоріжжя
2021

УДК 316.77
С 90

Рекомендовано до видання Президією НТР
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол 3 від 12.04.2021 р.)

Редакційна колегія:
Бочелюк В.Й., д-р психол. наук, професор;
Бохонкова Ю.О., д-р психол. наук, професор;
Завацька Н.Є., д-р психол. наук, професор;
Мельнікова Ю.О., канд. філол. наук, доцент;
Островська Н.В., канд. наук із соц. ком., доцент;
Погребна В.Л., д-р філол. наук, професор;
Попович В.М., д-р філос. наук, професор;
Турба О.О., канд. соціол. наук, доцент.

С 90 **Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі**: Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції 28 квітня 2021 р., м. Запоріжжя [Електронний ресурс] / В.Л. Погребна, В.М. Попович, Н.В. Островська, О.О. Турба та ін. Електрон. дані. – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана.

ISBN 978-617-529-310-2

У збірнику розміщено матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі», яка відбулася 28 квітня 2020 року. Коло обговорених проблем: стратегічні напрямки розвитку теорії та практики соціальної роботи, питання соціальної політики в світі та Україні, теоретико-методологічні і прикладні проблеми сучасної журналістики, проблеми та перспективи психологічної науки в Україні та соціологічні дослідження.
Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також аспірантів і студентів соціально-гуманітарних факультетів.

УДК 316.77

ISBN 978-617-529-310-2

© Національний університет
«Запорізька політехніка»
(НУ «Запорізька політехніка»), 2021

ЗМІСТ

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА
СЕКЦІЯ 1
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Бучко Т.М., Побокіна Г.М.
ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ 13
Винник О.Д., Баршацька Г.Ю.
ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ СХИЛЬНІ ДО ПРОЯВІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ 17
Євсєєва К.С., Кузьміна М.О.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАСИЛЬНИЦЬКИХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ВІДОБРАЖЕННІ ВІТЧИЗНЯНИХ МЕДІА 20
Кузьмін В.В.
ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ 22
Кузьміна М.О.
ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИПУСКНИКА СПЕЦІАЛЬНОСТІ «231 – СОЦІАЛЬНА РОБОТА»: НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ 25
Лебеденко В.В., Кузьміна М.О.
МОБІНГ ТА БУЛІНГ СЕРЕД СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ 30
Литвиненко Н.О., Щербіна С.С.
НАПРЯМКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ДИСТАНЦІЙНІЙ (ЕЛЕКТРОННІЙ) ФОРМІ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ 32
Махніборода Д.О., Кузьміна М.О.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ 34
Серга Т.О.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ АУТИЗМОМ 37
Федотова А.С, Попович В.М.
ОБДАРОВАНІСТЬ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ 40

СЕКЦІЯ 2
ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Закревська А.В., Кузьмін В.В.
МАТЕРИНСЬКА ПОЗИЦІЯ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ДИТИНИ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ 44
Таран В.О.,
ПАТРІОТИЗМ ТА ЙОГО ВИДИ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ 45

СЕКЦІЯ 3
ЗАРУБІЖНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ПРОБЛЕМИ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ

Сагань Є.С., Турба О.О.,
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ 48

СЕКЦІЯ 4
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Ілляшевич К.В., Кузьмін В.В.
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ СОЦІАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ 52
Клименко А.О., Кузьмін В.В.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ 54
Попович В.М.
РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ У СОЦІАЛЬНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ 56
Сальнікова Н.С., Балухтіна О.М.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НАРКОЗАЛЕЖНОЮ МОЛОДДЮ 58
Червона К.В., Балухтіна О.М.
БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ГРОМАДЯН НА СТАН СОЦІУМУ 62

СЕКЦІЯ 5
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МІГРАНТАМИ

Блискун О.О.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВИМУШЕНИМИ МІГРАНТАМИ 65
Гречишкіна К.М., Побокіна Г.М.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МІГРАНТАМИ 67
Завацький Ю.А.
СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ 70
Лебеденко В.В., Турба О.О.
ПРИЧИНИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІДЛІТКІВ ТА ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ 72

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
СЕКЦІЯ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Альбіновська С.Ю., Волинець Г.М.
ІСТОРИЧНІ ОБРАЗИ І СЮЖЕТИ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ КАРИКАТУРІ 76
Божко Л.К., Панченко С.А.
«ТИЖНЕВИК «КРАЇНА» ЯК МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ ПРОЄКТ МЕДІАХОЛДИНГУ «НОВА ІНФОРМАЦІЯ» 78
Волинець Г.М.
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ «ТИЖДЕНЬ.UA» 81
Генералов Р.М., Носко А.М.
ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ТА ВТІЛЕННЯ ПРОЄКТУ НА РАДІО (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПЦІЇ АВТОРСЬКОЇ РАДІОПРОГРАМИ «РОК ДРАЙВ») 83
Єськова К.В.
ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ПОРТАЛУ «KARABAS LIVE» 86
Кавун Г.В., Скуртул Г.С.
РЕПОРТАЖІ В ЖАНРОВОМУ КОНТЕНТІ УКРАЇНСЬКИХ РАДІОСТАНЦІЙ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД 90
Козиряцька С. А.
МАРКЕРИ СЕНСАЦІЙНОСТІ У НОВИННИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ НА РЕЛІГІЙНУ ТЕМАТИКУ 92

Костромицький Р.І.
ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ФІЛЬМУ ДЕНІ ВІЛЬНЕВА «ТОЙ, ЩО БІЖИТЬ ПО ЛЕЗУ 2049» 95
Кошова О.В., Пода О.Ю.
ЮВІЛЕЙ ЖУРНАЛУ «УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА» 98
Леховіцер Д.О.
ПОСТПАМ'ЯТЬ І ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ 99
Ліхачова К. Ю., Єськова К. В.
СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ ЖУРНАЛУ «STUDY AND WORK» 102
Макар Л.О, Шульженко А.С.
ВИСВІТЛЕННЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ІНФОРМАЦІЙНИМИ АГЕНТСТВАМИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ІА «УКРІНФОРМ») 104
Мельник В.В., Носко А.М.
РОЗВАЖАЛЬНА АВТОРСЬКА ТЕЛЕПРОГРАМА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ: ДОСВІД СТВОРЕННЯ 105
Меренкова В.В., Погребна В.Л.
КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПУБЛІЦИСТИКИ ВІТАЛІЯ ЖЕЖЕРИ 108
Мірошниченко П.В.,
ПОДКАСТ ЯК ТРЕНД РАДІОЖУРНАЛІСТИКИ 110
Напрягло В.О., Шульженко А.С.
ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ 112
Онуфрієнко Г.С.
СУЧАСНА МОВНА КОМУНІКАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ФОРМАТУ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ЇЇ ЕКОЛІНГВІСТИЧНОГО ВИМІРУ 114
Островська Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕССЛУЖБИ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ 116
Отрішко Д.В., Костромицький Р.І.
ЖАНРИ СПОРТИВНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ 119
Панченко С.А.
ЗМІСТОВІ КОНОТАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ 121
Пилипенко А.В., Хітрова Т.В.
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФУД-БЛОГІНГУ 124
Погребна В.Л.
БЛОГЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОШТОВХ ДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ 126
Пода О.Ю.
ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЛЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО КІНО- І ТЕЛЕКОНТЕНТУ) 128
Скуртул Г.С.
ВІЗУАЛІЗАЦІЯ КОНТЕНТУ В ПРАКТИЦІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ 130
Тестова Д.В., Мельнікова Ю.О.
ЖАНРОВА ПАЛІТРА ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ «ДЕТЕКТОР МЕДІА» 132
Тимченко І.Д., Тонкіх І.Ю.
ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЖУРНАЛІСТСЬКОГО БЛОГУ 135
Тонкіх І.Ю.
ВИДИ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО КОНТЕНТУ У ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛАХ 139

Тяпкіна Н.І.
ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА ЕКСПАНСІЯ» В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 143
Хамідуліна Ю.Ю., Островська Н.В.
ПРОБЛЕМИ КНИГОВИДАННЯ НА СТОРІНКАХ КУЛЬТУРНО-ЧИТАЦЬКОГО ПРОЄКТУ «ЧИТОМО» 147
Хітрова Т.В.
«ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ» В РЕГІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЯХ КОМУНІКАЦІЇ 151
Чернявська Л.В.
АВТОРСЬКІ МЕМИ І АВТОРСТВО В МЕМАХ 153

СЕКЦІЯ 2
ДОСЛІДНИЦЬКІ ПОШУКИ В ЦАРИНІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ (РЕКЛАМА, PR, ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА)

Баранецька А. Д.
ДОКУМЕНТ: ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ 156
Березенко В.В., Іванець Т.О.
ПОЛІТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА 158
Бондаренко І.С.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ Е-УРЯДУВАННЯ 160
Василенко Г.В.
КОНЦЕПТ *LUXURY* ГОТЕЛЬНОЇ СФЕРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ 164
Волканова Т.І., Носко А.М.
ВИКОРИСТАННЯ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОМУ ТЕЛЕПРОСТОРІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПАТОГЕННОСТІ 168
Ковпак В. А.
ДО ПИТАННЯ ДОКУМЕНТНИХ РЕСУРСІВ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ 170
Остряниця К.М., Іванюха Т.В.
СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СУЧАСНЕ ДЖЕРЕЛО І ПРОДУКТ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 173
Пирогова К.М.
СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ПРОСТОРУ 176
Ріпей М.В.
КРИТИКА МОВИ МЕДІАТЕКСТУ З ПОГЛЯДУ ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ 178
Санакоєва Н.Д.
ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ 181

СЕКЦІЯ 3
ІНОЗЕМНІ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Брутман А.Б.
ВИКОРИСТАННЯ ТРЕВЕЛ-МЕДІАТЕКСТУ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ЗНО В МАГІСТРАТУРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ) 185
Горлачова В.В.
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ 186

Коваленко Є.В., Онуфрієнко Г.С.
МОВНА КОМУНІКАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ, В КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ТА СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ 188
Наумчук Т.І.
TEACHING PROFESSIONAL VOCABULARY AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. 192
Новіков В.П.
АТРАКТИВНІСТЬ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ РЕКЛАМНИХ ТРЕВЕЛ-МЕДІАТЕКСТІВ 194
Полєжаєв Ю.Г.
ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 196
Тарасенко К.В.
ТЕКСТ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ «КЛІПОВОМУ МИСЛЕННЮ» В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ 198

НАПРЯМ: СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ 1
МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
Балухтіна О.М.
СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ОСВІТИ В АНАЛІТИЧНОМУ ЦЕНТРІ CEDOS 200

СЕКЦІЯ 2
СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ
Альошин В.М., Коваль В.О.
СИМВОЛІЧНИЙ ПРОСТІР ВЛАДИ ТА МІСЬКІ БЕЗПОРЯДКИ 203
Баршацька Г.Ю.
АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ 204
Коваль В.О.
НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА ПРИ ПОТЕСТАРНОМУ РЕЖИМІ В УКРАЇНІ 206
Ковшун А.В., Баршацька Г.Ю.
СУЧАСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КОУЧИНГУ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ 207
Ромашко Г.А., Коваль В.О.
ПРАКТИКИ COVID-19 ЯК РИТУАЛ 209

НАПРЯМ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ 1
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ
Андронова В.П., Кобиляцька М.В.
СТРЕС В ЖИТТІ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ 211
Афанасьєвська М.О., Горобець А.І.
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТАТИ ЧЕМПІОНОМ 212
Бардашевська М.Ю., Лосієвська О.Г.
ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ 214

Башинська Я.Б., Горобець А.І.
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАПОБІГАННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ 217
Болдирєва А.С., Горобець А.І.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ 220
Братченко А.В., Гарькавець С.О.
ДО ПИТАННЯ ПОДОЛАННЯ АРТЕФАКТІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 224
Бураканов Т.Е., Горобець А. І.
ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА: СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ 226
Волох К.О., Горобець А.І.
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЖІНКИ ДО МАТЕРИНСТВА 227
Гайворонська Т.О.
ОБҐРУНТОВАНА ТЕОРІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ЯКІСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СНОВИДІНЬ 231
Іванова К.І., Бохонкова Ю.О.
ТРИВОГА ЯК ФОРМА НЕГАТИВНОГО ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ ЛЮДИНИ НА СТРЕСОВІ ПОДІЇ 234
Іванченко В.І., Бочелюк В.Й.
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ З АУТОАГРЕСИВНІСТЮ І СХИЛЬНІСТЮ ДО АЛКОГОЛЬНОЇ І НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ 237
Іванченко В.І., Застело А.О.
ПСИХОЛОГІЧНІ РИСИ ОСОБИСТОСТІ ЗІ СХИЛЬНІСТЮ ДО АДДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА СПІВЗАЛЕЖНИХ 240
Ільченко О.В., Пелешенко О.В.
ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 244
Ісаєнко Л.С., Кобиляцька М.В.
УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА 247
Ковальова М.А., Кобиляцька М.В.
САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ 250
Кривогуз К.А., Кобиляцька М.В.
ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК У ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ 252
Куліш О.С., Кобиляцька М.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 253
Леліва В.С., Кобиляцька М.В.
РОЗВИТОК ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ 255
Лифенко Р.М., Сербін Ю.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ 256
Луцюк А.С., Віхляєва Я.Є.
ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ 258
Магльована О.Ю., Хрустальова М.С.
ОСОБИСТІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ 262
Мартинова Г.А., Сербін Ю.В.
ПСИХОЛОГІЯ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ-ДОШКІЛЬНИКА ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ 264
Марченко А.Д.
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ КОПІНГ У СТРУКТУРІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ 266

Олешко А.Є., Віхляєва Я.Є.
ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 268
Рукавишникова С.В., Горобець А.І.
СПЕЦИФІКА ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ 272
Сілюков Д.В., Каширіна Є.В.
ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПОКАЗНИК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ 275
Стоянова В.О., Горобець А.І.
ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ 276
Суконний Д.О., Горобець А.І.
ЗВ'ЯЗОК ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ І АУТОАГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ 280
Тарануха В.В., Пелешенко О.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ГІПЕРОПІКА НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ 281
Тлєуш О.В., Серга Т.О.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ФАБІНГУ НА ГАРМОНІЧНІСТЬ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ 284
Штапура М.М., Шубертій Н.Г.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 286
Щербакова Є.Є., Кобиляцька М.В.
РОЗВИТОК ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ 288

СЕКЦІЯ 2
ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ, АКМЕОЛОГІЯ

Melezhyk A.K., Kobylyatska M.V.
EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE PRESCHOOLER AND CONDITIONS OF ITS DEVELOPMENT 290
Архіпова І.Д., Кобиляцька М.В.
ЕМОЦІЙНА КОМПТЕНТНІСТЬ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ 292
Бугай А. В., Турубарова А.В.
ОСОБЛИВОСТІ СЛУХОВОЇ ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ III РІВНЯ 293
Василькова А.О., Стрюкова Ю.В.
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ УВАГИ В ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 297
Воробець А.А., Турубарова А.В.
ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ТА НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ 301
Ворона А.Р., Стрюкова Ю.В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ ТА ПРОЦЕСУ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ 305
Вострикова О.В., Пелешенко О. В.
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ 307
Галай Н.В., Хрустальова М.С.
ВАЖЛИВІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО МИСЛЕННЯ У ЛЮДИНИ 309
Гашенко К.Ю., Лосієвська О.Г.
ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ЯКІСТЬ НАВЧАННЯ ПІДЛІТКА 311

Глазкова А.Т., Хрустальова М.С.
ТОЛЕРАНТНІСТЬ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ 313
Губатенко М.А., Шубертій Н.Г.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПТСР У ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ 316
Деркач А.Г., Хрустальова М.С.
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ОСОБИСТОСТІ НА АГРЕСИВНІ ПРОЯВИ ПІДЛІТКІВ 320
Жаркіх Г.В., Побокіна Г.М.
ПСИХОЛОГІЯ ЧУТОК ТА ПАНІКИ 321
Застело А.О.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ 324
Ігнатченко А.С., Шубертій Н.Г.
ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ 327
Кабанова А.В., Турубарова А.В.
ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ 329
Ляшко А.О., Кобиляцька М.В.
ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 332
Осипенко А.В., Бохонкова Ю.О.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОК, ЯКІ ПЕРЕЖИВАЮТЬ КРИЗУ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ 336
Рупчєва А.В., Турубарова А.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З ГІПЕРКІНЕТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ КОРЕКЦІЇ 338
Цинкуш Ю.В., Хрустальова М.С.
РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ТА СТРЕС 341
Шубертій Н.Г., Бочелюк В.Й.
РОБОТА З ШОКОВИМИ ТРАВМАМИ У ГЕШТАЛЬТ-ПІДХОДІ 342

СЕКЦІЯ 5
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Аксьонова В.Р., Гарькавець С.О.
ПРОБЛЕМИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 345
Бабуріна Я.І., Бочелюк В. Й.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ НЕСТІЙКОСТІ У ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ 347
Баршацька А.В., Панов М.С.
ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА З ПОРУШЕННЯМ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 351
Бегунова Д.І., Гарькавець С.О.
ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ 354
Віхляєва Я.Є., Бочелюк В.Й.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ 355

Галєцька В.С., Гарькавець С.О.
ДО ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ НАД ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ 360
Герасько А.І., Панов М.С.
ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ 362
Глушкова К.А., Бочелюк В.Й.
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ 363
Губа А.І., Панов М.С.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 367
Дерибас М.О., Турубарова А.В.
ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ – НАЙВАЖЛИВІШІ СУБ'ЄКТНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 370
Димніч А.В., Бочелюк В.Й.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИТУАЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ 373
Діброва А.А., Панов М.С.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАГАТОЗАДАЧНОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ 377
Ємельянова О.С., Бочелюк В.Й.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СИСТЕМІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН 379
Жигаренко І.Є.
СТАДІЇ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ 382
Завацький В.Ю.
РЕЗУЛЬТАТИВНО-ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНТИЦИПАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: ПОЗИТИВНА ТА НЕГАТИВНА МОДАЛЬНОСТІ 384
Кіріллова А.О., Антоненко І.Ю.
СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РОЗУМОВА ЗДІБНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 387
Кропивна А.О., Панов М.С.
ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗОРУ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ 390
Крупник Г.А., Блинова О.Є.
ОБДАРОВАНА ДИТИНА У СУЧАСНІЙ НУКЛЕАРНІЙ СІМ'Ї 391
Кузько К.О., Бочелюк В.Й.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ПІД ВПЛИВОМ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ 394
Куртова О.В., Бохонкова Ю.О., Овсянникова Ю В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПІДЛІТКОВОЇ КРИЗИ ЯК ЧИННИКА КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ 396
Лиходід Е.О., Панов М.С.
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ У ЗАГАЛЬНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 398
Лісовець І.В., Панов М.С.
ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ 401

Метьолкіна В.В., Бочелюк В.Й.
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ КОНСТРУКТИВНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ 405
Новотарський М.Є., Серга Т.О.
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОПУЛЯРНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ СЕРЕД МОЛОДІ ВІКОМ ВІД 18 ДО 25 РОКІВ 408
Осадча А.В., Бочелюк В.Й.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА СИНДРОМ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРЯННЯ У ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ 410
Панов М.С.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ 412
Садикіна А.С., Бочелюк В.Й.
РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ 416
Сторчеус Н.В., Панов М.С.
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ФЕНОМЕНУ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 418
трюкова Ю.В., Бочелюк В.Й.
ДИНАМІКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗВО 421
Турубарова А.В.
ФЕНОМЕН «РЕЗІЛЬЄНТНІСТЬ»: СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ 423
Філоненко К.В., Стрюкова Ю.В.
СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ В УМОВАХ ДОТРИМАННЯ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ПРИ COVID-19 425
Хохля Д.В., Панов М.С.
УМОВИ, ЧИННИКИ ТА ФОРМИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ 427
Чудновець Ю.С., Бочелюк В.Й.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ 431
Шуберт А.М., Застело А.О.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПОДРУЖНІХ ПАР З РІЗНИМИ ЖИТТЄВИМИ СЦЕНАРІЯМИ 433
Щербина В.В., Панов М.С.
РОЛЬ УВАГИ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ 435
Відомості про авторів **439**

НАПРЯМ:
СОЦІАЛЬНА РОБОТА

СЕКЦІЯ 1
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Бучко Т.М.,
студентка кафедри практичної психології
та соціальної роботи
Східноукраїнський національний університет
ім. Володимира Даля;
Побокіна Г.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнський національний університет
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших проблем сьогодення є зростання правопорушень, учинених дітьми, підлітками, молоддю. Це пов’язано передусім із загальним соціальним напруженням, психологічною неврівноваженістю всього суспільства, яке важко переживає перехід до ринкових відносин і кризу соціальної системи. Чи не найскладніше становище сьогодні в дітей, оскільки в них не сформована власна система стійких моральних переконань, ціннісних орієнтацій, що не дає їм змоги адекватно реагувати на події, факти навколишнього життя. Через це і збільшується кількість підлітків, які входять до «групи ризику».

Викладання основного матеріалу. Серед мільйонів дітей і підлітків – життєдіяльні і цілеспрямованих – зустрічаються такі, яких прийнято називати важковиховуваними. Все це пов'язано з певними конфліктами в сім'ї, накладають свій відбиток на дітей. Дитина – істота вразливе, чутливе, і саме від дорослого залежить, яким воно виросте. Надання допомоги в соціалізації, попередження та профілактика відхилень у поведінці є одним з найбільш важливих і в той же час найбільш складних напрямків професійної діяльності соціального працівника.

Мета профілактики і попередження девіантної поведінки – формування адекватної самооцінки, вивчення способів реагування в складних ситуаціях і вміння врегулювати конфлікти, навчитися справлятися з агресією і позбавлятися від неї в прийнятій в формі, прийняття себе і навколишнього світу.

Належність дітей до групи ризику обумовлена різної несприятливою етіологією, тобто має різні соціальні корені. Це категорія дітей, в силу певних причин свого життя, більше за інших категорії схильна до негативного зовнішнього впливу. Соціально незахищені (групи ризику) і педагогічно запущені діти, в основному психологічно і фізично здорові, але стали важкими через неправильне виховання або відсутності його на протязі тривалого часу.

Так, серед молоді на сьогоднішній день виділяються такі форми відхилень у поведінці: алкоголізм, наркоманія, бродяжництво, сексуальні відхилення, вандалізм і схильність до

вчинення злочинів. Тому основним завданням вирішення даної проблеми є такі превентивні заходи як попередження і профілактика девіацій, а так само психосоціальна корекція різних відхилень.

Попередження і корекція девіантної поведінки у дітей та підлітків неможливі без системного вивчення факторів ризику та причин її формування. Великі відомості з даного питання накопичені в різних наукових дисциплінах: психології, соціології, медицині, біології і інші.

Причиною девіантної поведінки досить часто є негативне ставлення особистості до самої себе, низький рівень домагань, деформовані моральні позиції та орієнтації, негативна спрямованість почуттів, переживань, недосконалість механізм.

Девіантна поведінка має складну природу і обумовлена різноманітними факторами, такими як економічні, соціальні, демографічні, культурологічні та інші. Загалом, можна відокремити такі групи чинників, що зумовлюють девіантну поведінку особистості:

1) соціальні – визначаються несприятливими соціальними, економічними, політичними умовами існування суспільства;
2) соціально-психологічні – пов'язані з несприятливими особливостями взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, з негативним впливом останнього на розвиток особистості;
3) педагогічні – виявляються в недоліках сімейного та шкільного виховання;
4) індивідуально-психологічні – пов'язані з наявністю певних характеристик індивіда, що ускладнюють процес його соціалізації.

Так, несприятливе соціально-економічне становище в країні, у тому числі невисокий рівень матеріальної забезпеченості та соціальної захищеності широких верств населення, спричинює невизначеність, тривогу людей, їх невпевненість у майбутньому. Такий стан посилюється через соціальну політику, що здійснюється державою, коли зразки сваволі та насилля демонструє сама влада по відношенню до своїх громадян [1, с. 19].

Роль сім'ї у становленні особистості дитини має особливе значення у процесі соціалізації дитини. Особливості взаємодії батьків з дитиною багато в чому забезпечують (чи не забезпечують) успіхи дитини на подальших етапах її соціалізації. Дитина, позбавлена батьківської любові, має менше можливостей і для досягнення високої самоповаги, створення стійкого, позитивного Я-образу, побудови теплих стосунків з іншими людьми. Вивчення особистості людей, схильних до девіантної поведінки, свідчить про те, що ця схильність набагато частіше виявляється саме у тих, кому у дитинстві бракувало батьківської уваги і тепла. Недоброзичливість чи неуважність, гірше того, жорстоке поводження батьків викликає неусвідомлену взаємну ворожість у дітей, що спрямовується на оточуючих (наприклад, агресивні дії не тільки проти батьків, але й сторонніх людей) чи усередину, де вона виявляється в почутті провини, тривоги, низькій самоповазі, аутоагресії тощо [3, с. 73].

Розглянуті причини девіантної поведінки дозволяють сформулювати стратегічні цілі психологічної допомоги особистості з поведінкою, що відхиляється:

1) формування позитивних цінностей, орієнтації на виконання соціальних вимог і самозбереження);
2) вдосконалення саморегуляції;
3) підвищення стресостійкості та розширення ресурсів особистості;
4) вироблення життєво важливих умінь;
5) усунення або зменшення проявів дезадаптивної поведінки;
6) розширення соціальних зв'язків і позитивного соціального досвіду особистості;
7) підвищення рівня соціальної адаптації.
8) ослаблення або усунення неадекватної поведінки.

Провідну мету профілактики відхилень у поведінці особистості можна сформулювати як досягнення позитивних поведінкових змін до виділених напрямках [2, с. 137].

ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я) пропонує виділяти первинну, вторинну і третинну профілактику. Первинна профілактика спрямована на усунення несприятливих факторів, що викликають певне явище, а також на підвищення стійкості особистості до впливу цих факторів. Первинна профілактика може широко проводитися серед підлітків. Завдання вторинної профілактики – раннє виявлення і реабілітація нервово-психічних порушень і робота з «групою ризику», наприклад підлітками, що мають виражену схильність до формування відхилень у поведінці без прояву такого в даний час. Третинна профілактика вирішує такі спеціальні завдання, як лікування нервово-психічних розладів, що супроводжуються порушеннями поведінки. Третинна профілактика також може бути спрямована на попередження рецидивів у осіб з уже сформованим девіантною поведінкою.

Психопрофілактична робота може входити в комплекс заходів усіх трьох рівнів. Вважається, що вона найбільш ефективна в формі впливу на умови і причини, що викликають девіантну поведінку, на ранніх етапах появи проблем.

Існують різні форми психопрофілактичної роботи.

Перша форма-організація соціального середовища. В її основі лежать уявлення про детермінує вплив навколишнього середовища на формування девіацій. Впливаючи на соціальні фактори, можна запобігти небажану поведінку особистості. Вплив може бути направлено на суспільство в цілому, наприклад через створення негативної громадської думки стосовно відхиляється. Об'єктом роботи також може бути сім'я, соціальна група (школа, клас) або конкретна особистість.

В рамках даної моделі профілактика залежної поведінки у підлітків включає перш за все соціальну рекламу щодо формування установок на здоровий спосіб життя і тверезість. Особливе значення має політика засобів масової інформації. Спеціальні програми, виступи молодіжних кумирів, спеціально підібрані кінофільми – все це повинно мати якісно інший рівень, ніж той, що спостерігається в даний час.

Друга форма психопрофілактичної роботи – інформування. Це найбільш звичний для нас напрямок психопрофілактичної роботи в формі лекцій, бесід, розповсюдження спеціальної літератури або відео- і телефільмів. Суть підходу полягає в спробі впливу на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень.

Для цього зазвичай широко використовується інформація, підтверджена статистичними даними, наприклад про згубний вплив наркотиків на здоров'я і особистість. Нерідко інформація має залякуючий характер. При цьому перераховуються негативні наслідки вживання наркотиків або описуються драматичні долі девіантів, їх особистісна деградація.

Метод дійсно збільшує знання, але погано впливає на зміну поведінки. Само по собі інформування не знижує рівень девіацій. У деяких же випадках, навпаки, раннє знайомство з девіацій стимулює посилення інтересу до них. Залякування також може викликати когнітивно-емоційний дисонанс, мотивуючий до даного виду поведінки.

Третя форма психопрофілактичної роботи – активне соціальне навчання соціально-важливих навичок. Дана модель переважно реалізується в формі групових тренінгів. В даний час поширені такі форми.

1. Тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу. В ході тренінгу змінюються установки на девіантну поведінку, формуються навички розпізнавання рекламних стратегій, розвивається здатність говорити «ні» в разі тиску однолітків, дається інформація про можливий негативний вплив батьків та інших дорослих (наприклад, вживають алкоголь).

2. Тренінг асертивності або афективно-ціннісного навчання. Заснований на представленні, що девіантна поведінка безпосередньо пов'язано з емоційними порушеннями. Для попередження цієї проблеми підлітків навчають розпізнавати емоції, висловлювати їх прийнятним чином і продуктивно справлятися зі стресом. В ході групової психологічної

роботи також формуються навички прийняття рішення, підвищується самооцінка, стимулюються процеси самовизначення і розвитку позитивних цінностей.

3. Тренінг формування життєвих навичок. Під життєвими навичками розуміють найбільш важливі соціальні вміння особистості. Перш за все це вміння спілкуватися, підтримувати дружні зв'язки і конструктивно вирішувати конфлікти в міжособистісних стосунках. Також це здатність приймати на себе відповідальність, ставити цілі, відстоювати свою позицію і інтереси. Нарешті, життєво важливими є навички самоконтролю, впевненого поведінки, зміни себе і навколишньої ситуації.

У роботі з підлітками дана модель є однією з найбільш перспективних.

Четверта форма – організація діяльності, альтернативної девіантної поведінки. Ця форма роботи пов'язана з уявленнями про замісну ефекті девіантної поведінки. Наприклад, адикція може відігравати важливу роль в особистісній динаміці – підвищення самооцінки або інтеграція в референтну середу. Передбачається, що люди використовують психоактивні речовини, що поліпшують настрій, до тих пір, поки не отримають взамін щось краще. Альтернативними формами активності визнані: пізнання (подорожі), випробування себе (походи в гори, спорт з ризиком), значуще спілкування, любов, творчість, діяльність (в тому числі професійна, релігійно-духовна, благодійна).

Ця форма реалізується практично у всіх програмах надання допомоги у випадках вже сформованого поводження, що відхиляється. У сімейному вихованні провідними профілактичними завданнями виступають раннє виховання стійких інтересів, розвиток здатності любити і бути коханим, формування вміння себе зайняти і працювати. Батьки повинні розуміти, що вони формують потреби особистості через залучення дитини в різні види активності – спорт, мистецтво, пізнання. Якщо до підліткового віку позитивні потреби не сформовані, особистість виявляється вразливою щодо негативних потреб і занять.

П'ята форма – організація здорового способу життя. Вона виходить з уявлень про особисту відповідальність за здоров'я, гармонію з навколишнім світом і своїм організмом. Уміння людини досягати оптимального стану і успішно протистояти несприятливим факторам середовища вважається особливо цінним. Здоровий стиль життя передбачає здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, дотримання режиму праці та відпочинку, спілкування з природою, виключення надмірностей. Такий стиль заснований на екологічному мисленні і істотно залежить від рівня розвитку суспільства.

Шоста форма – активізація особистісних ресурсів. Активні заняття підлітків спортом, їх творче самовираження, участь в групах спілкування та особистісного зростання, арттерапія – все це активізує особистісні ресурси, в свою чергу забезпечують активність особистості, її здоров'я і стійкість до негативного зовнішнього впливу.

Сьома форма – мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки. Дана форма роботи використовується у випадках вже сформованого поводження, що відхиляється. Вона спрямована на профілактику рецидивів або їх негативних наслідків. Наприклад, наркозалежні підлітки можуть отримувати своєчасну медичну допомогу, а також необхідні знання по супутніх захворювань і їх лікування.

У різних видах психопрофілактичної роботи можуть використовуватися схожі форми і методи. За способом організації роботи виділяють наступні форми психопрофілактики: індивідуальна, сімейна, групова робота. З метою попередження відхилень у поведінці використовуються різні соціально-психологічні методи. Серед провідних методів психопрофілактичної роботи: інформування, групові дискусії, тренінгові вправи, рольові ігри, моделювання ефективного соціального поведінки, психотерапевтичні методики.

Залежно від використовуваних методів психопрофілактична робота може здійснюватися у формі тренінгів, освітніх програм (наприклад, шкільного спецкурсу), психологічного консультування, кризової допомоги (телефон довіри), а також психотерапії пограничних станів і нервово-психічних розладів [2, с. 57].

Висновки. Профілактику девіантної поведінки слід розпочинати у ранньому віці, використовуючи всі види і форми профілактики. Подальшого вивчення вимагають питання взаємодії різних соціальних інституцій у забезпеченні профілактичної роботи з дітьми та підлітками. Можна відзначити, що сьогодні існує безліч методів, які дозволяють коригувати девіантну поведінку, а також проводити його профілактику. До кожної людини можна знайти індивідуальний підхід і розробити унікальну програму з урахуванням особистісних особливостей і тих причин, за якими людина починає вести себе не зовсім адекватно.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій. Київ : МАУП, 2006. 88 с.

2. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 288 с.

3. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки : навч. посібник. Київ : ВПУ «Київський університет», 2002. 44 с.

Винник О.Д.,
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Баршацька Г.Ю.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ СХИЛЬНІ ДО ПРОЯВІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Діяльність сучасної соціальної служби спрямована на вирішення проблем, які блокують чи мінімізують ефективність життєдіяльності особистості в різних ролях. Сьогодні на вирішення поставленого завдання існує значна кількість моделей та технологій соціальної роботи, проте однією із ключових можна вважати ведення випадку. Ця технологія дає змогу найбільш ефективно використати ресурси для отримання оптимального результату.

Ведення випадку є інтегруючою та політехнологічною моделлю, адже використовується в медичній, психологічній, адвокатській практиці та застосовує ряд інших технологій: оцінку потреб, раннє втручання, кризове втручання, надання послуг та ін. У США цей метод відомий як *care management* (управління випадком, управління спільною роботою) або *casework* (робота з випадком, спільна робота), а спеціаліст, що координує діяльність служб і фахівців у наданні допомоги клієнту, є керівником випадку (*case manager*) [4, с.51]. Варто наголосити на тому, що метод ведення випадку сьогодні набув надзвичайної популярності з різними групами населення, орієнтований на зменшення виникнення соціального сирітства, забезпечення прав дітей, сприяння ресоціалізації осіб, що перебувають у пенітенціарних закладах, підтримку людей з ВІЛ.

У соціальній роботі роботу з випадком або кейс-менеджмент визначають як метод, який передбачає оцінку ситуації та потреб клієнта, визначення цілей і планування заходів задля їх досягнення, моніторинг та оцінювання результатів роботи [2, с. 7]. Як зазначає Ю.Горемикіна, в Україні поряд з назвою «кейс-менеджмент» використовують термін «ведення випадку». Відповідно кейс (випадок) розглядають як проблемну ситуацію клієнта (окремої особи або сім'ї), яка негативно впливає на якість життя людини і погіршує її стан

(фізичний, психічний, матеріальний тощо), а кейс-менеджера як соціального працівник або іншого фахівця, який здійснює оцінку ситуації й потреб клієнта, планування відповідних заходів щодо їх задоволення, пошук організацій та фахівців, які надають відповідні послуги в громаді, координує їх дії у процесі кейс-менеджменту, а також здійснює представництво інтересів клієнта / клієнтів [1, с. 98].

Українські науковці І.Звєрєва та Ж. Петрочко характеризують модель ведення випадку як провідну технологію соціально-педагогічної роботи з конкретною проблемною ситуацією, у якій об'єднано й певний моніторинг ситуації, і залучення інших інституцій, і здійснення координації дій з метою розв'язання психологічних, міжособистісних, соціальних проблем клієнта, його оточення [3].

Серед різноманітних програмних умов, назв, парадигм і цілей кейс-менеджмент вирізняє ряд характеристик: 1) наявність особистісно орієнтованих послуг; 2) пріоритетність відносин соціального працівника з клієнтом; 3) застосування підходу «людина в оточенні»; 4) орієнтація на сильні сторони; 5) спільна робота у команді; 6) втручання на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Алгоритм роботи з сім’ями підлітків, які схильні до проявів девіантної поведінки на основі моделі ведення випадку представлено на рис. 1.

Проектуючи процес соціальної роботи за технологією ведення випадку, доцільно передбачати у реальній програмі дій відповідні етапи роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки і їх батьками.

Перший діагностичний етап передбачає збирання всієї необхідної інформації про підлітка і його сім’ю; визначення його психологічного статусу; отримання відомостей про середовище, в якому він перебував; виявлення дефектів у розвитку; складання соціально-психолого-педагогічної характеристики; підготовка індивідуальної реабілітаційної програми. При цьому, слід підкреслити, що проектування програми має включати обов’язкові компоненти: причини, які викликали соціальну дезадаптацію, інформацію про функціональний стан підопічного, пріоритетні напрями соціальної реабілітації, засоби, форми і механізми соціально-виховного впливу, прогнозовані результати, форми контролю й оцінку ефективності програми.

Другий етап – реалізація програми ведення випадку – передбачає: створення сприятливого соціально-педагогічного середовища; перебудова особистісної системи індивіда; нейтралізація негативних факторів середовища; гармонізація процесів розвитку вихованця з врахуванням його інтересів; зняття суперечностей між конфронтуючими мотиваційними тенденціями створення активної установки на психолого-педагогічну корекційну роботу.

Третій етап – узагальнюючий етап, спрямований на моніторинг змін і корекцію застосованої схеми, методів і механізмів соціально педагогічного впливу.

Рис. 1. Алгоритм ведення випадку як технології соціальної роботи із сім'єю, в якій виховується підліток, схильний до девіантної поведінки

Слід зазначити, що у діяльності вітчизняних територіальних центрів надання соціальних послуг передбачено здійснення оцінювання потреб клієнтів і складання індивідуальних планів, але поки що повноцінним кейс-менеджментом ця практика не стала, у зв'язку з тим, що діяльність центрів обмежена наданням чітко встановленого переліку соціальних послуг (а кейс-менеджмент є мультидисциплінарним підходом, оскільки потреби клієнта можуть виходити за межі переліку послуг однієї організації) і зорієнтована більше на групові, ніж на індивідуальні потреби.

Список використаних джерел

1. Горемикіна Ю. В. Інноваційні практики соціальної роботи з вразливими групами населення в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3 (41). С. 91–113.

2. Гусак Н. Є. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб : методичні рекомендації. Київ, 2015. 62 с.

3. Звєрєва І. Д., Петрочко Ж. В. Ведення випадку. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. 2-ге видання. Київ ; Сімферополь : Університум, 2013. С. 481–482.

4. Ісаченко В. П., Гончар І. Г. Ведення випадку у соціальній роботі: актуальні методи та особливості документування. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. 2018. № 167. С. 50–54.

Євсєєва К.С.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Кузьміна М.О.,
аспірантка кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАСИЛЬНИЦЬКИХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ВІДОБРАЖЕННІ ВІТЧИЗНЯНИХ МЕДІА

Сьогодні однією з найбільш гострих соціальних і психологічних проблем у світі є проблема насильства в сім'ї. Законодавчо це питання в Україні регулюється недостатньо. Рівень захисту українців від домашнього насильства становить лише 25%, тоді як у Норвегії та на Мальті – 75%. Такий контраст викликає в суспільстві значний резонанс. Задовольняючи соціальний запит, вітчизняні медіа щонайактивніше висвітлюють тему насильства в сім'ї, утім коректність їхніх матеріалів у науковому товаристві викликає багато питань, зумовлюючи актуальність дослідження [7].

Т. Дуткевич визначає конфлікт так: «Конфлікт – зовнішня форма прояву суперечностей, протиборча поведінка з приводу суперечності». Але, з огляду на специфіку дослідження, постає необхідність надати більш вузьке визначення, яке в праці наводить В. Турбан: «Сімейні конфлікти розглядаються як протиборство між членами сім'ї на основі протилежно спрямованих мотивів і поглядів» [6, с. 15].

Науковці поділяють сімейні конфлікти на такі типи: за суб'єктами конфлікту (подружні/ між батьками та дітьми/конфлікт родичів) [2], за джерелом конфлікту (ціннісні/ позиційні/сексуальні/господарсько-економічні), за поведінкою конфліктуючих сторін: (відкриті/приховані) [1, с. 18]. Також можна виділити конструктивний і деструктивний конфлікти. Саме на позитивних функціях конфлікту будується теорія відомого американського соціолога Л. Козера [8]. Згідно з працями теоретика, конфлікт виступає в ролі адаптивного механізму, який сприяє розвитку гнучкості й міцності соціальної системи, тобто конфлікт можна порівняти з вірусом, перемагаючи який організм стає менш вражливим до такого типу захворювань.

Утім варто наголосити, що Л. Козер розглядав цю тему загалом однобічно й недооцінював негативний вплив конфлікту. Далеко не завжди члени родини можуть послідовно висловити одне одному претензії, обґрунтувати власні погляди й разом прийти певного консенсусу, тож дуже часто конфліктні зіткнення не приносять жодної користі, а, навпаки, призводять до погіршення внутрішньо сімейних стосунків, особливо якщо конфлікт має затяжний характер. Сімейні конфлікти є найбільш поширеними, адже жодна інша соціальна група не містить у собі одночасно такої кількості конект-елементів, куди належать міжособистісні стосунки, правові й морально-етичні зобов'язання [5].

До основних причин виникнення сімейних конфліктів дослідники зараховують такі: протилежність інтересів і поглядів, обмеження свободи (дій, волі, духовної свободи тощо), наявність у когось із членів сім'ї психічних відхилень, наявність у когось із членів сім'ї

згубних залежностей (наркоманія, алкоголізм, ігроманія, тощо), пригнічення особистісних виявів, неможливість задоволення/несерйозне ставлення до потреб одного з членів родини, авторитарність чи надмірна амбіційність одного з членів родини , неповага до особистого простору, сексуальна дисгармонія, незадовільне матеріальне становище сім'ї, відсутність емпатії й найпростіших навичок комунікації, вигоряння в професійній сфері, брак фінансів, неналежні житлові умови, розбіжності в принципах виховання дітей, внутрішньо особистісний конфлікт одного з членів сім'ї [3].

У більшості випадків невід'ємним супровідником неадекватного сприйняття є конфліктогени – навмисна бездіяльність чи певна дія (слова, жести, оцінки, судження, тощо) однієї або декількох сторін взаємодії, що провокує перехід конфліктної ситуації безпосередньо в конфлікт. Т. Дуткевич розділяє всі конфліктогени на три великі групи: 1) потяг проявити зверхність (вищість); 2) прояви агресивності; 3) егоїстичні прояви . Тобто будь-яке не обдумане слово, некоректно висловлена оцінка, судження, осуд, мовчання з метою психологічного тиску може бути конфліктогеном. Перебуваючи в стані емоційного сплеску, людина недостатньо контролює себе й може, сама не бажаючи того, образити чи навіть травмувати іншу сторону. Тому соціологи та психологи наголошують на важливості розвитку механізмів взаєморозуміння й надання суспільству державою відповідної освіти [1; 4; 10] .

Як і в інших розвинутих країнах, в Україні основним ретранслятором державної позиції з певного питання є медіа. Варто відзначити, що за останні п'ять років тема домашнього насильства припинила бути табуйованою, вона активно висвітлюється телеканалами, друкованими виданнями, різноманітними інтернет-ресурсами та лідерами думок у соціальних мережах. Це спонукало владу розробити нові законопроекти, спрямовані на посилення відповідальності за скоєння актів домашнього насильства. Саме завдяки ЗМІ пересічні громадяни усвідомлюють, що, окрім фізичного й сексуального насильства, є й інші його види, а саме: економічне та психологічне; що говорити про випадки насильства в сім'ї публічно не тільки не соромно, а й життєва необхідно; що не варто терпіти приниження й неповагу в будь-яких проявах. Але водночас численні медіа матеріали містять приховану пропаганду насильства. У гонитві за високими рейтингами вітчизняні телеканали не гребують відверто шокуючими назвами ефірів, на кшталт: «Не хочемо до мами, бо у неї проблеми із чоловіками», «16-річній мамі ніде жити: чому батьки вигнали її з дому?». Безперечно, такі анонси спонукають аудиторію до перегляду, адже спрацьовує «ефект негативності», сутність якого полягає в тенденції надання негативним новинам більшої уваги заради швидкого реагування на потенційні загрози в майбутньому. Але скандальне формулювання теми передачі далеко не завжди є виправданим: під час ефіру герої, пояснюючи свій погляд, наводять факти, котрі розкривають конфлікт із різних боків, ореол приголомшливості й жаху зникає [10]. Щоб компенсувати цей «недолік», сценаристи ближче до розв'язки передачі роблять ставку на емоції героїв, спекулюючи на емпатії глядачів. Інтернет-видання теж не вирізняються коректністю, так звана «клікабельність» посилання переважає над об'єктивністю подачі інформації, тобто також використовуються гучні заголовки задля більшого зацікавлення людей продовженням. Через це в суспільстві формується стійка думка, що в країні не відбувається нічого хорошого та що насильство – це норма життя для багатьох громадян.

Виходячи з цього, більшість людей несвідомо порівнюють свій рівень життя, звички та сімейні сценарії з тим, що висвітлює медіа індустрія, в результаті чого можуть з'являтися такі думки, як: "У порівнянні з ними ми ще не погано живемо". З різних реаліті-шоу, передач, реклам, де зображуються "ідеальні" сімейні стосунки, у яких жінка частіш за все являється домогосподаркою, а чоловік "добувачем", який ніколи не знаходить часу для того щоб допомогти дружині у домашніх справах, люди отримують певні установки, моделі, яким треба слідувати, хоча у реальному житті це може бути зовсім не обов'язковим [12, с. 150].

Медіа є найпотужнішим інструментом впливу на свідомість і підсвідомість громадян. Вони частково формують світогляд людини, сприйняття нею себе та реальності, корегують її звички, моделі поведінки, уподобання, упливають на якість життя. Однак треба зауважити, що у медіа індустрії є як плюси, так і мінуси. Саме завдяки медіа тема домашнього насильства в Україні перестала замовчуватися. Утім відверті маніпуляції почуттями людей і прихована пропаганда насильства в сім'ї в медіа матеріалах існують. Це негативно впливає на інститут сім'ї загалом і потребує негайного втручання влади на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Бодріяр Ж. Фатальні стратегії / переклад з фр. Л. Кононовича. Львів : Кальварія, 2010. 192 с.

2. Вергіліс О. А. Якщо «Талант» запалюють… URL: https://zn.ua/ukr/article/print/ART/yakscho_talant_ zapalyuyut.html (дата звернення: 03.08.2020).

3. Грошев И. В. Гендерные образы рекламы. *Вопросы психологии.* Москва, 2000. № 6. С. 38–49.

4. Димніч Н. Д. Які моральні цінності пропонує молоді телебачення України? *Теле- та радіожурналістика*. 2017. № 16. С. 89–96.

5. Дунебабіна О. Домашнє насильство: кого і за що карає закон? URL: https://www.radiosvoboda.org/a/ details/29000805.html (дата звернення: 03.08.2020).

6. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. С. 105–113.

7. За домашнє насильство – за ґрати: як в Україні та світі борються зі знущанням у родині. URL: https://zik.ua/news/2019/11/22/za_domashnie_nasylstvo__ za_hraty_yak _v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_znushchanniam_u_rodyni_946146 (дата звернення: 05.08.2020).

8. Козер Л. Функции социального конфликта. Москва : Идеяпресс, 2000. 205 с.

9. Коханенко А. И. Имидж рекламных персонажей. Москва : МарТ, 2004. 144 с.

10. Кругла Т. О. Сімейний конфлікт: причини виникнення, попередження, врегулювання.

11. Турбан В. В. Сімейний конфлікт як предмет дослідження у практичній психології. URL: http:// www.appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i28/42.pdf (дата звернення: 0.08.2020).

12. Центила О. М. ЗМІ: каталізатор трансформації родинних цінностей чи ретранслятор образу нової сім'ї. *Релігія та соціум.* Чернівці : ЧНУ, 2011. № 2. С. 146–152.

Кузьмін В.В.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ

Згідно з даними ДСЗ із 250 тис. безробітних осіб, які пройшли профілювання у 2018 році, 16 тис. осіб з числа вразливих на ринку праці категорій запропоновано надання соціальних послуг за підходом кейс-менеджменту [2; 3].

Покращення надання послуг та підвищення зайнятості населення відбувається шляхом розвитку технології соціального партнерства, яке здійснюється через систему інститутів і механізмів узгодження інтересів учасників виробничого процесу – працівників і

роботодавців. Розвиток соціального партнерства в різних його формах – важлива складова частина процесу посилення соціальної спрямованості сучасної ринкової економіки, її соціалізації.

Для подальшого вдосконалення системи соціального партнерства необхідне прогнозування кадрових потреб економіки регіону. Це повинно бути направлено на оцінку і коригування обсягів підготовки в системі професійної освіти відповідно до перспективних потреб соціально-економічного розвитку, запитами бізнесу і виробництва та включати наступне:

1. Ведення моніторингу попиту на робочу силу – в якості інформаційної бази дослідження повинні виступати результати вибіркового опитування усіх роботодавців міста та регіону про поточну і перспективну чисельність зайнятих в розрізі професій, спеціальностей і посад.

2. Прогнозування кадрових потреб економіки регіону і міста – необхідно отримати оцінки перспективної (прогнозної) затребуваності робочих місць в економіці по областях.

Отримані результати забезпечать можливість оцінити структуру професійної підготовки в освітніх установах регіону з позиції відповідності структурі перспективної затребуваності робочих місць в економіці. Прогнозні оцінки повинні враховувати як перспективи розвитку зайнятості в організаціях (на думку роботодавців), так і макроекономічні тенденції розвитку економіки регіону.

Отже, метою соціального партнерства є підвищення ефективності послуг в задоволенні попиту на робочу силу і активне його формування. Задоволення потреб роботодавців у якісній робочій силі призводить до поповнення даних банків вакансій і тим самим збільшує можливості працевлаштування громадян та, як наслідок, скорочує рівень безробіття.

В рамках соціального партнерства Центри зайнятості проводять регулярне інформування населення та роботодавців про стан на ринку праці. Важливою ланкою його роботи є співпраця із молоддю. На регулярній основі проходять дні кадровика, в рамках яких роботодавці отримують актуальну інформацію про програми та напрями діяльності Центру зайнятості. У заходах беруть участь представники підприємств та організацій різних сфер діяльності. Для студентів старших курсів проводяться семінари на тему: «Ринок праці. Технології пошуку роботи». Фахівці Центру зайнятості на зустрічі з випускниками розкривають секрети самопрезентації: як скласти резюме – візитну картку здобувача, як підготуватися до співбесіди з роботодавцем і успішно пройти його.

Для трудової адаптації громадян, які тривалий час не працювали, а також задоволення потреби роботодавців у робочій силі при виконанні тимчасових робіт служба зайнятості бере участь в організації громадських робіт, в яких тільки в минулому році взяли участь 419,2 тис. осіб. Такі роботи, як благоустрій та озеленення територій населених пунктів, зон відпочинку і туризму, ліквідація наслідків стихійних лих, підсобні роботи на будівництві та ремонт об'єктів соціального призначення, пам'ятників архітектури, історії і культури, догляд за людьми похилого віку та інвалідами можуть фінансуватися за рахунок Фонду.

Наступною технологією покращення надання послуг є організація тимчасового працевлаштування неповнолітніх громадян у віці від 15 до 18 років у вільний від навчання час. Реалізація програми дозволяє вирішувати питання їх професійної орієнтації, виключити можливість асоціально-девіантної поведінки підлітків, сприяти включенню підростаючого покоління в соціальне, економічне та культурне життя міста.

На нашу думку, організацію тимчасового працевлаштування безробітних громадян у віці від 18 до 20 років, що мають середню професійну освіту і шукають роботу вперше, варто здійснювати в рамках програми «Перше робоче місце», мета якої – підвищення конкурентоспроможності молоді, придбання трудових навичок, соціально-психологічна адаптація молоді, яка вступає на ринок праці вперше.

Оскільки молодь не завжди має обґрунтовані вимоги в плані роботи, ми вважаємо за необхідне формувати спеціальні «адаптаційні» програми, розроблені спільно з фахівцями по роботі з молоддю, які повинні допомогти молодим кадрам адекватно сприйняти ситуацію на ринку праці. Так, наприклад, центри зайнятості на державному рівні вирішують не лише соціальні, економічні, а й психологічні проблеми безробітних громадян. Практика соціальної діяльності фахівця в сфері зайнятості показує, що найбільш ефективною представляється комплексна психологічна допомога молодим безробітним, яка включає в себе: консультування, психодіагностику, корекцію, психопрофілактику і різного виду психотерапію [4].

Соціальна адаптація безробітних громадян ефективно здійснюється під час групової взаємодії у «клубах для тих, хто шукає роботу». Пропонуємо створити на території України подібні клуби наприклад, «Бізнес старт», «Моя справа». Участь у діяльності клубу дозволить людям подолати негативні психологічні наслідки безробіття, активізувати їх до самостійного пошуку роботи.

З метою покращення якості надання послуг у сфері зайнятості пропонуємо створити Інформаційну мережу праці і зайнятості, яка являє собою центр пошуку як роботодавців для тих осіб, які хотіли б влаштуватися на роботу або знайти нове місце роботи, так і нових співробітників для роботодавців. В її складі можуть функціонувати на контрактній основі приватні, громадські та державні організації. Інформаційна мережа праці та зайнятості включатиме в себе кілька складових, які будуть покликані сприяти зростанню зайнятості населення України.

1. Система технології пошуку роботи. В її рамках проводиться навчання осіб правильному складанню резюме, проходженню співбесіди, самопрезентації безробітних при зустрічах з потенційними роботодавцями. Шукачам допомагають в отриманні відповідних навичок і впевненості в собі при прийнятті рішень. Таким чином, головне завдання даного напрямку полягає у формуванні індивідуального іміджу потенційного працівника.

2. Система інтенсивної допомоги є індивідуальною роботою з довгостроковими безробітними і з іншими особами, що не можуть самостійно працевлаштуватися. Їм допомагають реально оцінити свої можливості в подоланні бар'єрів на шляху влаштування на роботу, повірити в свої сили і полегшити процес отримання робочого місця.

3. Сприяння утворенню нових підприємств, тобто надання допомоги безробітним у створенні власної справи, головним чином в сфері малого бізнесу.

4. Система надання послуг у працевлаштуванні в сільськогосподарських галузях. В рамках цієї роботи укладаються контракти з безробітними про тимчасову або сезонну зайнятість для збирання врожаю в тих регіонах країни, які відчувають нестачу робочих рук.

5. Робота професійно-технічних центрів навчання, які покликані надавати різноманітні і цілеспрямовані послуги в сфері професійно-технічного навчання.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що інформаційні та соціальні технології в роботі з безробітними становлять єдину систему, компоненти якої є взаємодоповнюючими один одного, і для найбільш оптимального вирішення проблеми безробіття населення України доцільне їх спільне комплексне і цілеспрямоване застосування. У результаті зазначені технології сприятимуть збільшенню кількості роботодавців, які співпрацюють з Центром зайнятості населення та закритих вакансій. Автоматизація та оптимізація процесу взаємодії підвищить професіоналізм працівників Центру зайнятості і ефективність його роботи, заощадить час роботодавця та безробітного. Відбудуться зміни на ринку праці: підвищиться його керованість, безробітні та роботодавці будуть співпрацювати у полі діяльності Державних служб зайнятості, що, в свою чергу, дозволить своєчасно реагувати на зміни кон'юнктури ринку і знижувати рівень його напруженості [1].

Список використаних джерел

1. Kuzmin V., Turgenieva A., Demchenko I. Technolpgies to improve the provision of socail services in Ukraine in the field of employment. *Social Work and Education*. Ternopil ; Aberdeen : Vector, 2020. Vol. 7, No. 4. pp. 418–435. URL: http://journals.uran.ua/swe/article/view/2520-6230.20.4.2. DOI: 10.25128/2520-6230.20.4.2.
2. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України. URL: https://www.dcz.gov.ua/.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.
4. Савченко, Н. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики у сфері зайнятості населення в Україні : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2020. 495 с.

Кузьміна М.О.,
аспірантка кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИПУСКНИКА СПЕЦІАЛЬНОСТІ «231 – СОЦІАЛЬНА РОБОТА» : НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ

Навколо поняття «компетентність» останні часом ведеться велика кількість дискусій. Зазначені дискусії ведуться у професійних та наукових колах з метою визначення знань, вмінь та навичок, які вимагають освоєння студентами в рамках освітніх програм всіх рівнів різних спеціальностей. Спеціальність «231 – Соціальна робота» є відносно новою як в Україні так і світі. У світі формування соціальної роботи почалося на початку ХХ століття на громадських засадах. У 20–30 роках ХХ століття соціальна робота в розвинених країнах Європи та Північної Америки почала інтегруватися в систему державної політики та корпоративного соціального сектору великих промислових підприємств. Лише в другій половині ХХ століття соціальна робота перетворилася на повноцінну професійну діяльність та був створений недержавний сектор надання соціальних послуг як альтернатива державним соціальним службам, центрам та установам. Наведений нами шлях розвитку соціальної роботи як професійної сфери діяльності свідчить про не системність формування професійних соціальних працівників. Як показує історична ретроспектива вони формувалися як відповідь на актуальні соціальні проблеми і часто не програмувалися в освітніх програмах закладів вищої освіти, а формувалися в процесі роботи. В кінці ХХ століття та на початку ХХІ столітті в епоху постіндустріального суспільства виникла технічна можливість формування чітких компетенцій для майбутніх соціальних працівників в рамках освітніх програм за відповідною спеціальністю.

Професійна компетентність для майбутніх фахівців соціальної роботи сформована з двох етапів. Освітні програми за напрямком «231 – соціальна робота» диференціюються за двома рівнями «бакалаврат» та «магістратура». Професійна компетентність кожного конкретного спеціаліста закладається як в рамках освоєння лекційних матеріалів, практичних та лабораторних занять. Важливим елементом підготовки спеціаліста зі спеціальності соціальна робота як і в рамках інших спеціальностей та освітніх програм є проходження різних видів практик починаючи від ознайомчої, закінчуючи переддипломними практиками, які відбуваються у відповідності до навчальних планів затверджених в рамках кафедр, що забезпечують відповідні освітні програми в тих чи інших закладах вищої освіти [1; 3].

На магістерському рівні професійна компетентність стандартом зазначеної спеціальності включає 15 компетенцій:

ПК №1. «Здатність до розуміння та використання сучасних теорій, методологій і методів соціальних та інших наук стосовно до завдань фундаментальних і прикладних досліджень у галузі соціальної роботи» [2]. Зазначена компетенція затверджена для того щоб кожен майбутній соціальний працівник знав основи теорії та практики сучасної соціальної роботи, а зважаючи на те, що соціальна робота виникла як сфера практичної діяльності відповідаючи на соціальні виклики більшості цивілізованих суспільств, що в кінці XIX століття не могли забезпечити мінімальний пакет соціальних послуг, що спричиняло доволі високий рівень напруги серед людей, які опинилися в складаних життєвих обставинах. Тоді філантропи США ті деяких країн Європи поєднали власні зусилля для формування фрагментарної системи надання соціальних послуг. Фрагментарність зазначеної системи базувалась на тому, що М. Річмонд та її послідовники реагували на поточні соціальні проблеми людей в місцях власного проживання. Через відсутність повноцінної методології соціальної роботи приходилось користуватися напрацюваннями інших наук. Таких як психологія, педагогіка, соціологія, тощо. Тому сьогодні соціальні працівники повинні бути обізнаними про цей методологічний «мікс», який лежить в основі як теоретичної так і практичної соціальної роботи.

ПК №2. «Здатність планувати та здійснювати наукові комплексні дослідження з метою виявлення й аналізу соціально значимих проблем і факторів досягнення соціального благополуччя різних груп населення» [2]. Зважаючи на те, що соціальний працівник крім того, що є практичним працівником має і науковий функціонал, забезпечення якого може мати як формальну так і не формальну форму, але наукові навички соціального працівника дають додаткові переваги на ринку праці. Оскільки проведення наукового дослідження чи хоча б реалізація одного з його етапів дає можливість соціальному працівникові виконувати роль супервайзера, планувати роботу соціальної служби чи іншої установи в середньостроковій та довгостроковій перспективах. Ці функції важливі як для працівника державної і комунальної соціальної служби чи установи, так і для організацій недержавної форми власності. Не слід забувати і про те, що випускник магістратури спеціальності «231-соціальна робота» має право навчання в аспірантурі, що передбачає проведення наукового дослідження за всіма державними стандартами високого рівня. Звісно, що програма аспірантури передбачає поглиблення наукових навичок, але одним із факторів зарахування до аспірантури є вже проведені наукові дослідження в рамках магістратури.

ПК №3. Здатність професійно діагностувати, прогнозувати, проектувати та моделювати соціальні ситуації [2]. Зазначена професійна компетентність конкретизує наукові навички майбутнього соціального працівника. Із самого формулювання зрозуміло, що зазначена компетентність передбачає здійснення діагностування, прогнозування, проектування та моделювання. Акцентуація саме на цих функціях соціального працівника є свідченням того, що це першочергові аналітичні навички сучасного соціального працівника незалежно від місця його роботи.

ПК №4. «Здатність до впровадження методів і технологій інноваційного практикування та управління в системі соціальної роботи» [2]. Зазначену компетентність можна віднести до організаційного функціоналу соціальної роботи. Тому соціальний працівник здійснюючи власні професійні обов'язки повинен безпосередньо сприяти впровадженню методів і технологій інноваційного практикування. Тобто мультиплікувати інноваційні практики в рамках здійснення власних професійних обов'язків. Хоча слід зазначити, що впровадження інновацій не повинно перетворюватися на самоціль. Тому впровадження інновацій повинно здійснюватися лише за колективним планом погодженим між соціальною службою з відповідними підпорядковуючими органами, а також державної чи місцевої влади. У випадку якщо майбутній соціальний працівник буде співпрацювати з

недержавними установами то впровадження інновацій йому все одно слід буде узгоджувати з грантодавцями, представниками міжнародних донорів та глобальних благодійних фондів та з місцевими регулюючими органами. Сьогодення продукує і таку форму погодження інноваційного впровадження тих чи інших соціальних технологій з представниками громадськості. Тому соціальні працівники повинні бути готовими до широкого соціального діалогу з приводу впровадження інноваційного досвіду в соціальній роботі.

ПК №5. «Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (експертами з інших галузей/видів економічної діяльності), налагоджувати взаємодію державних, громадських і комерційних організацій на підґрунті соціального партнерства» [2]. Засвоєння зазначеної професійної компетентності є важливим для соціального працівника через те, що від сучасного працівника соціальної сфери вимагається високий рівень соціальної комунікації та роботи з налагодження комунікації як з клієнтами, так і представниками професійного «community».

ПК №6. «Здатність оцінювати процес і результат виконаної роботи, розробляти та впроваджувати програми забезпечення якості соціальних послуг» [2]. Соціальне обслуговування на нашу думку є головним видом соціально допомоги, які надають соціальні служби, тому логічним виглядає наявність зазначеної компетентності саме в стандарті зі спеціальності «231-Соціальна робота». Особливо цінною ця компетенція є у призмі того, що ринок соціальних послуг постійно розширюється і вимагає специфічних знань, вмінь та навичок. Розширення ринку соціальних послуг відбувається в основному за рахунок недержавного сектору соціальної роботи.

ПК №7. «Здатність до професійної рефлексії» [2]. Рефлексія є важливою якістю більшості науковців та фахових спеціалістів. Оскільки рефлексувати – це знаходити нові смисли у звичайних речах та знаходити можливості для творчого застосування методів та методик соціальної роботи в рамках роботи з різними групами клієнтів.

ПК №8. «Здатність до ініціювання та просування соціальних змін, спрямованих на покращення соціального добробуту» [2]. Просування соціальних змін є ціннісною характеристикою. Здебільшого просувають зміни молодого віку, що і є однією з характеристик сучасного студентства. З іншого боку студенти яким за 30 років і вони повинні за віковою логікою займати більш консервативні соціальні позиції також мають високий відсоток вірогідності ініціювання та просування соціальних змін якщо вони раніше не працювали в рамках соціальної сфери і отримали орієнтацію на зазначені зміни підчас навчання в закладі вищої освіти.

ПК №9. «Здатність організовувати спільну діяльність, ініціювати командоутворення, сприяти згуртуванню та груповій мотивації, фасилітувати процеси прийняття групових рішень» [2]. Вміння працювати в команді для соціального працівника є необхідною складовою як адаптації до трудового колективу, так і для подальшого кар’єрного зростання. Зважаючи на універсальність даної компетентності, вона може знадобитися майбутньому соціальному працівникові навіть якщо він не буде працювати за спеціальністю або буде, але через життєві обставини буде вимушений освоїти новий фах.

ПК №10. «Здатність сприяти набуванню й удосконаленню фахівцями та нефахівцями спеціальних знань і навичок у сфері соціальної роботи» [2]. Крім того, що соціальний працівник повинен надавати універсальні соціальні послуги він повинен пам’ятати і про власний соціально-педагогічний потенціал. Зважаючи на те, що соціальна педагогіка є частиною соціальної роботи, то педагогічні функції повинні бути властивими та входити до функціоналу майбутнього соціального працівника. Зважаючи на те, що магістри з соціальної роботи мають право на викладання дисциплін з соціальної роботи вони повинні мати педагогічні навички за замовчуванням. В той же час не слід забувати і про те, що практичні соціальні працівники повинні мати навички навчання людей без кваліфікації в соціальній роботі. Здебільшого ми маємо на увазі те, що соціальні працівники часто для вирішення

проблем дітей та підлітків співпрацюють з їх батьками. В рамках подібного співробітництва батьки клієнтів повинні отримати навички в рамках підтримки індивідуальних програм соціального обслуговування дітей для контролю та підтримки соціотерапевтичних ефектів. Крім того соціальні працівники проводять заняття з волонтерами, коли треба їх навчити працювати з різними групами клієнтів. Все вище перераховане не відміняє і необхідності соціальному працівнику ділитися з колегами власним досвідом.

ПК №11. «Здатність до розроблення та управління соціальними проектами» [2]. Кожен соціальний працівник виконує певний управлінський функціонал на своєму рівні і вимагає певних управлінських навичок. В той же час окремі соціальні працівники, які вдало змогли реалізувати власні управлінські навички автоматично з'являються шанси для їх розширення у випадку підвищення по кар'єрній драбині. Тому формування управлінських навичок у майбутніх соціальних працівників повинно починатися вже з перших курсів бакалаврських освітніх програм.

ПК №12. «Здатність виявляти ініціативу та підприємливість задля вирішення соціальних проблем через упровадження соціальних інновацій» [2]. Зазначена компетентність базується на актуалізації соціального підприємництва в сучасному суспільстві. Країни з розвиненою соціальною системою зараз активно пропагують та створюють преференції для людей, які вирішили займатися соціальним підприємництвом. Перші соціальні підприємства створюються і в Україні. Тому соціальним працівникам треба мати відповідні навички як з організації соціального підприємництва так і для створення конкретних продуктів в сфері соціального підприємництва.

ПК №13. «Здатність виявляти професійну ідентичність та діяти згідно з цінностями соціальної роботи» [2]. Прояв професійної ідентичності є важливим елементом ідентифікації представників різних спеціальностей. В реальності це означає, що представники однієї спеціальності чи навіть споріднених професійних напрямків мають алгоритми виконання власних професійних обов'язків, особливості комунікування, тощо. Тому під час навчання в закладах вищої освіти та під час проходження практик соціальним працівникам важливо засвоїти перелічені елементи професійної ідентифікації спеціальності яку вони освоюють на бакалаврському чи магістерському рівнях.

ПК №14. «Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, ініціювання пропозицій і рекомендацій стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи» [2]. Навички критичного мислення важливі для представника будь-якої спеціальності так як вони дають можливість якісно аналізувати інформацію. Це важливо для подальшого розвитку фахівця як у професійному так і на особистісному рівнях. Розвивати критичність мислення майбутніх соціальних працівників можна за допомоги різних методик, але на нашу думку найбільш ефективною з таких методик є виконання творчих завдань у процесі навчання, які базуються на аналізі статистичних та даних соціологічних досліджень. Особливо цінними для розвитку зазначеної професійної компетенції повинні стати вирішення проблемних ситуацій в рамках окремих практик соціальної роботи.

ПК №15. «Здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві» [2]. Створення позитивного іміджу для своє спеціальності, якою ти безпосередньо займаєшся є важливою позитивною місією для будь-якого спеціаліста. Стосується вона і майбутніх соціальних працівників. В умовах інформаційного суспільства формування позитивного іміджу власної спеціальності не є складним процесом через існування великої кількості інформаційних каналів. В рамках сучасної української держави зазначена компетентність повинна мати розширену версію. Так як за тридцять років української незалежності до сих пір зустрічаються громадяни, які не розуміють чим займаються як окремі соціальні працівники так і соціальні служби. Тому одним з елементів створення позитивного іміджу професії «соціальний працівник» є інформування про

діяльність соціальних працівників та соціальних служб. Особливо це стосується спеціалізованих соціальних служб так як про діяльність територіальних центрів соціального обслуговування через їх велику чисельність та поширеність по всій території України у представників різних груп населення інформації достатньо. У той же спеціалізовані спеціальні соціальні служби та центри через відсутність соціальної реклами і інших методик соціального маркетингу можуть бути невідомими для більшості потенційних клієнтів. Тому молодим соціальним працівникам слід опановувати методики маркетингу соціальних послуг та соціальної реклами для створення позитивного іміджу власної професії та установи, де вони безпосередньо виконують власний професійний функціонал.

ПК №16. «Здатність упроваджувати ефективний менеджмент організації у сфері соціальної роботи» [2]. Зазначена компетенція має на меті покращити рівень управління в рамках соціальної роботи в цілому та окремих соціальних служб і установ. Так склалося, що соціальні служби та установи стали формуватися здебільшого за перших років української незалежності. За часів СРСР система соціального обслуговування складалася з мережі територіальних центрів соціального захисту з диференціацією за районами. З радянських часів в соціальній сфері була сформована чітка управлінська вертикаль і соціальні служби займалися виконанням міністерських директив і тому не мали широкого поля для реалізації саме управлінських рішень. Зазначена проблема в рамках соціальної роботи актуалізувалася наприкінці 90-их років XX століття. Саме в цей час система соціального обслуговування досягла рівня, коли кожна соціальна служба та заклад соціального обслуговування повинні були показувати власну ефективність як в рамках професійного співтовариства так і в рамках взаємодії з клієнтами. Сьогодні ж для будь-якого соціального працівника освоєння управлінських компетентностей є важливим елементом як підготовки на випадок розвитку власної кар'єри у майбутньому так і здійснення безпосереднього управління підрозділу соціальної служби чи установи. Навіть якщо соціальний працівник тільки починає власну кар'єру йому потрібні управлінські навички в сфері самоменеджменту та роботи з клієнтами. Кожен і зазначених напрямів вимагає планування, делегування прийняття рішень на різних етапах роботи служби, тощо. Саме тому наявність курсів «Менеджмент соціальної роботи» та «Маркетинг соціальних послуг» повинна бути обов'язковою для всіх освітніх програм за напрямком «231 – Соціальна робота». Це сприятиме подальшому розвитку соціального працівника незалежно від його віку та місця роботи.

Список використаних джерел

1. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* Суми, 2011. № 8 (18). С. 224–234.
2. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 – Соціальна робота для другого (магістерського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 556. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20 standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf
3. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 – Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 557. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni %20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf

Лебеденко В.В.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Кузьміна М.О.,
аспірантка кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

МОБІНГ ТА БУЛІНГ СЕРЕД СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

На сьогоднішній день найпоширенішими видами агресії серед підлітків є глузування, приниження та третирування однолітків, що науковці класифікують як мобінг та булінг.

Явище булінгу та мобінгу особливо поширене в сучасних виховних закладах, але цю проблему змовчують, не розповсюджують численні випадки знущань. Як правило, педагогічний колектив ігнорує проблему булінгу і мобінгу щоб зберегти репутацію, і батьки, які або вважають, що булінг допомагає сформувати характер та «навчитися життю», або все, що роблять, це переводять дитину до іншого навчального закладу. Але це не гарантує вирішення проблеми цькування, адже кожним роком вона загострюється та стає глобальнішою. Масштаби поширення, а також загрози, пов'язані із наслідками для здоров'я жертв булінгу та мобінгу, завдання освіти щодо створення безпечного середовища для дитини посилюють потребу більш глибокого наукового аналізу такого негативного явища.

Згідно зі статистикою, отриманою внаслідок моніторингового дослідження, в Україні регулярного насилля серед підлітків зазнають близько 17 % дівчат і 16 % хлопців 11–15-річного віку. Як показало соціальне опитування, жертвами булінгу було 48 % опитаних, із них 15 % дітей неодноразово зазнавали насилля, 42 % респондентів зазначили, що самі займалися булінгом [5, с. 85].

Отже, тема є актуальною та необхідною для дослідження, це підтверджують соціологічні дослідження та статистичні дані.

Булінг – умисна поведінка, що не носить характеру самозахисту і не санкціонована нормативно-правовими актами держави, тривале фізичне або психологічне насильство з боку індивіда або групи

Поняттю «булінг» вчені дають такі визначення:

Д. Лейн: «булінг-шкільне цькування» [6, с. 240].

Е. Роландом: «тривале фізичне або психічне насильство з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не здатний захистити себе в даній ситуації» [4, с. 15].

Психотерапевт І. Бердишев: «булінг – свідоме, тривалий насильство, що не носить характеру самозахисту і виходить від одного або декількох осіб [1, с. 3].

Психолог І.М. Кон: булінг – це залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і тим самим підпорядкувати його собі [3, с. 704].

Слово «мобінг» походить від англійського «mob» і має декілька значень: натовп, юрба, ватага злодіїв. Сьогодні мобінг – психічний терор, який здійснює по відношенню до особистості, який проявляється в регулярному та цілеспрямованому завданню фізичної і душевної шкоди людині.

Серед сучасної молоді цькування та приниження особистості відбувається по-різному, що може негативно впливати на внутрішній та навіть фізичний стан дитини. Соціологи виділяють чотири найпоширеніші та найнебезпечніші види булінгу та мобінгу:

1. Словесний або вербальний булінг і мобінг (образливі слова, фраз и або залякування, які принижують дитину, її гідність, релігію, національність, зовнішній вигляд, одяг, манери або фізичні вади).

2. Фізичний (залякування з вираженням фізичної сили, де використовуються удари, поштовхи та неприємні дотики до жертви, також у школах часто трапляються бійки).

3. Соціальний(форма залякування, при якій використовується тактика ізоляції, коли дитину навмисно не допускають до спільної гри, заняття спортом, обідньої трапези за столом або вечірки) [2, с. 144].

Подолання та боротьба з булінгом пов'язана з обізнаністю не лише педагогів та соціальних працівників, але і батьків щодо поведінки дітей, які зазнають цькування, психологічного насилля, жорстокого поводження. Ось деякі ознаки, на які потрібно звертати увагу:

1. Діти, які страждають від булінгу, можуть не хотіти йти до школи або ж можуть плакати чи почуватися хворими у шкільні дні.

2. Вони можуть проявляти небажання брати участь у спільній діяльності чи соціальних заходах з іншими учнями.

3. Вони можуть поводитися не звично.

4. Вони можуть раптово почати губити гроші чи особисті речі, або ж приходити додому у порваному одязі чи з поламаними речами і при цьому давати неймовірні пояснення.

5. Підлітки, які є жертвами булінгу або приставань, можуть також почати говорити про те, щоб покинути школу, починають пропускати заходи, в яких беруть участь інші учні [6, с. 284].

У подоланні булінгу також важливо знайти сучасні та більш ефективні підходи до взаємодії з підлітками та їхніми батьками. Для вирішення цієї проблеми доречним буде використання різних профілактичних програми навчання батьків, педагогічних працівників та самих учнів новим формам поведінки, які забезпечать розвиток стресостійкості особистості, здатної самостійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. Ці програми формують відповідальність людини за свої вчинки, а саме власну поведінку, готовність прийти на допомогу і мирно розв'язати конфлікт.

«Антимобінгова та антибулінгова політика» складається з двох етапів:

1. Перший етап, найвідповідальніший, полягає в тому, щоб визнати, що така проблема існує. Визнання проблеми серед підлітків та у навчальних закладах вимагає, щоб хтось узяв на себе ініціативу сказати про її існування і про роботу з нею. Робота з утиском може бути ефективна тільки тоді, коли певна група або школа як ціле визнає проблему і погоджується з тим, що важливо змінити ситуацію. Хорошим способом, на думку А. М. Хорна, Т. В. Сейджера, може бути опитування учнів про те: чи були у них до цих пір проблеми в школі; чи є у них неприємності в даний час; чи знають вони кого-небудь, у кого є неприємності; якщо вони особисто в даний час не мають яких-небудь проблем, то чи випробовують страх за свою безпеку взагалі. Подібне опитування необхідно провести і серед вчителів. Потім порівняти результати двох опитувань і зіставити їх з інформацією, отриманою від батьків (опитування батьківської заклопотаності).

2. Другий етап – визначення проблеми. Не може існувати в кожній школі уніфікованих ознак визначення проблеми. Проте, ініціативна група дорослих і дітей повинна визначити: суть, серйозність, частоту проблеми; привести відповідні приклади. Після цього необхідно розробити сумісний план дій. Наприклад: створення атмосфери нетерпимості до будь-якого акту насильства в школі; краще спостереження за холами, кімнатами відпочинку, їдальнями; відповідна виховна робота по класах в режимі вільної дискусії; розробка етичного кодексу школи; ясно виражене очікування, що учні повідомлятимуть про порушення або адміністрації, або консультантам; створення консультантами груп підтримки для жертв мобінгу [7, с. 196–202].

Необхідно залучити до роботи з булінгом не тільки педагогів, а й батьків, дітей та інших представників органів управління. Адміністрації шкіл рекомендовано призначити соціального педагога, який був би відповідальним за вирішення питань, пов'язаних з

булінгом, і в обов'язки якого входило би спостереження за поведінкою учнів, консультування і надання необхідної допомоги.

Отже, мобінг та булінг мають різні форми виявлення, але серед підлітків значно поширені фізичне та психологічне насилля (особливо у школі та в інших навчальних закладах). Батьки повинні приділяти увагу щодо виховання дітей, особливо у підлітковому віці, коли у дітей відбувається статеве дозрівання та так мовити, «бурлять гормони».

І нарешті, підліткам треба пам`ятати, що «розпускати кулаки» або «добивати словесно» не допоможе вирішити конфлікт або, як деякі вважають, показати себе «крутим». Аби в світі усі сварилися та билися, то на планеті не залишилося би живого місця, тому що тривала би нескінчена війна, де ніколи не буває переможців. Перемагає не той, хто вбиває та махає кулаками, а той, хто вирішує конфлікти мирно та спокійно, це і треба засвоїти сучасним підліткам, їхнім батькам та соціальним педагогам.

Список використаних джерел

1. Бердышев И. С. Лекарство против ненависти. 2005. 233 с.

2. Глазырина Л. А., Костенко М. А. Предотвращение насилия в образовательных учреждениях : методическое пособие для педагогических работников. Москва, 2015. 144 с.

3. Кон И. С. Мальчик – отец. 2010. 704с.

4. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться : уч. пособие. 2006. С. 15–17.

5. Корабльова О. О. Результати дослідження окремих аспектів профілактики мобінгу в малих групах школярів у загальноосвітній школі : Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна". Хмельницький, 2015. № 11. С. 85–88.

6. Лейн Д. А. Школьная травля (буллинг). *Детская и подростковая психотерапия*. СПб : Питер, 2001. С. 240–284.

7. Стельмах С. С. Обдаровані діти як об'єкт булінгу : зб. наук. пр., 2012. С. 196–202.

Литвиненко Н.О.,
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Щербіна С.С.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

НАПРЯМКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ДИСТАНЦІЙНІЙ (ЕЛЕКТРОННІЙ) ФОРМІ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Пандемія COVID-19, соціальна і фізична ізоляція, самоізоляція, невизначеної тривалості карантин проникли у всі сфери життя і змінили спосіб життя людства абсолютно непередбачуваним чином. Спрямовані на стримування епідемії COVID-19 заходи фактично закрили у фізично обмеженому просторі та соціальній ізоляції мільйони людей у всьому світі, що відображається як на соціальному, так і на психоемоційному рівнях життєдіяльності.

Пандемія і особливо карантинні заходи щодо її подолання (особливо такі як соціальна ізоляція, соціальне дистанціювання і звуження комунікативного простору), створює низку психологічних і соціально-психологічних проблем у суспільстві. Основні психологічні проблеми пандемії та загрози зараження корона вірусом COVID-19 полягають передусім у: 1) поширенні паніки та панічних настроїв, тривоги та страхів; 2) вивільненні часу при

соціальній ізоляції чи самоізоляції і, як наслідок, фрустрація (блокування) головних потреб особистості – потреби у спілкуванні та соціальних контактах.

Причому значний вплив на психологічне самопочуття має карантин як соціальна ізоляція, ознаками і проявами якої є сенсорна і психологічна депривація, монотонія, одноманітність інтер'єру приміщення, дозвільний характер, гіподинамія, нудьга, які виступають чинниками негативних емоційних станів. В.Артюхова на основі власних досліджень доходить висновку, що «вимушена ізоляція та інші карантинні обмеження, викликані пандемією коронавірусу спричиняють певні трансформації психологічного здоров'я у сфері соціальної взаємодії, особистість вимушена адаптуватися до нових вимог і функціонувати відповідно до них, що потребує певних психологічних ресурсів, причому ці зміни відбуваються на глибинному особистому рівні, і стосуються організації взаємодії людини з іншими, тобто її соціального контексту, який може набувати ряд негативних характеристик (конфліктність, агресивність, соціальне дистанціювання та ін.) і супроводжуватись суб'єктивним відчуттям неблагополуччя» [1, с.25]. В цілому дослідники виділяють наступні стресогенні чинники в умовах карантину: тривалість карантину, страх інфекції, фрустрація, неадекватна інформація, стигматизація, фінансові втрати [2, с.44-45].

Можна виокремити пріоритетні напрямки соціальної роботи в умовах пандемії і карантинних заходів, які пов'язані із наданням певних груп соціальних послуг, причому актуальною формою виступає саме дистанційна або електронна, які повністю або частково надаються за допомогою онлайн-сервісів закладів соціального захисту і соціального обслуговування населення, особам, окремим соціальним групам, характерною ознакою яких є: вони здійснюються соціальними суб'єктами соціального обслуговування із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій завдяки повній або частковій інтеграції соціальних послуг до онлайн-простору, що забезпечує оперативність, доступність, зручність, мобільність отримання соціальної послуги. Серед таких послуг можна виділити наступні:

– послуги із працевлаштування як можливість отримати інформацію про наявні вакансії постійного або тимчасового характеру, що зменшить фінансово-матеріальний тиск на людину і її родину під час карантину;

– надання психологічних послуг в електронній і онлайн-формах: по-перше, як звернення по лінії довіри через Skype в екстрених і кризових ситуаціях і обставинах; по-друге, як надання першої психологічної консультації; по-третє, як додаткова форма психологічного супроводу клієнта; по-четверте, як форма здійснення психодіагностичного обстеження клієнта. Так, В.Панок, І.Марухіна, Д.Романовська визначають основні форми та технології роботи практичного психолога в умовах карантину: «консультування онлайн з метою зниження можливих негативних ефектів (паніка, чутки, агресивні прояви); консультування за принципом «телефон довіри» через електронну пошту та оперативна допомога через соціальні мережі; діагностика через Інтернет з можливістю збору даних на єдиному ресурсі (наприклад, тестування через Google-форми); психологічна просвіта та психопрофілактика шляхом створення цікавого відеоконтенту, прямих ефірів, вебінарів тощо; психологічна корекція з використанням та мобільних онлайн-тренажерів, онлайн-ігор (наприклад, для корекції та розвитку пізнавальних процесів); організація у дистанційній формі груп взаємопідтримки для батьків, учнів, педагогів, підвищення стресостійкості в домашніх умовах, підвищення рівня комунікацій у сім'ї» [3];

– педагогічні і соціально-педагогічні послуги, які полягають в організації дистанційного навчання – особливістю застосування електронних технологій в наданні соціально-педагогічних послуг є впровадження технологій SMART-навчання;

– соціально-побутові послуги, які передбачають, насамперед, посилення догляду за групами ризику під час пандемії COVID-19 (люди похилого віку, із хронічними захворюваннями тощо).

Список використаних джерел

1. Артюхова В. В. Особливості психологічного здоров'я курсантів в період пандемії COVID-19. *Психологічний журнал*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2020. № 6. С. 19–28.

2. Досвід переживання пандемії COVID-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка : матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року *«Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину»* / за наук. ред. М. М. Слюсаревського, Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської. Київ, 2020. 121 с.

3. Панок В. Г., Марухіна І. В., Романовська Д. Д. Психологічний супровід освіти в умовах пандемії. *Вісник НАПН України*. Київ, 2020. № 2 (2). URL: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/80.

Махніборода Д.О.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Кузьміна М.О.,
аспірантка кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Згідно чинних нормативно-правових документів України, «фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник – особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення, проводить оцінку потреб, підготовку договору та індивідуального плану надання соціальних послуг, організовує та надає соціальні послуги, що потребують фахової кваліфікації, а також організовує заходи з підтримки вразливих груп населення» [2].

Таке поняття є дещо звуженим, оскільки соціальний працівник діє не лише у «кризових ситуаціях», горизонти його діяльності є значно ширшими. Це – по-перше. А по-друге, сучасний соціальний працівник є не лише «консультантом і комунікатором». Очевидно, що він надає конкретну дієву матеріально-побутову і морально-правову допомогу, духовну підтримку людям.

Звернемо увагу на методологічний контекст у руслі філософсько-педагогічної герменевтики. Поняття «герменевтика» (грец. hermeneutike – тлумачення) розуміється як умова (осмислення людського буття) [3, с. 240]. Академік Н. Чепелєва наголошує на тому, що герменевтика – це не лише мистецтво розуміння та осягнення смислу знаків, а й теорія та загальні правила інтерпретації текстів. Отже, на думку вченої, термін «герменевтика» має три основних значення: 1) висловлювати щось, говорити, промовляти; 2) пояснювати, викладати, інтерпретувати висловлене; 3) тлумачити висловлене іншою мовою, перекладати [7, с. 133].

Методологія філософсько-педагогічної герменевтики в цій темі є ціннісною у таких головних виявах: дозволяє ґрунтовно аналізувати проблему взаєморозуміння або ж нерозуміння у системі «соціальний працівник – клієнт»; досліджувати взаємозв'язок інтелектуальних, почуттєвих і вольових чинників у поведінці і вчинках як соціального працівника, так і людині, якій надається відповідна допомога; визначати рівень саморефлексії суб'єктів у процесі взаємодії; з'ясовувати соціальному працівникові ступінь

залежності клієнта від соціального середовища і знаходити найбільш адекватні шляхи для уможливлення звільнення його від тієї чи іншої залежності; враховувати роль амбівалентності у діях і вчинках клієнта тощо.

Що ж стосується впливу філософсько-педагогічної методології на процес формування лідерських якостей майбутнього соціального працівника, то передусім вона виявляється у сформованості чи несформованості як особистісних, так і професійно значущих якостей та їх безпосередньому й опосередкованому взаємозв'язку [1]. Справжній неформальний лідер зростає ще у стінах закладу вищої освіти, і тут професорсько-викладацький склад, адміністрація закладу повинні подбати про те, аби не лише вивчати потенційні лідерські можливості майбутніх соціальних працівників, а й створювати належні умови для їхнього вияву і формування, знаходити найбільш дієві форми, методи, засоби впливу на їхній розвиток.

Визначення рівнів професійних якостей доречно розглядати через призму: компетентність – некомпетентність; конгруентність – неконгруентність; відповідальність – безвідповідальність тощо. Такий підхід позбавить нас від однобічності, однолінійності у процесі формування лідерських якостей майбутнього соціального працівника.

Надзвичайно продуктивною для осмислення діяльності майбутнього соціального працівника є методологія філософсько-педагогічної феноменології [6, с. 21-29]. Провідною ідеєю цього напряму є те, що відмінність науки слід шукати не в предметі або сфері досліджуваної дійсності, а в методі, який визначає чинники пізнання, а також принципи його вибору і реалізації. Філософсько-педагогічна феноменологія є багатоаспектною у виборі проблем дослідження, у тому числі й проблем, пов'язаних із соціальною роботою, конкретніше – діяльністю соціального працівника. Особливо важливо те, що вона звертається до осмислення таких онтологічних понять, якими є зустріч, контакт, турбота, страх, гра, вихованість, вимога, надія, послух, захищеність, незахищеність тощо.

Філософсько-педагогічна феноменологія відіграє значну методологічну роль у формуванні майбутнього соціального працівника з огляду таких позицій: вона обґрунтовує можливості пізнання феномена особистості на різних етапах її розвитку (отже, це стосується конкретного пацієнта, з яким працівнику соціальної сфери доведеться активно взаємодіяти у процесі реальної діяльності); допомагає з'ясувати смислові структури свідомості і смисли предметності суб'єкта; розкриває природу свідомості і можливості її спрямованості на конкретну особистість; доводить необхідність визначення мети феноменологічної установки у системі «Я» та «Інший» тощо.

Натомість вагомість окресленої методології є незаперечною і в контексті формування лідерських якостей майбутнього соціального працівника. Це стосується передусім таких положень: 1) досягати звільнення його свідомості від суто емпіричних речей і зосереджувати головну увагу на самому акті самосвідомої й активної діяльності, оскільки у процесі діяльності найбільш потужно формуються лідерські якості особистості; 2) формування лідерських якостей соціального працівника має відбуватися на наукових знаннях; 3) особлива увага у процесі цього формування повинна приділятися самовладанню, самостримуванню, витримці; 4) філософсько-педагогічна методологія феноменології не дозволяє майбутньому лідеру у сфері соціальної роботи заперечувати наявне буття свого клієнта і вимагає сприймати його таким, яким він є в оточенні цього буття, отже, забезпечити таку ситуацію, таке ставлення повинні ґрунтовно розроблені методики і сучасні технології навчання; 5) у процесі формування лідерських якостей майбутнього працівника соціальної сфери варто акцентувати увагу на тому, що незалежно від категорії його пацієнтів, останні мають право на власні погляди, переконання, оскільки це – їхнє життя, і не варто у «грубій» формі втручатися у їхній внутрішній світ.

Отже, формуючи морально-етичні лідерські якості соціального працівника доцільно визначати такі аспекти: милосердя – немилосердність; доброзичливість – недоброзичливість; безкорисливість – корисливість; справедливість – несправедливість; честь – безчестя і т.ін.

Трансдисциплінарним напрямом у сучасній філософії і педагогіці є синергетика, яка передбачає здійснення пошуку універсальних закономірностей й алгоритмів еволюції та коеволюції складних (нелінійних неврівноважених систем, що досліджуються у контексті різноманітних технологій). Іншими словами: синергетика є науковим знанням про системи, які саморозвиваються [4]. Дослідники цього напряму: В. Аршинов, В. Буданов О. Вознюк та ін. обґрунтовують думку, згідно з якою перехід від хаосу до порядку в різних системах, і зокрема соціальних, підпорядковується одним і тим самим фундаментальним принципам. Нестійкість і нестабільність – це два протилежні явища за сенсом, що доповнюють один одного у режимі розвитку та самоорганізації. У соціальному, зокрема освітньому процесі, вони ніби урівноважують одна одну. Нестійкість нелінійних систем – це головний режим надзвичайного росту та ймовірний характер розпаду процесів складно-організованих структур щодо моментів загострення.

Здавалось би, що нестійкість як базова якість всіх нелінійних самоорганізованих систем суперечить суті понять «взаємодія», «узгодженість», «співпраця». Натомість самоорганізація у системі «викладач – студент» ґрунтується не лише на готовності обох суб'єктів до діалогу і співпраці, відповідних потребах, уміннях і впливі середовища, а й на відсутності впевненості викладача і студента у тому, що абсолютно на всі питання стосовно організації соціальної роботи і формування лідерських якостей у майбутнього соціального працівника є готові відповіді – однозначні аксіоми та істини.

Окрім того, під час формування лідерських якостей у педагога можуть з'являтися сумніви щодо правильності вибору форм і методів індивідуальної роботи з тим або іншим учасником освітнього процесу.

Передусім мова повинна йти про інтеграційний підхід до розв'язання цього питання, отже, навчальні плани і програми мають бути побудовані так, щоб вони максимально доповнювали одна одну, а не дублювали, в кожному предметі, що викладається повинні визначатися ті чи інші питання формування лідерських якостей (враховуючи специфіку і зміст предмета). Звичайно, тут багато що залежить і від педагогічної майстерності викладача [5], який має бути покликаним і вмотивованим саме до цієї діяльності, організовувати свою працю так, щоб студент самостійно і свідомо приходив до самоорганізації у справі формування своїх лідерських якостей.

Отже, висновок такий, здійснення процесу формування лідерських якостей у майбутніх соціальних працівників потребує комплексності й системної послідовності в її організації, як підчас аудиторної, так і позааудиторної роботи.

Список використаних джерел

1. Будник О. Б. Соціально-психологічний контекст підготовки майбутнього педагога. Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. № 31. С. 31–47

2. Про соціальні послуги : Закон України від 2016 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_ doc2.nsf/link1/JH3JZ00A.html

3. Майборода Д. В. Герменевтика. *История философии: энциклопедия.* Москва : Интерпрессервис ; КнижныйДом, 2002. 1376 с.

4. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / общ. ред. В. А. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова. Москва : Прогресс, 1986. 432 с.

5. Романовский А. Г. Синергетика педагогической деятельности. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія.* 2008. № 2. С. 32–39.

6. Федотова О. Д. Немецкая феноменологическая педагогика. *Педагогика.* 2006. № 3. С. 21–29.

7. Чепелєва Н. В. Герменевтика. *Енциклопедія освіти акад. пед. наук України* / за ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 133 с.

Серга Т.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ АУТИЗМОМ

Аутизм – це особливе порушення психічного розвитку. Найбільш яскравим його проявом є порушення розвитку соціальної взаємодії, комунікації з іншими людьми, що не може бути пояснено просто зниженим рівнем когнітивного розвитку дитини. Інша характерна особливість – стереотипність у поведінці, що виявляється в прагненні зберегти постійні звичні умови життя, опорі найменшим спробам змінити будь-що в оточенні, у власних стереотипних інтересах і стереотипних діях дитини, у її пристрасті до тих самих об'єктів.

Аутизм у дітей проявляється в порушенні контактів, у відході від реальності у світ власних переживань. В даний час аутизм розглядається як загальне порушення, перекручування психічного розвитку, обумовлене біологічної дефіцитарністю центральної нервової системи дитини. У дітей з аутичними проявами спостерігається порушення соціальної взаємодії і здатності до спілкування. Для них характерні явне прагнення до самотності, ритуальні, стереотипно повторювані форми поведінки, специфічний розвиток або повна відсутність мови, манірність, незграбність рухів, неадекватні реакції на сенсорні стимули, страхи.

Цей дефект вивчався багатьма вченими, які розглядали дане порушення із різних позицій. Відомими вченими, що займалися даною проблемою були: Л. Каннер, Г. Аспергер, С.С. Мнухін, Л. Уінг, Е. Орніц, К. Джилберг та інші. В українській науковій літературі із соціальної роботи наявні лише окремі праці,які розглядають специфічні проблеми осіб із розладами спектру аутизму (надалі – РСА) та родин, що їх виховують [1; 2]. Наразі бракує системного вивчення інтервенцій соціальної допомоги родинам, де є особа з РСА.

Стрімке поширення народжуваності дітей з РСА несе за собою низку соціальних проблем, яке стосується не лише дитини заутизмом, а й її близького оточення, як-от сімей. Це вимагає від практиків соціальної роботи розробки нових методів, форм втручань для підтримки життєстійкості сімей, де виховується дитина з РСА, як способу покращення якості їхнього життя.

Складність діагнозу та труднощі адаптації дитини з РСА в суспільстві стають непосильною ношею для близького оточення дитини, зокрема членів їхніх сімей, що в свою чергу впливає на батьківську компетентність, життєстійкість та їх соціалізацію [3].

Традиційні форми і методи соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка виховує дитину з аутизмом:

1) психотерапевтичні методи (у формі групової, сімейної або індивідуальної роботи);

2) спільна підготовка та проведення дитячих свят;

3) групи спілкування та взаємодопомоги батьків;

4) консультації, лекції, семінари щодо індивідуальних особливостей дитини та оптимальних умов її розвитку.

Дослідники пропонують спрямувати зусилля на корекцію поведінки дитини з аутизмом, її навчання і соціалізацію. Основна мета такої корекції – надати дитині можливість вийти у великий світ людей. Це є одним із основних завдань, які ставить перед собою соціальна педагогіка у допомозі сім'ям, в яких виховують дітей з особливими потребами, зокрема з аутизмом. Оскільки соціалізація дитини починається саме у сім'ї, то й проводити соціально-педагогічну роботу потрібно не лише з дитиною, а з усіма разом – із її сім'єю.

Також застосовують такі психотерапевтичні методи, як:

1. Холдинг-терапія – полягає в спробі форсованого, майже насильницького створення фізичного зв'язку між матір'ю і дитиною. Саме відсутність такого зв'язку прихильники цього методу вважають центральним порушенням у разі аутизму;

2. Метод вибору (A. S. Kaufman, 1950) – передбачає роботу з дитиною з аутизмом наодинці протягом усього дня. Метод складається з двох основних частин: перша – спрямована на зміну поглядів оточення на дитину, друга – передбачає вплив нового ставлення до дитини на поведінку оточення так, що сама дитина теж починає змінюватися;

3. Евритмія – метод, що має на меті створити дитині з аутизмом певні межі, в яких вона могла би реалізувати свої можливості і, отже, створити патерн діалогічного спілкування для подальшого мовного розвитку;

4. Поведінкова терапія (К. Купер (Cooper), 1996) – працює з поведінкою, а саме – з реакціями організму, що виробляють спостережувані зміни в зовнішньому середовищі або в самому організмі.

Соціальна робота, у свою чергу, зосереджує свою увагу на вирішенні проблем, які знижують адаптивний потенціал сімей та життєстійкість, погіршують якість їхнього життя крізь призму соціально-економічної нерівності, гендерної несправедливості. Для того, щоб розуміти форми та методи соціальної роботи з конкретною соціальною групою, варто узагальнити основний спектр проблем, навколо яких зосереджене життя сім'ї.

Аналіз літератури свідчить, що специфіка дитячого аутизму визначає декілька основних соціальних проблем сім'ї. Так, більшість батьків, які досягли 50-річного віку, все ще змушені проживати разом із особою з РСА, через нездатність цієї особи піклуватись про себе. Це свідчить про зміну етапів функціонування сім'ї, відрив їх від звичних суспільних шаблонів та фіксацію на батьківських ролях наставника та опікуна. Сім'ї, що виховують дітей з РСА, мають розмите бачення майбутнього дитини, адже досі не відпрацьована системна підтримка проживання дорослих осіб з РСА в суспільстві, без допомоги найближчого мікросоціального оточення, як-от батьки або опікуни. Ці проблеми знижують батьківську самоефективність.

У віці до трьох років розвиток дитини з РСА, може не відрізнятись від розвитку типових дітей або різниця буде не суттєвою, що не привертає уваги батьків, медиків. Це створює труднощі у забезпеченні раннього втручання, спрямованого на розвиток дитини, та впливає на процес адаптації батьків. Як наслідок, батьки фіксуються на стадії неприйняття або заперечення діагнозу та пошуку «дивовижної пігулки», яка здатна допомогти дитині. Це формує стресові умови життєдіяльності сім'ї, погіршує ментальне здоров'я батьків, їх психологічне самопочуття. Дослідники зазначають, що окрім погіршення психічного благополуччя, страждає і фізичне самопочуття, можуть виникати психоактивні залежності та шкідливі звички.

У фокусі сімейного життя – проблеми дитини з аутизмом, що наскрізно впливають на всі сфери сімейних рутин та стає джерелом стресу. Серед чинників стресу науковці [4; 5] відзначають такі, як: проблемна поведінка дитини, функціональна залежність від батьків, низька комунікативна діяльність, несформовані навички самообслуговування, стереотипії та

ритуали в щоденних рутинах та харчуванні, труднощі статевої ідентифікації, відсутність чіткого життєвого маршруту, суспільна ізоляція.

Аналіз наукової літератури, в якій представлені результати емпіричних досліджень, дає змогу визначити, що до основних методів, які використовують у соціальній роботі з сім'ями, які виховують дитину з РСА, можна віднести:

1) психологічну едукацію /просвіту;

2) когнітивно-поведінкову терапію;

3) майндфулнес-практики, в основі яких лежить принцип усвідомлення («тут і тепер»);

4) структуровану сімейну терапію, зосереджену на реструктуризації організації сім'ї,яка внаслідок зниження сімейних ресурсів стає структурою, яка не здатна забезпечити потреби всіх її членів;

5) прогнозування та планування для уникнення відчуття невизначеності, яке багато батьків визначають як основну проблему [6] тощо.

Такі дослідники, як О.Ю.Столярик та Т.В.Семигіна пропонують концепцію наснаження у інтервенціях соціальної роботи із сім'ями, які виховують дитину з аутизмом.

За їх думкою, деякі групи в суспільстві, як-от сім'ї з дітьми з РАС, справді потерпають від браку можливостей, або їхні можливості настільки вузькі, що вселяють в них думку, що їхній вибір та доступ до соціальних ресурсів є обмеженим, тому потребують соціальної підтримки. Наснаження ж в свою чергу виступає тут як багатовимірний конструкт: як загальний принцип соціальної роботи (принцип активізації клієнтів), як професійна цінність, якою послуговуються соціальні працівники, як інтервенції соціальної роботи із сім'ями на мезо-, макро-, і мікрорівнях і як метод діяльності. Основними індикаторами наснаження є влада над собою (англ. self-control) та самоповага, доступ до ресурсів (альтернатива/можливість вибору), солідарність з іншими (розширення прав та можливостей клієнта не порушує права/можливості інших індивідів) [6]. Соціальна робота з активізації ресурсів сімей, які виховують дітей з РАС, має два вектора впливу: внутрішній (мотивація клієнтів до змін, їхня віра в можливість змін) та зовнішній (діяльність з стабілізації негативного впливу культурного контексту і соціального тла, в якому функціонує сім'я та створення сприятливого соціального середовища). Деякі науковці говорять про те, що, з одного боку, наснаження зосереджене на самоактуалізації клієнтів, активізації їхнього ресурсного потенціалу, а з іншого боку, будується на структурному задля метою забезпечення соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з РАС, у доступі до ресурсів [7].

Інтервенції соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з РАС, включають у себе особистісний (сімейний) блок: психологічне наснаження (підвищення самоповаги, самоконтролю, самоефективності та активізація життєвої позиції, готовність до дій, прийняття рішень, що приведуть до бажаних результатів) та соціальний блок (розширення прав та можливостей сімей, за рахунок покращення матеріального добробуту, підвищення якості життя сім'ї, її резілієнсу та забезпечення доступу до послуг у громаді, можливості вибору).

Таким чином, соціальна робота з сім'ями, які виховують дитину з РСА, спирається передовсім на системний підхід, що розглядає сім'ю як цілісну систему, так і підхід з позиції сильних сторін, покликаний мотивувати сім'ю до позитивних змін і мобілізації ресурсів, посилення її самоефективності. Фокус соціальної роботи – вирішення наявних проблем сім'ї, бажано самою сім'єю, для чого вона потребує навчання та розвитку.

Список використаних джерел

1. Gurzhiy N. Consumer awareness on non-medical interventions for autistic children and adults in Ukraine. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*. Kyiv, 2017. № 3. P. 48–56.

2. Obychivska A. Psykholoho-pedahohichny y suprovid sim'yi u roboti psykholoho-medykopedahohichnoy i konsul′tatsiyi. *Psychological-pedagogical support of the family in the work of psychological-medical-pedagogical consultation*. Kyiv, 2015.

3. Tarver J., Palmer M., Webb S., Scott S. Child and parent outcomes following parent interventions for child emotional and behavioral problems in autism spectrum disorders: a systematic review and meta-analysis. *Autism*. 2019. № 23 (7). P. 1630-1644.

4. Brown H. K., Ouelelette-Kuntz H., Hunter D., Kelley E. Beyond an autism diagnosis: Children's functional independence and parents' unmet needs. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2011. № 41. P. 1291–1302.

5. Hall H. R., Graff J. C. The relationships among adaptive behaviors of children with autism, family support, parenting stress, and coping. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*. 2011. № 34. P. 4–25.

6. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

7. Cui J., Mao L., Rose G., Newman C. E. Understanding Client Empowerment: An Online Survey of Social Workers Serving People with Mental Health Issues. *The British Journal of Social Work*. 2019. Vol. № 49 (2). P. 335–350.

Федотова А.С.,
студентка спеціальності «Управління соціальним закладом»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Попович В.М.,
доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОБДАРОВАНІСТЬ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Серед найцікавіших і загадкових явищ природи дитяча обдарованість традиційно займає одне з провідних місць. Проблеми її діагностики і розвитку хвилюють педагогів протягом багатьох сторіч. Інтерес до неї в даний час дуже високий, що легко може бути пояснений суспільними потребами.

Традиційно цілям суспільного прогресу відводилося вельми значне місце. Наприклад, в нашій країні протистояння капіталістичної і соціалістичної систем вимагало значної напруги сил і максимального використовування інтелектуальних ресурсів, особливо у сфері фізики і математики.

Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей складає одну їх головних проблем вдосконалення системи освіти. Існує думка, що обдаровані діти не потребують допомоги дорослих, особливої уваги і керівництва. Проте через особові особливості такі діти найбільш чутливі до оцінки їх діяльності, поведінки і мислення, вони більш сприйнятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють відносини і зв'язки.

Робота з обдарованими дітьми виступає одним з варіантів конкретної реалізації права особи на індивідуальність.

Творчий, інтелектуальний потенціал людей є рушієм прогресу суспільства, тому обдарованість необхідно своєчасно виявити і розвивати. Дослідники стверджують, що багато надзвичайно обдарованих людей не реалізували своїх можливостей через несприятливе виховання в дитинстві. Американські психологи, вивчивши життєвий шлях 400 видатних людей, виявили, що 60% з них мали в школі значні труднощі, важко пристосовувалися до умов навчання, орієнтованого на середній рівень знань. Нерідко інтелектуально обдарована

дитина не знаходить розуміння ні педагогів, ні однолітків.

Вивчення виявів обдарованості тривалий час було спрямоване переважно на інтелектуальні здібності. Дослідження проводили на основі тестів інтелекту, орієнтуючись на коефіцієнт інтелекту «IQ» (ай-кью) як довгостроковий показник інтелектуальної діяльності індивіда. Однак американський дослідник П.Торренс [3] дійшов висновку, що у вирішенні складних проблем найуспішніші не ті діти, які добре вчаться, і навіть не ті, у кого високий коефіцієнт інтелекту, тобто ці показники не визначають обдарованості. Психологи розглядають обдарованість як складне психологічне явище, невіддільне від особистості, як наявність здібностей, їх своєрідне поєднання, від якого залежить можливість успішної діяльності.

Обдарована дитина — дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень у певному виді діяльності. Обдарованість дитини іноді важко відрізнити від навченості, яка є результатом підвищеної уваги батьків і педагогів до розвитку дитини. Це особливо яскраво виявляється при порівнянні рівня розвитку дітей із сімей з високим соціальним та освітнім статусом і дітей з родин, які не приділяють належної уваги розвитку дитини.

Слід розрізняти також обдарованість і прискорення темпів розвитку дитини, яке може виявитися тимчасовим. Така «талановитість» швидко згасає, оскільки відсутній прояв творчого компонента або його розвиток був несвоєчасним. Іноді дитина є носієм «прихованої обдарованості» (відсутність яскраво виражених ознак талановитості), що може бути спричинене негативним ставленням дорослих до успіхів дитини або її побоюванням бути неправильно зрозумілою. Тому в дошкільному дитинстві складно спрогнозувати талановитість, оскільки ознаки обдарованості можуть насправді бути ознаками швидкого темпу розвитку дитини.

До ранніх виявів обдарованості дитини належать: потужна енергійність, значна фізична, розумова і пізнавальна активність, порівняно низькі втомлюваність і потреба у відпочинку; раннє навчання ходьби та інших рухів; інтенсивний розвиток мовлення; допитливість, прагнення до експериментування; легке і швидке засвоювання та використання нової інформації; ранній інтерес до читання, часто — самостійне опанування його.

За даними московських психологів, складовими ранньої обдарованості є домінуюча роль пізнавальної мотивації; дослідницька творча активність, яка полягає у виявленні нового під час формулювання і розв'язання проблем; уміння знайти оригінальні рішення; здатність до прогнозування; створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

Обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Здебільшого найважливішими характеристиками обдарованих дітей вважають:

- надзвичайно ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій, що зумовлене стійкістю уваги та оперативною пам'яттю;
- сформованість навичок логічного мислення;
- багатство активного словника;
- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражена установка на творче виконання завдань;
- розвиток логічного мислення й уяви;
- володіння основними компонентами уміння вчитися.

Важливою характеристикою обдарованості є креативність – здатність до творчості. Згідно із психологічними дослідженнями основою обдарованості є закладений від народження творчий потенціал, який розвивається впродовж усього життя людини. Він не залежить безпосередньо від рівня розумових здібностей, оскільки діти з високим рівнем

інтелектуального розвитку іноді володіють незначним творчим потенціалом.

Обдаровані діти часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуації спілкування, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з однолітками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності.

Обдаровані діти частіше за своїх однолітків обирають роль дорослого в творчих іграх, змагаються з іншими дітьми. Не уникають вони відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість, талановитість. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до всіх духовних цінностей.

Обдарованість типологізують за різними критеріями. Наприклад, український психолог Ю. Гільбух [1] на основі аналізу пізнавальних особливостей дитини виокремлює такі типи обдарованості:

- природничі теоретики (спрямованість пізнавального інтересу на осмислення абстрактних ідей, схильність до природничих знань);
- природничі прикладники (спрямованість пізнавального інтересу на розв'язання складних конструкторсько-технічних завдань, моделювання);
- гуманітарії (спрямованість пізнавального інтересу на мови, суспільні науки, літературу).

Американські психологи (Іллінойський університет) під керівництвом М. Карне найголовнішими вважають такі показники обдарованості:

1. Інтелектуальна обдарованість. Виявляється у допитливості, спостережливості, точному мисленні, винятковій пам'яті, потязі до нового, глибині занурення у справу.

2. Обдарованість у сфері академічних досягнень. У читанні: надає йому перевагу серед інших видів діяльності; швидко і надовго запам'ятовує прочитане; володіє великим словниковим запасом; використовує складні синтаксичні конструкції; цікавиться написанням букв і слів.

У математиці: виявляє інтерес до лічби, вимірювання, зважування, упорядкування предметів; запам'ятовує математичні знаки, цифри, символи; легко виконує арифметичні дії; застосовує математичні вміння і терміни до ситуацій, що не стосуються безпосередньо математики.

У природничих науках: виявляє інтерес до навколишнього; цікавиться походженням та призначенням предметів і явищ, їх класифікацією; уважна до явищ природи, їх причин і наслідків, намагається експериментувати.

3. Творча обдарованість. Дитина допитлива, самостійна, незалежна у міркуваннях; виявляє здатність глибоко занурюватись у справу, що її цікавить, та домагатися значної продуктивності діяльності; у заняттях та іграх схильна до точності дій, завершеності; легко змінює способи поведінки і діяльності в обставинах, що змінюються.

4. Обдарованість у сфері спілкування. Виявляє лідерські нахили, здатність до гнучкого спілкування, впевненість у собі серед знайомих і незнайомих людей; ініціативна, бере на себе відповідальність за інших.

У дошкільному віці виявляється спеціальна обдарованість, ознаками якої є особливі здібності до певного виду діяльності. Як правило, їх класифікують на такі групи:

- математичні здібності (здатність до сприймання, осмислення та зберігання математичної інформації, математична спрямованість розуму — інтерес до чисел і дій з ними, прагнення до математичного пошуку);
- конструктивно-технічні здібності (технічне мислення, яскрава просторова уява, зацікавленість приладами і конструкціями, прагнення їх удосконалювати і створювати нові);

- загальні художні здібності (здатність до різних видів художньо-творчої діяльності: художнє бачення світу, оригінальність сприймання, підвищений інтерес до художньої діяльності, естетична позиція);

- музичні здібності (музично-ритмічне чуття, музична пам'ять, здатність сприймати музику як форму вираження змісту);

- літературні здібності (образність і виразність мовлення, інтерес до художнього вираження думки, емоційність, творча уява, здатність до мовного вираження душевного стану людини);

- здібності до зображувальної діяльності (здатність правильно оцінити форми, пропорції, положення предметів у просторі, світлотіньова чутливість, здатність відчувати і передавати виражальну функцію кольору, розвинута образна уява і пам'ять).

Обдарованість може розвиватися за сприятливих умов (турбота батьків, спеціальні програми і засоби навчання, гуманне ставлення до дитини тощо). Розвитку творчого потенціалу дитини сприяють допомога дорослих, багате культурне середовище, послідовна і цілеспрямована індивідуальна програма виховання і навчання.

Методи діагностування здібностей передбачають виявлення потенційних можливостей інтелектуального розвитку: рівня дослідницької активності, здатності до прогнозування, вивчення особливостей особистісного розвитку. Обдарованим дітям більше властива емпатія (співпереживання), а низький рівень розумового розвитку поєднується з агресивним типом поведінки. Обдаровані діти відповідальніші, глибше за своїх однолітків переживають як успіх, так і невдачу.

У вихованні обдарованих дітей надзвичайно важлива роль належить батькам і педагогам, які повинні створити умови для їхнього гармонійного розвитку: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів. У дошкільних закладах для виховання обдарованих дітей необхідно використовувати індивідуальні програми з урахуванням особливостей дітей, їхніх нахилів та інтересів. Ці програми мають відображати міждисциплінарний, розвивальний характер навчання, головні ідеї пізнання, а не сукупність конкретних фактів; сприяти розвитку різних типів мислення, дослідницьких умінь, навичок само-організованості; удосконалювати засоби спілкування і взаємодії з людьми. Не менш важливою є спеціальна підготовка соціальних працівників, педагогів та психологів до роботи з обдарованими дітьми. Вони повинні бути чуйними, доброзичливими, уважними, емоційно стабільними, мати динамічний характер і почуття гумору, позитивне самосприйняття. Невпевнені в собі, схильні переносити власні проблеми на дітей, емоційно нестійкі педагоги можуть завдати їм шкоди, адже обдаровані діти — не просто носії таланту, а передусім люди. У загальному їхньому розвитку більше спільного зі звичайними людьми, ніж відмінного. Водночас ставлення до обдарованих людей є однією із суттєвих характеристик суспільства. Все це обумовлює актуальність досліджуваної нами проблеми.

Список використаних джерел

1. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина. *Психологія, діагностика, педагогіка.* Київ : РОВО «Укрвузполіграф», 1992. 84 с.

2. Матюшин А.М. Концепция творческой одарённости. *Вопросы прсихологии.* 1989. № 6. С. 29–33.

3. Torrance E. P. Rewarding Creative Behaviour. Experiments in classroom creativity. *Englewood Cliffs*. New Jersey : Prentice Hall, 1965. 353 p.

СЕКЦІЯ 2
ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Закревська А.В.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Кузьмін В.В.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

МАТЕРИНСЬКА ПОЗИЦІЯ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ДИТИНИ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Дитячий церебральний параліч або ДЦП – це комплекс порушень, що впливають на здатність людини рухатися, підтримувати рівновагу та поставу. Слово «церебральний» вказує на стан, що стосується головного мозку, а «параліч» означає «слабкість», труднощі з контролем м'язів.

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) є одною з найбільш розповсюджених у всьому світі патологій нервової системи. Частота захворювання на ДЦП становить 0,76 – 5,8 % в залежності від регіону. Питома вага дітей з ДЦП в Україні донедавна складала 41,9% від загальної кількості дітей з вродженими вадами розвитку. ДЦП є інвалідизуючим захворюванням, яке значно погіршує якість життя хворого. За наявними даними, 20 – 30% хворих на ДЦП неспроможні обслуговувати себе, не можуть пересуватися, не здатні до навчання [3]. Тому вирішення питань попередження, лікування, реабілітації та соціальної адаптації таких хворих, покращення якості життя їх самих та їх сімей набуває великого соціального значення. В сучасних моделях реабілітаційного процесу батьки, сім'я в цілому, розглядаються як важлива сторона реабілітаційної тріади, разом із фахівцями-реабілітологами та дитиною-реабілітантом. Очевидним є значення конструктивної позиції батьків (передусім, матері) для досягнення високого рівня інтегрованості дитини у суспільство. Материнська позиція є поняттям, яке охоплює різні аспекти материнського ставлення та активності щодо хворої дитини. Позиція матері являє собою узагальнене ставлення до широкого кола явищ, пов'язаних з дитиною, її хворобою, лікуванням, соціальною адаптацією, навчанням та вихованням, а також ставлення до себе як до матері. Досліджуючи систему ставлень батьків дитини з інвалідністю, Л. Пінчукова виділила наступні її напрямки: ставлення до світу, ставлення до родини, ставлення до дитини та ставлення до себе. М. Посисоєв розглядає батьківську позицію як систему життєво-важливих ставлень особистості, яка формується протягом всієї історії життя з особливою дитиною. Він виділяє такі складові батьківської позиції: ставлення до себе як батька, ставлення до дитини, ставлення до дефекту, ставлення до допомоги ззовні, ставлення до майбутнього [2]. В контексті реабілітації дитини з ДЦП материнська позиція як частина системи життєвих ставлень охоплює такі сфери, як ставлення до дитини, до її хвороби, до системи лікування / реабілітації, до себе як матері і учасниці процесу реабілітації. Материнська позиція виступає складним інтегральним утворенням, у якому можна виділити наступні компоненти:

– когнітивний (знання та уявлення про свою дитину, її можливості, особливості хвороби та вимоги щодо лікування, реабілітації, навчання і виховання своєї дитини),

– оцінковий (оцінка можливостей та особливостей дитини та себе як матері),

– ціннісно-смисловий (зміст та ієрархічна структура ціннісно-смислових утворень, пов`язаних із материнською сферою, системою відносин з дитиною та з приводу дитини, її хвороби та лікування),

– потребово-мотиваційний (домінуючі мотиви материнської активності, установки щодо своєї дитини та себе як матері, хвороби дитини, її лікування),

– емоційний (емоційне ставлення до дитини, пануючий емоційний фон у взаєминах з нею, узагальнений емоційний стан самої матері у зв'язку з хворобою дитини),

– поведінковий (основні стратегії та поведінкові стереотипи у взаєминах з дитиною, у лікувальних та навчально-виховних ситуаціях) [2].

Відомо, що тяжка хвороба дитини є фактором, який спричиняє спотворення у структурі материнської позиції. Це, з одного боку, відбивається у погіршенні емоційного стану матері, може призводити до формування у неї психічних розладів. З іншого боку – здійснює вплив на соматичний та психічний стан дитини, становлення її особистості й повноту соціальної адаптації. Тому є необхідним здійснення оцінки та, за потреби, – психологічного корегування материнської позиції під час реабілітації дитини.

Список використаних джерел

1. Основи соціальної педіатрії : навчально-методичний посібник у 2-х т. / за ред. В. Ю. Мартинюка. Київ : ФОП Верес О. І., 2016. 960 с.

2. Пінчукова Л. О. Родина з дитиною-інвалідом. *Соціальна психологія*. 2003. № 2. С. 126–133.

3. Посысоев Н. Н. Родительская позиция как система отношений. *Ярославский педагогический вестник*. Ярославль, 2017. № 6. С. 248–251.

Таран В.О.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПАТРІОТИЗМ ТА ЙОГО ВИДИ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Необхідність неухильної модернізації державної служби та управління людськими ресурсами в Україні у відповідності до викликів часу потребує удосконалення усієї системи підготовки фахівців. Патріотизм виступає одним із базових морально-етичних якостей, як обов'язкової складової системи підготовки державних службовців в Україні. Разом з тим, незважаючи на свою універсальність, він представляє собою досить складний, багатогранний і мінливий феномен, який залежить не тільки від соціокультурних особливостей країни, але й від динаміки змін параметрів патріотичних орієнтацій в державній політиці та системі державного управління. Існує багато визначень явища патріотизму, в кожному із яких наголос робиться на тому чи іншому його аспекті. Але зазвичай базовими категоріями виступають такі поняття, як Батьківщина, народ, нація, країна, держава, які набувають в системі світоглядних орієнтацій особистості статусу вищих цінностей. Однак це не виключає наявності певних проблемних моментів у трактуванні патріотизму, обумовлених багатьма чинниками, що призводить до формування різноманітних видів і проявів останнього.

Серед його основних видів звичайно виділяють наступні – етнічний (національний), територіальний (регіональний), державний (громадянський), конституційний, правовий.

Етнічний патріотизм – це патріотизм, пов'язаний з утвердженням конкретизованого, спрощеного образу народу, як правило, наділеного позитивними рисами. Етнічний патріотизм ґрунтується на основі відчуття індивідом свого зв'язку зі стійкою сукупністю

людей, об'єднаних родинними, расовими, культурними, історичними тощо зв'язками. Основою етнічного патріотизму є народність. Своє ідеологічне підґрунтя етнічний патріотизм черпає в політико-правовій думці і творчій спадщині минулих століть. Етнічний патріотизм може виступати в суспільстві як фактором його інтеграції, так і дезінтеграції. Особливо, якщо йдеться про поліетнічну структуру населення в умовах єдиного державно-політичного простору. Говорячи про об'єднуючі духовні фактори політичної нації, що впливають на рівень зрілості національного патріотизму, звичайно називають національну ідею, національну культуру, національну мову, історію власного народу і держави. У кожному конкретному випадку національного будівництва всі ці елементи суттєво відрізняються за ступенем зрілості і силою впливу на національну свідомість.

Територіальний (регіональний) патріотизм – це патріотизм, що ґрунтується на любові до того місця, місцевості, ландшафту тощо, де людина народилася чи проживає. Патріотичні відчуття людина може відчувати щодо певної місцевості/території/регіону, з якою/яким вона пов'язує свою долю, своє свідоме життя і діяльність. Такою місцевістю може бути і та чи інша одиниця адміністративно-територіальної структури держави, чи певний її регіон зі своїми специфічними історичними, географічними, економічними і культурними особливостями. Територіально-регіональний патріотизм часто набуває етнічного забарвлення, особливо якщо йдеться про компактно проживаючих представників певного етносу або субетносу, що потребує чіткої політики держави, спрямованої на інтеграцію територіально-регіонального патріотизму в національно-державний патріотизм. Багатовимірність територіального патріотизму в силу його просторового багатоманіття може зумовлювати доцентрові або відцентрові тенденції в масштабах держави.

Державний патріотизм може розглядатися як синтез етнічного і територіального, а може набувати свого особливого змісту і характеру. Державний патріотизм ґрунтується на державній ідеології й пов'язується з поняттям громадянськості, хоча всі ці поняття, незважаючи на свою смислову близькість, не є абсолютно тотожними. Державний патріотизм тісно пов'язаний з державною ідеологією. Державний патріотизм, як правило, має нормативне втілення в конституційних актах держави. Державний патріотизм реалізує конструктивну організаційно-мобілізуючу та інтеграційну функції у суспільстві. Особливо це важливо для країн з «розмитим» почуттям національної ідентичності її громадян або поліетнічним складом населення. Державний патріотизм набуває різного контексту з позицій патерналістського або демократично-правового підходів.

Держава і нація – є базовими для становлення громадянського патріотизму. Громадянський патріотизм має очевидні інтеграційні передумови. І це пов'язано з тим, що саме поняття «громадянин» вже має певну єдино визначену і правову сутність приналежності до одного народу і до одного державного утворення, що сьогодні ототожнюється з національною державою. Громадянський патріотизм невіддільний від формування громадянської політичної культури, яка включає в себе духовно-ціннісні основи. Опосередкованою же формою взаємозв'язку громадянського патріотизму і громадянської політичної культури виступає толерантність, яка пов'язана з концепціями плюралізму, соціальної свободи і прав людини. Однак сам громадянський патріотизм не може розглядатися як вищий прояв державного патріотизму, який є результатом неминучого природного процесу саморозвитку форм патріотизму. Адже він може стати чинником суспільно-політичного життя лише в разі його визнання і підтримки більшістю громадян країни.

Конституційний патріотизм означає відданість Конституції, прийнятій у даному суспільстві, що уособлює спільні цінності, спосіб життя, правила гри тощо на відміну від спільного минулого, походження, крові чи зовнішньої подібності. Конституційний патріотизм передбачає демократичний устрій, формування умов суспільного договору, контракту між громадянами та владою, результатом якої є відповідальність влади перед

громадянами. З іншого боку, конституційний патріотизм тлумачать також в контексті конституційних обов'язків громадянина. Тобто, він вимагає політичної лояльності від громадян по відношенню до конституційних рамок, проте не має на увазі те, що культурні відмінності будуть переплавлені в одному котлі. Звичайно конституційний патріотизм пов'язують з ідеологією, яка обґрунтовує пріоритет і захист в суспільстві демократичних (універсальних) цінностей і прав людини. При цьому треба враховувати, що універсальним цінностям часто притаманна опозиційна бінарність, а тому в різних країнах однакові цінності можуть мати відмінні тлумачення і механізми забезпечення.

Правовий патріотизм ґрунтується на пріоритеті права і певною мірою виступає як інтегратор елементів всіх розглянутих вище видів патріотизму. Тому закономірно, що деякі фахівці вважають, що правовий патріотизм є найбільш досконалою формою патріотизму, максимально придатною для українських сучасних реалій. Разом з тим, обов'язковою передумовою ефективності правового патріотизму є наявність правової держави. І навпаки, подібна його ефективність може бути максимально нівельованою в державі, яка не є правовою, де рівень правової свідомості і правової культури є не на належному рівні і де унормованою стає практика правового нігілізму, що відповідним чином позначається на діяльності всіх структурних складових державної служби.

Аналіз наведених видів патріотизму показує, що кожний із них має свої специфічні особливості і навіть певні елементи «внутрішньої опозиційності». Однак в тенденції всі вони взаємодіють між собою, доповнюючи один одного різновидовими властивостями, а в ідеалі патріотизм завжди виступає особливим, конкретно-історично обумовленим симбіозом етно-національного, територіально-регіонального, державно-громадянського, конституційного і правового.

Конкретної форми такий патріотизм значною мірою набуває в результаті політики держави, яка регламентує його змістовне наповнення. Це має безпосереднє відношення і до змісту поняття патріотизму державних службовців. Однак у будь-якому разі на змістовну наповненість патріотизму держслужбовців впливають і пріоритети політики держави, які торкаються даного питання. І цей момент залишається для України однією із ключових проблем. Адже після проголошення незалежності його зміст періодично зазнавав певних трансформацій, що відображалося і на концептуальних засадах патріотичного курсу політики і системи патріотичного виховання у країні в цілому.

СЕКЦІЯ 3
ЗАРУБІЖНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА:
ПРОБЛЕМИ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ

Сагань Є.С.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Турба О.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Прагнення України увійти до складу Європейських країн, неможливе без створення надійної системи соціального захисту та забезпечення населення. У зв'язку з цим, особливої актуальності та поширення в українському суспільстві набуває професійна діяльність, спрямована на вирішення соціальних проблем людей – соціальна робота, основна мета якої полягає в організації професійної, цілеспрямованої діяльності у суспільстві через уповноважені державні та недержавні соціальні інститути, направленої на створення соціальних умов для повноцінної життєдіяльності та розвитку різних категорій населення.

Таким чином, в даний час для України дуже важливо знати і запозичувати досвід європейських країн в сфері соціальної роботи для того щоб наздогнати упущене та створити більш досконалий механізм соціального обслуговування та соціального забезпечення незахищених верств населення.

У різних країнах Європейського союзу соціальне обслуговування забезпечується чи фінансується місцевими органами влади і розглядається переважно як засіб соціальної допомоги.

У кінці XX ст. в Німеччині була створена найрозвиненіша соціальна мережа. Широка система страхування на випадок хвороби, пенсійного страхування, страхування від нещасного випадку і в разі догляду, а також по безробіттю захищає від фінансових наслідків життєвих проблем.

У Німеччині соціальні служби існують також у судах і в'язницях. Це служби допомоги молоді, у складі яких діють соціальні працівники, які надають допомогу молодим правопорушникам після виявлення злочину і в тому випадку коли суд ще не виніс рішення про тюремне ув`язнення. До основних обов'язків соціальних працівників служби судової допомоги молоді входить: з'ясування соціальних умов життя та обставини злочину молодого правопорушника, вивчення його особистості, проведення індивідуальних бесід, бесіди з родиною правопорушника і представляють письмовий звіт прокуророві та суду. Доведено, що ув'язнення майже завжди негативно позначається на подальшому розвитку підлітків, тому соціальні працівники надають їм допомогу в працевлаштуванні, пошуку житла та вирішенні фінансових складнощів.

Великий інтерес представляє діяльність соціальних служб на підприємствах, концернах, фірмах. Соціальні служби підприємств ефективно вирішують задачі реалізації соціальних функцій, здійснюючи аналіз, облік і використання ресурсів трудового колективу,

керуючи соціалізацією, охороною здоров'я, політикою, пенсійним забезпеченням, соціальним самовизначенням і адаптацією співробітників.

Велику фінансову підтримку сьогодні в Німеччині має сім'я. Для підвищення народжуваності з 2007 року замість допомоги на виховання було запроваджено так звану «батьківську допомогу», яка фінансується з бюджету і розмір якої залежить від рівня доходів сім'ї. Її може одержувати мати або батько залежно від того, хто бере перерву на протязі одного року.

Таким чином можна сказати, що система соціальної допомоги у Німеччині досить розгалужена та поширюється на всі галузі соціального життя вирішуючи при цьому важливі соціальні проблеми.

Франція посідає друге місце в Європі щодо обсягів витрат державного бюджету на соціальні потреби населення (1 місце – Швеція). Загальний обсяг витрат складає 30 % бюджету або 450 млрд. EUR на рік (у Швеції 31,2 %) [1, с. 142].

Головним принципом соціальної політики у Франції є рівність у правах, свобода, солідарність, а вся робота соціальної допомоги направлена на боротьбу з бідністю.

Французька система соціального забезпечення має дві основні моделі, сформовані західним суспільство. Перша — базується на державному перерозподілу доходів від багатих до бідних прошарків населення за допомогою стягування податків, таким чином досягається рівність населення. Друга модель – передбачає фінансування соціальних програм особливими відрахуваннями працюючих прошарків населення і поширюється винятково на них. Її мета – розв'язання матеріальних, соціальних проблем населення. Тобто кожна людина яка працює сплачує грошові внески які їдуть на забезпечення тих хто не працює. Виходячи з цього, будь-яка людина, яка легально перебуває у Франції, буде забезпечена мінімальною соціальною допомогою, навіть на працюючи. Ця система має і свої недоліки, оскільки в певних випадках виховує патерналістський підхід людини у взаємовідносинах з державою. Тому вся соціальна політика Франції спрямована на те, щоб стимулювати у своїх громадян бажання самостійно забезпечувати себе.

Цікавим у Франції виявився досвід створення єдиного телефонного номера для швидкої соціальної допомоги. По всій Франції уже кілька років діє єдиний телефонний номер швидкої соціальної допомоги – 115. Головною суттю дії даного номера є можливість безкоштовно цілодобово зателефонувати на цей номер та отримати термінове розв'язання певної соціальної проблеми. (Приймають дзвінки одночасно декілька операторів. Розмова може вестися на основних чотирьох мовах, якими говорять мешканці Франції, що дозволяє охопити всіх емігрантів) [1, с. 144].

Розглядаючи соціальне забезпечення в Сполучених Штатах, необхідно відзначити, що інваліди мають право на медичне обслуговування, отримання соціальних видатків і компенсацій, забезпечення належного рівня житлово-побутових умов, мають право на перевезення до навчальних закладів, центрів соціального розвитку і відпочинку (спортивних, культурних і ін.) Соціальне обслуговування інвалідів у США – пріоритет соціальних служб [1, с. 60].

Крім того у США особлива увага прикута до реабілітації дітей-інвалідів. Прийнятий Акт про дітей-інвалідів закріпив положення про те, що жодній дитині-інваліду не може бути відмовлено в прийомі до державної школи в наслідок інвалідності. Акт про дітей-інвалідів значно розширив повноваження федеральної влади в організації спеціальних програм навчання інвалідів, розширив права батьків дітей-інвалідів.

Досвід Сполучених Штатів Америки (США), свідчить, що держава не може існувати без чітких правил, що регулюють процес в'їзду в країну й отримання громадянства та відсутності соціальної роботи з ними. В даний час для США основними проблемами у сфері регулювання соціальної роботи та застосування соціальних технологій при роботі з міграцією є забезпечення національної безпеки і скорочення масштабів нелегального їх

перебування на території країни. З усіх завдань реформування міграційної політики саме проблема нелегальної наразі останнім часом у США стоїть особливо гостро. Одним із методів соціальної роботи було запропоновано провести «амністію» нелегалів, тобто надати право проживання в країні тим, хто вже має місце роботи і не зробив ніяких злочинів.

Багаторічний досвід міграційної політики США та застосування сучасних соціальних технологій при роботі з мігрантами, свідчить про те, що їх розробка і проведення повинні базуватися на обліку цілого ряду факторів і на аналізі всіх можливих (короткострокових і довгострокових) наслідків прийнятих рішень. Міграційна політика буде ефективною, якщо вона сполучається із завданнями економічного і соціального розвитку країни [1, с. 66–67].

Таким чином, досвід США свідчить про досить широке застосування сучасних соціальних технологій при роботі з мігрантами і біженцями. Це пов'язано, насамперед, із історичним минулим США, як держави, яка в основному була створення за рахунок прибульців. Але, що стосується розв'язання протиріч, пов'язаних із міжрасовими проблемами та проблемами соціальної адаптації в сьогоденні заслуговують на увагу, адже в найближчий час їх можливо буде потрібно вирішувати і в Україні.

Мережа соціальних служб у Великобританії є добре організованою, має давні традиції і добре підготовлених спеціалістів. Функції соціальних служб полягають у соціальному захисті і допомозі різним категоріям громадян, які в силу вікових, етнічних, демографічних умов, а також в силу порушення фізичного або психічного здоров'я, потребують підтримки держави.

Соціальні служби є виключно бюджетними організаціями і надають населенню безкоштовну допомогу. Суттєвою обставиною є незалежність соціальних служб від навчальних, медичних та інших закладів, які відповідають за освіту, виховання і здоров'я підростаючого покоління. Соціальний працівник може поставити перед місцевою владою питання про небезпеку для психічного або фізичного розвитку дитини зі сторони певного закладу, спеціаліста, батьків або приватної особи. За заявою соціального працівника, при наявності необхідного матеріалу, місцеві судові органи притягують до відповідальності відповідну юридичну чи фізичну особу; органи влади визначають розмір фінансової допомоги сім'ї, сприяють працевлаштуванню молодої людини, покращують умови проживання і т. ін. [1, с. 97].

Також у Великобританії в 1979 р. був розроблений сімейний проект «Мостова сім'я» причиною створення якого були невдалі випадки розміщення дітей після дитячого будинку в прийомні сім'ї. З'ясувалося багато загальних і приватних чинників, які послужили причиною відмови сімей від приймальних дітей. Разом з тим фахівці виявили і обнадійливі обставини. Виявилось, що діти, які пережили невдале розміщення, все-таки отримали від нього користь. Вони почали набувати практичних навичок і навіть стали краще себе вести. Таким чином, народилася ідея нового способу влаштування «важких для розміщення» дітей – Мостова сім'я. Всі розміщення в мостовій сім'ї здійснюються на контрактній основі. Контракт узгоджується і підписується мостовою сім'єю, що займається дитиною, працівником місцевого органу влади і співробітником сімейного проекту. У контракті відображені обов'язки сім'ї відносно дитини, містяться інструкції по медичних аспектах, контактам з рідними родичами і розписані обов'язки соціальних працівників. Всі діти розміщуються на обмежений термін (звичайно 6 місяців) з можливістю його продовження за угодою сторін. Мостовій сім'ї надається можливість вибору дитини, до уваги приймаються також вік, запити інших дітей, що виховується в цій сім'ї. Мостові сім'ї відбираються і навчаються так само, як усиновлювачі і приймальні сім'ї, що беруть участь в проекті. Діяльність мостової сім'ї оплачується, якщо тільки дитина проживає в ній. Кожній сім'ї виплачується винагорода у розмірі 60 фунтів стерлінгів в тиждень і допомога на утримання дитини. Гроші сім'ям виплачує соціальна служба, і виплачені суми в узгоджений час повертаються їй відповідними місцевими органами влади [1, с. 101].

Кожна сім'я пов'язана з координатором проекту «Мостова сім'я». Він несе відповідальність за особисті потреби сім'ї, стежить за дотриманням умов контракту, своєчасністю виплат, наданням необхідної допомоги. Крім того, поки дитина проживає в мостовій сім'ї працівник місцевих органів влади, який займається дитиною, або працівник проекту зобов'язані її відвідувати. Отже, вже більше тридцяти років у Великобританії діє Мостова сім'я як форма турботи про дітей, позбавлених батьківського піклування. Вже накопичений значний досвід, який показав, що мостова сім'я – це корисна і гнучка служба, що допомагає знайти усиновлювачів і приймальних батьків дітям, які виховуються в дитячому будинку [1, с. 102].

Таким чином вивчення зарубіжного досвіду у сфері соціального обслуговування та соціальної допомоги незахищеним верствам населення чи верствам які знаходяться в групі ризику, дає нашій країні дорогоцінний багаж знань соціальної роботи, який потрібно вміти правильно застосовувати враховуючи всі аспекти і особливості кожного конкретного регіону чи території Адже як засвідчує досвіт, ті механізми та технології які підходять одній країні можуть абсолютно не підходити іншій і створити нові соціальні проблеми. Виходячи з цього для України дуже важливо вивчати зарубіжний досвід високорозвинених країн і аналізувати теперішню ситуацію нашої країни. Тільки правильне дотримання і застосування основних технологій і вдосконалення різноманітних програм соціального забезпечення, виведе нашу країну на новий рівень розвитку і процвітання держави.

Список використаних джерел

1. Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. 3-те вид. доп. і перероб. Київ : Міленіум, 2015. 300 с.
2. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навчальний посібник. Київ : ДАКККіМ, 2009. 228 с.

СЕКЦІЯ 4
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Ілляшевич К.В.,
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Кузьмін В.В.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ СОЦІАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ

Дитина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю в будь-якій державі. Конституція України визнає життя і здоров'я людини найвищою соціальною цінністю. Держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність і зобов'язана ефективно вирішувати завдання виховання здорового покоління, що логічно пояснює необхідність здоров'я-зберігаючої спрямованості модернізації освіти і ставить перед вітчизняними освітніми закладами завдання створення таких умов розвитку дітей, що сприятимуть утвердженню здорового способу життя, виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності.

Здоров'я дітей становить фундаментальну основу формування репродуктивного, трудового потенціалу і національної безпеки суспільства. Саме діти визначають майбутнє благополуччя, рівень економічного, духовного і культурного розвитку країни. Особливо важливим є збереження і зміцнення здоров'я кожної дитини в умовах зниження числа дитячого населення. Стратегія забезпечення охорони здоров'я дітей в Україні є пріоритетним напрямком державної соціальної політики та реалізується на основі комплексного міжвідомчого підходу і визнання міжнародних програмних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я, Конвенції про права дитини. Особливо актуально і гостро це звучить в освітньому просторі.

В останні роки зростає пріоритетність проблеми здоров'я дітей і підлітків, що пов'язано з різким погіршенням стану їх фізичного та розумового розвитку і зниженням рівня розумової працездатності. Для її вирішення необхідно створювати відповідні умови, прагнути до органічному поєднанню навчально-виховного та оздоровчого процесів.

В останні роки інтерес до питань забезпечення здоров'я дитини в соціальних освітніх закладах значно виріс. Дана проблема знайшла відображення в працях: Л.Н. Антонової, Т.І. Бичкової, В.І. Ковалько, Є.А. Менчинської, Л.В. Нестерової та ін. Роботи Л.П. Антипової, Т.П. Воронцової, Е.І. Глєбової присвячені різним аспектам організації управління здоров'я-зберігаючої діяльністю в освітніх установах.

Пріоритетним напрямком соціальної політики та розвитку освіти в Україні є забезпечення охорони здоров'я дитини. Здорове молоде покоління – це запорука стабільного розвитку держави, один з факторів його позитивного іміджу, тому проблема забезпечення охорони здоров'я учнів набуває більшої актуальності в сучасному суспільстві, а турбота про здоров'я підростаючого покоління на законодавчому рівні внесена в завдання вітчизняної системи освіти.

Поняття «здоров'я дитини», незважаючи на широке використання в повсякденному педіатричному побуті, ще не має загальноприйнятого, науково обґрунтованого визначення. Не претендуючи на фундаментальне рішення цього завдання, як робоче визначення в рамках цього дослідження можна сформулювати, що здоров'я дитини – це індивідуально фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток в дитячий період онтогенезу, необмежений екзогенними або ендогенними (генетичними) умовами та факторами. Дане визначення ґрунтується на сучасних уявленнях про те, що діти абсолютно залежні від зовнішнього світу і не існує ніяких аспектів функціонування суспільства, які не відбивалися б (позитивно або негативно) на медичних характеристиках дитячого населення.

Державна політика України в галузі охорони здоров'я – це комплекс прийнятих загальнодержавних рішень чи взятих зобов'язань щодо збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я та соціального благополуччя населення держави як найважливішої складової її національного багатства шляхом реалізації сукупності політичних, організаційних, економічних, правових, соціальних, культурних, наукових та медичних заходів з метою збереження генофонду української нації, її гуманітарного потенціалу та врахування вимог нинішнього і майбутніх поколінь в інтересах як конкретної людини (особистості), так і суспільства в цілому. Відповідно до Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст.3); кожна людина має невід'ємне право на життя і на захист свого життя та здоров'я (ст. 27); кожна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам (ст.28); кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49). Зокрема:Право на життя та охорону здоров'я встановлене у ст.6 Закону України «Про охорону дитинства»: «…кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя» [2].

Пріоритетним напрямком розвитку освітньої системи України є забезпечення охорони здоров'я учнів. Сучасний стан суспільства пред'являє високі вимоги до людини і її здоров'я. При цьому, успішність навчання дитини визначається «... рівнем стану здоров'я, з яким дитина прийшла в заклад освіти, що є вихідним фоном на старті навчання». Надалі збереження і зміцнення здоров'я дитини буде залежати від правильної організації навчально-виховного процесу. Важлива роль сучасного освітнього закладу щодо забезпечення здоров'я дітей обумовлена особливостями їх функціонування як цілісної соціально орієнтованої, багаторівневої системи, яка впродовж тривалого часу істотно впливає на психічний і фізичний розвиток особистості дитини. Проблеми управління діяльності закладів освіти із забезпечення здоров'я дитини в сучасних умовах навчання стали особливо актуальними на порозі третього тисячоліття, оскільки необхідність своєчасного реагування на виклики часу вимагає модернізації системи управління освітою. Сучасні навчальні заклади недостатньо використовує свій потенціал для формування у дітей ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя і тим самим вносять свою сумну лепту в процес погіршення здоров'я дітей в період їх навчання.

Модернізація системи освіти на сучасному етапі розвитку нашого суспільства вимагає впровадження нових, відповідних реаліям життя сучасних підходів до організації управління навчальним процесом, впровадження здоров'я-зберігаючих технологій, що обумовлює нагальну потребу в реформуванні управління освітніми закладами – як соціальними установами та визначає вимоги до підвищення професіоналізму соціальних педагогів. Сучасні освітні установи як соціально-педагогічна система повинні забезпечувати

досягнення позитивних освітніх результатів, які відповідали б вимогам суспільства і створювати умови для забезпечення здоров'я і розкриття потенціалу особистості вихованців.

Отже, стан здоров'я дітей, їх освіта та виховання нерозривно пов'язані одне з одним. Тому сьогодні в якості пріоритетних напрямків соціальної політики нашої держави перед системою освіти поставлено завдання по забезпеченню збереження здоров'я дітей і молоді, формування у них навичок здорового способу життя, мотивації бути здоровими, вихованню загальної культури здоров'я, створенню умов розвитку загального здоров'я-зберігаючого середовища, впровадженню в навчально-виховний процес ефективних здоров'я зберігаючих технологій.

Навчальні заклади, будучи інтелектуальними, культурними, освітніми центрами, грають важливу роль у формуванні здоров'я учасників освітнього процесу, в навчанні і вихованні навичок ЗОЖ в цілому. Управління діяльність сучасного закладу освіти по збереженню і зміцненню здоров'я учнів лише тоді може вважатися повноцінною і ефективною, коли в повній мірі, професійно і в єдиній системі реалізуються здоров'я-зберігаючі технології.

Список використаних джерел

1. Про охорону дитинства : Закон України від 18.02.2021 р. № 1256-IX. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст.142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2020. 96 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

Клименко А.О.,
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Кузьмін В.В.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Процеси трансформації та модернізації сучасного українського суспільства є орієнтованими на задоволення потреб людей, які мають певні складності у функціонуванні через проблеми соціалізації. Сучасна освіта є орієнтованою на застосування таких тактик і прийомів, які допоможуть дитині-сироті та дитині з особливими освітніми потребами адаптуватись до соціального середовища, та реалізувати своє право на освіту як у загальноосвітніх навчальних заказах, так і у закладах вищої освіти. На сьогоднішній день особлива увага приділяється дітям та пліткам, означених вище категорій. У прагненні покращити перспективи розвитку та становлення осиротілих дітей, для надання їм можливості здобувати вищу професійну освіту, держава і державний сектор значно покращує перспективи професійного навчання дітей, що допоможе їм, у майбутньому, знайти високооплачувану роботу [1; 2].

Соціальний захист та забезпечення дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в Україні є одним із головних обов'язків держави та основним напрямом правової політики держави. Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків регулюється законодавством на міжнародному, державному, регіональному та

місцевому рівнях і здійснюється законодавчої, виконавчої та судової гілками влади в цілому, а також окремими їх органами [3; 4].

Україна, через органи влади, формує пріоритетні напрямки і стратегію, в області соціального захисту дітей сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування та законодавчу базу, забезпечує її реалізацію, гарантує захист дітей даної категорії. Особливу роль в соціальному захисті та захисті прав дітей, позбавлених батьківського піклування грають спеціальні служби: служби у справах дітей, органи опіки та піклування, система стаціонарних установ, притулків, дитячих будинків, інтернатів, будинки сімейного типу, патронатні родини, спеціалізовані центри психолого-медико-соціального та педагогічного супроводу, консультаційні та реабілітаційні служби й ін., що беруть на себе обов'язки по забезпеченню всіх немайнових і майнових прав та інтересів неповнолітніх осіб.

Приклад європейських держав показує, що абсолютна більшість вихованців дитячих будинків і прийомних сімей є соціальними сиротами, яких соціальні служби були змушені вилучити з проблемних сімей. Досвід країн свідчить про ефективність альтернативних і сімейних видів опіки, а так само про ключове значення активної профілактики проблеми соціального сирітства. За допомогою ефективної координації зусиль НГО, волонтерів та соціальних служб можливе вирішення цілого ряду проблем дітей-сиріт, дитячих будинків і прийомних сімей при відносно невеликих бюджетних витратах.

Проведене нами дослідження управління забезпеченням соціальних гарантій дітей, позбавлених батьківського піклування в Будинку-інтернаті: комунальна установа «Запорізький дитячий будинок-інтернат» Запорізької обласної ради свідчить про те, що: дитячий будинок-інтернат є організацією соціального обслуговування, що надає соціальні послуги їх одержувачам в стаціонарній і напівстаціонарної формах. У будинку-інтернаті живуть діти-сироти та діти, які залишилися без піклування батьків, в тому числі і діти-інваліди.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що якість управління забезпеченням соціальних гарантій дітей, позбавлених батьківського піклування в досліджуваній установі є достатньо низькою та потребує вдосконалення.

За результати дослідження визначено основні шляхи вдосконалення управління забезпеченням соціальних гарантій дітей, позбавлених батьківського піклування в Будинку-інтернаті: комунальна установа «Запорізький дитячий будинок-інтернат» Запорізької обласної ради:

Розроблена модель вдосконалення системи управління установою щодо покращення забезпечення соціальних гарантій дітей, позбавлених батьківського піклування, що включає: вдосконалення роботи персоналу установи, модернізацію матеріально-технічної бази будинку-інтернату, закупівлю сучасного технологічного обладнання для харчоблоку, створення сучасної системи управління організацією харчування, поетапне впровадження моделі «сімейного» проживання дітей в умовах установи.

Життя і здоров’я вихованців є найвищою цінністю і повинне бути безперечним пріоритетом діяльності установи. Необхідно забезпечувати розробку і реалізацію програм виховання, реабілітації та соціальної адаптації вихованців, які передбачають комплексний індивідуально-орієнтований, психолого-медико-педагогічний та соціальний супровід, в тому числі, при необхідності, після завершення перебування в закладі у випадку влаштування дитини в родину, з урахуванням особливостей психологічного, соціального, медичного статусу, потреб і можливостей кожного вихованця.

Ведучим напрямком діяльності дитячого будинку-інтернату повинне стати створення умов для реалізації права кожної дитини жити і виховуватися в сім’ї. Вирішуючи це завдання, працівники інтернату та соціальної служби повинні, перш за все, проводити роботу з батьками і родичами про можливості повернення дитини в сім’ю, встановлення опіки,

перебування дитини в сім'ї в канікулярний час і вихідні дні. Дана робота повинна здійснюватися в тісному контакті з органами опіки та піклування.

Список використаних джерел

1.Kuzmin V., Kuzmina M., Ivanchenko A. Psychosocial life trajectories of orphaned individuals (resurvey). *Science and Education*. 2017. No. 10. P. 95–100. DOI: https:// doi.org/10.24195/2414-4665-2017-10-12.

2. Popovych V., Hordienko N., Kuzmin V., Taran V. Social work technologies in inclusive environment of higher educational institutions of Ukraine. *Pal Arch's Journal of Archaeology of Egypt / Egyptology*. 2020. No 17 (3). P. 1458–1465.

3. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. Дата оновлення: 16.12.2020. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text

4. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року: Указ Президента України від 22.10.2012 р. № 609/2012. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/609/

Попович В.М.,
доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ У СОЦІАЛЬНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Сучасні проблеми системи соціального захисту і соціального обслуговування населення свідчать про необхідність її якісної трансформації відповідно соціально-економічних викликів і домінуючих потреб населення. Це вимагає застосування наукового підходу до аналізу системи соціального обслуговування як об'єкта соціолого-управлінської рефлексії, зокрема соціології управління.

Розвиток українського суспільства в перехідний період, трансформація соціальної, економічної і політичної сфери суспільства передбачає впровадження нових підходів в управління системою соціального захисту населення, що, по-перше, пов'язане із поступовим формуванням нової моделі соціальної політики неоліберального типу, по-друге, децентралізацією системи державного управління, і, третє – з розширенням сфери взаємодії держави і громадянського суспільства, особливо в системі соціального захисту і надання соціальних послуг населенню. В цілому, в умовах транзитивності сучасного українського суспільства, характерними рисами якого є розбудова соціальної держави, розвиток соціально орієнтованої економіки і формування демократичного типу соціального управління, проблема модернізації системи соціального захисту і соціального обслуговування є надзвичайно важливою як у суто теоретичному, так і в практичному аспектах, що пов'язано із процесом інституціоналізації надання соціальних послуг. Ці питання виступають предметом постійних наукових досліджень, результати яких аналізуються в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених (наприклад, В.Бідак, В.Скуратівський, П.Розанвалон та інші [1; 2; 3]).

Сьогодні в Україні створюється принципово нова модель мережі закладів соціального обслуговування відповідно до територіального розміщення і регіональної специфіки (що, до речі, набуває особливої актуальності в сучасних умовах соціально-політичної

нестабільності – проблеми переселенців із Східного регіону України, воїнів та інвалідів АТО тощо). Важливе значення набуває при цьому визначення чіткої структури програм і принципів управління, методів та інструментарію соціальної роботи і надання соціальних послуг. Отже, формується нова структура управління системою соціального обслуговування в контексті децентралізації і відповідно розвитку територіальних соціальних служб.

В даному контексті актуальною є проблема побудови взаємовідносин закладів соціального обслуговування з державними установами та некомерційними організаціями, їх участь в соціальній підтримці населення. В сучасних джерелах інформації недостатньо відображений вплив некомерційних організацій на формування соціального розвитку, зокрема на діяльність закладів соціального обслуговування. Але практика останніх років показує, що в країнах Європи все більшу активність проявляють суспільні рухи, організації, що здійснюють прямий чи опосередкований вплив в залежності від подій і процесів на заклади соціального обслуговування. Діяльність некомерційних організацій, що ведуть діалог з державними структурами по питаннях соціального обслуговування тих чи інших категорій громадян, може суттєво змінювати структуру державних закладів та їх діяльність. Становлення некомерційних організацій здійснює істотний вплив на процес інституціалізації соціального обслуговування по таких напрямах: створення недержавного сектора соціального обслуговування, створення конкуренції державним соціальним службам, вплив на систему контролю за діяльністю соціальних служб, участь в соціальному партнерстві і вплив на процес прийняття рішення.

Виходячи з контексту, головними напрямками діяльності територіальних центрів є: 1) виявлення та облік самотніх непрацездатних малозабезпечених громадян, які мають право на соціальне обслуговування; 2) організація соціального обслуговування громадян, надання їм соціально-побутових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних, послуг з працевлаштування, послуг з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційних, інших соціальних послуг.

Специфіка управління відділенням соціально-побутової адаптації має враховувати як загально-управлінські закономірності, так і специфіку управління соціальною організацією. Саме на такий підхід доцільно орієнтуватися при дослідженні змісту управлінської діяльності в закладах соціальної роботи.

Особливості менеджменту персоналу відділенням соціально-побутової адаптації визначаються процедурами делегування та прийняття рішення. При цьому важливо враховувати, що процедура прийняття рішення залежить від обставин, в яких працює організація, а не від стилю керування директора соціальної служби, менеджера організації. Помилки ж керівника служби криються в тому, що він також не враховує обставин діяльності своєї організації та використовує один-два прийоми в межах відомих процедур, тоді як у менеджменті соціальної роботи має використовуватись мінімум п'ять прийомів процедуру прийняття рішення, а саме:

– авторитарний прийом: рішення приймається керівником служби самостійно, без консультування з підлеглими;

– квазіавторитарний прийом: керівник використовує штатних працівників служби як збирачів інформації для прийняття рішення, але рішення приймає самостійно;

– консультативний прийом: керівник проводить консультації з підлеглими (частіше за все – з кожним окремо) та самостійно приймає рішення (враховуючи або не враховуючи точку зору підлеглого);

– квазіколегіальний прийом: збір інформації та обговорення варіантів рішення проводиться керівником спільно з підлеглими. Однак останнє слово залишається за керівником служби;

– колегіальний прийом: усі етапи роботи проводяться спільно. Директор служби бере участь у формуванні, затвердженні прийнятого варіанта рішення разом із фахівцями (підлеглими). У цьому випадку рішення має характер загальної думки колективу, команди тощо.

Контроль у соціальній роботі має досить важливе спрямування: забезпечення ефективності, результативності соціальної роботи. Ефективний контроль має віддзеркалювати пріоритети соціальної служби. При контролі обов'язково слід підтримувати стратегічні напрями конкретної соціальної служби. Контроль має об'єктивно та адекватно визначати результати діяльності, які контролюються. Адекватність контролю забезпечуватиме правильне і спокійне ставлення підлеглих до цієї процедури. Характеристика ефективного контролю – своєчасність. Контроль повинен бути досить гнучким, щоб адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища, але достатньо жорстким, щоб забезпечити стабільність діяльності організації. Найефективніший контроль – це простий контроль із позицій тих завдань, яким він служить. Розрізняємо три види контролю (основні): 1) попередній контроль – до початку роботи соціального працівника, реалізації соціальної програми; 2) поточний контроль – безпосередньо в ході виконання соціальної роботи; 3) заключний контроль – після того, як роботу виконано (закриття справи клієнта, затвердження звіту про виконання соціальної програми).

Вимоги до управлінських рішень у відділенні соціально-побутової адаптації: виражена цілеспрямованість, максимальна обґрунтованість; адресність, узгодженість, правомірність, ефективність, конкретність, своєчасність, повнота, чіткість і стислість. Рішення, яке відповідає всім характерним для нього вимогам, значно ефективніше досягне своєї мети. Крім цього, особливості розробки, прийняття та виконання рішення в соціальній службі взаємопов'язані з технологією роботи з клієнтом.

Список використаних джерел

1. Бідак В. Складові системи державного регулювання соціального розвитку і соціального захисту. *Україна: аспекти праці*. Київ, 2004. № 1. С. 35–41.

2. Розанваллон П. Новый социальный вопрос: переосмысливая государство всеобщего благосостояния / пер. с франц. К. Ю. Барановского, Л. А. Немовой. Москва : Admarginem, 1997. 188 с.

3. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 200 с.

Сальнікова Н.С.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Балухтіна О.М.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НАРКОЗАЛЕЖНОЮ МОЛОДДЮ

В Україні проблеми, пов’язані з вживанням наркотиків, набули значного розповсюдження і становлять серйозну небезпеку для подальшого розвитку нашого суспільства, оскільки підростаюче покоління формується в складних умовах економічних і політичних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності

соціуму. Сьогодні питання наркоманії перетворилося на проблему всіх верств населення, від бідних до заможних.

Дані, отримані за 2015–2020 р. свідчать про те, що кількість наркотично залежних у нашій країні постійно збільшується. Одночасно стабільно знижується вік наркоманів. За даними МВС офіційно в Україні зараз проживає приблизно 500 тис. наркозалежних, з них – 171,6 тис. вживають наркотики регулярно. Найстрашніше в цій статистиці те, що 5 тис. – це діти, віком до вісімнадцяти років [1]. Отже, наркозалежність поступово "молодіє", збільшується кількість хвороб, зокрема, гепатит вбиває тисячі. Тому профілактика наркоманії справедливо відноситься до найбільш пріоритетних в суспільстві і на її вирішення мають бути спрямовані скоординовані зусилля державних органів, соціальних служб, медичних установ, силових структур, громадських організацій тощо. Роль соціальних працівників у питаннях профілактики наркоманії, реадаптації і реабілітації наркозалежних надзвичайно велика.

Наркоманія на сьогоднішній день набула масштабів катастрофічної епідемії. Важливість цієї проблеми в Україні є очевидною. Свідченням тому є велика кількість публікацій в ЗМІ, велика кількість програм, прийнятих на найвищому рівні і чималі кошти, які відпускаються урядом на її вирішення. Наркотична залежність сьогодні розглядається як соціальна патологія, що належить до глобальних проблем сучасності.

Очевидним є і те, що всі прийняті міри відчутних результатів не дають. А допомога потрібна вже сьогодні. Саме тому дана проблема на сучасному етапі є досить гострою та актуальною, потребує теоретичного дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних основ проблеми та розкриття змісту, особливостей та технологій соціальної роботи з наркозалежною молоддю. Методи, які застосувалися в роботі: узагальнення, аналіз, синтез, порівняння, систематизація, аналіз документів.

Перші відомості про використання наркотичних засобів у медицині сягають VI ст. до н. е. Наркотики набули широкого розповсюдження в середині XIX ст. і перетворилися в серйозну соціальну проблему на межі XIX–XX ст.

Наркоманія (від грец. narke – заціпеніння, сон, mania – божевілля, пристрасть, потяг) – група хвороб, що виникають унаслідок систематичного, щоразу більшого вживання речовин, занесених до затвердженого на офіційному рівні списку. Фахівці зазначають, що це соціальне явище має загальні риси розвитку, прояву та перебігу хвороби, ознаками якої є психічна і фізична залежність від цих речовин, а також розвиток абстиненції внаслідок припинення їх прийому [2, с. 185]. Головна небезпека наркоманії полягає як у фізичній шкоді для організму, так і в деградації особистості. Слабшають і припиняються корисні соціальні зв'язки, виникають складні стосунки в сім'ї, колективі, розвиваються егоїстичні риси характеру, брехливість, увага концентрується лише на проблемі придбання наркотиків.

Вперше термін «наркотизм» зафіксований у роботі російського та радянського вченого М. М. Гернета «Наркотизм, злочинність і кримінальний закон» [3, с. 56]. Його застосовував і А. Є. Лічко, позначаючи ним уживання наркотиків і відрізняючи його від наркоманії. У книзі «Наркотики і суспільство» вчені Дж. Соломзес, В. Чеурсон, Г. Соколовський класифікують наркотики за наступними ознаками: походженням; впливу на організм; терапевтичного використання; впливу на центральну нервову систему (пригнічує або збуджує); хімічною будовою; механізмом впливу; назвою на сленгу. Вчені Д. В. Колесов і С. В. Турцевич визначили наркотизм як «соціальне явище, яке охоплює все, що пов'язано з наркогенними речовинами, їхнім вживанням і соціальними наслідками». Українські дослідники, зокрема С. Максименко, Ю. Максимова, В. Шаповалов вказують на постійне омолодження контингенту споживачів наркотиків з одночасним поширенням спектра вживаних речовин. Соціологи А. А. Габіані, Я. І. Гілінський, Л. Є. Кесельман, А. Я. Вілкс під наркотизмом розуміють «поширеність і характер споживання наркотичних речовин як соціальне явище».

Соціологічні теорії профілактики девіантної поведінки, в тому числі наркоманії, були обґрунтовані такими зарубіжними вченими як Е. Дюркгейм, А. Коен, Р. Мертон, Т. Парсонс [3, с.57–61].

За результатами дослідження, проведеного в 2019 р. в рамках міжнародного проєкту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин» (ESPAD: The European School Survey Projecton Alcohol and Other Drugs), за підтримки Європейського центру моніторингу наркотиків і наркоманії (EMCDDA) підготовлено звіт. Зараз дослідження охоплює більше 45 європейських країн, в тому числі Україну. Опитування проводиться з 1995р. раз на 4 роки. У 2019 р. сьома хвиля опитування в Україні охопила 8509 респондентів (4108 хлопців і 4401 дівчат) віком 14-17 років, які є учнями сільських та міських закладів загальної середньої освіти,професійної технічної та фахової передвищої освіти. Результати: 18% опитаних підлітків повідомили про те, що вони хоча б один раз в житті вживали яку-небудь з наркотичних речовин (серед хлопців – 17,9%, серед дівчат – 18,1%); 8,7% вживали марихуану протягом життя (серед хлопців – 10,7%, серед дівчат – 6,8%); 5,3% – протягом останніх 12 місяців; 2,5% – за останні 30 днів (серед хлопців – 3,5%, серед дівчат – 1,5%). Досвід спроби вживання наркотичних речовин збільшується з віком та більш поширений в обласних центрах. Вживання психоактивних речовин залишається більшою мірою поширеним серед молоді [4, 185]. Якщо розглядати географічний фактор, то стає зрозумілим, що проблем з наркотиками більше в південно-східних і центральних регіонах. Так, за статистикою найбільше наркоманів проживає в Запорізькій, Луганській, Дніпропетровській, Донецькій, Київській областях [1].

Світова практика свідчить про те, що фахівець з соціальної роботи, який прагне надати професійну допомогу своєму клієнту зобов'язаний володіти теоретичними та практичними знаннями в області медицини та охорони здоров'я. Незалежно від спеціалізації і робочого місця він бере участь у вирішенні проблем індивідуального та громадського здоров'я, виступає в якості «вчителя здоров'я» [5, 51].

Соціальна робота в наркології – це не просто поява додаткових функцій у наркологічної служби, це кардинальна перебудова всього лікувально-профілактичного процесу та профілактичної роботи. У систему відносин з пацієнтом в якості повноправного його партнера, поряд з медичним персоналом, включається спеціаліст з соціальної роботи.

Особливість соціальної роботи з наркозалежними полягає в тому, що як професійна діяльність вона сформована на стику двох самостійних галузей – охорони здоров'я та соціального захисту населення. Вітчизняний і зарубіжний досвід показує, що, незважаючи на докладання зусиль з координації у допомозі особам, які мають як медичні, так і соціальні проблеми, реальна координація відомчих дій недостатньо ефективна [6, 308].

Соціальна робота з наркозалежними клієнтами складається з декількох стадій: оцінка, відбір засобів втручання, робота з клієнтами. Виявити ступінь біологічної залежності у клієнта можна за допомогою діагностики. Для цього застосовують наступну схему, що дозволяє визначити ступінь звикання до наркотичних засобів: психологічна залежність, нав’язливі думки, нав’язливі емоції, низька самооцінка, негативні ригідні установки, ригідна система оцінок, галюцинації, безсилля, фізична толерантність, фізичне звикання, порушення пам’яті.

Після з’ясування картини наркотичної залежності планується втручання в ситуацію клієнта. На сьогодні в практиці соціальної роботи сформувалися 3 основних підходи роботи з наркозалежними:

1. Поведінкові підходи, спрямовані на зміну негативного або формування позитивної поведінки пацієнта.

2. Інсайт-орієнтовані підходи, коли сам пацієнт прагне до одужання, а функція фахівця полягає лише в тому, щоб правильно застосувати це прагнення і направити пацієнта на потрібний шлях.

3. Групи самодопомоги, засновані на взаємодопомозі людей, що мають схожі проблеми («Групи Анонімних Наркоманів»). Групи використовують принципи програми 12-ти кроків, в ході реалізації яких пацієнти діляться досвідом того, як навчитися жити без наркотиків [6, с. 173–174].

Напрями діяльності фахівця із соціальної роботи в будь-якій сфері соціальної допомоги випливають з його основних функцій: діагностичної, прогностичної, правозахисної, організаційної, попереджувально-профілактичної, соціально-медичної.

Функції фахівців з соціальної роботи, що займаються проблемами наркоманії, і обсяг знань, необхідних для ефективної діяльності, визначені посадовими обов'язками соціального працівника. Спеціаліст із соціальної роботи визначає систему соціально-психологічних та соціально-правових відносин у сфері профілактики та лікування наркоманії. В області профілактики сприяє проведенню широкої інформаційно-просвітницької роботи з поданням наркоманії як хвороби, що має фізіологічні, психологічні та соціальні причини, прояви і наслідки.

В області лікування: встановлює первинний контакт з наркозалежним; повідомляє клієнтам необхідну інформацію про хворобу, способи боротьби з нею, формує установки на лікування; встановлює зв'язок клієнта з лікувальними програмами Центру і групами самодопомоги («Анонімні Наркомани»); здійснює соціально-психологічну допомогу членам сім'ї і близьким клієнта, встановлює їх зв'язок з лікувальними програмами для родичів і групами самодопомоги.

В області реабілітації: координує реабілітацію наркомана в сім'ї, допомагає у вирішенні соціальних проблем, співпрацюючи з державними, громадськими та приватними організаціями.

Одночасно спеціаліст повинен знати: постанови, розпорядження, накази вищестоящих органів, методичні та нормативні керівні матеріали з соціальної роботи в загальній і наркологічній практиці, сучасні методи допомоги наркологічним хворим та їх близьким, передовий вітчизняний та зарубіжний досвід роботи фахівців соціальної сфери в цьому напрямку [5, с. 51].

Отже, діяльність фахівця із соціальної роботи на медико-соціальному етапі допомоги наркоманам полягає в наступному: вирішення організаційних та терапевтичних проблем у тісній взаємодії з медичним персоналом;організація та участь у спеціальних психологічних тренінгах, що сприяють ранній реадаптації та реабілітації пацієнтів; організація сімейної психотерапії та участь в ній; організація та участь у різних програмах реабілітації і реадаптації пацієнтів.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що лікування та звільнення від наркотичної залежності – це цілий комплекс соціальних заходів. Їх реалізація пов'язана з великими матеріальними і моральними витратами, а позитивний результат можливий далеко не завжди. Маємо констатувати, що на сьогодні адекватної системи державної допомоги наркозалежним в Україні не існує. На даний час необхідні доопрацювання в системі допомоги таким клієнтам. Необхідні розробка і впровадження нових технологій, взаємодія фахівців різних напрямків, а також створення умов, в яких лікування людини було б найбільш результативним. Тому вивчення даної теми, розгляд її різних аспектів, проведення досліджень є надзвичайно важливим в сучасному українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Наркоманія в Україні: невтішна статистика, яка постійно росте. URL: https://narko-centr.com.ua/uk/narkomanija-v-ukraini-nevtishna-statistika-jaka-postijno-roste/ (дата звернення 10.12.2020).

2. Якубова Л. Особливості соціально-педагогічної роботи з наркозалежною молоддю. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Педагогічні науки.*Луцьк. 2013. № 7. С. 185–189.

3. Соціологія девіантної поведінки: навч. пос. / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. Донецьк: КІЦ, 2013. 192 с.

4. Балакірєва О. М., Павлова Д. М., Нгуєн Н-М. К., Левцун О. Г. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 р. в рамках міжнародного проєкту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD». Київ : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. 214 с.

5. Щелкунов А. О. Соціально-педагогічні умови профілактики наркоманії серед підлітків та молоді. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр*. Харків : ХДАДМ (ХХПІ), 2004. № 16. С. 48–53.

6. Ялтонский В.М. Профилактика наркомании подростков. От теории к практике : учеб. пос. Москва : Академия, 2002. 125 с.

7. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч. пос. Київ : Наукова думка, 2006. 464 с.

Червона К.В.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Балухтіна О.М.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ГРОМАДЯН НА СТАН СОЦІУМУ

Розповсюдження благодійності як позитивного суспільного явища, що набуло широкого поширення в минулому столітті має велике значення і сьогодні. Загострення проблем, успадкованих Україною внаслідок виникнення військового конфлікту на Сході країни, призводить до накопичення негативних явищ в суспільстві, які руйнують його економічні і соціальні основи. Зусилля державних органів влади та місцевого самоврядування, скеровані на розвиток соціогуманітарної сфери, потребують підтримки з боку громадянського суспільства.

Благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. Освіта, охорона здоров'я, наука, культура, охорона дитинства – це лише частина тих сфер суспільного життя, в яких благодійна діяльність є бажаною і необхідною задля поступового прогресивного розвитку соціуму. Правові засади благодійної діяльності регулюються чинним українським законодавством [1].

Метою дослідження є аналіз статистики благодійності в Україні для визначення участі населення у доброчинності як фактор впливу громадян на суспільство.

Вивченню історико-культурних та соціально-філософських аспектів благодійності присвячені праці українських вчених Ю. Гузенко, О. Донік, М. Житник, О. Семашко, Ф. Ступак.

Дослідницькі пошуки щодо наукового визначення цього соціального явища громадянської активності зводяться до того, що благодійність – це причетність до вирішення нагальних проблем суспільства. Здійснений соціально-філософський аналіз феномену благодійності і його осмислення як чинника, що формує аксіосферу сучасного суспільства, дає можливість дослідниці М. Житник стверджувати, що поняттєвий зміст значно ширший, ніж просте надання допомоги [2, с. 46].

У суспільстві, яке є сукупністю взаємодіючих людей, активні його члени своїми цілеспрямованими діями у наданні безкорисливої допомоги впливають на стан соціуму. Вони використовують наявні інструменти, матеріальні та організаційні можливості, що можуть пом'якшити, суттєво змінити ситуацію або зняти напруженість, пов'язану з окремою суспільною проблемою.

Згідно з проведеним дослідженням соціологічної групи «Рейтинг» в 2011 р. в Україні лише 7% респондентів займалися благодійністю регулярно – щонайменше раз на місяць, 16% – не займалися благодійністю взагалі. Людей, які не займалися благодійністю, виявилося найбільш у віці 18–19 та 30–39 років. Це громадяни з низьким рівнем освіти та доходами, здебільшого неодружені, дещо більше чоловіки, ніж жінки [3].

Отже, соціологічні дослідження фіксують низький рівень залучення населення до благодійницької діяльності (коштами, вільним часом (волонтерством), допомога ближньому). Пояснення просте: громадяни України не задоволені власним життям, своїм матеріальним достатком, тому й не мають бажання допомагати іншим. Окрім того, вони перекладають відповідальність на державу, на заможні верстви населення та не довіряють в принципі благодійним організаціям у спроможності надати допомогу нужденним, а не привласнити її.

За даними загальнонаціональних досліджень, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва, спільно з соціологічною службою Центру О. Разумкова, найвищого показника участь громадян у благодійній діяльності досягла після Революції гідності. Так, 47% опитуваних у 2015 р. надавали грошову чи матеріальну допомогу конкретним людям або організаціям. Щоправда, далі цей відсоток дещо знизився: 42% у 2016 р., 41% – у 2017 р., 38,5 % – у 2018 р. Водночас, рівень залученості до благодійної діяльності нині все ж залишається вищим, ніж до Революції гідності. Загальна сума, яку благодійники жертвували впродовж 2018 р.,у порівнянні з попередніми роками дещо зросла. В 2017 р.середня сума пожертвувань складала від 50 до 300 гривень, а в 2018 р. – від 50 до 500 гривень [4].

Кількість благодійних організацій в Україні постійно зростає. В квітні 2019 р.їх зареєстровано 18 557 (квітень 2018 р. – 17 897, квітень 2017 р. – 17 062). Однак, на думку експертів Українського форуму благодійників більшість з них існують лише «на папері», а весь основний благодійний бюджет України складають 500–1000 організацій [5].

Якщо пріоритетними напрямками благодійності в 2015 р. були допомога армії та соціальний захист, то у подальші роки зросли обсяги фінансування благодійних організацій у сфері охорони здоров'я. Найбільшу підтримку отримують діти, молодь, особи в складних життєвих обставинах, а також заклади, установи та колективи. За 2017–2018 рр. такий напрям як допомога учасникам АТО (ООС) та їх родинам складає 7,7% (8,1%), переселенцям – 8,1% (9,6%). Найбільш вразливими категоріями з точки зору уваги благодійників стабільно залишаються жінки й етнічні меншини. В 2018 р. Україна вперше за рівнем благодійності зайняла 81 місце в світі, перемістившись на 69 позицій в цьому рейтингу з 2010 р. Це не може не обнадіювати.

Для активізації процесу благодійності, вважаємо за необхідне використовувати досвід країн Заходу, в яких держава активно підтримує розвиток благодійництва та меценатства, створюючи для цього сприятливі умови. Так, у Бельгії та Великій Британії передбачене стимулювання спонсорства шляхом вилучення суми, витраченої на рекламу та маркетингові

операції з обсягів, що обкладаються податком. У США розмір добродійних пільг складає до 10% доходу компанії; з пожертв у грошовій формі можна отримати податкове вирахування в межах 50% річного доходу, з пожертв не в грошовій формі – 20-30% [6, с. 13]. В Угорщині дозволено відрахування на меценатство 70% прибутку підприємств і компаній, в Німеччині – 33,2% [7, с. 50].

У США в 2013 р. загальна сума пожертвувань становила 335,17 млрд дол., тобто майже 2% ВВП країни (16,77 трлн дол.), з яких понад 80% надходило від приватних осіб. Налічувалося 1,5 млн зареєстрованих безприбуткових організацій з чисельністю штатного персоналу − 13,5 млн осіб та волонтерів – 62 млн осіб. Згідно з журналом «Giving USA» за підтримки Інституту благодійництва США, у 2014 р. загальна сума пожертвувань у країні, яка займала перше місце в Світовому рейтингу благодійності, становила 358,38млрд дол., що перевищує 2013 р. на 7%. При цьому кошти надали фізичні особи (72% від загальної кількості), корпорації (5%), фонди (15%), майно, вказане в заповіті (8%). Найбільше пожертвувань традиційно отримують релігійні організації − 32,1% (114,9 млрд дол.), заклади освіти − 15,2% (54,6 млрд дол.), сфера культури − майже 5% (17,2 млрд дол.) [7, с. 50].

Підсумовуючи, наголосимо на тому, що розвиток благодійності завжди є відповіддю на запити суспільства. Після Революції гідності розвиток благодійності в Україні зберігає позитивну динаміку, однак не змінює патерналістські настрої громадян і не спонукає їх до активної участі в діяльності неурядових організацій.

Держава має продовжувати процес вдосконалення законодавчої бази регулювання благодійницької діяльності за кращим взірцем європейських країн та США. Одночасно вона повинна більш активно пропагувати благодійність як форму соціальної діяльності, яка виражається в любові до ближнього, в жертовності та доброзичливості до людей. В умовах сучасних викликів державній безпеці країни трансформація ставлення суспільства до благодійності стане важливим чинником національної єдності у подоланні кризових явищ в українському соціумі.

Список використаних джерел

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text (дата звернення 28.02.2021).

2. Житник М. М. Благодійність у соціально-філософській ретроспективі та перспективі. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка.* Київ, 2015. № 2. С. 43–49.

3. Пасічніченко С. В. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги. *Право і суспільство*. Київ, 2014. № 1. С. 87–91. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_1_19 (дата звернення 28.02.2021).

4. Громадська активність громадян України: загальнонаціональне дослідження: Фонд «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва з 19 по 25 грудня 2018 р. URL: https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini (дата звернення 28.02.2021).

5. Горєлов Д. М. Розвиток благодійництва в сучасній Україні. Аналітична записка. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/1367/ (дата звернення 28.02.2021).

6. Фурман Ф. Как работает филантропия в США. Идеи и практика, ресурсы и организация. Интеллектуальная издат. система «Ridero. ru», 2015. 211 с.

7. Строгаль М. О. Благодійність і фандрейзинг: зарубіжний досвід. *Культура України.* Харків : Харківська державна академія культури, 2016. № 52. С. 46–56.

СЕКЦІЯ 5
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МІГРАНТАМИ

Блискун О.О.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВИМУШЕНИМИ МІГРАНТАМИ

Ситуація соціальної нестабільності зумовила поширення в сучасному соціумі ідентичності несформованого типу в таких формах, як кризова і дифузна ідентичності. Соціальна ідентифікація в даних умовах виконує, головним чином, адаптивно-захисні функції, що відбивається в її механізмах [3]. Самоідентифікація вимушених мігрантів, що фіксується проведеними емпіричними студіями, виступає одним із індикаторів ступеня і способу її адаптації до актуальних соціокультурних умов [5]. Отже, можна констатувати наявність перехідного типу соціокультурної ідентичності, який поєднує риси несформованого сучасного типу особистості молодої людини і традиційні цінності і установки. Виявлено, що в умовах соціальної нестабільності в процесі формування соціальної ідентичності вимушених мігрантів проявляється тенденція до посилення ролі суб'єктивних особистісних факторів [1]. Характерним є також виникнення в рамках однієї соціальної ідентичності різноманітних індивідуальних варіантів і відповідних їм життєвих стратегій. У зв'язку з цим видається адекватним використання поняття ідентифікаційної форми особистості, що позначає різні персоніфіковані варіанти певної приватної соціальної ідентичності, які засновані на різному сприйнятті досліджуваними своїх соціальних позицій в процесі реінтеграції [2; 4].

Визначено соціально-психологічні чинники становлення ідентичності в процесі реінтеграції вимушених мігрантів в умовах сучасного соціуму; визначено динаміку рівнів сформованості ідентичності, яка представлена розвитком когнітивного, емотивного, конативно-діяльнісного, ціннісно-орієнтаційного компонентів. Виявлено вплив особливостей культурно-ціннісного середовища, в рамках якого здійснюється формування ціннісних орієнтацій, ідентичності в процесі реінтеграції вимушених мігрантів в умовах вимушеної міграції. Встановлено, що сформована у культурно-ціннісному середовищі ідентичність є провідною соціально-психологічної детермінантою в процесі реінтеграції вимушених мігрантів в умовах сучасного соціуму, зокрема у нове соціокультурне середовище.

З'ясовано, що відмінними ознаками групи з низьким рівнем ідентичності є нездатність визначати коло своїх соціально значущих цінностей, встановлювати єдність з групою, виробляти єдину узгоджену систему цінностей в ній, що обумовлено несформованістю, «руйнуванням» ідентичності, неможливістю орієнтації на культурні цінності ($p \leq 0,05$). Виявлено, що показниками високого рівня сформованості ідентичності виступають суб'єктна позиція, зрілість Я-концепції, актуалізація потреб у самоповазі і самоактуалізації; задоволеність і оптимістична оцінка життєвої ситуації; емоційна стабільність і висока активність ($p \leq 0,05$).

Виявлено, що соціально-психологічна зрілість як системна якість особистості відображає її готовність і здатність до ефективного вирішення життєвих завдань, зокрема в період

реінтеграції в умовах вимушеної міграції. Показано, що до складу соціально-психологічної зрілості входять такі компоненти – особистісний (система цінностей, спрямованість тощо), рефлексивний (досягнута его-ідентичність) і функціональний (здатність особистості до самоорганізації). Зміст і ступінь сформованості всіх компонентів визначають міру соціально-психологічної зрілості вимушених мігрантів. Емпірично підтверджено наявність взаємозв'язків між складовими особистісного, рефлексивного та функціонального компонентів соціально-психологічної зрілості ($p \leq 0,04$). Характер специфічних взаємозв'язків в системі соціально-психологічної зрілості визначається змістовним наповненням компонентів, перш за все, ціннісною спрямованістю особистості. Встановлено, що его-ідентичність є значущим компонентом соціально-психологічної зрілості. Статус ідентичностівизначаєпсихологічнийзмістсоціально-психологічноїзрілості. З оптимальним показниками особистісного і функціонального компонентів соціально-психологічної зрілості пов'язана досягнута его-ідентичність ($p \leq 0,02$). Виявлена вікова специфіка взаємозв'язку его-ідентичності та соціально-психологічної зрілості. Визначено, що взаємозв'язок досягнутої его-ідентичності з особистісним і функціональним компонентами соціально-психологічної зрілості обумовлена завданнями розвитку особистості в період реінтеграції в умовах сучасного соціуму.

Основними завданнями комплексного емпіричного дослідження та інтерпретації соціального самопочуття вимушених мігрантів виступили: характеристика стану соціального самопочуття молоді на момент дослідження і опис його особливостей в залежності від впливу різних чинників; наповнення конкретним змістом концептуальної моделі соціального самопочуття вимушених мігрантів; порівняння емпірично виявленої референтної структури соціального самопочуття вимушених мігрантів з вихідною концептуальною моделлю дослідження процесу реінтеграції вимушених мігрантів в умовах сучасного соціуму.

Показано, що у структуру соціального самопочуття входять когнітивно-оцінна, мотиваційно-ціннісна, емоційно-поведінкова складові. Визначено провідні функції соціального самопочуття молоді: регулятивна, прогностична та розвивальна. З'ясовано, що рівні прояву соціального самопочуття вимушених мігрантів (матеріальний, особистісний, соціальний, фізичний, психологічний) відповідають типу ціннісних орієнтацій і мотиваційній структурі особистості та артикулюються залежно від актуальної життєвої ситуації, зокрема в процесі реінтеграції в умовах вимушеної міграції.

Визначено особливості суб'єктивного соціального благополуччя вимушених мігрантів за параметрами соціальної помітності, соціальної дистантності, емоційного прийняття, соціального схвалення, соціальних переконань та їх вплив на процеси реінтеграції.

Дослідження групи вимушених мігрантів показало, що специфіку процесу їх реінтеграції визначають такі складові: перша – постійно присутній реінтеграційний фон, що супроводжує всі основні стани та пов'язаний з пристосуванням на новому місці; друга – адаптація до життєдіяльності у нових економічних (часто нових соціокультурних умовах) і, як наслідок, до нового соціального статусу; третя – визначена біфуркаційним ходом розвитку сучасного соціуму, коли адаптивне навантаження, яка припадає на суб'єкт інтеграції, характеризується великим числом соціально-значущих інноваційних змін в одиницю часу. Доведено, що зазначені складові, які впливають одночасно, ускладнюють процесс реінтеграції вимушених мігрантів.

Список використаних джерел

1. Бочелюк В. Й. Трансформація молоді в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Херсон, 2019. № 3. С. 114–121.

2. Гошовський Я. О., Гошовська Д. Т. Психологічна реінтеграція особистості в умовах глобальних трансформацій: засадничі положення. *Теоретичні і прикладні проблеми*

психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 3 (38). С. 134–142.

3. Гошовський Я. Ревіталізація психогенезидеприваованої особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.* Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. № 2 (34). С. 101–108.

4. Ващенко І. В., Завацька Н. Є. Психологічні технології професійного самозбереження молоді та її соціальної підтримки в епоху суспільних трансформацій. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації : монографія / за наук. ред. Л. О. Калмикової, Г. О. Хомич. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. С. 405–421.

5. Ковальчук О. С., Канциренко О. В. Взаємозв'язок соціальної відповідальності як цінності з психологічним благополуччям української молоді. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. Київ : Логос, 2016. № 1. С. 37–44.

Гречишкіна К.М.,
студентка кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Побокіна Г.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МІГРАНТАМИ

Постановка проблеми. Сучасна соціальна практика показує, що участь соціальних працівників (у соціальних закладах) та соціальних педагогів (освітніх установах) необхідна для вирішення нагальних проблем іммміграції. Зрештою, самі експерти продовжуватимуть співпрацювати з такими людьми, надавати їм усіляку допомогу, створювати умови для їх соціальної адаптації в новому полікультурному середовищі та запобігати появі етнічної культурної маргіналізації та міжетнічних конфліктів.

Викладання основного матеріалу. Міграція є неоднозначним соціальним процесом, адже, з одного боку, вона життєво необхідна і неминуча для нормальної життєдіяльності та пов'язана з перерозподілом трудових ресурсів, а з іншого – має вимушений характер, призводить до зростання соціальної напруженості, породжуючи проблеми із життєзабезпеченням мігрантів, їх медичним обслуговуванням, психологічними питаннями, пов'язаними з адаптацією на новому місці проживання.

Вирішувати ці проблеми досить складно навіть для заможних західноєвропейських чи північноамериканських країн, а для України тим паче. Розв'язання проблем мігрантів та біженців вимагає значних матеріальних та фінансових ресурсів для їх облаштування. Крім того, потрібно утримувати соціальну службу, що займатиметься вирішенням означених питань. Проте на все це в Україні не вистачає коштів.

Не дивлячись на це, проблеми міграції потребують свого вирішення, оскільки некеровані міграційні потоки мають тенденцію до криміналізації, а біженці та мігранти, які не забезпечені хоча б мінімальною допомогою з боку держави, змушені вдаватися до самостійного пошуку засобів існування. Досить часто єдиним таким засобом є злочинна діяльність.

Термін „міґрація” походить від латинського слова migratio, що означає переміщення, переселення. Соціологічний словник визначає міґрацію як „географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вужчому або ширшому географічному просторі” [1, с. 224].

Виділяють чотири основних типи міграції: епізодичну (поїздки на відпочинок, навчання), маятникову (переміщення відносно стабільними маршрутами), сезонну (як правило, поїздки на сезонні роботи), поворотний і безповоротний тип. Саме безповоротний тип зазвичай породжує найбільшу кількість проблем і є об’єктом соціальної роботи.

У XIX – XX століттях внаслідок формування національних держав утвердились принципи громадянства і особистої свободи, визначились кордони країн і, як результат, виокремились триосновні компоненти міґрації: країна походження, країна призначення та сам міґрант, а також з’явились широко вживані зараз поняття „еміґрація” та „імміґрація” [4, с. 64; 1, с. 101].

Еміґрацією в науковій літературі часто називають: 1) переселення(добровільне чи вимушене) в іншу країну на постійне або тимчасове (на тривалий термін) проживання, яке має економічні, політичні, релігійні причини; 2) місце або час перебування за межами батьківщини після такого переселення; 3) сукупність еміґрантів, що проживають у певній країні [3, с. 538; 27, с. 501].

Імміґрація – це в’їзд (вселення) громадян однієї держави в іншу на постійне чи тимчасове (як правило, тривале)проживання [2, с.145; 27].

Таким чином, мігранти – це люди, які або добровільно або вимушено змінюють (втрачають) колишню територіальні, що тягне за собою, як правило, тимчасове чи постійне "поразка" багатьох з перерахованих прав людини. При вимушеної міграції порушується соціальна інтеграція людини: з одного природного і соціального середовища він переміщається в іншу, відбувається болісний розрив безлічі природно-антропологічних зв'язків, які штучно створюються на новому місці. В цьому суть об'єкта і предмета соціальної роботи з мігрантами як маргіналами, ущемленими в своїх природно-антропологічних правах.

Довідкова література найчастіше називає такі види міґрації, як зовнішня (міжконтинентальна та континентальна) і внутрішня,організована та неорганізована, добровільна та примусова (або, як А. Дмитрієв її називає, міґрація працівників і спеціалістів та міґрація біженців), зворотна та незворотна, або у ширшому розумінні маятникова (до одного місяця), сезонна (від місяця до року),довготермінова (понад рік) та постійна (не передбачає повернення на батьківщину) [3, с. 251; 27; 35, с. 224–225; 12, с. 133–134; 5, с. 6].

Об’єктом турботи соціальних служб є переважно особи, які в’їжджають у країну - іммігранти. Згідно із законодавством України імміграція – це прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання. Відповідно іммігрант – це іноземець чи особа без громадянства, яка отримала дозвіл на імміграцію і прибула в Україну на постійне проживання, або перебуваючи в Україні на законних підставах, отримала дозвіл на імміграцію і залишилася в Україні на постійне проживання.

Однією з найскладніших у кількісному і соціальному відношенні груп мігрантів є біженці. За визначенням Конвенції ООН про статус біженців, прийнятій 28 липня 1951 року, біженці – це особи, які були змушені залишити свою країну через побоювання переслідування за расовими, релігійними, національними причинами, за приналежністю до визначеної соціальної групи чи політичними переконаннями [6, 25].

В умовах загострення міграційної ситуації надзвичайно важливим кроком є запровадження в місцях зосередження мігрантів офіційних органів, які б займалися координацією дій, спрямованих на інтеграцію й асиміляцію мігрантів, надання їм рівних можливостей із місцевим населенням. Зокрема, урядовим структурам, місцевим органам влади, профспілковим комітетам, роботодавцям слід забезпечити їм у країні перебування

вільного доступу до освіти й інформації, а також надання житла за помірну плату. Міжнародна практика засвідчує, що примусова концентрація іммігрантів у визначених міських кварталах чи сільських населених пунктах рівносильна сегрегації, а отже, є небажаною. Таким чином, насильницьке розосередження іммігрантів, перешкода їм у поселенні викликає в них недовіру до влади.

Для різних груп мігрантів політика щодо їх розселення може бути різною. Так, наприклад, для кримських татар розселення компактними етнічними групами є бажаним для них, адже сприяє збереженню їх етнічності. Крім того, в Криму – це переважаюча нація, для якої означене питання є питанням національного самовизначення. Щодо інших іммігрантів–вихідців з України, то для них найкращим є розселення за місцем їх народження. Усунення дискримінації і задоволення потреб мігрантів буде більш ефективним, якщо міграційні служби комплектуватимуться особами іммігрантського походження. Крім того, центральним і місцевим структурам варто розробити загальнонаціональні, регіональні та муніципальні програми, що допоможуть мігрантам інтегруватися в українське суспільство. Також варто зауважити, що ряд повсякденних міграційних проблем слід вирішувати на місцевому рівні, адже саме від місцевої влади, центральних урядових органів та неурядових організацій усіх рівнів залежить, якими будуть відносини між іммігрантами і місцевими населенням.

Поліпшення становища мігрантів спостерігається за умов активізації їх власного соціального потенціалу. Так, країни, всяких нараховується значна кількість мігрантів, сприяють виникненню асоціацій іммігрантів і етнічних груп (наприклад, земляцтв), завдяки яким формуються суспільні фонди, призначені для розробки і реалізації проектів, що відбивають інтереси мігрантів і біженців. Важливе значення при цьому надається питанням культури і релігії, традицій і звичаїв. Позитивних результатів досягають ті органи влади, що докладають значних зусиль для встановлення контактів із представниками різних конфесій, обговорення ними проблем, що однаковою мірою цікавлять як корінних жителів, так і мігрантів.

Основними перспективними напрямками, що спрямовані на суттєве поліпшення ефективності соціальної роботи з мігрантами, є:

-налагодження і розвиток зав’язків із міжнародними організаціями, що займаються проблемами міграції;

-організація взаємодії між центральними та регіональними державними відомствами, установами і місцевими органами влади, що вирішують проблеми міграції і мігрантів;

-взаємодія між державними структурами, громадськими організаціями і фондами, що займаються соціальним захистом і допомогою мігрантам;

-створення громадських організацій, що займаються проблемами мігрантів;

-розробка оптимальної структури щодо діяльності як стаціонарних, так і нестаціонарних установ соціальної допомоги мігрантам відповідно до умов конкретних регіонів;

-створення установ соціального захисту мігрантів (центрів соціального захисту, реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів, інтернатів, консультацій, пунктів видачі матеріальної допомоги тощо);

-організація підвищення кваліфікації фахівців щодо роботи з мігрантами;

-проведення соціологічних і маркетингових досліджень проблеми;

-організація соціальної реклами державної і місцевої міграційної політики;

-розробка правових основ надання мігрантам пенсій та різноманітної фінансової допомоги;

-розробка правових основ соціального, санітарного, медичного і педагогічного контролю життєдіяльності мігрантів;

-розробка правових основ профілактики девіантної поведінки осіб із числа мігрантів;

-організація курсівці семінарів щодо професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації мігрантів [7, с.45].

Виокремлюють такі два види соціальної роботи з мігрантами:

1. Практична соціальна робота (робота з конкретною людиною чи групою людей, які потребують соціальної допомоги).

2. Організаційна робота (організація роботи соціальної служби, розробка конкретних програм діяльності та ін.). Практична соціальна робота з мігрантами передбачає такі основні напрямки: соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, соціально-економічний, соціально-інформаційний, соціально-трудовий та медико-соціальний [4, с. 26].

Висновки. Головним напрямом діяльності соціальних служб щодо питань міграції є зведення до мінімуму її негативних тенденцій і наслідків, адже міграція може як урятувати економіку регіону, так і призвести до її соціального вибуху. У зв'язку з цим соціальним службам необхідно готувати кадри для роботи з мігрантами, накопичувати інформацію про відповідні форми й методи роботи, опановувати засоби, за допомогою яких можна здійснювати керування означеним процесом.

Досконалі технології соціальної роботи з мігрантами не призведуть до позитивних результатів без наявної чіткої й продуманої державної політики та програми із прогнозування міграційних процесів і конкретних міграційних потоків, сприяння мігрантам і біженцям в адаптації до нових місць поселення. Вирішення подібних проблем можливе за умов спільної діяльності органів влади (центральних і місцевих) та виділення для мігрантів квот і певних територій для поселення.

Незважаючи на гостроту проблеми, діяльність соціальних служб щодо роботи з мігрантами залишається в стадії формування. Проте сам факт звернення суспільства і держави до означеної проблеми вселяє неабиякий оптимізм щодо її вирішення.

Список використаних джерел

1. Гейст Б. Соціологічний словник. 1992. 580 с.

2. Демографічний енциклопедичний словник / за ред.Д. І. Валентей. Москва : Радянська енциклопедія, 1985. 608 с.

3. Дмитрієв А. Конфліктогенність міграції: глобальний аспект. *Соціологічні дослідження.* 2004. № 10. С. 4–13.

4. Іноземцев В. Імміграція: нова проблема нового століття (Історико -соціологічний нарис). *Соціологічні дослідження*. 2003. № 4. С. 64–72.

4. Про біженців : Закон України від 21.06.2001 р. № 2557-III. *Відомості Веровної Ради України.* 2001.

5. Про імміграцію : Закон України від 7.06.2001 р. № 2491-III. *Відомості Веровної Ради України.* 2001.

6. Конвенція про захист прав людини та основних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11 від 01.11.1998. Рим, 04.11.1950.

7. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2020. 96 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

Завацький Ю.А.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

У ситуації глобальних перетворень, пов'язаних з політичними та соціально-економічним и змінами гостро постає проблема соціальної мобільності особистості, зокрема вимушених мігрантів [4]. З одного боку, сучасні умови дійсності розширили можливості людини, з іншого, – наявна на разі нестабільність диктує необхідність постійних змін самої особистості відповідно до нових умов її буттєвості, зокрема в період криз [1].

Встановлено, що структуру життєвого шляху вимушених мігрантів та їх повсякденних практик можна описати через систему змін положення у просторі, часі і системі соціальних відносин. Швидкість цих змін визначено як індивідуальну соціальну мобільність [3]. Предметом дослідження виступили особливості індивідуальної соціальної мобільності вимушених мігрантів як маркер її соціально-психологічних характеристик (життєвий сценарій, стиль життя, соціально-рольова структура, суб'єктивне благополуччя) [2]. Розкрито соціально-психологічні аспекти життєвого сценарію соціально мобільних досліджуваних, стиль життя яких пов'язаний зі збільшенням мобільності за рахунок збільшення кількості точок (місць) самовизначення суб'єкта (вибору життєвого шляху).

Аналіз специфіки часової перспективи і самооцінки вимушених мігрантів із різним рівнем компетентності у часі, визначення мотиваційно-потребнісної сфери особистості при різно спрямованості часової орієнтації, аналіз контурів смисло життєвих орієнтацій та специфіки локалізації суб'єктивного контролю при орієнтації на сьогодення або децентраціях у минуле/майбутнє дозволив встановити взаємозв'язок компонентів мотиваційно-ціннісної сфери і переживання часу у формі часової орієнтації в період життєвих і професійних криз респондентів. Проведений порівняльний аналіз емпіричних даних дозволив підтвердити припущення, сформульоване у вигляді емпіричної гіпотези: у періоди професійно-особистісних криз, які змістовно характеризуються як переломні події екзистенціальної етіології, що охоплюють «ядро» особистості у вигляді мотиваційно-ціннісних утворень, переживання часу у конструктах минулого, сьогодення, майбутнього підлягає деструкції у вигляді часової децентрації у минуле або у майбутнє [5]. Встановлені види часової децентрації і їх мотиваційно-ціннісна обумовленість дозволили розкрити психологічний зміст нормативних та ненормативних криз досліджуваних, як криз актуальної самореалізації та нереалізованості.

Показано, що криза актуальної самореалізації вимушених мігрантів характеризується переважанням децентрації у минуле. Змістовно цей вид кризи обумовлений фрустрованими мотиваційно-ціннісними очікуваннями, що детермінують знижену самооцінку у сьогоденні, компенсується завищеною самооцінкою «Я у минулому». Особистість переживає внутрішній конфлікт, який визначається протиріччям між її спрямованістю, з одного боку, до життєвих досягнень, а з іншого – у прагненні задовольнити, у першу чергу, потреби безпеки, наявність діяльності, результати якої передбачувані, прагматичні. Переживання кризи актуальної самореалізації вимушених мігрантів обумовлює підвищену цінність результативності життя у системі смисложиттєвих орієнтацій, яка володіє більш вираженим впливом на самооцінку особистості. Визначено рівень вираженості, ступінь і характер інтегрованості таких елементів психологічної структури соціальної зрілості вимушених мігрантів, що впливають на їх соціальну мобільність: психологічні детермінанти суб'єктності у соціальному пізнанні (суб'єктна готовність до соціального пізнання, яка забезпечується суб'єкт-суб'єктним ставленням досліджуваних до себе та інших (Локус контролю – Я, Локус контролю – Життя, інтернальність в області успіхів і невдач), ціннісними орієнтаціями особистості, її самоприйняттям, пізнавальними потребами; суб'єктна здатність до соціального пізнання, яка забезпечується здатністю до орієнтації у часі, синергії, автономністю, здатністю до аналізу

протиріч, прогнозування, цілепокладання та ін., а також розвитком загальної здатності до самоуправління); суб'єктність у соціальному пізнанні, що проявляється у когнітивній компетентності (сформованості елементів системи уявлень про соціальну реальність, осмислення життя, наявність цілей у житті), комунікативній компетентності (контактність, гнучкість поведінки, уявлення про природу людини); когнітивній активності (сформованість системи самоуправління як показника здатності управління суб'єктом своєї пізнавальної активності) та суб'єктивна оцінка соціальної самореалізації (задоволеності процесом і результатом життя, самоповага).

Виявлено структуру адаптаційних ресурсів вимушених мігрантів, у якій виділені інваріантні (пізнавально-інтелектуальні, вольові, мотиваційно-ціннісні компоненти, соціальна підтримка) і динамічні (здоров'я, матеріальні ресурси, емоції) складові. Апробовано інтегральний показник прояву адаптаційних ресурсів респондентів, що включає оцінку результативності минулого, успішності сьогодення і насиченості планів передбачуваного майбутнього. Проведено диференціацію рівнів прояву адаптаційних ресурсів вимушених мігрантів. До першої групи адаптаційних ресурсів віднесено поєднання пізнавально-інтелектуальних і емоційних компонентів адаптаційних ресурсів, до другої – ціннісно-смислові компоненти, до третьої – соціально-психологічні компоненти. Розкрито особливості соціальної мобільності вимушених мігрантів в єдності її статусних, професійних і територіальних (міграційних) проявів. Зіставлення вираженості соціальної мобільності у респондентів з різними типами адаптаційних ресурсів дозволило виявити у них змістовні відмінності за цим параметром психологічної організації. Встановлено, що найбільшою соціальною мобільністю володіють досліджувані з домінантою соціально-психологічних компонентів у структурі їх адаптаційних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Борисюк А. С. Особистість в умовах кризи: соціально-психологічний вимір : монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 180 с.

2. Бочелюк В. Й. Трансформація молоді в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Херсон, 2019. № 3. С. 114–121.

3. Давыдкина Л. В., Семенова Т. В. Психологические аспекты образа жизни и социальной мобильности. *Научное отражение.* Тольятти, 2018. № 4 (14). С. 32–39.

4. Пілецька Л. С. Психологічні основи професійної мобільності особистості : дис. … д-ра психол. наук : 19.00.05. Київ, 2014. 405 с.

5. Тхагалижокова Л. В. Взаимосвязь мотивационно-ценностной сферы и переживания времени в кризисные периоды жизненного и профессионального пути личности : дис. … канд. психол. наук : 19.00.01. Краснодар, 2017. 235 с.

Лебеденко В.В.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Турба О.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПРИЧИНИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІДЛІТКІВ ТА ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ

В сучасному українському суспільстві кількість правопорушень та злочинів поширюється з кожним роком, на це впливає економічна криза та зростання соціальної напруженості. Також щорічно криміналізація поширюється серед діяльності сучасних підлітків, це стосується як кількісних, так і якісних характеристик злочинності неповнолітніх.

За статистичними даними МВС України кількість засуджених підлітків та молоді складає понад 50% від загальної кількості засуджених, з них 40% має груповий характер. Як виявилося, 20% злочинів серед неповнолітніх були скоєнні у нетверезому стані та під дією наркотичних речовин. На жаль, соціальна характеристика і структура злочинних підліткових угрупувань змінилася, адже сьогодні їх чисельність складає не 3-5, а більше 100 осіб [1, с. 116].

За значущістю в обумовлюванні виділяють такі причини правопорушень:

1. Основні – соціальні явища, яким належить визначальна, вирішальна роль у цьому процесі (наприклад, протиріччя між законодавством і потребами, інтересами тих чи інших соціальних груп і окремих осіб, якщо правова культура останніх відзначається неналежним рівнем; суттєві вади, недоліки законодавства);

2. Неосновні – явища, які лише полегшують вчинення правопорушень, здійснюють такий вплив на фоні головних факторів, саме завдяки ним, тобто так звані фонові явища (наприклад, недосконаліть обліку і охорони матеріальних цінностей, недостатній контроль за дотриманням правил техніки безпеки, правил дорожнього руху тощо). Останню групу явищ нерідко відображають іншим, окремим поняттям: обставини (або умови), що сприяють вчиненню правопорушень [2, с. 224].

Окрім того, Гегель писав: «Якщо людина посилається на те, що з істинної дороги її збили обставини, спокуси та ін., то цим вона хоче немов усунути від себе вчинок, але тим самим лише принижує себе до невільної істоти – істоти природи, тоді як насправді її вчинок є завжди є її власним вчинком, а не вчинком когось іншого, тобто не наслідком будь-чого поза цією людиною» [3, с. 78].

Серед біосоціальних теорій причин найбільш розповсюджені теорія небезпечного стану, фрейдистські (психоаналітичні) теорії, теорія психопаталогічних причин, спадкові теорії, теорії конституціональної схильності, расової теорії [4, с. 365].

Правопорушення дітей та підлітків з кожним днем, на жаль, зростають, на це як раніше було зазначено, впливають різні чинники. Саме тому, щоб зменшити кількість злочинності серед неповнолітніх, необхідна профілактика, тобто попередження правопорушень та девіантної поведінки.

З метою попередження вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень підрозділи КМСД (Кримінальна міліція у справах дітей) разом із соціальними працівниками та педагогами здійснюють заходи загальної профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень. Заходи з профілактики правопорушень поділяються на загальні та індивідуальні. До загальних методів профілактики належать:

1. Виявлення причин й умов, що призводять до вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень дітьми та підлітками (наприклад, несприятливі життєві умов або неблагополучна сім’я);

2. Навчальних закладах проводять зустрічі з адміністрацією закладів та долучають до роботи соціальних працівників та психологів;

3. Проводять у навчальних закладах лекції та практичні заняття, які спрямовані на формування правової свідомості серед підлітків [5, с. 194].

Також соціальні працівники на чолі з Кримінальною міліцією у справах дітей здійснюють індивідуальні методи профілактики. До них належать:

1. Проводять ознайомлювальні, попереджувальні та виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання, роботи;

2. Проводять ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками дитини усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;

3. Складають план заходів з індивідуальної профілактики на підставі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;

4. Відповідно до компетенції організовують надання допомоги дитині у вирішенні питань, що пов'язані з вибором життєвих цілей, а також залучення дитини до соціально корисних занять творчого або наприклад, спортивного характеру;

5. Відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення правопорушень;

6. Сприяють у вирішенні соціальних проблем дитини, у тому числі конфліктних ситуацій у сім'ї, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них насильство в сім'ї.

Таким чином, КМСД на чолі з соціальними працівниками здійснюють усі можливі методи профілактики, які допоможуть підлітку «стати на правильний шлях» та запобігти злочинів та правопорушень.

Профілактика з боку соціальної роботи в цілому вирішує свої завдання спеціальними навчальними, спеціальними і розвиваючими засобами і методами, які властиві діяльності соціальних працівників. Така профілактика спрямована проти тих явищ соціального життя, які детермінують порушення норм моралі і виступають як один із засобів правильної соціальної орієнтації дітей, стимулу суспільно значущої поведінки.

Загалом соціальні працівники використовують такі методи профілактики правопорушень:

1. Методи бесід та переконання: розповідь, пояснення, доведення, вправи тощо.

2. Методи і прийоми виховання: пояснення, переконання, консультування, рекомендації, порада, вимоги, включення в діяльність, правила щодо правильності вчинків, підтримка, покарання тощо.

3. Методи і прийоми розвитку: збудження почуттів особистої гідності та активізація інтересів та життєвих цінностей [6, с. 222].

Отже, на основі цього, можна зробити висновок, що основною метою профілактичної роботи з дітьми є усунення факторів, що сприяють здійсненню будь-яких протиправних дій та злочинності. Соціальні працівники самостійно, або на чолі з Кримінальною міліцією у справах дітей та психотерапевтами застосовують усі можливі заходи, аби зменшити кількість злочинності. Вищеперераховані методи допоможуть зменшити протиправну поведінку серед підлітків, але самої профілактики замало. Насправді злочинність зменшиться лише тоді, коли, до боротьби зі злочинністю, так мовити, «підключаться усі», і батьки, і педагоги навчальних закладів, і звичайно соціальні працівники та психологи, адже разом вони зможуть здійснити вагомий вплив на підлітків.

Можна сказати лише одне, що майбутнє залежить саме від дітей та молодого покоління. І якщо не взятися за вирішення проблеми, то злочинність буде розростатися та процвітати, і тоді про яке майбутнє може йти мова? Яким воно буде, якщо майбутнє покоління, яке будуватиме державу, скоює злочини в ранньому віці та порушує закони? Про це повинен задуматися кожен, і соціальні працівники, і педагоги, і в першу чергу батьки, які повинні виховувати дітей належним чином.

Список використаних джерел

1. Букач М. О. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення. Київ : МП Леся, 2017. 116 с.

2. Ведєрніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави і права : навч. посіб, вид. 4-те, переробл. і допов. Київ : Академія, 2005. 224 с.

3. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України. Луганськ, 2012. 119 с.

4. Котюк В. О. Теорія права : навч. пос. для юридичних факультетів вузів. Київ : Академія, 2006. 365 с.

5. Ситнік О. М. Кримінологічна типологія осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ, 2018. № 1 (22). С. 194–197.

6. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / за ред В. М. Синьова. Київ : Академія, 2003. 222 с.

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

СЕКЦІЯ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Альбіновська С. Ю.,
магістр журналістики,
Національний університет «Запорізька політехніка»
Волинець Г.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ІСТОРИЧНІ ОБРАЗИ І СЮЖЕТИ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ КАРИКАТУРІ

Одним із найважливіших візуальних репрезентантів сатирично-гумористичного дискурсу є карикатура. Сьогодні карикатуру розглядають у двох напрямках: як креолізований текст та як специфічний візуальний текст. Джерелами створення карикатури є вербальні сатирично-гумористичні жанри, зокрема: анекдот, жарт, байка тощо. Загалом, вчені визначають карикатуру як синтетичну форму: єдність графічного зображення й літературного тексту (підпис, репліки). Дослідники наголошують на спорідненості карикатури із літературою – майже так само, як і її спорідненість із образотворчим мистецтвом. Втім, Ю. Івакін, визнаючи можливості різного співвідношення вербального й зображального елементів, пріоритет віддавав власне ілюстрації [1].

Західні науковці вивчали карикатуру і як зображальний жанр, і як філософський та культурологічний феномен. Так, вивченням категорії сміху у контексті психо-фізіології, психоаналізу та філософії займався французький вчений Е. Смадж [8]. Крізь призму літературних, філософських, фізіологічних та соціокультурних аспектів сміхотворення науковець вивчав і карикатуру.

Карикатура є репрезентантом суспільних наративів, міфів і концептів певного соціального організму – суспільства. На думку Н. Зикун, «карикатура апелює до зображального досвіду адресата, актуалізує його зорову уяву, активізуючи потік асоціацій. Краще (швидше й ефективніше) сприйняття візуальних образів пояснюють тим, що психофізіологічна структура, яка відповідає за органи зору, у процесі онтогенезу розвивається раніше, ніж понятійне мислення» [2, с. 279]. Дослідники підкреслюють, що карикатура має можливість програмувати суспільну думку, маніпулювати свідомість реципієнтів, створюючи політичні, економічні та культурні архетипи.

Сатира є віддзеркаленням культурних стереотипів, міфів і в цілому наративів будь-якого народу: «сміх – основна складова сатири – завжди відігравав роль діючого фактору культури» [7]. Ступінь дотепності, особливості «сміху» в карикатурі – відображають рівень духовної культури будь-якого народу, суспільства, епохи. За словами дослідників, карикатура може бути «складною закодованою системою, езоповою мовою» в залежності від того періоду, в якому була створена [6, с. 4].

Дослідники підкреслюють, що суспільні наративи, відображені в карикатурі, відображають рівень освіченості соціуму, розвиненість аксіологічної сфери, сформованість «гумористичного смаку» тощо. Сміх / смішне є соціальним явищем і залежить від історичних умов, країни, національності, класового розшарування: «почуття гумору завжди було вузькогруповим явищем, воно завжди мало відтінки національних, класових,

професійних, корпоративних, вікових, статевих та інших ознак і відповідних ціннісних ієрархій» [5]. Втім є так звані загальні сміхові архетипи, які поширені між усіма членами певного суспільства. Сьогодні категорія сміху поєднує функціонал соціальних комунікацій із системою емоційних, індивідуальних та суспільних виражень і таким чином визначає параметри «культурного кодування» [8].

Комунікативну мету політичної карикатури науковці визначають як осміювання та гостру сатиричну критику відомих політичних діячів і вагомих подій у світі політики [3]. На думку К. Ковінько, «важливим аспектом політичної карикатури є використання у вербальному ряді каламбуру (англ. pun) – стилістичного обороту, гри слів, заснованої на комічному обіграванні співзвучних слів або словосполучень із несумісними значеннями» [3, с. 128]. Крім того, текст у карикатурах часто будується на інших художніх мовних засобах – алюзія, іронія, метафора, метонімія, персоніфікація тощо.

Вчені зазначають, що дослідження наукової проблеми політичного дискурсу «обумовлено прискореною еволюцією цивілізаційних процесів XX – початку XXI століття, глобалізацією комунікації, формуванням ідеології інформаційного суспільства, які вирішальним чином впливають на міжнародне середовище, радикально змінюють міжнародну політику, національні зовнішньо- і внутрішньополітичні доктрини, зумовлюють необхідність з'ясування пріоритетів та розробки оптимальних програм у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах міжнародного співробітництва. Інформаційна домінанта посилює ефект глобальної політики, визначає значущість країн у світовій ієрархії, виступає чинником міжнародних впливів, інструментом дипломатії та глобальної стратегії світового порядку» [4].

Дослідивши суспільно-політичні часописи («Український тиждень», «Корреспондент» та «Новое время»), можемо зазначити, що політична карикатура у першу чергу використовується як засіб атракції: журнали часто розміщують сатиричні малюнки на обкладинці. Тематика карикатури корелюється із останніми політичними подіями як в Україні, так і в світі.

Карикатури цих видань містять велику кількість різних символів. Це дозволяє деталізувати подану інформацію, допомагає у лаконічній формі передати читачам точні відомості. Наприклад, карикатура про кандидатів у мери Києва містить зображення відомих столичних пам'ятників – Володимира Великого та Монумента Незалежності та; США асоціюються із образом Статуї Свободи; будівля мавзолею і Кремля – як маркери Росії. Вдалим образом тоталітаризму залишається символіка Радянського Союзу – серп і молот, червона зірка, авторитаризм – закарбовується у скіпетрі, короні, а тиранія – в нагайці та зброї. Особливо доречним і вдалим є використання абстрагованих символів, наприклад: загроза – «піратський прапор»; символ влади – «булава» тощо.

Основними історичними алюзіями є образи, пов'язані з Другою світовою війною (Гітлер, свастика, солдати із маркуванням «СС»), із добою Середньовіччя (дами-принцеси, лицарі в обладунках, турніри), із періодом існування Давньої Греції (олімпійські ігри, міфологічні образи, боги Олімпу, видатні філософи й полководці-завойовники), із епохами давніх цивілізацій (мумії, піраміди; ацтеки, майя; Велика китайська стіна, імператори, ніндзя), із стародавньою історією України (князі Київської Русі, кріпацтво / панство, гетьмани, козацтво, Запорозька Січ, узагальнений образ козака Мамая) тощо.

Отже, карикатура – це гротескне зображення, яке навмисно підкреслює і комічно перебільшує негативні особливості, з метою висміяти або дати інше зображення суб'єкта. Суттєвою складовою карикатури, крім зображення, є її текст. Вона, ґрунтуючись на категорії комічного, тісно пов'язана з гротеском пародією і сатирою. Карикатура покликана викривати, висміювати, засуджувати. У ній перебільшуються і загострюються характерні риси фігури, особи, костюми, манери поведінки людей, з'єднуються реальне й фантастичне. Первісно основою створення карикатури були такі сатирично-гумористичні

жанри, як жарт, анекдот, байка (тобто т.зв. малі форми); вони об'єднані єдиним пафосом – викривання. Крім того, для карикатури характерна оперативність відгуку на значні події суспільного життя. Сучасна політична карикатура використовує багату палітру образотворення, зокрема благодатним матеріалом стають історичні образи та сюжети.

Список використаних джерел

1. Івакін Ю. Про езопівську мову сатиричних журналів епохи першої російської революції. *Відображення першої російської революції в українській та російській літературі*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. С. 164–165.
2. Зикун Н. Сатирична публіцистика Наддніпрянщини в інформаційному просторі України: становлення, розвиток, жанрово-тематичні форми : дис. … д-ра наук із соц. ком. : 27.00.04 / Науково-дослідний інститут пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Львів, 2016. 482 с.
3. Ковінько К. Жанр політичної карикатури: функціональні, дискурсивні та стилістичні особливості. URL : http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6287/2/kovinko%20k.v..pdf
4. Макаренко Є. Міжнародна інформаційна політика: структура, тенденції, перспективи : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / Євгенія Анатоліївна Макаренко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 41 с.
5. Мальцева Ж. Тематика та смислові акцентуації гумору і сатири постмодерної доби (соціально-філософський аналіз). *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія : Філософія*. 2013. Вип. 12. С. 68−87.
6. Москин Д. Краткая энциклопедия карикатуры (из истории юмора и сатиры в графике). Петрозаводск : ИД «Петропресс», 2000. 208 с.
7. Почапська О. Гумор і сатира в сатирично-публіцистичних жанрах наддніпрянської преси 1917-1921 рр. *Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору* : збірник наукових праць / Національний університет „Києво-Могилянська академія", Галицький інститут імені В'ячеслава Чорновола. Тернопіль-Львів: ЛА „Піраміда", 2008. Т. 2. С. 245–248.
8. Smadja E. Le rire. Année : Presses Universitaires de France, 2007. 128 p.

Божко Л. І.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
Панченко С. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

«ТИЖНЕВИК «КРАЇНА» ЯК МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ ПРОЄКТ МЕДІАХОЛДИНГУ «НОВА ІНФОРМАЦІЯ»

Сучасне медіасередовище постійно модернізується. Економічна природа таких змін визначається процесами глобалізації медіаіндустрії, комерціалізації та концентрації ЗМІ. З поглибленням інтеграційних процесів у світовій економіці та формуванням транснаціональної інформаційної інфраструктури створення медіаоб'єднань стає не лише

можливим, а й необхідним [2]. Намагаючись пристосуватись до умов мінливого економічного середовища та протистояти конкуренції, ЗМІ об'єднуються у медіахолдинги, які на сьогоднішній день є однією з найефективніших форм функціонування підприємств.

Традиційні ЗМІ почали активно трансформуватись у медіаоб'єднання, створення яких сьогодні стає не лише можливим, а й необхідним [3, с. 37]. Цей процес супроводжують явища комерціалізації та концентрації.

Концентрація носить об'єктивний характер: стаючи елементами ринкової системи, окремі ЗМІ починають підкорюватись законам її функціонування та прагнуть зайняти панівне становище в медійному просторі. Дослідниця Н. Кирилова так пояснює логіку процесу концентрації: «Закріплення позицій на ринку інформаційних послуг можливо для окремих найбільш успішних медіаструктур лише завдяки їхньому подальшому акумулюванню, нарощуванню матеріальних, фінансових, інтелектуальних ресурсів, необхідних для виробництва та розповсюдження інформації. Це відбувається за рахунок злиття декількох видань або телерадіокомпаній в одне, більш масштабне підприємство» [5, с. 114].

У процесі зближення та злиття традиційні ЗМІ найчастіше перетворюються на потужні інформаційні системи, медіахолдинги, що функціонують на базі цифрових платформ. Вибір такої форми медіаоб'єднання пояснюється її високою економічною ефективністю.

У зв'язку з цим, медіахолдинг – це перш за все економічний союз декількох ЗМІ, конкурентоспроможне функціонування яких забезпечується за рахунок використання сучасних мультимедійних технологій та пошуку нових можливостей створення та поширення медіаконтенту. У сучасному інформаційному просторі медіахолдинги займають пріоритетні положення, адже завдяки потужності власних ресурсів можуть швидко реагувати на нові тенденції розвитку медіаіндустрії.

Окрім процесів концентрації та комерціалізації потужним поштовхом до створення великих та малих медіасоюзів став процес конвергенції, що полягає у зближенні різних технологій подання інформації та їх об'єднанні в єдину платформу [7].

Традиційні ЗМІ почали активно трансформуватись у медіаоб'єднання, створення яких сьогодні стає не лише можливим, а й необхідним [3]. Цей процес супроводжують явища комерціалізації та концентрації. Відтак, ЗМІ утворюють потужні інформаційні системи, медіахолдинги, які спроможні протистояти несприятливій ринковій кон'юнктурі та мають необхідні засоби, щоб виготовляти конкурентоспроможний, якісний продукт.

У процесі зближення та злиття традиційні ЗМІ найчастіше перетворюються на потужні інформаційні системи, медіахолдинги, що функціонують на базі цифрових платформ. Вибір такої форми медіаоб'єднання пояснюється її високою економічною ефективністю.

Науковець С. Гуревич вважає, що створення єдиного управлінського центру, якому підпорядковані всі редакції та компанії холдингу, полегшує процес керування структурою та дозволяє власнику провадити єдину політику, але насамперед економічну. «Холдинг дозволяє регулювати фінансові потоки, спрямовувати їх з одного елемента системи в інший елемент, використовувати прибуток, зароблений однією редакцією, для заповнення збитків іншої, досягаючи загального позитивного ефекту» [4].

У зв'язку з цим, медіахолдинг – це перш за все економічний союз декількох ЗМІ, конкурентоспроможне функціонування яких забезпечується за рахунок використання сучасних мультимедійних технологій та пошуку нових можливостей створення та поширення медіаконтенту. У сучасному інформаційному просторі медіахолдинги займають пріоритетні положення, адже завдяки потужності власних ресурсів можуть швидко реагувати на нові тенденції розвитку медіаіндустрії.

Традиційні мас-медіа, вийшовши у віртуальний простір, втрачають основні характеристики своєї зовнішньої структури. Онлайн-видання відрізняються від звичайних, у

першу чергу, формою подання інформації: вони поєднують властивості всіх ЗМІ, та ще й мають свою унікальну рису – мультимедійність.

Трансформується і жанрова система: канонічні для друкованих ЗМІ жанри змінюються, доповнюються та розширюються, перетворюючись на мультимедійні формати, які дозволяють надзвичайно «гнучко» інтегрувати різні типи інформації в один матеріал.

Такі електронні комбінації інформації є надзвичайно ефективними, адже дають можливість фрагментувати текстове повідомлення за допомогою розміщення у ньому фото, відео або аудіоматеріалів. Таким чином, застосування мультимедійних елементів поліпшує сприйняття інформації з екрану та довше затримує увагу користувача на матеріалі.

Різноманіття форматів поруч із можливістю їх поєднання у будь-яких комбінаціях створює для журналіста проблему вибору: необхідно добре усвідомлювати доречність використання певного формату, або коректність його поєднання з іншими. Правильний вибір відіграє надзвичайно важливу роль, адже гарний інформаційний привід можна зіпсувати невдалим поєднанням мультимедійних елементів. У той же час, потенціал мультимедійності навпаки може бути використаний не в повній мірі і читач втратить цікавість до матеріалу. Успіх окремого матеріалу та сайту в цілому може забезпечити лише вдала пропорція тексту та мультимедіа. Звук, відео, зображення та анімація мають бути використані таким чином, щоб вони збагачували інформаційний продукт, а не відвертали від нього увагу споживача.

На сьогодні не існує певного універсального алгоритму застосування мультимедійних елементів, тож кожен інтернет-ресурс обирає типи та кількість форматів, керуючись власною концепцією.

Журнал «Країна» входить до медіахолдингу «Видавнича група «Нова інформація». Компанія створена у 2005 році з назвою «Видавнича група «Нова інформація». Цього ж року почала виходити журнал «Країна» та «Газета по-українськи». «Країна» – двомовний (україномовний та російськомовний) тижневий журнал. Заснований 2009 року підприємством ТОВ «Видавничий дім Нова інформація», до складу якого входять »Газета по-українськи» та Інтернет-портал »Gazeta.ua». Перший номер журналу вийшов 27 листопада 2009 року. Тираж 21 800 екземплярів. Головний редактор – Володимир Рубан. Цільова аудиторія – мешканці великих міст віком від 20 до 50 років із вищою освітою [6].

Перед виходом журналу в його сегменті існувало три україномовні тижневики – «Український тиждень», «Главред» і «Новинар». «Новинар» було закрито ще 2008 року, останній номер «Главреда» вийшов друком наприкінці грудня 2010 року, а україномовну версію журналу «Контракти» перестали видавати у 2014, коли він став суто мережевим російськомовним виданням. Відтак єдиним україномовним конкурентом «Країни» в царині суспільно-політичних тижневиків з липня 2012 року є «Український тиждень» та україномовна версія журналу–газети «Коментарі Однак у «Країні» налаштовані оптимістично: «стартувати у кризу – легше», – вважають у виданні. Сьогодні газети та журнали тяжіють до універсальності, поруч з економічними та фінансовими новинами детально висвітлюють політичні, соціальні та культурні події.

За словами редакторів, «Країна» має намір писати про все, але виходячи зі свого бачення світу. Зокрема, один з пілотних номерів журналу містить звіт з уявного поєдинку між братами Кличками, оцінку комплексів українських політиків за їх одягом, і тристорінковий репортаж про туалети в Індії [6].

Структура видання включає три головні розділи – «Події», «Оцінки», «Люди та речі» – містять такі рубрики, включно з нерегулярними:

«Події» – «Тема», «Україна», «Дати», «Світ», «Спорт», «Культура», «Картина», «Література», «Тема».

«Оцінки» – «Інтерв'ю», «Відгуки», «Проблема», «Щоденник», «Погляд», «Рейтинг», «Репліка», «Колонка», «Розмова про все».

«Люди та речі» – «Тусівка», «Портрет», «Досвід», «Поради», «Гардероб», «Востаннє», «Підслухані розмови», «Історія», «Документ».

Колумністами в різний час були Юрій Андрухович, Андрій Бондар, Ярослав Грицак, Євген Головаха, Марія Матіос, Олександр Бойченко, Павло Вольвач.

Проблемно-тематичне поле матеріалів доволі обширне. У фокусі видання перебуває система владних відносин, економічна, соціальна історико-культурна, мистецька та інші складові життя країни. Допомагає реалізувати ці проблемно-тематичні напрями розгалужена система аналітичних жанрів, найпоширенішими серед яких є стаття, коментар, огляд й аналітичне інтерв'ю. Специфікою контенту журналу є розгалужені коментарі відомих політиків, публіцистів, простих дописувачів. Контент видання є однією з важливих складових, що сприяють успішному втіленню нішевої медіастратегії холдингу відносно тижневика «Країна».

Отже, розширення можливостей подання та сприйняття інформації, набуває в інформаційному суспільстві все більшої важливості. Мультимедіа є прогресивним вектором розвитку медіасфери, який змінює як саму журналістику, так і обличчя сучасних ЗМІ. Першими, хто зважився ступити на шлях майбутнього та розпочати освоєння інтернет-середовища, стали медіахолдинги. Не зважаючи на те, що медіакомпанії лише запустили процес інтеграції мультимедійних форматів, останні мають великі шанси стати головним інформаційним трендом, який довго залишатиметься цікавим як для аудиторії, так і для дослідників.

Список використаних джерел

1. Артамонова І. Конвергенція засобів масової інформації на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Науково-дослідного центру періодики.* Львів : вид Львівського ун-ту, 2008. С. 156–170.
2. Бадикян Б. Монополия средств информации. Москва : Прогресс, 1987. 312 с.
3. Горденко Л. Новітні медіа : термінологічно-когнітивний дискурс. *Українське журналістикознавство.* 2011. Вип. 12. С. 36–40.
4. Гуревич С. От издательского дома – к медиахолдингу. Медиаскоп. 2006. № 1. URL: http://www.mediascope.ru
5. Кириллова Н. Медиаменеджмент как интегрирующая система. Москва : Академический Проект, 2008. 410 с.
6. Тижневий журнал «Країна». URL: https://gazeta.ua/ru/journal
7. Шапошніков О. Холдинг як ефективне об'єднання підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Менеджер. 2010. № 41. С. 41–48.

Волинець Г.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ «ТИЖДЕНЬ.UA»

«Український тиждень» – щотижневий ілюстрований суспільно-політичний україномовний журнал, що висвітлює ключові події та проблеми країни й світу. На думку видавництва, часопис розрахований на свідомого й соціально активного читача. Тематика журналу охоплює такі напрями, як політика, суспільство, культура, економіка, спорт [1]. Журнал заснований у 2007 році, виходить форматом А4, обсяг – 52 сторінки. Видавництво заявляє про орієнтацію видання на аудиторію освічених чоловіків та жінок 21-55 років, що

умовно належать до «середнього класу»; мешканців переважно великих міст. Здебільшого зайнятих у приватному бізнесі, або держслужбовців високого та середнього рангу; представників креативних професій; студентів та викладачів провідних вишів. Розповсюджується часопис через роздрібну торгівлю по території України VIP-розсилку керівникам компаній-лідерів ринку, рекламних агенцій, ЗМІ та керівних державних установ, а також за передплатою [1]. У мережі Інтернет функціонує онлайн-видання «Тиждень.UA».

Кілька років тому структура онлайнового видання містила такі елементи:

«Тема номера» – вміщує матеріали, що стосуються певної теми кожного номера, роздуми, погляди, аналізи помічених проблем тощо.

«На часі» – оперативна, політична, економічна інформація.

«Суспільство» – рубрика факультативна, присвячена соціальним питанням здебільшого на території України.

«Світ» – вміщуються здебільшого перекладені матеріали із The Economist – впливового щотижневого англомовного журналу, основними темами в якому є політичні події, міжнародні відносини, фінансові, економічні й ділові новини, а також наука й культура.

«Спадок» – рубрика, присвячена матеріалам, що пов'язані з історією України.

«Культура» – усе, що має знати сучасна людина, щоб вважатися включеною «в контекст» (мистецтво, дозвілля, кіно).

«Щоденники окупації» – спецрубрика про окуповані території України.

На сьогодні сайт оновлено, навігацію змінено; основними рубриками є «Статті» (ця опція розкриває тематичні вкладки – бізнес і держава; політика, економіка, світ; суспільство; культура; історія; наука і под.), «Спецтеми», «Колонки», «Фоторепортаж», «Журнал», «Прес-релізи».

Прикладом історичних екскурсів інтернет-ресурсу «Тиждень.UA» є матеріали журналістів (автори постійно змінюються). Розширені історичні статті оновлюються з частотою один раз в 1-2 тижні та представлені у цій рубриці в переліку послідовних публікацій у декілька фрагментів підряд. Історичні категорії, які репрезентовані в онлайн-виданні: дерадянізація; національна ідентичність; визвольні рухи та деколонізація; досвід державотворення; історичний спадок (надбання); видатні постаті; геноцид; антисемітизм; історія української дипломатії тощо. Історичні матеріали виходять в окремій рубриці та мають свою зону перегляду, відведену стрічку. Вони готуються на суспільно значущу тему, мають великий обсяг, переважно – це статті. У кожному сюжеті згадуються або докладно описуються обставини, в яких розвивається головна подія з головним героєм в історії. Інколи в сюжеті прописані свідки, які дають коментар стосовно події, або описують дію героя. Наприклад: Володимир Панченко «Українська стихія степового краю» (етюд про місто, яке не слід повертати на карту «русского міра»), від 18 вересня 2015 р.; Владислав Грибовський «Страсті по Калнишу», від 21 листопада 2015 р.; Ярослав Тинченко «Бахмутські козаки. Хто вони? (Сторінка історії однієї призабутої російсько-української війни)», від 14 травня 2016 р.; Святослав Липовецький «Quod licet Jovi, non licet bovi (Формула українсько-польських відносин «прощаємо та просимо вибачення» відійшла в минуле)», від 12 листопаа 2016 р.; Олег Репан «Осідлати потоки: як виникло місто Дніпро (Як визначити дату заснування Дніпра й позбавити місто імперського міфу)», від 9 червня 2017 р.; Володимир Тиліщак «Планове знищення. Як скоювався злочин Голодомору», від 25 листопада 2017 р.; Ярослав Гирич «Горор-детектив доби Гетьманщини (Моторошні злочини банди людожера Павла Мацапури в середині XVIII століття)», від 23 червня 2018 р.; Віталій Михайловський «Від Ярослава Мудрого до Пилипа Орлика (Якими були право та самоврядування на українських землях у середньовіччі та ранньомодерну добу (XI–XVIII століття))», від 28 жовтня 2018 р.; Василь Губарець «Звідки ми знаємо про козаків (Об'єктивні дослідники і неприховані спотворювачі історії українського козацтва)», від 12 вересня 2019 р.; Назар Розлуцький «Пісня як дипломатія: українська республіканська

капела (Як культурна дипломатія УНР працювала навіть після падіння держави)», від 24 жовтня 2019 р.; Ігор Стамбол «Молоді українці на тлі «Молодої Європи» («Братерство тарасівців» у контексті визвольних рухів)», від 27 листопада 2019 р.; Владислав Грибовський «Тюркські загадки українського сфінкса (Про витоки образу «Козака Мамая», а також про символічне й історичне значення його елементів)», від 4 липня 2020 р.; Лесь Белей «Вектори української орфографії (Як установлювалися норми письма від Кирила й Мефодія до сьогодення)», від 13 вересня 2020 р. тощо.

Однією із закономірностей історичного матеріалу є аналітичність – що відповідає на запитання, яким чином відбувалася подія, журналіст виступає як дослідник. Іноді від нього вимагається вміння використовувати запис прізвища або рядок з документа як привід для створення нової історичної публікації, в якому історія безпосередньо пов'язана з сучасністю. Принципово важливим елементом в роботі журналістів над історичними матеріалами є попереднє дослідження теми і пошук героїв.

Головною особливістю історичних матеріалів є точність, залучення образних засобів відображення дійсності. Саме документально точне зображення дійсності дозволяє повне написання історичних статей. Суттєвим чинником є наявність опису й аналізу декількох подій одночасно. У такому разі журналіст має вирішити завдання вибору необхідної для емоційного висвітлення події, яка багата на яскраві деталі й подробиці, або проблему відтворення й розповіді про пересічну подію як особливо цікаву й дивовижну.

Саме у період інтенсивного розвитку медіакомунікацій та інтернет-ресурсів журнал має змогу об'єднаними засобами звуку, зображення і слова яскраво, переконливо розповісти про певну історичну подію, щоб читач, який не був присутнім, правильно осмислив матеріал.

Отже, інтернет-видання «Тиждень.ua» має окрему рубрику « Історія», яка висвітлює ключові події та проблеми країни і світу. У цій рубриці можна побачити вісвітлення найрізноманітніших тем. Іноді, написання тої чи іншої історичної статті зумовлено актуальністю проблеми сьогодення. Але більшість журналістських праць у цій рубриці направлені на спогади минулого та виявлення поваги до історичновідомих (та маловідомих) героїчних постатей. Видання репрезентує не лише статті з актуальних питань суспільно-політичного сьогодення, але й глибокі, ґрунтовні історичні дослідження.

Список використаних джерел

1. Український тиждень. URL: http://tyzhden.ua/

Генералов Р. М.,
студент спеціальності «Журналістика»,
Бердянський державний педагогічний університет;
Носко А. М.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ТА ВТІЛЕННЯ ПРОЄКТУ НА РАДІО (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПЦІЇ АВТОРСЬКОЇ РАДІОПРОГРАМИ «РОК ДРАЙВ»)

Актуальність. Сучасне радіомовлення, використовуючи можливості інформаційних технологій, виходить в онлайн-простір. У потоці контенту різні радіостанції відповідно до специфіки їх форматів пропонують слухачам цікаві та унікальні продукти.

Журналісти вільні у своєму творчому пошук залучають палітру жанрів та тематичне розмаїття для того, щоб залучати аудиторію, робити її постійною.

Стрімкий розвиток авторських проєктів на західних радіостанціях привернув увагу людей до радіо та зумовив стрімкий розвиток подібних програм в радіомовленні різних країн. Україна в своєму арсеналі поки що немає великої кількості цікавих авторських проєктів, які могли б конкурувати з більш «зубастими» популярними західними програмами. Проте українське радіомовлення, на сьогодні переживає період ренесансу, який зумовлений притоком молоді в цю галузь. Інтерес українського слухача до резонансних тем, обговорення суспільних подій, а також цікавий розважальний контент у комплексі з професіоналізмом, відроджує українське радіомовлення, пропонує аудиторії цікаве, а головне – сучасне радіомовлення з унікальним привабливим контентом.

Мета дослідження – проаналізувати та визначити процес створення авторської програми на радіо та розробити концепцію власного проєкту.

Реалізація мети стала можливою в ході вирішення таких завдань:

- з'ясувати, що таке «авторська радіопрограма»
- охарактеризувати сутність, різновиди та принципи створення авторської радіопрограми,
- описати концепцію та процес створення авторської радіопрограми «Рок Драйв».

Об'єктом дослідження є авторські програми як явище на українському радіо.

Предметом дослідження є типи та принципи створення авторського радіопродукту.

Методи дослідження – збору та обробки інформації, аналіз контенту, систематизація, опис.

В Україні станом на 2020 рік працює приблизно 400 радіостанцій. При цьому варто пам'ятати, що сучасне радіомовлення має в своєму арсеналі, як музичні станції, так і інформаційні, які, в свою чергу, за популярністю не поступаються іншим. Можна з впевненістю сказати, що майже половина з усіх радіостанцій України – має авторські радіопрограми.

Поняття «авторська програма» на радіо детально вивчає А. Шерель у своєму посібнику «Радіожурналістика». Він пропонує таке визначення: «Авторська програма – радіопередача, автор якої одночасно виступає в ролі її творця і ведучого, режисера, літературного та музичного редактора, коректора, а іноді і продюсера. Тобто автор радіопередачі цілком і повністю відповідає за її виробництво: сам придумує тему, сам пише текст, підбирає музичний матеріал, продумує спеціальний джингл, іноді знаходить спонсорів. Відредагувати цю програму і вирішити, випускати її в ефір чи ні, може тільки головний редактор (на «багатопрофільній» інформаційно-музичній радіостанції) або програмний директор (на «локальній»)» [1, с. 55].

Науковець О. Гоян наводить таку класифікацію основних типів програм сучасного радіомовлення:

1. «Інформаційні (складаються з 6–10, інколи – до 20 щоденних коротких інформаційних повідомлень);
2. Інформаційно-аналітичні (щоденне або щотижневе коментування подій, які відіграють важливу роль у житті суспільства);
3. Інформаційно-публіцистичні (програми, у яких фіксується соціальна проблема та намагання її вирішити);
4. Культурно-просвітницькі (присвячені історії або сучасному стану науки, мистецтва, музики, кіно, театру, програми про сім'ю та медицину (здоров'я), культурно-просвітницькі акції);
5. Пізнавально-розважальні (переважно це розмовні ток-шоу);
6. Дитячі (орієнтація на вікові особливості дошкільнят і тинейджерів);

7. Спортивні (трансляції, репортажі, пряме мовлення зі спортивних змагань та окремі передачі спортивної тематики);

8. Ігрові (конкурси, вікторини, тобто змагання слухачів між собою в прямому ефірі)» [2, с. 111].

Ця типологія знадобиться ведучому-творцеві, адже буде значно простіше визначитись з тематикою авторської радіопрограми, визначити для себе конкретні кроки у розробці програми.

Слід зазначити, що слово «авторська», підкреслює важливість цього продукту, оскільки лише одна людина відповідальна за усі ланки створення радіопрограми.

Ведучому-творцеві варто змістовно попрацювати на етапі створення програми, над авторськими прийомами залучення слухачів: цікаве та нестандартне привітання та прощання, манера подання інформації, вміння професійно вести етер тощо. Авторська радіопрограма тримається на самому авторі, тому слід завжди пам'ятати, що ведучий має бути цікавим, харизматичним і не дратувати слухача.

З усіх вище викладених і зазначених правил з різних джерел, можна сформувати основні принципи створення авторської радіопрограми:

1. Визначитись з жанром і тематикою програми, придумати назву.
2. Чітко визначити цільову аудиторію майбутнього продукту.
3. Продумати роль ведучого у радіопрограмі, розробити особисті прийоми впливу на слухача.
4. Сформувати план створення і роботи над продуктом.
5. Розробити відповідне і цікаве оформлення радіопрограми.
6. Створити канал для зворотного зв'язку із слухачами.

Послуговуючись цими принципами, створення власного унікального авторського радіопродукту буде вдалим.

Концепція програми «Рок Драйв» побудована на ознайомленні слухача з цікавими фактами з біографії рок гуртів або виконавців, а також незвичайними подіями при створенні пісень, міксуючи це з найпопулярнішими хітами рок і метал музики.

Програма розрахована на аудиторію 18-40 років. Таке охоплення зумовлене популярністю рок музики як серед старшого покоління, так і серед молоді. Попри існуючи стереотипи, щодо цього музичного жанру, рок музика не втрачає своєї популярності навіть зараз.

«Рок Драйв» має три основні види випусків: міксований (містить пісні, які належать різним виконавцям), концептуальний (програма повністю присвячена конкретному гурту або виконавцю), спеціальний (приурочений святу, цікавому явищу, конкретній даті або події у світі рок музики).

Хронометраж програми. Один випуск «Рок Драйву» може тривати від 25 до 35 хвилин. Програма виходила на студентському радіо «Шалена хвиля» з 11 грудня 2018 року по 24 грудня 2019 року. Станом на 2020 рік в радіоетер вийшло 23 випуски: 2 міксованих, 3 спеціальних та 18 концептуальних.

Різновид програми за типом. Радіопрограма належить до пізнавально-розважальних програм. Однак, і в цій типології, програма виділяється своїм оформленням та нестандартним підходом автора до оформлення початку продукту, на відміну від інших розважальних радіопродуктів. Програма покликана розважити слухача, підняти настрій та познайомити з чимось для нього новим, до цього невідомим.

Структура програми має наступну схему побудови: вступна розважальна частина – заставка – привітальне слово ведучого – музичний перехід – слово ведучого – пісня – музичний перехід – завершальне слово – завершальна заставка. Програма може містити до чотирьох пісень, а також разом з ними текст, який озвучує ведучий.

Підготовка програми до етеру. Перш за все, потрібно чітко продумати тему випусків, а також план виходу програм в етер. При створенні «Рок Драйву», беручи до уваги періодичність виходу, було прийнято рішення розробляти план виходу програм в етер і їх тематику одразу на місяць. Чотири тижні – чотири програми.

Після етапу планування, а також обрання тематики – наступним етапом у підготовці програми було написання сценарію випуску і його редагування. Після остаточної редакції тексту приходив час для наступного етапу – запису ведучого у студії. Після здійснення запису можна було переходити до останнього етапу підготовки програми – монтажу самого випуску.

Отже, на основі аналізу наукових робіт, а також різноманітних радіостанцій в ході дослідження було встановлено, що авторська програма – це явище, що активно розвивається в сучасному радіомовленні. Саме авторські продукти становлять 50% програм, що виходять в етер на українському радіо. Авторська програма – це радіопередача, у створенні якої приймає участь лише автор. Він виконує роль сценариста, редактора, ведучого, звукорежисера та монтажера програми. Тобто автор відповідальний майже за всі етапи виготовлення продукту та підготовки його до виходу.

Існує багато різновидів авторських програм. В українському радіомовленні авторські проєкти в основному представлені у виді інформаційно-аналітичних, культурно-просвітницьких та пізнавально-розважальних програм. В ході дослідження було з'ясовано, що у виді авторських радіопродуктів велику роль грає вид радіостанції. На базі аналізу різноманітних авторських програм, а також присвяченій цій темі наукових робіт, нами було розроблено основні принципи створення оригінального авторського радіопродукту.

Аналіз авторської радіопрограми «Рок Драйв» дозволяє нам стверджувати, що створення оригінального авторського продукту хоч і має загальні правила підготовки, але все ж більше залежить від творчих та професіональних здібностей автора. Усі прийоми залучення аудиторії, стиль монтажу, унікальні ходи у виготовлені продукту – все це виключно авторське творче самовираження. Проте нові ідеї та творчі авторські рішення, такі як розважальні гумористичні вставки або поділ випусків програми на різні підвиди, доповнюють основні правила створення авторського продукту, а не заміняють їх.

Список використаних джерел

1. Шерель А. А. Радиожурналистика : учеб. для студентов вузов, обучающихся на спец. «Журналистика». Н. Барабаш, Л. Болотова, В. Гаспорян и др. ; под. ред. А. Шереля. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. 479 с.

2. Гоян О. Радіоформати на українському аудіоринку: специфіка вибору. Українська журналістика-99. К., 1999.

Єськова К. В.,
старший викладач кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ПОРТАЛУ «KARABAS LIVE»

Музична проблематика є одним із складників сучасної культурної журналістики, визнаним у професійному та науковому середовищі. На сучасному етапі розвитку журналістської науки не існує сталого визначення поняття «музична журналістика», хоча у

ЗМІ функціонує низка видань, що висвітлюють сучасні музичні явища. Метою розвідки є дослідження функцій та специфіки музичного інтернет-порталу «Karabas Live», визначення його жанрово-тематичного контенту.

До проблеми музичної журналістики звертаються у своїх розвідках Т. О. Куришева, П. Л. Свердлов, А. Е. Семенова, М. Г. Чурсінова, Л. А. Птушко та інші науковці.

Музична журналістика займається публіцистичною вербалізацією музичних явищ і, на відміну від музичної критики в її класичному («ідеальному») розумінні, демонструє більш розвинену інформаційну складову у висвітленні музичних подій, у той час як музична критика займається переважно інтерпретацією музичних явищ. Також для музичної журналістики можуть бути прийнятними й спроби інтерпретації музичних феноменів без залучення аналітичного інструментарію критики. Наприклад, в інформаційному жанрі (репортажі) журналістом може бути надана яскрава інтерпретація музичної події, проте далеко не завжди ця інтерпретація міститиме критичну складову. Це стосується й жанру анонсу, коли музична подія частково інтерпретована автором наперед, однак текст не має елементів критичного аналізу. Крім того, об'єктом музично-журналістської інтерпретації можуть бути факти, оцінювання яких музичними критиками не передбачене, а саме: життєписи музикантів, події музично-громадського життя та їх вплив на соціум, PR-кампанії суб'єктів музичного процесу.

Т. Куришева пропонує вважати музичну журналістику складником арт-журналістики, адже її головним об'єктом є мистецтво як явище: не лише мистецькі події, але й прояв творчості «у всіх формах і видах її існування» [1, с. 12]. Об'єктом музичної журналістики є сучасний музичний процес, а предметом уваги журналіста – і сама творчість, і зовнішні фактори, що впливають на її результат: передумови появи музичного твору, технічні можливості виконавця, особиста думка автора тощо. Основне завдання, яке повинна вирішувати сьогодні музична журналістика – просвітництво аудиторії, підвищення її культурного рівня. Музична критика є складником музичної журналістики.

Сьогодні доволі активно розвивається музична інтернет-журналістика. Нові інформаційні технології, маючи величезні комунікативні можливості, мають великий потенціал музичного просвітництва.

Втім, з появою Інтернету потреба в журналістах як медіаторах значно зменшилася.

Основним завданням журналістики є задоволення потреб суспільства в інформації. Однак сучасні глобалізаційні процеси комунікаційного простору призводять до того, що журналіст як посередник між виробником і споживачем музичного контенту втрачає свої позиції. Стрімкий розвиток соціальних мереж дає можливість кожному музикантові, виконавцеві, композитору, продюсеру – будь-кому, хто працює у царині музичної культури – створювати власні блоги і популяризувати продукцію музичної індустрії без посередництва журналістів. Музиканти не потребують дистрибуції для того, щоб донести свої твори до аудиторії – достатньо просто викласти пісню в інтернеті, щоб її почули всі, хто хоче почути. Виконавці відмовляються від посередництва журналістів при спілкуванні з прихильниками, для цього вони мають особисті сайти та акаунти у соцмережах.

Однією з особливостей сучасної музичної журналістики можна вважати зміну її функцій. Йдеться вже не про інформаційну, а про навігаційну роль журналіста у системі музичної культури: саме журналіст може допомогти споживачеві орієнтуватися у величезному потоці музичної продукції. Таким чином, музична журналістика перетворюється на додатковий сервіс, а сучасних музичних журналістів можна назвати «інформаційними діджеями». Слід зауважити, що журналісти повинні пропонувати відібраний контент, а не нав'язувати його. На думку А. Міхєєва, алгоритм просування інформації від ньюсмейкера до користувача виглядає таким чином: з єдиного інформаційного потоку журналісти обирають найбільш цікаве. Критерії такого відбору базуються на редакційній політиці видання, власних смаках та уявленні про прекрасне

журналіста. Споживач обирає для себе ті журналістські продукти, які найповніше відповідають його власним смакам та уподобанням, і отримує у результаті ту інформацію, яка його цікавить. Журналістські коментарі й аналітика відіграють другорядну роль [3].

Слід зазначити, що музична проблематика висвітлюється на сторінках онлайнових видань різного типу – як спеціалізованих, так і масових. «Karabas Live» – найбільше в Україні інтернет-видання, присвячене музичним реаліям. Головним редактором є Ігор Панасов, колишній головний редактор порталу Cultprostir.ua, а власником проєкту – Максим Плахтій, засновник сервісу з продажу квитків. Концепція ресурсу базується на засадах вільної редакційної політики, незалежної від засновника. «Karabas Live» створено з метою розвитку музичної інфраструктури країни – підвищення відвідуваності концертів і збільшення аудиторії українських музичних виконавців. Видання намагається охопити всі пласти музичної культури, приділяючи особливу увагу джазу, поп-музиці, андеграунду, однак орієнтоване все ж на популярний, масовий продукт. Навігація порталу, як і назва, викладена англійською: «music», «chow», «daily», «tech», «today», при цьому чіткого розмежування матеріалів немає, належність їх до тієї чи іншої рубрики видається дещо хаотичною. Однак самі публікації заслуговують уваги. Найцікавішим надбанням авторів є те, що музичні явища, події, персоналії прослідковуються послідовно – якщо публікується анонс події, то за посиланням можна дізнатися про всю її історію. Для прикладу: поява нової пісні гурту Vivienne Mort анонсована у публікації «Vivienne Mort випустили першу пісню за два роки» від 26.12.2020 року. За жанром це мультимедійна замітка, що поєднує вербальні (текст) і візуальні (відео, фото) матеріали. Для необізнаного з музикою гурту читача наприкінці публікації міститься посилання на рецензію Ігоря Панасова «Vivienne Mort «Досвід»: реальне кохання» від 19.02.2018 року, яка, у свою чергу, відсилає до інтерв'ю з солісткою гурту Даніелою Заюшкіною від цього ж числа та до більш ранньої публікації – досьє на співачку від 03.12.2016 року. Таке відсилання до більш ранньої публікацій є логічним, оскільки воно, по-перше, дозволяє пригадати або ж пізнати музичне явище і, по-друге, утримує користувача на цьому ж ресурсі.

Стосовно контенту видання слід зауважити, що його можна поділити за тематикою на такі групи:

- джаз (наприклад, «Виступи українських джазбендів на фестивалі Am I Jazz? 2020 з'явилися на YouTube» від 21.11.2020 р.; «ТЕЛЬНЮК:Сестри випустили джазовий альбом разом з Усеіном Бекіровим» від 21.11.2020 р.);
- андеграунд (наприклад, «12 питань до андеграунду. Raw Grip про надію, відчай, творчість та продаж» від 13.05.2020 р.); «12 питань до андеграунду. Way Station про онлайн-концерти, маскульт та карантин» від 05.06.2020 р.)
- хіп-хоп (наприклад, «ТНМК зіграють вертикальний концерт у київському готельному комплексі «Братислава»» від 19.06.2020 р.);
- реп (наприклад, «Грай, музико, грайм. Творці RAP.UA AWARDS зняли фільм про грайм-культуру в Україні» від 04.06.2020 р.);
- рок-н-рол (наприклад, «До дня народження рок-н-ролу. Спогади українського рок-н-рольщика» від 13.04.2020 р.);
- поп-музика (наприклад, «TAYANNA готує камерний концерт у Києві лише для 100 глядачів» від 28.07.2020 р.; «Олег Винник презентував цифрове шоу на НСК «Олімпійський». Як це було» від 01.08.2020 р.).

За частотою появи публікацій різної тематики можна зробити висновок про найбільшу зацікавленість авторів андеграундом та популярною музикою, що дозволяє розглядати «Karabas Live» як інформаційно-розважальний ресурс, що виконує швидше описову, аніж критичну функцію і орієнтований на масову аудиторію.

Жанрово публікації на порталі не вирізняються великим різноманіттям, найпопулярнішими є інформаційні інтерв'ю, замітки-анонси та звіти, створення яких не

вимагає великої обізнаності у музиці. Однак огляди музичного критика Ігоря Панасова заслуговують на увагу. Аналізуючи новий альбом відомої української співачки (««Жіноча сила» TAYANNA. Альбом для тих, хто хоче навчитися любити» (публікація від 26.06. 2020 р.)), оглядач пише: ««Ейфорія», зроблена у стилі летючого сінті-попу на кшталт A-ha, з тими самими барабанами з 80-х, і є максимальною концентрацією нового простору TAYANNA. Саме тут, у цьому прозорому саунді, її голос отримує небачену раніше свободу та невагомість. За звук, за традицією треба бути вдячним Віталію Телезіну – саундпродюсеру з надзвичайним відчуттям артистів будь якого жанру, від Сергія Бабкіна до The HARDKISS. І ця невагомість – зовсім не те ж саме, що диско-фанковий танок пісні «100 днів без поцілунків», з її затишним бек-вокалом та вінтажними клавішними з 70-х. Саме цей трек – головний претендент з альбому на хіт. І це найкраще, що на сьогодні народила українська поп-сцена з карантинних рефлексій – про те, що створення цієї пісні пов'язане з неможливістю бачитися в епоху коронавірусу, говорила сама TAYANNA. І взагалі – це одна найкращих, кришталево чистих українських пісень про кохання у 21 столітті». А ось рядки, присвячені альбомові гурту «Пирятин» (««Пирятин», «Тантра» та велич арійської раси» (публікація від 29.05.2020 р.)): «Музично «Пирятин» став більш різноманітним. Та сама «пауер» заносить те саме «кантрі» на дуже різні території. Пост-панкові «Вуса» у фіналі різко переходять до хардкор-панку зразка 40-річної давнини. «Тараща» наповнена сирою силою прото-панку на кшталт The Stooges. Оптимістична трагедія з назвою «Човник» настільки наближається до айріш-фолк-автентики, що десь поруч, між нот сопілки, пробігає тінь видатних Clannad зразка 1970-х».

У обох публікаціях присутня музична термінологія, що доводить компетентність автора, однак самі огляди носять швидше рекламний, аніж аналітичний характер, бо ґрунтуються на надмірно похвальній риториці.

Інформаційна складова порталу дуже розмаїта – видання намагається охопити максимум подій, що відбуваються на поверхні музичної культури України.

Отже, проведене дослідження жанрово-тематичного наповнення «Karabas Live» дозволяє зробити висновки про те, що контент інтернет-порталу визначається цільовою аудиторію, для якої призначені публікації: це як масовий читач, так і поціновувач музики. Тематика публікацій досить розлога й охоплює такі музичні напрями, як джаз, андеграунд, хіп-хоп, реп, рок-н-рол, поп-музика. Серед жанрових пріоритетів видання – мультимедійна замітка, огляд, рецензія, інтерв'ю, інформаційна стаття. Зважаючи на формат, «Karabas Live» вдало поєднує функцію вербалізації музичного явища з рекламною.

Жанрово-тематичне наповнення розглянутого інтернет-порталу свідчить про те, що «Karabas Live» не лише інформує про музичні події та явища, а й популяризує, пропагує та оцінює їх.

Список використаних джерел

1. Курышева Т. Музыкальная журналистика и музыкальная критика : учебное пособие для студентов вузов. Москва. ВЛАДОС- ПРЕСС. 2007. 295 с.

2. Мельник Л. Стратегії музичної журналістики: аспекти історії і практики. *Міжнародний вісник*: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2013. Вип. 1. С. 155–160. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/mvkfm_2013_1%281%29__27 (дата звернення: 12.11.2020).

3. Михеев А. Новые задачи современной музыкальной журналистики. *Медиаскоп*. Москва. МГУ, 2011. №4. С. 25. URL: http://elibrary.ru/item.asp?id=17305551 (дата звернення: 10.11.2020).

4. Онлайн-журнал Karabas Live. URL: https://karabas.live/ (дата звернення: 25.12.2020)

5. Птушко Л. Музыкальная журналистика: от теории к практике. *Знание. Понимание. Умение*. 2010. № 1. С. 117–121.

6. Свердлов П. Музыкальная журналистика как феномен современного медиапространства. *Веснік БДУ*. Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2007. № 3. С. 88–93. URL: https://elib.bsu.by/handle/123456789/13647 (дата звернення: 12.11.2020).

7. Семенова А. Музыкальная журналистика и музыкальная критика в «немузыкальной реальности». *Медиаконвергенция и «ситуация человека»: Новые вызовы, старые вопросы*. Казань : Казанский государственный университет. 2012. С. 130–136.

8. Чурсинова, М. Музыкальная журналистика как особая область журналистского творчества: предпосылки возникновения. *Знак: проблемное поле медиаобразования*. 2015. № 2. С. 21–25.

Кавун Г.В.,
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Скуртул Г.С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РЕПОРТАЖІ В ЖАНРОВОМУ КОНТЕНТІ УКРАЇНСЬКИХ РАДІОСТАНЦІЙ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

На сьогодні актуальним питанням залишаються зміни в класичній жанровій системі радіожурналістики. На сучасних радіостанціях України, крім традиційних хронікальних та розширених повідомлень, інтерв'ю, аналітичних програм звучить і репортаж. Це оперативний жанр радіожурналістики, в якому події реальної дійсності відтворюються через безпосереднє сприймання автора, що створює враження присутності радіослухача на місці події. Основні ознаки радіорепортажу: подієвість, динамічність, документалізм, суб'єктивізм автора та широке використання стилетворчих і формотворчих виражальних засобів.

Наразі недостатня увага приділяється дослідженню жанру радіорепортажу в програмній сітці українських радіостанцій. Дослідники В. Лизанчук, В. Смірнов, О. Шерель у своїх працях звертають увагу лише на види, ознаки, та етапи створення репортажів. У дослідженнях не аналізуються нові форми цього жанру, фактори впливу на жанрові дифузії репортажу. Тому недостатня вивченість заявленої теми вимагає наукових розвідок чим і зумовлена актуальність дослідження.

Із появою радіо репортаж стає одним із провідних жанрів радіожурналістики. За радянських часів у репортажах висвітлювали героїзм будівників соціалізму та комунізму, сільськогосподарські теми, перемоги зі спортивних змагань тощо. У добу «хрущовської відлиги» відбулася реорганізація інформаційних служб, упорядкування кореспондентської мережі. Як результат – збільшення кількості безтекстових виступів та репортажів, що звучали невимушено, дохідливо, легко сприймалися на слух. Також було уведено ранкові виклики кореспондентів, які повідомляли про події минулої ночі. На початку 70-х років минулого століття відбулися істотні зміни в радянському радіомовленні. Розширюється діапазон інформаційних та інформаційно-музичних програм, у яких, крім новин, звучать репортажі. У нинішніх умовах функціонування радіомовлення головне призначення репортажу – правдиво, оперативно та об'єктивно висвітлювати суспільно значущу інформацію.

На сучасних українських радіостанціях репортажі звучать у новинних блоках розмовних радіостанцій. Їх можна почути на Першому каналі Українського радіо (УР1) у щогодинних випусках новин. Зауважимо, що випуск триває 5-6 хвилин і, як правило, складається з хронікальних повідомлень. За хронометражем репортажі більші за повідомлення, тому звучать не в кожному новинному випуску. Хронікальне повідомлення, не зважаючи на стислість викладу, не відтворює всю картину подій, які перераховує ведучий. Радіорепортаж поєднує риси інформаційного повідомлення (актуальність, оперативність) із елементами радіопубліцистики (емоційність, образність, суб'єктивна оцінка), що створює «ефект присутності» слухача на місці події. Тому цей жанр залишається в контенті УР1. Як правило, це репортажі про політичну повістку в країні, стихійні лиха, суспільні проблеми тощо. Рідше трапляються «живі» репортажі, коли кореспондент виходить у прямий ефір із місця події. Варто зазначити, що Українське радіо – одна з небагатьох радіостанцій, яка має архів новин з 2013 року.

Ще одна розмовна радіостанція України – Громадське радіо. Вона позиціонує себе як незалежна, некомерційна й недержавна радіостанція формату news&talk (інформаційно-розмовний). Розглянемо програмну сітку радіостанції. Зранку в ефірі Громадського радіо лунають програми, в яких ведуться дискусії про найважливіші подій в Україні та світі («Громадська Хвиля», «Турборанок». «Донбас»), удень транслюються передачі «Донбас. Реалії» (проєкт українського радіо «Свобода») та «Кримські реалії». У перервах між програмами звучить музика. Щогодини в сітці мовлення звучать новини, а о 12 та 18 годині – розширені випуски. У вихідні виходять «Підсумки тижня». Простеживши за ефірним наповненням, було встановлено, що в новинних блоках Громадського радіо фактично не звучать подієві репортажі. Ефіри тривають 7-10 хвилин, а основним жанром є хронікальні повідомлення. Однак у подкастах на платформі «Soundcloud» можна прослухати прямі репортажі. Наприклад, репортажі з акцій протесту, Євромайдану, зони ООС тощо [1].

У сучасному радіопросторі спостерігаємо за стрімкими жанровими трансформаціями та ускладненням звукового образу. Технічна оснащеність радіостанцій дає можливість залучати більшу поліфонію звуків, завдяки чому аудиторія націлена на прослуховування великих жанрових форм. Дослідниця Г. Скуртул стверджує, що «конвергентність стає невід'ємною характеристикою трансформації інформаційного простору й модифікації звукового образу» [3]. З огляду на розвиток конвергентних ЗМІ, у жанровому контенті українських радіостанцій з'являються нові формати. Так, класичний радіорепортаж набуває нових ознак та поступово трансформується в спеціальний репортаж-аудіофільм, який, з огляду на свою масштабність форми й змісту, на нашу думку, потребує від журналіста глибокої професійної підготовки і майстерності. Автор заздалегідь продумує концепцію, створює сценарний план, підбирає звукові ефекти, щоб зацікавити аудиторію до подальшого прослуховування програми. По завершенню виходить повноцінний продукт, що поєднує в собі риси проблемного, тематичного, художнього та інших видів репортажів.

Найяскравішим прикладом циклу аудіофільмів вважаємо програму «Саме там» на радіо НВ. Це документальний проєкт про важливі історичні події, персоналії, відкриття в Україні та країнах світу, яка виходить з 2018 року. Ведучий Богдан Амосов є автором, режисером і монтажером випусків. Він визначає жанр програми як цикл спеціальних репортажів. Від звичайного репортажу аудіофільм відрізняється широким використанням формотворчих та стилетворчих засобів, а також хронометражем (40-60 хвилин). За 3 роки існування програми аудиторія «побувала» в Чорнобилі, на Марсі і під водою [2]. Зараз аудіофільми не звучать у прямому ефірі, хоча пряму трансляцію можна послухати на YouTube каналі Богдана Амосова. Крім цього, випуски зберігаються в подкастах на офіційному сайті радіостанції, цифрових інтернет-платформах потокового аудіо «Mixcloud» і «Soundcloud».

Отже, в програмній сітці українського радіо досі залишаються радіорепортажі. Найчастіше вони звучать на розмовних радіостанціях у випусках новин. Однак із кожним роком цей жанр не втрачає актуальності та завдяки конвергентності поступово трансформуються в нові формати, в яких використовується широка палітра виражальних засобів (від звичайного слова до використання документальних записів). Такі репортажі виходять окремими авторськими програмами – аудіофільмами. Їх можна прослухати як на офіційних сайтах радіостанцій, так і в подкастах на різних цифрових інтернет-платформах потокового аудіо.

Список використаних джерел

1. Громадське радіо. *Репортажі*. URL: https://soundcloud.com/hromadske-radio (дата звернення: 19.03.2021).

2. Радіо НВ: найкраще у 2019. *Аудіофільми Б. Амосова.* URL: https://soundcloud.com/radio-nv (дата звернення: 13.02.2021).

3. Скуртул Г. Конвергентність звукового образу як важливий чинник комунікативної ефективності (на прикладі радіопрограми «Саме там» радіо НВ). *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації.* Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. № 4. С. 65–71.

4. Українське радіо. *Новини.* URL: nrcu.gov.ua/schedule/play-archive.html?periodItemID=2714571 (дата звернення: 25.02.2021).

Козиряцька С.А.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри культурології та українознавства
Запорізький державний медичний університет
м. Запоріжжя, Україна

МАРКЕРИ СЕНСАЦІЙНОСТІ У НОВИННИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ НА РЕЛІГІЙНУ ТЕМАТИКУ

Релігійне життя в Україні завжди привертало увагу медійників, тому повідомлення на цю тематику часто з’являються в українських ЗМІ. Однак питання якості таких новин наразі набуває особливої актуальності, адже, як засвідчують дослідження останніх років та висновки медіаекспертів, під час висвітлення релігійної тематики досить часто спостерігають порушення журналістських стандартів. Одним із аспектів, на який звертають увагу в ході дискусій щодо якості новин з релігійної сфери, є схильність до сенсаційності (при чому не лише в плані висвітлення подій, які виходять за рамки прийнятих правил, приписів чи буденності (гучні заяви або суперечливі вчинки церковних ієрархів, результати розслідувань тощо), але й у висвітленні більш «нейтральних» інформаційних приводів, як-то археологічні знахідки чи відкриття тощо).

Відтак, доречно здійснити короткий огляд українського медіапростору з погляду використання в повідомленнях на релігійну тематику слів-маркерів, які вказують на сенсаційність. Загалом моніторинг українського медіапростору засвідчує, що найчастіше сенсаційність маркують у текстах повідомлень словами, які або прямо вказують на резонансність події («сенсація»), або містять негативну конотацію («скандал», «конфлікт»), яка так само підводить реципієнтів до думки про не типовість події, забезпечує акцент на ній у медіапросторі та спонукає до розголосу.

Можна сказати, що скандали та сенсації – це одна з улюблених тем журналістів, яка забезпечує інтерес аудиторії, у тому числі й у релігійній сфері. І науковці (проф. А. Бойко [1]), і журналісти-практики (шеф-редактор Релігійно-інформаційної служби України

Т. Антошевський [2]) наголошують, що «прагнення до висвітлення сенсацій і скандальних подій – у природі журналістики», тому для працівників медіа тема, пов'язана із «сенсаціями, скандалами, які стосуються релігійних організацій або представників духовенства, є найпривабливішою» [1]. Крім того, саме «споживачі» (читацька аудиторія) формують попит на такі матеріали. Отже, «такі правила диктують не тільки медіа» [2]. Аудиторія очікує чогось цікавого, незвичного, такого, що виходить «за рамки» рутинного існування й забезпечує емоційний сплеск, а від релігійної сфери вона очікує цього й поготів. Саме тому повідомлень про благодійну діяльність церков, їх соціально активну позицію у медіапросторі небагато. Улюбленою темою українських ЗМІ залишаються окремі «нетрадиційні», «незвичні», «суперечливі», «неправильні» вчинки і заяви конфесій (церков як інституцій) та священників як їх представників. Саме тому тема релігії сьогодні висвітлюється не лише у таких рубриках, як «Суспільство» (що є закономірним) або «Політика» (що зумовлено такими явищами, як політизація релігії та релігієзація політики), але й у рубриці «Скандали» [2].

Відзначимо, що у фокусі уваги українських ЗМІ найчастіше перебувають християнські конфесії, які перманентно забезпечують інформаційні приводи. Можна окреслити так би мовити «традиційну» тематику релігійних повідомлень щодо них, які в заголовках або текстах містять слова-маркери «скандал», «конфлікт» і «сенсація»: 1) участь священників у ДТП («*Скандальний настоятель* Лаври не розкаявся в порушенні правил дорожнього руху <…>» («1+1», ТСН), «У Харкові п'яний священник УПЦ МП влаштував ДТП і намагався втекти» («Українська правда»)); 2) аморальна поведінка священників у повсякденному житті («Замість монастиря – по барах. *Скандальний* тернопільський священик водив додому заміжню жінку», «ТСН отримала оперативне відео зі *скандальної гулянки* представників УПЦ МП в Одесі» («1+1», ТСН)), «Священик УПЦ МП помер у сауні з дівчатами» («5 канал»); 3) питання сексуальних стосунків («"Це Сатана!" Папа Римський назвав винуватця церковних *секс-скандалів*» («Obozrevatel»), «50 відтінків віри: священник з Харківщини виявився збоченцем та сепаратистом» («1+1», ТСН)); 4) майнові питання («Обитель Павла», «З'явилось відео з шикарного маєтку *скандального священика* УПЦ МП» («24 канал», Вісті.UA); 5) фінансові питання («Похорон зі *скандалом*», «Як у Бога за пазухою. *Скандальному намісniку* Києво-Печерської Лаври Павлу гроші носили в рюкзаках» («1+1», ТСН)); 6) політичні питання, які є різновекторними, про що скажемо нижче; 7) ставлення церкви до ЛГБТ-спільнот; останніми роками ця тема набуває нового звучання через активне її обговорення у суспільстві та виступи церкви («*Гей-скандали* в церкві: як священники вінчають ЛГБТ-пари («ICTV»), «У Запоріжжі попи з кадилами "вигнали з площі" дух "ЛГБТ <…>. *Резонансна подія* в центрі міста» («Znaj.ua»); 8) статус УПЦ МП та перехід парафій до ПЦУ («В Україні *зі скандалом* можуть обмежити права УПЦ Московського патріархату», «На Закарпатті *скандал із парафіянами* через храм переріс в блокування траси», «У Чернівецькій області між вірянами виник *конфлікт* через користування храмом – побили кілька вікон» («1+1», ТСН)), «*Скандал*, який мало не переріс у бійку: чому на Рівненщині поліцейські опечатали храм» («5 канал»); 9) внутрішньоцерковні стосунки, трансформації, що знаходить вияв у повідомленнях, присвячених подіям, актуальним у певний хронологічний період («*Скандал у церкві*» («4 канал»), «"*Церковний скандал*" набирає обертів: Чим завершився "собор" Філарета та як відреагували в ПЦУ» («5 канал»), «*Скандал в ПЦУ*: чому Філарет пішов проти Томосу» («24 канал»); 10) відмови у звершенні Таїнств.

За останнім пунктом цікаво порівняти повідомлення на одну й ту саму тему в різних медіа («1+1», «СТБ», «Лівий берег», «Українська правда»): «"Геть московського попа": у Луцьку принесли іграшки до храмів УПЦ МП після *церковного скандалу*», «*Церковний скандал* у Запоріжжі. Батьки на колінах благали священика УПЦ МП відспівати дитину» («1+1», ТСН); «*Релігійний скандал*»: священник московського патріархату не став причащати дитину» («СТБ», «Вікна-новини»); «На Волині священик Московського патріархату

відмовився відспівувати дитину ромів, хрещену в УПЦ КП», «У Запоріжжі священик Московського патріархату відмовився відспівувати дитину, на яку впав самогубець» («Лівий берег»), «У Запоріжжі священик УПЦ МП відмовився відспівати дитину, хрещену в УПЦ КП» («Українська правда»). Як бачимо, телебачення більш схильне до використання оцінного словосполучення «церковний скандал», «релігійний скандал», тоді як інші медіа уникають сенсаційності в повідомленнях про подію.

Відзначимо також, що релігійно-політичні питання є різновекторними і включають такі теми: 1) проукраїнська позиція в УПЦ МП («*Після скандалу* в Запоріжжі проукраїнський священик залишив УПЦ Московського патріархату», «У церкві Запоріжжя *стався скандал* через священика, який заговорив українською» («1+1», ТСН)); 2) ставлення конфесій до подій Майдану («*Релігійний скандал*: священик побажав силу – владі, а хвороби – Майдану» («СТБ», «Вікна-новини»); 3) ставлення до війни на Сході України, загиблих українських військових («Перехід до ПЦУ: *Конфлікт* між матір'ю загиблого "кіборга" та священиком МП на Київщині/подробиці» («5 канал» («Новини»)).

Нові життєві реалії (пандемія через COVID-19), активне обговорення у суспільстві проблеми сімейного насилля, «перенесення» дати святкування Різдва зумовлюють появу нових тем у релігійній сфері, що «претендують» на сенсаційність: 1) коронавірус і церква («Карантин – не чули: в УГКЦ прокоментували *скандальне причащання* вірян з однієї ложки в Львові» («5 канал»), «Причащалися з однієї ложки, але слизової не торкалися: *скандальне відео* зі Львова і реакція УГКЦ» («24 канал»); 2) сімейне насилля («Гріхи священника. На Тернопільщині священник *опинився у центрі скандалу*» («Україна», «Сьогодні»), «Священник побив дружину» («4 канал»); 3) бійка між священниками («На Кировоградщине назревает *религиозный скандал*» («Україна»)); 4) святкування Різдва, дотримання традицій («Самовільне рішення єпископа відсвяткувати Різдво 25 грудня переросло у *церковний скандал*» («1+1»), «Капелюх зняли, а *скандал триває*: як пов'язані релігія і політика в Україні» («24 канал»).

Іноді заголовки можуть не містити розгляданих слів-маркерів, однак на «скандальність» новини може вказувати інша лексика з негативною конотацією (ошукувати, воювати, злочини, насильство, гріхи, збоченці тощо): «На Рівненщині настоятель церкви *ошукав* своїх прихожан» (ICTV), «У Кіровоградській області віряни УПЦ МП та ПЦУ *воюють* за приміщення церкви», «Папа Римський розсекретив розслідування сексуальних *злочинів* духовенства», «*Війна* за церкву: ТСН встановила організаторів мітингів на підтримку Філарета. Вони тісно пов'язані із Росією» («1+1»).

Що стосується «сенсаційності», то вона, з одного боку, закладена в суть самого поняття «скандал» (щось незвичне, «гучне», аморальне), яке застосовують у повідомленнях на релігійну тематику, а з іншого боку, не містить негативної конотації, хоча й передбачає певну гіперболізацію в повідомленнях, як, наприклад, про: 1) археологічні здобутки: «*Сенсація:* знайдено печеру, в якій переховувалися учні Ісуса Христа»; «*Сенсаційні знахідки* під час реставрації Андріївської церкви»; 2) стосунки між церквами: «*Грандіозна сенсація*: дві українські православні церкви розпочинають переговори щодо об'єднання»; «Кириле, прийди. В Інтернеті опубліковано *сенсаційне прохання* УАПЦ увійти до складу РПЦ». Маркування таких новин словом «сенсація» особливо характерно для онлайн-ресурсів, адже подібні заголовки привертають увагу потенційної аудиторії та забезпечують більшу відвідуваність видання.

Отже, у новинних повідомленнях на релігійну тематику сенсаційність (у заголовковому комплексі або текстах повідомлень) посилюється словами-маркерами «скандал», «скандальний», «конфлікт» або словосполученнями «церковний скандал», «скандальне причащання», «скандальне відео», «скандальні слова», «скандальна гулянка». Найчастіше вищеназвані слова-маркери використовують на телебаченні, віддаючи перевагу слову «скандал», порівняно з «конфлікт», або ж на сенсаційність чи скандальність буде вказувати

вислів «резонансна подія», який асоціюється з негативом. Іноді з метою підкреслення «скандальності» (сенсаційності) застосовується інша лексика з негативною конотацією (ошукувати, воювати, злочини, насильство, гріхи, збоченці). В окремих випадках на посилення сенсаційності в повідомленні на релігійну тематику «працює» гіперболізація, коли штучно створюють важливість (або забезпечують неординарність) новини. Таке явище характерно більшою мірою для онлайн-медіа або ЗМІ, що мають свої платформи в Інтернеті, адже це приваблює потенційних читачів і збільшує відвідуваність видання.

Список використаних джерел

1. Бойко А. Релігійна журналістика. Київ : Київський університет, 2016. 307 с.

2. «Ми живемо у світі, де всі про всіх усе знають», – кілька тез про Церкву в об'єктиві медіа (2017, 02 листопада). *Українська Греко-Католицька Церква* : *офіційний сайт*. URL: http://ugcc.ua/articles/mi_zhivemo_v_sv%D1%96t%D1%96_de_vs%D1%96_pro_vs%D1%96h_vse_znayut__k%D1%96lka_tez_pro_tserkvu_v_obiektiv%D1%96_med%D1%96a_80935.html (дата звернення: 01.02.2021).

Костромицький Р.І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ФІЛЬМУ ДЕНІ ВІЛЬНЕВА «ТОЙ, ЩО БІЖИТЬ ПО ЛЕЗУ 2049»

Культурні процеси межі XX–XXI століть засвідчили домінування аудіовізуальної складової над текстовою. Змінилася формат взаємодії реципієнта з інформацією: книга поступилася смартфонові та персональному комп'ютеру. В нових соціокультурних умовах відома формула «Хто володіє інформацією, той володіє світом» (авторство якої належить У.Черчіллю) втрачає свою актуальність. Адже зараз кожен, у кого є мобільний телефон із доступом до глобальної мережі Інтернет, отримує доступ до безмежної інформації. Динамічне збільшення обсягів даних актуалізує перед сучасною людиною низку проблемних питань, пов'язаних із пошуком та адекватною обробкою різних джерел інформації. Зазначені тенденції підкреслюють життєву необхідність медіаосвіти для сучасної людини. У цьому контексті слушною є думка Т. Кашані, який акцентував увагу на соціальній значущості кіномистецтва: «Кіно можна використовувати для формування конформізму та причетності. Але його також можна використовувати для розвитку критичного мислення, сприяння мультикультуралізму та планетарного мислення» [2, с. 184]. Дійсно, в умовах віртуалізації сучасного суспільства важливим інструментом формування медіакомпетенцій може бути кінематограф. Але важливо, щоб глядач мав належний рівень розвитку аналітичних здібностей та критичного мислення для адекватного прочитання/дешифрування творів різних кінематографічних жанрів, формально-змістових характеристик, та специфіки їх створення і функціонування. Цим і визначається актуальність нашої роботи.

Естетика постмодерну суттєво трансформувала жанрову природу сучасного кінематографу. Базовий конструктивний принцип фільмів К. Тарантіно, Р. Поланського, Р. Скотта – це синтетичне поєднання різнорідних елементів, цитат, стилів, іронії та пародіювання. У кінці XX століття постмодерністський кінематограф починає активно використовувати різні експериментальні та ігрові практики. Показовим в цьому плані є фантастичний фільм Р. Скотта «Той, хто біжить по лезу» (1981), знятий за мотивами роману Ф. Діка «Чи мріють андроїди про електричних овець?». Одразу після прем'єри західна

критика підкреслила унікальну «зразковість» та «прототипність» фільму Р. Скотта як феномену постмодерного кінематографу [5].

Майже через сорок років, у 2017, Дені Вільнев знімає сиквел «Той, що біжить по лезу 2049», в якому продовжує дослідження багатьох проблем, окреслених Р. Скоттом. Як відомо, сиквели знімають, коли перша частина стає художньо і фінансово успішною, що є справедливим по відношенню до фільму 1982 року. Отже, перед Д. Вільневим постало складне завдання – створити фільм, який би не тільки художньо вкладався в кордони, визначені попереднім режисером, а відповідав вимогам та запитам вже сучасного кінематографу. Сам режисер в одному з інтерв'ю так охарактеризував своє ставлення до першої екранізації: «Сама думка про те, щоб навіть зачепити такий шедевр, переосмислити його, залізти у цей всесвіт і щось там змінити або додати спочатку здавалася мені крамольною» [3]. Цікавим є також той факт, що продюсером сиквела виступив саме Р. Скотт, який дав режисеру повну свободу, за умови збереження ідейно-естетичної спрямованості фільму, що дозволило Д. Вільневу вдало добудувати художній універсум фільму 1982 року: «Мені потрібно було знайти власний шлях у цей всесвіт. Перший фільм я використав у якості керівництва. Я намагався перенести всю ту поезію і меланхолію в свою стрічку. Але при цьому я створював власне свій фільм» [3].

Слід зазначити, що розвиток інформаційних технологій на початку XXI століття призвів до значної віртуалізації культури. Кінематограф виконує важливу конструктивну функцію створення моделі світу, конструювання реальності за режисерськими законами. Дослідники вказують на ситуацію, яка демонструє активні процеси розмиття жанрових кордонів сучасного кінематографу. Ця тенденцію загалом властива культурі постмодерну. Жанр диференціюється на основі формальних характеристик та внутрішніх закономірностей. Кожен фільм – це неповторний художній феномен, який дуже складно визначити суто через комплекс формальних характеристик. Жанрова структура – явище не усталене. У сучасному кінематографі відбувається постійний процес гібридизації, міжжанрової взаємодії та дифузії, виникають нові жанрові утворення, тому один фільм може мати риси синергії цілої групи різних жанрів. Визначення жанру повинно бути на стільки пластичним, щоб відповідати задачі визначення художнього феномена, який на практиці є дуже пластичним. А це дуже проблематично.

Важливою характеристикою творчого методу Д. Вільнева є недосказаність. Режисер вибудовує концепцію фільму, кожна сцена якого, залишає глядачеві простір для рефлексії: «Я не хотів розжовувати, давати очевидні роз'яснення. Я хотів зайти якомога далі, при цьому не надто далеко, не показувати занадто багато» [3]. Художній світ фільму «Той, що біжить по лезу 2049», що моделюється за допомогою комп'ютерної графіки та інформаційних технологій, є реалізацією ключової для постмодерної естетики тези про реальність або віртуальність дійсності. У центрі уваги режисера – проблема втрати ідентичності та пошуку героєм механізмів та орієнтирів, за допомогою яких можна відділити реальний світ від ілюзорного, об'єкт від симулякру.

Жанр фільму Д. Вільнева можна визначити як науково-фантастичний трилер з елементами нуару. Звернення до режисера до комплексної жанрової форми може бути продиктоване складністю матеріалу та завдань, які він перед собою ставить. На жаль, межи дослідження не дозволяють детально проаналізувати всі жанрові складові, тому ми зупинимося на науково-фантастичному аспекті. Не слід забувати, що в Голівуді на режисера покладається величезна відповідальність за успіх фільму у аудиторії, від якого залежить матеріальний аспект – його касовість. Тому сучасна «фабрика мрій» активно залучає художній потенціал жанрів масової культури для вирішення складних художніх та світоглядних проблем. У цьому контексті слушною є думка О. Сайковської: «Фантастика в епоху постмодерну є досить складним і неоднозначним явищем, хоча саме вона змогла надати «випробувальний полігон» для втілення в життя найрізноманітніших філософських

концепцій, а один із основних принципів постмодернізму – синтезування вигаданих конструкцій із включенням у них як світу реального, так і світу, створеного людською уявою…» [4, с. 20].

Широкому загалу Д. Вільнев відомий як режисер фантастичних фільмів «Прибуття» (2016) та «Дюна» (2020). Також важливим є той факт, що продюсером «Того, що біжить по лезу 2049» виступив Р. Скотт – «батько» таких ікон жанру як «Чужий» (1979), «Прометей» (2012), «Чужий: Заповіт» (2017). Д. Вільнев неодноразово підкреслював свою прихильність до наукової фантастики, яка виникла ще в дитинстві, коли він зачитувався та віддавав перевагу саме графічним романам. Зрозуміло, що з часом відбулася еволюція поглядів канадського режисера. У фільмі «Той, що біжить по лезу 2049» він використовує художній потенціал фантастики, деконструюючи стереотипність сприймання цього жанру. Д.Вільнев, відповідаючи на питання журналіста про жанрову природу своєї стрічки, зазначив: «Проблема в тому, що часто наукову фантастику не сприймають всерйоз, наче це тільки фільми про всілякі технологічні штуки та війну. Мені подобається досліджувати екзистенційні питання, еволюції людства, розвитку соціальних відносин. Мене вабить наукова фантастика як радикальний засіб доторкнутися до невідомого, вирватися за межі відомого, звичного» [3]. Історично склалося, що у Голівуді фантастичні фільми містили елементи, які ускладнювали їх жанрову природу: романтичний сюжет, стилістика фільму жахів, філософська проблематика, психологічне напруження та динаміка трилеру. Д. Вільнев продовжує цю традицію, поглиблюючи науково-фантастичний жанр екзистенційною проблематикою. Слід зазначити, що на сучасному етапі наукова рефлексія фантастичного кінематографу не може похвалитися значними здобутками. З цього приводу американський дослідник Стів Ніл справедливо зазначив: «Науковій фантастиці в кіно, як правило, не вистачає традицій критичної теорії. Про окремі фільми, періоди та теми багато пишуть, але про наукову фантастику як жанр дуже мало» [6, с. 93]. Визначення кожного окремого кіножанру полягає у створенні певної жанрової формули, яка повинна складатися із сукупності константних елементів. В основі проблематики та сюжету наукової фантастики найчастіше покладено творчу рецепції передових наукових ідей та досягнень технологічного прогресу, які гіпотетично можуть бути рушійною силою зміни соціальних моделей або історичного процесу взагалі.

Отже, сучасні технічні можливості кінематографу надають потужний інструментар відтворення авторської реальності у найдрібніших деталях. Жанрова форма фантастики дозволяє створювати модель світу, в якій певне дискусійне соціальне явище подається в максимально напруженій фазі своєї екзистенції, і таким чином відбувається його своєрідна художня апробація і рефлексія. У цьому полягає одна з найважливіших функцій фантастики – прогностична. У центрі авторського уваги творців фільму «Той, що біжить по лезу 2049» – дослідження людської природи, пошук відповідей на питання, які складові формують людину як феномен, що таке людяність, як відбувається самоідентифікація? Фільм є художнім дослідженням основоположних моральних та філософських питань суспільства майбутнього у контексті стрімкого розвитку генної та біоінженерії.

Список використаних джерел

1. Зубавіна І. Б. Час і простір у кінематографі. Київ : Щек, 2008. 447 с.
2. Кашани Т. Фильмы, которые меняют жизнь. Конструктивная трансформация в кино / пер. с англ. Х. ¨Гуманитарный Центр / Ф.В. Кульчицкий, 2018. 192 с.
3. Литовченко О. Дені Вільнев: Я не хотів, щоб фільм був ностальгічним URL: https://rg.ru/2017/10/03/deni-vilnev-ia-ne-hotel-chtoby-film-byl-nostalgicheskim.html (дата звернення: 22.02.2020).

4. Сайковська О. Ю. Трилогія про "ніщо" Мілана Асадурова як фантастика постмодернізму. *Наукові записки* [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки. 2011. Кн. 2. С. 19–23.

5. Bedard M. What is Postmodernism? Definition and Examples for Filmmakers URL: https://www.studiobinder.com/blog/what-is-postmodernism-definition/ (дата звернення: 22.02.2020).

6. Neale S. Genre and Hollywood. London: Routledge, 2000. 392

Кошова О.В.,
магістр журналістики,
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Пода О.Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЮВІЛЕЙ ЖУРНАЛУ «УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА»

У 2021 році журнал «Українська культура» святкуватиме своє сторіччя [4].

Історія часопису є дуже цікавою, проте, на жаль, дослідники різних наукових галузей приділили її вивченню недостатньо уваги.

У 2011 році, коли святкували 90 років журналу, був опублікований ювілейний матеріал «Українська культура: 1921–2011» [1, с. 16], зі змісту якого можна було дізнатися й про інші назви журналу. Проте аналіз інформації, уміщеної в самих числах журналів з різними назвами, демонструє той факт, що редакції не «пов'язували» початок виходу часописів з агітаційним листком від 1921 року.

Вважається, що «Українська культура» протягом ста років мала такі назви: «Путь к коммунизму», згодом – «Шляхом до комунізму», «Рабочий клуб», «Селянський будинок», «Культробітник», «Культфронт», «Колбуд» (хоча в самому виданні зазначається, що це журнал політосвітньої та художньої самодіяльної роботи на селі й що 1936 рік – це перший рік видання; початок наскрізною нумерації від № 1 за 1936 рік), «Соціалістична культура» (наприклад, у № 1(81) – це квітень 1954 року записано, що це – сьомий рік видання, або в № 6 за 1961 рік (червень), що йде 14-й рік видання, але вже в наступному – сьомому номері (№ 7, 1961 рік) – початок друку часопису позначається як червень 1921 року), «Культурно-освітня робота» та ін. В «Українській культурі» – № 1(817) за січень 1991 року – дата першого виходу часопису також подається як червень 1921 року.

Часопис має цікаву історію, хоча інформації про це опубліковано небагато.

У 2006 році тодішній головний редактор журналу Андрій Яремчук повідомляв таке: "Перший номер журналу, що називається «Путь к коммунизму», вийшов у червні 1921 року, але він втрачений. Це був такий агітаційний листок з рекомендаціями, як організовувати червоні кутки, проводити антирелігійну пропаганду, запроваджувати нові радянські обряди. У 1926–1928 роках почали з'являтися матеріали про театр, кіно – звісно, пронизані радянськими ідеологемами. Журнал мав 12 назв. Серед них – «Культ-фронт» (українською мовою), «Рабочий фронт» (російською мовою), «Сільський будинок». А 1954 року став «Соціалістичною культурою»" [1].

1991 рік став роком виходу першого числа журналу під назвою «Українська культура» до того часу знайомий аудиторії під назвою «Соціалістична культура». Соціалізм «закінчився», як і «закінчила» своє існування радянська соціалістична Україна, відповідно, відбулася й заміна назви часопису (його вихід не припинявся).

У певних ситуаціях читачам пояснюється, чому перейменовувалося видання. Ось як коментувалася поява назви «Культфронт» (з січня 1931 року): "Проіснувавши п'ять років і змінивши кілька назв наш журнал з цього номера починає виходити з новою назвою «Культфронт» <…> 1 лютого 1925 року вийшов перший номер журналу «Рабочий клуб» орган Головполітосвіти і культвідділу ВУРПС. Журнал мав на меті «допомагати місцям висвітлювати чергові питання виробництва, праці, робітничого побуту, професійного й кооперативного руху у клюбній роботі. З 1 січня 1927 року журнал реорганізували і почав виходити «Культработник»» – орган ВУРСП, ХОРПС та ВУКів спілок. Журнал почав виходити двічі на місяць, орієнтуючись, як і раніше, на постійний профспілковий культактив, на клюбних робітників. З 1 січня 1928 року журнал почав виходити українською мовою, але змістом лишився, як і попередні роки» [3, с. 1].

При цьому наголошувалося на важливості зробити журнал масовим виданням: «Отож, міняючи назву «Культробітника» на «Культфронт», ми й намагаємося допомогти кожному робітникові, робітниці, кожному ударникові, а також клюбним, театральним, літературним робітникам, робітникам науки й техніки здійснити гасло Леніна – наздогнати й випередити капіталістичний світ, – щоб взяти в нього все те, що може забезпечити нам перемогу. Ми намагаємося новим журналом прилучити найширші мільйоні маси робітництва до активної участи в соціялістичному будівництві, до активної участи в національно-культурному будівництві» [3, с. 1].

А у випадку з поверненням назви «Соціалістична культура» замість «Культурно-освітня робота» читачів і передплатників про зміну назви було повідомлено через передплатне рекламне оголошення без будь-яких додаткових пояснень. «До відома передплатників… З квітня 1954 року замість журналу "Культурно-освітня робота" виходитиме журнал "Соціалістична культура"…» [2].

Зважаючи на вищезазначене, маємо зауважити, що історія назв журналу, взаємозв'язків між ними – одне з багатьох питань, яке має зацікавити дослідників у контексті вивчення історії часопису «Українська культура».

Список використаних джерел

1. Андрій Яремчук: «Я прагнув заперечити старий соціалістичний журнал». Персонал Плюс. № 21 (172). 24–30 травня. 2006. URL: http://www.personal-plus.net/172/733.html
2. До відома передплатників… Культурно-освітня робота. № 3. 1954. 3 стор. обкл. URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=2062
3. Культфронт. Звернення до читачів. Культфронт. 1931. № 1. С. 1–3. URL : https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=1182
4. Презентація журналу «Українська культура». URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3149845-prezentacia-zurnalu-ukrainska-kultura.html

Леховіцер Д.О.,
аспірант кафедри журналістики
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ПОСТПАМ'ЯТЬ І ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

Збереження досвіду народу здійснює соціальна пам'ять, яка забезпечує створення моделей захисту і збереження нації в різних ситуаціях історичних та соціальних

випробувань. Мова є одним із носіїв соціальної пам’яті та її виразником. В мові в її символічних структурах відображена система уявлень про світ, культурний досвід, звичаї та традиції. Як живий організм, мова реагує на зміни у суспільній свідомості. Інформація як ресурс нематеріальний реалізується в мовних одиницях створюючи поняття і фіксуючи елементи національної пам’яті. Одним із матеріальних проявів соціальної пам’яті є культурні артефакти, які представлені масмедійними творами, такими як: книжки, журнали, публікації у традиційних та нових медіа. Тож ідеться про документи, у яких зафіксовано інформацію про пам’ятні події.

Документна комунікація здійснює зберігання та поширення інформації, яка постає в документах. Масмедіа є одним із каналів документної комунікації, яка входить до соціальної комунікації, є її підсистемою. Масмедіа як канал комунікації набувають змін пов’язаних із продукуванням медіапродукту, його передачею, доставкою споживачеві та роботою споживача із продуктом. Електронна комунікація дозволяє модернізувати документну комунікацію. Створення нових продуктів відбувається не лише професіоналами-медійниками, але й іншими спеціалістами причетними до процесів продукування, зокрема, блогерів, фрілансерів. Це підвищує потребу у перевірці інформації, а також привертає увагу до нових умов роботи із документами соціальної пам’яті.

Традиційна історична наука пропонує поняття історичної пам’яті, що фіксується поряд із терміном соціальної пам’яті, де перша є спробою фіксації і дослідження подій минулого, конкретних фактів та історичних реалій, соціальна ж пам'ять є значно ширшою і включає в себе важливі атрибути національної культури, долучає факти історії повсякденності (напряму вивчення історії звичайних людей у різні часи).

Термін постпам’ять уводить у науковий обіг М.Гірш, яка запропонувала інтерпретацію феномену передачі спогадів між поколіннями. Свідчення очевидців не є надійним джерелом інформації, вони проходять особисте ставлення свідка подій, а передача цих спогадів тим, хто народився після цих подій ці спогади про події не можуть розглядати як власні спогади, вони і є феноменом постпам’яті: «Термін "постпам'ять" призначений для передачі часової та якісної відмінності від пам'яті тих, хто вижив, вторинної якості або якості пам'яті другого покоління, основи витіснення, замінності та запізнілість. Постпам'ять є потужною формою пам'яті саме тому, що її зв'язок із об'єктом або джерелом опосередковується не через пригадування, але через уявлення, проекцію та створення – часто базується на мовчанні, а не на мові, а на невидимому» [3, 9]. Йдеться про травматичний досвід переживання подій минулого, який може реалізуватись у вигляді міфів. Найбільш поширеним травматичним міфом є міф «неіснування», коли суспільство з різних причин уникає згадки про складні, суперечливі, часом трагічні і жорстокі події минулого. Наприклад, феномен «pustka po Żydach» («неіснуючі євреї Польщі») у польському суспільстві, що виражається у травматичному досвіді передвоенного єврейського минулого. Ці згадки можуть ніяк не виявлятись і залишатись лише у свідомості людей, а можуть виражатись психоемоційно або соматично.

Такими жертвами «непоміченого геноциди» стали євреї та роми під час другої світової війни. Дослідження цієї проблеми відображено у низці робіт, зокрема, Фондом історичних відеодокументів було записано інтерв’ю тих, хто пережив геноцид на території Східної Європи. Так, на території України було записано 135 інтерв’ю [4]. Значною часткою цих спогадів є саме дитячі спогади, адже віддаленість у часі робить дітей війни сьогодні основними свідками тих подій. До того ж дитячі спогади невіддільні від воєнного дитячого повсякдення та побутових практик [2]. Тож постпам’ять складають спогади жертв війни, яким хоч і вдалось вижити, проте вони викарбували у своїй пам’яті травму знищення народів (євреїв, ромів).

Постпам’ять складається у колективну пам'ять і формування її відбувається в кожній країні відповідно до основ етнополітики, яка підтримує інформаційну політику країни. Для

України питання постпам'яті у питаннях Голокосту залишається недостатньою, про це у дослідженні говорять М. Гон та Н. Івчик, порівнюючи моделі політики пам'яті в Україні та Польщі: «Ведучи мову про пам'яттєву політику двох держав передусім звернемо увагу на здійснення ними перформенсу. В даному випадку маємо підстави констатувати певну тотожність комеморативних практик: адже як Україна, так і Польща проводять відповідні заходи з нагоди Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, вшановують пам'ять його жертв. Водночас у даному ракурсі порівняння не можна не згадати про відзначення Польщею в серпні 1995 р. 50-річчя з часу ліквідації гетто в Лодзі чи проведення цією державою окремих заходів, які демонструють визнання її титульної нацією факту здійснення поляками злочину супроти жертв у час геноциду. Йдеться про жалобні церемонії, які, починаючи з 2001 р., проводяться в Єдвабне – містечку, де частина місцевих мешканців 10 липня 1941 р. спалила живцем кількасот тамтешніх євреїв» [1, 20-21]. Тож відмінністю української політики пам'яті є недостатня включеність Голокосту в українську колективну пам'ять. Вшанування жертв Голокосту в Україні позбавлене чіткою стратегії та здійснюється епізодично, про що свідчать і матеріали у масмедіа і PR-стратегії. Так, як вказують автори: «вшанування жертв геноциду 1939–1945 рр. у Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту – Польща реалізовувала той комплекс заходів, які суттєво відрізняють її політику пам'яті від української. З-поміж іншого – це зведення в містах, де відбулися повстання євреїв у гетто, місць пам'яті, топонімічне маркування іменами їх учасників простору міст, використання практики карбування ювілейних монет як засобу увіковічення пам'яті безневинно убієнних у час Голокосту та Праведників народів світу. Держава сприяє появі музеїв, котрі є засобом донесення до громадськості того трактування історії євреїв Польщі, котре можна вважати офіційним, а створені нею інституції (ПІНП) досліджують Голокост не тільки самостійно, а й взаємодіючи із закордонними партнерами та вітчизняними громадськими організаціями» [1, 27]. В Україні цей рух вшанування пам'яті жертв Голокосту і усвідомлення трагедії відбувається і через медіа, зокрема, річниця пам'яті жертв Голокосту запроваджена рішенням Генеральної Асамблеї ООН від 1 листопада 2005 року 27 січня (Україна була однією із п'яти держав, які ініціювали відзначення цієї дати) знайшла потужну підтримку у мережі Facebook, де українці висловили свої слова співчуття жертвам та засудження трагедії геноциду. Суспільне. Запоріжжя також у випуску новин (27 січня 2021 р.) висвітлило питання вшанування пам'яті жертв Голокосту та провело інтерв'ю із Інесою Носенко, директоркою єврейського общинного центру «Мазаль Тов».

Український медіапростір реагує на державну політику пам'яті і створює медійний продукт, який має допомогти українцям усвідомити трагедію і надати голосу українським євреям, які постраждали у трагедії. Більшою активністю відзначаються соціальні мережі, користувачі яких створюють самостійний медіапродукт, поширюючи ідею пам'яті жертв Голокосту. Постпам'ять реалізується у створенні платформи для публікації спогадів жертв Голокосту, обговорення цієї трагедії.

Список використаних джерел

1. Гон М., Івчик Н. Політика пам'яти України й Польщі щодо жертв Голокосту: особливості реалізації. Intermarum: історія, політика, культура. 2014. № 1. С. 18–30.

2. Їхня пам'ять моїми очима / Авт.-упоряд. Т. Сторожко, Н. Томенко. Кременчук : Молодіжна агенція з адвокації ромської культури «АРКА», 2018. 30 с.

3. Hirsch M. Surviving Images: Holocaust Photograhs and the Work of Postmemory. *The Yale Journal of Critisism.* 2001. Vol. 14. № 1. P. 5–37.

4. Smith Stephen D. Audio-Visual Interviews of Gypsy and Jewish Victims of Nazi Genocidal Policy: Reflections on Language, Memory and Narrative Culture. *The Holocaust in History and Memory.* 2010. Vol. 3. P. 41.

Ліхачова К.Ю.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Єськова К.В.,
старший викладач кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ ЖУРНАЛУ «STUDY AND WORK»

Студентська періодика в сучасному просторі займає особливе місце. Вона покликана задовольняти «специфічні інформаційні потреби студентства, яке наразі є одним з найчисельніших і найдинамічніших сегментів українського соціуму» [1, с. 3]. Її авторами та читачами є студенти.

Студентська періодика належить до видань, яким складно конкурувати в сучасному інформаційному просторі. По-перше, тому, що студентські видання помилково ототожнюють із молодіжними або корпоративними. Таким чином, легітимність самостійного статусу цих видань не завжди очевидна. По-друге, видання для студентів, створене студентами і про студентів, – цікаве обмеженому колу читацької аудиторії, з огляду на специфіку тематики й контенту. На рейтинг цих видань, їх читабельність, популярність загалом впливає й те, що не всі студентські редакції у своїй діяльності зважають на видавничі стандарти, а тому видання студентів характеризуються свободою думки й широким діапазоном не завжди якісних засобів редакційно-видавничого оформлення. Також не всі студентські видавничі осередки володіють технологією створення електронних видань, паралельного дублювання контенту друкованого періодичного видання на сайті чи в соціальних медіа.

В українському ДСТУ 3017-95, що визначає види видань, студентська періодика як вид не згадана. За віковою ознакою виокремлено видання для дітей та юнацтва, дорослих, а за цільовим призначенням – навчальні, для організації дозвілля тощо. У закордонних класифікаціях періодики зазначають дитячі, молодіжні та видання для дорослих. При цьому до молодіжних віднесено юнацькі, студентські та молодіжні, а в групі видань для дорослих знаходимо «періодику ВНЗ, вишівську та умовно навчальну».

Працюючий студент зовсім не нове явище для нашої країни, воно існує стільки ж, скільки й виш. Однак сучасні студенти мають інші мотиви, на відміну від студентів минулих років. Раніше студенти поєднували навчання і роботу через брак коштів на існування. Сьогодні ж мотивація для такого сумісництва дещо змінилася: студенти прагнуть не лише заробити, а й набути певного досвіду у певній галузі.

Незважаючи на актуальність, питання працевлаштування для студентів під час навчання та після отримання диплому не є широко висвітленим у наукових працях, а студентська преса непопуляризована. Тому основним завданням нашої роботи є аналіз особливостей створення та функціонування студентського журналу «Study and Work».

Студентський журнал «Students and work» створювався з метою ознайомити потенційну аудиторію (студентів, абітурієнтів) з можливостями поєднання навчання та роботи, позитивними та негативними наслідками такого поєднання; а також надати інформацію про освітньо-робочі програми для студентів, які у майбутньому слугуватимуть їм як додатковий чи основний досвід, в залежності від напрямку навчання та освітньо-робочої програми.

Завдання студентського журнала «Study and Work»:

– дати корисні поради щодо вибору роботи та поєднання її з навчанням в університеті;

– анонсувати престижні освітньо-робочі міжнародні програми;

– мотивувати студентів до цілеспрямованого пошуку себе у професії;

– підготувати студентів-випускників до можливих проблем, пов'язаних з пошуком роботи.

Журнал «Study and Work» є експериментальним навчальним студентським виданням,

цільова аудиторія якого – молодь, а саме студенти 17–22 років, які націлені на пошуки роботи. Фах не має значення, як і стать, рівень підготовленості та соціальний статус. Маємо чітку періодичність журналу – два рази на рік.

За тематичною спрямованістю журнал «Study and Work» відносимо до освітнього, а за тематичним діапазоном розрізняємо його як журнал про проблеми студентства.

Жанрово-тематичний контент журналу умовно можна поділити на дві групи: до першої відносяться інформаційні статті про можливості працевлаштування для студентів під час навчання та після закінчення вишу («Що каже закон?», «Можливості працюючих студентів», «Стажування за кордоном для студентів», «Стажування від університету для студентів», «Життя після університету», «Робота за фахом»); друга група поєднує інтерв'ю («Професія – журналіст»), портретний нарис («Історія успіху») та кореспонденцію («Власний досвід»).

Художньо-графічне оформлення журналу базується на принципі єдності змісту і форми, тому ми намагалися дотримуватися одного стилю під час ілюстрування, добору шрифтів та засобів виділення. Для верстки «Study and Work» використано додаток Adobe in Design. Перша сторінка містить ілюстрацію, на якій зображено студентський гуртожиток. На тлі ілюстрації – назва та календарні дані журналу. Слід зауважити, що всі ілюстрації у виданні виконано у сіро-білих тонах, а заголовки – у чорно-червоних. Таке поєднання дає можливість створити своєрідний котраст і привернути увагу до публікацій.

Оскільки обсяг журналу невеликий, ми вирішили не вдаватися до анонсування матеріалів, опублікувавши замість нього передову статтю «Сучасне студентство».

У «Study and Work» використано ілюстрації з відкритих інтернет-джерел, а також з власних архівів студентів, які є героями публікацій. Світлини виконані у жанрах фоторепортажу, фотопортрету, фотонатюрморту та фотопейзажу. Як засіб розмежування на всіх сторінках журналу, окрім першої та останньої, використано червоні лінійки, які стилістично співвідносяться з кольором заголовків.

Отже, журнал «Study and Work» є експериментальним студентським виданням, що порушує проблеми працевлаштування студентів, а також надає інформацію про можливості сумісництва навчання та роботи.

Список використаних джерел

1. Недопитанський М. Молодіжна преса як фактор соціалізації: тенденції, проблеми, тематика (1985–1990) : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 1994. 19 с.

2. Тимошик М. Нові тенденції в розвиткові молодіжної преси України. Українська журналістика–90 : Тези доповідей ІІ респ. наук.-практич.конференції. Київ, 1991. С. 65–68.

3. Тимошик М. Тенденції розвитку молодіжної преси України на сучасному етапі. Українська журналістика і національне відродження : зб. наук. пр. Київ, 1992. С. 31–32.

Макар Л.О.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Бердянський державний педагогічний університет;
Шульженко А.С.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет

ВИСВІТЛЕННЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ІНФОРМАЦІЙНИМИ АГЕНТСТВАМИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ІА «УКРІНФОРМ»)

З березня 2020 року світовий інформаційний простір вибухнув новинами про наслідки та розповсюдження, так званого «коронавірусу» [1]. На сьогодні стрічки новин інформаційних агентств переповнені повідомленнями про пандемію COVID-19. Актуальність дослідження полягає в потребі розглянути масштабність поширення новин стосовно пандемії, а також у виявленні впливу теми коронавірусу на опубліковані матеріали інформаційних агентств України.

Мета дослідження – проаналізувати статистику новин інформагентств щодо COVID-19, висвітлити широкий масштаб розповсюдження повідомлень стосовно коронавірусу інформаційними службами України.

Щогодини в інформаційному просторі як України, так і світу, з'являються нові повідомлення щодо ситуації з COVID-19. Злободенність теми пандемії на сторінках таких інформаційних агентств як Укрінформ, УНІАН, Інтерфакс тощо вдвічі перевищує статистику публікацій порівняно з іншими новинами країни та світу.

Найбільшу кількість матеріалів на своєму сайті опублікував Укрінформ. Як показує статистика, 87% від загальних новин становлять ті, які розкривають тему пандемії. Інформаційне агентство цілеспрямовано не висвітлює у своїх заголовках число померлих від вірусу, а переносить цю інформацію в другу частину новин. Натомість Укрінформ виносить у своїх публікаціях на перший план позитивні новини, що стосуються пандемії, наприклад, кількість людей, що одужали, або нові винайдені методи боротьби з COVID-19.

Як зазначила заступниця генерального директора Укрінформу Марина Сингаївська: «Нам мало констатувати, що «все погано», ми намагаємося своїми матеріалами відповісти на питання «Що зробити, щоб стало краще?». Тому шукаємо фахівців чи приклади зі світових практик, які б відповіли на запитання, що треба зробити для подолання труднощів, для поліпшення ситуації»[2].

Укрінформ часто публікує поради щодо боротьби, профілактики та захисту від коронавірусної інфекції. У своїх матеріалах інформаційне агентство спирається на світові інформслужби та їх новини, що зазначається в певних повідомленнях у вигляді посилання.

Станом на 2021 рік Укрінформ тримає першість у поширенні новин стосовно пандемії COVID-19 серед інформаційних агентств України. Кожного дня він висвітлює на своїй сторінці близько сорока новин, що містять у собі тему коронавірусу: його наслідки, поширення та інше.

На сьогодні найпопулярнішою темою на сайті Укрінформ, що стосується пандемії, є вакцинація людей від коронавірусу. Інформаційне агентство розглядає питання щодо дії вакцини, її ефективності та розповсюдження на території України. У своїх матеріалах Укрінформ намагається розкрити цю тему з кращих сторін, що можна помітити навіть у позитивних заголовках повідомлень, які привертають до себе увагу читачів.

Аналізуючи всі новини, опубліковані Укрінформом стосовно пандемії COVID-19, можна зауважити, що це інформагентство висвітлює найбільшу кількість новин щодо коронавірусу; у своїх матеріалах уникає заголовків, які можуть збентежити аудиторію, та

намагається зменшити паніку в суспільстві завдяки позитивним новинам, що стосуються пандемії 2020-2021 років.

Список використаних джерел

1.Офіційний сайт Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/block-lastnews (дата звернення: 29.03.2021).

2.Інститут масової інформації. URL: https://imi.org.ua/monitorings/yak-onlajn-media-vysvitlyuyut-covid-19-monitoryng-imi-i32341 (дата звернення: 29.03.2021).

Мельник В.В.,
студентка спеціальності «Журналістика»,
Бердянський державний педагогічний університет;
Носко А. М.
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

РОЗВАЖАЛЬНА АВТОРСЬКА ТЕЛЕПРОГРАМА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ: ДОСВІД СТВОРЕННЯ

Актуальність. За час свого існування сфера телебачення стала невід'ємною частиною життя кожної людини. Суспільство не уявляє своє життя без перегляду телевізора і стає вибагливішим. Внаслідок цього програмна сітка телеканалів стає все більш різноманітною. Одним із компонентів програмної сітки мовлення є авторські проєкти на політично-аналітичну («Антизомбі» телеканал «ICTV» Григорія Германа), розважальну («Діти проти зірок» телеканал «Новий канал» Сергія Притули), пригодницьку тематику («Світ навиворіт» телеканал «1+1» Дмитра Комарова).

Мета дослідження – розробити концепцію власної програми, описати змістову складову та технічне забезпечення. Мета реалізується в таких завданнях:

– визначити зміст поняття «авторська програма»;

– виділити різновиди авторських програм, їх жанрове втілення та функції;

– реалізувати концепцію авторської програми «Заліковка» (телеканал «ТБ-Бердянськ»).

Об'єктом нашої роботи є авторські програми, як окремий сегмент телевізійного контенту.

Предметом дослідження стали особливості роботи журналіста над авторською програмою, порядок розробки її концепції, питання технічної реалізації власного проєкту, а також його просування.

Методи дослідження – збору та обробки інформації, аналіз, порівняння, описовий.

У програмній сітці телебачення транслюють різні проєкти. Їх розмаїття добре описано класифікацією, представленою Г. Кузнєцовим. Він поділяє програми за їх соціальною значущістю:

– інформаційна (новинна) програма, що складається з 8–14, а іноді 20 епізодів (сюжетів);

– спеціалізована новинна інформаційна програма – набір новин одного профілю (мода, кримінал, автомобілі), сюди ж – передвиборні передачі з інформацією про кандидатів, їх виступами і обіцянками;

– інформаційно-аналітична програма – щоденне, щотижневе або щомісячне коментування подій, які мають значення для аудиторії. Функція таких програм – формування громадської думки;

– публіцистична програма – твір журналістики, що ставить перед аудиторією соціальні проблеми на конкретних прикладах і закликає до їх вирішення. Жанри – від студійної бесіди до теленарису і документального фільму;

– пізнавально-розважальні програми, найчастіше у формі ток-шоу;

– культурно-просвітницькі програми – драматургічно побудована розповідь або демонстрація духовних цінностей, створених людством;

– дитячі програми, їх мета яких – всебічне виховання, соціалізація підростаючого покоління;

– релігійні програми – трансляції богослужінь, телевізійні проповіді;

– спортивні програми;

– художні (ігрові) кінофільми;

– багатосерійні фільми, їх функція – дешева розвага;

– розважальні програми – естрада, цирк, які не мають видимих соціальних цілей;

– рекламні програми, виконують рекламну функцію. Особливий час, що іноді виділяється спеціальної заставкою, оголошенням [2].

У контексті нашої роботи цікавими є саме розважальні телепрограми. У «Словнику української мови» зазначено, що поняття «розважальні програми» походить від слів «розвага», «гра», «видовище», адже підґрунтям будь-якої розважальної програми є гра, отже, ці програми неодмінно мають бути видовищними, а розвага – є невід'ємною частиною поняття «розважальні програми». Дослідниця І. Веруцька у своїй роботі «Розважальна телепрограма: поняття та класифікація» зазначає, що «розважальна програма (розважальний проєкт) – це цілісний відеоряд сюжетів розважального змісту, який транслюється на телебаченні» [1].

Що ж стосується поняття «проєкт», то В. Курбатов зазначає, що «project» походить від латинського projacere – просувати щось вперед (pro – заздалегідь; jacere – просувати, кидати вперед) [12].

Одним із способів є урізноманітнення контенту і значне місце серед таких проєктів належить авторським програмам. Авторська програма на телебаченні – телевізійна програма, яка розроблена та реалізована однією особою або колективом. В її основі оригінальний авторський задум. Зміст випусків залежить від обраної теми та формату телепередачі.

На думку дослідниць С. Котляр та В. Федоренко суттєве значення у формуванні авторської програми належить її визначенню за цільовою аудиторією, тобто за призначенням. На такій основі здійснюється розподіл телепередач за їхнім типом. Наприклад:

1) інформаційно-аналітична («Факти тижня з Оксаною Соколовою», «ТСН тиждень» Алли Мазур, «Свобода слова» Андрій Куликов),

2) публіцистична («Шустер live» Савіка Шустера, «Люди. HardTalk» Наталії Влащенко),

3) пізнавально-просвітницька («Історичні фрески» Олександр Алфьоров),

4) розважально-ігрова («Світське життя з Катериною Осадчою», «Світ навиворіт з Дмитром Комаровим», «Л-маршрутка» Леся Нікітюк) [3].

Ведучий авторської програми у більшості випадків є її ж автором. Тому в даному випадку важлива особистість автора, індивідуальний підхід ведучого до висвітлення матеріалу, активна авторська позиція та впізнаване авторське «Я».

Пропрацювавши 2,5 років на місцевому телебаченні «ТБ-Бердянськ» можна з впевненістю сказати: для того, щоб виготовити телевізійний продукт, потрібно пройти низку етапів: придумати ідею та концепцію, написати тексти до випусків, знайти потрібних людей та відповідну локацію, змонтувати, віддати головному редактору на перегляд і врешті решт випустити в ефір.

«Заліковка» – це авторська програма про всі заходи та події, у яких задіяна студентська молодь.

Цільова аудиторія. Програма «Заліковка» розрахована на студентство як Бердянська, так і країни загалом, адже програма наповнена різними порадами для здобувачів вищої освіти, драйвовими заходами, святами та квестами.

Програма створена для відпочинку, адже вона розважального характеру. Переглядаючи передачу можна і посміятися, і насолодитися, і записати декілька порад. Безперечно, є і сумні моменти в програмі, такі як заходи до Дня пам'яті річниці війни. Тут глядач може згадати минуле, поміркувати та зробити висновки.

Сфера розповсюдження. Незважаючи на те, що між заходами буває великий часовий проміжок, а видавати програму в ефір потрібно відповідно до встановленої періодичності, паралельно відпрацьовуються інші ідеї, що дозволяють створити умови і залучити студентів.

Періодичність виходу програми на телеканалі – 1 раз на два тижні. У проміжках між новими випусками відбуваються повтори (їх кількість визначається загальною завантаженістю ефірного часу). Окрім виходу програми в ефірі телебачення, її також викладають на YouTube-каналі «ТБ-Бердянськ». Тут передачу можуть подивитися всі охочі та поділитися посиланням на неї у своїх соцмережах.

Підготовка до зйомки. Для того, щоб зробити якісний продукт, потрібно добре підготуватися до зйомки. Перш за все, обрати тематику для окремого випуску передачі, написати попередній план дій, знайти людей та місце для зйомки (якщо вона запланована заздалегідь), записати стенд-ап та обговорити з оператором, які кадри потрібні, записати закадровий голос (якщо потрібно), змонтувати, віддати на перегляд передачі головній редакторці і тоді вже випускати в ефір.

Тексти програм для ведучої та начитки закадрового голосу пишуться українською мовою, але гостям програми можна висловлюватися і російською (якщо їм так зручно).

Робота з людьми. Для того, щоб кожен випуск був насичений емоціями та цікавий глядачу, потрібно комунікувати з людьми. Наприклад, якщо зйомка передбачає роботу «в полі», відхід від сценарію, імпровізацію, збір оригінальних думок (заходи «КВК», «День відкритих дверей», або ювілей закладу), то потрібно обов'язково взяти коментарі у студентів, викладачів та інших гостей заходу.

Коли випуск передачі здійснюється за більш-менш чітким планом (тобто ти шукаєш гостей, локацію та пишеш повний сценарій та план дій). Наприклад, цикл передач студентам на літо – у цих передачах запрошений гість більш детально розповідає про те, як правильно готувати, яка зачіска у моді.

Усі програми, незважаючи на тематику, побудовані на діалозі ведучої та гостя. У більшості випадків гості – це розкуті студенти, які емоційно привабливі, володіють словом та можуть поділитися цікавим досвідом. Але бувають випадки, коли здобувач вищої або професійно-технічної освіти соромиться камери. У такій ситуації мені, як ведучій, потрібно «розкачати» гостя (гостю):

- заспокоїти, сказати, що все добре та не потрібно хвилюватись;
- якщо щось не вийшло, наприклад, неправильно висловився/лася, допустив/ла помилку, то можна перезаписатися, а при монтажі залишиться лише кращий варіант;
- мотивувати, що в нього/неї все гарно виходить, при цьому підбадьорювати до більшої впевненості;
- сказати, що я теж багато помиляюся, коли записую стенд-апи і разом посміятися.

Локація**.** Стосовно місця зйомки передачі, то вона обирається опираючись на тематику програми. Наприклад, якщо це порада про харчування, то потрібно шукати місце, де можна готувати.

Отже, щоб створити авторську програму, потрібно не аби як постаратися. Заздалегідь придумати план дій (як для не запланованої зйомки, так і для зйомки за планом), продумати текст, питання, та в голові вже бачити картинку, якою має бути передача «на виході». Для «соковитого» продукту потрібно залучати більше людей, в нашому випадку студентів. Адже їхні коментарі або дії (готування їжі, відгадування слів тощо) це завжди цікаво молоді та не менш цікаво дорослим (особливо батькам подивитися на свою дитину).

Список використаних джерел

1. Веруцька І. Розважальна програма та класифікація. *Науковий блог*. Національний університет «Острозька академія» : сайт. URL: https://naub.oa.edu.ua/2015/розважальна-телепрограма-поняття-та/ (13.12.2020)
2. Кузнецов Г. В., Цвик В. Л., Юровский А. Я. Телевизионная журналистика : учеб. пособ. Москва, 1998. URL: http://evartist.narod.ru/text6/23.htm (13.12.2020)

Меренкова В.В.,
студентка спеціальності «Журналістика»,
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Погребна В.Л.,
доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики,
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПУБЛІЦИСТИКИ ВІТАЛІЯ ЖЕЖЕРИ

Проблема вивчення комунікативних стратегій публіцистів залишається в центрі наукових дискусій журналістикознавців, мовознавців, психологів, літературознавців. Чимало досліджень з цього приводу належить таким вітчизняним ученим, як: В. М. Галич [1], О. Д. Кузнецова [2], К. С. Серажим [4] та ін.

Публіцистика є складовою частиною журналістики, особливо коли до неї звертаються журналісти за покликанням, талановиті професіонали. Саме таким вважаємо і Віталія Жежеру – українського журналіста, театрознавця, відомого колумніста. Він – Заслужений журналіст України (1996), Член Спілки театральних діячів України (1993), Член Спілки журналістів України (1996). Від 1985 року журналіст у виданнях: «Молода гвардія» (у 1985–1990 роках – кореспондент, завідувач відділу), «Голос України» (від 1990 року – завідувач відділу, від 1994 року – оглядач гуманітарного відділу), «Газета по-українськи» (колумніст). Співпрацює з газетою «День», журналами «Театрально-концертний Київ», «Український театр».

Колумністика Віталія Жежери є цікавим явищем у сучасній національній публіцистиці. Його колонки засвідчують оригінальний спосіб осмислення соціальної дійсності, акцентують увагу на онтологічних проблемах людини, через актуалізацію життєвого досвіду публіциста спонукають задуматися над питаннями швидкоплинності часу, людських стосунків, родової та історичної пам'яті. Публіцистика митця є малодослідженою (можна згадати лише наукові розвідки М. Свалової [3], Р. Трифонова [5], зосереджені на окремих аспектах творчості публіциста). Саме тому ми вважаємо актуальним окреслення специфіки комунікативних стратегій у колумністиці Віталія Жежери (на прикладі збірки авторських колонок публіциста «Господні комарики»), чому і присвячене наше дослідження.

Первинно термін «стратегія» запозичений з військової науки, це область воєнного мистецтва, що включає теорію і практику ведення війни, воєнних кампаній і великих бойових операцій, у ширшому розумінні – це мистецтво планування чи керівництва, базоване на правильних далекоглядних прогнозах.

Комунікативна стратегія є способом організації мовленнєвої поведінки відповідно до задуму, інтенцій комунікантів. У широкому смислі комунікативну стратегію розуміють як надзадачу мовлення, що диктується практичними цілями мовця. Комунікативна стратегія мовлення є способом реалізації задуму, вона передбачає відбір фактів та їх подання в певному висвітленні з метою впливу на інтелектуальну, вольову та емоційну сферу адресата. Іноді під стратегією розуміють низку рішень мовця, комунікативний вибір тих чи інших мовленнєвих дій та мовних засобів. З іншої точки зору, стратегію пов'язують з реалізацією набору цілей у процесі спілкування. Ці два підходи не суперечать один одному, а навпаки, доповнюють, вони в сукупності глибше розкривають багаторівневу та поліфункціональну природу мовленнєвого спілкування та його побудову.

Журналістський твір будь-якого жанру – це комунікативно-психологічне явище, складний акт мовної комунікації. Комунікативна стратегія – сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної цілі. Комунікативна стратегія впливає на жанр журналістського тексту, його композиційно-стилістичні параметри, домінування в ньому раціонально-логічних чи емоційно-риторичних типів структур, загальну тональність твору.

Публіцистика покликана впливати на думки та почуття аудиторії, створюючи нову світоглядну реальність, визначаючи певні аспекти розвитку суспільства. Основними засобами впливу на аудиторію є думки автора, погляди, переконання, емоції, які, синтезуючись, формують публіцистичний образ. Публіцистичний образ – це результат авторського осягнення дійсності, що відрізняється від інформаційного та художнього образів.

Аналіз колумністики В. Жежери засвідчив, що тексти його авторських колонок конструюється за допомогою цікавих образів, символів, психологічних деталей, серед яких образ села посідає важливе місце. Синтезуючи художній та публіцистичний аспекти, функціонуючи одночасно на духовному (сакральному) та побутовому рівнях, цей образ виступає для автора та реципієнтів своєрідною площиною обміну смислами, тим буттєвим простором, який не обмежується прочитанням тексту, а функціонує поза ним.

Оригінальність форм авторських колонок Віталія Жежери полягає в тому, що вони динамічні, «видозмінні», емоційні, легко сприймаються, мають потужний філософський зміст, вирізняються метафоричністю, тонким психологізмом, характеризуються «текучістю» форми: п’єса, щоденник, притча, спогад, новела, тощо. Ядром кожної авторської колонки виступає образ, який і формує її зміст.

Колумністика В. Жежери – це колумністика несподіваних деталей, які вміло наголошуються. Образ села в його авторських колонках – явище синтетичне, він складається з таких деталей, представлених уже на рівні заголовків: «Корова, що любила сливи», «Скошена трава», «Веранда ввечері» тощо. За допомогою художніх деталей створюються й образи людей, пов’язаних із селом. Найчастіше образи людей розкриваються через незначні побутові характеристики, спогади.

Образ села в авторських колонках публіциста – узагальнений і водночас конкретний, яскравий і неоднорідний. Природно, пов’язаний він із архетипом Дому як філософською категорією, як частиною духовного життя автора й героя. Дім у колумністиці В. Жежери – символічний, але водночас змальований конкретно, через описи двору, хатнього начиння, різноманітних побутових предметів.

Так, публіцист осмислює село й сільську хату як священний простір буття/небуття, універсальну категорію початку й кінця світу. Важливими складниками образу села в авторських колонках В. Жежери є образи рослин і тварин, здебільшого це домашні тварини.

З одного боку, вони виступають цікавими пейзажними деталями, створюють ефект присутності, допомагають чітко змалювати ту ситуацію чи подію, до якої дотичний герой. З іншого – це частини єдиного міфологічного часопростору, де все взаємозалежне.

Естетика взаємного переходу й доповнення усіх складників єдиної системи – образу села як динамічного конструкту – виводить колонки В. Жежери за межі власне публіцистичного дискурсу, актуалізуючи філософські, моральні, світоглядні питання.

Варто наголосити на тому, що в колумністиці В. Жежери важливу роль відіграють образ-деталь, спогад, миттєве враження, які не просто задають відповідний пафос, а є носіями глибинного смислу, що прихований за буденністю, звичністю описуваної ситуації.

Серед мовних особливостей індивідуально-авторського стилю Віталія Жежери можна виокремити авторську суб'єктивність, що виявляється в доборі мовних фактів; наявність стилістично простих, але семантично навантажених мовних конструкцій; ретельний добір ліричного, художнього естетизованого слова; використання комічно забарвлених слів, іронії тощо.

Журналістський (публіцистичний) аспект авторських колонок В. Жежери полягає в тому, що за буденною ситуацією, спогадом, миттєвим враженням можна побачити філософську чи соціальну проблему. Автор через майстерні узагальнення, асоціації, аналогії спілкується з читачем на теми злободенні та філософські.

Таким чином, потрібно виокремити такі складові публіцистичної майстерності Віталія Жежери, як філософське осмислення звичайних життєвих ситуацій, метафоричність, емоційність, ліризм, простота й доступність викладу думки.

Список використаних джерел

1. Галич В. Жанрово-стильові особливості авторської колонки. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Соціальні комунікації*. 2009. № 874. Вип. 1. С. 45–51.
2. Кузнецова О. Д. Засоби масової комунікації. Львів : ПАІС, 2005. 200 с.
3. Свалова М. Образна система колумністики В. Жежери. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : Соціальні комунікації.* 2012. № 1027. Вип. 4. С. 150–154.
4. Серажим К. С. Структура публіцистичного тексту: загальні підходи до текстологічного аналізу. *Наукові записки інституту журналістики*. Київ : КНУ, 2000. Т. 1 (жовтень-грудень). С. 103–114.
5. Трифонов Р. Метамовна рефлексія в авторських колонках Віталія Жежери. *Науковий вісник Ужгородського університету*. *Серія : Філологія. Соціальні комунікації.* 2013. Вип. 2 (30). С. 179–183.

Мірошниченко П. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ПОДКАСТ ЯК ТРЕНД РАДІОЖУРНАЛІСТИКИ

Двохтисячні роки в журналістиці, передусім північноамериканській і західноєвропейській, ознаменувалися винаходом такого унікального виду інформаційної діяльності, як подкастинг. Саме 2005 року автори «Нового Оксфордського американського словника» визнали слово «подкаст» найпопулярнішим словом року [8]. Власне, саме в цьому виданні подано одне з перших наукових визначень поняття «подкаст»: «цифровий запис радіопрограми або ряду таких програм, які поширюються за допомогою інтернету для

завантаження на персональний авдіопрогравач» [8]. На цілком слушну думку Н. Санакоєвої й О. Зборовської, етимологія слова «подкаст» така: «поєднання назви портативного програвача музики ”iPod” та поняття ”broadcast” – мовлення на широкий загал» [3, с. 89]. Власне, цю статтю запорізьких дослідниць 2010 р. можна вважати першою вдалою спробою наукового препарування подкасту й подкастингу в Україні. В цьому матеріалі проаналізовано актуальний закордонний науковий дискурс подкастингу, опрацьовано дослідницькі досягнення з вивчення феномена подкасту як інформаційної технології. Варто звернути увагу на список літератури до цієї статті, аби пересвідчитися в надійному науково-методологічному підґрунті погляду авторок на подкаст, його специфічні особливості, а також перспективи розвитку подкастингу як царини інформаційного виробництва зі створення подкастів. Подкастинг як складник інтернет-радіо нині цікавить О. Дмитровського [2], а як форма поглиблення знань – Т. Гиріну [1]. Автори цих матеріалів звертають увагу на виграшну сторону подкасту – переймати позитивні риси радіомовлення та трансформувати їх під впливом інтернет-технологій і особливостей споживання інформації онлайн. Це дає змогу подкасту лишатися конкурентоспроможним гравцем мас-медійного ринку протягом вже понад 20 років.

На думку укладачів посібника «Фактчекінг і медіаграмотність», «медіатренди (англ. media – засіб масової комунікації та trend – напрям, течія, спрямованість) – актуальні передові тенденції розвитку масмедійної галузі як індустрії, пов’язані насамперед із революційними відкриттями в царині технологій і маркетингу» [4, с. 44]. Подкаст цілком упевнено можна назвати медіатрендом, адже він успішно еволюціонує в унісон із розвитком, удосконаленням онлайнових технологій, мобільних розваг. Одна з найважливіших вимог до засобу комунікації – доступність – нині набула ширшого значення: доступність полягає не тільки в технічній простоті користування засобом, з мінімальними витратами часу, фізичних і моральних зусиль, а й у його змістовій доступності. Тому, власне, автори подкастів, зокрема авдіо, прагнуть створити такий продукт, який за формальними та змістовими характеристиками відповідатиме вподобанням певному сегменту масової авдиторії. Свого часу, як стверджують Н. Санакоєва та О. Зборовська, західні теоретики та практики подкастингу визначили основні характеристики подкастів: «інтимність, інклюзивність і неформальність» [3, с. 91]. При цьому й нині очевидні переваги подкастингу «полягають у його мобільності, автоматизації процесу завантаження нових подкастів, спрямованості на малі, принципово немасові авдиторії» [3, с. 91]. Власне, цих засадничих речей і принципів треба дотримуватися всім авторам, які прагнуть до ефективного подкастингу.

Сучасний подкастинг активно залучає до власних виразових засобів не тільки звук, а й відео, різноманітні форми інтерактивності. Однак подкасти й досі здебільшого асоціюються з формою авідокомунікації. Часто-густо старі й нові жанри класичної радіожурналістики стають у пригоді подкастерам у їхніх спробах «інтимно, інклюзивно та неформально» донести власне повідомлення до свого слухача. Разючою відмінністю при цьому будь-якого сучасного подкасту від сучасної ж радіопрограми є змога прослухати його в будь-який зручний час на доступній платформі, незалежно від розкладу програм. Споживач подкасту зважає лише на власний бюджет часу, актуальність і цікавість, подекуди ексклюзивність, інформації, поданої в ньому, та технічну доступність.

Новітня українська медіареальність відзначається особливим зацікавленням як професійних журналістів, так і аматорів, подкастингом як сферою поширення інформації для малих, але мотивованих авдиторних груп. Тому, до речі, представники українського громадського активізму, правозахисного журналістського руху активно поширюють важливий та здебільшого нішевий (непопулярний, немасовий) інформаційний продукт за допомогою подкастів. Однак не слід забувати, що подкаст як медіатренд має чудові іманентні властивості до монетизації. Власне, матеріали популярних в Україні медій від 2019 року [5; 6; 7] повсякчас наголошують на цій природній властивості подкасту.

Список використаних джерел

1. Гиріна Т. Аудіоподкастинг як новітня форма поглиблення історичних знань українців. *Образ*. 2017. Випуск 3 (25). С. 134–140.
2. Дмитровський О. Особливості подкастингу як основної складової інтернет-радіо. *Теле- та радіожурналістика*. 2017. Випуск 16. С. 97–101.
3. Санакоєва Н., Зборовська О. Подкастинг як вид новітніх медіа. *Діалог: медіа-студії.* № 10. 2010. С. 88–95.
4. Фактчекінг і медіаграмотність : словник термінів / О. Гороховський, О. Мельникова-Курганова, П. Мірошниченко, Н. Островська. Київ : ГО «Центр аналітики і розслідувань», 2020. 79 с.
5. Що таке подкасти та як їх слухати? URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2020/09/20/7267023/
6. «Я вас слухаю»: 36 подкастів від людей, які люблять подкасти. URL: https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/knowledge/305217-ya-vas-sluhayu-36-podkastiv-vid-lyudey-yaki-lyublyat-podkasti
7. Як зробити свій подкаст в Україні? Розповідають автори трьох успішних проектів. URL: https://hmarochos.kiev.ua/2019/08/13/yak-zrobyty-svij-podkast-v-ukrayini-rozpovidayut-avtory-troh-uspishnyh-proektiv/
8. The New Oxford American Dictionary. Erin McKean (editor). Second Edi-6. tion. Oxford University Press, 2005. 2051 p.

Напрягло В. О.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Бердянський державний педагогічний університет;
Шульженко А. С.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У час глобалізації, коли кожен, зайшовши на пошуковий сервіс та ввівши запит, може знайти будь-яку інформацію, курс долару чи стосунки Меган Маркл з королівською родиною, соціальні мережі пішли ще далі. Варто лише зайти на сторінку відомої або звичайної людини, і ти вже дізнався, що вона їла на сніданок. Соціальні мережі – це неформальні ЗМІ, які впливають на аудиторію більше, ніж офіційні видання. Саме це і визначило актуальність нашої роботи.

Мета – з'ясувати особливості оприлюднення новин у соціальних мережах Facebook, Instagram, Twitter, зіставити їх, виявити спільні та відмінні риси.

Об'єкт дослідження – специфіка публікування постів у соціальних мережах.

Предмет – особливості публікацій у Facebook, Instagram, Twitter.

У сучасному та розвинутому світі майже не можливо зустріти людину, яка не зареєстрована в Twitter, не виставляє фото в Instagram та не репостить дописи в Facebook. Варто лише натрапити на цікаву ситуацію в житті, зафіксувати її на будь-який технічний засіб, викласти в мережу і ось ти вже є громадянським журналістом без підготовки та кваліфікації. Та про що там говорити, коли самі ЗМІ та журналісти черпають новини з цих джерел.

Головна редакторка Радіо Свобода Інна Кузнецова зазначила: «Хочуть журналісти цього чи ні, але соцмережі вже стали джерелом інформації. Більшість офіційних установ,

відомств, чиновників високого рангу та відомих політиків про все, що бажають повідомити, пишуть у твітері чи фейсбуку» [1].

Для покоління XX – XXI століття Facebook, Instagram, Twitter – це не тільки феномен 2000-х років, що заполонив простори Інтернету та розум його користувачів, а й ціла унікальна екосистема, яка з кожним роком все більше й більше розвивається. Та в кожному середовищі існує свій порядок речей. Зараз ми розглянемо особливості висвітлення новин та інформації в найбільш відомих соціальних мережах.

Facebook – найпопулярніша мережа в студентському колі американських університетів, яка здобувши популярність за кордоном, дісталася й до українських користувачів. Вона дозволяє публікувати текстовий матеріал, додаючи до нього фото та відеоматеріали; якщо порівнювати її з іншими соцмережами, то Facebook має декілька додаткових можливостей, які спрощують користування ним або додають унікальності, серед них: хостинг фотографій, нотатки, віртуальні подарунки, Facebook-повідомлення, Facebook Live, Watch. Беручи до уваги українську практику, можемо сказати, що головними користувачами цієї соціальної мережі є працівники науково-освітньої сфери, а також учні, студенти та державні службовці, оскільки саме Facebook є оптимальним варіантом серед соціальних мереж для поширення повномасштабної інформації.

Instagram – соціальна мережа, що дозволяє публікувати фотографії, додавати до них текстовий матеріал та ділитися дописом через інші сервіси. Тут особлива увага приділяється саме фото/відеоконтенту, тому саме на це користувачі цієї мережі звертають увагу. Текст під фото вважається вже додатковим матеріалом, який ширше розкриває зміст, значення певного фото та публікації. Хоча Instagram і є найбільш затребуваною мережею сучасності, все ж не рекомендовано публікувати в ній дуже важливу інформацію.

Twitter – мережа мікроблогів, головною особливістю якої є короткі текстові повідомлення у формі SMS. Щоб вивести свою публікацію в «лідери», користувач може використати популярні хештеги. Слово, словосполучення або тема, згадувані частіше, ніж інші, називають популярною темою. Її тенденції стають широковідомими, як за спільним зусиллями користувачів, так і через подію, що спонукає людей говорити про певну проблему. Ці теми допомагають твіттеру та його користувачам зрозуміти, що відбувається у світі, і що таке думка людей. Оскільки соцмережа має обмеження щодо текстових символів (до 140 символів), то використовувати її для написання великого інформаційного повідомлення не дуже зручно.

Отже, ми з`ясували, що всі три аналізовані соціальні мережі дозволяють користувачам публікувати новини та інформацію, додаючи до неї фото та відеоконтент, мати двосторонній зв`язок. Проте Twitter та Instagram характеризуються своїми як технічними особливостями, так і аудиторними: сюди входить обсяг текстових символів, вікові групи, кількість доданих медіафайлів тощо. Тому можемо стверджувати, що Facebook є оптимальним та зручним варіантом для інформаційної діяльності та обміну новинами. Це ґрунтується на аудиторних та технічних можливостях цієї соцмережі, а саме: широке коло користувачів, розширені можливості щодо тексту, медіаконтенту та додатків.

Список використаних джерел

1. Інформації із соцмереж більшає, а фактчекінг не посилюється: URL: https://imi.org.ua/monitorings/informatsiyi-z-sotsmerezh-bilshaye-a-faktcheking-ne-posylyuyetsya-i29719 (дата звернення: 31.03.2021).

Онуфрієнко Г. С.,
доктор філософії у філологічних науках, доцент,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНА МОВНА КОМУНІКАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ФОРМАТУ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ЇЇ ЕКОЛІНГВІСТИЧНОГО ВИМІРУ

Останніми десятиліттями в умовах глобалізаційних тенденцій та інформатизації суспільства в національному та світовому мовнокомунікаційному просторах активно розвиваються нові трансдисциплінарні галузі. Серед них є й такі, що стосуються усіх або майже всіх професійних дискурсів. Це, зокрема, екологія теорії пізнання, соціальна екологія, екологія мови, екологія перекладу. Еколінгвістика вивчає актуалізовані особливостями часу й теперішніми потребами соціуму екологічні відносини між різними мовами як живими організмами, в тому числі й у сфері професійної комунікації.

Відомо, що термін ecology of language ще в 70-ті роки XX століття запропонував у своїй доповіді "Екологія мови" Ейнар Хауґен, висвітлюючи проблематику взаємодії соціолінгвістики та психолінгвістики, однак, як слушно зауважує К. Тараненко у своїй статті [2], сам А. Хауґен спирався на роботу К. та Ф. Вьолінгів і Н. Шутца, де екологія розглядалася і на внутрішньомовному, і на міжмовному рівні [3]. Від того часу науковий інтерес до сутності поняття екологія мови не згасав, хоча і набував різної мотивації, різних векторів пошуку та різних масштабів у різних групах природних мов індоєвропейської мовної сім'ї.

Із 90-их років XX ст. до кола пріоритетних питань інтегративного дослідження феномену екологія мови потрапили і такі, що враховують навіть правові аспекти, зокрема: контактування мов та конфліктування мов у багатомовному суспільстві, у європейському просторі, в глобальному масштабі; загибель мови та збереження мови в історичній ретроспективі і перспективі; етика та мовна гігієна; «здоров'я» мови і безпека суспільства. Здійснюються системні студіювання мовної еволюції та мовної комунікації, риторичних актуалітетів сучасної мовної комунікації та їх пріоритету в публічному форматі на матеріалі різних сучасних професійних дискурсів, висвітлюються питання медійної неекологічності та засобів її маніфестації.

У колі сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників різних аспектів публічного мовлення і мовної комунікації, у тому числі в таких нових медіа, як соціальні мережі (форуми, блоги, чати тощо), що надають особистості можливість самореалізуватися, – відомі науковці Б. Ажнюк, І. Жданова, О. Зарецька, М. Гош, О. Іванова, С. Іонова, С. Клочко, Н. Колісніченко, В. Коломієць, В. Маслова, О. Матьяш, Л. Мільнер, В. Нечипоренко, Н. Панченко, Г. Почепцов, В. Скрябіна, Л. Федюченко, В. Шаховський, В. Шляхов, T. Baker, A. Chesteman, M. Garner, E. Haugen, M. Holyday, A. Stibbe та інші. Особливості мовної комунікації, зокрема в контекстах класичного її канону і сучасної риторичної парадигми, досліджують в Україні такі університетські науковці, як Ф. Бацевич, М. Дороніна, Л. Масенко, Г. Онуфрієнко, В. Паращук, З. Партико, В. Пасинок, А. Раду, Г. Сагач, О. Семенюк, О. Сербенська, О. Чепіль, О. Яшенкова та ін. Навіть наукові конференції різних рівнів і в різних країнах повністю присвячувалися таким актуальним проблемам, як мовні конфлікти і гармонізація суспільства (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), сучасне мовознавство та екологічне мислення (Санкт-Петербурзький державний університет). «Екологія мовної комунікації у дзеркалі національної парадигми та глобалізаційних тенденцій» – це і назва третього етапу кафедральної НДР 08518 «Мовна комунікація у світовому часопросторі та професійному дискурсі» в НУ «Запорізька політехніка» (керівник – Г.С. Онуфрієнко).

Сучасний стандарт професійної діяльності індивіда неможливо навіть уявити без мовнокомунікативної та риторичної компетентностей як обов'язкових складників його професіоналізму та інтелектуалізму. Масштабні прес-конференції, політичні дебати в мас-медійних ресурсах, доступні нині для ознайомлення кожному, дійсно привертають увагу представників різних наук. Та часто-густо ця увага трансформується в небезпідставне занепокоєння, яке викликають різні факти недосконалості публічної мовнокомунікаційної діяльності деяких представників ЗМІ, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, політикуму, депутатського корпусу, соціальних служб, педагогічної спільноти і т.п., бо недотриманість вимог і норм чинної парадигми елітарного та середньолітературного рівнів мовнокомунікативної компетентності становить різновекторну небезпеку в частині повного недотримання чи порушення окремих норм екології вербального спілкування.

У багатьох ситуаціях навіть недостатньо відповідального ставлення індивіда (не кажучи про випадки повної його безвідповідальності) до своєї словесної творчості в публічній комунікації різного формату та віртуального масштабу цілком корисно згадувати яскраво метафоричну заувагу Марка Твена про те, що мовець (адресант) має віднайти і використовувати абсолютно точні , потрібні саме для цього спілкувальної контексту слова, в тому числі терміни, а не їх троюрідних братів. Письменник успішно проілюстрував свою рекомендацію, скориставшись таким найбільш зрозумілим і для всіх доступних методом риторичного переконування, як порівняння, зокрема, нетотожних за семантикою англійських лексем у паронімічній парі *lighthing* (блискавка) та *lightning* (жук-світляк).

Чимало прикладів помилкового і небезпечного своїми наслідками (наприклад, у вигляді комунікативних девіацій) ототожнення, безвідповідально легкої і невмотивованої чинними лексичними нормами взаємозаміни семантично різних слів у паронімічних парадигмах знаходимо як у різних джерелах сучасних мас-медійних ресурсів, так і в усній та письмовій формах офіційно-ділової комунікації, професійних дискурсах та різноманітних за тематикою і проблематикою наукових публікаціях великого та малого жанрового формату (пор. лексеми: *виключно – винятково, вирізнятися – відрізнятися, виконавський – виконавчий, забезпечити – убезпечити, завдання – задача, засвоювати – освоювати, змістовий – змістовний, зумовлювати – обумовлювати, дослідний – дослідницький, інформативний – інформаційний, компетентність – компетенція, недот**о**рканий – недоторк**а**нний, особистий – особовий, писемний – письмовий, степінь – ступінь, чисельний – численний* тощо).

У світовому масштабі в контексті проблеми розмаїття культур та ЗМІ до провідних ознак культури сучасного спілкування у публічних формах професійної діяльності віднесено ерудованість мовця (загальну, предметну, тематичну), інформаційну гігієну його презентацій, фахову компетентність, критичність, аналітичність, логічність і аргументованість мислення, офіційну ввічливість (коректність), тактовність (чуття міри), толерантність, шанобливість та обов'язково культуру його мовлення (нормативність, етикетність, відсутність нелітературної лексики, багатий словниковий запас , індивідуальна стилістична вправність і майстерність). Недотримання цих стандартів із різних причин, спотворення їх і повне нехтування ними розглядаються як очевидне порушення екології спілкування та мовлення, що і призводить до численних девіацій та втрати сенсу спілкування як такого, у тому числі в поширених у сучасному суспільстві форматах переговорів і публічного спору (дискусії, полеміки, дебатів), що мають відбуватися в рамках конструктивної стратегії, не переходячи в стратегію конфліктно-агресивну, яку нерідко спричиняють використані ненадійні доводи, недостатні за своєю якістю або кількістю аргументи, упереджені і необґрунтовані висновки чи зауваження, одержані, наприклад, внаслідок обробки лише одного-двох фактів, а не всіх, що складають їх множину в цілому. Осмислювання інформації (а не тільки та не стільки трансляція того, що запам'ятали) з усіх

або ж з багатьох сторін передбачає відтак і її професійно чесний (щирий) аналіз без будь-яких інформаційних маніпуляцій, і систематизацію достовірних фактів, і адекватний виклад чужих поглядів без їх свідомого чи несвідомого спотворювання, і точне цитування, і переконливість досягнутих результатів та зроблених логічних узагальнень, і вмотивовано критичне сприйняття інформації.

Тріада актуальних практичних умінь комунікантів у публічній сфері (продукування запитань, точних та по суті прочитаного, почутого або написаного , тобто вміння думати; ретельний аналіз фактів, прикладів, процесів тощо, тобто вміння переконувати; коректне аргументування, тобто вміння впливати) результує в ефективне і конструктивне спілкування на основі використання цілого репертуару мисленнєвих міністратегій, яке захищене від маніпуляцій на шляху до прийняття вмотивованого самостійного рішення.

Оскільки в сучасних умовах саме соціальні мережі створюють нову віртуальну особистість, яка не є суб'єктом географічних кордонів, актуальні проблеми мовнокомунікаційної екології, інформаційної гігієни, фільтрування інформаційних потоків особливо в мас-медійній продукції суттєво підвищують свою прикладну значущість як проблеми багатовимірні, інтерактивні, широкомасштабні і такі, що, породжуючись у соціумі, вони паралельно і формують його, визначаючи пріоритети та домінанти різновекторної мовнокомунікаційної діяльності, яка в цілому має бути комфортною, маніфестуючи також діджитал-етикет під час відеоконференцій, які набули поширеності у зв'язку з пандемією на Covid-19. Веб-камери, мікрофони, швидкість та якість інтернету теж впливають на реалізацію важливих принципів цього формату публічної комунікації – її лаконічність, ясність, регламентованість, ефективність.

Таким чином, еколінгвістичний вимір сучасної мовної комунікації, ґрунтуючись на комплексі теоретико-методологічних засад, насамперед зосереджується на проблемах як інформаційної гігієни, позбавленої дезінформування, псевдоінформування, маніпулятивності в усіх їх проявах; аналітичності, критичності, логічності й аргументованості змісту інформації; вмотивованості змісту інформування відповідними темою і метою та повній узгодженості з висновками, так і мовленнєвої довершеності в презентаційному усному і письмовому оформлюванні інформації та доречності й коректності у використанні засобів невербалістики.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко Г.С. Риторична компетентність державних службовців як чинник становлення комунікативної культури елітарного типу. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія і практика.* Одеса: ОРІДУ НАДУ при Президентові України, 2017. С. 281-283.

2. Тараненко К.В. Тенденції розвитку світової та вітчизняної еколінгвістики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31(70). Частина 2. С. 67-72.

3. Haugen E. The Ecology of language. Stanford University Press.1972. 211p.

Островська Н. В.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕССЛУЖБИ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Усе більша кількість громадських організацій усвідомлює необхідність активної взаємодії зі ЗМІ та громадськістю та створює для цього різноманітні преспосередницькі підрозділи, здебільшого пресслужби. Однак інформаційна складова роботи пресслужби громадської організації на локальному рівні не часто стає предметом вивчення науковців. Водночас активний розвиток нових форм такої взаємодії потребує теоретичного осмислення практики їхнього функціонування, що й обумовлює актуальність й мету нашого дослідження.

Особливості роботи пресслужб громадських організацій розглянемо на прикладі «Громадянської мережі ОПОРА» − позапартійної та фінансово незалежної загальнонаціональної соціальної мережі активістів, громадських організацій, неінституціоналізованих об'єднань громадян, органів самоорганізації населення з горизонтальною (мережевою) структурою та самоврядним управлінням на засадах багатолідерності. Громадянська мережа «ОПОРА» зареєстрована Міністерством юстиції України і офіційно функціонує з 29 вересня 2006 року.

«ОПОРА» має свої самоврядні осередки у регіонах України, до складу кожного осередку Громадянської мережі входить підрозділ у вигляді професійної пресслужби [1].

Основною метою запорізького осередку «Громадянської мережі ОПОРА» є активізація громадської участі в політичному процесі через вироблення і впровадження моделей впливу громадян на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Серед стратегічних цілей «Громадянської мережі ОПОРА»:

1) забезпечення відкритості і прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні;

2) підтримка та розвиток суспільних груп і середовищ на рівні місцевих громад, їх об'єднання в загальноукраїнську мережу співпраці і комунікації;

3) розробка та впровадження інноваційної системи навчання громадських активістів [1].

«Громадянська мережа ОПОРА» як громадська організація має свою власну пресслужбу, яка виконує роль інформаційного центру. Вона є тією основною структурою, яка забезпечує збір, обробку, збереження і трансляцію інформації в зовнішнє середовище.

Пресова служба «ОПОРИ» в установленому порядку в межах своєї компетенції контактує із засобами масової інформації. Вона координує діяльність Мережі в Запоріжжі та області з питань інформування населення про діяльність організації (про перебіг виборчого процесу в Запоріжжі та області). Контроль за діяльністю пресслужби здійснює координатор Запорізької мережі «ОПОРА», а також безпосередньо головний інспектор із зв'язків з громадськістю (прессекретар). До головних обов'язків прессекретаря входить організація різного роду ПР-заходів, взаємодія з керівниками підрозділів організації, а також участь у безпосередньому формуванні внутрішнього інформаційного поля. Це поле представляє собою добре налагоджені комунікаційні лінії для передачі оперативної інформації через регіональні ЗМІ [2].

Одним з типів активної діяльності Мережі є громадське спостереження, тому важливу роль відіграє зв'язок прессекретаря саме з громадськими спостерігачами, які поділяються на довготермінових та короткотермінових. Особливу увагу варто приділити саме довготерміновим спостерігачам, адже вони є каналом інформування про перебіг виборчого процесу. Отже, до основних завдань довготермінових спостерігачів «ОПОРИ» входить:

1) залучення у кожен аспект соціально-політичного життя свого району або регіону;

2) повна обізнаність у політичній ситуації у своєму районі; фіксування порушень

на матеріальні носії (фото-, відеозйомка);

3) слідкування за роботою виборчих комісій, місцевої влади й оцінка їхньої роботи на предмет відповідальності українському законодавству (контроль за здійсненням відезйомки під час виборів);

4) відвідування зустрічей кандидатів і агітаторів від кандидатів із виборцями, а також фіксування основних тез виступів політиків;

5) надання оцінки рівня виявленого інтересу виборців до виборів;

6) уважне відстеження виступів у місцевій пресі, на телебаченні та радіо;

7) тісний взаємозв'язок із прессекретарем організації [1].

Спостерігачі працюють безпосередньо у день виборів і одним з їхніх найголовніших завдань є спостереження за ходом виборчого процесу, а також фіксування та інформування прессекретаря про порушення з місць виборів, а також про загальний стан виборчої ситуації. Інформація, отримана від спостерігачів, допомагає прессекретареві виконувати основні завдання, а саме:

– підготовка новин;

– написання аналітичних статей;

– обробка та перевірка інформації від обласних координаторів та довготермінових спостерігачів;

– підготовка матеріалів, організація інтерв'ю координаторів;

– комунікація з адміністративним (головним) офісом;

– організація пресконференцій та інших публічних заходів;

– робота із соціальними мережами в регіоні;

– пошук інформаційних партнерів;

– комунікація з пресою;

– просування інформації (розсилка новин, створення та ведення бази журналістів);

– підготовка презентацій, графіків, карт та іншої візуальної продукції;

– інтерв'ю з кандидатами мажоритарниками та керівниками штабів;

– адміністрування регіональних вебсайтів;

– моніторинг ЗМІ, медіа-звіт.

Виходячи з усіх вище вказаних завдань, варто наголосити на тому, що робота прессекретаря «ОПОРИ» потребує не тільки широких знань практично з усіх питань внутрішньої та зовнішньої політики, а й високого рівня підготовки, відчуття міри і рівня своєї компетентності. Головним у роботі прессекретаря аналізованої організації є не тільки тримати руку на «пульсі подій», а й чітке дотримання принципу неупередженості, точності і нейтралітету, тобто при висвітленні виборчих процесів керівник пресової служби має бути об'єктивним та неупередженим, за будь-яких обставин не виявляти жодної прихильності чи негативу до тієї чи іншої кандидатури чи партії [2].

Серед основних суспільно важливих функцій пресслужби «ОПОРИ»: інформаційна, моніторингова, управлінська, сугестивна та організаційна (комунікативна).

Інформаційна функція полягає в постійному доведенні до громадськості новин щодо змін у політиці, освіті, житлово-комунальній сфері тощо. Моніторингова функція відповідає за підготовку підсумкових звітів, оглядів роботи організації, наприклад, моніторинг всіх етапів виборів, звіт про роботу Верховної ради тощо. «ОПОРА» постійно здійснює збір, аналіз, узагальнення та подання інформації про стан громадської думки і ставлення засобів масової інформації до діяльності Мережі. Управлінська функція спрямована на досягнення цілей, що мають на меті проведення виборчої політики, яка забезпечує стале функціонування та розвиток системи завдяки інформаційному обміну. Сугестивна функція дозволяє ефективно впливати як на громадськість, так і на представників владних структур. Організаційна (комунікативна) функція забезпечує організацію інформаційного простору навколо організації. Вона включає в себе систематичну організацію і проведення

пресслужбою різного роду заходів, прийомів, поїздок, форумів і т. д. Серед них: пресконференції, круглі столи, брифінги, інтерв'ю із представниками ЗМІ. До завдань аналізованої пресслужби також входить підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів для ЗМІ.

Матеріали Запорізького представництва Громадянської мережі «ОПОРА» в обов'язковому порядку представлені на сайті організації [2].

Офіційний (центральний) сайт Громадянської мережі «ОПОРА» є головним джерелом інформації. Саме тут можна знайти будь-яку інформацію стосовно роботи громадської організації. Сайт «ОПОРИ» забезпечує громадськість (користувачів) всією необхідною (актуальною) інформацією, що є основою функціонування Мережі. Сторінка Запорізької філії Мережі містить ряд матеріалів, що є результатом роботи регіональних і місцевих спостерігачів організації, а також прессекретаря організації. Інформація сайту подається під рубриками, які включають в себе такі інформаційні блоки: «Парламент», «Вибори», «Освіта», «Житло», «Самоврядування», «Відкриті дані», «PDF UA» та «Анонс» [2].

Таким чином, специфіка роботи пресслужби «ОПОРИ» безпосередньо пов'язана із специфікою діяльності самої організації. Виступаючи посередником між «ОПОРОЮ» та ЗМІ, вона виконує низку основних завдань, серед яких: організація оперативного висвітлення повсякденної діяльності спостерігачів «ОПОРИ» з місць виборів; організація та висвітлення різних заходів; організація пресконференцій керівництва, зустрічей з представниками засобів масової інформації, інтерв'ю та інших відповідних заходів. Офіційний інформаційний сайт Мережі є джерелом інформування населення про роботу організації. Діяльність пресслужби підпорядкована основним принципам, а саме: законності, відкритості та оперативності. Основними функціями пресової служби Мережі «ОПОРА» є моніторингова, організаційна (організація заходів), взаємодія зі ЗМІ, а також інформаційна та управлінська функції.

Список використаних джерел

1. Опора / Офіційний сайт Громадянської мережі «ОПОРА». URL: http://oporaua.org/
2. Опора. Запоріжжя. URL: https://www.oporaua.org/region-news?region=zaporizhzhia

Отрішко Д.В.,
студент спеціальності «Журналістика»
Бердянського державний педагогічний університет;
Костромицький Р.І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

ЖАНРИ СПОРТИВНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Кожна людина має свій улюблений вид спорту: комусь до вподоби футбол, іншому – баскетбол. І, звичайно ж, ми слідкуємо за тими подіями, які відбуваються в нашому улюбленому спорті: дивимося матчі, спілкуємося на різних форумах, присвячених спортивній тематиці, вболіваємо за нашу команду. Але більшу частину нашого часу кожного дня ми присвячуємо читанню новин, цікавих статей, оглядів, коментарів, репортажів. Це всім нам знайомі жанри журналістики.

Спортивній журналістиці доступні усі ці жанри. Кожного дня відбуваються нові матчі та зростає кількість змагань. Тому і матеріалів, які друкують журналісти, стає все більше. Він

виходить на сторінки газет та журналів з метою зацікавлення та інформування читача про спортивні події.

Мета дослідження – проаналізувати жанри спортивної журналістики в сучасних друкованих ЗМІ. Спортивна журналістика, як ніякий інший вид публіцистики характеризується різноманітністю своїх жанрів. Їх усі можна умовно поділити на три групи: інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні.

У спортивній інформації істотну роль відіграють чотири основних інформаційних жанри: замітка (або новина на радіо та ТБ), репортаж, звіт і інтерв'ю.

Найчастіше новини передаються у формі замітки або кореспонденції. Замітка (новина) служить тільки для повідомлення про факт, в кореспонденції можливий його короткий аналіз і коментар. Обидва жанру відрізняються невеликим, з погляду усталених уявлень, обсягом, і найчастіше присвячені одній певній події. Принциповим тут є короткий і точний виклад актуальної інформації. Ці оперативні матеріали притаманні як спеціалізованим спортивним, так і неспеціалізованим виданням, де публікуються матеріали про спорт.

Спортивний репортаж поєднує ознаки багатьох жанрів, має багато спільного з кореспонденцією, звітом та інтерв'ю. Як пише дослідник Жан-Домінік Буше, звіт належить до «сидячих» жанрів, працюючий над ним, журналіст залишається більш-менш пасивним, він подає інформацію нейтрально. Натомість репортаж належить до «стоячих» жанрів, як, наприклад, розслідування та інтерв'ю. У цьому випадку журналіст поводиться як активний співучасник події, він той, хто здійснює її режисуру. Спортивний репортаж дозволяє побачити, звертається до почуттів за допомогою вражень [1].

Аналітичні жанри, так само як і інформаційні, мають велике значення в розкритті характерних рис спортивної інформації. Основне значення аналітичних матеріалів полягає саме в розкритті змісту, в установці значення, в оцінюванні, у формуванні висновків і пророкуванні можливих варіантів розвитку самих різних і найзаплутаніших ситуацій у спорті. Слід зазначити ще, що в даному випадку важлива наявність авторського погляду, власної думки, аргументованої позиції – чим більше полемічної, тим краще для газети і цікавіше читачеві, тим гостріше і більш захоплююче буде виглядати поставлений у матеріалі питання і запропоновані журналістом варіанти відповіді на нього.

Одним з найпопулярніших видів друкованої спортивної журналістики можна назвати аналітичну статтю, яка «характеризується постановкою і розробкою проблеми на основі аналізу явищ, зіставлення фактів і теоретичних узагальнень» [2, с. 34].

Художньо-публіцистичні жанри також включають факти, містять аналіз, але вже на іншому рівні, вирішують дещо інші завдання, головна з яких – демонстрація фактів і явищ за допомогою художніх засобів і творчих методів публіцистики. Не просто повідомлення про подію, і навіть не оцінка цієї події, а розкриття загального характеру сталося в ламанні сприйняття автора – ось що виходить на перший план [3].

Прикладом художньо-публіцистичних жанрів може служити портретний нарис, який має складну і багатогранну природу. З одного боку, він будується за законами художньої літератури, а з іншого – за законами публіцистики.

Зазвичай нарис визначається як невеликий художній твір, в основі якого лежить відтворення реальних фактів, подій, осіб. «Нарис – малий художньо-публіцистичний жанр, у якому автор зображує дійсні події та факти. Найчастіше нариси присвячуються відтворенню сучасних подій чи зображенню людей, яких особисто знав письменник» [4, с. 276].

Що стосується мови спортивних текстів, то вона має ряд особливостей. Серед основних властивостей спорту, що впливають на мову спортивних текстів Г. Солганик виділяє такі: дух змагання, конкуренції; творчість (пошуки резервів, нових методів досягнення високих результаті); драматизм боротьби, долання фізичних, моральних, психологічних труднощів; масовість, популярність, привабливість; естетичність (краса, емоційність). Мова спортивних

текстів є дещо специфічною, що пов'язано з численними мовними помилками, які виникають через надмірну експресивність журналістів або швидкість передачі інформації [5].

Отже, в нашій країні спортивна журналістика розвивається в основному в двох напрямках: телебачення та інтернет-ЗМІ. На жаль друкованих засобів масової інформації, які працюють в напрямку спортивної тематики, дуже мало. Залишилося декілька газет та журналів, які можуть зникнути через пару років, адже все більша аудиторія переходить до інтернет-видань, які є доступнішими і не потребують затрат на їх користування.

Список використаних джерел

1. Буше Ж.-Д. Репортаж у друкованій пресі; Ж.-Д. Буше. Київ, 2003. 104 с.

2. Дяговец И. И. Журналистская жанрология: Учебное пособие для студентов факультета «Журналистика». М. : Норд-Пресс, 2009. 88 с.

3. Жанри спортивної журналістики в сучасних друкованих ЗМІ, URL:https://stud.com.ua/37698/zhurnalistika/zhanri_sportivnoyi_zhurnalistiki_suchasnih_drukovanih

4. Галич О. А. Теорія літератури : підручник за наук. ред. О. Галича. Київ : Либідь, 2001. 408 с.

5. Солганик Г. Я. О языке спортивной журналистики. Спорт в зеркале журналистики. Москва, 1989. С. 143–157.

Панченко С. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЗМІСТОВІ КОНОТАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ

На ринку журнальної періодики України маємо сьогодні доволі різноманітну, перманентно змінювану та постійно доповнювану нововведеннями типологічну палітру видань. Такі зміни спричинені різноманітними чинниками: формою власності, фінансово-економічним становищем, читацькими запитами, миттєвою реакцією на потреби та вимоги аудиторії.

Журнали займають важливе місце в медіаіндустрії, що визначається їхньою специфікою. Споконвічно, з моменту свого виникнення у кінці XIX століття, журнали намагалися заповнити прогалину між газетами й «серйозними», «інтелектуальними» виданнями. Адже журнал має значний обсяг, велику кількість різнотемних матеріалів, які відповідають загальній концепції журналу і є актуальними для суспільства.

Під час створення нового журналу найважливішим завданням є заповнення певної ніші серед інших видань, а для цього потрібно додержуватися типологічних ознак конкретного твору друку. Тип журналу визначає його зміст і, відповідно, оформлення, адже зміст і оформлення – дві рівноправні складові видання. Від типу журналу залежать його архітектоніка, елементи і комплекси, оформлення обкладинки і внутрішня структура.

Сучасні журнали розділяються на дві великі групи: загальні і спеціальні. Загальними є аналітичні, загальнополітичні, науково-популярні, розважальні (для організації дозвілля, жінок, молоді, чоловіків, людей похилого віку, дітей). В них простежується чітка, стала рубрикація, що відображає різні сфери життя суспільства, а на обкладинку виноситься найяскравіша економічна, політична, соціальна, культурна подія, обличчя популярної людини [2].

Сучасні дослідники журналістикознавства вважають закономірним входження спеціалізованих видань до системи сучасних ЗМІ. Наприклад, О. Акопов аналізує проблему диференціації спеціалізованих видань [1]. В. Шевченко досліджує видання, які звернені до одного проблемно-тематичного напряму щодо локальної аудиторії [8].

Такий характер змістової конотації контенту свідчить про те, що видання надає перевагу не інформаційній функції, а формуванню суспільної та духовної свідомості. Незважаючи на традиційну відсутність орієнтації культурологічного журналу на рекреативну, розважальну, практико-консультаційну функції, на сьогодні журнали про культуру знайшли своє відгалуження і серед рекреативної журнальної періодики – «культурне дозвілля»: журнали-телегіди, кіножурнали, популярні й довідкові журнали-гіди по театрах і музеях тощо. За періодичністю культурологічні журнали переважно є щомісячниками. Серед найбільш знаних (як тих, що припинили своє існування, так і нині існуючих) – «Сучасність», «Всесвіт», «Родовід», «Ї», «Четвер», «Авжеж!», «Українська культура», «Кур'єр Кривбасу», «Відродження», «Політика і культура», «Освіта і культура», «Дзвін», «Універсум», «Світло і тінь», «Образотворче мистецтво» та ін.

Зважаючи на те, що змістовими параметрами культурологічного часопису є багатовекторні галузеві домінанти: мова, освіта, наука, література, театр, живопис, архітектура, скульптура, музика, усна народна творчість, звичаї, обрядовість, мораль, соціокультурні проблеми тощо, слід звернути увагу на його концептуальну структуру.

Складником культурологічного дискурсу, на думку В. Ковпак, є культурний образ держави, тобто образ, що відтворюється за допомогою засобів масової інформації (у нашому випадку – культурологічних журналів) і слугує для досягнення прагматичного ефекту – вплинути на розум і почуття адресата як члена суспільства і сформувати певну думку щодо стану культури держави, певне ставлення до неї, яке виражається у вигляді позитивної або негативної оцінки. До структури образу входять ключові слова, а також концепти, що ними позначаються [4].

У межах концептологічного підходу культурологічний дискурс можна поділити на такі концептосфери: мистецтво, історія, філософія, етнографія, соціологія, психологія, політологія, освіта і наука. Наприклад, складовими концептами концептосфери «мистецтво» є: архітектура, скульптура, живопис, музика, хореографія, театр, кінематографія, література, а у межах концептосфери «етнографія» виділяють такі концепти: звичаї, обряди, народна мораль, усна народна творчість тощо.

Концептуалізація культурологічного простору полягає у спробі розкласти культурологічний дискурс на складові – концепти як соціально-ціннісні явища культури, що, у свою чергу, об'єднуються у концептосфери», – зазначає В. Ковпак [4, с. 11].

У пошуку нових форм вираження факту журналісти культурологічних часописів звертаються до творчої інтерпретації дійсності, вносячи туди новий філософсько-естетичний зміст. У художньому вираженні факту символ давав багатозначну іномовність і непроникненість образу (розгерметизація факту), вихід свідомісної інформації на рівень неусвідомленого («речей в собі» та ідей, що знаходяться за межами сприймання). Символ замінює художній образ як відображений факт. З одного боку, це своєрідна «загерметизація» реального в інформації (факті), з іншого – знаходження нової змістової форми інформації (прорив до схованих реальностей, до ідеальної суті світу, до «нетлінної краси»), звідси – несприйняття навколишнього життя, трагічне передчуття. Зокрема, приміром, концептуальне наповнення журналу «культурного опору» «ШО» або культурологічного «нерегулярника» під екзотичною назвою «Ї» та ін.

Громадська організація «Незалежний культурологічний часопис «Ї»» є недержавною громадською організацією, що досліджує проблеми культурології, політології, філософії [7]. Головними напрямами її діяльності є вивчення міжетнічних стосунків, проблем цивілізаційних розламів і адміністративних кордонів, формування європейської

ідентичности і питань европейської інтеграції, сучасного політичного дискурсу. Концептосфера та змістові конотації «Ї» пов'язані з карнавально-ігровим перетворенням світу і на когнітивному рівні торкається масової психології: читачам не вдається скористуватися виданням як «гарячим медіа», закладені глибинні ціннісні смисли спричинюють тривалий оцінний ефект.

В анотації видання «ШО» зазначено: «Український журнал культурного опору, що авторитетно аналізує найбільш важливі культурні події в країні та за кордоном [6]. Журнал з'явився у 2005 р. на зламі міфу про «помаранчеву надію», коли в українському суспільстві відчувався дефіцит щодо нового інтелектуального камертону. Видання, яке орієнтує читача на культурний опір, залучало до діалогу професійних письменників та письменників-початківців, художників, режисерів, музикантів, артистів, продюсерів, створюючи платформу для обговорення питань. Концепція «ШО» не схожа ні на популярну пресу (як глянцеві журнали чи суспільно-політичні тижневики), ні на інші часописи, котрі спеціалізуються на культурно-мистецькій критиці. Від перших «ШО» відрізняється змістом та негативним ставленням до всього, що можна класифікувати як «глянець» (мода, світські вечірки, телебачення тощо), від других – кращою якістю друку та новаторством [3, с. 172].

«ШО» займає передові позиції на ринку журналів культурно-мистецької проблематики, не поступаючись журналам «ART-Ukraine», «Українська культура», «A–Z Art» і «Мистецькі грані», часописам «Ї» та «Критика». Не зважаючи на конкуренцію, має постійну аудиторію та пізнавану модель видання, на формування якої впливає провокаційна стилізація журналістських матеріалів як надання візуальної форми та естетичної привабливості авторському тексту.

Журналісти відроджують тип ученого-митця як феномен духовного розвитку людства, утверджують зв'язок ЗМІ з мистецтвом. У зображенні дійсності зберігають принцип універсалізму з акцентацією на глибину відкриттів, яка досягається синтезом наукового й художнього підходів. В. Мансурова, зокрема, зазначає, що особливістю інтелектуально-творчого мислення є сплав міфологічних елементів із науково-філософським аналізом, що зумовив особливий поворот у поетичній творчості – перетворення тексту на своєрідну паралель філософії, особливу форму абстрактного мислення, яка полягає в концепції: творчість – вищий синтез, що перетворює журналісти на митця [5].

У цілому, культурологічний журнал є перспективним типом журнального видання, предметно-тематичний діапазон якого визначає інтегративний характер культурології, а цільова аудиторія характеризується як інтелектуальна, так звана «елітарна». Як правило, такі журнали пропонують пізнавальну (позаоперативну) інформацію, «образну» (позачасову) та інформацію поглиблено-аналітичну. Місце культурологічних часописів у сучасній медійній реальності пов'язане з орієнтацією на аудиторію, яка прагне свободи від штампів, обмежень та повчань в осмисленні картини світу. Концепція, змістові конотації та візуальне оформлення часописів роблять їх не схожими ні на популярну пресу (як-от глянцеві журнали чи суспільно-політичні тижневики), ні на інші часописи, котрі спеціалізуються на культурно-мистецькій критиці.

Список використаних джерел

1. Акопов А. Методика типологического исследования периодических изданий (на примере специальных журналов). Иркутск : изд-во Иркутского ун-та, 1985. 96 с.

2. Аникина М. Типология периодической печати. Москва : Аспект Пресс, 2007. 236 с.

3. Голоднікова Ю. Журнал «ШО» як форма журналістської творчості. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2010. Т. 38. С. 173–175.

4. Ковпак В. Концептуальна структура як типологічна ознака культурологічного журналу. *Методологія і методика досліджень.* 2010. Вип. 11. С. 9−13.

5. Мансурова В. Журналистская картина мира в постмодернистской парадигме творчества. *Известия АГУ. Философия и журналистика*. 1997. № 2. С. 117–118.
6. Офіційний сайт журналу «ШО». URL: http://sho.kiev.ua/
7. Офіційний сайт незалежного культурологічного часопису «Ї». URL: http://www.ji.lviv.ua/ji-arhiv.htm
8. Шевченко В. Типологія сучасних журналів – засіб вивчення світогляду суспільства. *Наукові записки інституту журналістики*. 2007. Т. 28. С. 43−48.

Пилипенко А.В.,
магістрантка спеціальності «Журналістика;
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Хітрова Т.В.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФУД-БЛОГІНГУ

Інформаційним каналом «харчової» комунікації сучасних ЗМІ є способи споживання їжі, обстановка й оточення, в якому здійснюється обмін тими чи іншими значеннями. Аудиторія чекає від ЗМІ задоволення від символічного контексту концепту «їжа». Бурхливий розвиток різноманітних видань, телепередач, де «їжа» стає об'єктом обговорення та візуалізації, спричинений постійними змінами форм гастрономічної культури, а способи приготування і споживання стають важливою частиною повсякденного життя сучасної людини, змінюючи функцію простого задоволення біологічної потреби.

У зв'язку зі стрімким зростанням популярності даного сегмента людського життя, ЗМІ різної спрямованості активно впроваджують фуд-контент. Сучасне суспільство – суспільство споживання – тому ЗМІ мають допомагати своїм читачам, глядачам розбиратися в різноманітті гастрономічних культур, в здоровому і правильному харчуванні. Періодичні видання, або окремі рубрики, телевізійні програми або ток-шоу можуть подавати концепт «їжа» через призму тревел-журналістики, етнічних матеріалів, туризму, медицини та організації здорового способу життя, культури, етикету. Процеси споживання їжі перестають бути просто способами задоволення біологічної потреби і стають однією з важливих сторін повсякденного життя сучасної людини, які знаходять своє відображення в науці, ЗМІ, рекламі, фольклорі тощо.

Попри значний практичний інтерес до приготування та споживання їжі, гастрономічний концепт залишається новим для медійного дискурсу. Перш за все, у сучасному масмедійному та науковому середовищі констатується неоднозначність самого поняття «фуд-журналістика», і як результат – відсутнє теоретичне осмислення цього терміну. Натомість, спостерігаємо похідні від даного поняття, а саме гастрономічна та кулінарна журналістика. Ці поняття можуть по різному трактуватися сучасними дослідниками. Деякі визначають їх як самостійні, інші – споріднені та цілком тотожні. Серед усього різноманіття термінів, що використовуються в гуманітарних дослідженнях їжі, поняття «фуд-журналістика», як одне з найбільш уживаних, набуває все більшого поширення. Це сучасний термін, і на сьогодні він залишається багатозначним. Найчастіше під ним розуміють огляди ресторанів та збірники рецептів.

Осмисленню цих термінів у контексті саме журналістики на сьогодні присвячено не багато робіт, тому доводиться виявляти їх значення виходячи з контексту їх вживання, а також етимології. Тому формулюємо таке трактування похідних від фуд-журналістки понять: «гастрономічна журналістика» – мас-медіа-тексти, розповіді про їжу, традиції її споживання.

Термін «гастрономічна журналістика» включає в себе текстові структури, пов'язані з процесом харчування, при якому враховуються учасники, умови, способи спілкування, середовище, в якому протікає розмова, місце і час комунікації, цілі і мотиви, а також жанр і стиль мовлення;«кулінарна журналістика» – розповіді про техніки приготування, технічне забезпечення та рецепти. Кулінарна журналістика спирається здебільшого на глядача як на «споживача». У таких медіа часто зустрічаються різні рецепти, цікаві факти, огляди критиків, словом, все те, що кожен день може бути цікаво читачеві. Ця інформація містить у собі як розважальний, так й інформативний елемент. До кулінарної журналістики відносимо спеціалізовані видання, де превалює кулінарна тематика.

Українська медіасфера перенасичена фуд-контентом – кулінарні шоу та програми, періодичні видання, окремі рубрики, колонки, блоги – стають все більш читабельними та затребуваними своєю аудиторією. Пов'язано це, насамперед, з тим, що сучасне суспільство – суспільство споживання – тому ЗМІ мають допомагати своїм читачам, глядачам розбиратися в різноманітті гастрономічних культур та трендів, в здоровому і правильному харчуванні; медіа мають знайомити аудиторію з цікавими людьми, які працюють у цій галузі; з країнами, де більш позитивно та стрімко розвивається ця галузь; давати можливість вибору серед великої кількості різноманітних рецептів та кулінарних процесів.

На сьогоднішній день майже кожен телевізійний канал виробляє власне кулінарне шоу. Кожен телеканал вдосконалює свій медіапродукт: запроваджує нові формати, нові, ексклюзивні підходи до репрезентації гастрономічної тематики. Так, наразі, найбільш рейтинговими програмами є: «МастерШеф» (СТБ), «Все буде смачно» (СТБ), «Готуємо разом» (Інтер), «Король десертів» (1+1), «Свекруха чи невістка?» (Україна). Шоу «МастерШеф» – програма про змагання між кухарями-аматорами за звання кращого кулінара України, грошовий приз та можливість навчатися у французькій школі кулінарії. Програма шоу складається із спеціальних тематичних конкурсів, які з кожним сезоном оновлюються та ускладнюються. Зазначимо також, особливістю «МастерШеф» є пост-коментарі, які вводяться у програму для пояснення глядачам конкурсів, процесів приготування, емоційного стану учасників, їх відносин тощо.

На відміну від кулінарного шоу «МастерШеф», де головною метою є змагання за приз, проект телеканалу Інтер «Готуємо разом» кардинально відрізняється своєю специфікою. Це – «кулінарна книга», за допомогою якої глядач може не тільки дізнатися нові рецепти та інформацію про корисні властивості продуктів, але й навчитися готувати «у прямому ефірі» разом із ведучими. У випусках програми для телеглядачів ведучі в ролі гідів роблять віртуальні гастрономічні тури Іспанією, Францією, Італією та іншими країнами не покидаючи своїх домівок.

Відмінні особливості має і кулінарний проект «Все буде смачно». У ньому знамениті кухарі розповідають секрети приготування відомих страв, проводять детальні майстер-класи. Глядачі вчаться разом із зіркою готувати по-новому, записують рецепти та дегустують приготовлені у студії страви.

Кулінарний проект «Король десертів» – ще один приклад «несхожого» своєю спрямованістю на інші шоу. Істотна відмінність у тому, що учасники тут готують лише десерти. Серед подібних до «МастерШеф» особливостей – боротьба за грошовий приз і навчання у престижній школі кулінарії.

«Свекруха чи невістка?» – кулінарне шоу з двома учасницями (кожного випуску – новими невістками та свекрухами). Згідно формату шоу, перед кожною господинею постає завдання за відведений час приготувати улюблену страву героя (чоловіка та сина учасниць), відповідно до власних вподобань, які він озвучує в студії. Переможницю кулінарної дуелі обирає сам голова сімейства після дегустації.

Отож, констатуємо, репрезентація фуд-тематики сучасними телеканалами стала невід'ємною та затребуваною аудиторією частиною сучасного масмедійого процесу.

Визначається це, перш за все, великим попитом, кількістю переглядів та кількістю самих кулінарних шоу, програм та блогів, які з кожним днем набирають все більшої популярності. З огляду на це, вважаємо, дослідження специфіки функціонування фуд-журналістики, особливостей контенту видань, блогів та телеформатів такого типу залишається актуальним та таким, який потребує наукового обґрунтування та осмислення.

Погребна В.Л.,
доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики,
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БЛОГЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОШТОВХ ДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

Громадська організація «Соціальна взаємодія», Національний університет «Запорізька політехніка» спільно з Фундацією прав людини взяли участь у реалізації Проєкту з відновлення миру і діалогу для внутрішньо переміщених жінок «Голос жінки має силу 2020» за підтримки Інституту міжнародних культурних зв'язків (Institut für Auslandsbeziehungen) та Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина.

Проєктом було охоплено приблизно 5000 осіб різних вікових категорій, без гендерних обмежень та обмежень за соціальним статусом, серед яких: 5 амбасадорок зі своїми групами учасників, 50 блогерів (викладачі та студенти НУ «Запорізька політехніка»), місцеві громадські активісти, молодь з активною громадською позицією, соціально активні мешканці міста Запоріжжя, представники ЗМІ, представники органів місцевого самоврядування.

Амбасадорки (авторки та виконавиці міні-проєктів «Громадяни і реформи ЖКГ» (Мішина Ірина), «Конфлікт і підліток!» (Романенкова Людмила), «Дозвілля молоді» (Сакун Анна), «Жінка-лідер – це саме ти!» (Дергач Маргарита), «Допомога у скруті» (Липова Наталія)) зібрали навколо себе активістів і разом з ними впливали на учасників процесу демократизації шляхом спільної діяльності під час проведення блог-кафе, тренінгів, дебатних клубів, фотовиставки, велопробігу, арт-акції та ін. Усі ці заходи були спрямовані на розширення можливостей жінок, інтеграцію їх у місцеві громади, створення простору для повноправної участі жінок у вирішенні питань, пов'язаних з побудовою миру та встановленням безпеки на національному рівні.

Завдяки проєкту у житті нашої цільової групи відбулися зміни: його учасники (50 студентів та викладачів спеціальності «Журналістика») стали вести свої блоги на www.mustpost.today, у них з'явилась можливість продемонструвати свою позицію щодо нових суспільних викликів, пов'язаних із карантинними заходами в Україні, питань адаптації переселенців до нових умов життя, гендерних, культурних, соціальних та екологічних проблем. На mustpost.today було розміщено біля 700 публікацій, які впливали на різні групи цільової аудиторії: для внутрішньо переміщених осіб вони виконували інформаційну, просвітницьку та прагматичну функції, для мешканців регіону та представників традиційних медіа – функцію форуму, формування порядку денного та функцію соціальної організації. На рівні влади та громадських організації вони привертали увагу до гендерних та соціальних проблем, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, у регіоні. Наприклад, Дар'я Пузир у публікації «Работу находит тот, кто ее ищет» дає поради переселенцям, які шукають роботу [1], вона ж у публікації «Курс виживання для переселенців» торкається соціальних, правових, освітніх проблем внутрішньо переміщених осіб [1].

Більшість публікацій присвячена новим суспільним викликам, пов'язаним із карантинними заходами в Україні, проведенням місцевих виборів в умовах карантину, питанням адаптації переселенців до нових умов життя, гендерним, культурним, соціальним та екологічним проблемам. Є публікації, присвячені актуальним культурним заходам та соціальним акціям у місті Запоріжжя (екологічний форум «Маю право дихати», інклюзивна вистава «Коли друзі поруч», створення нових муралів та веб-порталу «Запорізька спадщина», Перший жіночий форум, ЛГБТ-прайд) та у світі (міжнародні ініціативи і кампанії у боротьбі з домашнім насиллям, протести проти заборони абортів та боротьба за права жінок у Польщі, Всеукраїнський день бібліотеки тощо), висвітлюються заходи, що відбулися у рамках проєкту «Голос жінки має силу 2020.

Низка публікацій присвячена актуальним календарним датам (Міжнародний день дівчат, День міста в Запоріжжі). Актуальними календарними датами серпня були День Незалежності України, День державного прапора. 24 серпня 2020 року в місті Гуляйполе Запорізької області відбувся патріотичний велопробіг, присвячений Дню Прапора та Дню Незалежності України (про це йдеться в публікації «Велопробіг «Я – частина України» [1]. Висвітлення та проведення подібних заходів сприяють патріотичному вихованню дітей і дорослих.

Низка публікацій присвячена висвітленню досвіду жінок, які дають приклад жіночого лідерства у суспільстві (блоги Софії Шишкіної, Марини Чупис та ін.). Наприклад, Софія Шишкіна публікує інтерв'ю з Любов'ю Черепахою – заслуженим майстром спорту України з гирьового спорту; багаторазовою чемпіонкою світу, Європи, України; суддею міжнародної категорії Міжнародної федерації гирьового спорту; володаркою світових рекордів, рекордсменом Книги рекордів Гіннесса-2014 року [1].

Серія публікацій про видатних жінок України представлена у блозі Олени Поди. Наприклад, у публікації «Жінка в історії України: Наталія Кобринська» автор наголошує, що її ім'я добре відоме фахівцям, які займаються вивченням жіночого руху в Україні, історією жіночої літератури, журналістики, тим, хто цікавиться питаннями історії, культури, фемінізму [1]. Заслуговують на увагу і матеріали Олени Поди, присвячені видатним жінкам України: науковиці Катерині Грушевській, доньці Михайла Грушевського, відомого вченого, політичного діяча, першого Президента України; Марії Грінченко – феміністці, громадській діячці, просвітительці, захисниці української мови і вірній дружині Бориса Грінченка, Олені Пчілці, Мілені Рудницькій та ін. [1].

Ці дописи Олени Поди активно перегукуються з її матеріалами про сучасний стан жіночого руху в Запоріжжі, зокрема про традицію жіночих понеділків, ініційованих Катериною Сімоновою, чиновницею запорізької міськради, про Перший жіночий форум, який 25 вересня 2020 р. відбувся в Запоріжжі [1].

Одна з важливих тем, які висвітлювалися блогерами, – екологічна ситуація у Запоріжжі та шляхи її поліпшення (наприклад, публікації: Дар'ї Свириденко «Екологічна agenda Запоріжжя» [1], Софії Шишкіної «Йдемо в Європу: як Запоріжжя долучилося до початку вирішення екологічних проблем?» [1], Ганни Кавун «Україна без пластику: штрафи, альтернатива, європейський досвід» [1], Олександри Кошової «Вирішили сортувати відходи, але не знаєте з чого почати?» [1], Василини Гав'як «Чому ми повинні берегти воду» [1], Юлії Добровольської «Как карантин повлиял на экологию?» [1]).

Анастасія Сідомон зробила та опублікувала на mustpost.today фоторепортаж з екомітингу «Маю право дихати», який пройшов 19 вересня 2020 року у Запоріжжі (публікація «Маю право дихати»: запоріжці вийшли на мітинг за чисте повітря [1]). Блогерка Карина Боровик у публікації «Піклуючись про довкілля, ти піклуєшся про себе!» розповіла про суботник, який пройшов біля гуртожитку №4 студмістечка НУ «Запорізька політехніка», студенти та співробітники гуртожитку прибирали прилеглу територію, висадили нові дерева, викорчували старі кущі. Авторка зазначила: «Ні для кого не секрет, що сьогодні у місті

Запоріжжя доволі складна екологічна ситуація… Та починати потрібно завжди з себе» [1]. Тобто студенти впевнені, що екологічні проблеми стосуються всіх, і для їх вирішення кожна людина в силу своїх можливостей щось повинна робити.

Декілька блогерів висвітлили один з кульмінаційних моментів проєкту – арт-акцію «Я роблю громаду яскравою», яка проходила у місті Гуляйполе Запорізької області 17-18 липня 2020 року. До процесу створення муралу долучилися близько 100 учасників, які протягом 20 годин розмалювали 45 квадратних метри стіни скейтпарку (наприклад, публікація «Скейт-парк #ExtremeLand_GP замайорів яскравими фарбами (арт-акція, м. Гуляйполе Запорізької обл.)» [1]. Цій акції передувала велика організаційна робота. 26 червня 2020 р. на скейт-майданчику міста Гуляйполе (Запорізька область) амбасадорка проекту Анна Сакун провела блог-кафе «Специфіка використання локацій на території міста, «дружніх» для молоді» (її публікація має саме таку назву [1]), запропонувала створити на стіні скейт-майданчика перший мурал у місті. Було оголошено конкурс «Я роблю громаду яскравою», умовою якого було презентувати майбутній ескіз муралу. Отримавши малюнки від юних мешканців міста, організатори заходу зустрілися із молоддю, яка займається екстремальними видами спорту і найбільше часу проводить у скейт-парку. Молоді люди вибрали малюнки, які найбільше їм сподобалися. Анна Сакун та активні вихованці художньої студії «Талант (ART city Talent)» під керівництвом Анни Кочеткової не лише запропонували ідеї, а й взяли активну участь у процесі малювання.

Неабиякий інтерес викликала і фотовиставка «Мир. Гармонія. Краса», присвячена Міжнародному дню миру (проходила 18–25 вересня 2020 року у Запорізькій обласній універсальній науковій бібліотеці). Олена Тристан у публікації «Фотовиставка від журналістів» зазначила: «Головною метою цієї виставки стало прагнення зрозуміти, якою молодь уявляє собі гармонію, мир та красу, адже дуже важко говорити про гармонію та спокій, коли навкруги царює хаос та повна відсутність ясної картинки майбутнього. Кожного дня зовнішні чинники впливають на стан нашої країни та вносять свої корективи в її розвиток. Тому саме зараз важливо не забувати, що в світі існує краса та мир…» [1].

Таким чином, процесам демократизації у регіоні сприяло не тільки проведення освітніх та мистецьких заходів у рамках проєкту «Голос жінки має силу 2020», де актуалізувалась необхідність вирішення конфліктів мирним шляхом; а й залучення студентів-блогерів до участі у розвитку громадянської журналістики, що є однією з головних умов існування демократичного суспільства.

У процесі впровадження проєкту його учасники переконались, що висвітлювати та доносити в соціальні кола важливу інформацію потрібно саме через інтернет-платформи. Такі платформи є досить вдалими та популярними для просування як актуальних проблем, так і громадських ініціатив. І після закінчення проєкту блогери, амбасадорки та їх команди продовжують свою діяльність. Ведення блогів та участь у різних заходах є не тільки запорукою поліпшення професіональних компетентностей, а й поштовхом до розвитку громадянської активності молоді, її участі у житті міста та країни загалом.

Список використаних джерел

1. Mustpost.today. URL : https://www.mustpost.today

Пода О.Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЛЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО КІНО- І ТЕЛЕКОНТЕНТУ)

У сучасному західному дискурсі художнього кіно і телесеріалів гендерна тематика і проблематика на часі. Візуалізація образів журналістів як героїв сюжетів, пов'язаних із гендером, усе частіше представляється масовій кіноаудиторії. Одним з актуальних тематико-проблемним полей гендера в художніх кінорепрезентаціях є гендерне насилля.

«Гендерно зумовлене насильство – це вияв дискримінації та грубе порушення прав та фундаментальних свобод людини. Гендерно зумовлене насильство означає будь-які небезпечні дії, які вчиняються проти волі людини і які базуються на соціально визначених ґендерних відмінностях між жінками та чоловіками… Гендерно зумовлене насильство може бути фізичним, сексуальним, психологічним, емоційним, економічним та може статись де завгодно та в будь-який час: вдома, у громадських місцях, під час конфлікту та у мирний час» [1].

Образи журналістів по-різному розкриваються в кіносюжетах, де акцентними є питання гендера, зокрема гендерного насилля. Журналісти, жінки і чоловіки, можуть бути тими, по відношенню до кого здійснюється гендерне насильство, а також і тими, хто захищає гендерні права і свободи інших.

Огляд кінофільмів і телесеріалів, де актуалізується тематика і проблематика гендерного насилля й героями є журналісти (чоловіки або жінки, чоловіки і жінки) дозволяє говорити про те, що художній дискурс масової комунікації активно презентує гендерні теми й проблеми. Звернімо увагу на те, що сценарії більшості аналізованих нами кінострічок описують реальні події й реальних людей.

У фільмі «Філомена» (режисер Стівен Фрірз; 2013; сюжетна основа – реальні події) журналіст Мартін Сіксміт (Стів Куган) допомагає літній жінці Філомені (Джуді Денч) дізнатися правду про долю свого сина та з її ініціативи розповідає світові про гендерне насильство, якого зазнала жінка в монастирі. Філомена, яка завдяки Мартіну Сіксміту дізналася правду, вмовляє його не відступати і написати про її історію книгу. Зовсім юною вона народила сина в монастирі, виховувати дитину їй не дозволили, монашки поза її волею віддали хлопчика на усиновлення. При цьому вони постійно брехали і Філомені, яка шукала свою дитину, і її вже дорослому синові, який також намагався знайти свою маму.

Історія реальної героїні журналістки Вероніки Герін (Кейт Бланшетт) – основа фільму «Полювання на Вероніку» (режисер Джоел Шумахер; 2003 рік). Журналістка оголосила боротьбу дублінській наркомафії, за що постійно зазнавала переслідувань. Шансів на життя їй не залишили.

За сюжетом фільму «Місто на кордоні» (режисер Грегорі Нава, 2006 рік) репортерка Лорен (Дженіфер Лопес) з чиказької газети має з'ясувати, хто є вбивцею жінок-робітниць у містечку на кордоні США з Мексикою. Чиказькій журналістці допомагає редактор місцевої газети (Антоніо Бандерас), через це його вбивають. Розбираючись в причинах насилля над жінками, журналістка сама стає мішенню для вбивства.

Тема гендерного насилля одна з головних у сюжетах про роботу журналістів у гарячих точках.

Образ журналістки Мері Колвін (Розамунт Пайк) представляється у фільмі «Приватна війна» (режисер Метт Хейнеман; 2019 рік). Постать Мері реальна, вона одна з найавторитетніших військових журналісток у світі, була поранена, втратила око, але не відмовилася від бажання бути на війні і писати про війну. Мері загинула в Сирії в 2012 році.

Тема гендерного насилля розкривається у фільмі «Скандал» (режисер Джей Роуч; 2019). Сюжет – це реальна історія сексуального скандалу на телеканалі Fox News. Героїні фільму – Гречен, Мегін і Кайла (Марго Роббі, Шарліз Терон і Ніколь Кідман) – розповіли

про свого керівника та його сексуальні зазіхання на підлеглих йому жінок. Фільм міг бути знятий після смерті Роджера Айлза.

Тема сексуального насилля як різновиду гендерного розкрита також й у серіалі «Ранкове шоу» (2019).

Серіал «Зразкові бунтівниці» («Good Girls Revolt» від «Tristar Television» і «Amazon Video», 2015, 1 сезон, 10 серій), – це контент історії, контент 1960-х років. Сюжет серіалу створено на основі книги відомої американської журналістики Лінн Повіч «Повстання (бунт) гарних дівчат: як жінки з «Newsweek» Єли до суду на своїх босів і змінили робоче місце» («The Good Girls Revolt: How the Women of Newsweek Sued Their Bosses and Changed the Workplace», 2012).

Редакція журналу «News of the Week» брала на роботу випускниць-журналісток, проте відмовляла їм у посадах журналісток і репортерок. Дівчата і жінки були помічницями у чоловіків, збирали для них увесь необхідний матеріал, а іноді й писали за них тексти. Головні жіночі героїні серіалу – хіппі Патріція Робінсон (Женев'єва Енджельсон), дівчина з багатої родини Джейн Холландер (Анна Кемп), молода дружина зі стереотипами тогочасного суспільства й родини Сінді Рестон (Ерін Дарк).

Звернімо увагу на те, що в більшості названих фільмів і серіалів жертвами гендерного насилля є жінки. Чоловічі образи (йдеться також і про журналістів, продюсерів, редакторів та ін) – це не тільки образи тих, хто є гендерними насильниками, це й образи тих, хто підтримує жінок, визнає їх рівними, визнає їх права на професійну реалізацію тощо. Галерея чоловічих кінообразів, як і жіночих, різнорідна, цікава, реалістична.

У більшості серіалів з героями журналістами акцентується в першу чергу на професійній історії, на тлі якої можуть розгортатися другорядні сюжетні лінії, певні з яких пов'язуються з особистим життям героїв-журналістів.

Так сучасний контент телесеріалів представляє також історії особистого життя героїв і героїнь, професія яких журналіст. Можемо назвати серіал «Гострі предмети» («Sharp Objects», HBO, 2018), в основі сюжету – події роману Гілліан Флінн «Гострі предмети» (телесеріал отримав «Золотий глобус»). Головна героїня Камілла Прікер (Емі Адамс). ЇЇ образ далеко не ідеальний як жіночий кінообраз журналістки. У фільмі порушується проблема насилля жінок над жінками.

Отже, на основі вищевикладеного матеріалу, маємо зазначити, що сучасний кіноконтент і контент телесеріалів, у яких представляються образи журналістів (чоловіків, жінок) відіграє вагому роль у порушенні проблем гендерного насилля у масовокомунікаційному просторі, має значення у формуванні іміджевих стратегій журналістських образних репрезентацій, а також є необхідним матеріалом при аналізі гендерної проблематики засобів масової комунікації в університетських гендерних курсах.

Список використаних джерел

1. Рекомедації для медіа щодо висвітлення ґендерно зумовленого насильства в Україні. URL : http://www.un.org.ua/images/documents/4690/Media%20Guide%20for%20GBV%20reporting_UKR.pdf

Скуртул Г.С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ КОНТЕНТУ В ПРАКТИЦІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ

У сучасних умовах стрімкого розвитку технологій, швидкості передачі інформації й бажання ЗМІ оптимізувати сприйняття контенту все частіше зростає потреба в якісній візуалізації. На сьогодні існують різні форми візуалізації журналістського контенту: фотографії, ілюстрації, аудіо-/відеоматеріали, анімація. Однак одним із найперспективніших вважаємо інфографіку, що дає змогу сучасним ЗМІ адаптувати дані під потреби й очікування цільової аудиторії з точки зору як змісту, так і форми. Часто до інфографіки звертаються тематичні галузеві видання, які функціонують як специфічні засоби масової інформації, що збирають, обробляють, зберігають та розповсюджують інформацію вузькоспеціалізованої тематики для сегментної аудиторії, адже складні теми, статистичні дані, фінансові прогнози чи законопроєкти часто потребують додаткових роз'яснень, залучення експертної думки і, звичайно, візуалізації.

Вербальний контент спеціалізованих інформаційних агентств неодноразово був об'єктом дослідницької уваги, однак інфографіка, особливості її функціонування, політематичність і структурні елементи й досі залишаються недослідженими, що й зумовило актуальність наукової розвідки. Об'єктом для аналізу стали агентства «Agravery», «Україна Комунальна», «АрміяInform».

Інтернет-видання «Agravery» і «Україна Комунальна» використовують інфографіку з 2015 року. Перші приклади публікацій такого формату не були в чистому варіанті інфографікою, ці матеріали можна назвати текстами з ілюстративними елементами. А починаючи вже з 2018 року згаданими агентствами все частіше практикується «динамічна» інтерактивна візуалізація: «Горохова булька: про падіння на ціни, зростання експорту та світовий ринок» («Agravery» від 13.11.2018), «Індекс паски-2018: як змінилася вартість найголовнішої великодньої страви» («Agravery» від 07.04.2018), «Географія врожаїв. Північний Степ – що треба знати агроному» («Agravery» від 15.05.2018), «Інфографіка: моніторинг комерційного обліку тепла і води в регіонах України» («Україна Комунальна» від 14.10.2018). У цих та інших подібних публікаціях є діаграми, графіки, на які можна натискати й переходити до більш детальної інформації, порівнювати цифри між собою (наприклад, за різні роки чи квартали). Також інфографіка в контенті галузевих ІА – це не лише самостійні публікації, а й частина статті, інтерв'ю, документа чи думки. Під зображенням інколи розміщений текст, який дублює інформацію викладену в інфографіці або текст-роз'яснення. Журналістикознавець О. Швед слушно зауважує: «сутність інфографіки виходить за межі лише ілюстрування: вона є синтетичною формою організації журналістського матеріалу, повідомлення, яке включає в себе, по-перше, візуальні елементи, а, по-друге, тексти, які пояснюють ці візуальні елементи» [1, с. 307].

У процесі дослідження було встановлено, що вибір форми інформаційної графіки безпосередньо залежить від інформації, яку варто представити аудиторії. Вдалими прикладами статичної інфографіки, розміщеної на сайтах тематичних ІА, вважаємо публікації «Підсумки призову-2019: на військовій службі – 15 200 призовників та 700 офіцерів запасу» («АрміяInform»), «Інфографіка: вартість ремонту доріг регіонального значення» («Україна Комунальна»), «Віддали на місця. Скільки землі отримали ОТГ від держави» («Agravery»), «Заскочити в останній вагон: що буде, якщо з наступного року фермери не отримуватимуть дотацій?» («Agravery»), «Лише 15 % земель Міноборони мають належне юридичне оформлення» («АрміяInform»), «Понад мільйон переглядів: АрміяInform дякує своїм читачам за підтримку» («АрміяInform»), в яких сухі офіційні дані візуалізовані таким чином, що забезпечують повну інформаційну насиченість.

Інформація в інфографіці може бути різного характеру: текстові і числові відомості, матеріали, що вимагають синтезу різних способів ілюстрування, тому в аналізованих ІА представлені різні види інфографіки:

- інфографіка-інструкція, роз'яснення – доповнення до основного матеріалу, що пояснюють сам процес, показники, причини, наслідки («Кому потрібно повторно переоформити субсидію?» «Які нормативи використовуються при розрахунку субсидії», «Сім'я має вибір – користуватися субсидією чи пільгою», «Як перетнути лінію розмежування в карантин?», «Як отримати державну компенсацію витрат на техніку, насіння та користування кредитом?», «Як убезпечитися від інформаційних та кібератак», «Декларування-2020: детальне роз'яснення для військовослужбовців Збройних Сил України»;
- карти – допомагають зоорієнтувати читача й географічно розподілити дані («Цукрова карта: хто цього року забезпечить Україну солодким», «Вкрадено-повернуто: карта зловживань державними землями», «Медова карта світу: продавці та виробники смаколика»);
- таймлайни, статистика і звіти – відомості за певний період зводяться воєдино, адресуються читачеві, який здатен до аналітичного сприйняття («7 років збройної агресії Росії проти України», «Що змінилось у військовій медицині за рік від створення Медичних сил ЗСУ», «2006-2016: як змінились витрати держави на АПК та його внесок в економіку»);
- технічні характеристики – як правило, складні ілюстровані схеми-розповіді про предмети чи події («Гюрза-М» та «Кентавр-ЛК», «Мі-8МСБ-В. Інфографіка»);
- схеми («Варять кашу: ринок круп у схемах», «Українське село у схемах: що вирощують, якою технікою користуються та яку освіту мають мешканці сіл»);
- списки, «шотлисти» («Топ-10 експортерів та імпортерів свинини», «Топ-25 експортерів шоколаду та какао»).

Отже, інфографіка є ефективним способом візуального кодування статистики, аналітики й експертної думки в жанровому контенті тематичних галузевих інформаційних агентств. Їй притаманні наочність, конкретність, аналітичність, схематичність що розширює її інформативний потенціал. Інфографіка як вид журналістської творчості є перспективним способом осмисленої візуалізації інформації, який стрімко розвивається та активно використовується ЗМІ.

Список використаних джерел

1. *АрміяInform :* веб-сайт. URL: https://armyinform.com.ua/ (дата звернення: 01.04.2021).
2. *Україна Комунальна :* веб-сайт. URL: http://jkg-portal.com.ua/ua (дата звернення: 01.04.2021).
3. Швед О. Інфографіка як засіб візуальної комунікації в сучасній журналістиці. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2014. Вип. 30. С. 305–312.
4. *Agravery :* веб-сайт. URL: https://agravery.com/ (дата звернення: 01.04.2021).

Тестова Д.В.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Бердянського державний педагогічний університет;
Мельнікова Ю.О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

ЖАНРОВА ПАЛІТРА ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ «ДЕТЕКТОР МЕДІА»

У сучасному суспільстві інформація відіграє роль одного з основних економічних ресурсів, під впливом якого змінюються форми економічної діяльності, види й типи установ, соціальні стосунки, адже інформація стає дедалі ціннішим ресурсом, який «керує» важелем прогресу. Збереження, розвиток та раціональне використання цього стратегічного ресурсу є для нас найголовнішим завданням. Зважаючи на те, що ми живемо у час технологічного прогресу, користування електронними інформаційними ресурсами стало доступним для будь-якого спеціаліста, який цікавиться інформаційними даними та способами роботи із ними.

Актуальність теми пояснюється комплексом факторів, серед яких основними постає необхідність подальшого вивчення жанрових форм, які використовуються в інформаційних ресурсах, більш детального дослідження «моніторингу», як жанру, що увібрав у себе риси аналітичного та інформаційного жанрів.

Об'єктом дослідження стала жанрова специфіка інформаційних ресурсів, а предметом – вивчення жанрів спеціалізованої платформи для медіафахвців «Детектор медіа».

Методи дослідження визначаються специфікою його загальної мети та конкретних завдань і включають загальнонаукові методи, зокрема, метод спостереження, опису, статистичний метод, елементи кількісного і порівняльного аналізу

Згідно із законодавством інформаційні ресурси визначаються як «сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)» [2].

У широкому розумінні це поняття позначає собою сукупність даних, сформованих у певну послідовну систему, з метою подальшого отримання з них достовірної інформації та їх використання у освітніх та професійних цілях. Інформаційні ресурси, як і інформація загалом, є сутнісною складовою інформаційних та комунікаційних систем, оскільки без цієї складової феномен комунікації відсутній.

Інформаційні ресурси присутні у кожній сфері нашого життя та слугують для більш детального вивчення тем у певній галузі. Розглядаючи інформаційний ресурс як об'єкт користування для журналістів, слід відзначити їх беззаперечну ефективність. По-перше, це інтерактивність, тобто користувачі мають можливість не тільки знайти потрібну інформацію, але й запропонувати свою, мультимедійність, оперативність, професійна спрямованість контенту. Із кожним роком кількість якісних спеціалізованих інформаційних ресурсів для журналістів зростає, що дозволяє більш детально класифікувати ці інформаційні ресурси та досліджувати їхню структуру. Інформаційні ресурси призначенні для одержання користувачем потрібної інформації, з метою подальшого її використання або розповсюдження.

Як і будь-яким ресурсом, інформаційними ресурсами можна управляти. Управління інформаційними ресурсами дозволяє оцінювати інформаційні потреби на кожному рівні та в межах кожної функції управління, вивчати документообіг організації, його раціоналізацію, стандартизацію типів і форм документів, типізацію інформації і даних; долати проблеми несумісності типів даних; створювати системи управління даними тощо.

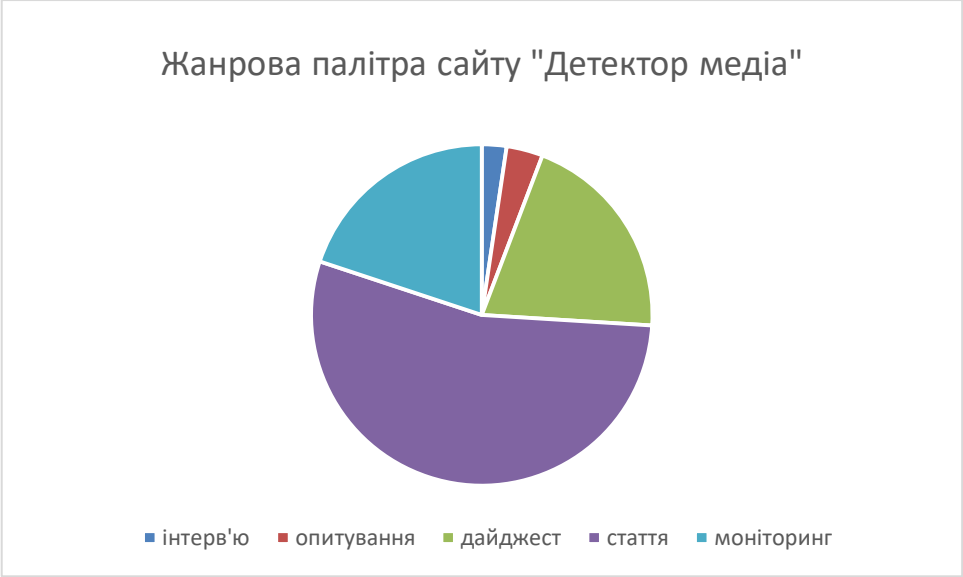
Серед найпопулярніших видів інформаційних ресурсів виділяємо сайти для створення медіа контенту, сайти, створені з метою обміну інформацією між роботодавцем та журналістом і сайти, на яких фахівець може черпати потрібну інформацію та на її основі створювати власні матеріали. Такі інтернет-платформи існують для покращення якості журналістських матеріалів та кращої взаємодії фахівців у медіа просторі.

Свою увагу ми зосередили на інформаційному ресурсі «Детектор медіа» (голова ГО «Детектор медіа» Наталія Лигачова), який є спеціалізованою платформою для медійних працівників та експертів у галузі журналістики [1].

Фахівці Громадської організації «Детектор медіа» упродовж майже двадцяти років висвітлюють найважливіші пов'язані з медіа події, які відбуваються в Україні та поза її межами, досліджують тенденції, явища, зміни в медійній площині, намагаються підвищити якість контенту та професіоналізм медіафахців, постійно здійснюють моніторинг контенту, викривають маніпуляції у журналістській продукції, розвінчують фейки, оцінюють рівень пропаганди.

Діяльність ресурсу покликана сприяти формуванню соціально відповідальної журналістики, підвищенню медіаграмотності аудиторії, модерації професійних дискусій у журналістській спільноті. Основні тематичні проєкти Детектору Медіа, які виходять на окремих платформах, – іронічний медіатаблоїд «Дуся», фінансований холдингом «Главред-медіа», відеоплатформа «ВідеоТеКа», медіапросвітницьке видання MediaSapiens, присвячений боротьбі з рекламою тютюнових виробів проект «Медіафільтр», сайт «Суспільне мовлення», проєкт передвиборного моніторингу «Вибори та ЗМІ».

Матеріали досліджуваного інформаційного ресурсу публікуються в аналітичному (огляди, рецензії, опитування), інформаційному (статті, інтерв'ю, мультимедіа, дайджест), публіцистичному (хроніка) жанрах. Аналіз публікацій (загальна кількість – 1451 матеріал за 2020 рік) засвідчив, що переважає аналітичний жанр (див. діагр. 1).

Діаграма 1. Жанрова палітра сайту «Детектор медіа»

Вивчення найбільш популярних матеріалів за 2020 рік інформаційного ресурсу та аналіз статистичних даних щодо використання жанрів дозволив дійти висновку, що матеріали, які належать до інформаційного жанру, на сайті представлені у меншій кількості. Так, серед проаналізованих публікацій наявні 34 інтерв'ю і 50 опитувань.

Кількість публікацій аналітичного жанру значно перевищують інші. Це зумовлено, на нашу думку, аналітичним спрямуванням даного інформаційного ресурсу. У жанрі дайджесту опубліковані 293 матеріали, що також підтверджує аналітичне спрямування ресурсу. Найчастіше вживаним є жанр статті, в якому були опубліковані 785 матеріалів за 2020 рік.

Оскільки одним з найважливіших видів діяльності «Детектору Медіа» вважається проведення моніторингових досліджень, то і серед інших жанрів помітно виділяється моніторинг. 289 матеріалів можемо віднести до цього жанрового різновиду.

На думку Валентини Михайлюти, спостерігаємо «певну жанрову трансформацію відповідно до назви. Адже запропонований матеріал підходить під критерії аналітичної статті, іноді публіцистичного есе, але деякі ознаки вказують на нехарактерні для цих жанрів риси. Скажімо, детальний опис програм, «розбір» структури, складових інформаційного випуску, який більш характерний для методу моніторингу, а не статті. Таке поєднання аналітики та методики моніторингу, на нашу думку, породило дифузний специфічний жанр, який сформувався на сторінках «Детектор медіа», – моніторинг» [3, с. 76-77].

Найчастішими темами моніторингів «Детектор Медіа» є контроль за дотриманням фахівцями журналістських стандартів, моніторинг українських тижневиків та провідних телеканалів країни, дослідження щодо кількості експерток у медіа просторі та їх компетентності у певних питаннях, відеоблоги з оглядами вдалих та провальних законопроєктів чинної влади, інформація щодо агітаційних матеріалів ЗМІ у зв`язку з виборами, топ проросійських фейків в українських медіа під час виборчої кампанії, мова ворожнечі та нечесний піар партій у новинах ЗМІ, огляд політичних шоу, моніторинг інформаційних каналів, політичних відеоблогів та проникнення проросійської пропаганди в український медіа простів. Також був проведений моніторинг чуток щодо небезпечності вакцинації, проаналізована специфіка висвітлення коронавірусу в українських новинах тощо.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що у 2020 році на сайті «ДМ» журналісти найчастіше зверталися до жанру статті (54 %). Популярними є також дайджест (20,1 %) і моніторинг (19,9 %). Рідко зустрічаються опитування (3,4 %) та інтерв'ю (2,3 %).

Список використаних джерел

1. Детектор медіа. URL : https://detector.media/ (дата звернення: 13.04.2021)
2. Закон України «Про національно програму інформатизації». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 13.04.2021)
3. Михайлюта В. Концептуальні засади медіакритичного аналізу в «Детектор медіа». International scientific and practical conference. Wloclawek, Republic of Poland February 26–27, 2021. С. 74–77.

Тимченко І.Д.,
студент спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Тонкіх І.Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЖУРНАЛІСТСЬКОГО БЛОГУ

На сьогодні блоги стали одним із найбільш поширених видів інтерактивного зв'язку між журналістом і аудиторією. За весь час існування блогів у мережі їхні цілі, завдання і функції значно трансформувались, і вони перетворилися із особистих електронних щоденників на медіаплатформу для вільного висловлення думок журналістів стосовно певних проблем, на засіб масової інформації та комунікації. Саме тому журналістські блоги на сьогодні серед користувачів мережі є більш популярним медіаканалом, ніж онлайн-ЗМІ, навіть за наявності функції коментування в онлайн-виданнях. Оскільки журналіст у блогах більш відкритий до своєї аудиторії, але при цьому залишається у межах професійної

комунікації, аудиторія сьогодні довіряє подібним блогам більше, ніж онлайн-виданням, і віддає їм перевагу.

Зважаючи на зростання популярності журналістських блогів як потужного медіаканалу у мережі інтернет, на урізноманітнення видів контенту таких ресурсів та недостатню увагу науковців до цієї проблеми, обрана тема набуває сьогодні особливої актуальності.

Метою роботи є визначення жанрово-тематичних особливостей контенту інформаційно-аналітичного журналістського блогу на прикладі власного проекту на сайті блог-платформи «Mustpost.today».

Вивченням основних завдань та особливостей контенту журналістських блогів займаються Ю. Голоднікова, О. Кузнєцова, І. Мудра, А. Недо. Жанрову специфіку блогів досліджують О. Безбородова, І. Кравченко, К. Соколова, Є. Цимбаленко. Проте поза увагою науковців залишається визначення жанрово-тематичних пріоритетів найбільш розповсюдженого та популярного формату – інформаційно-аналітичного журналістського блогу.

Блоги сьогодні можна знайти не лише в онлайн-виданнях та на окремих блог-платформах, а навіть у соціальних мережах. З появою перших журналістських блогів у професійних журналістів з'явився новий інструмент для комунікації з аудиторією. Журналіст може вільно та незаангажовано доносити власну точку зору або інформувати про певну подію чи аналізувати факти та явища дійсності, отримуючи певний фідбек від своєї аудиторії. Саме тому на сьогодні журналістські блоги користуються більш великим попитом і довірою, аніж звичайні інтернет-ЗМІ. Вони збільшують аудиторію мас-медіа.

Блоги приваблюють не тільки тим, що автор – журналіст, але й тим, що при цьому він дотримується етичних принципів і професійних стандартів журналістики: оперативність, точність, достовірність тощо. У мережі журналістські блоги популярні, по-перше, через свободу слова в інтернеті; по-друге – завдяки інтерактивності онлайнових медіа. Оскільки, у більшості випадках, автор блогу (журналіст) є і дописувачем, і свідком події, і редактором – матеріал публікуються відразу і майже без правок. Окрім того, блоги надають можливість отримати фідбек від аудиторії: відстежити реакцію, відповісти в коментарях та бути відкритим до своїх читачів.

Блогери-журналісти впливають на формування громадської думки та інформаційного порядку денного. Оскільки автори дотримуються професійних стандартів у своїх матеріалах та завжди відверті зі своєю аудиторією, блогосфера на сьогодні – це самостійний унікальний засіб вільної комунікації, тісно пов'язаний із традиційними ЗМІ. У блогах, як правило, журналісти акцентують свою увагу на деталях і подробицях певної події, про які аудиторія ще не знає. У такий спосіб вони виконують роль громадянських журналістів, які висвітлюють гостросоціальні проблеми.

Багато українських онлайн-ЗМІ («Українська правда», «Цензор.NET». «Кореспондент», «Gordon.ua», «Zaxid.net» та інші) мають рубрику «Блоги». Редакція видання, розуміючи попит на професійні блоги серед читачів, робить все можливе задля того, щоб привернути увагу аудиторії ще більше, оскільки і до самого ЗМІ у такому разі довіра стане більшою. Велика кількість публікацій на блог-хостингах містять неперевірену (а іноді й фейкову) інформацію, тоді як блоги на сайті інтернет-видання викликають більше довіри, оскільки автори мусять дотримуватися професійних журналістських стандартів у форматі мережевого ЗМІ. Блоги, на сайтах інтернет-видань впливають на формування громадської думки, а також підвищують довіру читачів до самих ЗМІ.

Наприклад, журналістка Наталія Соколенко вже опублікувала велику кількість власних матеріалів на сайті інтернет-видання «Українська правда». Вона пише аналітичні тексти, де порушує гострі питання та надає оцінку всеукраїнським подіям з галузі політики, економіки тощо. У всіх матеріалах вона ділиться з читачами своїми власними думками з того чи іншого

приводу, і при цьому отримує великий фідбек від аудиторії у вигляді коментарів. При цьому авторка максимально дотримується всіх журналістських стандартів.

Окрім офіційних ЗМІ, журналісти активно діляться своїми думками та враженнями на окремих блог-платформах: «LiveJournal», «WordPress.com», «Blogdrops», «Blogger» та ін. Кожен користувач має можливість зареєструватися і опублікувати власні матеріали. На блогових платформах можна знайти і чималу кількість саме журналістських блогів, особливо на сайтах «Blogger» та «LiveJournal».

На сьогодні у блогах найбільшим попитом аудиторії користуються жанри інформаційної та аналітичної груп. Завдяки своєчасності публікацій, які у блогах можуть з'являтися у режимі реального часу, точності у судженнях, вільному та незаангажованому викладу думок та глибокому аналізу автора, такі матеріали завжди цікаві читачу. Метою інформаційного блогу є оперативне й лаконічне висвітлення певних подій та повідомлення новин. Новинні інтернет-видання та блоги мають суттєві переваги у порівнянні з традиційними медіа – насамперед, це стосується надзвичайної оперативності інтернет-публікацій. До того ж, блогери самі часто стають свідками певних подій і продукують контент, що стає джерелом інформації для ЗМІ.

Разом із тим, оперативність інформаційних блогів та інтернет-видань має й зворотний бік. На це звертає увагу В. Садівничий: «Дуже часто в боротьбі за «миттєвості» журналісти використовують неперевірені факти – свідомо чи піймавши «качку». З одного боку, інтернет сприяє поширенню неперевірених фактів та підроблених новин – «фейків». З іншого – саме інтернет відкриває чимало можливостей для якісного фактчекінгу (англ. fact-checking) – перевірки на відповідність дійсності фактів у документах, виступах політиків, стрічці новин, аналітичних статтях тощо. І саме перевірка текстів, верифікація фото й відео, геолокація – ті професійні навички, що вирізняють професійного творця будь-якого типу контенту, тобто журналіста, від аматора» [2, с. 42].

З усіх інформаційних жанрів у журналістських блогах та інтернет-виданнях найпоширенішим є замітка. Л. Городенко пояснює це тим, що цьому жанру «притаманна особлива оперативність. Уміння підібрати, згрупувати і подати інформаційний ряд заміток є неабияким мистецтвом і важливим засобом впливу на свідомість глядача, слухача, читача» [1, с. 46]. Як правило, журналісти публікують подієві (або фактологічні) замітки, у яких повідомляють раніше невідомі факти про певні події, що вже відбулись.

В аналітичних блогах пріоритетним стає всебічне дослідження і роз'яснення проблемних питань, надання оцінки фактам і подіям, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, формулювання прогнозів розвитку процесів. У таких блогах журналісти можуть висловлювати суб'єктивну позицію, надавати власні коментарі, ділитися з читачами своїми думками. Найпоширенішими аналітичними жанрами у блогах стають коментарі, статті та огляди. Головною особливістю усіх жанрів інтернет-журналістики є мультимедійний формат: поєднання вербальної та візуальної інформації (статичних та динамічних зображень).

Дуже часто у своїх блогах журналісти одночасно використовують жанри й інформаційної, й аналітичної груп, що розширює інформаційно-комунікаційний потенціал блогу та надає можливість автору і повідомляти новини, і коментувати їх. Домінування жанрів цих двох груп обумовлюється інформаційними потребами аудиторії: користувачі шукають у блогах достовірних свідчень від очевидців подій та нестандартних та альтернативних поглядів і коментарів від лідерів думок та компетентних осіб.

Для того, щоб визначити особливості контенту інформаційно-аналітичного блогу та на практиці дослідити закономірності його функціонування, на початку 2020 р. було створено власний блог на платформі «Mustpost.today». Метою проекту стало повідомлення регіональних новин та аналіз найцікавіших подій суспільно-громадського та культурного життя у Запоріжжі, тобто цільовою аудиторією стали насамперед місцеві мешканці. Проте

проект може привернути увагу і більш широкої аудиторії. На жаль, вже давно склався стереотип, що Запоріжжя – провінційне індустріальне місто, в якому не відбувається визначних подій культури, але насправді це не відповідає дійсності. Більшість постів власного проекту, де висвітлюються культурні та розважальні заходи, руйнують існуючі стереотипи. У такий спосіб про розвиток Запоріжжя може дізнатися велика кількість людей, які живуть в інших містах України.

Окрім того, блог присвячений соціально-культурній тематиці, яка не обмежується одним містом, а охоплює всю країну. Аналізуються й глобальні світові проблеми, що стосуються життя українців. Наприклад, значна кількість матеріалів присвячена головній проблемі 2020 р. – пандемії COVID-19. У постах повідомляються новини про розповсюдження епідемії, заходи безпеки, карантинні обмеження, а також подаються коментарі щодо дотримання цих правил. На основі цих фактів була зроблена спроба спрогнозувати, як саме пандемія вплине на повсякденне життя країни. Відповідно, концепцію проекту можна сформулювати таким чином: висвітлення місцевих новин, які одночасно були б цікаві і громадянам всієї країни, та аналіз всеукраїнських подій, які мають гостросоціальний характер та впливають на життя усього суспільства.

Усі матеріали на сайті «Mustpost.today» поділяються на дві великі рубрики, а саме «Новини регіонів» та «Блоги» (підрубрики: «Про права людини», «Про суспільство», «Про культурне життя», «Про політичні заходи», «Про переселенців»). У «Новинах регіонів» повідомляються новини про важливі події, які відбуваються у певній області. У свою чергу, рубрика «Блоги» пропонує читачам цікаві та оригінальні матеріали про різноманітні події, заходи, фестивалі, тренінги, які так чи інакше пов’язані з культурною та соціальною сферою суспільства.

Власний блог на платформі «Mustpost.today» має ознаки як інформаційного блогу нішевих новин (більшість матеріалів мають локальний характер та не публікувалися б у загальнонаціональних мас-медіа), так і аналітичного блогу (автор наприкінці кожного матеріалу висловлює власні думки про подію і намагається ділитися власними оцінками та прогнозами з читачем). Тому блог має синтетичний характер та може бути визначений як інформаційно-аналітичний проект.

Усього у блозі розміщено 21 матеріал, пости публікувалися з квітня по грудень 2020 року. Середня періодичність – 2 матеріали на місяць. Практично всі матеріали присвячені подіям та проблемам міста Запоріжжя (від екології до місцевих виборів). Проте порушувалися і такі теми, які цього року стали актуальними не лише для Запорізької області, а і в масштабах усієї країни, наприклад, неможливо було не приділити увагу пандемії COVID-19: це статистичні дайджести, інформація щодо нових умов карантину тощо. Тобто, можна сказати, що ці публікації мають не тільки регіональне значення, а й загальнонаціональне.

Кожен текст має таку структуру: інформування читача про певну новину/подію; деталі, подробиці та пов’язані з головною темою додаткові факти; власні коментарі автора щодо новини та прогнози на майбутнє. Під кожним постом читач має можливість залишити свій власний коментар або поставити оцінку.

Отже, сьогодні професійні журналісти можуть вільно висловлювати власні думки та надавати оцінки у форматі електронного щоденнику, але при цьому дотримуватись усіх журналістських норм і стандартів: оперативності, точності, достовірності тощо. Найбільш популярним медійним форматом на сьогодні є інформаційно-аналітичний блог. Він надає можливість одночасно повідомляти важливі новини та надавати власні коментарі та оцінки. Задля перевірки ефективності функціонування такого типу блогів було створено власний інформаційно-аналітичний проект на платформі «Mustpost.today», у якому публікувались регіональні новини та аналізувались події, актуальні не лише для мешканців Запоріжжя, а й у масштабах всієї країни. Основними жанрами постів стали замітка, коментар, стаття та огляд.

Кількість переглядів за рік існування блогу засвідчує зростаючий попит аудиторії на подібні ресурси та перспективність роботи журналістів у такому форматі. Об'єктом подальших наукових досліджень у цьому напрямку можуть стати журналістські блоги на різних медіаплатформах.

Список використаних джерел

1. Городенко Л. М. Тенденції розвитку інформаційних жанрів в українському Інтернеті. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences.* 2016. IV (12). Issue: 76. С. 46–49.

2. Садівничий В. О. Типи, види та особливості подачі контенту кросмедіа. *Кросмедіа: контент, технології, перспективи* : колективна монографія / за заг. ред. д. н. із соц. ком. В. Е. Шевченко; Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : Кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. С. 40–47.

Тонкіх І.Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВИДИ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО КОНТЕНТУ У ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛАХ

Останнім часом все більшої популярності набувають нові канали поширення інформації, адресованої масовій аудиторії. Це продиктовано такими сучасними трендами розвитку журналістики як діджиталізація, конвергенція, кросмедійність та персоналізація контенту – усі традиційні ЗМІ опановують нові платформи, транслюють свій контент за допомогою декількох каналів та інтегруються із соціальними мережами та месенджерами, оскільки завдяки їх мобільності, загальнодоступності та багатофункціональності більшість людей проводить значну частину вільного часу на сайтах цих інтернет-ресурсів. Із засобу особистого спілкування вони поступово перетворюються на засоби масової інформації та комунікації.

Месенджер «Telegram», який був заснований як ресурс для обміну особистими повідомленнями, на сьогодні набуває ознак соціальної мережі та медіаканалу, який активно опановують журналісти з метою професійної комунікації. Окрім традиційних для усіх месенджерів персональних чатів, сьогодні «Telegram» надає можливість проводити відеоконференції, засновувати колективні чати, відкриті групи та канали, адресовані масовій аудиторії.

І в інтернет-виданнях, і в соціальних мережах домінуючу роль відіграє візуальний контент, що обумовлюється особливостями сприйняття інформації з екрану монітору або смартфону – в електронному вигляді великі тексти читати важче, ніж у роздрукованому. Мультимедійні формати дозволяють значно полегшити та прискорити цей процес, тому використання їх журналістами стає обов'язковим. Відтак, вивчення особливостей функціонування різних видів візуального контенту у журналістських телеграм-каналах набуває на сучасному етапі особливої актуальності.

Мета роботи – визначити види мультимедійного контенту у телеграм-каналах українських журналістів.

Із розвитком інтернет-комунікації цей феномен неодноразово привертав увагу науковців. Її лінгвостилістичні особливості розглядають Н. Асмус, О. Землякова, О. Калита, М. Карпенко, Є. Легкобит, І. Панченко та ін. При цьому Є. Легкобит звертає увагу на те, що велику роль у спілкуванні в мережі відіграє паралінгвістичний аспект: «До паравербальних характеристик інтернет комунікації належить її креолізованість, яка полягає у залученні до мережевих текстів таких паралінгвістичних засобів, як зображення, фотографії, а також активному використанні різних шрифтів, кольорів, графічних символів тощо. Особливе значення має використання в інтернет спілкуванні так званих емотиконів, або «смайлів», які є ще одним важливим графічним засобом спілкування у мережі інтернет» [3, с. 17].

На мультимедійність як на одну з головних особливостей усіх видів інтернет-медіа звертає увагу більшість дослідників, які займаються вивченням розвитку інтернет-журналістики: М. Дьюз, Р. Крейг, І. Кірія, Н. Лосєва, М. Лукіна, Б. Потятиник та інші. Р. Крейг надає таке визначення терміну «мультимедіа»: «Технічно до мультимедіа належить використання різноманітних засобів у межах поданого матеріалу. Це може включати будь-що, від простого тексту (або гіпертексту) до фотографій, графіки, аудіо, відео і анімації» [2, с. 202].

Більшість сучасних дослідників констатують факт зростання ролі візуального контенту в інтернет-медіа. В. Шевченко наголошує на необхідності візуальних засобів комунікації для медіасередовища, оскільки вони розширюють інформацію, та зауважує: «Завдання зображення – конкретизувати словесний образ, передати емоційне ставлення та уявлення про нього, розкрити зміст цього образу, доповнити, пояснити або прикрасити, дати інформаційний привід, наочно схарактеризувати людей, події, історію та сучасність. Тобто зображення є не лише елементом зовнішньої форми журналу, а й його змістовим наповненням» [4, с. 298]. Хоча на сьогодні існує багато робіт, присвячених дослідженню мультимедійного контенту інтернет-медіа та візуальним засобам онлайн-комунікації, поза увагою науковців дотепер залишається класифікація видів мультимедійного контенту в інтернет-медіа, зокрема у журналістських телеграм-каналах.

У традиційних ЗМІ вербальний контент завжди відігравав провідну роль, а візуальні матеріали лише доповнювали та поглиблювали зміст. У мережевих медіа спостерігається перерозподіл функцій вербального і візуального контенту. По-перше, це пояснюється психологічними особливостями сприйняття інформації в електронному вигляді: швидше й легше сприймається і запам’ятовується саме візуальний контент. По-друге, тенденцію візуалізації у веб-журналістиці диктують соціальні мережі, які останнім часом стають для користувачів не лише засобом міжособистісної комунікації, а й головним джерелом новин. Більшість сучасних соціальних мереж побудована за таким принципом, що текст у них відіграє другорядну роль, а головне інформаційне навантаження покладається на візуальний контент. Зважаючи на зростаючу з кожним роком популярність соціальних мереж, більшість інтернет-видань орієнтуються на таку саму стратегію подання інформації.

У процесі адаптації контенту для платформи «Telegram» журналісти повинні враховувати її специфічні особливості, а саме поєднання ознак месенджеру та соціальної мережі, які визначають головні принципи її структурної організації. Увесь контент персоналізується, тобто впорядковується за списком контактів, з якими користувач обмінюється повідомленнями, та має вигляд окремих діалогів із чітко зазначеними адресатами. Засновник телеграм-каналу може вимикати опцію двостороннього спілкування, проте діалогічність зберігається за рахунок можливості залишати коментарі. Задля того, щоб кількість підписників каналу зростала, потрібно налагодити інтерактивний зв’язок із аудиторією і постійно заохочувати її до різних видів активності. Важливу роль у цьому процесі відіграє візуальний контент.

Від самого початку свого існування «Telegram» надавав можливість обмінюватися різними видами файлів та повідомлень, зокрема фотографіями та відеозаписами, проте

більшість користувачів спілкувались за допомогою вербальних і паралінгвістичних засобів, як це відбувається у всіх месенджерах і соціальних мережах: головне смислове навантаження несе текст, а експресивну функцію виконують смайли, а також поєднання різних варіантів знаків пунктуації. Різні види мультимедіа спочатку завантажувались лише як додаткові файли і не розміщувались у тексті основного повідомлення, оскільки в особистому спілкуванні у цьому не було необхідності.

Коли з'явились телеграм-канали і групові чати, цілі і стратегії комунікації значно трансформувались. Кількість учасників мультичатів зросла з 200 до 200 000, і завдяки можливості зв'язку з масовою аудиторією журналісти почали використовувати телеграм-канали з метою професійної комунікації. При цьому на стратегії формування контенту значний вплив здійснили загальні принципи розміщення інформації в інтернет-медіа, зокрема першочергова роль мультимедіа.

Хоча «Telegram» – це кросплатформенний ресурс, переважна більшість юзерів користується ним зі смартфонів. Він може бути встановлений на ПК та планшети, проте завдяки своїй мобільності саме смартфони дозволяють завжди залишатися онлайн. Сприйняття інформації з екрану телефону ускладнюється його невеликими розмірами, тому телеграм-канал має бути адаптованим під формат інтернет-сторінки в телефоні.

Як правило, у телеграм-каналах друкують невеликі тексти, що насамперед обумовлено форматом месенджеру. Проте, якщо виникає необхідність публікації більш розгорнутої інформації, текст поділяється на фрагменти за допомогою спеціальних маркерів, у якості яких, як правило, використовують такий елемент візуального контенту як емотикони та певні графічно виділені знаки пунктуації або цифри. Це можуть бути знаки оклику, тире, нумеровані списки, смайли тощо. Відповідно, емотикони, варіювання шрифтів та кольорів й інші паралінгвістичні елементи стають не лише одним із засобів атрактивності контенту, що виконує експресивну функцію і створює ілюзію неформального особистого спілкування, а й засобом структурної організації тексту.

В інтернет-виданнях найбільш розповсюдженими видами мультимедіа стали відеосюжети, відеоролики, окремі фотографії, фотогалереї, фотострічки, фотоколажі, скріншоти, аудіоподкасти, інфографіка, меми. У телеграм-каналах поширені майже всі ці види мультимедіа, проте їх функціонування має свою специфіку. Обсяги візуального контенту обмежуються тими самими критеріями, що й обсяги вербальної інформації. Відповідно, фотострічки, як правило, містять не більше 5-6 фотографій, фотоколажі – 2-3 фотографії, інфографіка, меми та інші зображення розміщуються так, щоб читач міг побачити весь візуальний контент одного посту без необхідності скролінгу сторінки, замість повноцінних відеосюжетів використовуються короткі відеоролики.

І. Комащенко звертає увагу на те, що соціальні мережі останнім часом перетворюються для багатьох користувачів на основне джерело новин, і зауважує: «Люди отримують із соціальних мереж новини, шукають коментарі лідерів думок з приводу останніх подій, але в більшості випадків читачі хочуть знайти в соціальній мережі матеріали пізнавального чи суто розважального змісту, які відповідають їх професійним чи особистим інтересам» [1, с. 503]. Те саме можна сказати і про телеграм-канали: користувачі шукають у них останні новини, проте прагнуть не лише отримувати важливу інформацію, а й відпочивати й розважатися. У реалізації розважальної функції першочергову роль відіграє візуальний контент, який одночасно має виконувати й інформаційну та ілюстративну функції.

Більшість новинних телеграм-каналів має таку структуру: вербальна частина повідомлення, яка містить, як правило, від 1 до 4 невеликих абзаців тексту, і обов'язкова візуальна частина, представлена або відеороликом тривалістю до 1-3 хвилин, або фотографіями у кількості від 1 до 6, або одним фотоколажем, або інфографікою. Таку стратегію застосовують найбільш популярні, зважаючи на кількість підписників, українські

інформаційні телеграм-канали «Коронавірус_інфо», «Украина сейчас», «Украина 24/7», «Украина Online», «Типичная Украина».

Використання того чи іншого виду візуального контенту залежить від формату телеграм-каналу. Переважна більшість новинних ресурсів – це суто інформаційні канали, головною метою яких є повідомлення суспільно важливої інформації щодо політичного, економічного, соціального, культурного, спортивного життя країни. У 2020 р. одним із найбільш популярних телеграм-каналів став «Коронавірус_інфо». Наразі кількість його підписників – 607 739, і таку велику аудиторію ресурс зібрав усього за один рік свого існування. Це пояснюється об'єктивними причинами: темою №1 останнього року у всіх медіа стала пандемія коронавірусу, і щодня користувачі шукали новини стосовно її поширення, кількості хворих та обмежувальних заходів, пов'язаних із запровадженням карантину.

Інформація каналу «Коронавірус_інфо» оновлюється щоденно, пости мають уніфіковану структуру: повідомлення кількості нових випадків коронавірусної хвороби, зафіксованої в Україні за останню добу, кількості захворювань, одужань, летальних випадків та тестувань за весь час пандемії в Україні, кількості захворювань в регіонах за добу, і наприкінці посту – інфографіка, яка унаочнює ці відомості у стислій формі, ілюструє динаміку поширення пандемії у діаграмах, демонструє рівні епідемічної небезпеки на мапі країни, містить перелік обмежень «червоного» та «помаранчевого» рівнів, що діють на час адаптивного карантину тощо.

Обрання інфографіки як домінуючого виду візуального контенту в цьому випадку є логічно вмотивованим рішенням та ефективною стратегією інформування: навіть якщо користувач швидко переглядає повідомлення і не встигає прочитати текст, він може дізнатися головну інформацію з візуального контенту. Найбільш важливі фрагменти тексту маркують за допомогою емотиконів – цей канал, як правило, використовує не смайли, а різні графічні засоби привертання уваги, як, наприклад, великі червоні знаки оклику з двох боків заклику «Залишайтесь вдома».

Мультимедійний контент телеграм-каналу «Украина сейчас» складається з таких компонентів: 1-3 абзаци тексту, одне статичне зображення у кожному пості (фотографія, інфографіка, скріншот сторінок інтернет-видань або соцмереж) або один відеоролик тривалістю до 4-х хвилин (якщо є необхідність додати відеосюжет, пост супроводжується гіперпосиланням на YouTube-канал або на інтернет-сторінку). Подібну структуру мають телеграм-канали «Украина 24/7» та «Украина Online», проте тут публікують від 1 до 6 фотографій у кожному пості. Канали «Типичная Украина» та «Новини | Україна», окрім відеороликів, інфографіки, фотографій та скріншотів, використовують також малюнки та GIF-анімацію.

На інформаційних каналах візуальний контент виконує насамперед інформаційну та ілюстративну функції. Окрім того, наведення цитат не у тексті, а у відеороликах і скріншотах з першоджерел збільшують достовірність повідомлення, відповідно, довіра аудиторії до таких ресурсів зростає.

Якщо телеграм-канал має інформаційно-розважальний формат, співвідношення вербального й візуального контенту в ньому змінюється: набагато більшою стає кількість фотографій, інфографіка майже відсутня, натомість широко використовуються меми, малюнки, фотоколажі, різні види емотиконів та GIF-анімація. У такому випадку домінуючими стають естетична, розважальна й експресивна функції візуального контенту. Таку стратегію застосовують більшість регіональних новинних телеграм-каналів, як, наприклад, «Нескучный Киев», «Это Запорожье», «Труха. Харьков», «Одесса сейчас», «Київ Оперативний» та ін.

Отже, у журналістських телеграм-каналах використовують такі види мультимедійного контенту: поєднання тексту із статичними зображеннями (фотографіями, фотоколажами,

інфографікою, скріншотами, мемами, емотиконами) та динамічними (відеороликами та GIF-анімацією). Обрання того чи іншого виду мультимедійного контенту залежить від формату телеграм-каналу – інформаційного або інформаційно-розважального. У перших із них переважають такі візуальні засоби як інфографіка, скріншоти, фотографії та відеоролики, у других – фотоколажі, фотогалереї, меми, емотикони, GIF-анімація. Перспективою подальших наукових розробок у цій галузі може стати визначення особливостей функціонування вербального й візуального контенту у телеграм-каналах.

Список використаних джерел

1. Комащенко І. І. Особливості інформаційно-розважального контенту в українському сегменті соціальної мережі Facebook. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 502–506.

2. Крейг Р. Інтернет-журналістика. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 323 с.

3. Легкобит Є. О. Лінгвістика та паралінгвістика у контексті інтернет комунікації. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences.* 2020. Вип. VIII (42). 16. С. 16–18. URL : http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-hs2020-242viii42-03.pdf (дата звернення: 22.03.2021).

4. Шевченко В. Е. Функціональність візуального контенту в міжкультурній комунікації. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Том 53. С. 298–304.

Тяпкіна Н.І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри видавничої справи та редагування
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА ЕКСПАНСІЯ» В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Останні роки Україна знаходиться в стані гібридної війни з Російською Федерацією, стратегії та тактики якої аналізуються постфактум. У науковому дискурсі термін «гібридна війна» функціонує поряд з поняттями «інформаційна війна», «смислова війна», «інформаційна агресія», «інформаційна атака», «інформаційний тероризм», «інформаційна експансія». Зміст зазначених понять трансформується, розширюється та із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій набуває нових характеристик.

Мета нашого дослідження – актуалізація змісту поняття «інформаційна експансія» на прикладі інструментів сучасної російсько-української гібридної війни. Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних дослідників Володимира Горбуліна, Рени Марутян, Георгія Почепцова, Олени Харитоненко та інших.

На думку Володимира Горбуліна, «Поняття «гібридної війни виявилося теоретично й практично найбільш придатним для визначення специфіки дій РФ, яка, поєднуючи мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не гребуючи ядерним шантажем, послідовно намагається досягти в Україні та в інших точках світу власних, не вповні зрозумілих міжнародній спільноті політичних цілей» [3, с.15]. Співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова Михайло Пашков зауважує, що «Україна є плацдармом, де Кремль у повному обсязі використовує всі засоби «гібридної» війни – від військового вторгнення на територію країни, диверсійних акцій, кібератак, економічних санкцій, підбурювання сепаратистських настроїв – до широкомасштабних інформаційних

диверсій» [8]. Головним складником «гібридної війни» дослідник визначає «інформаційну експансію». Проте новітня російсько-українська війна почалася у 2014 році, а «інформаційна експансія» широкомасштабно здійснювалася на всіх етапах російсько-українських відносин.

Учений Олександр Саприкін зазначив, що «інформаційна експансія» – технологія набагато місткіша, ніж «інформаційна війна» або «інформаційна атака», ці терміни дослідник відносить до складників інформаційної експансії. Терміном «інформаційна експансія», на думку науковця, «позначають систему, що склалася в засобах інформації розвинених держав, і методи, використані для пропагандистського забезпечення певних геополітичних цілей» [11, с.1].

Інформаційна експансія Росії в суверенній Україні реалізовується двома взаємодоповнювальними етапами – довоєнний (до 2014 року) та воєнний (до сьогодні). Перший етап характеризується діяльністю із досягнення національних інтересів методом безконфліктного проникнення в інформаційну сферу а метою: «1) поступової, плавної, непомітної для суспільства зміни системи соціальних відносин за зразком системи джерела експансії; 2) витіснення положень національної ідеології і національної системи цінностей і заміщення їх власними цінностями й ідеологічними установками; 3) збільшення ступеня свого впливу та присутності, встановлення контролю над стратегічними інформаційними ресурсами, інформаційно-телекомунікаційною структурою і національними ЗМІ; 4) нарощування присутності власних ЗМІ в інформаційній сфері об'єкта проникнення [5, с. 98].

На цьому етапі поняття «інформаційна експансія» перетинається із розумінням «смислова війна». Олена Харитоненко, спираючись на думки Рени Марутян, у дослідженні «Смислові війни в межах гібридних протистоянь» (2018) смислову війну (semantic war) називає складником «сучасної гібридної війни, новий вид когнітивного протистояння; впливає на пізнавальну сферу людини; ведеться віртуально; ворог спочатку «перемагає розум і тільки потім – території» [12, с. 143]. Мета смислової війни – зміна системи цінностей, переконань, ідеалів, настанов та стереотипів, тобто картини світу об’єкта агресії. «Тактична мета смислової війни – зробити кожну людину своєрідним «цензором», який сам буде тлумачити факти в потрібному, керованому сенсі: все, визначене як «неправильне», відкидати, і засвоювати тільки те, що «дозволено». Стратегічна мета смислової війни – самознищення об’єкту агресії (соціальної групи, нації тощо)» [там само, с. 143–144].

Реалізація інформаційної експансії відбувається в основному у площині масової культури. Серед основних напрямків і проявів виділяють такі її підвиди [1, с.16–17]:

1) «індустрія «субкультури дитинства» – дитяча література і мистецтво, промислово виготовлені іграшки та ігри, дитячі клуби і табори тощо, що має на меті універсалізацію виховання дітей, впровадження в їхню свідомість універсальних норм і навичок соціальної та особистісної культури, які офіційно пропагуються у даному співтоваристві». Прикладом інформаційної експансії на цьому рівні є виховання дітей на російських народних казках, дитячих телепередачах, російських чи то радянських мультфільмах тощо;

2) «масова загальноосвітня школа, що залучає учнів до основ наукових знань, філософських і релігійних уявлень про навколишній світ, але стандартизує всі ці знання і уявлення на основі типових програм і редукує отримане знання за спрощеними формами до дитячої свідомості». Вирішальними у поширенні чужих світоглядних позицій є вивчення іноземної (у нашому випадку – російської) мови, літератури, історії в обсягах, що переважають український контент;

3) засоби масової інформації та комунікації «що транслюють поточну актуальну інформацію, інтерпретуючи її в потрібному руслі, тобто фактично маніпулюють свідомістю людей і формують суспільну думку за тими чи іншими проблемами в інтересах свого замовника». До 2014 року на території Південної та Східної України переважало у своїй популярності серед населення російське телебачення, преса, соціальні медіа «Одноклассники» та «ВКонтакте», книгодрукування тощо. За нашими спостереженнями

дуже високий рівень занурення українців у російську блогосферу (наприклад, Дудь, Познер, Собчак, Невзоров тощо);

4) «система національної (державної) ідеології і пропаганди, що контролює і формує політико-ідеологічні орієнтації населення, та маніпулює його свідомістю в інтересах правлячих еліт». До війни система української національної ідеології та пропаганди поширювалася через навчальні заклади, дієвість якої можна простежити через численні добровольчі загони на початку російсько-української війни. Дуже слабко здійснювалася національна пропаганда в АР Крим, що призвело до анексії;

5) «масові політичні рухи, партійні та молодіжні організації, масові маніфестації, демонстрації, які ініціюються правлячими чи опозиційними елітами з метою залучення в масові політичні акції широких мас населення, здебільшого дуже далеких від політичних інтересів еліт, які мало розуміють зміст пропонованих їм політичних програм». Прикладом інформаційної експансії цього рівня може бути функціонування на території України партій «Вибір» В.Медведчука та партія А. Шарія;

6) «масова соціальна міфологія, квазірелігійні і паранаукові вчення, плітки та ін., що спрощує складну систему ціннісних орієнтації людини до елементарних опозицій та що заміщає аналіз складних багатофакторних причинно-наслідкових зв'язків між явищами». Передовсім це стосується формуванню власної національної системи героїки – від Ярослава Мудрого до кіборгів – та трансляція цієї інформації різними каналами, у тому числі через систему навчальних закладів і медіа. Натомість українське інформаційне поле наповнене текстами про російськомовного Іллю Муромця (інформація з мультфільмів), героя-опозиціонера Навального та демонічного Путіна;

7) «система організації і стимулювання масового споживання, реклама, мода, секс-індустрія та інші форми провокування споживача, що формує в суспільній свідомості стандарти престижних інтересів і потреб, образа і стилю життя». Цей рівень інформаційної експансії може характеризується підпискою на російських блогерів та наслідування їх у повсякденні, наприклад, сучасна українська молодь добре знає і Анастасію Івлєву, і співака Тімоті, і Катю Бородіну тощо.

8) «індустрія дозвілля – «розважальні» жанри кіно, оперета, естрадна, поп-музика, естрадна хореографія і сценографія, масові постановочно-видовищні концерти, цирк, стриптиз, індустрія курортних і культурно-туристичних послуг, – структури, що організовують проведення розважального відпочинку». Складники інформаційна експансія індустрії розваг до 2014 року поширювалася та поширюється через кінематограф, естраду шляхом формування відчуття провінційності в об'єктів експансії, утвердження елітарності російської культури.

Щодо класичної літератури та її впливу на систему цінностей, ідеалів та переконань ведуться дискусії. На нашу думку, цей вид літературної творчості знаходиться в гуманістичній шкалі ціннісної системи, інформація не спрощується та не примітивізується, що виводить її з категорії пропагандистських текстів.

Інший, другий етап, інформаційної експансії пов'язуємо з інформаційною агресією та інформаційною війною. Олена Харитоненко та Георгій Почепцов інформаційною війною (information war) розуміють «інформаційні впливи, які мають на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством [10, с. 559] та захист власних центрів прийняття політичних рішень», «інформаційна війна – це «найінтелектуальніший варіант військового протистояння, оскільки і суб'єкт, і об'єкт впливу тут – людський розум… Якщо звичайна війна націлена на тіло людини, то інформаційна… на її розум» [9, с. 7].

Ключова відмінність смислової війни від інформаційної полягає в її меті: смислові операції у смисловій війні спрямовані на ураження не системи знань і суджень, а цілої системи цінностей, картини світу об'єкта агресії [12, с.143]. І вже уражена система цінностей

є фільтром чи бар'єром для донесення національних інтересів, поглядів, цінностей тощо. Поняття «інформаційної війни» та «смислової війни» часом важко розмежувати. Інформаційна експансія використовується і в першому, і в другому випадках. Через безконфліктне проникнення в інформаційну сферу інформаційна експансія призводить до зміни світоглядних позицій (вияв смислової війни). В інформаційній війні є теж намагання безконфліктного втручання через брехню (фейки), перекручування та пересмикування фактів, проте ці вияви легше виявити та знешкодити (класичний приклад – розіп'ятий хлопчик із Слов'янська).

За визначенням авторів підручника «Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції» (2006), «Інформаційна війна – найвищий ступінь інформаційного протиборства, спрямований на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, а також національних, територіальних та інших конфліктів між державами, народами, націями, класами й соціальними групами шляхом широкомасштабної реалізації засобів і методів інформаційного насильства (інформаційної зброї)» [5, с. 99]. Інформаційна війна неможлива без фізичних жертв та виявів інформаційної агресії – незаконних дій «однієї зі сторін в інформаційній сфері, спрямовані на нанесення супротивнику конкретної, відчутної шкоди в окремих областях його діяльності шляхом обмеженого та локального по своїх масштабах застосування сили» [там само, с. 98]. Як бачимо, це визначення суттєво відрізняється від попереднього.

За висновками аналітиків американської корпорації RAND (скорочення від Research and Development – науково-дослідні розробки), що досліджує проблеми дотичні до Збройних Сил США та вважається першим аналітичним центром у світі (https://www.rand.org), інформаційна війна передбачає: «створення в країні противника атмосфери бездуховності, негативного відношення до культурної спадщини; маніпулювання суспільною свідомістю і політичною орієнтацією груп населення держави з метою створення політичної напруги і хаосу; дестабілізація політичних відношень між партіями, об'єднаннями та рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри, підозрілості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни; зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади й управління, ініціація помилкових управлінських рішень; дезінформування населення про роботу державних органів, підрив їх авторитета, дискредитація органів управління; провокування соціальних, політичних, національних і релігійних зіткнень; ініціювання страйків, масових заворушень та інших акцій економічного протесту; ускладнення прийняття органами управління важливих рішень; підрив міжнародного авторитету держави, її співробітництва з іншими країнами [4, с. 27-28]. Як бачимо, у цьому визначенні поняття «інформаційна війна» включає поняття «смислова війна». Плутанина в термінології виникла внаслідок перекладу документа американського аналітичного центру – корпорації RAND MR-661-0SD «Strategic Information Warfare. A new face of War» (1996 р), де вперше з'явився термін «стратегічна інформаційна війна».

«Інформаційний фронт «гібридної війни» розгортається відразу на декількох напрямках. Насамперед: 1) серед населення в зоні конфлікту; 2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, проте територія якої не охоплена конфліктом; 3) серед громадян країни-агресора і 4) серед міжнародної спільноти» [2]. Тобто за механізмами втілення у цьому значенні теж здійснюється інформаційна експансія.

Отже, інформаційну експансію необхідно розглядати як явище, що супроводжує гібридні, смислові та інформаційні війни. Питання розрізнення термінів «смислова війна» та «інформаційна війна» потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Бежнар Г.П. Теорія масової культури : курс лекцій. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : 2020. URL: http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Kafedry/Ukrainian_philosophy/%D0%9C%D0%9A_%D0%91%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80.pdf (10.04.2021)
2. Горбулін В. П. «Гибридная война» как ключевой инструмент российской геостратегии реванша Дзеркало тижня. № 2. 2015, 23 січня. URL: https://zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoy-geostrategii-revansha-_.html (10.04.21)
3. Горбулін В. Світова гібридна війна: український фронт : монографія. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
4. Історія інформаційно-психологічного протиборства : підруч. за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України Є.Д.Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с.
5. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М.. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції. Київ : КНТ, 2006. 280 с.
6. Марутян Р. Меметична зброя як інструмент смислової війни РФ проти України URL: https://matrix-info.com/memetychna-zbroya-yak-instrument-smyslovoyi-vijny-rf-proty-ukrayiny/ (10.04.2021).
7. Марутян Р. Національна стійкість як основний інструмент протистояння у гібридній війні. 2018. URL: http://matrix-info.com/2018/03/06/natsionalna-stijkist-yak-osnovnyj-instrumentprotystoyannya-u-gibrydnij-vijni/ (10.04.2021).
8. Пашков М. Російська інформаційна експансія: Український плацдарм. URL: https://razumkov.org.ua/statti/rosiyska-informatsiyna-ekspansiya-ukrayinskyy-platsdarm (10.04.2021).
9. Почепцов Г. Г. Смисли і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.
10. Почепцов Г., Чукут С. Інформаційна політика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 663 с.
11. Саприкін О.А. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012 / О. Саприкін. Вісник Книжкової палати. 2013. № 1. С. 40–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2013_1_13 (10.04.2021).
12. Харитоненко О. Смислові війни в межах гібридних протистоянь. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Розділ 2. С. 142–228. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/22259 (10.04.2021).

Хамідуліна Ю. Ю.,
магістр журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Островська Н. В.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПРОБЛЕМИ КНИГОВИДАННЯ НА СТОРІНКАХ КУЛЬТУРНО-ЧИТАЦЬКОГО ПРОЄКТУ «ЧИТОМО»

Актуальність теми нашої розвідки зумовлена необхідністю дослідити проблеми книговидання, що розглядаються в українських мережевих медіа. Адже саме спеціалізовані ЗМІ намагаються регулярно висвітлювати стан справ у книговидавничій сфері.

Мета роботи – аналіз книговидання як проблемного дискурсу культурно-читацького проєкту «Читомо».

Основні проблеми українського книжкового ринку та їх причини аналізують сучасні науковці та книгознавці: О. Афонін, Н. Зелінська, О. Коваль, Т. Кузнякова, М. Сенченко, О. Сеник, О. Сичевський, В. Теремко, М.Тимошик, Л. Чупрій.

Культурно-читацький проєкт «Читомо» – це проєкт про дивні книжки, артбуки, фетиші, book-fashion, а також про і для людей, які люблять читати. Створений для формування нової читацької культури; запровадження іноземного досвіду популяризації читання; розвитку української книжкової журналістики; демонстрації синтезу мистецтв, що виявлятиметься у взаємодії літератури, аудіо- й візуальних засобів; стимулювання спілкування між любителями книги; проведення книжкових акцій, зустрічей, дискусій, майстеркласів тощо [3].

Головні редакторки та ініціаторки цього проєкту – Ірина Батуревич та Оксана Хмельовська. На початку кожного року спеціалізоване видання «Читомо» публікує підсумки книжкового та літературного життя минулого року та надає певні прогнози щодо розвитку цих сфер на поточний. Автори ресурсу активно стежать за проведенням різноманітних книжкових ярмарків та форумів, фестивалів тощо, як українських, так і міжнародних. Порушують актуальні проблеми літературознавства, видавничої справи, підсумовують слушні думки та поради літературознавців та фахівців видавничої сфери. Крім того, об’єктом висвітлення стають і доволі неординарні книжкові новинки. Видання розраховане на літературознавців та на інші категорії читачів, що зацікавлені розвитком українського літературного та видавничого процесу.

У публікаціях «Читомо» регулярно розглядається тематика, пов’язана з книговидавничою діяльністю: історія розвитку видавничої справи та подальший вплив на книговидавництво, новини про зміни в законодавчій сфері, інтерв’ю з видатними письменниками та публіцистами. Зокрема, у статті Г. Аргірової «Війна і книговидання: як змінюється книжковий ринок України» подається думка компетентних у цій сфері осіб. Олександр Афонін зазначає, що каталізатором змін у книговидавництві стала війна на Сході України та окупація Росією частини нашої території. До таких змін він відносить появу нових тем, пов’язаних з перебігом подій на Сході та Євромайданом, та заповнення порожньої ніші, яка не була представлена ні вітчизняною літературою, ні хорошими перекладами українською мовою – non-fiction. Президентка Book Forum та керівниця Інституту книги Олександра Коваль додає, що, окрім подій на Сході України, на книжковий ринок України значно вплинули санкції щодо книжок російських видавництв, які були запроваджені 2017 року [1].

За висновками експертів, на незмінному рівні залишається фінансовий стан українського видавничого сектору. На коливання статистики друку впливають державні замовлення підручників, але це ніяк не впливає на ринкову літературу, якою займаються видавці. Також Олександр Афонін зазначає, що очікування щодо обсягу кількості цьогорічних книжок становить 34 млн примірників. Прогнози щодо ринкової книги – 15-16 мільйонів [1].

Виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження» Олександр Сушко також зазначив, що для ефективної роботи книговидавничої галузі бракує ґрунтовного дослідження культурних запитів суспільства та його потенційної готовності зануритися в елітарну

культуру. А також розуміти, що саме готовий підтримувати український читач [1]. Окрім того, директорка Book Forum Олександра Коваль розповідає, що в Україні є багато волонтерських організацій, які возять українську книжку на Схід. Волонтери розповідають, що запит на українську книжку існує і він досить великий. Водночас генеральний директор видавництва «Фоліо» Олександр Красовицький зауважує, що запит є, але він здебільшого безкоштовний. Це переважно українська армія, учні, які вчаться у школах, бібліотеки, в яких немає української літератури, а також книгарні, яких майже немає на Сході. «Волонтерства та донорів у цьому випадку недостатньо, адже потрібна система, яка б могла через українську книжку доносити на Схід українську ідею не у формі гасел та патріотичних вигуків», – говорить Євген Бистрицький, який очолював фонд «Відродження» у 1998–2017 рр. Він вважає, що суть війни не лише в тому, що у нас хочуть відняти території. Українцям хочуть нав'язати «русский мир», і сильнішого знаряддя, ніж книжка, у цій боротьбі немає [1].

Багато проблем є спільними для України і світового книговидання. Практично всюди видавці підтверджують «вимирання» читацьких клубів, проте дехто намагається реанімувати цей формат роботи з аудиторією. Зокрема, TAG Livros (Бразилія), що працюють вже 5 років на ринку і здобули аудиторію в 35 000 підписників. Вони пропонують кураторську підтримку читачів (книжки радять відомі письменники та зірки), а також представляють гарячі переклади світових бестселерів, які члени клубу отримують найпершими та в букбоксах із сувенірною продукцією – для кожного користувача, окрім першості, клуб пропонує елемент несподіванки, так само, як це роблять коробкові сервіси в Україні: ніхто не знає, що буде в наступній коробці. Сьогодні це найбільший читацький клуб у Бразилії [4].

Друкарі намагаються дедалі більше підкреслювати свій «зелений» статус: попри те, що особливих інновацій у друці на великих накладах не сталося, виробники вигадують нові еконазви для старих методів, стараються уникати ламінації та надміру плівок, що не можуть бути ефективно перероблені.

Про проблемні аспекти книговидання автори дізнаються, відвідуючи важливі культурні події, зокрема Book Forum #25.

Наприклад, очільниця «Видавництва Анетти Антоненко» Анетта Антоненко наголошує на тому, що видавці поки не навчились формувати читацький попит на українську книгу. Факт того, що на форумі багато випадкових іноземних гостей, на думку видавця, сигналізує про те, що наш видавничий ринок є нецікавий світу: «Ми пропустили свій шанс після революцій, і тепер все треба починати спочатку. Реально українському видавничому ринку мало що є запропонувати світу, і це – проблема» [5].

За спостереженням Іллі Стронґовського, співзасновника «Видавництва», ціна книжок, при меншому попиті на них, перестає бути основним фактором купівлі. Тобто дешевші книжки не купують більше. І дорожчі не купують. Водночас видавець порушує питання незрозумілість того, як малим видавництвам збільшувати кількість нових покупців своєї продукції, адже ярмарки завжди були одним з основних ефективних каналів продажу [5].

Олександр Красовицький з видавництва «Фоліо» називає падіння продажів на Форумі, про який говорить більшість учасників, до 20–30% в грошах і ще більш у примірниках, природним наслідком зменшення відвідуваності.

Директорка департаменту дитячої літератури видавництва «Ранок» Наталія Коваль наголошує на тому, що для досконалого й професійного розвитку книжкової галузі потрібен регулярний моніторинг, аналітика та статистика. На погляд Н. Коваль, читача потрібно формувати й виховувати. Адже культурний розвиток починається зі сталих традицій у сім'ї. Книга має бути не розкішшю чи постаментом на полиці, а доступною і звичною річчю в родині. Так само як читання – хорошим дозвіллям [5].

Фахівці також говорять про падіння кількості мегабестселлерів світового ринку, що позначилося й на українському ринку. Читач навчився не тільки купувати, а й читати нон-

фікшн і чекає все нових і нових революційних звершень з боку видавців. Асортимент нон-фікшн росте, але вершки з ринку зняті два роки тому, і проривом можуть стати тільки вітчизняні креативні автори, які стануть брендами і потіснять перекладні видання.

Прихід у літературу нових імен, на погляд О. Красовицького, уповільнює низький рівень накладів і відповідно гонорарів вітчизняних авторів. Експер

т бачить єдине рішення в порушенні питання перед керівництвом держави у вливанні грошей в культурну сферу не тільки через закупівлю книг, грантів культурного фонду, а й за допомогою створення умов для місцевих програм з підтримки нових (не обов'язково молодих) авторів, як основи розвитку культури в провінції [5].

Найбільш вагомою причиною нинішнього стану книговидавничої галузі – на думку президента Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів Олександра Афоніна, є відсутність бачення перспектив у держави й суспільства: «Держава, посилаючись на війну, не визначила напрямки розвитку, горизонти, до яких вона буде йти. А за таких умов не може бути успішною книга, людина, взагалі не йдеться про майбутнє. Якщо ми не почнемо говорити у повний голос, то кров, яка сьогодні ллється в Україні, буде даремною – будувати країну буде нікому, вона перетвориться на територію з масою малоосвічених людей, неспроможних до будь-яких конструктивних дій» [2].

Фахівці також порушують питання державного патронування галузі книговидання. Зокрема, С. Квіт виокремлює два аспекти: держава повинна щось фінансувати і створювати сприятливі умови для розвитку ринку [2].

Б. Червак, перший заступник голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, проблеми у видавничій галузі пов'язує з неправильною державною політикою щодо неї: «На превеликий жаль, до цього часу існує підхід, що українська книжка – це такий собі рядовий товар, як трактор, як костюм, як взуття, а тому й державна політика стосовно книжки має бути такою, як вона є щодо якихось матеріальних речей. Насправді книжка є щось набагато більше, вона має духовний вимір, і це є національний скарб. А у випадку з національним скарбом треба вдаватися до діаметрально протилежних підходів». Наводячи позитивні приклади фінансування української книги, Б. Червак наголошує на значних перешкодах, які виникають через бюрократичні процедури, пов'язані із проведенням тендерів [2].

Культурно-читацький проєкт «Читомо» порушує велике коло проблем у книговидавничій сфері. Це й відсутність попиту на українську книжку, відсутність сприяння з боку влади, проблема мовного аспекту, брак ґрунтовного дослідження культурних запитів суспільства, нерозвиненість дитячого книговидавництва, необхідність удосконалення розповсюдження книжкової продукції, плагіат у наукових виданнях, проблеми якості перекладу в перекладних творах, якості дитячої та підліткової літератури та ін. Автори більшості статей, зокрема аналітичних, пропонують шляхи вирішення проблемних питань.

Список використаних джерел

1. Аргірова Г. Війна і книговидання: як змінюється книжковий ринок України. URL: https://www.chytomo.com/vijna-i-knyhovydannia-iak-zminiuietsia-knyzhkovyj-rynok-ukrainy/

2. Івашина А. Влада і книговидання: апокаліпсис національного скарбу. URL: http://archive.chytomo.com/news/vlada-i-knigovidannya-apokalipsis-nacionalnogo-skarbu

3. ЧИТОМО. Культура читання і мистецтво книговидання. URL: https://chytomo.com/

4. Шпак В. Сучасні тренди українського книговидання. URL: http://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/ article/view/78#.XL-Ff-gzbIU

5. Що говорили видавці і що купували читачі на Book Forum #25. URL: https://www.chytomo.com/ shcho-hovoryly-vydavtsi-i-shcho-kupuvaly-chytachi-na-book-forum-25/

Хітрова Т.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

«ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ» В РЕГІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЯХ КОМУНІКАЦІЇ

Інтенсивне обговорення української спроби декомунізації в національному та міжнародному інформаційному просторі вже набуло статусу медіатренду і, власне, торкнулося й самих ЗМІ, зміни формату та змісту комунікації. Наразі в міжнародній та українській науково-теоретичні площині вже з'явилися самостійні дослідження, що репрезентують узагальнені результати процесу декомунізації в Україні, актуалізують його проблемні питання в міжнародній, юридичній, політико-ідеологічній, соціальній, культурній та іншій площині.

Теоретичним підґрунтям до наукового осмислення інформаційного змісту «декомунізації» в сучасному мас-медійному дискурсі є не лише новітня практика його експлікацій у ЗМІ (практика перейменувань, зміни символічного простору, ребрендингу, практика уникання та оскарження прямої дії декомунізаційного пакету законів, «децентралізація» історії), а й проблема відповідальності та компенсаторності «пам'яті». Поняття «відповідальності», зокрема й кримінальної, включене й в основний зміст пакету «декомунізаційних законів», а отже передбачає переформатування комунікаційної моделі «пам'яті» в публічному просторі. Наукове обґрунтування проблеми «відповідальності» у процесі «декомунізації», на сьогодні репрезентують розвідки дослідників Українського інституту національної пам'яті, які беруть безпосередню участь у продукуванні й просуванні його офіційного тлумачення в українському та міжнародному інформаційному просторі. Роз'яснювальна функція у цьому напрямі покладається на медійний сектор. Крім того, медіа беруть на себе функцію громадського контролю за виконання основних норм закону, систематично інформуючи про правомірність чи неправомірність ухвалених рішень, дій суб'єктів різних форм господарювання, фізичних осіб, долю декомунізованих монументів та пам'ятних знаків, конфліктних питань зміни місцевої топонімики, судових рішень тощо. Станом на жовтень 2020 року в державному реєстрі судових рішень за статею 436-1 ККУ (виготовлення, поширення комуністичної символіки і пропаганда комуністичного і націонал-соціалістичного режимів) зафіксовано 69 справ, моніторинг українських медіа, дозволяє констатувати, що третина з них висвітлювалась у засобах масової інформації. На думку чеського історика Петра Вагнера, маркування публічного простору й фіксація в ньому успіхів держави є важливим етапом стирання комуністичного минулого країни. Таким чином, засоби масової інформації поряд з новою топонімічною картографією беруть участь і в процесах творення нової ментальної картографії української нації, що, власне й закладено в еволюційний зміст законів про «декомунізацію».

Аналізуючи динаміку змістовного наповнення дискурсу, а пізніше й контрдискурсу «декомунізації» в українських медіа, зазначимо, що його поетапне формування відбувалося від подієвого контенту до тлумачення соціального змісту проблеми й предметно-змістовної аргументації необхідності відновлення / формування нового символічного простору в національних координатах українського наративу.

В сучасному комунікаційному просторі України, у зв'язку зі зміною політичної еліти та основних пріоритетних напрямів державної інформаційної політики, в медіа відстежується ефект так званої «нормалізації» або «нейтралізації» дискурсу «історичної пам'яті», що обумовлено переходом від національно-культурного до соціального-гуманітарного вектору конструювання дійсності в межах державної програми. Загалом «нормалізація» є

розповсюдженою технологією замовчування, зміщення акцентів, засобом формування контр-дискурсів. Аналіз сучасного медійного наповнення основних дискурсів пам'яті, дає привід констатувати, що в українському інформаційному просторі так і залишилося паралельне співіснування двох типів історичної свідомості (етно-національної й соціальної), які загалом відображають матеріалістичні та постматеріалістичні ціннісні орієнтири українського соціуму. У розрізі теорії комунікації існування подібних явищ свідчить про переважання у суспільній свідомості цінностей масової культури над ментальними. Як наслідок, дискурсивні репрезентації включені у національний комунікаційний простір набувають рис гіпофункціональних проявів ментальних диспозицій та спонукають конфліктності макроідентичностей на противагу процесам їхньої асиміляції як необхідного складника конвенційних інформаційних відносин у межах моделі «національної історичної пам'яті». На разі, у практичній медійній діяльності, цей процес характеризується формуванням самостійного дискурс-потоку регіональних еліт − «децентралізація історії» (апеляція до реформи Децентралізації), з використанням стратегій топонімічного оскарження декомунізованих назв та функціонуванням прихованих дискурсів перейменування. Політична стратегія будівництва регіональної ідентичності на ґрунті історичної пам'яті є вже апробованою в Україні формою ідеологічної моделі «регіонального патріотизму», яка нажаль, виявилась лише джерелом культивації суспільних конфліктів. З точки зору соціокомунікаційного підходу «регіональна ідентичність» – це когнітивний елемент територіального самоусвідомлення спільноти (особистості), який формує емоційно-афективний аспект комунікації й визначає інформаційно-образну модель територіальної ідентифікації.

«Децентралізація історії» в регіональних моделях комунікації, насправді, є сучасною формою існування контрдискурсу «декомунізації» й найбільше присутня в інформаційному просторі Південних та Східних регіонів України. Моніторинг місцевих медіа за 2016-2020 роки, демонструє превалювання журналістських матеріалів з маркуванням «децентралізація історії» в Харківській, Одеській та Запорізькій області. Зміст маркованих матеріалів здебільшого присвячений критиці перейменувань, спробам повернення старої назви чи подвійній зміні назви, топонімічному оскарженню, відсутності історичної / культурної / соціальної та іншої співвіднесеності назви та регіону, невідповідність історії / героїки регіону ухваленим новим назвам його топонімічних об'єктів, рекомунізації загалом. У процесі аналізу медійних репрезентацій контрдискурсу «декомунізації» було виявлено використання маніпулятивного ресурсу, зокрема в таких комунікаційних формах: «асоціативних протиставлень», «рекомунізації» як технології мобілізації політичної прихильності, трансферу, як технології протиставлення діям попередньої влади, дезорієнтації, паралельних назв / імен. У масовій комунікації таке зміщення образно-типізованих проявів дійсності у соціально-типізовані призводить до викривлення когнітивних рецепцій аудиторії й набуває значення соціокомунікаційного семіозу дискурсу. Зміщення акцентів у соціальній бік проблеми є характерною ознакою комунікаційних стратегій опонентів, які застосовувалися від самого початку формування дискурсу «декомунізації».

Таким чином, дискурс «декомунізації» в сучасній публічній площині українського інформаційного простору має амбівалентний вплив на конструювання громадської думки. Політичні маніпуляції в українському символічному просторі не спонукають до процесу консолідації в його очищенні, а сприяють паралельному співіснуванню різних типів історичної свідомості населення.

Чернявська Л.В.,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
завкафедри журналістики
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

АВТОРСЬКІ МЕМИ І АВТОРСТВО В МЕМАХ

Соціальні меді активно захоплюють увагу користувачів. Молодь, яка народилася вже після появи та поширення інтернету, розглядає свою взаємодію із мережею як комунікацію, що не викликає технічних труднощів на відміну від старших поколінь. Тож соціальні медіа для молоді більш зрозумілі і доступні ніж традиційні медіа, які мають певні обмеження – розклад трансляції, відсутність інтерактиву тощо. Соціальні медіа на сьогодні найбільш динамічна систему, до вивчення якої звертаються науковці різних галузей. Чіткою класифікації соціальних медіа немає, проте традиційно соціальні медіа поділяють на п'ять основних груп: соціальні мережі, блоги, медіахостинги, сервіси для обговорення, геолокація. Відповідно соціальні мережі стають середовищем у якому формується нова естетика та молодіжна культура.

Однією із можливостей мережі є нова медіатворчість, яку характеризує О. Порпуліт: «Продукування передумов і «підживлення» здатності функціонування медіаконтинууму як середовища неієрархінічної комунікації соціальних суб'єктів/соціальних інститутів, зміна шаблона «творець інформації – споживач інформації» на співтворець контенту і співавтор інформації, надані й підтримувані демасифікованістю, з одного боку, ініціюють становлення нового типу інформаційно-комунікаційної взаємодіії, групнтованої на принципі «єності в розмаїтті», зорієнтованої на самобутність, унікальність актора, з іншого, провокують загрозу форматування соціально відокремленого актора, замкненого у межах самого себе, «нескінченого відлуння самого себе» [4, с. 17–18]. Тож сучасний користувач контенту соціальних мереж стає співтворцем та співавтором інформації, тому явище вірусного контенту є надзвичайно поширеним. Вірусним називають контент, який, як правило, створюють та поширюють користувачі мереж із метою розваги, гри. Термін віральність виникає на позначення здатності медійних продуктів до віральності, тобто чи має той чи інший продукт потенційно стати вірусним. Для того, щоб медіатвір став вірусним він повинен бути цікавим, відповідати потребам цільової аудиторії, має бути простим і веселим. Звичайно, що вірусний контент є цікавим для маркетологів оскільки поширення повідомлень рекламного характеру вірусним шляхом дає значні прибутки від поширення реклами.

Питання авторства у медіатворів соціальних мереж має свої особливаості відповідно до видів вірусного контенту. Спроби окреслити групи продуктів вірусного контенту також у науковому дискурсі незавершені, тож на сьогодні класифікація вірусного контенту може бути такою:

1. Флешмоби як форма взаємодії людей об'єднаних ігровою метою для розваги.
2. Цитати, афоризми, мотивуючі життєві історії відомих людей та людей, які стають відомими завдяки мережі.
3. Розважальні тести із запитальниками і без (останні, наприклад, роблять аналіз фото для тестів типу «Як ти будеш виглядати у 70 років».
4. Головоломки і розв'язування задач.
5. Меми.

Меми є видом вірусного контенту, який стає популярним через широке поширення у мережі вірусно, вони мають технологічний, соціальний і культурний складники. Якщо окреслювати технологічні особливості мемів, то їх можна поділити на меми-тести, малюнки,

відео із циклічною анімацією (GIF-анімація). Якщо говорити про соціальний складник, то меми можуть порушувати різні соціальні проблеми або, навіть, загострювати їх. Культурний складник тісно пов'язаний із творчістю, для створення мемів використовують шаблони зображень, на які можна додавати змінюваний текст, тому кожен користувач мережі може взяти такий шаблон і додати до нього свій текст і створити новий медіатвір. Наприклад, мем «Хто ми, чого ми хочемо» складається із 6 картинок, рідше більше, в яких один персонаж ставить запитання і декілька відповідає:

У наведеному мемі картинка виконана невідомим автором і авторство такого типу контенту не ставиться. Проте бувають випадки, коли використовуються зображення відомих людей, законодавство дозволяє поширення такого контенту без згоди зображених осіб, оскільки такий контент є гумористичним. Юридичну довідку використання такого контенту дає Є.Алексіюк, посилаючись на Директиву Європейського парламенту щодо авторських і суміжних прав на єдиному цифровому ринку, котра поширюється і на Україну: «частина 7 статті 17 Директиви передбачає, що держави-члени ЄС мають забезпечити [в національному законодавстві – прим.] користувачам можливість покладатися на декларовані винятки з правила завантаження абсолютно легальних творів, додаючи контент на онлайн-платформи, у випадках:

а) цитування, рецензування, критики;

б) використання з метою пародії, карикатури, пастишу» [1].

Однак існують меми, які мають авторство захищене авторським правом. Таким є мем Гусь, створений художницею Надією Кушнір. Цей мем має власну сторінку у мережі Facebook із 177 тисячами підписників.Художниця створює самостійно різні історії про Гуся, а також залучає свого персонажа до соціальної реклами та суспільно-корисних проєктів, наприклад, у дописі від 30 березня 2021 року Гусь закликає пройти курс критичного мислення та перевірки інформації в інтернеті:

У 2018 році худодниця разом із маркетинговою компанією Art Nation підготувала серію малюнків та відео для Київського метрополітену, ця колаборація сподобалась користувачам метро та шанувальникам Гуся, проєкт «Гусь у метро» став віральним [2].

Проте поряд із авторськими мемами, на які поширено авторське право, мемами із невідомими авторством та мемами, на яких зображено відомих осіб, окрему групу становлять меми, зображення з яких взято із особистих сторінок реальних людей і використано для створення медіапродукту, що дискримінує осіб або завдає шкоди їх гідності. Так, Джені Сміт мати смертельно хворого хлопчика, який народився із рядом

захворювань, створила сторінку в мережі Facebook для того, щоб допомогти своєму сину, зібрати кошти на лікування, почала отримувати повідомлення від своїх підписників, в яких містились меми, створені на основі зображень Грейсона. Ці меми були глузливого характеру, в основі комічного було покладено зовнішність хворого хлопчика. Мати іншого хлопчика, який зазнав глузувань через зовнішність спричинену розладами здоров'я, Еліс-Енн Меєр відзначила: «Я вже переконалася: якщо користувачі Facebook скаржаться на цей мем як на такий, що утискає права людини, адміністратори лише відповідають: "Фото не порушує особисто напишу заяву про порушення авторського права. На такі заяви реагують упродовж однієї-двох діб» [3]. Тож контент, який порушує права людей, створений на дискримінації не має бути поширюваним у мережі вірусно.

Авторство в мемах та використання зображень для створення мемів залишається ще не вирішеним. Меми засновані на грі та гуморі, тож вони не цензуруються і вільно поширюються мережею. Окремі меми є авторськими, вони створені митцями і є частиною їх творчого доробку. Меми прирівняні до ідей, які не користуються захистом авторського права, проте частину мемів, в основі яких є приниження гідності окремих категорій людей не варто було б поширювати користувачам мереж. Це можливо лише за умови розголосу таких випадків та відповідального користування в мережі.

Список використаних джерел

1. Алексіюк Є. Як меми (не) захищаються авторським правом. Центр верховенства права та демократії. 29 січня 2020. URL: https://cedem.org.ua/analytics/memy-avtorske-pravo/

2. Коротенко О. "Сєкрєт успєха — в сєкрєтє": колаборації найвідомішого Гуся України. Як інтернет-мем Гусь став упливовим соціальним персонажем. Bazilik. 11.09.2020. URL: https://bazilik.media/siekriet-uspiekha-v-siekrietie-kolaboratsii-najvidomishoho-husia-ukrainy/

3. Мами проти мемів. BBC. 20.12.2016. https://www.bbc.com/ukrainian/features-38381436

4. Порпуліт О. Медіаконтинуум як просторово-часовий формат соціальнокомунікаційної діяльності початку XXI століття : автореф. … д.н.соц.ком. : 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій. Київ, 2021. 35 с.

СЕКЦІЯ 2
ДОСЛІДНИЦЬКІ ПОШУКИ В ЦАРИНІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ (РЕКЛАМА, PR, ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА)

Баранецька А.Д.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри теорії комунікації,
реклами та зв'язків із громадськістю
факультет журналістики
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ДОКУМЕНТ: ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

У сучасному інформаційному середовищі, в якому комунікаційні практики набули максимальної значущості в реалізації його функціонування, вивчення документа є одним із важливим питань. Особливої актуальності його осмислення набуває в контексті інформаційної діяльності, що зумовлено специфікою цієї сфери.

Як відзначає Т. Борко, робота з документами та інформаційна діяльність в цілому охоплюють майже всі напрямки науково-практичної діяльності та є вагомим складником у процесах створення, обробки, пошуку, передачі та зберігання інформації за допомогою новітніх технологій. Удосконалення системи документообігу визнано одним із найпріоритетніших аспектів науково-технічного розвитку в усьому світі [1, с. 15]. При цьому дослідниця зауважує, що в низці підприємств та установ, органах державного управління країни недооцінюється необхідність якісної організації документно-інформаційного забезпечення управління, займатися яким мають спеціально підготовлені фахівці [1, с. 15].

Документ як соціальне явище має свою тривалу історію розвитку та становлення, адже за своєю функціональною природою він є багатогранним феноменом, про що свідчать розмаїті інтерпретації, наукові практики осмислення та низка дефініцій його [див. зокрема, 8; 7 та ін.]. Так, Г. Швецова-Водка здійснила спробу синтезу різних тлумачень цього феномена на основі емпіричних уявлень про документ в контексті виконання ним певної ролі у тій чи іншій сфері життя [8]. Ю. Палеха наводить «варіанти сприйняття документа з врахуванням різномоментності його створення і отримання із нього інформації» [7, с. 75]. На сьогодні не існує єдино прийнятої дефініції документа: деякі з них інтерпретують його досить узагальнено, широко, інші показують документ у його вузькому, спеціалізованому застосуванні.

Подібну ситуацію, і це є закономірно, простежуємо й на рівні законодавчої бази, яка має особливу вагу для фахівців із інформаційної та комунікаційної діяльності. Так, у Законі України «Про інформацію» (стаття 1.) подано таке визначення аналізованого поняття: «документ – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» [5]. У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (стаття 1.) читаємо подібне тлумачення, однак із акцентом на шляхи фіксації: «документ – матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві» [3]. Спосіб відтворення інформації є домінантою й у визначенні «електронного документа», запропонованому в Законі України «Про електронні документи

та електронний документообіг» (Розділ ІІ): «електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа» [4]. У ньому введено ще одну характеристику – наявність відповідного оформлення. Тут також відзначено, що «електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму» [Там само]. Своєї логічної специфічності аналізоване поняття набуває й у Законі України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», де зазначається, що «архівний документ – документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна»; «унікальний документ – документ Національного архівного фонду, що становить виняткову культурну цінність, має важливе значення для формування національної самосвідомості Українського народу і визначає його вклад у всесвітню культурну спадщину» [6]. На сьогодні офіційний статус в Україні мають визначення документа, а також його різновидів (особовий документ, кінодокумент, аудіовізуальний документ, відеодокумент, графічний документ та ін.), подані у вітчизняних державних стандартах, зокрема див. ДСТУ 2732:2004 [2].

Г. Швецова-Водка відзначає, що з позиції комунікаційно-інформаційного підходу документ постає як специфічна форма каналу трансляції соціальної інформації, яка визначається фіксацією/закріпленням інформації на матеріальному/речовинному носії. У комунікаційній практиці документ трактується також як повідомлення, джерело інформації, її передавач чи сховище [8, с. 53]. Незважаючи на різногалузевість застосування документа та відповідне його розуміння, основне функціональне призначення цього феномена (на що так чи інакше вказано у кожному із офіційних джерел) полягає у матеріальному відтворенні інформації, передачі певних смислів/повідомлень, а відтак й у реалізації соціальних комунікацій. Таким чином, документ можна трактувати як важливий інформаційно-комунікаційний інструмент здійснення суспільного діалогу (своєрідний макрорівень), а також організаційно-групової та міжособистісної взаємодії (мікрорівень), а відтак, вагому компоненту/одиницю комунікаційного менеджменту.

Список використаних джерел

1. Борко Т. Проблеми фундаментальної підготовки майбутніх фахівців-документознавців. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи* : матеріали ІІ Всеукраїн. наук.-практ. Інтернет-конф. / редкол. : І. Г. Передерій, А. А. Соляник та ін. Полтава : ПолтНТУ, 2016. 320 с.

2. ДСТУ 2732:2004. URL : https://undiasd.archives.gov.ua/doc/proekt_dstu_2732.pdf

3. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text

4. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

5. Закон України «Про інформацію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

6. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text

7. Палеха Ю. І. Документально-інформаційні комунікації як основа комунікативного менеджменту. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11400/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%85%D0%B0.pdf

8. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 398 с.

Березенко В.В.,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю
Запорізький національний університет;
Іванець Т.О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ПОЛІТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Політична інформація є одним із найбільш поширених видів інформації, що циркулюють безперервно в інформаційному просторі сучасних суспільств. Звичайно, що сам феномен знаходиться в процесі постійного оновлення, трансформуючись в залежності від світових тенденцій створення, розповсюдження та сприйняття інформаційних повідомлень.

Прагнення України стати демократичною європейською державою не можливо втілити у життя, не імплементуючи культуру проведення політичних трансформацій. Саме тому увага українського суспільства в переважній більшості випадків сфокусована на політичних процесах. Експерти вже неодноразово відмічали політичну заангажованість українців як специфічну рису, оскільки громадяни України проходять так званий «політичний лікбез» поступово і дуже складно. Для пересічного українця є цілком зрозумілим, що його життя напряму залежить від того політичного устрою, в якому опиниться його країна. Це змушує людей ретельно стежити за перебігом подій і моделювати, хоча б приблизно, своє майбутнє. Отже, актуальність політичної інформації спричинена низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на життя людини і змушують її адаптуватися під поточні обставини, політичні і не тільки, свого життя.

Термін «політична інформація» є похідним від більш широкого терміна «інформація» і може бути зрозумілий лише шляхом з'ясування їх взаємозв'язку і взаємозалежності. «Гносеологічно інформаційна потреба людини, суспільства в цілому випливає з їхньої здатності як складних динамічних систем до самоврядування, саморегуляції. Соціально обумовлений, безперервний приплив інформації ззовні – необхідна умова зв'язку людини з суспільним середовищем, фактор його духовного розвитку» [1]. Політична інформація – змістовний аспект політичної комунікації. Частиною політичної комунікації є політичні паблік рилейшнз, які є важливим інструментом у пошуку консенсусних рішень під час політичних змагань.

Безумовно, на сьогоднішній день ми можемо вже констатувати, що діджиталізація інформаційного середовища активним чином позначилася на умовах створення, поширення та сприйняття політичних меседжів. Як результат – генерація громадян молодого віку суттєво відрізняється від своїх попередників тим, що не є готовою сприймати великі науково-політичні тексти у будь-якому представленні. Покоління Z та Y сприймають інформацію точково, вона має бути представлена їм у зжатій формі і бути актуалізованою за допомогою тих актуальних маркерів, на які вони готові сфокусувати свою увагу. Місцем розповсюдження політичної інформації для нових поколінь є соціальні медіа.

Соціальні медіа спричинили велику хвилю змін у суспільстві, а також у політиці. Сьогодні с кожним днем збільшується кількість наукових досліджень стосовно впливу соціальних медіа на політичну інформацію [1; 2; 3; 4]. Консолідація соціальних медіа в політичній комунікації зробила зазначену технологію існування політичної інформації в

центр академічних дебатів. Вчені активно описують панораму основних перетворень, які соціальні медіа впровадили у виробництво, розповсюдження та споживання політичної інформації.

Андреу Казеро-Ріполлес – професор журналістики та декан факультету гуманітарних та соціальних наук Університету Хауме І де Кастелло (Іспанія) – у своїй роботі «Дослідження політичної інформації та соціальних медіа: ключові моменти та виклики на майбутнє» («Research on political information and social media: Key points and challenges for the future» (2014)) [3] визначає ключові моменти трансформацій, які соціальні медіа породили у сфері політичної інформації. Він відмічає, що консолідація соціальних мереж приносить із собою нове, більш гібридне комунікативне середовище та логіку, засновану на новому принципи та нових операційних критеріях, що впливають на весь інформаційний процес.

Сьогодні за допомогою соціальних медіа звичайні користувачі, які не є частиною політичної або комунікативної еліти, можуть активніше втручатися і впливати на інформаційну динаміку політичних процесів. А разом різноманітні засоби масової інформації (блоги, соціальні мережі, послуги обміну миттєвими повідомленнями, спільні відеопортали, цифрові газети тощо) поряд із телебаченням, радіо та пресою продовжують активно формувати інформаційне поле.

А. Казеро-Ріполлес також зазначає, що архітектура та технічні характеристики соціальних медіа можуть як відкривати, так і закривати можливості реконфігурації процесів виробництва, обігу та споживання політичної інформації [3, с. 965]. Вони створюють або псують можливості для перерозподілу влади за комунікативним сценарієм. Цифрові платформи змінюють контент та формат політичної інформації, але вони не замінюють журналістику та звичайні ЗМІ. Це створює нове гібридне середовище, в якому обидва явища, що з одного боку, пов'язані з цифровими носіями, а з іншого боку, пов'язані із масовою медіасистемою, іноді гармонійно співіснують, створюючи співпрацю та синергію, а в інших випадках, викликають конфлікти та напругу.

Нова логіка існування мережевих засобів масової інформації обертається навколо таких концепцій, як самовиробництво, вміст, створений користувачами, соціальна підключеність, вірусність, випадкове споживання, афективна аудиторія та ін. Впровадження цих аспектів викликає зміни в інформаційному циклі створення політичної інформації та в ролі журналістики в перебігу політичних сценаріїв. Йдеться про нову тенденцію створення інформаційного контенту, коли визначальна роль журналіста як ретранслятора актуальної інформації, значно зміщується і поступається лідерам думок у вигляді блогерів, які значно більше іноді можуть впливати на громадську думку, ніж традиційні ЗМІ. Хоча не варто сьогодні списувати радіо, телебачення та пресу на «мотлох історії». У світі ще існує значна кількість людей, які продовжують довіряти традиційним ЗМІ значно більше, ніж новим медіа. У різних поколінь різна довіра до різних засобів розповсюдження інформації. Звичайно, треба вже прийняти той факт, що в даний час медіа-професіонали не єдині, хто керує цим процесом, а виробництво та розповсюдження політичної інформації передбачає більше акторів та більше засобів масової інформації та платформ.

У дослідженні Г. Вольфсфельда, М. Ярчі та Т. Азран «Репертуари політичної інформації та політична участь» («Political information repertoires and political participation») [4] розглядається взаємозв'язок між різними формами використання засобів масової інформації та політичною участю. Основним аргументом для дослідників є той факт, що в сучасному медіа-середовищі з високим рівнем вибору політичної інформації окрема людина або група / групи людей з найвищим рівнем політичного інтересу частіше розробляють багатший за традиційні ЗМІ політичний інформаційний репертуар, який передбачає використання як цифрових, так і традиційних способів пошуку політичної інформації. Очікується поява тенденції, стосовно якої особи та групи з більш багатим набором політичної інформації матимуть вищий рівень політичних знань, ефективності та участі в

політичному житті сучасних держав. Автори цієї наукової розвідки стверджують, що існує чіткий зв'язок між інформаційним забезпеченням політичного процесу та активною участю людей в політичному житті країни. Ця гіпотеза знайшла підтвердження завдяки їх аналізу електоральної поведінки ізраїльської громадськості під час виборчої кампанії 2013 року. Аналіз підтверджує твердження цього дослідження, але за кількома інтригуючими винятками.

Дослідження феномену «політична інформація» сучасною наукою сфокусовано, в основному, і на тій його частині, що стосується періоду підготовки й проведення передвиборчих кампаній в різних країнах світу. В умовах політичної ситуації в Україні такий стан речей є зрозумілим, оскільки політичне життя в країні характеризується активними і майже безперервними виборчими процесами. На сьогодні управління політичною інформацією і комунікацією є одним із найбільш затребуваних видів інформаційної діяльності, а система передвиборчих комунікацій лежить в основі сучасного виборчого процесу, від рівня якого багато в чому залежить усвідомленість і компетентність електорального вибору громадян. Соціальні медіа дозволяють громадянам просувати і здійснювати процеси перевірки та громадського контролю влади. Однак велика кількість інформації також породжує нестабільність, конфлікти та суперечності в політичному сценарії перебігу подій. Збільшення кількості джерел отримання політичної інформації та різноманіття наповнення контенту політичних повідомлень не обов'язково дорівнює вищій якості. Навпаки, це ставить перед споживачем контенту, з одного боку, і ініціаторами політичних меседжів, с другого боку, численні проблеми, такі як фільтрування, приписування подіям актуальності та контекстуалізація політичної інформації, а також все, що пов'язане з розширенням дезінформації.

Ми вважаємо, що проблема взаємодії соціальних медіа, традиційних ЗМІ і громадянськості в контексті створення, поширення та сприйняття політичної інформації ще залишається дискусійною і потребує подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Гончаров В.Н., Вергун Т.В. Политическая информация в структуре общественного сознания. *Фундаментальные исследования*. №2 (20). 2015. С. 4576–4580. URL : http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=38116 (дата звернення: 12.03.2021).
2. Baumgartner, Frank R., and Bryan D. JonesThe Politics of Information: Problem Definition and the Course of Public Policy in America. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2015. 264 p.
3. Casero-Ripollés A. Research on political information and social media: Key points and challenges for the future. El profesional de la información, 2018, septiembre-octubre, v. 27, n. 5. 964-974.
4. Wolfsfeld G. Yarchi M., Azran T. Political information repertoires and political participation. URL : https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1461444815580413?journalCode=nmsa (дата звернення 02.04.2021)

Бондаренко І.С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії комунікації,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ Е-УРЯДУВАННЯ

Запровадження програми електронного урядування в Україні постає першорядним завданням державних органів управління, оскільки від показників єдиної інфраструктури міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадянами й суб'єктами господарювання залежить реформування суспільно-економічної системи у цілому, а також підвищення конкурентоспроможності країни. Так, у Концепції розвитку електронного урядування в Україні (2017) зазначається: «інструменти е-урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості й ефективності діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Крім того, запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (EU Digital Single Market Strategy)» [2].

Починаючи з 2001 р., Департамент ООН з економічних і соціальних питань (UN DESA) щорічно публікує дослідження рівня розвитку електронного урядування (E-Government) – «United Nations E-Government Survey». Воно постає єдиним глобальним звітом, що надає об'єктивний зріз динаміки електронного урядування у 193 державах-членах ООН, зосібна, оцінюється ефективність електронного управління під час надання різноманітних державних послуг, виявляються моделі розвитку й ефективності електронного державного управління, а також визначаються країни й регіони з критичним показником задіяння інформаційно-комунікаційних технологій та Е-урядування.

Дотепер Україна дещо відстає від світових темпів розвитку електронного урядування й електронної участі громадян у державотворенні. Так, за даними United Nations E-government Survey, протягом останніх 17 років наша країна демонструвала такі показники цифрової трансформації державного управління –E-Government Development Index: 2003 р. – 54 місце у світовому рейтингу (індекс розвитку е-урядування (далі Index – І. Б.) – 0,46167); 2004 р. – 45 місце (Index – 0,53255); 2005 р. – 48 місце (Index – 0,54561); 2008 р. – 41 місце (Index – 0,57208), 2010 р. – 54 місце (Index – 0,51808); 2012 р. – 68 місце (Index – 0,56530); 2014 р. – 87 місце (Index – 0,50316); 2016 р. – 62 місце (Index – 0,60756); 2018 р. – 82 місце (Index – 0,61650); 2020 р. – 69 місце (Index – 0,71190) [5]. Високим показником розвитку е-урядування є коефіцієнт EGDI, що варіюється від 0,75 до 1,00. Зауважимо, у процесі дослідження до уваги бралися 3 виміри ефективності електронного урядування: 1) обсяг та якість онлайн-послуг (Online Service Index, OSI); 2) статус розвитку телекомунікаційної інфраструктури (Telecommunication Infrastructure Index, TII); 3) людський капітал (Human Capital Index, HCI).

Важливим параметром оцінки рівня розвитку електронного урядування постають показники електронної участі. Терміном «e-participation» позначається використання онлайн-сервісів для надання публічної інформації («обмін електронною інформацією»), взаємодія із зацікавленими сторонами («електронна консультація») й участь громадян у прийнятті важливих суспільних рішень («прийняття електронних рішень»). Зауважимо, програма електронної участі є частиною електронної демократії, що базується на активному використанні інформаційно-комунікаційних технологій органами державного управління, мас-медіа, політичними партіями, організаціями громадянського суспільства, міжнародними урядовими організаціями або громадянами й виборцями у межах реалізації будь-якого суспільно значущого проєкту.

За даними United Nations E-government Survey, протягом останніх 17 років наша країна демонструвала такі показники електронної участі – E-Participation Index: 2003 р. – 24 місце у

світовому рейтингу (Index – 0,39660); 2004 р. – 24 місце (Index – 0,34426); 2005 р. – 28 місце (Index – 0,36507); 2008 р. – 14 місце (Index – 0,56818), 2010 р. – 48 місце (Index – 0,25714); 2012 р. – 83 місце (Index – 0, 15790); 2014 р. – 77 місце (Index – 0,43137); 2016 р. – 32 місце (Index – 0,74576); 2018 р. – 75 місце (Index – 0,68540); 2020 р. – 46 місце (Index – 0,80950) [5].

До найбільш успішних країн у галузі розвитку електронного урядування стабільно входять Данія, Південна Корея, Естонія, Фінляндія, Австралія, Швеція, Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії, Нова Зеландія, Сполучені Штати Америки, Нідерланди, Сінгапур, Ісландія, Норвегія і Японія.

Україна, поряд з Вірменією, Азербайджаном, Грузією, Угорщиною, Ісламською Республікою Іран, Киргизстаном, Республікою Філіппіни, Шрі-Ланкою, попри високі показники людського капіталу не досягає найвищого рівня е-урядування через недостатньо розвинену телекомунікаційну інфраструктуру (відображено в балах ТІІ у діапазоні від 0,5289 до 0.7475) [13, с. 21]. Ба більше, наша держава не входить до тих 33 європейських країн, що мають найвищі показники EGDI (приміром, Естонія у цьому рейтингу посідає 2 місце, Польща – 16, Білорусь – 25) [4, с. 51].

Основним принципом програми е-урядування постає використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з метою оптимізації державного менеджменту, створення спрощеної онлайн-моделі надання державних послуг, розширення доступу громадян до публічної інформації. Наразі е-урядування постає зручним способом надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, доступу до публічної інформації, звернень громадян у режимі 24/7.

Уряд України лише у 2016 р. виніс на порядок денний питання цифрової трансформації й висловив готовність до рішучих дій у подоланні електронної відсталості органів державного управління. Концепція розвитку електронного урядування (2017) як нормативний документ уперше в історії державотворення України окреслила шляхи і способи розбудови цифрового суспільства й визначила основні принципи реалізації програми цифровізації країни – доступність і залучення громадян; відкритість і прозорість; довіра та безпека. Водночас український уряд поставив перед собою низку важливих завдань у царині модернізації державного управління шляхом реінжинірингу існуючих та проєктування оновлених адміністративних процесів в органах влади.

Програма передбачала реалізацію електронного урядування базовими галузями (зокрема, у сферах охорони здоров'я, екології та природних ресурсів, освіти і науки, соціального захисту, фінансової й бюджетної політики, охорони прав і свобод людини, організації влади) і підтримки пріоритетних реформ шляхом використання перспективних геоінформаційних технологій, Інтернету речей, технологій опрацювання даних великих обсягів (Big Data) і Blockchain з метою запровадження інформаційно-телекомунікаційних систем підтримки прийняття управлінських рішень й автоматизації адміністративних процесів.

Зупинимося на аналізі запровадження е-урядування у галузі освіти й науки. Основними завданнями цифровізації сфери освіти і науки постає стимулювання розвитку інфраструктури розроблення та безпечного використання якісного програмного забезпечення вітчизняної розробки у діяльності органів влади; розвиток навчальних інформаційних систем для автоматизації основних процесів роботи навчальних закладів, у тому числі електронного щоденника, електронного підручника, дистанційної форми навчання. Звичайно, в умовах пандемії коронавірусної інфекції і введенням карантинних заходів освітянам вдалося адаптуватися до дистанційних форм навчання, осягнути переваги хмарних технологій, та й просто усвідомити принцип донесення інформації до учня / студента через екран, виробити оригінальну педагогічну методику. Утім, в Україні дотепер існує величезна проблема цифрової нерівності, за якої вразливі групи населення не мають доступу до нових цифрових технологій. Сім'ї, що перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть забезпечити

дітей новітньою комп'ютерною технікою для навчальних потреб. За даними Міністерства соціальної політики, 100 тис. маленьких українців перебувають в інституційних закладах, у яких ознаки цифрового розриву є найбільш відчутними.

Наразі в Україні почасти реалізована програма автоматизації основних навчальних процесів – створення електронних щоденників і підручників. На сайті Міністерства освіти й науки розміщені усі електронні варіанти підручників для учнів 1-11 класів закладів загальної середньої освіти. У березні 2021 р. Міністр цифрової трансформації М. Федоров оголосив про старт проєкту «Дія. Цифрова освіта», що пропонує корисні програми й курси для школярів у форматі навчальних серіалів. Приміром, на сайті платформи вже розміщено такі оригінальні відеоуроки, як «Діджитал-фізкультура для школярів за участі зірок спорту» (спільно з ФК «Шахтар»), «Як стати YouTube-блогером» (разом з «Цитрус Академія»), «Про кібербулінг для підлітків» (тренінг проводять Н. Каменських й А. Трінчер), «Кіберняні» (разом з компаніями з кібербезпеки «10Guards», «Cyberlab» і «Moneyveo»), «Онлайн-інструменти протидії домашньому насильству», «Вступ: діджитал-маркетинг для школярів та студентів», «Штучний інтелект для школярів», «Підприємництво для школярів» [1]. До того ж Мінцифра долучилася до формування системи «Слухай» – найбільшої онлайн-бібліотеки аудіокниг українською мовою, озвучених голосами українських зірок. За даними сайту, станом на 27 березня 2021 р. платформа нараховує 495 516 користувачів.

Водночас Міністерство цифрової трансформації здійснило перше в історії України соціологічне дослідження цифрових навичок громадян. Ключовими висновками дослідження стали такі показники цифрової грамотності наших громадян: 37,9% українців віком від 18 до 70 років мають цифрові навички на рівні нижче базового, 15; взагалі не володіють ними. Отже, 53% населення України знаходяться нижче позначки «базовий рівень» [3, с. 8]. Слід зауважити, що у процесі соціологічного опитування вимірювалися чотири сфери цифрових компетенцій: інформаційні навички (завантаження або друк офіційних бланків; отримання інформації з вебсайтів; пошук інформації про товари і послуги та ін.), комунікаційні навички (використання миттєвих повідомлень через Telegram, Messenger, Viber; завантаження тексту, фотографій, музики, відео; участь в онлайн консультаціях і голосуванні й т. ін.), навички вирішення проблеми (Інтернет-банкінг; перегляд відеострімів; проходження навчання онлайн; спілкування з викладачами, які користуються навчальними вебсайтами і порталами й ін.), навички програмного забезпечення (володіння відео-, аудіо-, фоторедакторами; користування Word, Excel, написання коду мовою програмування; створення мультимедійних презентацій). Приміром, Південний регіон має такі показники цифрової грамотності з маркером «above basic skills»: інформаційні навички – 81,5%, комунікаційні навички – 84,4%, навички вирішення проблеми – 48,3%, навички програмного забезпечення – 25,6% [3, с. 11].

Слід зауважити, в останні два роки українському уряду вдалося здійснити своєрідний прорив у розбудові е-врядування. Ця робота пожвавилася з початком функціонування профільного центрального органу виконавчої влади – Міністерства цифрової трансформації. Наразі Міністерством цифрової трансформації реалізовано низку важливих проєктів – «Дія», «Дія. Цифрова освіта», «Дія. Бізнес», «Безпека дітей в Інтернеті», «е-Резидентство», «Дія City», «Євроінтеграція», кожен з яких акумулює важливі принципи цифрового урядування – швидке і зручне надання державних онлайн-послуг, створення мобільного застосунку з цифровими документами, допомога малому і середньому бізнесу, функціонування мобільних центрів адміністративних послуг у кожному куточку України, навчання (приміром, планується залучення 6 млн. українців до програми розвитку цифрових навичок до 2024 року).

Отже, розбудова електронного врядування постає важливою передумовою модернізації суспільно-політичної системи України, а також уможливлює розвиток цифрової економіки й цифрового ринку. Водночас програма впровадження електронного врядування докорінно

трансформувала модель державного менеджменту й участі українців у прийнятті важливих рішень. За останні два роки Україна значно посилила свої позиції у цифровому реформуванні державного апарату й підзвітності влади. Цьому сприяє створення профільного центрального органу виконавчої влади – Міністерства цифрової трансформації. Цифровізація охопила не лише простір електронного документообігу органів державної влади й накопичення відкритих публічних даних (Open Data), а й сферу цифрової освіти й електронної участі громадян України. Цифрові стандарти ведення інформаційної діяльності структур державного управління потребують докорінних змін системи освіти фахівців у цій галузі й поступового узгодження освітньо-професійної програми з технологічною й інформаційно-комунікаційною динамікою українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Дія. Цифрова освіта. URL : https://osvita.diia.gov.ua/.
2. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20. 09. 2017 р. № 649-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text.
3. Цифрова грамотність населення України – 2019: соціологічне дослідження. Київ : Міністерство цифрової трансформації, 2019. URL : https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf.
4. E-Government Survey 2020. Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. With addendum on COVID-19 Response. New York : United Nations, 2020. 364 p. URL : https://publicadministration.un.org.
5. UN E-Government Knowledgebase. Ukraine. URL : https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2020.

Василенко Г.В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КОНЦЕПТ *LUXURY* ГОТЕЛЬНОЇ СФЕРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Галузь гостинності, подорожей і туризму є тією сферою, де ідея гедонізму знаходить своє практичне втілення. Туризм дає шанс здійснити мрію, оскільки робить можливим задоволення природного здорового прагнення людей до відпочинку, насолоди дозвіллям, розваг і щастя на певний час. Якщо раніше, в перші десятиліття свого становлення і розвитку, туризм був розкішшю, то тепер це індикатор якості життя і в багатьох країнах вважається правом кожного.

Туризм – це найбільша міжнародна індустрія і дійсно глобальна галузь, що виконує функцію соціальної, культурної й економічної сфери для впровадження законів глобалізації. Туризм називають глибоко «семіотичною індустрією», зважаючи на виробництво, товаризацію і репрезентацію культури і культурного розмаїття, де мова є суттєвим ресурсом культурного виробництва [7, с. 133].

Протягом останніх двох десятиліть вживання мови в туризмі привернуло увагу багатьох, пов’язаних з туризмом галузей і призвело до появи значних соціолінгвістичних досліджень. Поширення міждисциплінарного методу в будь-якій галузі досліджень стало

неспростованою реальністю і англійська мова в туризмі не є винятком. Вона стає рушійною силою в процесі «мовного брокерства», знаряддям вивчення інших сфер, дотичних до туризму, від менеджменту місць відпочинку, створення бренду, реклами до соціологічних проблем і досліджень стосовно сприйняття туризму різними людьми, туристичного досвіду, ідентичності й автентичності [7, с. 135].

Гедоністичний характер туризму включає три основні риси: релаксаційну, пізнавальну, естетичну. Численні дослідження й опитування, що час від часу проводяться в готелях, виявили, що одним з основних чинників задоволення від перебування в готелі є бажання пожити в комфорті і розкоші. Будь-кому іноді хочеться *a bit of* ***luxury*** *once in a while* – хоч трохи розкоші на певний час, що в буденному житті доступне далеко не завжди. У цьому немає нічого дивного, бо наша самооцінка важлива для нашого загального здоров'я і самопочуття. Однак, зовсім непросто визначити, що означає *luxury* для кожного з гостей готелю.

Luxury (розкіш) є одним з основних концептів туристичного дискурсу. На основі аналізу довідникових, науково-критичних та англомовних туристичних джерел маємо на меті дати визначення етичному концепту *luxury* готельної сфери та висвітлити особливості його відображення в текстах англомовних туристичних брошур і путівників.

Вітчизняні довідникові джерела дають декілька тлумачень слова *розкіш*, серед яких переважають позитивні значення, а саме: життєва вигода, пов'язана з комфортом, багатством, пишнотою; життя в достатках, з комфортом; багатство природи; краса, пишність, яскравість чого-небудь; щось дуже приємне, що викликає захоплення [1]. Подібні тлумачення знаходимо і в англомовних довідникових джерелах: стан багатства і комфорту; те, що дарує задоволення і комфорт, але не є необхідним; потурання лінощам і забавам; комфорт і задоволення від дорогих і гарних речей; те, що дарує задоволення, але не може тривати довго і бути часто; незвичайне приємне заняття [3; 11].

Синонімічний ряд ключового слова концепту *luxury* готельної сфери та його ад'єктивної форми *luxurious* доволі довгий і виражений такими лексичними формами: *first-class (accommodation), boutique (hotel), deluxe, exclusive, palace, grand, magnificent, majestic, posh, lavish, top, upscale, smart, splendid, superior, five-star* та ін. Велика кількість синонімів свідчить про те, що ця галузь бізнесу розвивається, поширюється, переживає розквіт, трансформується саме в англомовному світі. Розмаїття синонімів відбивається в мові готельної сфери і чимало з вище названих слів-синонімів *luxury* шляхом запозичення з англійської ввійшли в інші мови і культури одночасно з запозиченням методів і правил ведення бізнесу.

Аналіз опису готелів, що включає рейтинг, локацію, інтер'єр, набір послуг і зручностей доводить, що поняття *luxury* сфери гостинності притаманне чотиризірковим і п'ятизірковим готелям. *Luxury* сфери гостинності переосмислюється, еволюціонує в процесі розвитку суспільства. Сучасні заклади гостинності цієї категорії фокусують увагу не стільки на пропозиції матеріальних продуктів, скільки на компонентах і поняттях, що спираються на пережитий досвід, враження та автентичність. Ключовими словами концепту *luxury* виступають прикметники *personal, authentic, experiential* для позначення якості туристичного досвіду та дій персоналу у прагненні справити належне враження й задовольнити очікування гостя. Однак, старе слово *luxury* в плані споживання і винятковості зберігає своє первинне значення.

Все більше закладів гостинності широко застосовують поєднання сторітелінгу з пригощанням традиційними стравами за рецептами, приміром, бабусі власника готелю, що сприяє особливій і затишній атмосфері. На думку багатьох фахівців, палацам і розкішним готелям властиві риси особливого, прекрасного, унікального. Вони трохи вищі в чомусь за інші, оскільки є продуктом вишуканої майстерності і матеріалу. Наведемо далі зразок опису одного з таких готелів, у якому вжиті мовні засоби повністю відображають ці особливі риси,

а саме: локація в екзотичному місці, багата природа, старовинна архітектура будівлі, високий рівень комфорту, вишукані страви місцевої перуанської кухні і твори мистецтва:

Just two blocks from the Plaza de Armas in Cusco, this 16th-century colonial-style mansion has been thoughtfully updated with intelligent oxygen enrichment systems (to deal with Cusco's 11,000 foot altitude), heated floors, and hot tubs in its 43 suites. All that will leave you feeling deeply relaxed, but it's not just about how you feel—it's what you see, too. The hotel houses more than 300 pieces of art, including paintings from the Cusco school, carvings, and sculptures, so make time to take a lap (or three) before indulging in Peruvian dishes like shrimp in organic quinoa and alpaca loin with Peruvian tubers. Oh, and don't forget the pisco sour [2].

Полотна, гравюри і статуї, що прикрашають інтер'єр бутик-готелю *Aranwa Cusco*, наповнюють це місце особливим художнім змістом і шармом. Наведений приклад ілюструє ще одну важливу рису, притаманну найкращим готелям – гармонійне поєднання минувшини і сучасності, старовинна архітектура, твори майстрів минулого і зручності сучасного комфорту, новітні гаджети. Варто зазначити, що фактологічний матеріал опису супроводжується вживанням сенсорної лексики, яка, апелюючи до основних почуттів, сприяє легкому сприйняттю. Імперативні форми речень для звертання і запрошення, заперечні дієслова, адвербіальні інтенсифікатори змісту справляють належний стилістичний і прагматичний ефект.

Обов'язковим компонентом *luxury* є бездоганний сервіс і турбота про гостей. Влучно висловилась з цього приводу Каті Хенке, генеральний менеджер найдорожчого готелю в світі Peninsular Paris: «Розкіш – це, коли я отримую саме те, що хочу, коли хочу і як хочу ще до того, як попросила про це» [6]. Вона, як досвідчений менеджер галузі гостинності, певна того, що саме сервіс є справжнім елементом розкоші, тобто не стільки того, до чого можна доторкнутись, але того, що можна відчути. Аналіз текстів про готелі класу люкс доводить, що їхня мова рясніє емоційно забарвленими словами і словосполученнями, серед яких поширеними є вишукані епітети і пишномовні порівняння.

Індустрія дорогих готелів стала суттєвим сегментом галузі гостинності, що має тенденцію до зростання. Цей сегмент ринку поділяється на три види, які отримали термінологічне втілення у формі словосполучень, звучання і значення яких викликають асоціації з дорогим, якісним і вишуканим у найвищому ступені: *luxury major, luxury exclusive, upper upscale*. Послуги і зручності в таких готелях (services and facilities) теж мають свої особливості, що відображено у формі ад'єктивних словосполучень: *top-line services, opulent facilities.*

Концепт *luxury* реалізується як на емоційному рівні (emotional level), так і на рівні отриманого досвіду (experiential level). Важко дати універсальне визначення *luxury hotel.* Вважається, що переживання розкоші пов'язане зі сподіваннями і мріями окремої людини у прагненні до самореалізації і самовираження через пізнання й оцінку прекрасного, духовну вишуканість, умиротворення і спокій, мистецтво, культуру й естетику. Все це робить *luxury* дуже суб'єктивним поняттям, оскільки люди різняться за культурним походженням, освітою, особистими вподобаннями тощо. Визнаний фахівець сфери гостинності, Барбара Талбот вирізняє чотири ключові компоненти досвіду перебування в розкішному готелі: стиль, комфорт, сервіс і розваги [9]. Останній компонент в англомовному вираженні має відповідник *pampering*, що означає: ніжитися, балувати себе чимось, бавитися.

У галузі гостинності відносно недавно з'явилося поняття *new luxury*, зумовлене змінами споживацького попиту, які полягають в тому, що сучасні клієнти-мандрівники прагнуть отримати перетворювальний і душевно збагачувальний досвід під час перебування в дорогих готелях. Концепт *luxury* реалізується шляхом трансформаційного впливу на індивідуума, задля досягнення якого використовуються методи і техніки персоналізації, достеменності, автентичності, гастрономічного враження [8].

Особливості впливу на споживача відображає мова, що застосовується в галузі. Мова туризму застосовує структуру, що виражено англійською абревіатурою AIDA (Attention – увага, Interest – інтерес, Desire – бажання, Action – дія) [5, с. 153]. Прикладами письмових та візуальних засобів є брошури, флаєри, постери, карти, тревелоги, путівники, журнали, газети, кулінарні книги. Напевне, найзручнішою і доступною формою просування зараз є туристичні онлайн брошури та інші інтернет джерела. Мова туризму виконує багато соціальних функцій: слугує інструментом активного залучення споживачів як у процес споживання, так і в процес спільного формування мови, яка, в свою чергу, спонукає їх до споживання; виступає процесом соціального контролю щодо норм і цінностей; є засобом соціалізації. Як і інші мови, наприклад, мова музики чи мова архітектури, мова туризму має притаманні професійним мовам властивості, а саме: структурованість, певні граматичні правила і спеціальний словник [7, с. 135].

На думку Джунві Ола, відомого копірайтера в галузі гостинності, коли йдеться про онлайн маркетинг люксових готелів, то слова набувають особливої сили. Авторка, зокрема, радить вилучати претензійні кліше на кшталт *hidden gem* чи *paradise*, які за час розвитку галузі стали затертими і второваними, уникати частого вживання ключового слова *luxury* та його дериватів *luxurious, luxuriate,* які дещо втратили свою цінність через поширене вживання закладами середнього рівня, а натомість зосередити увагу на особливих прикметниках та унікальності, зберігаючи при цьому баланс між дескриптивним і достовірним [8].

Розглянемо далі для ілюстрації тези текст про один з найкращих готелів світу, в якому авторові вдається виразити унікальність вживанням ад'єктивних словосполучень, що передають колорит місця і дух епохи: *Offering* ***the true 'Roman Emperor' experience****, The Westin Excelsior is* ***not only a luxury hotel*** *but* ***a prized landmark*** *too. Featuring* ***Empire style furniture****, indoor swimming pools styled after* ***Pompeian baths*** *and* ***bohemian chandeliers****, the Westin Excelsior has become a symbol for* ***Italian opulence****. Also famed for its Café Doney, the lounge bar often has* ***opera singers*** *as entertainment during Sunday brunch*. Вжиті дієприкметникові звороти на початку речень наділяють описовий текст нотами урочистості. Унікальності додає смислове й інтонаційне виділення з заперечними формами ***not only a luxury hotel*** *but* ***a prized landmark*** (не тільки розкішний готель, але й визнана пам'ятка). Зображений у тексті об'єкт можна вважати не лише символом італійського достатку – *Italian opulence*, а ще й одним із символів туристичної ідентичності Італії [10].

Кожен першокласний готель має свою унікальну історію. Текст його опису має бути стислим за формою та унікальним за змістом. Для того, щоб звучати достовірно, варто створити вербальну ідентичність і потім з нею розказувати історію бренду, основану на реальності. Лаура Катанео, фахівець з перекладу і маркетингу, автор унікальних текстів про відомі бренди, влучно висловилась на цю тему так: 'In the language of luxury, language should become an indication of luxury itself' – «У мові розкоші власне мова має стати показником розкоші як такої» [4].

Отже, концепт *luxury* готельної сфери є аксіологічним утворенням позитивного змісту, яке включає переживання особистістю фізичного, пізнавального і збагачувального досвіду унікального місця й оточення, емоційне й естетичне задоволення, відчуття щастя від перебування в дорогому готелі та споживання першокласного сервісу.

Список використаних джерел

1. Словник української мови. URL : http://sum.in.ua/s/rozkish
2. The Best Hotels in the World: 2020. Readers' Choice awards. October 6, 2020. URL: https://www.cntraveler.com/gallery/the-best-hotels-in-the-world
3. Cambridge dictionary. URL : https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/luxury

4. Cattaneo, Laura. The Language of Luxury and the Luxury of Language. 15 January 2019. URL: https://translationcurator.blog/2019/01/15/the-language-of-luxury-and-the-luxury-of-language/

5. Chiwanga Fredrick E. Understanding the Language of Tourism: Tanzanian Perspective. *International Journal of Applied Linguistics*. 2014. Vol. 24**.** No. 2. p. 147–200.

6. Godfrey, Suzanne. Luxury Hospitality: Redefining Luxury in the Hotel Industry. URL: https://hospitalityinsights.ehl.edu/redefining-luxury-hotel-service

7. Irimiea Silvia Blanca. The Relationship Between the Language of Tourism, Tourism and Sociology. *European Journal of Social Science Education and Research*. 2018. May-August Vol. 5. No. 2. p. 128–141.

8. Junvi Ola. Luxury Hotel Marketing: Copywriting Clichés and Smarter Alternatives. *Cvent Guest*. 2019. August 20. URL: https://www.cvent.com/en/blog/hospitality/language-of-luxury

9. Talbott, Barbara M. The Power of Personal Service. URL: https://designforservice.files.wordpress.com/2010/06/power-personal-service.pdf

10. The Top 7 Luxurious Hotels in the World. *LUX life*. 2021. URL: https://www.lux-review.com/the-top-7-most-luxurious-hotels-in-the-world/

11. Webster Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/luxury

Волканова Т.І.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Бердянський державний педагогічний університет;
Носко А.М.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОМУ ТЕЛЕПРОСТОРІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПАТОГЕННОСТІ

Актуальність. Телебачення залишається популярним джерелом отримання інформації для українців (52% громадян користуються телебаченням) з високим показником довіри (41% до регіональних та місцевих телеканалів та 49% до національних) [2]. Однак деякі працівники медіа користуються довірою своєї публіки та транслюють їм патогенні меседжі, в основі яких закладено механізми негативного впливу на свідомість аудиторії. Вони пропагують зло у різній формі, зокрема расову, релігійну, національну ворожнечу, війну, підривають віру у національні та державні інтереси, популяризують вседозволеність, хамство, ненависть, а також порушують норми чинного законодавства.

Патогенні тексти чинять неминучий негативний скерований вплив на аудиторію, а саме: вони здатні сприяти маргіналізації суспільства, притуплюють здатність до критичного мислення, відволікають увагу від важливих проблем. Особливу роль, але разом з тим і відповідальність, у трансляції таких текстів відіграють ЗМК та журналісти. У своїх матеріалах окремі представники професії порушують професійний та етичний кодекси, вдаються до використання таких інструментів патогенного впливу, як, зокрема, нав’язування стереотипів.

Мета нашої роботи – на конкретних прикладах продемонструвати застосування журналістами патогенного інструментарію у телевізійному просторі, а саме вплив на аудиторію нав'язуванням стереотипів.

Вона реалізується у таких завданнях:

– ознайомитися із сутністю стереотипу як патогенного інструменту,

– проаналізувати відеоматеріали каналу «112 Україна» на наявність зазначеного інструменту патогенного впливу.

Об'єктом дослідження послужив український телевізійний простір, а саме телеканал «112 Україна» (власник – Тарас Козак, народний депутат партії «Опозиційний блок»). Матеріалом стала програма «15 хвилин про наболіле» у період з вересня до 25 жовтня 2020 року – термін передвиборчої кампанії, коли увага до медіа збільшується, як і спроби маніпулювати свідомістю аудиторії.

Предметом дослідження став інструмент здійснення патогенного впливу на аудиторію – нав'язування стереотипного сприйняття світу.

Методи дослідження – аналіз, узагальнення, систематизація та опис отриманих даних.

Автором теорії стереотипів є англійський публіцист У. Ліппманн. Він вважав, що «світ надто великий, в ньому великий обсяг інформації, який людина не може повністю осягнути. Тому людина і користується стереотипами як замінниками блоків реальності. У журналістиці стереотипи використовують для висвітлення подій. Без цього глядач не зрозуміє вашого повідомлення або витратить багато часу для опрацювання отриманої інформації, що може тільки відштовхнути аудиторію. Стереотипи звужують сприйняття, через що відбувається взаємопроникнення реального світу і спрощених уявлень про нього. Вони мають досить консервативний характер і позбутися їх важко» [1, с. 32].

Приклади використання стереотипів ми побачили у програмі «15 хвилин про наболіле» каналу «112 Україна» – це розважальна програма, яка виходить щосуботи. Ведучі: Володимир Данилець та Володимир Моісеєнко – медійні особи, актори та гумористи. За концепцією програму створили під вибори 2020 року. Ведучі у сатиричній формі повідомляють новини та висміюють вади українців. Для цього вони розігрують ролі простих громадян, політиків, сцени з життя.

Так, у випуску від 17 жовтня 2020 року глядачам представлено інсценізацію, у якій використано образ «типового чоловіка-роботяги з району», що транслює представлення простої людини, як обмеженої, єдиною розвагою якої є споживання алкогольних напоїв. Герой представляється «погонялом Сіплий», постійно шморгає носом, має неохайний зовнішній вигляд та часто використовує лайку. У зверненні він обурюється, що «нормальним роботягам» неможливо купити алкоголь після 23 години [3].

У програмі від 24 жовтня 2020 року глядачам пропонують образ героя-депутата, побудованого за таким принципом сприйняття депутатської роботи, як такої, що не потребує ні здібностей, ні докладання зусиль. Це суцільне порушення законів з єдиною метою матеріального збагачення. Персонаж говорить: *«Я работаю депутатом. То есть, зачем я сказал, что работаю? Я – просто депутат. Какой дурак работает, когда он депутат, правильно? Есть опасения, что скоро я стану безработным. Я это понял, когда на встрече с избирателями сам что-то пообещал, сам же и заржал. Ну, идиот!*

Может вы мне поможете с трудоустройством? Я многое умею, например, пьяным ездить за рулем, переписывать на родственников бизнес, чтобы вся декларация чистая была. Умею спешить куда-то, если журналист задает неудобный вопрос. Быстро из партии в партию перебегать. Головой с грустными глазами кивать, то есть когда избирателей слушаю и, как бы, им сочувствую. Кстати, ленточки умею красиво перерезать, несколько кнопок давить за отсутствующих. Личный рекорд – 20 за 5 секунд. Дякую аж підскакую!» [4].

У випуску від 1 листопада 2020 року глядачу подають стереотипне уявлення про молодих дівчат, яким потрібні тільки гроші. Ведучі зачитують «листа до редакції» від такої представниці: *«Пишет нам некая особа под именем или, как говорит она, ником Мари22 с проблемой, которая стала насущной после выборов для многих Марий ее возраста. Приветики, мальчики, делюсь моей жизненной печалькой. Мой папик, мой бусик и зая больше не главный тигренок в городе. Эти траблы с выборами все забрали. Они лишили меня лакшери лайфа, смузи и всего, что раньше было изи. Я особо в этом ничего не понимаю, но суть такая: то, что Зая хотел идти на выборы от «Зе», всем оказалась «По» и теперь я в «Же». Что делать? У меня шок и стресс. А ведь я не молода, мне уже аж 22»* [5].

Можемо констатувати, що автори програми, з одного боку, створюють іронічний портрет соціальних персонажів, але з іншого укорінюють заявлені стереотипи в аудиторії, поглиблюючи негатив.

Список використаних джерел

1. Іванов В. Ф. Основні теорії масової комунікації і журналістики : навчальний посібник. Київ : Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.
2. Онлайн медіа та соціальні мережі перехопили лідерство у телебачення за популярністю в Україні, – нове опитування USAID-Internews щодо споживання ЗМІ. 22.10.2019. URL: https://internews.in.ua/uk/news/onlajn-media-ta-sotsialni-merezhi-perehopyly-liderstvo-u-telebachennya-za-populyarnistyu-v-ukrajini-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/
3. «15 минут о наболевшем» : відео. 17.10.2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_cEbnzuX3cc&list=PL8dB2T-9NP_Ekp_SPUpB8SddX_pOq0kAA&index=28
4. «15 минут о наболевшем» : відео. 24.10.2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=usT4Bbd1hI4&list=PL8dB2T 9NP_Ekp_SPUpB8SddX_pOq0kAA&index=25
5. «15 минут о наболевшем» : відео. 01.11.2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=iRTrXdgQy_c&list=PL8dB2T-9NP_Ekp_SPUpB8SddX_pOq0kAA&index=24

Ковпак В.А.,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ДО ПИТАННЯ ДОКУМЕНТНИХ РЕСУРСІВ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У сучасних умовах територіальних та інформаційно-когнітивних інтервенцій питання посилення ефективності стратегічних комунікацій у контексті національної безпеки України стає першочерговим та перспективним для дослідницького прицілу.

Уперше поняття «стратегічні комунікації» потрактовано у новій редакції Воєнної доктрини України, затвердженій Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [1].

У вересні 2015 року партнерство у сфері стратегічних комунікацій започатковується між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО у документній версії – Дорожньої карти Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між

Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО. З метою імплементації Дорожньої карти Апаратом РНБО України було підготовлено План заходів із її реалізації [2].

Так, для реалізації «нової української ідеї – ідеї гідності, свободи і майбутнього» [3] була схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020"», що визначає «мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України» [3]. Одним із ключових інструментів, про які йдеться в документі, є комунікації, про які згадується в таких позиціях: «підсилення інституційної спроможності для здійснення міжнародних стратегічних комунікацій»; «комунікації щодо успіху реформ та перетворень, що здійснюються в Україні»; «формування сталих ефективних комунікацій з українською діаспорою та використання її потенціалу»; «реформа телекомунікаційної інфраструктури»; «зосередити увагу на формуванні нових органів управління у сфері забезпечення національної безпеки, зробити акцент на системі […] комунікацій, комп'ютерної підтримки, розвідки та інформаційного забезпечення…» [3]. Відповідно до Стратегії «програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі має базуватися на формуванні довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності» [3]. Проте, як зауважує М. Шклярук, дефініція «стратегічні комунікації» у діяльності різних державних органів, у сфері підприємств, установ та громадських об'єднань хоч і має різне змістовне навантаження та практичне застосування, але у всіх сферах має спільну сему: «системна комунікація, зорієнтована на встановлення взаємозв'язків та відносин між органами влади та суспільством, між державами, між громадянами кількох держав тощо з метою досягнення встановленої мети» [4]. Відповідно, в основі унормування та регламентованості компетенцій та інструментарію ефективної реалізації такої системної комунікації є комунікації документно-інформаційні, що можуть бути оптимально налагоджені, як засвідчує М. Шклярук, лише за умови створення «ієрархічної вертикалі, зокрема визначенні центрального органу виконавчої влади у сфері стратегічних комунікацій та впровадженні системи горизонтальних зв'язків на всіх рівнях державного управління. […] налагодження внутрішньовідомчих комунікацій з іншими відповідними органами влади з метою формування та реалізації єдиної та узгодженої державної політики у різних сферах суспільного буття» [4]. Отже, стратегічне планування має бути презентоване документними ресурсами державної політики, що включає доктрини, концепції та національні проекти. Дискусії, звичайно, точилися і навколо Указу Президента України №47/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України», мету якої визначено в документі як «уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни» [5]. Так, Дмитро Дубов, у 2017 р. завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, завважуючи те, що різні відомства в різний час відповідали за підготовку цього документа, часто не знаходячи консенсусу, зазначав: «Доктрина – це позиційний документ. Це не Закон, який має норми прямої дії для реалізації. Це радше декларація «"способу мислення"» держави з певної сфери, її ключові ідеї, які вона вважає за потрібне почати реалізовувати на практиці» [6]. Експерт також звернув увагу на недосконаліть тлумачень термінів «стратегічний наратив», «стратегічні комунікації», «на важливий фрагмент Доктрини, який викликає чи не найбільші дискусії: "комплексна підтримка розвитку механізмів саморегуляції засобів масової інформації на засадах соціальної відповідальності". Основне там – усе ж саморегуляція.

Не державне регулювання, а саморегуляція. Тобто держава сподівається, що медіаспільнота буде її ефективним партнером у захисті інформаційного простору держави і сама спроможна вирішувати найбільш складні питання функціонування цієї спільноти» [6]. До речі, до питання запропонованих у документі визначень на переконання О. Дудорова доцільним було б визначити поняття інформаційної безпеки України, яка є предметом регулювання даного указу: «Метою Доктрини встановлюється уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики (цікавим є питання, де вони були викладені)» [7].

Тетяна Попова, медіаекспертка, екс-заступниця міністра інформаційної політики (2015–2016 рр.) звернула увагу в контексті імплементації визначених завдань у практичну площину на ризики недопрацюваня над новими нормативно-правовими актами, адже Доктрина не є нормативним актом прямої дії, лише окреслює стратегічні питання, а «центральні органи виконавчої влади, структури сектору безпеки та оборони мають деталізувати та конкретизувати її вимоги в інших нормативних документах» [6], коли «необхідність централізації діяльності, дієвих алгоритмів координації та контролю в тексті Доктрини задекларовані, але з іншого боку – механізми не прописані» [6]. Натомість Роман Шутов, програмний директор ГО «Детектор медіа» у 2017 р., з останнього дискусійного питання підкреслив, що, на його думку, «забагато функцій покладено на МІП (*авт.* – Міністерство інформаційної політики), який не має ані експертної, ані ресурсної спроможності це робити – це мінус. (Ви уявляєте МІП, який здійснює моніторинг загроз і розробляє «стратегічні наративи»? Я – в чинній системі координат – ні.) Перетинаються функції моніторингу в СБУ і МІП… А МінТОТ узагалі випав із системи, хоча на практиці включений у процес» [6].

На думку експерта О. Дудорова, «уперше в указах такого характеру зустрічаємо підрозділ ”Механізм реалізації Доктрини”. Його структура та зміст викликає величезні запитання до законотворця, адже абсолютно незрозуміло, яким чином задекларовані завдання Міністерства інформаційної політики України, Міністерства закордонних справ України, Міністерств оборони України, Міністерство культури України, Державного агентства України з питань кіно, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Служби безпеки України, розвідувальних органів України у процесі здійснення розвідувальної діяльності мають сприяти реалізації та захисту національних інтересів України, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України та Національного інституту стратегічних досліджень мають забезпечувати в межах своїх компетенцій формування і реалізацію державної політики у сфері реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України. Усе це, скоріше, схоже на гасла, а не на державну політику в сфері забезпечення інформаційної безпеки України [7].

«Аналітики Національного інституту стратегічних досліджень слушно зауважують, що з-поміж керівних документів державної політики, які на сьогодні визначають принципи і форми діяльності органів влади в інформаційній сфері, домінують програми, але відсутні стратегії. Доктринально визначено лише питання безпеки; концепції та основні засади регулюють тільки питання, пов’язані з новітніми інформаційними технологіями. У цьому аспекті дослідники зазначають, що документів вищого рівня (доктрин, стратегій, концепцій) з гуманітарних питань (бібліотечної, архівної, книговидавничої справ, іміджу держави та офіційної комунікації тощо) – не ухвалено» [4].

Тож, аналіз системи стратегічних комунікацій вимагає оптимізації та удосконалення планування, що має охоплювати процес розробки, моніторингу та оцінки річних планів, спрямованих на реалізацію стратегічних цілей, визначених у довгострокових документах, як, наприклад, Комунікаційна стратегія; результативності певної комунікативної технології, яка забезпечує її супровід. Загалом, інформаційна діяльність має бути забезпечена цілісною системою документів стратегічного характеру, структурованою (на законодавчому рівні)

ієрархією керівних документів державної політики із встановленою взаємною підпорядкованістю різних видів документів.

(**Матеріали конференції підготовлені в межах держбюджетної НДР 1/21 «Стратегічні комунікації як інструмент реалізації національних інтересів держави: український та зарубіжний досвід» Запорізького національного університету*)

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015.

2. Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО. URL: http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2019/11 Дор.карта-Партнерства-у-сфері-СТРАТКОМ-між-РНБО-України-та-МС-НАТО.pdf

3. Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text

4. Шклярук М. Г. Структура стратегічних комунікацій у системі демократичного державного управління. *Державне управління : удосконалення та розвиток.* 2018. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1172.

5. Доктрина інформаційної безпеки. URL: https://detector.media/infospace/article/123584/2017-02-27-doktryna-informatsiynoi-bezpeky-ukrainy/.

6. Впровадження Доктрини інформаційної безпеки не має бути спрямоване на боротьбу з політичним інакомисленням усередині країни. Опитування експертів. URL: https://detector.media/infospace/article/123603/2017-02-27-vprovadzhennya-doktryny-informatsiynoi-bezpeky-ne-maie-buty-spryamovane-na-borotbu-z-politychnym-inakomyslennyam-useredyni-krainy-opytuvannya-ekspertiv/

7. Дудоров О. Доктринальні положення інформаційної безпеки України в умовах сучасності. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/doktrynalni-polozhennya-informatsijnoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovah-suchasnosti/

Остряниця К.М.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Запорізький національний університет;
Іванюха Т.В.,
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри теорії комунікації,
реклами та зв'язків із громадськістю
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СУЧАСНЕ ДЖЕРЕЛО І ПРОДУКТ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному глобальному світі провідне місце в усіх сферах життя людини займає інформація. Для полегшення сприйняття інформаційних потоків використовують різноманітні методи їх опрацювання. Одним із ключових засобів є інформаційно-аналітична діяльність. Вивченням цього поняття займалися І. Захарова, Т. Коляда, В. Варенко,

Л. Філіпова та інші дослідники, однак соціальні мережі є мало вивченими з точки зору їх використання в інформаційно-аналітичній діяльності, що й зумовлює *актуальність* роботи.

Мета дослідження – розглянути соціальні мережі в контексті інформаційно-аналітичної діяльності як феномен подвійної природи – джерело інформації та інформаційно-аналітичний продукт.

Інформаційно-аналітична діяльність (ІАД) як «сукупність інформаційних процесів (збір, пошук, переробка інформації), необхідних для якісного та ефективного процесу управління» [3, с. 46] не може існувати самостійно, вона тим чи іншим чином дотична до майданчиків спілкування людей. Такою платформою можуть виступати соціальні мережі. Саме тут реалізуються всі функції інформаційно-аналітичної діяльності: збір, аналіз, синтез, опрацювання та створення нового інформаційного продукту. Перш за все основним елементом діяльності є контент (зміст, інформація), створений користувачами. Люди з усього світу публікують свої фотографії і відео, діляться своїми поглядами на різноманітні проблеми. Поширення соціальних мереж спричинило революцію у сучасному суспільстві – тепер кожен користувач є медіа-особистістю. У цьому і виявляється специфіка ІАД в інтернеті: публікувати інформацію з певних тем, заявляючи про свою позицію, можуть як спеціалісти в окремих галузях, так і пересічні користувачі. Ця властивість призводить як до позитивних (різноманітність думок), так і негативних наслідків (неперевірена інформація, яка може стати вірусною та небезпечною) [1].

За даними опитування компанії Research & Branding Group найпопулярнішими соціальними мережами в Україні 2020 р. були:

1. Facebook (58%)– найбільш розповсюджена у світі соціальна мережа;
2. YouTube (41%) – платформа для публікування та обговорення відео;
3. Instagram (28%) – сервіс для публікації та обговорення зображень;
4. Telegram (14%) – додаток для комунікації короткими, лаконічними повідомленнями [5].

Також досить популярними є LinkedIn – сервіс для розміщення свого резюме та комунікації із роботодавцями, та Tik-Tok – соцмедійний майданчикдля поширення коротких відеофайлів. З кожним роком соціальні мережі стають все більш значимими в інформаційно-аналітичній діяльності. Одна з їх головних цілей – об'єднання суспільства на одній спільній платформі й надання можливості ведення комунікації без бар'єрів.

Важливо звернути увагу на те, що кожна соцмережа має свій напрям діяльності – відео, фото, довгий чи короткий текст. В залежності від особливостей ведення соціальної мережі виникає і специфічний аналіз, і використання в різних сферах:

- у бібліотечній галузі (як інформаційний продукт і засіб просування бібліотечних послуг),
- у державному управлінні (як засіб інформування громадськості та механізм іміджування владних структур і осіб),
- у політичній сфері (як джерело інформації про громадську думку, настрої тощо та засіб просування політичних партій і їх представників).

Активне використання соціальних мереж для реалізації інформаційної аналітики обумовлено наявністю суттєвих переваг перед звичайними засобами й технологіями [1].

По-перше, за рахунок того, що майже всі інтернет-платформи дають можливість вільного доступу до інформації інших користувачів, то фактично зникають бар'єри в комунікації. Тобто, одразу в режимі онлайн можна побачити реакцію громадськості на ті чи інші події у будь-якому куточку світу. У реальному житті для такого аналізу потрібно було б залучити різноманітні ресурси: ЗМІ, соціальні опитування, детальний моніторинг окремих груп населення. Не викликає жодних сумнівів, що оперативність та доступність відкривають нові сприятливі умови для створення нового якісного інформаційного продукту з

урахуванням змін тенденцій на контентза короткий термін часу.Також однією з головних рис є високий ступінь незалежності інформаційних пакетів, оскільки вони не цензуруються.

По-друге, майданчики соціальних мереж дають право на безкоштовній основі працювати з їхньою базою. Не потрібно витрачати додаткові ресурси за для здійснення збору даних та її поширення, що особливо актуально для закладів культури (бібліотеки, музеї, тощо) і громадських організацій.

Треба зазначити, що не тільки збір та обробка інформації є зручними для створення нових аналітичних продуктів, але і надання інформації цільовій аудиторії користувачів. На інтернет-сторінках розміщується як текстова, так і графічна інформація в найбільш зручному для сприйняття вигляді, а її обсяг може бути в багато разів більше, ніж у будь-якого друкованого видання, радіопередачі або телевізійної програми. Використання ж сучасних мультимедійних технологій, що дозволяють демонструвати документальні відомості, фото- та відеоматеріали при спеціально підібраному супроводі (коментарі, музика), має додатковий емоційний вплив на користувачів [4].

Але важливо приділяти увагу й негативним чинникам соціальних мереж, які впливають на обробку інформації. І. Вишневська до негативних проявів соцмереж в інформаційній діяльності відносить їх неконтрольованість, короткий життєвий цикл, необхідність нейтралізації інформаційних шумів для покращення інформаційного супроводу прийняття управлінських рішень [2]. Також спотворювати інформацію та порушувати інформаційні потоки можуть різноманітні технології: тролі, боти та маніпуляції. У перегляді інформації, в якій присутні такі небезпеки, можлива неправильна інтерпретація новин, і як наслідок недостовірний аналітичний продукт. Це відбувається через те, що користувач потрапляє до так званої «сконструйованої» реальності, яка не завжди може відповідати дійсності. Найчастіше такі технології можуть бути використані для інформаційного протиборства та розпалювання ворожнечі, направлених як на окремі групи суспільства, так і на державу.

Отже, на сучасному етапі необхідно розглядати соціальні мережі в контексті інформаційно-аналітичної діяльності різних галузей – бібліотечної, державного управління, політики тощо. Як джерело інформації для отримання різноманітних даних у вищезазначених сферах матеріали соціальних мереж є первинними документами для подальшої обробки. З іншого боку, як інформаційний продукт – результат обробки інших первинних документів і даних – публікації в соціальних мережах є сучасним засобом інформування суспільства про культурні, освітні заклади, державні органи, громадські організації тощо, потужним механізмом їх іміджування та просування. Важливо при веденні інформаційно-аналітичної діяльності досить обережно проводити збір, аналіз, синтез та передачу даних соціальних мереж, адже зібрана інформація має бути достовірною та якісною, з посиланнями на джерела.

Список використаних джерел

1. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с.

2. Вишневська І. Особливості використання інформації соціальних мереж в інформаційно-аналітичній діяльності. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/konferenciya/2015/Vushnevska.pdf

3. Захарова В.І., Філіпова Л.Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності. Навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2013. 336 с.

4. Пелещишин А.М., Гумінський Р.В. Загрози інформаційної безпеки держави в соціальних мережах. *Наука і техніка*. 2013. № 2. С. 192–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nitps_2013_2_42

5. Українці назвали найпопулярніші соціальні мережі. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraintsy-nazvali-samye-populyarnye-sotsialnye-1582734412.html

Пирогова К.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ПРОСТОРУ

Сучасний телевізійний простір в умовах цифрової та конкурентної глобалізації має забезпечувати оперативне формування контенту. Складнощі полягають в систематизації та безперервності інформаційних потоків. Сучасні реципієнти мають вчасно отримувати різноманітну інформацію та одночасно висловлювати свої погляди, думки та пропозиції. Таку комунікацію здатні забезпечити нові інформаційні ресурси, зокрема соціальні мережі. Їх технічні можливості дозволяють щосекунди розміщувати новини, просувати телеканали в інформаційному просторі та боротися за увагу споживачів. Інтернет-ресурси дозволяють не лише трансформувати медіапродукти, а й посилили їх медіаспоживання в соціальному просторі. Тому конкурента боротьба за аудиторію стає першорядним завданням засобів масової інформації.

На сьогодні більшість телевізійних телеканалів адаптовані до вимог інтернет-платформ, мають корпоративні сторінки в соціальних мережах. Тому й виникає потреба проаналізувати наявність та функціонування українських телеканалів в соціальних мережах.

Соціальна мережа – це соціальна структура, утворена індивідами або організаціями, що відображає різнопланові зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними вузами [5, с. 110].

Тема специфіки просування ЗМІ в інтернеті досліджувалася багатьма авторами в різні часові періоди. Обґрунтування функціонування медіа-ресурсів в інтернет-просторі спостерігаємо в працях О. Вартанової, А. Градюшко, Р. Крейга, О. Мелещенка.

Для аналізу позиціонування та функціонування телевізійних каналів в соціальних мережах обрано всеукраїнський телеканал «1+1» та регіональний «ТВ-5». На головній сторінці сайту «1+1» в провідних рубриках не простежується позиціонування його в соціальних мережах. Однак в правому нижньому куті є позначки для переходу на facebook, instagram та youtube, що дозволяє приєднатися до цих соціальних мереж. На сторінках матеріалів із рубрики «Новини» плагіни надають можливість поділитися інформацією про ці матеріали в мережах «Twitter» і «Facebook» (кнопки інших соціальних мереж розташовані в меню кнопки «Поділитися»). Позиціонування телеканалу в інформаційному просторі відбувається також за допомогою viber та RSS-каналу. Функціональність цих соціальних медіа дозволяє ознайомитися, поділитися та прокоментувати топові матеріали. Використовуючи такі інструменти, фахівці прагнуть встановити зворотній зв'язок, оперативно оприлюднити та популяризувати контент.

В соціальній мережі «Facebook» на сторінку підписані 945 724 тисяч осіб, щоденно сторінка наповнюється 15-20 матеріалами. Вся сторінка в соціальній мережі диференційована в таких рубриках: «Публікації», «Відео», «Фото», «Instagram», «Групи», «В прямому ефірі», «Інформація», «Угруповування», «Заходи».

Всі вони досить добре адаптовані під відповідну тематику. Проаналізувавши матеріали за березень 2021, можна зробити висновок, що офіційна сторінка в соціальній мережі «Facebook» використовується як платформа для просування проектів, тем та програм. Наприклад, спостерігаємо пости для просування трансльованих проектів: «Голос країни», «Папіка-2», «Ліпсінк Батл» та інші. Або анонси майбутніх: «Вже скоро глядачі «1+1» побачать новий проєкт «Вражаючі історії ТСН» про життєві історії українців, які стали героями сюжетів ТСН. Це – реальні найрезонансніші випадки, про які говорила уся країна»

[6]. Такий підхід ведення сторінки дозволяє виконати інформаційну та рекламну функцію однчасно.

За структурою такі публікацію тяжіють до рекламних оголошень та трансформують зі журналістського матеріалу складову частину –лід. Це пов'язано з їх адаптацією до соціальних мереж: коротко, інтригуюче, захоплююче. Вони містять заклики до дії: дивись, читай, вмикай тощо. Чим спонукають читача перейти до перегляду або виконати відповідні дії. Така стратегія сприяє швидкому просуванню ідеї або теми серед користувачів.

За добу в фейсбуці матеріал отримує понад 100 вподобань, 50-60 коментарів та 20-30 разів діляться матеріалом на своїй сторінці, що свідчить про популярність цього телеканалу в підписників. Серед тематичного розмаїття найбільшою популярністю користуються розважальні новини, репортажі зі сфери шоу-бізнесу, музики, суспільного життя. Меншою популярністю користуються ділові новини.

Ведення сторінки телеканалу «1+1» в соціальній мережі «Instagram» істотно відрізняється від «Facebook». Оскільки соціальна мережа розрахована на візуальний контент, то акцент здійснюється на цій специфіці матеріалів. Ця соціальна мережа користується більшою популярністю, оскільки на офіційну сторінку підписано 1,8 млн осіб. Для якісного просування в цій мережі необхідно дбати про три складові: лайки, коментарі та репости. Чим більше соціальних сигналів про те, що пост цікавий, тим вищий він в системі ранжування. Якісні фото та відео – основний продукт в Instagram. Наприклад, матеріал до Дня сміху за три години свого функціонування переглянуло 27193 особи та 23 прокоментувало, що свідчить про потужні можливості позиціонування телеканалу в цій соціальній мережі.

Офіційна сторінка в «Instagram» на 1 квітня 2021 р. мала 7160 публікацій. Це потужний арсенал матеріалів в інформаційній системі. Наповнюваність сторінки представлена унікальним візуальним контентом, який привертає увагу підписників та формує позитивний імідж компанії. Фахівці телеканалу намагаються поєднувати в цій соціальній мережі іміджеві та анонсові візуальні продукти.

Особливістю позиціонування регіонального телеканалу «ТВ-5» в соціальних мережах є синхронна викладка матеріалів на всіх акаунтах: «Instagram», «Facebook», «YouTube», «Telegram». Завдяки цьому вдається організувати єдиний інформаційний простір з контентом ефірного часу на телеканалі. На головній сторінці сайту в правому верхньому куті розташовані позначки для переходу на офіційні сторінки в соціальних мережах [7].

Основною соціальною мережею є «Facebook», оскільки наповнення інформацією відбувається 24/7: публікації з'являються цілодобово. На березень 2021 року має 27 591 підписників. Інформація оновлюється в постійних рубриках: «Фото», «День. Новини. TV-5», «Прямі ефіри», «Відео». Посилання публікуються після заголовку, контент дуже добре адаптований під аудиторію соцмереж: відсутні традиційні заголовки, прикріплюються фотографії, найчастіше – відео. Частота оновлень приблизно кожні 2-3 години, в цілому 5-6 публікацій щоденно. У стрічці для читачів гарячі новини, анонси, розважальні та пізнавальні публікації. Переважно, в пості розкривається коротка інформація, а після переходу на офіційний сайт – повноформатний матеріал. Кожна публікація супроводжується фото або відео.

На основний канал в «YouTube» у березні 2021 року було підписано 64 тисячі осіб, що врази більше ніж в інших соціальних мережах. Канал досить вдало рубрикований, зокрема: «День. Новини TV5. Новини Запоріжжя та міст області», «Винегрет влог», «ВелоТревел», «Іду на Ти 2019», «Суспільний запит», «Європа. Документальні фільми», «Тревел-шоу», «Хочу в отпуск», «НаТаран». На цій платформі викладається 1 відео в 3-4 дні. Приблизно один ролик з чотирьох на політичну тематику, інші – соціального характеру. Тривалість відео в середньому варіюється від 1 хвилини до 40 хвилин, проте зустрічаються і ролики тривалістю більше години (серіали, спецпроекти).

Найменшу аудиторію з усіх соціальних мереж містить «Instagram» – 12 тисяч підписників (березень 2021 рік) та містить 1793 публікації. У структурі матеріалів використовують хештеги з вказівкою на тему, телеканал або програму ТВ-5. Щодня на сторінці з'являється 1 публікація, яка в середньому отримує до 1 тисячі переглядів. Акаунт в Instagram відрізняється максимально повною диференціацією новин згідно зі специфікою соціальної мережі. Зокрема, існують окремі фото та відео з ранкових шоу, за лаштунками, в редакції, на знімальних майданчиках тощо. Іноді, для кожного з яких характерна своя добірка матеріалів і медіафайлів. Текстове оформлення публікацій (поділ на абзаци, виділення посилань), стислість пропозицій, неформальний стиль привели ТВ-5 в топ регіональних ЗМІ в соцмережах, чиїми публікаціями регулярно ділиться значна кількість осіб.

На нашу думку, оптимальною соціальною мережею для інформаційного позиціонування телеканалу є «YouTube», оскільки «Facebook» та «Instagram» призначені більше для текстуального та візуального контенту. Найкращими платформами для вивчення зворотнього зв'язку, популяризації та попиту є соціальні мережі «Facebook» та «Instagram».

Отже, соціальні мережі є необхідними для формування інформаційного простору. Вони надають можливості для просування медіа-продуктів в мережі інтернет та дозволяють презентувати унікальний контент для цільової аудиторії.

Список використаних джерел

1. Вартанова Е. Основы медиабизнеса. Москва : Аспект Пресс, 2009. 360 с.
2. Градюшко А. Стратегии развития интернет-СМИ Беларуси. *Веснік БДУ*. 2011. № 2. С. 110–113. (Сер. 4).
3. Крейґ Р. Інтернет-журналістика : робота журналіста і редактора у нових ЗМІ. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 324 с.
4. Мелещенко О. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір: монографія. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ : 1998. 200 с.
5. Носенко Т., Бонч-Брує́вич Г. Соціальна інформатика : навчальний посібник. Київ : [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2013. 136 с.
6. Офіційний сайт телеканалу «1+1» URL : https://1plus1.ua
7. Офіційний сайт телеканалу «ТВ-5» URL : https://tv5.zp.ua

Ріпей М. В.,
асистент кафедри мови ЗМІ
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

КРИТИКА МОВИ МЕДІАТЕКСТУ З ПОГЛЯДУ ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ

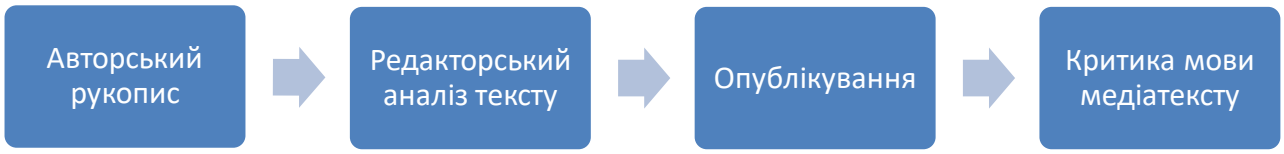
Одним із найпоширеніших відступів від лексичної норми є вживання слів у невластивому їм значенні [8], ще їх називають помилками у вживання слова в значенні іншого [10, с. 25].

Пояснюючи причину вживання слів у невластивих їм значеннях, науковці зазначають, що людина неправильно уявляє значення слова і внаслідок цього неправильно його вживає.

Для того, щоб не допускати таких помилок, радять частіше звертатися до тлумачних словників, уважно ставитися до лексичного значення слова.

Важливої уваги потребує критика мови як один із ключових напрямів у розвитку медіалінгвістики [2], об'єктом якої є потік медіатекстів у медіасередовищі, а предметом – здійснювана у медіасередовищі мовна діяльність.

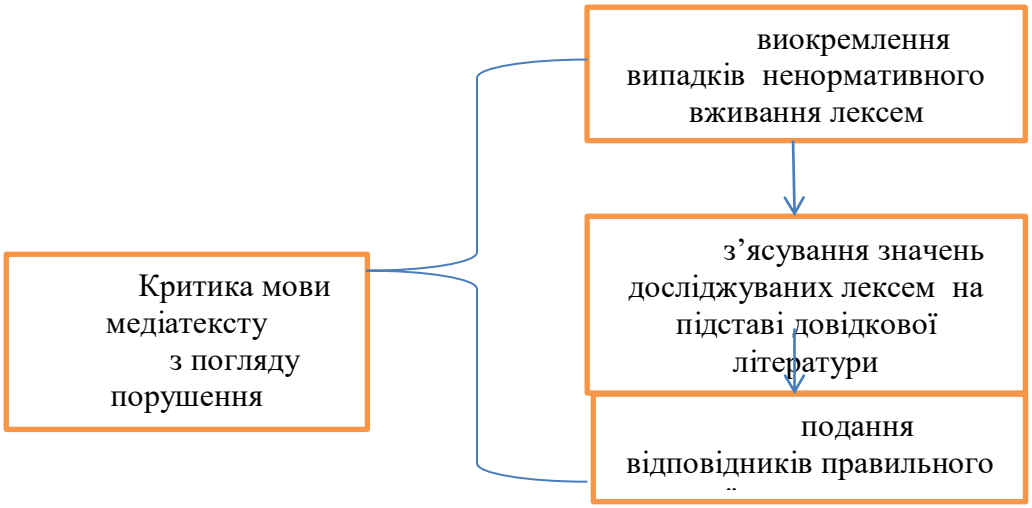
Літературне редагування розглядають як підготовку матеріалу до публікації, а критика мови спрямована виявити критерії досконалості/недосконалості медіатексту і дослідити шляхи удосконалення. Критика мови використовує досвід літературного редагування [1, с. 40–43]. Якщо редагування – це галузь діяльності (на макрорівні текст оцінюється як цілісна структура, а на мікрорівні – як сума його складових), яка полягає у визначенні якості запропонованого до оприлюднення твору, його вдосконаленні у співпраці з автором, підготовці до відповідного оформлення і випуску в світ, то критика мови [3, с. 47] є дослідженням мови оприлюдненого матеріалу (що вже опублікований або озвучений):

Мета критики мови, як і будь-якої критики, – «оцінити достоїнства, виявити і виправити недоліки» [12, с.283], орієнтуючись на добросовісність, діловитість, неприпустимість порожнього критиканства.

Особливої уваги дослідників потребує критика мови медіатекстів з метою виявлення і виправлення недоліків, зокрема порушень лексичної норми. Якщо помилковий варіант чітко протиставляти правильному, оцінювати у порівнянні з ним, то це сприятиме засвоєнню правильного варіанту, «так званий «негативний мовний матеріал» може слугувати тим тлом, на якому чіткіше виявляються механізми поєднання думки і слова; помилки дають змогу чіткіше окреслити норму» [6, с. 71]. Бо, як писав І. Франко, тільки «висказання слабих сторін в однім ділі може поправити автора на другий раз» [11].

Для критики мови медіатексту з погляду порушення лексичної норми відповідно до методики стилістичної правки тексту (1 – знайти мовну похибку; 2 – кваліфікувати тип мовної похибки відповідно до порушеної норми; 3 – визначити вид помилки; 4 – подати виправлений варіант) [4, с. 32], на нашу думку, можна застосовувати алгоритм, що охоплюватиме виокремлення випадків ненормативного вживання лексем у журналістських публікаціях, з'ясування їхніх значень на підставі довідкової літератури і подання правильних відповідників:

Вважаємо, що, по-перше, акцентування на неправильному вживанні слів у медіатекстах привертає до них увагу. По-друге, аналіз довідкової літератури дає змогу краще зрозуміти їхнє значення. По-третє, подання правильних відповідників сприяє запам'ятовуванню випадків нормативного вживання.

Однак якщо в аналізі за методикою стилістичної правки тексту виокремлюють помилку і правку як дві головні складові (зокрема, дослідники подають такий приклад: *Я вважаю про те, що всі повинні взяти участь у суботнику*. Помилка синтаксична в керуванні (порушуються норми синтаксичної сполучуваності). Правка: Я вважаю, що всі повинні взяти участь у суботнику [4, с. 33]), то у критиці медіатексту з погляду порушення лексичної норми головною складовою вважаємо з'ясування значень досліджуваних лексем на підставі довідкової літератури. Адже «лексикографія становить… матеріальну базу лінгвістичних досліджень, постачаючи для них перевірений і відповідним чином систематизований матеріал, без якого неможливе будь-яке серйозне науково-лінгвістичне узагальнення» [9], лексикографічні видання подають диференціацію слова, приклади, є «конструктивними чинниками у розвитку української літературної мови» [5, с. 120].

Журналістське слово повинно бути продуманим, доречним, точним. Засоби масової інформації «повинні культивувати, поширювати норму й естетику мововираження і на рівні слова, і на рівні висловлення» [7, с. 135].

Список використаних джерел

1. Васильева В. В. От литературного редактирования к критике медиаречи. *Филология в XXI веке*. 2019. Спецвып. С. 39–43. URL: https://pureportal.spbu.ru/ru/publications/from-literary-editing-to-media-rech-critique.
2. Дускаева Л. Р. Медиалингвистика в России : становление структуры и векторы развития. *Вестник. Моск. ун-та. Сер. Журналистика*. 2018. № 6. С. 48–74. URL: https://vestnik.journ.msu.ru/upload/iblock/ac5/vest-06-18_sverka-48-74.pdf.
3. Жолнеревич П. Уровни редакторського анализа и критика речи. *Журнал Белорусского государственного университета*. *Журналистика. Педагогика.* 2020. № 2. С. 47–54. URL: https://elib.bsu.by/handle/123456789/253973.
4. Зуева Т. А., Иванова Е. Н. Стратегии литературного редактирования : учеб. пособие. Москва – Берлин : Директ-Медиа, 2015. URL: http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/2880/1/uch00041.pdf.
5. Мельник Т. Погляди Олекси Синявського на шляхи формування літературних стандартів. *Культура слова*. 2010. № 73. С. 115–121.
6. Рязанцева Д. Порушення норми при ступенюванні прикметників. *Культура слова.* 2011. № 74. С. 70–74.
7. Соколова С., Бибик С. Українська мова в сучасних засобах масової комунікації: проблеми культури мови, стилістики та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2014. № 2. С. 133–145.
8. Сташкевич І. А., Ковтун Б. В., Манич А. М. Лексичні помилки в українській мові. *Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ* (м. Вінниця, 13–15 березня 2019 р.). URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2019/paper/view/7461.
9. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. с. 292.
10. Фоменко Ю. В. Типы речевых ошибок. Новосибирск, 1994. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/288343151.pdf
11. Франко І. Лист до В. Давидяка. *Зібр. творів*: у 50 т. Київ, 1986. Т. 48. С. 8.

12. Цветова Н. С. Критика медиаречи как вектор развития медиалингвистики. *Медиалингвистика.* 2020. № 7 (3). С. 280–292. URL: https://medialing.ru/issues/medialingvistika-2020-7-3.pdf

Санакоєва Н.Д.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ

Із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій із метою розширення можливостей участі громадян у процесі державотворення та державного управління пріоритетним напрямком для розвитку державної політики в інформаційні й сфері є розвиток е-урядування і все більше застосовуються інструменти електронної демократії. Сьогодні велика увага приділяється розвитку електронного урядування, практичній реалізації концепції e-governance 2.0.

Проблеми електронного уряду в державному управлінні досліджені в роботах таких українських дослідників, як: С. Дзюба, І. Жиляєв, М. Демкова, І. Жовток, Н. Красножон, А. Неділько, І. Рубан, Ю. Соломко, І. Царенко та ін. Проте, питання дослідження ключових тенденцій державної політики у цій царині у 2021 році потребує більшої наукової уваги.

Мета цієї наукової розвідки – з'ясувати пріоритетні напрямки реалізації електронного урядування в Україні у 2021 році.

Так, для розкриття ключових тенденцій сутності електронного урядування необхідно провести ініціалізацію базових понять: «електронне урядування» та «електронний уряд», «електронна держава». Проаналізувавши тлумачення поняття «електронне урядування», ми визначили основні підходи до розуміння цієї дефініції. Так, електронне урядування (е-урядування) визначають як:

- форму організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням ІКТ для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [3];
- форму організації публічного управління на всіх його етапах та в усіх видах, процес здійснення публічної влади за допомогою інтегрованих у систему органів публічного управління цифрових технологій, поєднаних в єдину мережу [5];
- систему взаємодії органів державної влади з населенням, що будується на широкому застосуванні інформаційних технологій з метою підвищення доступності та якості державних послуг, зменшення строків їх надання, а також зниження адміністративного навантаження на громадян та організації щодо їх отримання [1].

Отже, у проаналізованих дефініціях можемо виділити спільність у баченні цього феномену і констатацію того, що електронне урядування є не лише модернізацією всієї системи державного управління, але й налагодженням активної взаємодії органів державної влади з громадянами для підвищення ефективності, економічності та прозорості уряду та можливості громадського контролю за ним за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Поняття «електронний уряд» тлумачимо як єдину інфраструктуру міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання [1].

Вперше термін «електронний уряд» (e-government) було вжито у 1997 р. за ініціативою Національного наукового фонду США для визначення процесу адміністративної реформи на основі ідеології нового державного менеджменту та широкого впровадження ІКТ у державне управління, насамперед, в органах виконавчої влади.

У подальшому для визначення реформ у публічному адмініструванні, які охоплювали всі органи публічної влади, цей термін було модернізовано в «електронну державу». Електронна держава (е-держава) – використання ІКТ у державному секторі з метою покращення доступу до інформації, надання публічних послуг, підвищення ефективності адміністративного апарату та заохочення до участі громадян у процесі ухвалення політичних рішень. Охоплює виконавчу гілку влади («електронний уряд»), законодавчу («електронний парламент»), судову («електронне правосуддя»), інститути громадянського суспільства та всю систему взаємовідносин між суб'єктами публічної політики («електронне управління»).

З огляду на міжнародний досвід розвиток електронного урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни. Реформа будь-якої галузі в сучасних умовах спрямована на широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності. Адже саме інструменти е-урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [4].

У рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог [4].

Також запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (Digital Single Market Strategy for Europe) [8].

Розвиток електронного урядування та демократичних процесів, застосування загальновизнаної системи демократичних цінностей, зокрема щодо участі громадян та інститутів громадянського суспільства в процесах формування та реалізації державної політики, відіграє ключову роль у забезпеченні економічного та соціального прогресу в державі.

Враховуючи основну складову електронного урядування – електронний уряд, виділяють такі рівні його реалізації:

1. G2C (government to citizens) або «Уряд – громадянам» (організація зворотного зв'язку з громадянами). З введенням систем G2C громадяни зможуть набагато менше стояти в чергах за типовою інформацією, довідками і формами, економлячи при цьому власні фінансові ресурси, а бюджетні витрати на адміністрування типових процедур при цьому пропорційно зменшуються.

2. G2E (government to employees) або «Уряд – службовцям» (відносини уряду з чиновниками або службовцями). Автоматизація процесів співпраці урядової системи з службовцями, чиновниками, консультантами на місцях. Вказаний рівень реалізації можливий до виключення у разі розробки необхідного функціоналу на рівнях G2B, G2C.

3. G2B (government to business) або «Уряд – бізнесу» (відносини державних органів і бізнесу). Це автоматизація податкових виплат, проведення електронних тендерів на постачання продукції тощо [7].

Найбільші досягнення України у сфері електронного урядування відбулися упродовж 2019–2021 років. Так, сьогодні Україна активно впроваджує у життя ідею «держава у смартфоні». Зокрема, із цією метою у вересні 2019 року було створене Міністерство цифрової трансформації. Одним із основних здобутків Кабінету Міністрів України та Міністерства цифрової трансформації є створення застосунку «Дія» (Держава і Я), що надає низку адміністративних послуг он-лайн. «Дія» є онлайн-сервісом, де можна отримати державні послуги, завантажити цифрові варіанти документів, таких як посвідчення водія, студентський квиток та створити електронний кабінет громадянина. Через застосунок «Дія» можна, зокрема:

– подати заяву на реєстрацію особи як фізичної-особи підприємця;
– подати заяву про надання статусу безробітного;
– отримати довідку про відсутність судимості;
– отримати витяг про земельну ділянку;
– перевірити ліцензію автоперевізників;
– отримати соціальну допомогу при народженні дитини;
– здійснити відновлення або обмін водійського посвідчення;
– здійснити підпис документів за допомогою електронного цифрового підпису [2].

Поняття «електронне урядування» охоплює собою значну кількість питань (наприклад, адміністративні послуги, електронна освіта, електронна демократія, публічні реєстри), тому у цій сфері є безліч ініціатив, які очікують на свою реалізацію.

Наступним важливим напрямком здійснення державної політики в електронному урядуванні є створення офіційної електронної адреси. Серед ініціатив, введення яких обговорюється на державному рівні, є присвоєння офіційної електронної адреси юридичним особам, фізичним особам підприємцям та фізичним особам. Планується, що присвоєння офіційних електронних адрес юридичним особам та фізичним особам-підприємцям здійснюватиметься обов'язково під час їх державної реєстрації та під час державної реєстрації змін до відомостей у Єдиному державному реєстрі. Присвоєння офіційних електронних адрес фізичним особам буде здійснюватися під час оформлення та обміну паспорта громадянина України.

Фізичні особи, фізичні особи-підприємці та юридичні особи також зможуть добровільно отримати офіційну електронну адресу он-лайн через програмні засоби Єдиного державного веб-порталу електронних послуг.

Значну увагу електронного уряду також сьогодні приділено можливості грошової допомоги громадянам, які не можуть самостійно оплатити доступ до мережі Інтернет. Збільшення частки електронного урядування у державному управлінні має бути підкріплене належним доступом усього населення України до мережі Інтернет. Саме тому Міністерство цифрової трансформації планує запровадити адресну допомогу громадянам, які не можуть самостійно оплачувати базовий доступ до мережі Інтернет [2].

Ще однією ініціативою є прискорення повного переходу на ID-картки замість паспортів у паперовій формі. 14 серпня 2020 року до Верховної Ради України було подано проєкт Закону про паспорт громадянина України у формі книжечки № 3986. Ним передбачено, що паспорт громадянина України у формі книжечки є чинним до закінчення строку його дії – досягнення особою 25-річного та 45-річного віку. Це означає, що після досягнення громадянином відповідного віку вклеїти нову фотокартку до паспорта у формі книжечки буде неможливо, тому громадянин обмінюватиме паспорт на ID-картку. Наразі це необов'язково, якщо протягом одного місяця з дня досягнення 25-річного або 45-річного віку особа звернеться до органу державної влади для вклеювання нової фотокартки до паспорта у формі книжечки. Нові правила діятимуть для громадянина, якщо нова фотокартка не була вклеєна до паспорта згідно із чинним раніше законодавством.

Отже, курс на діджиталізацію, за яким рухається Україна, показав свої перші результати. Так, у 2020 році Україна зайняла 69-е місце у рейтингу країн із найбільш розвиненим електронним урядуванням, що на 13 позицій вище, ніж у 2018. Рейтинг був створений на основі дослідження Організації Об'єднаних Націй «E-Government Survey 2020» [6]. Дослідження узагальнює показники держав щодо розвитку електронного урядування за період з 2018 до 2020 року.

Дослідження «E-Government Survey 2020» показує стійку глобальну тенденцію до підвищення рівня розвитку електронного урядування. Дослідження поділяє держави на 4 групи: із низьким, середнім, високим та дуже високим рівнями розвитку електронного уряду. Україна належить до групи країн із високим рівнем розвитку, її результати найбільш наближені до показників Вірменії та Азербайджану. Традиційно, у рейтингу лідирують Данія, Південна Корея, Естонія, Фінляндія та Австралія. Найгірші результати на 2020 рік показали Судан, Ерітрея та Центральноафриканська Республіка.

Отже, вважаємо, що цифрове урядування в Україні сьогодні перейшло на новий рівень та використовує модель «управління для задоволення потреб громадян». Констатуємо, що впродовж 2019-2020 років Україна значно покращила рейтингові позиції щодо рівня розвитку електронного урядування, відбулося це з декількох причин – створення окремого Міністерства цифрової трансформації, яке опікується реалізацією концепції розвитку електронного урядування, розробкою застосунку «Дія». Виникнення та популяризація концепції цифрового урядування вкотре доводять важливість ухвалення Закону «Про електронне урядування в Україні».

Список використаних джерел

1. Електронне урядування. Опорний конспект лекцій / Дзюба С.В., Жиляєв І.Б., Полумієнко С.К, Рубан І.А., Семенченко А.І. За ред. А.І. Семенченка. Київ, 2012. URL: http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/25b2e244-abac-4811-a0e5-4e420559b51d.pdf
2. Застосунок «Дія». URL: https://diia.gov.ua
3. Неділько А.І. Концепція електронного урядування як елемент вдосконалення системи публічного управління. *Державне управління*. 2017. № 2 (58). URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2017/17.pdf
4. Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text.
5. Соломко Ю. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). Ч.1. С. 136
6. Україна піднялася на 13 місць у рейтингу готовності до запровадження електронного уряду. URL : https://everlegal.ua/ukrayina-pidnyalasya-na-13-mists-u-reytyngu-gotovnosti-do-zaprovadzhennya-elektronnogo-uryadu
7. Царенко І. О., Красножон Н. С. Електронне урядування як інструмент посилення конкурентоспроможності країни. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8123 (дата звернення: 08.04.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.74
8. Digital Single Market Strategy for Europe. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192

СЕКЦІЯ 3
ІНОЗЕМНІ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Брутман А.Б.,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов професійного спілкування
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕВЕЛ-МЕДІАТЕКСТУ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ЗНО В МАГІСТРАТУРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У сучасному освітньому середовищі зростає увага до засобів моніторингу та оцінювання досягнень студентів з іноземної мови як на локальному, так і на загальнодержавному рівнях. З одного боку, це зумовлено стандартизацією освітнього простору та активним долученням до європейських освітніх практик у навчанні іноземних мов, а з іншого – підвищенням вимог до випускників закладів вищої освіти на ринку праці. Саме тому з 2017 року було впроваджено єдиний вступний іспит з іноземної мови у формі ЗНО для вступу в магістратуру спершу для студентів юристів, а згодом і для представників інших спеціальностей.

За своєю архітектонікою Єдиний вступний іспит з іноземної мови у формі ЗНО для вступу в магістратуру увібрав у себе найкращі типи завдань таких міжнародних іспитів, як IELTS, TOEFL, PTE та Cambridge English Qualifications (PET, FCE, CAE, CPE, BEC). Сьогодні це лишень завдання з закритою формою відповіді, що націлені на перевірку сформованості мовних та мовленнєвих навичок у читанні та використанні мови на рівні B1-B2 Загальноєвропейської шкали рівня володіння мовою. Навички читання та використання мови перевіряються у завданнях закритого типу на встановлення відповідності, на вибір однієї правильної відповіді, на заповнення пропусків у тексті. Як зазначено в програмі іспиту, тематика текстів для читання та використання мови охоплює такі сфери: особистісну, публічну та освітню [1; 3].

Структура та рівень складності чітко обумовлені, однак тематичний діапазон та жанрова приналежність текстових фрагментів, що є матеріалом для оцінювання рівня, варіюються в рамках одного типу завдань різних сесій одного року, як, приміром, у 2020 році Task 1: № 1–5: *Some Rules for Learning at Any Age (порада) , Some Psychological Tricks to Make People Like You Immediately(порада), Central European University (вебсторінка), Job Descriptions (об'ява про пошук працівника)* [2]. Різноплановість текстів за структурою та тематичними домінантами стимулює до більш ретельної підготовки до іспиту здобувачів магістерської освіти, а також актуалізує потребу у підборі релевантних автентичних текстів викладачами в процесі навчання іноземній мові, спонукаючи їх до розробки якісних методичних матеріалів для підготовки до іспиту, що формували б екзаменаційні навички роботи з текстами.

Незмінною рисою кожної з сесій ЗНО, починаючи з 2018 року, є тексти з яскраво вираженим тревел-контентом. Під тревел-контентом, суголосно з українським дослідником Ю. Полєжаєвим, розуміємо «тематично-змістове наповнення певного тексту, націлене на репрезентацію інформації про привабливий для мандрівника географічний локус і його конституенти (флора, фауна, природні явища, артефакти) та етнокультурне середовище(його актанти, практики, звичаї й традиції)» [3, с 7]. Можливо саме імагологічний потенціал тревел-тексту інспірує укладачів до активного його використання у завданнях. Адже, цей вид тексту сприяє інкультурації студентів та є адекватним засобом перевірки сформованності соціокультурної компетентності.

В результаті контент-аналізу екзаменаційних тестів за три роки було виокремлено такі текстові фрагменти, що мають тревел-наповнення: 2018 рік, основна сесія *(Outdoor Adventure, What will We See on Our Whale Watch?, The Whole World in One Building),* додаткова *(Why did Ancient Egyptians Build Pyramids?);* 2019 рік, основна сесія, І зміна *(Namibia, Top Things to Do in Chicago, African Elephant)* та ІІ зміна *(My Greek Christmas),* додаткова сесія *(Top Places to Visit in Hong Kong, Whale Watch Trips, African Acacia)* спеціальна *(Museums, Ancient Olympic Events);* 2020 рік, основна сесія, І зміна *(Famous Castles, Tea and Ceylon, Mary Kingsley)* та ІІ зміна *(US Camps for Kids, Baldwin Street),* додаткова сесія (*Unforgettable Holidays*), спеціальна (*Famous Castles, Royal Birthday)* [2].

Сучасні підручники з іноземної мови є гарним знаряддям формування екзаменаційних компетенцій та компетентностей, однак лексична та стилістична забарвленість текстів (адаптований матеріал та лексика, що не виходить за рамки активної) не можуть гарантувати розвиток навички роботи з незнайомим текстом під час іспиту. Саме тому системне використання медіатекстів з певним тематичним діапазоном та створення відповідних завдань слугуватиме своєрідним «трампліном» на шляху до освоєння екзаменаційних навичок.

Актуальним є використання медіатекстів з хештегом “tourism” та “travel” на сайтах інформаційних агенцій BBC та CNN, що за своєю жанровою природою та тематичними домінантами співпадають з програмою ЗНО для магістратури. Пошук та вибір тревел-медіатекстів не має обмежуватися традиційними медіаресурсами, на часі є використання й контенту популярних тревел-блогів, що сприятиме знайомству з живою мовою та лексичними інноваціями, що увійшли до вжитку в молодіжному середовщі та поступово стають нормою.

Список використаних джерел

1. Загальна характеристика тесту з англійської мови єдиного вступного іспиту для вступу у 2020 році на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня вищої освіти. URL : https://testportal.gov.ua//wp-content/uploads/2020/03/haraterystyka-YEVI-angl_2020.pdf (Дата звернення 28.03.2021).
2. ЗНО-онлайн. URL : https://zno.osvita.ua/master/english/ (Дата звернення 28.03.2021).
3. Полєжаєв Ю. Г. Тревел-журнали в Україні : структурно-функціональні та жанрово-тематичні особливості : автореф. дис. … канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 / Ю. Г. Полєжаєв. Запоріжжя, 2017. 20 с.
4. Програма єдиного вступного іспиту з іноземних мов. URL : https://testportal.gov.ua//wp-content/uploads/2020/03/haraterystyka-YEVI-angl_2020.pdf. (Дата звернення 28.03.2021).

Горлачова В.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної мови професійного спілкування
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Соціальна реклама – один з дієвих засобів впливу на людину; за допомогою соціальної реклами медіа організації намагаються скорегувати поведінку представників суспільства. Оскільки англійська має статус мови міжкультурного спілкування, багато організацій створюють соціальну рекламу саме засобами англійської мови. Ця тема є актуальною для багатьох вітчизняних та закордонних дослідників [1; 2].

В межах нашого напрацювання ми звернулися до розгляду широко розповсюджених прикладів соціальної реклами англійською мовою. У фокусі нашого дослідження опинилися такі позиції: тематична спрямованість текстів реклами, структурні особливості соціальної реклами як креолізованного тесту, визначення специфіки просторового та часового вимірів в соціальній рекламі, а також характеристики учасників рекламної комунікації. Матеріалом дослідження слугували 248 креолізованних текстів англомовної соціальної реклами.

Тож звернімося до розгляду. По-перше, за нашими спостереженнями, найбільш розповсюдженими темами, що висвітлюються у англомовній соціальній рекламі стають:

1) Погіршення екологічної ситуації (забруднення, надмірне використання природних ресурсів, глобальне потепління, зникнення видів флори та фауни тощо), наприклад: *Frightening vs. More Frightening* (зображення колажу з двох фотографій водоймища з та без плавника акули) або *Deforestation Continues With The Turn Of A Page* (зображення сторінок книги з зображенням дерева та без нього), *Global Action In The Interest of Animals: Plastic Bags Kill*. Тема взаємодії людства з природним світом також розкрита в соціальній рекламі, присвяченій боротьбі проти жорстокого поводження з тваринами: *Don't Buy Exotic Animal Souvenirs* або *Animal Abuse And Shelters: Same Pet, Different Owner*;

2) Військові конфлікти та прояви насилля, наприклад, *What Goes Around Comes Around: Stop The Iraq War.* В цьому підпункті взаємопов'язані субтеми використання зброї (*One Child Is Holding Something That's Been Banned In America To Protect Them. Guess Which One?*), політичні суперечки, цензура та медіа грамотність (*Censorship Tells The Wrong Story)*, домашнє насилля (*Torture Victims Are People Just Like You And Me*). Військові конфлікти тісно пов'язані з ситуаціями голоду: *See how easy feeding the hungry can be?*;

3) В окремі групи вже означилися теми боротьби проти расизму та сексизму (вимоги гендерного паритету та рівності у правах жінок та чоловіків (*Your Skin Color Shouldn't Dictate Your Future* або *UN Women: Auto-Complete Shows Perceptions Of Women*). Проблеми анорексії та зайвої ваги також найчастіше виникають у випадку згадування проблем жінок: *You're Not A Sketch. Say No To Anorexia* (супроводжується зображенням жінок);

4) Самостійну групу утворюють приклади англомовної соціальної реклами, що привертають увагу до проблем дітей та їх виховання (участь дітей у бойових конфліктах, дитячий голод, дитяча праця, недбале ставлення до дітей, насилля над дітьми, в тому числі й сексуальне. Наприклад, *Child Soldiers: It's Not Happening Here, But It's Happening Now* або *Innocence In Danger: Where's The Pedophile?* чи *Sexual Predators Can Hide In Your Child's Smartphone, Neglected Children Are Made To Feel Invisible. Stop Child Abuse Now;*

5) Значну групу формують рекламні тексти з антиалкогольними гаслами. В цьому випадку численними є згадування проблем перебування за кермом в стані алкогольного сп'яніння (*Stop The Violence: Don't Drink And Drive*) або втрати контролю над своєю поведінкою через надмірно спожиті алкогольні напої (*The Prvention Beer Mug: Please Don't Lose Control Over Your Drinking*). До речі, тема безпеки дорожнього руху є актуальною для авторів соціальної реклами, зачіпаються проблеми швидкісного режиму, практики обгонів та уважності водіїв та пішоходів, наприклад, *Tailgating Isn't Worth It. Give Trucks Room* або *Sleepiness Is Stronger Than You. Don't Drive Sleepy* чи *Buckle up. Stay alive*.

6) Велику групу формують тексти соціальної реклами за темою «боротьба проти куріння»: *Causing Cancer By Yourself* або *Smoking Causes Premature Aging*.

По-друге, слід зазначити що вербальний компонент соціальної реклами тісно пов'язаний з невербальною складовою(зображенням). В багатьох випадках зміст реклами навіть буде не зрозумілий без ілюстративного супроводу. Таким чином, соціальна англомовна реклама представляє собою чітко продуманий креолізованний текст, де іконічна складова доповнює, пояснює та розкриває вкладений авторами зміст слів. Так, наприклад, серія поліетиленових пакетів з зображенням тварин з надписом *Global Action In The Interest of Animals: Plastic Bags Kill* наочно демонструє реципієнтам, що саме використання ними

зараз пластикового пакету є загрозою для життя тварини (макет пакету задуманий таким чином, що створюється ілюзія ніби беручи до рук пакет, людина тримає за шию страждаючу істоту) або напис на урні *For The Homeless, Every Day Is A Struggle* доповнюється зображенням сервірування столу, тож урна сприймається як тарілка.

По-третє, саме завдяки використанню полікодових текстів у авторів соціальної реклами з'являється можливість змоделювати різні просторові виміри. Так, в соціальній рекламі *Bangalore Traffic Police: Don't Talk While Driving* надпис поєднаний із зображення людини, що під час телефонної розмови вкривається бризками крові. Тобто саме під час діалогу співрозмовник цієї людини, що був за кермом та розмовляв телефоном, зазнав поранень. Аналізуючи часові виміри, що демонструються у англомовній соціальній рекламі, ми дійшли висновку, що найбільш поширеними є блоки теперішнього та майбутнього часів, минулий час майже не використовується. Це репрезентується і завдяки можливостям вербального коду (використання Present Perfect, Present Simple, Present Progressive Tenses, Imperative forms), і завдяки іконічній складовій.

Ще одним пунктом нашого аналізу слід визнати розгляд характеристик учасників комунікації в межах англомовної соціальної реклами. Так, автори реклами часто використовують займенник *ми (we),* підкреслюючи єдність з реципієнтом реклами. Разом з імперативними формулюваннями часто використовують займенник *you.* Оскільки соціальна реклама подається у формі розповіді-заклику про нелегку долю окремих груп людей (з темним кольором шкіри, жінок та дітей, що соціально та матеріально не захищені) та проблеми світу флори та фауни, то можна зробити висновок, що найчастіше адресатом стають люди зі світлим відтінком шкіри, в більшості випадків це повнолітні чоловіки, які є учасниками дорожнього руху(водій автомобіля) та можуть мати шкідливі звички (паління та алкоголізм).

Таким чином, питання розгляду полікодових текстів англомовної соціальної реклами є актуальними та потребують подальшого розгляду. Філологічний аналіз допоможе розкрити особливості структурування та репрезентації блоків, що пов'язані з проблемам психолінгвістичного сприйняття інформації, вербалізації загальнолюдських та лінгвокультурних цінностей та змістів.

Список використаних джерел

1. Дячук О.В. Комунікативно-прагматичні особливості сучасної англомовної соціальної реклами *Нова Філологія.* 2014. № 62. С. 159–166.

2. Караваєва Т. Л., Тер-Григорьян М. Г. Слогани соціальної реклами як віддзеркалення ціннісної картини світу: аспект міжкультурної комунікації *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. № 1. Ч. 2. Том 30 (69). С. 165–169.

3. 40 Of The Most Powerful Social Issue Ads That'll Make You Stop And Think [Electronic Resource]. URL: https://www.boredpanda.com/powerful-social-advertisements/?utm_source=google&utm_medium=organic&utm_campaign=organic Accessed on 2 April 2021. [in English].

Коваленко Є.В.,
студентка спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
Національний університет «Запорізька політехніка»;
Онуфрієнко Г.С.,
доктор філософії у філологічних науках, доцент,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МОВНА КОМУНІКАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ, В КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ТА СУЧАСНОМУ ЄВВРОПЕЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Здатність мови як природної знакової системи передавати інформацію випливає з її найважливіших функцій – когнітивної та комунікативної, завдяки яким відбувається пришвидшений обмін новими знаннями, що результує в процеси еволюції людства. Втім мова передає не знання, а саме інформацію, і від кожного індивіда залежить, чи зможе вона переробити цю інформацію у знання [3].

Мовна комунікація є складною інформаційно-знаковою системою, у якій взаємодіють індивідуальні, національні, інтернаціональні мовні ресурси. Функціонування цієї системи має як історичну, так і соціально-культурну зумовленість. Уміння комунікувати є винятково важливою людською компетентністю, однією з передумов досягнення успіху в будь-якій справі, сфері, галузі, у тому числі в публічному контексті та на міжнаціональному рівні. Ось чому в період пріоритету тенденцій до глобалізації в умовах інформатизації соціуму та стрімкого розвитку комунікаційних потреб і в професійному, і в конкретному національному, і в європейському та навіть світовому просторі обов'язково постає потреба в значній інтенсифікації досліджень саме продуктивної мовної/мовленнєвої діяльності людини в зазначених площинах, що і визначає актуальність нашого дослідження в рамках виконуваної на кафедрі українознавства та ЗМП нашого університету НДР 08518 «Мовна комунікація у часопросторі і професійному дискурсі» 2018–2021 рр. (науковий керівник – Г.С.Онуфрієнко).

Мета дослідження – виявити специфіку комунікаційного простору у професійному науковому дискурсі (на прикладі продуктивного термінотворення в медичних галузях, які нині набули нових імпульсів своєї актуальності, – мікробіології, теорії імунітету та ортобіотики), конкретно-історичному контексті в ретроспективі (на прикладі Давньої Греції), у сучасному європейському вимірі (на прикладі ЄС) та в результаті з’ясувати чинники, що безпосередньо та опосередковано впливають на його формування, активність розвитку, особливості функціонування.

Проблеми визначення сутності й основної специфіки сучасного комунікаційного простору та тенденцій його розвитку висвітлено в різних за обсягом дослідженнях багатьох знаних українських лінгвістів, серед яких – Караванський С.Й., Загнітко А.П., Ажнюк Б.М., Бацевич Ф.С., Касьянов Г.В., Чемес В.Ф. та інш. Практична цінність полягає в тому, що в національному та міжнародному форматах досліджено важливі процеси мовної комунікації, схарактеризовано роль термінів-новотворів як унікальних і функційно спроможних інструментів мовної комунікації у просторі професійної діяльності, проаналізовано в історичному аспекті специфіку розвитку мовних процесів на території Давньої Греції та визначено основні функції мов у писемній та усній комунікації сучасних міжнародних організацій, що важливе для вивчення студентами, магістрантами, аспірантами університетських гуманітарних дисциплін (зокрема, теорії мовної комунікації, прикладної риторики, міжнародної термінології, практичної стилістики, наукового стилю мови, публічної комунікації тощо).

Мечников І.І., ставши професором Одеського університету у 25 років, збагатив різні наукові галузі і вагомими досягненнями, і новими поняттями та терміноодиницями на їх позначення, доказавши, що саме фахівці стають не тільки авторами багатьох галузевих термінів, частина з яких може з часом вийти за межі цих галузей і набути масштабного

поширення в суспільстві, але й у такий спосіб сприяють інтелектуалізації професійної комунікації та міжгалузевих напрямів. Практично у всіх галузях біологічної науки учений зробив видатні відкриття. Багато в чому І.І. Мечников випередив свій час, ставши справжнім провісником появи нового напряму в медицині ще у XIX столітті. На основі його досліджень з'явилися нові медичні терміни, які позначаючи й пояснюючи ті чи інші явища, давали поштовх до нових наукових відкриттів. Найвідоміші і загальноприйняті терміни, які ввів І. Мечников, – *геронтологія* та *ортобіотика* (назви медичних наук), *фагоцитоз*, *фагоцити*, *фагоцитарна теорія імунітету* (терміни, що пояснюють захисну функцію імунітету). Упродовж усього життя І.І.Мечников дотримувався позиції активного гуманізму, доброчинності в науці, етики наукового спілкування – тих істинно ціннісних пріоритетів, якими уможливлюється та ушляхетнюється кожна галузева мовна комунікація. Точні номінації всіх понять відповідними термінодиницями, затвердженими на офіційному рівні академічними словниками і тезаурусами в межах конкретних терміносистем та введеними в професійну усну і писемну комунікацію, – це очевидний прояв культури комунікації. Саме терміни у фаховій комунікації набувають функції універсального інструменту формування і трансляції поняттєвості – головної ознаки спеціального тексту в обох формах його існування. Терміни як імена понять – ключова лексика галузевої комунікації, без правильного розуміння якої неможливі адекватне розуміння сутності наукових тверджень і логічних висновків, опис експериментів і гіпотез, визначення парадигм і теорій, формулювання рекомендацій. До того ж терміни з інтернаціональними, зокрема греко-латинськими, коренями, які придумував учений на позначення нових понять у галузях медицини, – універсальна модель термінологічного знака в усіх мовах, а тому легко зрозумілі у професійних сферах різних країн. Міжнародна термінолексика сприяє інтенсивності професійної і наукової комунікації в міжнародному масштабі.

Результативність мовної комунікації залежить від цілого комплексу чинників, у т. ч. від того, чи має комунікатор ораторську культуру, чи є в нього необхідні особистісні якості, чи готовий він як професіонал до публічного формату обміну інформацією. Ще за часів Давньої Греції було закладено підвалини риторики як лінгвокультурологічної науки про ефективне й переконливе спілкування. Функціонування мов, якими відбувалося спілкування тоді, досліджували українські мовознавці Білецький А. А., Горпинич В. О., Звонська-Денисюк Л. Л., Клименко Н. Ф., Нікітіна Ф. О. та інші вітчизняні науковці.

За багатьма показниками саме грецький поліс науковці вмотивовано називають *суспільством комунікації*, яке і нині є надійним джерелом риторичних знань та комунікативного досвіду. Еллінський світ винайшов політичну комунікацію, сформувавши структуровані і впорядковані збори, де за результатами дебатів приймалися спільні рішення. У грецькому полісі існувала розроблена система спілкування в рамках таких специфічних громадських середовищ, як агора або гімнасій. Надалі поліси, хоч і зберегли своє середовище зборів і диспутів, проте перестали бути центром політичної комунікації. У той же час утворилася міжнародна мережа інформаційного обміну. На подальше функціонування грецької мови значною мірою вплинула зміна співвідношення між письмовою та усною її формами. Якщо життя в полісах сприяло розвиткові усного мовлення, то у величезній імперії все більшого вжитку набувало писемне мовлення, що і призвело до змін в освіті та літературних жанрах: літературна та усна мови розвиваються в протилежних напрямках.

Специфікою мовної політики, а відтак і комунікації у Візантії було збереження в писемній мові літературних норм аттичного періоду та елліністичного койне. Незалежно від писемної мови продовжувало розвиватися й усне мовлення, яке стало основою новогрецької мови. «Римський стиль» у мовній політиці використовувався у більшості багатомовних

країн. Дотримуються його і в наш час. Сутність його виражено формулою: «cuius region, eius lingua». Має ця формула і зворотнє прочитання: «cuius lingua, cius regio».

Розподіл функцій між усною та письмовою формами грецької мови визначив особливості її подальшого розвитку як інструменту комунікації : в усному мовленні в еллінський період утворюються чисельні місцеві варіанти, змішуються форми різних діалектів, водночас створюється загальна (спільна) мова, в писемному мовленні відбувається свідома консервація його класичної норми V – VI ст. до н.е. Всі основні традиції сучасної риторичної культури ґрунтуються на досягненнях часів Давньої Греції, за яких було розроблено теорію «істинного красномовства» та описано обов'язкові умови успіху мовця в публічному форматі: якісна освіта, абсолютна відповідальність за все сказане, культура аналітичного мислення, інформаційна чесність, природний ораторський хист. Саме ці пріоритети в мовній комунікації нині поціновуються як фундаментальні на засадах давньогрецьких традицій в усьому цивілізованому світі – так, нове в мовній комунікації в конкретно-історичній ретроспективі (на території Давньої Греції) трансформувалося в сучасні традиції глобального масштабу, хоча і з певним національним колоритом, що і засвідчують теорія і практика міжкультурної комунікації.

Мультилінгвальність панорами світу вимагає постійного контролю мовних процесів задля збереження мовного розмаїття світової спільноти та дотримання прав їхніх носіїв, тобто прогресивної мовної політики, особливо в інтеграційних процесах. Багатомовність стала однією з особливостей функціонування Європейського Союзу (ЄС) та умовою його політики.

Питання мовної політики ЄС – актуальний об'єкт дослідження і таких європейських науковців, як Роберт Белл (Англія), Бен Ґаврінг (Німеччина), Іларій Савикьєне (Франція), Альфред Сормунен (Фінляндія). Разом із тим питання мовної політики, не втрачаючи своєї актуальності, досі залишаються і недостатньо дослідженими, і недостатньо вирішеними [1, с. 337].

ЄС використовує офіційні мови з різних мовних сімей і мовних груп, зокрема германські (англійська, данська, нідерландська, німецька, шведська), романські (іспанська, італійська, португальська, румунська, французька), балтійські (латиська, литовська), слов'янські (південнослов'янські: болгарська, словенська, хорватська; західнослов'янські: польська, словацька, чеська), кельтські (ірландська), фіно-угорські (естонська, фінська, угорська), семіто-хамітські (мальтійська). Новогрецька мова посідає серед індоєвропейських мов окреме місце на рівні мовної групи. За ґенезою офіційні мови Євросоюзу походять з трьох мовних сімей: 20 мов – з індоєвропейської, 1 мова – з семіто-хамітської та 3 мови – з уральської, а відтак, найбільше – з найпоширенішої у світі індоєвропейської мовної сім'ї. Усі важливі документи перекладаються кожною офіційною мовою. Як зазначають дослідники, всі робочі мови ЄС одночасно слугують офіційними мовами.

Аналітичний огляд комунікаційної практики на сучасній території ЄС переконує у поширенні «європейської двомовності», коли фактично в роботі інстанцій (за винятком суто офіційних заходів) використовуються в основному англійська, французька та, меншою мірою, німецька (це і є три робочі мови Єврокомісії) мови. Інші мови використовуються залежно від ситуації, тобто функціонують контекстуально.

Реалізовувана політика багатомовності, розширюючи можливості громадян країн ЄС на сучасному ринку праці, у сферах вищої освіти, науки, техніки, спорту, мистецтва, професійного зростання, забезпечує і полегшує доступ до інформації, до нових знань. Утім проблема лінгвістичної гармонізації в умовах євроінтеграції, збільшення соціальних функцій багатьох європейських мов на шляху до інтернаціоналізації вербальних ресурсів у мовній

комунікації актуалізує і стимулює вирішення комплексу взаємопов'язаних у міжнародному масштабі питань щодо належної (відповідно до вимог часу і соціуму) мовнокомунікативної компетентності населення та обов'язкової засвоєності ним провідної в комунікаційно-інформаційному вимірі лексики, якою і є інтернаціональна на тлі процесів універсалізації та спеціалізації нових знань, глобалізації й інформатизації як провідних тенденцій XXI ст. Гібридна лексика з міжнародними елементами має достатньо високий комунікаційний потенціал, полегшуючи й оптимізуючи міжкультурну комунікацію, що є вельми важливою і має бути продуктивною в умовах інтеграційних процесів та їх найближчих перспектив [2, с. 62-63].

Таким чином, задіяні нами в комплексі традиційні методи для компаративного дослідження мовної комунікації у професійному, конкретно-історичному та європейському просторі дозволили здійснити як лінгвістичний аналіз галузевих термінів, що вперше запропоновані всесвітньо відомим ученим І.І.Мечниковим, семантичну характеристику термінів, які активно використовувалися ним у науковій комунікації, так і вивчити особливості впливу різних діалектів на мовну комунікацію в її публічному форматі у часи Давньої Греції і нарешті виявити основні функції мов у писемній та усній комунікації сучасних міжнародних організацій у світі, що активно глобалізується завдяки масштабній інформатизації та цифровізації.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко Г.С., Коваленко Є.В. Мовнокомунікативна практика Євросоюзу та її перспективи. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : матеріали II Всеукр. науково-практ. конф. (м. Запоріжжя, 9–10 квітня 2020 р.) / редкол.: В.Л. Погребна, В.М. Попович, Н.В. Островська, Т.О. Серга та ін. [Електронний ресурс] Електрон. дані. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. С. 336–341.

2. Онуфрієнко Г.С. Новотвори гібридної мовної природи як маркери продуктивності системи національної деривації в міжкультурній комунікації. *Вісник Запорізького національного університету :* збірник наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. № 1. С. 61-66.

3. Онуфрієнко Г.С. Основи теорії мовної комунікації : методичні матеріали для самостійної роботи студентів гуманітарних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Запоріжжя : ЗНТУ, 2010. 90 с.

Наумчук Т. І.,
кандидат філологічних наук
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

TEACHING PROFESSIONAL VOCABULARY AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The main purpose of a foreign language learning at higher education institutions is the formation of communicative competence (i.e. development and improvement of students' knowledge and practical skills of a foreign language for professional communication) and multicultural awareness of the future specialist (knowledge of speech etiquette of professional

communication, obtaining extralinguistic information, that is, familiarizing students with historical, social and cultural topics).

Any professional sphere has its own language, a so-called linguistic subsystem that meet the speakers' need to describe the field as precisely as possible and ensure communication between representatives of the same profession. The specialist must have a conceptual and categorical apparatus of a certain field of activity and a system of terms corresponding to it. Therefore, the main distinguishing trait of any professional language is its vocabulary, which is characterized by the presence of terminology inherent in a particular profession. Professional vocabulary differs from the general one in specialized terminological apparatus, though we cannot but mention that the lexicon of any professional group includes not only specialized terms, but also commonly used words, being the basis of any lexical system, and stylistically marked units.

If to consider only the terminological aspect of any professional language, the main peculiarities of terms should be mentioned. Thus, the term has a dictionary definition of the corresponding concept; it is unambiguous within a certain terminological system or tends to be unambiguous; it is accurate and context-independent, stylistically neutral, systemic (it has a system of classification and word-formation); it has no synonyms within the same term system [2].

Appealing to the fact that professional lexicon is a part, or so-called lexical subsystem of general lexicon, we can assume that the process of teaching professional vocabulary is similar to that of general one with a high emphasis onto the context of professional sphere itself. In the process of effective teaching, professional vocabulary cannot be taught as a long list of new words. Each word should meet the criteria of usefulness and frequency of usage. Each lexical unit must be clear in terms of the meaning, form, pronunciation, spelling, peculiar grammatical patterns, presence of additional connotations, collocations, specific situations of usage/non-usage etc.

There are lots of ways of getting across the meaning of a lexical item, e.g. *illustration* (an effective way of remembering words with the help of flashcards, wall charts, projectors, images and others. The effectiveness of this method is limited to concrete physical objects, though. We should add *mime* (a kind of illustration, particularly that of action verbs); synonyms/antonyms/gradable items that are based on comparison and opposition of already known notions; it can be effective for getting meaning across; *definition* (introduction of a new notion with the help of dictionary explanation); *translation* (a direct method of finding the equivalent in the recipient language); *context* (word is used in example sentences to clarify meaning in familiar semantic space).

However, the most appropriate methods of teaching professional vocabulary, particularly terms, are translational and contextual. The latter belongs to the direct teaching method, which implies that the meaning should be communicated «directly» by associating speech forms with action, objects, mime, gesture and situations. It must not be forgotten that the main characteristics of a term is its precision, which cannot be easily achieved with the help of above-mentioned methods. In this terms the focus must be put onto the context. It is essential to prepare a certain basis for acquiring professional lexicon by introducing to the sphere and explaining each notion within its context, giving relevant lexico-sematic meaning.

Professional terminological competence is an ability to accurately and appropriately use professional terms during performance of official duties; it refers to acquired skills and abilities to build grammatically correct sentences and dialogues, using the experience gained during the study of special disciplines in higher education institutions [3]. In the process of acquiring lexical skills and competence, methodologists identify several stages, in particular: semantization of lexical units, automation of vocabulary and further improvement of lexical skills. Improvement and acquisition of lexical skills occur at the text and after-text stages. The system of exercises for the formation of professional terminological competence should meet the following requirements: be consistent and rationally organized; the content of exercises should correspond to certain skills or abilities; the language complexity of the learning process must increase; there should be systematic performance of certain exercises; professional orientation of tasks; actuality of communication situations;

availability of instructions for action with the material [1]. Only at the text level professional terms appear as an integral communication system, suitable for use in certain work situations, not as a set of separate lexemes and syntagmas [3, p. 259].

Thus, the process of learning professional vocabulary, in particular terms, can be actualized due to carefully selected educational material that would complement and deepen students' knowledge of specialized disciplines and contribute to the development of skills in working with professionally oriented texts. A text that fully corresponds to the topic helps students expand their knowledge of the specialty; reveal the meaning of terms, which in turn encourages students to participate in the discussion of the material or conduct discussions. The content of the material depends on how effectively the teacher will be able to organize students' learning activities during the lesson, create situations for searching and analyzing certain information, and involve them in creative activities, both when reading texts and in other types of speech communication [1].

One of the most effective methods that benefits in lexical development is Content and Language Integrated Learning (CLIL) approach. CLIL advocates the use of Foreign Languages in content subjects with a dual-focused objective: the development of a foreign language while mastering the subject matter. A number of research conducted on the topic [4; 5] have resulted in conclusion of a clear positive impact of applying CLIL method in vocabulary enrichment.

To conclude, methods of teaching professional vocabulary at higher education institutions should correspond to the frame of communicative approach with high emphasis on practical implementation. That will help students acquire proficiency in professional communication. Moreover, CLIL method enables simultaneous capturing of both subject and language. We consider statistical analysis of the effectiveness of the CLIL method usage at practical classes of humanities students to be a promising area of further research.

References

1. Вадаська С.В. Особливості викладання іноземної мови професійного спрямування. URL: http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1161
2. Дьяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : КМ Academia, 2000. 218 с.
3. Ракшанова Г., Назаренко І. Формування фахової термінологічної компетентності у студентів. *Філологічні студії*: науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 17. 2018. С. 249–260.
4. I. Castellano-Risco CLIL and academic vocabulary: a preliminary study of secondary-school learners' academic vocabulary size. URL: https://easychair.org/publications/open/8l53
5. N. Zarepour Moghadama, H. Fatemipou. The Effect of CLIL on Vocabulary Development by Iranian Secondary School EFL Learners. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/82195491.pdf

Новіков В.П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

АТРАКТИВНІСТЬ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ РЕКЛАМНИХ ТРЕВЕЛ-МЕДІАТЕКСТІВ

Дискурс певного типу володіє специфічною концептуальною базою, що вміщує унікальний набір концептів, понять та цінностей, на яких ґрунтується його аргументація.

Під концептом розуміється одиниця мисленнєвої діяльності людини та одиниця

ментального лексикону [4, с. 88]. Концептуальну базу тревел-дискурсу складають концепти «подорож» («travel») і «локус» («locus»). Перший відображає «дві області освоєного людиною досвіду – фізичного (область відносин людини і простору) та культурного» [1, с. 6]. Другий являє собою фізичну (географічну) й одночасно культурну або природну «точку» [2, с. 143].

Визначальну роль у формуванні концептуальної бази дискурсу відіграють цінності як «специфічно соціальні визначення об`єктів навколишнього світу, що виявляють їхнє позитивне чи негативне значення для людини та суспільства (благо, добро і зло, прекрасне та потворне, втілені в явищах суспільного життя й природи)» [3, с. 512]. На основі цінностей формується ціннісна картина світу, відображена в мовних знаках.

У сучасній медіакомунікації все більш активну роль відіграє бенефактивний вектор оцінки, що визначається вигодою суб`єкта-бенефіціара (від англ. benefit – an advantage, improvement, or help that you get from smth; beneficiary – someone who gets advantages from an action or chance [5, p. 142]). У вердиктивній структурі використовуваних висловлювань оператор «good» может привласнювати, в прямому чи прихованому вигляді, знак «плюс» тому чи іншому об`єкту або явищу – залежно від бажань та потреб групи мандрівників і туристів, якій адресований цей текст. Іншими словами, те, що є добрим для однієї групи мандрівників і туристів, зовсім не обов`язково є добрим для мандрівників іншого типу (класу) і навпаки. Так, якщо масові туристи орієнтовані на набір традиційних цінностей – «економічна вигода», «відмінна (сонячна) погода», «комфорт», «безпека», то альтернативних туристів можут приваблювати неординарність, ризик, суворі кліматичні умови тощо.

У зв'язку з вищесказаним вважаємо, що базовим оціночним концептом тревел-дискурсу є концепт «атрактивність». Він зводить у тревел-медіатекстах рекламного типу в єдину систему використовувані поняття та цінності. Рекламований турпродукт або описуваний локус робляться атрактивними для клієнта певного типу та статусу через показ їхніх певних властивостей і якостей – таких, як «комфорт», «екологічність», «пізнавальний інтерес», «ризик» тощо.

У результаті активізації бенефактивної оціночної структури актуалізуються такі суб`єктно-орієнтовані ознаки об`єкта, як «корисність» (*helpful*, *serviceable, useful*) та «вигідність» (*advantageous*, *beneficial*, *profitable*, *expedient*): *I checked in to my hotel and registered another advantage of Nowhere: Nobody knew I was here, and there was nothing I had to do* (National Geographic Traveler. June-July 2016. P. 97).

У випадку реалізації прямих бенефактивнооціночних мовленнєвих актів у поверховій структурі речення використовуються лексичні одиниці, що прямо вказують на бенефіціара тієї чи іншої дії або події: *Gnezdovo clearly profited from this geography, flourishing and eventually sprawling over an area the size of 30 city blocks* (National Geographic. March 2017. P. 42). Паралельна актуалізація прототипічних оціночних ситуацій, які мають усталену оцінку в соціумі, у прикладі ничже – таких, як «наявність певного сервісу» (послуга «обід у потязі»), «розширення кругозору» (за допомогою обізнаних гідів), «комфортні умови» (зручні сидіння) та інших, робить експлікування бенефіціара необов`язковим. Наступне речення, де бенефіцара вже представлено в непрямому вигляді, може бути легко трансформированим у не менш типове для рекламних текстів номінативне (іменного типу) поширене речення без будь-якої експлікації бенефіціара у поверховій структурі: *With onboard dining, knowledgeable Alaskan tour guides, comfortable seating, and stunning views of back-country Alaska, we think you'll agree that the best way to see Alaska is on the Railroad* (National Geographic Traveler. October-November 2016. P. 77) → *Onboard dining, knowledgeable Alaskan tour guides, comfortable seating, and stunning views of back-country Alaska*.

У якості базової комунікативної стратегії виступає стратегія надання атрактивності певному турпродуктові або локусові. Аргументативна структура «The tourist product (or the locus) is attractive because it can benefit you» може використовуватися як у експліцитному, так

і в імпліцитному вигляді.

Список використаних джерел

1. Боброва Е. А. Опыт лингвистического исследования эволюции концепта «путешествие» в англоязычной культуре : автореф. дисс. … канд. филол. н. : 10.02.04 «Германские языки». Иркутск, 2006. 19 с.
2. Полежаев Ю.Г. Когнитивно-ценностный аспект тревел-журналов. *Филологические науки. Вопросы теории и практики. Научно-теоретический прикладной журнал.* Тамбов : Грамота, 2016. № 4 (58). Часть 2. С. 142–145.
3. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 6-е изд. Москва : Политиздат, 1991. 559 с.
4. Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык : в 2-х томах. Т.1 / под общ. ред. А. Н. Тихонова, Р. И. Хашимова. Москва : Флинта : Наука, 2008. 840 с.
5. Longman Dictionary of Contemporary English. Pearson Education Limited, 2009. 2083 p.

Полєжаєв Ю.Г.,
кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Однією із характерних ознак XXI століття стала глобалізація, атрибутивною рисою якої є діалог культур. Саме тому ключовим завданням сучасної освіти є формування навичок міжкультурної комунікації, що виходять за традиційні рамки опанування іноземної мови. Адже сучасний випускник закладу вищої освіти повинен не лише вільно спілкуватися із представниками інших лінгвокультур, а й вміти гармонійно «вписуватись» у глобальний мультикультурний ринок праці, представляючи власну культурну ідентичність і, водночас, толерантно, з розумінням ставлячись до колег з іншим культурним та мовним бекграундом.

Формування навичок спілкування на глобальному рівні є головним імперативом при викладанні іноземної мови на рівні університету. Іноземна мова виступає засобом вторинної інкультурації особистості, репрезентуючи новий культурний досвід та сприяючи поширенню власного. Саме це актуалізує нагальну потребу у створенні своєрідного вокабуляру культурної грамотності, що стане основою для сприйняття сучасного поліфонічного світу.

Культурна грамотність розглядається як комплексна система знань та цінностей, що забезпечує розуміння та сприйняття інформації під час комунікації як рідною, так і іноземною мовою. На думку зарубіжних дослідників К. Ерлей та С. Анга, культурна грамотність є багатогранним філософським феноменом, що, з одного боку, націлений на процес набуття базових когнітивних умінь, а з іншого – на способи їхнього застосування під час комунікації на міжособистісному рівні внаслідок критичного осмислення реальності, що оточує учасників діалогу [4, с. 147].

Дієвим засобом формування культурної грамотності є використання гри та ігрових технологій (так званої гейміфікації) на заняттях з іноземної мови. Під гейміфікацією розуміється процес імплементації гри або ж ігрових елементів (приміром, завдань) задля активації участі [7].

За своєю архетипічною природою гра є іманентною рисою суспільства, що структурує реальність у свідомості індивіда, в процесі нереальних дій, та допомагає орієнтуватись в

реальному світі на основі вигаданих правил. Під час гри реалізується евристичний потенціал учасників. На важливості гри наголошували ще давньогрецькі філософи Аристотель та Платон. Як зазначає Т. Надолинська, за часів античності грі «надавали велике значення як засобу естетичного, етичного, інтелектуального, фізичного, художнього виховання та розвитку та активно використовували метод гри у різних типах шкіл» [2, с. 145]. Гра цікавила і представників класичної німецької філософії: приміром, І. Кант наполягав на тому, що саме вона є основою для активації творчого початку[1, с. 74].

В рамках формування культурної грамотності, актуальною є інтерпретація концепту гри культуролога Й. Хейзинги, на його думку саме гра є фактором культурного життя, що актуалізує індивіда як члена суспільства [3, с. 24].

У сучасній методиці викладання іноземних мов гра виступає базою, що забезпечує значущий контекст для засвоєння мови [5, с 127]. Завдяки грі студенти стають активними учасниками процесу комунікації та самі набувають досвід нової культурної реальності під час спілкування іноземною мовою. Як зазначає дослідниця В. Лук'яненко, гра сприяє взаємодії, покращує засвоєння мови, мотивуючи до досягнення цілей [6]. Це на підсвідомому рівні інспірує студентів до процесу навчання та активує їх потенціал використовувати іноземну мову в процесі навчання.

Під час використання ігор викладач виступає фасилітатором та ресурсною особою, що допомагає студентові, організуючи процес комунікації. Це вимагає створення відповідної методичної бази, зокрема, розробки дидактичних матеріалів для опрацювання лексичних та граматичних навичок до, під час та після гри. Гра під час заняття з іноземної мови є фінальним етапом занять, що проходять в рамках класичної моделі presentation – production – practice.

В рамках формування культурної грамотності актуальним є залучення настільних ігор на кшталт "Urban Myths" та " Men are from Mars, Women are from Venus". Використання автентичних ігор є прийнятним для студентів, що мають рівень володіння іноземною мовою B1+ – B2 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. Контент вищезгаданих ігор відповідає віковим потребам студентів та сприяє формуванню культурних цінностей та толерантного ставлення до представників інших культур, подоланню поширених етнокультурних та гендерних штампів.

Список використаних джерел

1. Крутых Е. В. Крутых А. В. Дефиниции игры в гуманитарных науках. *Международный научно-исследовательский журнал.* 2016. № 8 (50) Ч. 4. С. 73–76.

2. Надолинская Т. В. Игра в контексте истории философии, культуры и педагогики. *Образование и наука.* 2013. № 7. С. 138–152.

3. Хейзинга Й. Homo Ludens. Статьи по истории культуры. Москва : Прогресс–Традиция, 1997. 416 с.

4. Earley, P. Ang S. Cultural Intelligence. Individual Interactions across Cultures. Palo Alto, Stanford 2003. 400 p.

5. Gozcu E. & Caganaga C. The importance of using games in EFL classrooms. *Cypriot Journal of Educational Science.* 2016.11(3). P. 126–135.

6. Lukianenko V. The advantages of using games in foreign language teaching and learning. URL: http://interconf.fl.kpi.ua/node/1271 (Дата звернення 01.04. 2021).

7. Merriam-Webster Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/ (Дата звернення 01.04. 2021).

Тарасенко К.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТЕКСТ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ «КЛІПОВОМУ МИСЛЕННЮ» В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ

На сьогоднішній день більшість підручників з іноземних мов (особливо це стосується закордонних видавництв) містять доволі цікавий для здобувачів вищої освіти матеріал, де доволі доступно пояснюються ті або інші лексичні або граматичні явища. Також до арсеналу сучасних методів належить візуалізація як інструмент засвоєння того чи іншого явища в іноземній мові. До найпопулярніших джерел візуалізації належить і Youtube, і Facebook, і Instagram, які набули популярність саме в процесі дистанційної освіти та посилання на них використовуються на багатьох освітніх платформах, де здобувачам вищої освіти пропонується демонстрація/візуалізація навчального матеріалу. Це, звісно, полегшує рецепцію матеріалу, але породжує іншу, не менш важливу проблему, з якою стикаються викладачі-практики – це відсутність у здобувачів вищої освіти цілісної візії або ж бачення у складній системі міжкультурних взаємозв'язків того чи іншого мовного або лінгвокультурного явища, оскільки вони здебільшого виконують вправи, які націлені на формування так званого «кліпового мислення», що унеможливлює формування мислення системного або наукового.

Однією з вимог володіння іноземною мовою є здатність продукувати монолог на певну тематику (це до речі є також і компонентом міжнародних іспитів), але однією із труднощів є те, що здобувач вищої освіти не може належним чином сформувати ту чи іншу ідею, адже йому бракує системності в мисленні та причинно-наслідкових зв'язків при побудуванні монологічного висловлювання. Також йому інколи бракує необхідної лінгвокраїнознавчої інформації або ж при побудові монологічного висловлювання системності, логічності та зв'язності тексту монологу, тобто сформовано лексичну базу, а побудування цілісного когерентного монологічного висловлювання є проблематичним, оскільки мислення є кліповим внаслідок відсутності цілісних фрагментів тексту для зразка.

Тож саме текст лінгвокультурологічної тематики в цьому аспекті із системою мовних та мовленнєвих вправ після нього на закріплення лексики або граматики допоможе сформувати необхідний базис для монологічного висловлювання. Саме текстоцентричний підхід є в цьому випадку доволі продуктивним і в аспекті мовному/мовленнєвому, і в аспекті формування лексичних/граматичних навичок, і в аспекті навчання аудіюванню, читанню, говорінню (як монологічному, так і діалогічному) та письму.

Поліфункціональність тексту поряд із сучасною тематикою, вживаною носіями мови лексикою, а також розробленим комплексом вправ до нього і є одним із переосмислених методичних інструментів, які сьогодні і сформують системність/критичність рецепції здобувачами вищої освіти.

Оскільки на сьогодні є доступ до мережі Інтернет, викладач неодмінно стикається із проблемою вибору тексту. Текст повинен відповідати таким критеріям:

1) Текст повинен містити актуальну інформацію та ті лексичні засоби, які є вживаними у носіїв мови, тобто одним із критеріїв добору тексту є автентичність;
2) Текст повинен містити реалії або ж культурологічні маркери країни, мова якої вивчається;

3) Текст повинен базуватися на пройденому і вже знайомому граматичному та лексичному матеріалі, хоча допустимим є певний відсоток незнайомих слів. Це може бути як потенційний, так і реальний словник здобувача вищої освіти;
4) Текст повинен бути чітким і логічним та містити слова-зв'язки, які забезпечують його рецепцію як цілісну систему;
5) Проблемність тексту як мотивуючий чинник для розвиток навичок мовлення. Текст має бути проблемним, спонукати до висловлювання та містити декілька точок зору на ту чи іншу проблему для розвитку критичного мислення;
6) Емоційність тексту як мотивуючий чинник для оцінки явища або інформації у тексті.

Також до категорії таких текстів інколи можна віднести і уривки із художнього тексту, що містить лінгвокраїнознавчу інформацію. Слід зауважити, що реалізація цього підходу пов'язана з ідеєю загального змісту твору. Цілісний підхід повинен бути забезпечений шляхом комплексного читання окремих частин твору – при цьому фрагменти мають бути підібрані за певною системою складових елементів твору. Таким чином, перед викладачем постає задача методично правильного відбору епізодів, які б сприяли адекватному сприянню тексту . До основних критеріїв відбору епізодів належать: значущість епізоду в розвитку задуму твору, проблемність, тобто наявність в епізоді проблемної ситуації, що є ефективним стимулом для побудови монологічного висловлювання.

Обов'язковим елементом запобігання «кліпового мислення» при використанні текстоцентричного підходу є насамперед проблемне бачення тексту, його використання різноманітних методик (інтерпретація тексту, обговорення, бесіда, диспут та ін.) або ж в якості домашнього завдання – написання есе на тематику або ж твору-роздуму. До продуктивних прийомів роботи з текстом також можна віднести такі методичні техніки як стратегія аналізу проблемних ситуацій «fishbone», або ж створення ментальної карти «mind map». Вони не тільки активізують здобувачів вищої освіти або мотивують їх, але й є ефективним інструментом для формування монологічного висловлювання. Їх можна поєднати в комплексі із клішованими фразами у вигляді логіко-синтаксичної схеми або ж традиційне заповнення пропусків в тексті, що уможливить не тільки рецептивні, але й репродуктивні процеси формування зв'язного монологічного висловлювання.

Звичайно, що це тільки орієнтовна схема уникнення проблеми «кліповості» у мисленні, але, якщо текстоцентричність, яка була використана як метод і раніше, поєднати в комплексі із сучасними техніками роботи з текстом, то результати навчання обіцяють бути цікавими, а, що головне, мотивуючими для здобувачів вищої освіти. Таким чином, використання тексту лінгвокраїнознавчої тематики є одним із засобів запобігання розвитку «кліпового мислення», а натомість текст та вправи після нього формують більш системну візію тієї чи іншої проблеми/ситуації, яку можна оформити в цілісне та системне монологічне висловлювання.

НАПРЯМ: СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ
СЕКЦІЯ 1
МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Балухтіна О.М.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ОСВІТИ В АНАЛІТИЧНОМУ ЦЕНТРІ CEDOS

Сучасна соціологія вивчає питання трансформації освіти в суспільстві в контексті вимог і можливостей XXI ст. В Україні допомогають в цьому процесі дослідження багатьох аналітичних центрів. Серед відомих та авторитетних згадаємо Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Київський міжнародний інститут соціології. Метою нашого дослідження є аналіз освітньої проблематики за 2020 рік центром CEDOS.

Незалежний, позапартійний, некомерційний аналітичний центр CEDOS (раніше Центр дослідження суспільства) існує з 2009 р. Досліджує державну політику та суспільні процеси у сферах освіти, міграції та міського розвитку з метою формування прогресивних інституцій та посилення участі громадян у прийнятті рішень. Робить акцент на необхідності дискусій щодо шляхів розвитку України, виступає за соціально орієнтовану, прогресивну економіку та політику [1].

За 2020 р. опубліковано 19 дослідницьких звітів і аналітичних записок. Центр здійснює дослідження в наступних питаннях освіти: доступ до вищої освіти, українське студентство за кордоном, підвищення сексуальної грамотності, необхідність існування ЗНО, вибір закладу вищої освіти, соціально-економічний портрет студентів, академічна доброчесність. Більшість досліджень проводиться за фінансової підтримки Посольств іноземних країн (наприклад,в 2020 р. – Швеції та Данії).

Результати дослідження «Вибір вищої освіти після школи» опубліковані в жовтні 2020 р. На замовлення центру компанія InfoSapiens у період з 23 жовтня по 15 листопада 2019 р. провела опитування. З усіх досліджень вилучена Автономна Республіка Крим та м. Севастополь, а у Донецькій та Луганській області опитування проводилося тільки на територіях, що контролюються Україною. Метод: особисте інтерв'ю методом CAPI (computer-assistedpersonalinterviewing).

Вибірка складала 2000 студентів 1-х курсів українських ЗВО,з додатковими п'ятьма підвибірками обсягом 200 респондентів кожна для Києва, Харкова, Львова, Одеси та підконтрольних територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка загальної вибірки не перевищує 2,2% з імовірністю 95%; підвибірок – 6,9% з імовірністю 95%.

Якісний компонент дослідження: протягом вересня 2019 р. – травня 2020 р. також проведено 32 глибинних інтерв'ю зі студентами. Розмови проходили у Skype або телефоном і тривали в середньому близького дини.

Результати: з'ясували, як українські абітурієнти обирають майбутнє місце навчання, якою є мотивація здобувати вищу освіту, ставлення до її альтернатив, причини вибору спеціальності, ЗВО та міста, також якою інформацією користуються абітурієнти, від кого і від чого залежало їхнє рішення.

Отже, виявлена мотивація здобувати вищу освіту, орієнтуючись на майбутню роботу, задля саморозвитку та отримання власне диплому. При цьому, альтернатива вищій школі

майже не розглядається. Простежено тенденцію – вплив школи на вибір вищої освіти вважається не великим. Очікувано, стратегії вибору місця навчання комплексні, і чимало факторів на різних етапах процесу впливають на якість і задоволеність кінцевим результатом**.**

Обираючи місце навчання, абітурієнти користуються різноманітними джерелами інформації: від сайтів ЗВО до рекомендацій знайомих, днів відкритих дверей та спілкування зі студентами. Хоча саме до сайтів університетів, які є найбільш доступними, зверталися найбільше (68% – з питань про ЗВО та 71% – про спеціальність), на глибинних інтерв'ю першокурсники говорили про це джерело як не завжди інформативне для них, зокрема, через застарілість змісту, незручну навігацію, застарілий дизайн тощо. На противагу цьому, більш корисними для вступників були групи університетів та факультетів у соціальних мережах, хоча ними й користувалися значно менше – 16%. Примітно, що студенти переважно перевіряли загальну інформацію про ЗВО (53%) і рідше – більш специфічну, наприклад, про викладачів (18%) та про корупцію (14%) [1]. Основні причини, з яких абітурієнти обирали свої університет і спеціальність – це власний інтерес, престиж і репутація. Також на вибір впливає і місто, в якому знаходиться сам навчальний заклад.

Наступне дослідження «Коронавірус та освіта: аналіз проблем та наслідків пандемії» проводилося у вигляді опитування у квітні 2020 р. серед учнів 9-11 класів, їхніх батьків, вчителів та директорів шкіл за допомогою онлайн-анкети. В ньому взяли участь 220 тис. осіб. Анкета була доступна всім, вибірка не була випадковою, тому результати є нерепрезентативними. Мета дослідження – визначити основні проблеми дистанційної освіти та проаналізувати, якими були дії уряду в організації навчального процесу під час карантину, спричиненого COVID-19, і яку роль у цьому відіграли громадські та міжнародні організації. Методом кабінетного дослідження проаналізовано рішення уряду, рекомендації Міністерства освіти і науки (МОН) та Міністерства охорони здоров'я (МОЗ), які надавалися з березня по жовтень, щодо організації дистанційного й очного навчання в закладах освіти під час карантину. Одночасно використовувалися вторинні дані, досвід інших країн та інформація про роботу стейкхолдерів у сфері освіти (громадських і міжнародних організацій).

В результаті дійшли висновків, що громадські та міжнародні організації частково взяли на себе виконання функцій органів державної та місцевої влади**.** Міжнародні організації переважно надавали інформаційно-просвітницьку підтримку, але також забезпечували матеріальну допомогу. Так, ЮНІСЕФ спільно з МОН запустили інформаційну кампанію про безпечне навчання під час пандемії «Школо, ми готові», а під час ЗНО забезпечили пункти тестування медичними масками, засобами дезінфекції, термометрами, медичними халатами, захисними щитками та інформаційними матеріалами. USAID спільно з МОЗ створили інформаційні матеріали для закладів освіти. Швейцарська Конфедерація в межах проєкту DECIDE («Децентралізація для розвитку демократичної освіти») підтримала розробку сайту mon-covid19.info, а також онлайн-курсу «Про дистанційний та змішаний формати навчання». Google надав закладам освіти безкоштовний доступ до всіх інструментів та сервісів G SuiteforEducation.

Основними проблемами дистанційної освіти визначені наступні позиції:

1) брак у вчителів та викладачів попереднього досвіду дистанційного навчання;

2) брак універсального доступу до інтернету та обладнання, необхідного для навчання. Ця проблема зачепила як вчителів, так і школярів. За даними ДСЯО, 62,35% директорів зазначили, що більшість вчителів або учнів не мали необхідного обладнання вдома, а 46,9% вказали на низькошвидкісне підключення до інтернету;

3) неузгодженість телевізійних уроків та шкільної програми;

4) значна частина навчального матеріалу була залишена для самостійного вивчення;

5) неможливість відтермінування захисту кваліфікаційних робіт;

6) відсутність виплат вчителям та викладачам.

Серед наслідків закриття шкіл і переходу на дистанційне навчання необхідно відзначити: перерване навчання, погане харчування, стрес для вчителів та викладачів, непідготовленість батьків до дистанційної домашньої освіти, погіршення догляду за дітьми, економічні втрати, непередбачене навантаження на систему охорони здоров'я, зростання випадків виключення із закладу освіти, збільшення рівня насильства та експлуатації, соціальну ізоляцію, труднощі з вимірюванням та перевіркою засвоєння знань.

Одне з останніх досліджень2020 р. «Вища освіта та гендерні стереотипи: чому дівчата не обирають технічні спеціальності?». Його результати опубліковані в січні2021 р.

Серед зарахованих до ЗВО випускників шкіл у 2020 р. дівчата та хлопці складали однакову кількість. При цьому, дівчат на так звані STEM-спеціальності (наука, технології, інженерія, математика) зараховано значно менше, ніж хлопців. На математично інтенсивні спеціальності в середньому вступила тільки кожна четверта дівчина. Загалом лише 23% зарахованих до університетів дівчат вступили на STEM-спеціальності, водночас майже 13% із цих 23% – на медичні спеціальності. Для порівняння, за оцінками ЮНЕСКО, в світі близько 30% дівчат отримують вищу освіту зі STEM-спеціальностей, зокрема 15% – зі спеціальностей, пов'язаних із медициною та доглядом. Отже, метою дослідження було зрозуміти причини цього дисбалансу при вступі на навчання в українські вузи.

Ймовірніше, дівчата не обирають математично інтенсивні спеціальності саме через те, що вони їм подобаються менше. Можливі кілька причин цього. Одна з них – це відсутність «рольових моделей». Фахівці вважають, що важливу роль у виборі спеціальності відіграють професії батьків. Дослідження в інших країнах показують, що дівчата, у яких батьки (передусім матері) працювали в науці чи технічних професіях, із більшою ймовірністю обирали STEM-спеціальності. «Рольовими моделями» можуть бути й учителі природничо-математичних дисциплін у школі. Якщо дівчата бачать інших успішних жінок у «нежіночих професіях», це дозволяє руйнувати стереотипи про закритість певного фаху для жінок.

Також дослідження демонструють, що думка оточення впливає на дівчат сильніше, ніж на хлопців. Навіть якщо дівчата не мали стереотипів щодо тієї чи іншої спеціальності, на них можуть впливати стандарти найближчих — наприклад, вчителів чи інших учнів. Зокрема, через це у школі дівчатам частіше, ніж хлопцям, важливо бути успішними. Як наслідок – вони можуть оминати ті професії, де є велика конкуренція, або в яких до жінок та чоловіків ставляться неоднаково.

Пропозиції: важливо, щоб і дівчата, і хлопці могли робити усвідомлений вибір щодо вищої освіти. Сьогодні частина нерівності жінок та чоловіків на ринку праці України зумовлена сааме тим, що жінки менш представлені в STEM-професіях, які є краще оплачуваними та з якими пов'язують розвиток економіки, а отже, зростання попиту на спеціалістів упродовж найближчих десятиліть [1].

Дієвішими, але водночас складнішими, є заходи, спрямовані на зміну суспільного уявлення про STEM-професії. Водночас про трансформації на ринку праці повинні передусім замислитися роботодавці. Від зручних робочих місць, можливості поєднувати роботу й сімейне життя та загалом від здорової атмосфери на робочому місці вигравatимуть усі працівники, не тільки жінки. Власне, ці зміни запроваджують технологічні компанії в усьому світі та в Україні, які не хочуть втрачати таланти. Інша група заходів – покращення шкільного середовища. Це, зокрема, розвиток профорієнтації у школі та запровадження інституту шкільних радників, які б допомагали зробити усвідомлений вибір та ознайомлювали б із «рольовими моделями», зокрема у STEM-професіях. Це також і анти дискримінаційна експертиза шкільних підручників, і щоденна робота вчителів над уникненням гендерних стереотипів у висловлюваннях та різних очікувань у майбутніх професіях у дівчат і хлопців.

Підсумовуючи, зазначимо, що соціологічні дослідження аналітичного центру CEDOS засвідчують тезу про те, що система освіти в Україні має приділяти увагу якісним

показникам, а не кількісним, задоволенню потреб у навичках на ринку праці та підвищенню якості освіти в умовах карантину.

Список використаних джерел

1. Аналітичний центр CEDOS. URL: https://cedos.org.ua (дата звернення 15.01.2021).

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Альошин В.М.,
студент спеціальності «Соціологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Коваль В.О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СИМВОЛІЧНИЙ ПРОСТІР ВЛАДИ ТА МІСЬКІ БЕЗПОРЯДКИ

Міський простір – є відображенням простору взаємодій потреб, цілей і інтересів його жителів, представників влади, політичних і громадських організацій, бізнесу й сфери послуг.

У процесі цієї взаємодії виникають маркери простору – архітектурні спорудження, які через своє символічне наповнення відображають різні форми активності, ідентифікації, можливостей вибору та стратегії поведінки.

Символи влади виражені у формі специфічного тексту архітектурних споруджень, вони повинні займати домінуюче положення в структурі міського простору (виступати ядром цього простору), робити розподіл на «свого-чужого», мати розмежування із зонами відпочинку й розваг. Саме в силу останнього обмежується доступ городян не тільки в саме архітектурне спорудження, але й у простір, який його оточує. Власне кажучи, тип організації простору також відображає тип організації й розподілу ресурсів (звідси й сегрегація, яка нам демонструється за рахунок індивідуального й групового зонування полів використання й комфорту). Символічні центри міст мають властивість акумулювання більшої кількості різних форм капіталу, ніж периферія. Те ж стосується й просторів влади в структурі міського простору.

У випадку виникнення безпорядків, типових для України, їх вплив на міський простір звичайно будується на дезорганізації простору влади. Взаємодія протестувальників, бунтарів або активістів з символічним простором влади будується на:

1) вторгненні у фізичний і символічний простір влади – за допомогою інвазії городян у відповідні архітектурні спорудження й навколишній їхній простір;

2) зміні активності полів взаємодії влади, що не тільки знижує кількість взаємодій у владних структурах, але й здатне вплинути на перебіг певного періоду на їхнє відтворення (в останньому випадку ми можемо привести приклади: «майданів» і березневої акції 2021 року в підтримку Стерненко біля Офісу Президента) [1].

3) зміні ресурсного наповнення даного поля, тобто нівелювання транзакцій у даному полі або знецінювання його значення.

4) транспонування значень, котрі властиві для інших міських просторів у символічний простір влади, у її поле – за рахунок чого може відбутися символічне переформатування поля.

Таким чином, можна зробити висновок, що боротьба між владними структурами і тими, хто бунтують у межах міського простору розвертається в полі символічних значень влади. Для владних структур ефективними заходами будуть ті, які дозволяють зберегти традиційне символічне значення незмінним у своєму змісті, а для цього необхідно не допускати «чуже» у фізичний (обумовлений самим архітектурним спорудженням і прилягаючою до нього територією) і символічний простір, зберігати ресурсування даного простору навіть в умовах безпорядків і проводити політику транспонування не властивих для поля безпорядків значень у його символічне наповнення (наприклад, стигматизуючи тих, хто брав участь у безпорядках не як стихійну силу, а як представників певної політичної сили або сепаратистів).

Список використаних джерел

1. Протест у підтримку Стерненко біля ОП закінчився затримкою й сутичками з поліцією. URL: https://news.online.ua/protest-v-podderzhku-sternenko-vozle-op-zakonchilas-zaderzhaniem-i-stychkami-s-politsiey_n831099/ (дата звернення 20.03.2021).

Баршацька Г.Ю.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Останнім часом все більшого поширення набуває соціальний аудит трудових колективів великих підприємств, який визначається як процес, що дозволяє організації оцінити і продемонструвати її внесок у вирішення соціальних, економічних і екологічних проблем.

Завдяки соціальному аудиту можна зрозуміти, якою мірою організація дотримується г цілям і цінностям, з якими вона солідаризується, виявити ступінь досягнення некомерційних цілей організації шляхом систематичного і регулярного моніторингу її діяльності і поглядів представників різних груп інтересів, що мають відношення до її діяльності.

Соціальний аудит – нове явище в сучасних суспільних науках і соціальній практиці світового ринкового господарства, передумовою появи якого є важливі структурні зміни в соціально-економічній системі ринкового господарства в другій половині XX століття.

Здійснення комплексної оцінки якості управління персоналом на машинобудівних підприємствах дозволяє виокремити загальні показники результативності якості управління персоналом, до складу яких слід віднести стабільність персоналу, продуктивність праці й економічну результативність персоналу. Стабільність персоналу є узагальнюючим показником якості управління персоналом, що визначається на підставі розрахунку питомої ваги працівників, які працюють на підприємстві більш ніж п’ять років. На рівень цього показника безпосередньо впливає плинність персоналу, динаміка руху персоналу, пов’язана із прийомом, звільненням працівників та переміщеннями на підприємстві. Підвищення показника стабільності персоналу свідчить про відданість працівників підприємству, що відображається у стабільності роботи підприємства шляхом зростання продуктивності праці кожного працівника. Продуктивність праці є кількісним показником, що відображає якість

управління персоналом та в цілому служить важливим критерієм ефективності діяльності підприємства. Вважається, що лише працівник, який має високу мотивацію до праці, може забезпечувати її високу продуктивність. Тому особливо важливим є формування й посилення зворотного зв'язку між зростанням продуктивності праці та ступенем задоволеності потреб працівників, перш за все їх матеріальної складової, створення нормальних умов для відтворення робочої сили [3].

Зростання продуктивності праці впливає на підвищення обсягів виробництва продукції, що безпосередньо відображається на зменшенні її собівартості. Для одержання кількісної узагальнюючої оцінки якості управління персоналом, на думку деяких авторів, можна використовувати показник економічної результативності управління персоналом, який розраховується шляхом співвіднесення обсягу виручки від реалізації продукції до обсягу загальних витрат на персонал. На цей час показник реалізації продукції є економічно важливішим, ніж показник, який характеризує обсяги виробництва, що до певної міри відображає стан комерційних зв'язків та якість продукції Комплексна оцінка якості управління персоналом 90 підприємства, а отже, існуючий попит з боку замовників. До складу витрат на персонал слід віднести всі витрати на оплату та стимулювання трудової діяльності працівників, витрати, пов'язані з підвищенням кваліфікації та навчанням працівників, а також витрати на соціально-культурні заходи підприємства. Визначення економічної результативності управління персоналом має поширення на багатьох підприємствах та базується на визначенні цілого ряду чинників, що впливають на її рівень і містять: зіставлення рівня заробітної плати персоналу в середньому по галузі та регіону, прогнози реалізації товарної продукції, тенденції виробничої та кадрової політики підприємств [1, с. 26].

З метою визначення та конкретизації заходів щодо підвищення якості управління персоналом необхідно виявити фактори впливу на оцінку системи управління персоналом, що суттєво впливають на загальні показники якості управління персоналом. Спрямування уваги керівництва на найбільш істотні фактори, управління їх впливом залежно від поточної ситуації дозволить підвищити ефективність управління персоналом у цілому. Розробка ефективної системи стимулювання, що сприятиме досягненню високої якості управління персоналом та підвищенню трудової активності працівників, має базуватися на визначенні показників, які забезпечують досягнення високої якості продукції та приводять до підвищення конкурентоспроможності працівників. Використання нових нетрадиційних форм і методів стимулювання слід спрямовувати, насамперед, на підвищення зацікавленості працівників у нарощуванні конкурентоспроможності підприємств. Складові системи преміювання мають визначатися залежно від досягнення індивідуальних результатів трудової діяльності працівників та загального результату діяльності всього підприємства.

Ефективна система стимулювання керівників має бути спрямована на досягнення нижченаведених основних цілей: збалансування інтересів керівників та власників підприємства, встановлення взаємозв'язку розміру винагороди керівників із змінами прибутків власників на довгострокову перспективу; посилення стимулюючої ролі винагороди керівників з метою більш ретельного докладання їхніх зусиль до зростання прибутків власників підприємства; обмеження ризику звільнення керівників шляхом зменшення ризику недоотримання керівниками винагороди до рівня, при якому існує низька імовірність звільнень під впливом несприятливих факторів зовнішнього середовища; забезпечення економічної доцільності розміру винагороди керівників відповідно до рівня ризику, який керівники готові брати на себе [2].

Розробка системи матеріального стимулювання керівників структурних підрозділів на основі збалансованої системи показників має бути спрямована на забезпечення досягнення пріоритетних стратегічних цілей за умов підвищення конкурентоспроможності підприємства в системі загального управління якістю. Збалансована система показників за своєю сутністю

передбачає створення об’єктивної системи преміювання залежно від досягнення індивідуальних результатів трудової діяльності працівників та загального результату діяльності всього підприємства

Таким чином, формування і реалізація активної соціальної політики на підприємстві та обґрунтування її взаємозв'язку з економічною діяльністю набуває ключового значення. Активна соціальна політика сприяє зростанню трудового потенціалу працівників і підвищення конкурентоспроможності підприємства. Крім того, особливістю соціального розвитку підприємства останнім часом складається в розробці і реалізації різних соціальних програм, які можна розглядати як механізм соціального захисту працівників підприємства.

Список використаних джерел

1. Горбунов, В.М. Управление социальным развитием трудового коллектива : Конспект лекцій. Київ : МАУП, 2018. 80 с.

2. Хрущ, В. О. Розвиток соціального аудиту в системі соціального управління. Науковий вісник Херсонського державного університету. *Серія : Економічні науки*, 2013. вип. 2. С. 98-102

3. Ющенко Р.О. Значення системи мотивації персоналу. *Управління розвитком : збірник наукових статей Харківського національного економічного університету*. 2011. № 13 (110). С. 47-49.

Коваль В.О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА ПРИ ПОТЕСТАРНОМУ РЕЖИМІ В УКРАЇНІ

Відтворення практик в Україні при потестарному режимі має відмінні риси. Відбувся зсув практик насильства на вулицю, до окремих партій, організацій і осіб. Держава позбулася цієї монополії й демонструє нездатність підтримувати норми, що вводяться нею же, за допомогою організованого й легального насильства.

Міський простір став одним із просторів відтворення насильства. За допомогою міського простору різними групами нав'язуються норми й практики, які можуть як збігатися, так і відрізнятися від норм і практик, регламентованих державою. Практики, здійснювані цими групами, насамперед торкаються символічного середовища влади. Вторгаючись у фізичний і символічний простір влади ці групи одержують можливості впливу, а в окремих випадках і регулювання процесів, що протікають у даних структурах. Прикладами можуть служити акції біля судів [1] і Офісу Президента [2]. При потестарному режимі такі політичні дії приводять до деструктуризації влади й зразка влади – знецінюванню норм, що виробляє влада, світоглядних установок і зразків практик. Конкуренція між соціальними інститутами за монополію на насильство також приводить до розмивання норм, що регламентують насильство й знецінюванню відповідних інститутів. Отже, ці процеси аномії повинні привести до поступової заміни цілей і норм, заданих суспільством – на інші, найчастіше протилежні.

Цікаво відзначити, що розвідувальне дослідження з національного типу ідентичності показало, що компоненти, пов'язані з етнічною й національною ідентичністю, дають різні показники.

Отже, при потестарному режимі саме ці показники можуть не дати можливості створення єдиних «правил гри». Тобто, навіть при перехопленні насильства у держави національними й патріотичними силами, виникає ситуація, у ході якої ними не може бути досягненим консенсус при застосуванні стратегії компромісу або співробітництва. А дані стратегії властиві для лібертатного режиму, але ніяк не для потестарного. Крім того, зроблені цими групами норми не можуть стати правовими, як вказав Спірідонов Л.І. «соціальна норма, перш ніж придбати юридичний характер, складається як фактичні відносини між членами суспільства. Будучи санкціонованою державою правило поведінки, яке склалося, стає обов'язковим» [3] і як указав Четвернін В.О. і Яковлєв О.В. «…правовими, і тому загальнообов'язковими, стають тільки ті норми, які інтегрують соціум і порушення яких ставить його існування під погрозу; тому такі норми санкціонуються публічною владою, що й робить їх правовими» [4].

Таким чином, відтворення практик насильства інститутами влади й організаціями, партіями й окремими особами й конкуренція між ними приведе до руйнування або ослаблення старих норм. Ефективні нові норми й практики можуть сформуватися при одному із двох умов: переходу до лібертатного режиму або відновленню монополії на владу з боку державних інститутів з посиленням потестарного режиму.

Список використаних джерел

1. В Киеве люди вышли на протест к зданию, где проходит съезд судей. Там выбирают новых членов ВСП и судью КСУ. URL: https://hromadske.ua/ru/posts/v-kieve-lyudi-vyshli-na-protest-pod-zdanie-gde-prohodit-suezd-sudej-tam-vybirayut-novyh-chlenov-vsp-i-sudyu-ksu (дата звернення: 23.03.2020).
2. Беспорядки в Киеве из-за приговора Стерненко. Протестующие разбили окна в офисе президента. URL: https://www.bbc.com/russian/news-56471292 (дата звернення: 23.03.2020).
3. Спиридонов Л. И. Избранные произведения: Философия и теория права. Социология уголовного права. Криминология. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ин-та права им. Принца П. Г. Ольденбургского, 2002. 390 с.
4. Четвернин В. А., Яковлев А. В. Институциональная теория права. URL: https://teoria-prava.hse.ru/data/2016/10/25/1110627114/institution.pdf (дата звернення 25.03.2020).

Ковшун А.В.,
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Баршацька Г.Ю.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СУЧАСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КОУЧИНГУ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

За останній декілька років відбувалася потужна трансформація розуміння коучингу в соціальних, бізнес-організаціях, та особливо онлайн-просторі. Амплітуда сфер та масштабності використання цього поняття справді вражає. Керівники використовують даний термін для позначення глобального управлінського підходу в усіх типах сучасних організацій, в той час як поява горе-фахівців знецінила значущість даного явища, називаючи

коучингом «дружні посиденьки». Така ситуація вимагає чіткого визначення означеної дефініції, зокрема в контексті управління соціальною організацією.

Для більш глибокого розуміння поняття коучинг, важливо здійснити короткий екскурс в історичний аспект його формування.

Вперше згадування терміну «коуч» (угор. «coach» – карета, підвода) відносять до 30-х років XIX ст. Тоді це визначення було застосоване до тренера чи інструктора, який допомагає учневі на екзамені. Проте справжній розвиток коучингу в сучасному розумінні відбувся майже через півтора сторіччя.

Так, у 1974 році американський тренер Тімоті Голві (Timothy Gallwey), професор Гарвардського університету, випустив у світ книгу «Внутрішня гра в теніс», у якій описав своє бачення тренерської роботи як коучинг. Він проповідує ідею, відповідно до якої перемога в спорті визначається внутрішнім станом спортсмена, й тому робота з цим внутрішнім станом не менш значима, ніж фізичні тренування [2, 14–16].

На думку Голві, тренер (коуч) повинен допомогти позбутися гравцеві внутрішньої невпевненості, і саме тоді проявляться приховані його здібності. В результаті відпадає потреба у підвищенні технічного навантаження спортсмена. «Суперник у власній голові куди страшніше того, хто знаходиться поруч на гольф-полі», – писав Т. Голві[2, 97].

Вважається, що саме Голві переніс методику навчання тенісу в бізнес- та соціальну сферу, й зміг запропонувати абсолютно новий підхід до вирішення поширених проблем, який і отримав назву "коучинг". Він передбачає підготовку особистості чи групи людей до певного випробування чи особливої ситуації, але полягає не у вирішенні питання замість людини, а допомозі їй навчитися самостійно (тобто «коуч не ловить рибу за людину, а навчає користуватися вудкою», – авт. метафора Ковщун А.).

Ще однією знаковою фігурою в розвитку коучингу і батьком сучасного його розуміння є Томас Дж. Леонард. У всьому світі він визнаний родоначальником коучингу як системи, в якій поєднані соціальна сфера, бізнес, психологічні, філософські, спортивні та духовні концепції для створення процесу розвитку людей в особистій і професійній сфері. У 1995 році Томасом Дж. Леонардом разом зі своїми однодумцями була створена ICF – Міжнародна Коучингова Федерація [5], котра є найвідомішою глобальною організацією, й об'єднує коучів зі всього світу. Зокрема, має потужний осередок і в Україні. Близько чверті сторіччя ICF об'єднує кращих фахівців в царині коучингу, та є opinion-лідером серед організацій щодо концептуального його розуміння, впровадження у соціальній та бізнес- сферах. Відповідно до тлумачення, запровадженого Томасом Дж. Леонардом, коучинг – це партнерство з особистістю чи групою осіб, під час якого відбувається стимулювання розумових й творчих процесів, котрі сприяють максимальному розкриттю особистого і професійного потенціалу [4, 26].

Саме запропоноване визначення лягло в основу багатьох концепцій та інноваційних підходів в управління різного типу організацій, зокрема соціальних. Найбільш системною серед них і такою, котра реально відповідає сучасним викликам управління в соціальній сфері, на наш погляд, є концепція С. Торп, згідно з якою коучинг є новою моделлю поведінки менеджера в соціальній організації, котра допомагає співробітнику виявити власні латентні можливості, сформувати ціннісну систему, стимулювати зростання професійної майстерності, надати потужний сигнал щодо розвитку як гармонійної особистості[3, 68]. Така особистість здатна самостійно нести відповідальність за результати власної діяльності, діяти з позиції партнерства(а не «керівник-підлеглий), якісно виковувати обов'язки в рамках мотиваційної моделі «до» (а не «від»), й реально впливати на досягнення стратегічних цілей соціальної організації [1, 21].

Варто відзначити, що такий підхід передбачає індивідуалізацію управлінського підходу, пошук принципово нових інструментів мотивації та впливу на персонал, створення

умов для креативу і самовираження. І це, передусім, про новий тип управлінського мислення, який, безумовно, є вимогою та викликом сьогодення.

Список використаних джерел

1. Брич В. Методологічні засади розвитку коучингу в Україні. *Україна: аспекти праці*. Київ, 2009. № 6. С. 18–23
2. Голви Т. Работа как внутренняя игра / пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 252 с.
3. Торп С., Клиффорд Дж. Коучинг : руководство для тренера и менеджера. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 224 с.
4. Thomas J. L. The portable coach : 28 surefire strategies for business and personal success. New York : Scribner, 1998. 336 p.
5. Міжнарожна Коучингова Федерація ICF. URL: https://coachingfederation.org.

Ромашко Г.А.,
студентка спеціальності «Соціологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Коваль В.О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПРАКТИКИ COVID-19 ЯК РИТУАЛ

З приходом пандемії коронавіруса населення планети змінило свої звичні практики. Вони стали невід'ємною частиною життя, якимись ритуалами, нерефлексивними діями. У щоденність людей додалося носіння масок, використання засобів дезінфекції, а пізніше вимушена самоізоляція.

Для початку потрібно розібратися, що ж таке рефлексивна й нерефлексивна практики. Рефлексивна практика – це здатність міркувати про свої дії з метою їх продовження чи припинення. Відповідно одному з визначень, це містить у собі «приділення критичної уваги практичним цінностям і теоріям, які визначають повсякденні дії, шляхом рефлексивного вивчення практики. Це веде до розуміння розвитку». У свою чергу, нерефлексивною практикою вважають звички, ритуали, які людина робить щодня, не замислюючись над змістом зробленої дії. Наприклад, приходячи на роботу, людина робить автоматичні послідовні дії, орієнтуючись тільки на кінцевий результат, досягнення мети.

Класичним з погляду соціології можна вважати визначення ритуалу, яке дано в соціологічному словнику Н. Аберкомбі, С. Хілла й Б.С. Тернера «будь-які формальні дії, що випливають установленому зразку, що й виражають за допомогою символу суспільний або загальний зміст» [1]. Ритуали представляють із себе завжди нерефлексивну практику.

Пандемія коронавіруса внесла в життя людей нові ритуали. До них ставляться: носіння маски в транспорті, магазинах і інших закритих приміщеннях; обробка рук, масок, предметів частого використання антисептиками й іншими засобами дезінфекції; дотримання дистанції не менш 1,5-2 метрів у громадських місцях; максимальна самоізоляція в період спалахів захворюваності. Більшість населення дотримує цих правил щодня, не задаючись питанням «Навіщо?».

На початку поширення вірусу люди робили дані практики, розуміючи значимість і зміст дій – захист від хвороби. Або ж не робили, приймаючи категоричну сторону в цьому питанні. Але при масовій відмові від виконання умов держави, з метою зменшення відсотка

захворюваності й смертності, почали вводити санкції, штрафи за не носіння масок, недотримання карантинних норм, які підтримало 75% українців про це свідчать результати опитування соціологічної групи «Рейтинг», проведеного 15-17 листопада 2020 року [2]. Опитування проводилося серед населення України у віці від 18 років у всіх областях, крім анексованого Криму й тимчасово окупованих територій Донбасу. Опитали 3000 людей методом CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера) на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів.

Але пандемія не тільки ввела в повсякденне життя нові ритуали, але й усунула деякі з них. Наприклад, зміни торкнулися релігійних практик. На засіданні комітету з богослужіння конференція католицьких єпископів США були прийняті рекомендації, згідно з якими обмежується використання святої води та вина при причасті, а також припиняються рукостискання під час "цілування світу". Священикам також пропонується ретельно мити руки перед месою та використовувати засіб для дезінфекції рук. Цим правилам уже пішли багато американських єпархій. Схожі правила ухвалюють католики по усьому світу. Однак, православні церкви таких заходів не вживають, апелюючи це тим, що через причастя Святих Христових Таїнств, через Тіло й Кров Христа, заразитися не можна.

Також до змінених практиків можна віднести перенесення роботи й навчання на дистанційну форму. Для багатьох людей це стало сильним вдаром, тому що звичний ритуал ходіння на роботу, виконання очних завдань був замінений новим набором правил і дій, до яких людина була не готова. Багато підприємств закрилися через нездатність керівників управляти організацією та співробітниками на дистанції. Рівень одержуваних знань у школах понизився, тому що донести потрібну інформацію до дітей через інтернет і веб-конференції для вчителів виявилося важким завданням.

Таким чином, пандемія COVID-19 привнесла в життя суспільства величезні зміни, порушуючи звичні ритуали та улаштування. Використання масок, антисептиків стало звичною нормою, чиненою щодня в якості ритуалу щодо захисту від хвороби й штрафів, запропонованих за порушення правил.

Список використаних джерел

1. Аберкробми Н., Хилл С., Тернер Б. С. Социологиеский словарь. Москва : ЗАО Издательство Экономика, 2004. 620 с.

2. Украина на карантине: мониторинг общественных настроений. URL: http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/ukraina_na_karantine_monitoring_obschestvennyh_nastroeniy.html (дата звернення 19.03.2021).

НАПРЯМ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ
СЕКЦІЯ 1
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Андронова В.П.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

СТРЕС В ЖИТТІ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Середній вік – це період розквіту сімейного життя, кар'єри, творчих здібностей, проте люди все частіше починають задумуватися, що їх час вже пройшов.

Період середньої дорослості має дуже високий потенціал для розвитку стресу. Образ життя людини в цей час має великий вплив на її здоров'я. Важливу роль відіграють стрес і стресові ситуації. Коли люди лишаються своїх подружжя внаслідок їх смерті, розлучення чи рішення жити порізно. В цей період в їх житті відбуваються такі неприємні події, як хвороба, почуття самотності та достроковий вихід на пенсію [2].

Основними мотиваціями для людей середнього віку виступають – реалізація свого творчого потенціалу, необхідність передати знання наступному поколінні, турбота про збереження близьких відносин з рідними і друзями, підготовка до спокійного і забезпеченого життя в старості. Внаслідок різких соціальних та життєвих змін в професійній, сімейній та особистісній сферах людини виникає мотиваційна криза.

Втрата людиною центрального життєвого мотиву стає критичною точкою мотиваційної кризи. Подолати таку кризу допомагає потреба в самореалізації та самоповазі. У віці середньої дорослості головним видом діяльності є праця. Більшість людей до цього віку накопичують досить великий досвід у вибраній професійній діяльності, що допомагають компенсувати вікові зміни в організмі. Відносини між чоловіком і дружиною стабілізуються, на перший план виходить проблема допомоги своїм дітям, що вступають у доросле життя, та допомога похилим батькам. Більшу частину свого вільного часу люди витрачають на забезпечення побуту, а самореалізацію у відпочинку можуть дозволити собі не всі [1; 3].

Стрес – це вимога, що пред'являється різними життєвими обставинами для адаптивних можливостей нашої психіки і тіла. Уникнути стресу неможливо. Видатний канадський ендокринолог, основоположник вчення про стрес Г. Сельє говорив, що повна свобода від стресу означає смерть. Все своє життя людина стикається з позитивним або негативним стресом.

Тому виникає питання які види стресу є небезпечними для людей в період середньої дорослості? Виокремлюють два види стресу:

Перший, еустрес – такий собі «хороший» стрес, який є не тривалим та сприяє адаптації та ліквідації самого стресу.

Дистрес – це «шкідливий стрес», внаслідок якого вичерпуються захисні сили організму та зриваються механізми адаптації, відбувається послаблення організму, що призводить до розвитку різних захворювань.

Також вчені виділяють і інші типи стресу:

- стрес як реакція – загальний адаптаційний синдром;
- стрес як стимул чи випадок в оточенні, що вимагає в індивіда підвищеної витрати ресурсів та реакцій;
- стрес як інтеракція особистості та оточення (Г. Сельє).

Для людей середньої дорослості важливим є вміння боротися зі стресом та вміння керувати подіями, що викликають його. Ряд вчених виділяють три основні способи, що дозволяють ефективно боротися зі стресом [4; 5].

1. Вирішення своєї проблеми. У цьому випадку перед людиною постає завдання чітко сформулювати конкретну проблему та вибрати один з варіантів її рішення. Люди, які відчувають себе господарями свого життя, частіше інших вирішують свої проблеми.

2. Зміна ставлення до проблеми. Можна розглянути проблему, як спосіб загартування характеру чи подивитися на неї з смішної сторони.

3. Змиритися з існуванням проблеми та постаратися зменшити вплив викликаного нею стресової напруги на свій організм. Якщо людина відчуває смуток і стрес, потрібно взяти тайм-аут і трохи відпочити. Метод особливо ефективний в тому випадку, якщо проблему не можна ні обійти, ні вирішити. Також відомо, що одне з найсильніших ліків від стресу – гумор. Люди, позбавлені почуття гумору, набагато частіше і сильніше страждають від стресу.

Таким чином, період середньої дорослості, покоління 40-літніх – покоління керівників. Вони є авторитетом як для тих хто молодший, так і для тих хто є старшим за них. Батьки ними вже не керують, діти в них ще не сумніваються. Впевненість в своїх силах дозволяє їм з легкістю приймати відповідальні рішення.

Список використаної літератури

1. Головатий Н. Ф. Соціологія молоді : курс лекцій. Київ : МАУП, 1999. С. 94–95.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология : уч. для студ. по пед. и психол. направ. и спец. Москва : Логос, 2000. 384 с.
3. Мурза В. П. Фізична реабілітація : навч. посіб. Київ : Олан, 2004. 559 с.
4. Никитин В. А. Начала социальной педагогіки : уч. пос. Москва : Флинта, 1999. 72 с.
5. Черниш Н. К. Соціологія : курс лекцій. Львів : Кальварія, 2003. 114 с.

Афанасьєвська М.О.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А.І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТАТИ ЧЕМПІОНОМ

Згідно із тлумачним словником, чемпіон – це звання, яке отримує переможець у спортивних змаганнях, іграх на першість, а також особа, команда, яка отримує це звання [3, с. 74]. Спортивний результат – це ефективне поєднання підготовки органів, виконуючих рух, та тренованості нервово-психічних механізмів регуляції рухів, поведінки та переживань.

Суттю психологічного забезпечення діяльності у спорті є розвиток і вдосконалення нервово-психологічних механізмів регуляції. Психологічне забезпечення спортивної діяльності – це цілий комплекс заходів.

Інформація стосовно всіх етапів вирощування психологічних особливостей найсильніших спортсменів дозволяють сформувати необхідні психічні функції. В спортивній діяльності проявляються інтелектуальні психічні якості; психомоторні; емоційні; вольові; комунікативні; моральні.

Я згодна з думкою, що навіть із програшу можна вийти переможцем – кожен досвід є важливим та необхідним. Набір певних психічних властивостей спортсменів забезпечує високу результативність їх тренувальної і змагальної діяльності. Перед кожним тренером юних спортсменів стоїть задача навчити технічним діям певного виду спорту та сформувати особистісні якості, які знадобляться для досягнення високих результатів в змагальній діяльності [1, с. 5].

На мою думку, дуже важливо своєчасно знайти допоміжні ресурси для спортсмена та тренера. Це і може стати допоміжним засобом із супротивником при однакових техніко-тактичних можливостях. Така тема, як психологія переможця, повинна вивчатись і самим спортсменом, обговорюватись з тренером, у колективі, родині.

Необхідно знати та використовувати прийоми саморегуляції. Завдяки ним спортсмен зможе знаходитись у необхідному стані до, під час та після змагань. Кожен спортсмен повинен знати, як використовувати свій психологічний ресурс, зберігати віру у себе та грамотно ставити цілі.

Вже на першому етапі відбувається розподіл дітей з конкретних видів спорту та прогнозується успішність юних спортсменів в певній групі спортивних дисциплін. Це первинна психологічна селекція. Вторинна селекція відбувається під час відбору перспективних молодих спортсменів до команди вищої ліги. Щоб питання перспективності було більш об’єктивним, окрім загальних психологічних здібностей спортсмена, необхідно оцінити його вольові, емоційні, інтелектуальні та сенсорні якості. Успішність третього етапу – залучення до відповідальних змагань, напряму залежить від успішності проведення першого та другого етапів відбору [1, с. 7].

Діагностика психологічних якостей має носити систематичний характер. Про це має пам’ятати кожен тренер, незалежно від того, який вид спорту він представляє. Завдяки цьому можна регулювати психічні стани спортсменів у важливих виступах у певний період.

Жодне психологічне тестування не допоможе цілком розкрити особливості ймовірного чемпіона. Тільки спостереження, аналіз та узагальнення складають повну картину стосовно якостей, прийняття рішень успішних спортсменів [2, с. 64].

Я вважаю, що добре, коли отримані знання з психологічних аспектів підготовки спортсменів творчо використовуються при вирішенні багатьох завдань. Спеціальна науково-педагогічна література може допомогти зорієнтуватись у вирішенні питань виховання ймовірних чемпіонів.

Дійшли висновку, що складання психограм, індивідуальних програм психологічного супроводу спортсменів є необхідністю у кожній секції. Творче застосування придбаних знань – допомога тренеру та його вихованцю в їх професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.

2. Лисенко Л. Л. Психологічні аспекти підготовки спортсменів : нав.-мет.посіб. для студентів факультету фізичного виховання. Чернігів : Ред.-видав. відділ ЧНПУім. Т. Г. Шевченка, 2011. 64 с.

3. Професійна освіта : словник / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 381 с.

4. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: нав. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

Бардашевська М.Ю.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Лосієвська О.Г.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ

Девіантна поведінка – це поведінка індивіда чи групи, що не відповідає загальноприйнятим соціальним нормам, у результаті чого ці норми ними порушуються.

Соціальні норми – приписи, вимоги, побажання та очікування відповідної поведінки. Норми суть яких ідеальні зразки, що визначають те, що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити в конкретних ситуаціях. Вони розрізняються масштабом [5].

Девіантна поведінка – здійснення вчинків, які суперечать нормам соціальної поведінки в тому чи іншому співтоваристві. До основних видів девіантної поведінки відносяться перш за все злочинність, алкоголізм і наркоманія, а також самогубство, проституція. На думку Е. Дюркгейма, ймовірність девіацій поведінки істотно зростає при тому, що відбувається на рівні соціуму ослаблення нормативного контролю. У контексті теорії соціалізації, до девіантної поведінки схильні люди, соціалізація яких проходила в умовах заохочення або ігнорування окремих елементів девіантної поведінки (насильство, аморальність) [4].

Численні форми поведінки, що відхиляється свідчать про стан конфлікту між особистісними й суспільними інтересами. Поведінка, що відхиляється – це найчастіше спроба піти з суспільства, втекти від повсякденних життєвих проблем і негараздів, подолати стан невпевненості і напруги через певні компенсаторні форми.

Однак поведінка, що відхиляється не завжди носить негативний характер. Вона може бути пов'язана з прагненням особистості до нового, спробою подолати консервативне, що заважає рухатися вперед. До відхилень можуть бути віднесені різні види наукової, технічної та художньої творчості.

Девіантна поведінка – свого роду соціальний вибір: коли цілі соціальної поведінки несумірні з реальними можливостями їх досягнення, індивіди можуть використовувати інші засоби, щоб домогтися своїх цілей. Наприклад, деякі індивіди в гонитві за ілюзорним успіхом, багатством або владою вибирають соціально заборонені засоби, а іноді і протизаконні і стають або правопорушниками, або злочинцями. Іншим видом відхилення від норм є відкрита непокора і протест, демонстративне неприйняття прийнятих в суспільстві цінностей і стандартів, властиві групам людей, які активно борються проти суспільства, у якому перебувають.

Очевидно, що поняття девіантної поведінки, або відхилень від норми, пов'язане, перш за все, з поняттям «норма». Однак загальновизнаного визначення «норми» на сьогодні немає. Аналіз навчальної та наукової літератури показує різні теоретичні та методологічні підходи до визначення поняття «норма», які найчастіше перебувають «під кутом зору» своєї предметної області [3].

Межі «нормальної» поведінки в соціальних відносинах настільки ж відносні, як і кордони здоров'я або «нормального» характеру в медицині і психології. Тут доречно згадати слова П. Б. Ганнушкіна про те, що «з'єднання двох таких термінів, як «особистість» або «індивідуальність», з одного боку, і «норма» або «середня величина» – з іншого, такого роду з'єднання грішить внутрішнім протиріччям; це є поєднання двох по суті абсолютно не пов'язаних один з одним термінів» [7].

Однією з визнаних в сучасній соціології є типологія девіантної поведінки, розроблена Р. Мертоном в русі уявлень про девіації як результат аномії. Аномія – суспільний стан, що характеризується розпадом системи цінностей і соціальних норм, які забезпечують соціальний порядок, відсутністю чіткої моральної регуляції поведінки індивіда або групи.

Р. Мертон виділив п'ять основних реакцій (типів поведінки) на дилему «мета – засоби», чотири з яких презентують девіантні адаптації до умов аномії: конформізм, інновація, ритуалізм, ретритизм і бунт.

Конформізм передбачає орієнтацію на загальновизнані цілі й законні засоби їх досягнення. Цей тип поведінки є передумовою стабільності суспільства. До цієї категорії потрапляє більшість населення.

Інновація передбачає визнання соціально прийнятих цілей, але прагнення до них за будь-яку ціну. Даний тип реакції характерний для злочинців, які досягли добробуту, вдаючись до протизаконних дій. Р. Мертон вважав, що інновація як масове явище більш характерна для нижчого класу. З одного боку, представники низів орієнтуються на багатство, комфорт, престиж; з іншого – досягти цього законними засобами, без стартового капіталу, освіти, зв'язків досить важко. Як наслідок, люди можуть вдаватися до шахрайства, проституції, обдурювання, крадіжок, пограбувань, привласнення чужих грошей або до їх вимагання та шантажу. Деякі інновації з часом стають стійкими соціальними практиками і навіть конституюють новий соціальний порядок. Ілюстрацією з новітньої вітчизняної історії є зміна соціальної оцінки підприємницької діяльності. В пізньорадянські часи незаконна на той час підприємницька діяльність декриміналізувалася: підприємництво почало сприйматися вже як позитивний зразок соціальної поведінки, гідний наслідування.

Ритуалізм має місце, коли члени суспільства відкидають культурні цілі або принижують їх значимість, відмовляються від занадто високої планки цілей і соціальної мобільності, але зберігають вірність соціально схваленим засобам дії. Філософія людей, які вдаються до подібної форми пристосування, відповідає змістові афоризмів: «Я всім задоволений», «Я граю обережно», «Я намагаюся не висовуватися».

Ретритизм передбачає відмову як від цілей, так і від засобів. Найчастіше є втечею від реальності – ескапізмом або поверненням до нецивілізованого життя – типу поведінки, яким характеризують дії маргінальних груп – люди, що перебувають в проміжному, пограничному становищі між якими-небудь соціальними групами (або культурами), люди, що втратили колишні соціальні зв'язки і не прилаштувалися до нових умов життя. Людина не намагається жити «як усі» (або нездатна на це) – мати сім'ю, житло, роботу, привабливий одяг. Отже, ретретист, хоча номінально й перебуває в суспільстві, але не сприймає ані соціально схвалюваних цілей, ані інституалізованих засобів їх досягнення.

Бунт передбачає відкидання поглядів, пропонованих владою, та заміну їх новими цілями й засобами соціального життя, сприйняття нових поглядів та норм у соціальній сфері [6].

Але є і зворотна його сторона: девіантность може бути позитивною, тобто такою, яка не несе в собі руйнівного характеру. Девіантна властивість особистості, як її геніальність, може бути неприборканою і не сприйматися в якості нормальної поведінки.

Самостійною творчістю, а також створенням художніх творів займаються мільйони людей по всьому світу, але виводять це на якісно новий рівень і створюють абсолютно нові об'єкти лише одиниці. Таким людям властиво інше мислення, яке допомагає їм дивитися на

навколишній світ з інших сторін і, відповідно, не піддаватися впливу буденності, і мислити інакше. Вершини майстерності також досягають небагато, але є люди, які виявляються на вершині успіху і їх називають обдарованими природою, геніями, вундеркіндами.

Нерідко девіантність творчих і обдарованих людей знаходить своє відображення в художніх творах. Вони також можуть мати специфічну форму і зміст, і зрозуміти їх може не кожен. Проте, не слід забувати про те, що мистецтво можна інтерпретувати по-своєму, і в будь-якому творі людина може знайти щось своє, йому це починає подобатися, і через ці процеси він усвідомлює, що художник – це не дивна людина: він, як і всі, має свій унікальний погляд на речі, і це не несе якогось негативного підтексту.

Наукові відкриття також сприяють прогресивному розвитку різних областей і сфер людського буття. Як особливо яскравий приклад обдарованої девіантності можна привести Альберта Ейнштейна. Він був одним з геніальних фізиків-теоретиків, і по праву вважається засновником фізики в її сучасному вигляді. Проте, не дивлячись на геніальність в науковій сфері, він був абсолютно непристосований до побуту, вирізнявся надзвичайною неуважністю і відірваністю від життєвої дійсності, що робило його в одній сфері генієм, а в іншій – «нетямущою дитиною».

На думку Снимщикової Е. В. у мистецтві прикладом девіантності можна назвати Сальвадора Далі. Вчена наголошує на тому, що навряд можна знайти ще одну людину, яка ставився до художнього мистецтва з такою пристрастю і відданістю, як Далі. Його роботи відрізняються магічною привабливістю, але в той же час вселяють жах і захват, розчарування і надію. У повсякденному житті художник був дуже нервовим, страждав деякими розладами, які не дозволяли йому вести повноцінне життя серед інших людей. Експресія його іноді відлякувала оточуючих, пристрасть до мистецтва перекривала будь-які інші інтереси [8].

Девіантна поведінка поділяється на дві групи виходячи з його причин. Перша група – це відхилення, викликане наявністю явної чи прихованої психопатології. Друга група – це поведінка, викликане безпосередньо соціальним середовищем. До неї відносяться порушення соціальних, культурних та правових норм.

Причини девіантної поведінки можна визначити декількома складовими факторами, які могли вплинути на індивіда.

Біологічні. Люди по своєму біологічному складу вже заздалегідь схильні робити не так, як їм велить суспільство. Найчастіше таких людей можна визначити по їх зовнішності. Біологічні фактори контролюють певні характеристики: 1) індивідуальна своєрідність процесу онтогенезу; 2) статеві відмінності; 3) вікові особливості; 4) фізична будова; 5) здоров'я і витривалість; 6) стан і типологічні властивості нервової системи.

Психологічні. Девіація складається за рахунок впливу на людину зовнішніх чинників і подразників, а також його особистісних психологічних якостей, які мають вроджений характер. До зовнішніх факторів відносяться кліматичні, геофізичні, екологічні тощо.

Соціальні. Причини девіантної поведінки можна пояснити за допомогою теорії аномії, згідно з якою в суспільстві відбуваються відторгнення соціальних норм і цінностей, їх повний розпад, і утворюється певний стан вакууму в суспільстві. Соціальні фактори складають: 1) суспільні процеси, наприклад, політика або засоби масової інформації, традиції; 2) характеристика груп, в яких розвивається індивід, наприклад, соціальний статус, расова і класова приналежність; 3) мікросоціальне середовище – це рівень життя в родині, відносини в ній і все пов'язане з близьким оточенням [2].

Отже, девіантна поведінка – наслідок невдалого процесу соціалізації особистості: в результаті порушення процесів ідентифікації й індивідуалізації людини, такий індивід легко впадає в стан "соціальної дезорганізації", коли культурні норми, цінності і соціальні взаємозв'язки відсутні, слабшають чи суперечать один одному. Такий стан називається аномією і є основною причиною відхилень у поведінці. Девіантна поведінка може приймати самі різні форми, як негативні, так і позитивні.

Негативна девіантна поведінка призводить до застосування суспільством певних формальних і неформальних санкцій (ізоляція, лікування, виправлення або покарання порушника). Девіантність як соціальне явище і реакція суспільства вона вивчається соціологією, індивідуальні девіації – психологією.

До позитивної девіантної поведінки відносяться гіперактивність, талант, що межує з геніальністю, помірність – дії, що не суперечать букві закону. Позитивні девіації характерні для людей, які виділяються серед широкого загалу геніальністю, новаторством, високим творчим потенціалом, харизматичними якостями (відомі актори, спортсмени, вчені, волонтери) [1].

Поведінка, що відхиляється часто служить підставою, початком існування загальноприйнятих культурних норм. Без девіантної поведінки було б важко адаптувати культуру до змінення суспільних потреб. Разом з тим питання про те, в якому ступені повинна бути поширена поведінка, що відхиляється і які її види корисні, а саме головне – терпимі для суспільства, дотепер практично не визначено. Слід визнати, що переважна кількість соціальних відхилень відіграє деструктивну роль у розвитку суспільства. І тільки деякі нечисленні відхилення можна вважати корисними.

Список використаних джерел

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативна активність індивіда та її психологічні референти : монографія. Харків : Друкарня Мадрид. 156 с.

2. Громов И. А., Мацкевич И. А., Семёнов В. А. Западная социология : уч. пособ. для вузов. Санкт-Петербург : ООО «Издательство ДНК», 2003. 560 с.

3. Змановская Е. В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения : уч. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. Москва : Академия, 2004. 288 с.

4. Кудрявцев В. Н., Нерсесянц В. С., Кудрявцев Ю. В. Социальные отклонения: введение в общую теорию. Москва : Юрид. лит., 1984. 320 с.

5. Маршак А. Л. Социология : уч. пособ. Москва : Высшая школа, 2002. 317 с.

6. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Социология преступности (Современные буржуазные теории) : пер. с фр. Е. А. Самарской; под ред. М. Н. Грецкого. Москва : Прогресс, 1966. С. 299–313.

7. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура : пер. с англ. Е. Н. Егоровой, и др.; науч. ред. З. В. Коганова. Москва : АСТ Хранитель, 2006. 873 с.

8. Снимщикова Э. В. Самоактуализация и позитивные девиации личности – характер взаимосвязи *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. Краснодар,2011.Вып. 1. С. 74–78.

Башинська Я.Б.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А.І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАПОБІГАННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Інформаційна мережа Інтернет надає великі можливості для діяльності та самовираження людини, але з часом Інтернет стає настільки домінуючим, що з'являється зниження здатності до вольового контролю над власною активністю у віртуальному просторі. Такий вид психологічної залежності від віртуального інформаційного середовища набув назву – Інтернет-залежність.

Цьому явищу присвячено багато наукових праць [1-4], де звертається увага на небезпечність надмірного користування мережею Інтернет, на психологічні наслідки зловживання комп'ютерною інформацією.

Враховуючи той факт, що більшість користувачів Інтернету складають підлітки, а підлітковий вік – найнебезпечніший період щодо формування Інтернет-залежної поведінки. Таким чином, актуальність проблеми, її недостатня теоретична, методична і практична розробленість зумовили вибір теми дослідження: «Психологічні чинники запобігання Інтернет-залежності підлітків».

Мета дослідження – виявити психологічні особливості прояву та чинники виникнення Інтернет – залежної поведінки у підлітковому віці, визначити основні її типи та розробити програму запобігання даного виду залежності.

Предмет дослідження: психологічні особливості та чинники виникнення Інтернет-залежності у підлітковому віці.

Основні завдання дослідження:

1. На основі аналізу психологічної літератури визначити зміст, критерії та фактори виникнення Інтернет – залежної поведінки підлітків.
2. Дослідити психологічні особливості Інтернет-залежних підлітків та визначити їх основні типи.
3. Вивчити взаємодію індивідуально – психологічних та мікросоціальних чинників у формуванні Інтернет-залежних підлітків.
4. Розробити та апробувати програму запобігання Інтернет-залежної поведінки підлітків.

За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки:

Інтернет-залежність являє собою особистісну характеристику як сукупність когнітивних, емоційних та фізіологічних порушень, які виявляються у поведінці, вказуючи на те, що у індивіда відсутній контроль над застосуванням Інтернету, він не в змозі припинити цей процес, продовжує значний час знаходитись у віртуально-інформаційному середовищі, незважаючи на негативні наслідки.

Показники, що констатують наявність Інтернет-залежної поведінки, виокремлюються у клінічному, психологічному та соціально-психологічному аспектах. На основі їх вивчення запропоновані наступні критерії Інтернет-залежності: домінантність, толерантність, компульсивність, синдром «відміни», соціальна дезадаптація.

Визначено, що основні фактори Інтернет-залежної поведінки поділяються на: психологічні (безмежна можливість створювати нові образи власного "Я" та вербалізації уявлень і фантазій, порушення психофізіологічного стану, можлива загроза виникнення психічних розладів і суїцидальної поведінки); соціальні (існування сучасної людини в інформаційно насиченому середовищі: агресивне подання інформації у ЗМІ, поява нових засобів впливу на свідомість, ослаблення найважливіших соціокультурних інститутів, відсутність реально діючих соціальних програм психогігієни та психопрофілактики).

Результати констатувального експерименту виявили, що в групі підлітків з високим рівнем Інтернет-залежності, кількість чоловічої статі майже на третину перевищує кількості жіночої. Подібний феномен можна пояснити гендерними стереотипами специфічними для

нашої країни, зокрема невираженою реакцією емансипації, недостатнім усвідомленням чоловіками своєї ролі в якості гендерної самоіндентифікації та гіпомаскуліною поведінкою жінок в реальному житті.

Визначені основні типи поведінки підлітків в мережі Інтернет: обсесивнопошуковий тип (спрямований на безпредметний пошук нової інформації, без прагнення отримати результат); компенсаторний тип (направлений на компенсацію потреби у спілкуванні); емоційно-залежний тип (орієнтований на перебування в мережі Інтернет для підтримки бажаного рівня психічної активності та регулювання емоційного стану); комунікативний тип (направлений на урізноманітнення спілкування як необхідну умову прискорення реальної комунікації); кіберсексуальний тип (зумовлений пошуком в Інтернеті сексуальної інформації).

Емпіричне дослідження виявило, що високий рівень Інтернет-залежності в підлітковому віці корелює з такими індивідуально-психологічними особливостями, як: занижена самооцінка; суб'єктивне відчуття самотності; наявність симптомокомплексу алекситимії, депресивного стану; схильність до зловживання психоактивними речовинами; зниження організаторських та комунікативних здібностей; вираженість акцентуацій характеру (переважно – гіпертимна, шизоїдна, нестійка), а також поява соціальної дезадаптації. Мікросоціальні чинники високого рівня Інтернет-залежності пов'язані з порушеннями міжособистісної взаємодії з батьками, вчителями, однолітками. Стимулами, що провокують занурення підлітків у світ віртуальних подій, є: неможливість задоволення основних потреб молодої людини у визнанні, повазі, любові з боку близького оточення; заборона бажаного, перешкоди на шляху досягнення мети; образи, обман; невміння або небажання відповідати за свої слова, дії, вчинки у реальному житті.

У ході формувального експерименту підтверджено доцільність впровадження у психолого-педагогічну практику програми запобігання Інтернетзалежної поведінки підлітків, яка містить наступні напрями: 1) розвиток особистісної та комунікативної сфери підлітків (групова дискусія, психомалюнок, рольова гра, психодрама, методи невербальної взаємодії); 2) засвоєння батьками та вчителями теоретичних основ Інтернет-залежної поведінки з розглядом основних ознак, симптомів, мотивів, динаміки розвитку адиктивного процесу та наслідків (бесіди, лекції, консультації); 3) впровадження в діяльність шкільної психологічної служби програми попередження Інтернет-залежної поведінки підлітків. До психологічних умов запобігання Інтернет-залежної поведінки підлітків відносяться: а) розвиток та сприйняття себе як цілісної особистості; сприяння адекватному самооцінюванню, підкріплення позитивної „Я-концепції", оволодіння прийомами самопізнання (інтроспекції, рефлексії); розвиток у підлітків свідомого прийняття дійсності, переживання якої відбувається за принципом "тепер-та-зараз"; усвідомлення негативного впливу технологій Інтернет на свою особистість (когнітивний компонент); б) розвиток емпатії, вміння адекватно виражати свої емоційні стани, в тому числі і негативні; керувати своїми емоціями загалом (емоційний компонент); в) формування впевненості у собі; організація цілеспрямованого засвоєння навичок спілкування, вміння встановлювати нові соціальні контакти; формування умінь визначати позитивні життєві програми, приймати самостійно рішення, виконувати особливі стратегії взаємодії, спрямовані на поліпшення свого становища у соціумі; формування здатності до самоконтролю у різноманітних життєвих ситуаціях (поведінковий компонент).

Проведене дослідження відкриває перспективи подальшої розробки та вивчення проблеми запобігання Інтернет-залежності підлітків. Перспективними надалі можуть вважатись дослідження наступних актуальних проблем: гендерновікові аспекти Інтернет-залежної поведінки особистості; вплив ЗМІ та комп'ютерних ігор на формування адиктивної поведінки підлітків; дослідження особливостей Інтернет-залежної поведінки в різних вікових

групах; удосконалення діяльності психологічної служби в освіті щодо попередження та корекції Інтернет-залежної поведінки.

Список використаних джерел

1. Вакуліч Т. М. Інтернет-залежність як новий вид адиктивної поведінки. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія: Психологія* / за ред. Долинської Л. В. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. Вип.7 (31). С. 22–27.

2. Вакуліч Т. М. Підлітковий вік як критичний період у формуванні Інтернетзалежної поведінки *Науковий часопис НПУ ім. М. П.Драгоманова*. *Серія*:. *Психологія* / за ред. Долинської Л. В. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. Вип. 9 (33). С. 104–112.

3. Вакуліч Т. М. Психологічні особливості поведінки підлітків у мережі Інтернет. *Збірник наукових праць інституту психології* ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. Київ, 2006. Т. 8. Вип. 2. С.41–47.

4. Вакуліч Т. М. Провідні патерни адиктивної поведінки підлітків з Інтернет-залежністю. *Актуальні проблеми психології*. Т. І. : Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія : збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д., Карамушки Л. М. Київ : Міленіум, 2006. Ч. 18. С. 100–105.

Болдирєва А.С.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А.І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

Надмірна захопленість Інтернетом змушує багатьох людей проводити все більше часу в Мережі. Психологи сперечаються: чи йде мова про появу ще одного виду залежності?

Термін «залежність» був запозичений із лексикона психіатрів для полегшення ідентифікації проблеми Інтернету шляхом асоціації її з характерними соціальними та психологічними проблемами. Він часто називається захворюванням чи синдромом (Internet Addiction Disorder чи IAD). З'явився також дуже образний термін Netaholic, чи Інтернет-адикт. Обговорення проблеми почалося порівняно недавно. У 1994 році Кімберлі Янг, американський психолог з Пітсбургського університету, помістила на web-сайт спеціальний опитувальник. Незабаром вона одержала майже 500 відповідей, з яких близько 400 були відправлені, відповідно до обраного критерію, Інтернет-залежними користувачами. К. Янг – один з найвідоміших експертів у цій області. Вона написала книгу «Піймані в мережу» та організувала центр психологічної допомоги страждаючим від Інтернет-залежності.[7, с. 101]

У 1995 році Іван Голдберг запропонував термін «Інтернет-залежність» для опису нездоланної тяги до використання Інтернету. По Голдбергу, це розлад, «що здійснює пагубний вплив на побутову, навчальну, соціальну, робочу, сімейну, фінансову чи психологічну сфери діяльності». Оскільки в основі такого розладу лежить прагнення до відходу від реальності, воно порівняно з патологічним потягом при алкоголізмі, наркоманії, потягу до азартних ігор. На думку експертів, найбільше від Інтернет-залежності потерпають

підлітки та юнаки. За даними соціологічних опитувань, щонайменше 4,4 мільйони тинейджерів більшою або меншою мірою страждають від надмірного захоплення комп'ютером та Інтернетом [7, с.102].

Розвиток сучасних підлітків відбувається в змінній реальності, що часто приводить до дезадаптивної поведінки, однією з форм якого може бути захоплення комп'ютерними іграми (Арестова О.Н., Бабанін Л.Н, Войскунський А.Е., Уолтер Р.). В розумних межах часу гри вони дають підліткові можливість активної емоційної розрядки. Але у великих дозах вони приводять до негативних наслідків, що зачіпають всі рівні психічної структури особи підлітка.

Негативні наслідки комп'ютерних ігор пов'язані насамперед з фізичним здоров'ям підлітка. Виникають напади, що індукуються графікою, частотою мигтіння зображення, проблеми з поставою, м'язовою напругою і деформацією хребта. Зорове і нервово-психічне навантаження від комп'ютерних ігор, окрім порушень зору, може приводити до спазмів мускулатури особи, головних болів, що отримали назву «синдром відеоігрової епілепсії».

Ряд досліджень носять спеціалізований характер і однобічно оцінюють наслідки захоплення підлітків комп'ютерними іграми. Більш того, в даний час представлений ряд досліджень, що доводять *позитивний ефект комп'ютерних ігор*. Комп'ютерні ігри використовуються як засіб допомоги підліткам з порушеннями навиків письмової мови, у зв'язку з труднощами навчання, порушеннями просторового розрізнення, для компенсації мовних порушень, поліпшення координації рухів, діагностики дисфункцій пам'яті, просторових здібностей. Комп'ютерні ігри можуть бути корисні в оцінці гіперактивності по параметрах селективної уваги, часу простої реакції і реакції вибору домінантної рукою [4, с. 30-31]. На думку Ю.В.Фомічевої, А.Г.Шмельова, І.В.Бурмістрова, причина такого захоплення – підвищені вимоги дорослих, залежність від однолітків, інформаційне перевантаження і ін.

Різноманітність досліджень і суперечність їх результатів є передумовою комплексного аналізу проблеми захоплення підлітків комп'ютерними іграми, що враховує особливості підліткового віку, характеристики особливостей їх мотиваційно-емоційної сфери.

Термін «інтернет-залежність» вперше був запропонований американським лікарем Голдбергом, кілька років тому. Під цим поняттям він розумів непереборний потяг до Інтернету, що характеризується «згубною дією на побутову, навчальну, соціальну, робочу, сімейну, фінансову сфери діяльності» і життєвих орієнтацій, як таких, в цілому. Інтернет-залежність – психічний розлад, нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету [4, с. 27].

Над проблемою смислу життя або життєвих орієнтацій розглядалась і досліджувалась практично усіма школами як у зарубіжній літературі (А. Адлер, М. Рокіч, В. Франкл, Дж. Ройс), так і у російській (А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Ф.Є. Василюк, Г.О. Вайзер, Д.О. Леонтьєв, Д.О. Чудновський), а також у українській психології (С.Д. Максименко, О.В. Киричук, А.О. Толстоухов та ін.).

Д. О. Леонтьєвим детально розглянута проблема смислу, і на його думку, *смисл* – це відношення між суб'єктом та об'єктом або явищем дійсності, яке визначається місцем об'єкта (явища) в житті суб'єкта, вирізняє цей об'єкт (явище) в картині світу і відображається в особистісних структурах, які регулюють поведінку суб'єкта стосовно даного об'єкта (явища) [6, с. 101–102]. Д.О. Леонтьєв наголошував, що в сферу інтересів психології особистості входить питання про те, який вплив здійснює переживання відсутності або присутності смислу на життя та діяльність людини, зокрема звернення людини, після втрати життєвих орієнтацій, до адиктивної поведінки, а також причини його (сенс життя) втрати і шляхи пошуку.

В.Е. Чудновський визначає *життєві орієнтації особистості* як ідею, яка містить в собі ціль життя людини, "присвоєну" нею, що стала для людини цінністю надзвичайно високого порядку, втрата якої може призвести до прийняття рішення завершити своє існування на землі.

Відсутність смислу виступає причиною багатьох психічних захворювань, в тому числі специфічних "ноогенних неврозів" та різних видів відхилень, зокрема актуально згадати, саме адиктивну поведінку, яка може бути наслідком втрати сенсу життя людиною. Хоча сенс життя кожної людини унікальний, існують і смислові універсалії – цінності, які становлять узагальнені типові смисли.

За В. Франклом, людина не може позбутися смислу життя ні за яких обставин, смисл життя завжди може бути знайдений [3, с. 126]. Він вважає, що людина може знайти сенс життя трьома шляхами: у справі, спрямованій на досягнення соціально – значущих цілей; у переживанні гуманістичних цінностей. Безсумнівно, смисли вкорінені в бутті, вони існують в об'єктивній дійсності, але реалізація об'єктивно існуючого онтологічного смислу завжди особистісна.

Наявність смисложиттєвих орієнтацій виступає критерієм сформованості особистості, показником того, наскільки людина готова керувати своїм життям і не залежати від зовнішніх обставин. Наповненість життя стійким смислом проявляється, наприклад, в стенічності, енергії, життєстійкості, а відсутність сенсу виражається в депресії та соматичних захворювань, адиктивній поведінці. Смисл життя треба розглядати в перспективі розвитку, оскільки ступінь осмисленості може змінюватись протягом життя. Таким чином, характеризуючи категорію "смислу", або "сенсу", або "смисложиттєвих орієнтацій", у психології дослідники відзначили позитивний вплив на життя та становлення особистості.

Аргументувати проблему інтернет-залежності можна посилаючись на дослідників, які говорять, що *інтернет-залежність* – це психічний розлад, нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету. Відповідно до поведінкових ознак Інтернет-залежність виявляється в тому, що люди настільки віддають перевагу життю в Інтернеті, що фактично починають відмовлятися від свого "реального" життя, проводячи до 18 годин на день у віртуальній реальності та не менше 100 годин в тиждень [6, с. 43].

Інше визначення Інтернет-залежності: «Інтернет-залежність – це нав'язлива потреба у використанні Інтернету, що супроводжується соціальною дезадаптацією та яскраво вираженими психологічними симптомами». Незважаючи на те, що офіційно проблема Інтернет-залежності не визнана, вона приймається до уваги в багатьох країнах, наприклад, у Фінляндії молодим людям з Інтернет – залежністю надається відстрочка від армії. Вже й юристи визнали правомірність залежності від Інтернету – коли відомого американського хакера Кевіна Мітніка засудили в перший раз, то захист будувався на визнанні його адиктом, і даний «діагноз» був прийнятий і визнаний пом'якшуючою обставиною [5, с 213]. Захисники британця Пола Бедуорта змогли переконати суд, що їх підзахисний страждає нав'язливими потягами до комп'ютерів і не підлягає засудженню за свої злочини, всі з яких відбулися в Мережі.

Інтернет-залежність, має свої ознаки, а саме, це не хімічна залежність, якщо для формування традиційних видів залежності вимагаються роки, то для Інтернет-залежності цей термін значно менший. За даними К. Янг, 25% залежних придбали залежність протягом півроку після початку роботи в Інтернеті, крім того, якщо довготривалі наслідки залежності від алкоголю та наркотиків добре досліджені, то стосовно Інтернет адикції відсутня можливість довготривалого спостереження [7, с. 103].

Інтернет-залежність має індивідуальний характер. У кожної людини залежність розвиватиметься по-різному, і в залежності від особливостей кожної людини. З розвитком залежності, особистість людини зазнає глибинну і системну трансформацію. Відбувається

спотворення в системі смисложиттєвих орієнтацій, морально-етичних установок; зниження ділових амбіцій, виникає фінансова неспроможність; втрачається значимість таких цінностей, як любов, дружба, співпереживання, творчість і т. д.

Особистість, яка є залежною від Інтернет-мережі має свої характерні риси, що проявляються у наступному: зверненістю усередину себе, ігнорування зовнішніх подій, погана адаптація до реального життя [2, с. 57]. Таким чином, втрачається здатність ставити себе на місце партнера, співчувати, уявляти, яким тебе сприймають оточуючі. Інтернет-адикт обмежує в собі основні потенціали, які характеризують особистість: комунікативний, пізнавальний, моральний, творчий і естетичний. Отже, намагання втекти від проблеми і ілюзія комфорту прирікає Інтернет-адикта (залежну людину) на особистісний застій, неспроможність чи повний крах і в першу чергу визначатиме, його смисложиттєві орієнтації, в залежності від наявної адикції, у нашому випадку Інтернету.

Інтернет-залежність можна визначити за допомогою методики Інтернет-залежності Кімберлі Янг, тест Кулакова С.О. на дитячу Інтернет-залежність, та методики "Діагностики девіантної поведінки".

Можна надати рекомендації для Інтернет-залежних людей:

- встановити межу часу, який можна проводити і Інтернеті; змушувати себе час від часу кілька днів поспіль не працювати в Інтернеті.
- програмним чином заблокувати доступ до якихось конкретних ресурсів Інтернету.
- встановити для себе правило: не звертатися до мережі Інтернет протягом робочого дня (якщо тільки це не входить в робочі обов'язки).
- ввести відчутні для себе (однак без нанесення збитку здоров'ю) санкції за недотримання такого роду правил і обмежень. Накладати на себе подібні санкції до тих пір, поки не відновиться здатність виконувати дані самому собі обіцянки. Змушувати себе замість роботи в Інтернеті займатися чимось іншим.

Також важливо навчитися отримувати від життя інші насолоди, здатні замінити або перевершити задоволення, яке Ви отримуєте від роботи в Інтернеті. Звертатися за допомогою родичів, друзів чи психолога кожного разу, коли власних зусиль виявляється недостатньо. Уникати таких зустрічей і перебування в таких місцях, які могли б спонукати Вас повернутися до адиктивної поведінки.

Проаналізуваши смисложиттєві орієнтації інтернет-залежної особистості, варто зазначити, що темпи розвитку залежності є індивідуальні і обумовлені особливостями протікання його психічної діяльності, як вже зазначалось. З розвитком залежності, особистість людини зазнає глибинну і системну трансформацію. Відбувається спотворення в системі смисложиттєвих орієнтацій, моральноетичних установок, зниження ділових амбіцій, виникає фінансова неспроможність, втрачається значимість таких цінностей, як любов, дружба, співпереживання, творчість і т. д. У людини розвиваються такі якості, як замкнутість, дратівливість, агресивність, поряд з цим переосмислюються власні моральні уявлення, внаслідок чого людина стає брехливою, часто характеризується, зверненістю усередину себе, не помічає або ігнорує зовнішні події, погано адаптовується до реального життя.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій. Київ : МФУП, 2006. 88 с.

2. Бондурка О. М. Тюріна В. О. Федоренко. О. І. Основи психології і педагогіки : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 336 с.

3. Бурова В. В. Социально-психологические аспекты Интернет-зависимости. Москва, 2001. 32 с.

4. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.

5. Варій М. Й. Загальна психологія: підручникдля студ. психол. і педагог. спеціальностей. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.

6. Дремов С. В. Уразаев А. М. Мамышева Н. Л. Аддиктивное состояния человека: учеб. пособ. Томск: Изд-во Томского гос. пед. ун-та, 2000. 90 с.

7. Пастух Г. Смисложиттєві орієнтації Інтернет-залежної особистості. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 16.05.2016. Вип. 9. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/42368/1/99-107.pdf.

Братченко А.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Гарькавець С.О.,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ДО ПИТАННЯ ПОДОЛАННЯ АРТЕФАКТІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Для психологів, які реалізують емпіричні студії важливим завданням є адекватна оцінка психічної реальності індивідів і соціальних груп через аналіз матеріалу, який вони отримують на підставі проведення психологічних досліджень. Як зазначають С. О. Гарькавець & С. І. Яковенко, В. М. Дружинін та ін., цей матеріал включає не лише аналіз когнітивних, емоційних, мотиваційних аспектів активності випробуваних, а й результат цієї активності у певному часі та просторі [1; 3; 5]. Дослідник має бути готовий до того, що на шляху психологічного пізнання трапляються складні ситуації, коли важко сприйняти реальні факти та можна припуститись цілого ряду помилок. Для позначення помилок, що виникають у психологічних дослідженнях, вживають спеціальний термін – артефакт.

Артефакт (з лат. *artefactum* – штучно зроблене) – це хибний експериментальний результат, що виникає внаслідок відхилення в проведенні дослідження, помилок експериментатора або через дефекти методик, що у ньому використовувалися [4; 5]. Як зазначає Л. Копець [4], джерелом артефактів у психологічних дослідженнях може бути як саме оточення, так й особливості діяльності експериментатора. Також, на результати дослідження може негативно впливати неадекватність використання експериментальної процедури, коли дослідник неспроможний передбачити чинники, що значно змінюють поведінку випробуваних.

Як відомо до основних принципів психологічного дослідження відносяться: принцип детермінізму, принцип розвитку, принцип системності та принцип об’єктивності. Саме порушення цих принципів утворює підґрунтя, на тлі якого й з’являються артефакти. Наприклад, «Ефект плацебо», коли застосовується лікарський препарат, що не має лікувальних властивостей. Генрі Бічер у 1955 р. з’ясував, що майже третина пацієнтів видужує від пігулок, які не містили діючих речовин. Через очікування пацієнта та довіри до лікаря людина піддається впливу пігулки. Ще один ефект – «Ефект Пігмаліона», коли експериментатор занадто вірить у гіпотезу або у надійність інформації, та, не усвідомлюючи, діє так, щоб отримати бажані результати. Це артефакт, що зумовлений властивостями

дослідника, що виникає у результаті діяльності експериментатора. Іноді, усвідомлення експериментатором власної схильності знаходити очікуванні дані може привести до протилежного ефекту: змусити упереджено шукати лише ті дані, що суперечать гіпотезі, щоб не здаватись упередженим. До відомих артефактів також належать: «Ефект Хотторна», «Ефект доктора Фокса», «Ефект першого враження», «Ефект Барнума (Ефект Форера)» тощо [3; 4].

Джерелом артефактів у психологічному експерименті може бути як саме оточення, так і безпосередня діяльність дослідника. Причиною артефактів також може стати неадекватність використовуваної експериментальної процедури, коли дослідник не може передбачити чинники, що впливають та змінюють поведінку випробуваних.

Д. Кемпбел [5] виділяє також фонові артефакти (фонові ефекти, інструментальну похибку, реакцію випробуваного на експеримент тощо). При цьому навіть у разі співпраці випробуваного та експериментатора теоретично можлива поява неусвідомлених результатів діяльності випробуваного. Це відноситься до діяльності дослідника з контролю за експериментальними змінними, а також джерелом артефактів може бути неадекватність використовуваної психологічної теорії експериментальної процедури: дослідник може не врахувати психічні змінні, що впливають на поведінку системи (конкретних випробуваних, експериментальних груп).

До чинників, що порушують зовнішню валідність дослідження фахівці [2; 3] відносять: реактивний ефект або ефект взаємодії тестування; можливе зменшення або збільшення чутливості учасників до експериментального впливу через попереднє тестування; результати тих випробуваних, що пройшли попереднє тестування, будуть не репрезентативними стосовно тих, хто цього попереднього тестування не проходив; ефекти взаємодії відбору та експериментального впливу; умови організації дослідження, що зумовлюють реакцію учасників на експеримент, що в подальшому не дає змоги поширити отримані дані на осіб, що були під впливом тих самих чинників в не експериментальній ситуації; взаємна інтерференція експериментальних впливів, що виникає, коли досліджувані перебувають під послідовними впливами, що починають накопичуватись.

Таким чином, щоб контролювати валідність дослідження необхідно контролювати артефакти, тобто суб'єктивні впливи, константності умов дослідження та еквівалентність досліджуваних груп. Безсумнівно, спроможність контролювати прояви артефактів у психологічних дослідженнях відіграє значну роль щодо достовірності отриманих емпіричних результатів, а отже дослідникам, слід вчитися їх передбачати, уникати та долати. Як зазначав видатний радянський психолог Л. С. Виготський – це нібито мати «бойові рубці від ран» у неймовірно складній боротьбі за істину.

Список використаних джерел

1. Гарькавець С. О., Яковенко С. І. Методики дослідження образи : наук.-метод. посібник з психодіагностики. Сєвєродонецьк: Вид-во «Петіт», 2017. 68 с.

2. Горбунова В. В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях : навч. посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 208 с.

3. Дружинин В. М. Экспериментальная психология: уч. для вузов. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 385 с.

4. Копець Л. Класичні експерименти в психології : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 283 с.

5. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях : книга. Санкт-Петербург Социально-психологический центр, 1996. 108 с.

Бураканов Т.Е.,
студент спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА: СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ

Девіа́нтна поведі́нка (відхильна поведінка) — поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

В залежності від способів взаємодії з реальністю та порушенням тих чи інших норм суспільства прояви девіантної поведінки поділяються на 5 видів:

1) Делінквентний вид девіантної поведінки – сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам.

2) Адиктивний вид девіантної поведінки – поведінка, що зумовлюється залежністю від різних хибних пристрастей.

3) Патохарактерологічний вид девіантної поведінки – поведінка, що зумовлюється патологічними змінами характеру, що сформувалися в процесі виховання.

4) Психопатологічний вид девіантної поведінки – ґрунтується на психопатологічних симптомах та синдромах – це прояви тих чи інших психічних порушень та захворювань.

5) Ґрунтується на суперцінностях – це виявлення обдарованості, таланту, геніальності в якійсь сфері діяльності, які виходять за рамки звичайного, нормального сприйняття [1].

Професор В.Н. Іванов виділяє такі причини девіації як: ті зміни в соціальних відносинах суспільства, що одержали відображення в понятті «маргіналізація», тобто його нестійкість, «проміжність», «перехідність», поширення різного роду соціальних патологій.

Як правило, соціальні відхилення пов'язані зі стійкими перекручуваннями ціннісних орієнтацій, типових для суспільства, соціальних груп. Так, жадоба наживи, придбання, презирство до праці, нерозбірливість у засобах діяльності спонукає до майнових злочинів. Егоцентрична орієнтація, зневага до інтересів інших, жорстокість ведуть до агресивних дій і т. п. [2]

На формування девіантної поведінки (також делінквентної) впливають такі фактори: суспільство, ціннісні орієнтири, наявність агресії, відсутність правового виховання, наявність деструктивних поглядів на життя, асоціальні цінності, інфантилізм, небажання співвідносити свою поведінку та вчинки з нормами права, суспільства.

Найнебезпечніша поведінка для суспільства, держави є делінквентна поведінка, адже саме вона несе найбільшу шкоду суспільству, державі, найважливішим суспільним відносинам, так і правопорушнику, адже несе в собі негативні юридичні наслідки: позбавлення волі, штраф, та ін.

Поведінка, що не вкладається в рамки розуміння більшості людей, називається девіантною. До такої поведінки не відносяться звичайні дії середньостатистичного громадянина, адже вони не викликають нерозуміння, шок, подив, страх, ворожість з боку звичайних громадян. Девіантна поведінка поділяється на два типи, так, розрізняють позитивну і негативну девіантну поведінку. До позитивної відносяться гіперактивність, талант, що межує з геніальністю, помірність – дії, що не суперечать букві закону [3].

Негативні типи девіантної поведінки це:

Існування без певного місця проживання, жебрацтво на вулицях, безпритульність, якщо мова йде про неповнолітніх дітей і підлітків.

Жорстоке ставлення до тварин і людей, яке знаходиться в нормах права, але викликає занепокоєння і страх оточуючих.

Пристрасть до шкідливих звичок – алкоголю, наркотиків. Сюди ж можна віднести пристрасть до комп'ютерних і азартних ігор, проституції, крадіжки, та інші дії, за які передбачена відповідальність з різним ступенем тяжкості згідно законодавства [4].

Проблема девіантної поведінки полягає в тому, що особа, яка робить ті, чи інші дії, вважає їх за свої рішення, і що вони є правильними. Також помічено, що особа з девіантною поведінкою сприймає свою поведінку як нормальну, тобто таку, що повністю відповідає власним цінностям і настановленням, дуже часто виправдовує себе, вона може схвалювати девіантну поведінку, вважати, що вона відповідає нормам найближчого соціального оточення чи соціальної групи, до якої вона прагне. З такого боку виникає неправильне уявлення, щодо вчиненої дії, деформуються моральні цінності, особа може мати суперечки з законом, суспільством та оточуючими.

Отже, щоб не вчиняти дій, що відхилюються від загальноприйнятих, треба постійно підвищувати рівень моральності, правової культури, бути відповідальним.

Список використаних джерел

1. Девіантна поведінка. Вікіпедія. URL: https://uk. wikipedia.org/wiki/Девіантна_поведінка

2. Иванов В. Н. Девиантное поведение: причины и масштабы *Социально-политический журнал*. 1995. Вып. 2. С. 47–57.

3. Девіантна поведінка:форми, види, причини, профілактика URL: https://ukr.media/psihologiya/379091/

4. Девіантна поведінка: форми, види, причини, профілактика URL: https://variat.com.ua/deviantna-povedinka-formi-vidi-prichini-profilaktika/

Волох К.О.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А.І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЖІНКИ ДО МАТЕРИНСТВА

Складний етап становлення нашої держави в умовах соціально-економічної нестабільності й воєнних дій у східних регіонах зумовлює високий рівень психоемоційної напруги як у суспільних, так і в особистісних площинах життєдіяльності. Глобальні проблеми депопуляції населення через несприятливу демографічну ситуацію та трудову міграцію відображені в різних сферах соціального буття людини: від індивідуально-суб’єктних до громадсько-політичних.

Підвищений фон психоемоційної напруженості зумовлює переживання значною кількістю громадян станів тривожності й фрустрації, невпевненості та апатії, соціального песимізму й особистісної безпорадності. Особливо складно відбувається вплив соціально-депресивних чинників на психофізичне здоров’я й соціальний добробут вагітної жінки –

майбутньої матері, покликаної забезпечити генеративний поступ спільноти, насамперед через народження здорового потомства.

Вагітність іноді розглядають як особистісну кризу, переживши й подолавши яку, жінка отримує значний потенціал розвитку, адже відбуваються помітні та значущі статусно-рольові й афективно-смислові перебудови особистості, насамперед завдяки набуттю материнської ідентичності. По суті, відбувається ціннісно-смислова перебудова та перегляд життєвої перспективи/ретроспективи, ревізія ієрархії особистісно значущих цілей і сенсів, сподівань та здобутків.

Серед різноманітних детермінант, що зумовлюють перебіг етно- й соціогенез жінки на етапі вагітності, однією з найважливіших і найвідповідальніших постає психологічний мікроклімат її взаємин, оскільки якраз він значною мірою супроводжує успішність виношування та народження здорових дітей. Безперечно, феномен вагітності поміж різних філософських, медичних, психологічних й інших вимірів і підходів трактується насамперед як відповідальний екзистенційний період у житті жінки, її сім'ї, коли домінують психостани як щасливого очікування материнства, так і фрустраційно-тривожні й невротичні переживання через величезну відповідальність за життя та здоров'я виношуваної дитини.

Складність цього періоду спричинена ще й тим, що зачаття, виношування, народження дитини для більшості жінок постає вкрай важливим випробуванням, адже відбуваються великі перетворення й видозміни не лише тіла, а й помітні зрушення в їхньому психосвіті. Попри те, що зазвичай вагітна жінка насамперед починає приділяти підвищену увагу своєму фізичному здоров'ю, усе ж таки не менш важливим завданням є посилення психологічної готовності до тих змін, що наступають, тобто набуття знань і вироблення навичок для усвідомленого переживання як позитивних, так і ймовірних несприятливих проявів і змін. Якраз тому в центрі уваги повинні перебувати проблеми віднайдення шляхів та способів активізації адаптаційного потенціалу організму вагітної жінки, які в умовах зростання різномодальної стресогенності соціуму лише загострюються, а отже, негативно впливають на здоров'я як майбутньої матері, так і її дитини.

Насамперед несприятлива соціоекологія й стреси під час вагітності зумовлюють зростання кількості репродуктивних утрат, істотних психофізичних ускладнень вагітності та порушень нормального розвитку плода, проявляючись у невдалих передчасних пологах, народженні дітей із недостатньою вагою та реалізуючись у цілому комплексі найрізноманітніших психосоматичних і психопатологічних розладів. Нормальний перебіг гестації тісно корелює з психофізичною адаптацією організму жінки до складних реалій вагітності й, навпаки, будь-які ускладнення психофізичного стану жінки відображаються на здоров'ї майбутньої дитини.

Проблеми емпіричного вивчення окресленої проблематики мають здебільшого чітко виражене медико-психологічне спрямування, зокрема в річищі акушерсько-гінекологічного трактування й у контексті охорони здоров'я. Крізь призму сучасних медичних наукових підходів В. Сюсюка, завдяки якісному вдосконаленню ключових методів діагностики та встановленню специфіки вегетативного балансу, біохімічного гомеостазу й гормонального профілю у вагітних жінок, які переживають психоемоційні зміни та порушення, розробив комплексну програму медико-психологічної корекції, що зосереджена на істотному зниженні частоти акушерської й перинатальної патології. Порушення та зміни психоемоційного стану у вагітних жінок можна схарактеризувати насамперед через середній/високий рівні особистісної (97,2 %) і ситуативної (74,8 %) тривожності, а також помітне зростання рівня нейротизму й зниження самопочуття, активності та настрою [1, с. 71–82].

Розкриваючи базові постулати фемінінної самоакцептації, Д. Гошовська наголошує на особливій ролі періоду вагітності у функціонуванні свідомості, самосвідомості й самоприйняття жінки фертильного віку. Науковець стверджує, що прийняття жінкою власної видозміненої тілесності виступає унаочненням набуття нової ідентичності та породжує

позитивне емоційне тло, яке супроводжує перебіг вагітності й формування феномену усвідомленого материнства [4, с. 135–140].

На підставі результатів вивчення психологічних особливостей становлення суб'єктивної готовності до материнства вагітних жінок Н. Шмілик робить висновок, що материнство виступає базовою життєвою цінністю в мотиваційно-смисловій сфері жінки. На рівні емпіричного дослідження констатовано тісний зв'язок рівня сформованості суб'єктивної готовності до материнства з домінуючим стилем переживання жінкою вагітності, а також цінністю дитини для майбутньої матері й типом ставлення до неї (суб'єктним, амбівалентним, об'єктним). Адекватний стиль переживання вагітності цілком відповідає готовності жінки до материнства, тоді як тривожний та ігнорувальний стилі фіксують неготовність.

На рівні виявлених статистично значущих відмінностей у мотивації материнства вагітних жінок із різним рівнем суб'єктивної готовності встановлено, що найважливішу роль відіграють цінність дитини та ставлення до неї. Отож готовність як позитивне ставлення до вагітності супроводжується цілою гамою афективних переживань, однак найбільш цінним чинником визначається те, наскільки дитина бажана й виступає для матері самодостатньою особистістю, а наскільки – лише засобом для задоволення якихось інших намірів і потреб [4, с. 126–156].

Здійснивши емпіричне дослідження факторів психологічного неблагополуччя вагітних жінок, К. Кулєшова стверджує, що психостани під час вагітності залежать від успішності виконання психологічних завдань кризи вагітності, відтак особистісна психогенеза може відбуватися за моделями здорового, адаптивного та дезадаптивного розвитку. На думку дослідниці, сприятливими чинниками позитивного ставлення до вагітності виступають досягнення материнської ідентичності, прийняття афектно-смислових перебудов особистості й зміни власних соціальних ролей, а також набуття особистісного самовизначення та статусу зрілої особистості. Високий рівень усвідомленості життя, наявність розвиненої ієрархізованої системи ціннісно-смислових орієнтацій, що забезпечують можливість активної життєвої позиції й позитивного несуперечливого самоставлення, позитивний досвід міжособистісних відносин, високий рівень емпатії, інтерес до себе та ін.

Сформований конструкт життєвого досвіду називаються тими ключовими здобутками, які посилюють позитивне ставлення жінки до вагітності [3, с. 64–73; 85–92]. Звичайно, позитивне психологічне ставлення до материнства потрібно формувати заздалегідь, на вікових і соціальних етапах, які передують вагітності.

Згідно з поглядами О. Баженової, Л. Баз, О. Копил, перебіг вагітності потребує широкого комплексного психологічного, психіатричного, медично-соціального обстеження, адже в жінки формується своєрідна «матриця материнства», яка виступає провідним прогностичним утворенням для розвитку материнської поведінки в післяпологовий період. Сприятливе ставлення жінки до власної вагітності як реалізації майбутнього материнства чітко залежить від психоемоційного налаштування на успішний перебіг вагітності, задоволеність власною материнською роллю, віри в успішний розвиток здорової та повносправної дитини [1, с.23–25].

У річищі детального висвітлення феноменології пренатальності Н. Коваленко констатує, що засадничі уявлення про майбутнє материнство формуються в дівчаток на ранніх етапах онтогенезу завдяки механізмам наслідування, навіювання, зараження й у процесі взаємин із рідною матір'ю, а базальні утворення материнства значною мірою закладаються та усталюються вже в пренатальному періоді.

Н. Дармостук, розкриваючи статеворольові й особистісні чинники формування психологічної готовності до материнства, трактує його як певне особистісне утворення, що концентрує в собі розкриття жіночої статеворольової ідентичності.

Розглядаючи психологічну готовність до материнства як дуже складне та багатогранне особистісне утворення крізь призму дихотомійної моделі «готовність-неготовність», дослідниця відзначає, що в дівчат, перед якими не стоїть актуальне завдання планування родини, оскільки вони не одружені й не мають своїх дітей, проявляються такі чотири типи готовності: 1) брак готовності до материнства (відмова від материнства); 2) готовність до функціонального материнства; 3) готовність до ретрофлексивного материнства; 4) готовність до нумінозного материнства. Найнижчий рівень зрілості («тотальна незрілість») властивий дівчатам із «браком готовності до материнства»; найвищий рівень («цілісна зрілість») притаманний дівчатам, зорієнтованим на нумінозне материнство, а середні рівні зрілості («фрагментарна зрілість») – тим, які спрямовані на функціональне й ретрофлексивне материнство [3, с. 44-49].

Психоемоційний стан жінки впродовж тривання всього терміну вагітності опосередкує напрям її розвитку в цей складний і відповідальний період. Серед різноманіття афективності одним із домінуючих у вагітної жінки можуть бути змінені стани свідомості, що специфічно впливають на всю її життєдіяльність. Традиційно людина, яка почуває себе здоровою, може реагувати на незвичайні або кризові умови існування зміною свідомості, що, по суті, є вираженням захисту мозку від надмірного «виснаження свідомістю», від психофізичного й психоемоційного вигорання. Звичайно, що такий захист породжує перепади не лише афективного плану, але й відзначається постійною нестійкістю, надмірною лабільністю та мінливістю свідомості як на фізіологічному, так і на психологічному рівнях. Певні зміни свідомості, зокрема інтенсивне самоусвідомлення, сприяють вітальній активації організму або ж зумовлюють увімкнення захисних психофізіологічних механізмів оздоровлення, що дуже важливо й корисно для вагітних жінок і породіль.

Завдяки фаховому психологічному супроводу та внаслідок того, що якісні й кількісні зміни свідомості визначають оптимальний рівень діяльності, про соціально зорієнтована вагітна жінка стає спроможною істотно знизити або й нейтралізувати негативні депресивні переживання та налаштуватися на народження здорового потомства. Отож украй важливими чинниками є позитивні настановлення й зосередженість свідомості вагітної жінки на ще не народженій дитині, адже це засвідчує прийняття нею власної вагітності як бажаної та корисної генеративної події.

Крім несприятливих психоемоційних станів, за нашими даними, значна кількість вагітних жінок відзначала позитивні афективні переживання, зокрема найвищим апофізом материнства називалися моменти одухотвореного трепету, замилуваного захоплення (іноді аж до екстазу), незвідані містичні переживання, божественне просвітлення, глибинні інтимні самоодкровення й інші високодуховні інсайти.

Результати емпіричного дослідження дали підстави стверджувати про важливу роль соціальних детермінант у ставленні вагітних жінок до ситуації вагітності та до нових статуснорольових преференцій, ідентичностей, здобутих упродовж цього періоду. Не менш важливим чинником є досвід народжуваності, оскільки всі досліджувані мали першу вагітність, тому демонстрували здебільшого оптимальний тип гестаційної домінанти, тривожність у межах умовної вікової норми, а водночас невпевненість у собі констатовано майже в половини досліджуваних, а в 13,6 % установлено виражений конфлікт із вагітністю та майбутньою ситуацією материнства. Чітко виражені ускладнені психостани у вагітних жінок емпірично констатовано нами в основному лише на рівні латентних тенденцій, що потребує поглиблених емпіричних студій і залучення додаткового психодіагностичного інструментарію.

Перспективи майбутніх досліджень убачаємо в проведенні розлогих констатувальних емпіричних зрізів із різновіковими й різнодосвідними щодо народження дітей вибірками вагітних жінок. Цікавими та інформаційними видаються кроскультурні дослідження з метою встановлення впливу ментальних й ентопсихологічних чинників на позитивне ставлення до

вагітності в сучасних жінок, а також розробка активних тренінгових технологій, що сприятимуть успішному корекційному супроводу ускладнених негативною афективністю вагітностей.

Список використаних джерел

1. Гошовська Д. Фемінінна самоакцептація: основні базові постулати. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія.* 2015. Вип. 2. С. 135–140.

2. Дармостук Н. В. Статеворольові та особистісні чинники формування психологічної готовності до материнства. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія : Психологія. С. 44–49.

3. Сюсюка В. Г. Функціональні аспекти психоемоційних порушень у жінок в період гестації, що зумовлені тривожністю. *Вісник наукових досліджень тернопільського медичного університету.* 2017. Вип. 1. С. 95–98.

4. Шмілик Н. А., Спринська З. Материнство як базова життєва цінність у мотиваційно-смисловій сфері жінки. Цінності сучасної молоді: психологічний аспект : монографія. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. С. 126–156.

Гайворонська Т.О.,
кандидат філософських наук, доцент,
декан факультету соціальних наук,
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОБҐРУНТОВАНА ТЕОРІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ЯКІСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СНОВИДІНЬ

Проблема методології – одна з найбільш серйозних і дискусійних проблем в тих галузях науки, які пов’язані з вивченням явищ, у дослідженні яких неможливо використовувати тільки експериментальні методи, що піддаються повторенню та суворій перевірці. Проблема вибору методології більшою мірою стосується якісних досліджень, які, на відміну від кількісних методів, виявляють методологічну гнучкість, що дає можливість спиратись на різні дослідні стратегії. Вченими розроблено багато методологічних стратегій, які вирізняються різними дослідницькими принципами. Серед цих методологій найбільш прийнятною для якісних досліджень в психології, на думку автора, є обґрунтована теорія (GROUNDED THEORY), яка традиційно розглядається як методологія побудови теорії на основі аналізу даних. Класична обґрунтована теорія була розроблена в 60-х роках минулого століття в результаті дослідження Б.Глейзера і А.Штрауса феномену смерті та відношення до неї й набула поширення в соціальних науках [1].

В емпіричних дослідженнях сновидінь обґрунтована теорія може стати такою методологічною стратегією, що дозволить створити теорію сновидінь на основі аналізу та інтерпретації великої кількості сновидінь в результаті довготривалого натуралістичного спостереження. Проблема інтерпретації сновидінь дуже складна, тому що сновидіння є проявом несвідомого і пов’язані з суб’єктивним світом людини. Типові сновидіння, про які писали З.Фрейд, К.Г.Юнг, багато досліджувались в лабораторіях сну, починаючи з другої половини минулого століття. Мова йде про кількісний аналіз типових сновидінь, який можливий за допомогою розроблених об’єктивних методів. Однак, незважаючи на існування типових сновидінь, зміст сновидінь кожної людини унікальний, і його неможливо інтерпретувати, застосувавши тільки об’єктивні критерії.

Єдиної теорії сновидінь не існує. Це виправдано складністю самого феномена, а також розбіжністю в поглядах вчених щодо методів вивчення сновидінь. Необхідно також

додати, що проблема інтерпретації сновидінь з часів З.Фрейда не набула великого значення серед психологів. Відкриття парадоксального фізіологічного стану сну американськими фізіологами Н.Клейтманом і Ю.Азеринські, успіхи когнітивних і нейронаук стали поштовхом для дослідження цього феномену за допомогою експериментальних, лабораторних, методів. Вчені-психологи, слідом за представниками цих наук, захопились пошуками нейрофізіологічних корелятів сновидінь. Нові експериментальні дослідження американських вчених привели до нових знань про феномен сну, однак не прояснили психологічної природи й сутності сновидінь, їх функцій в житті людини. В результаті дослідження сновидінь на основі експериментальних методів (на зразок методів природничих наук) з'явились теорії сновидінь, які піддали критиці «тлумачення сновидінь» З.Фрейда, вважаючи його теорію ненауковою і застарілою (А.Хобсон та інш.). Слід погодитись, що теорія сновидінь австрійського психоаналітика, яка була створена більше століття тому, має бути перевірена (підтверджена або спростована) за допомогою сучасної методології, враховуючи не тільки кількісні, а й якісні дослідження. Зважаючи на розвиток науки, зокрема і самої психології, можна скептично ставитись до деяких положень теорії З.Фрейда, однак заперечувати його методи аналізу сновидінь неможливо. Слід також підкреслити, що в сучасних дослідженнях сновидінь можливо спиратись на деякі методи Фрейда, тим більше, що сучасні епістемологічні процедури, які використовуються в якісних дослідженнях, включають в себе і принципи фрейдівського аналізу. Наприклад, методологічна стратегія обґрунтованої теорії використовує процедуру класифікації (кодування) даних результатів дослідження за принципом, схожим з фрейдівським.

Яким чином можна застосувати GROUNDED THEORY (GT) до якісного дослідження сновидінь? Виходячи з того, що обґрунтована теорія створюється та перевіряється на основі аналізу даних, що відносяться до феномену, який вивчається, можна припустити, що починати дослідження з теорії неможливо. Однак слід зауважити, що на даному етапі існує декілька версій обґрунтованої теорії (GT), і дослідник має можливість самостійно обирати ту чи іншу методологічну стратегію GT, зважаючи на особисту філософську позицію (це теж має значення), а також на відношення до існуючих теорій щодо предмета дослідження. Варіативна гнучкість обґрунтованої теорії дає можливість досліднику використовувати власну гіпотезу або одну з існуючих теорій для побудови стратегії дослідження, вибору методів аналізу отриманих в результаті дослідження даних. Попередні знання щодо досліджуваного феномену за умови їх критичного осмислення не повинні стримати процес дослідження і завадити отриманню нових даних, а знайомство і засвоєння існуючої теоретичної літератури з цього предмету здатне створити контекст для дослідження і підвищити теоретичну сенситивність дослідника, що має велике значення для вибору стратегії дослідження.

Теоретична сенситивність дослідника є однією з процедур GT, точніше, первинним етапом дослідження. Теоретична сенситивність – це здатність передбачення результатів дослідження, прозорливість. Вона заснована на особистому досвіді дослідника й дуже важлива, оскільки є умовою його здатності чітко слідувати процедурам дослідження й осмислювати дані експерименту, здатності сформулювати нову гіпотезу, порівнявши її з передньою. Теоретична сенситивність передбачає необхідність постійної перевірки отриманих даних, критичне осмислення попередніх ідей і теорій і при цьому вміння відмовитись від упередженого ставлення до «історичного матеріалу», ретроспективних баз даних.

Якісне дослідження, що претендує на отримання об'єктивних результатів, передбачає наявність не одного, а, як мінімум, невеликої групи дослідників, яка створюється згідно з метою дослідження й умовами його реалізації. Група дослідників може сформуватись самостійно, незалежно від зовнішніх настанов. Якщо мова йде про сплановані дослідження (експерименти), то вибір учасників дослідження повинен ґрунтуватись на єдності їх

зацікавленості до досліджуваного феномену. Якісні дослідження сновидінь повинні мати психологічну спрямованість, а тому їх метою повинно бути висвітлення психологічної природи сну, символічного змісту й функцій сновидінь. Отримання в результаті таких спрямованих досліджень широкої бази даних можливо лише за умови довготривалого спостереження за своїми сновидіннями осіб, які постійно бачать сни. Задіяти для таких експериментів (натуралістичних спостережень) велику групу осіб неможливо, тому достатньо невеликої групи досліджуваних, які протягом тривалого часу вели і продовжують вести протоколи своїх снів, а також щоденники життєвих подій. Описання сновидінь в протоколах, зафіксованих в щоденниках життєвих подій є базою даних, аналіз яких може стати основою для формулювання основних положень обґрунтованої теорії: нової теорії сновидінь.

Наступною процедурою обґрунтованої теорії є процедура теоретичної вибірки даних. Ця процедура більш прийнятна для соціології. Щодо психології, а точніше аналізу бази даних сновидінь, автор пропонує процедуру класифікації. Наприклад, в сучасній літературі із сновидінь за критерієм усвідомлення процесу сну особою, яка спить, дослідники поділяють сновидіння на свідомі (lucid dream) і несвідомі. За іншим критерієм, а саме: критерієм наявності загального змісту в сновиднях багатьох сновидців, сновидіння традиційно класифікуються як типові. Вже зазначалося, що навіть типові сновидіння мають унікальний контекст у окремої особи, який відтворює її умови життя, унікальний життєвий досвід, рівень освіти та багато інших факторів. В дослідженнях сновидінь необхідна класифікація, а не теоретична вибірка тому, що всі сновидіння мають сенс і можуть прояснити психологічну природу цього явища, його місце в житті людини. Це стосується і тих сновидінь, які мають абсолютно унікальний зміст і не піддаються загальній символізації. Процедура узагальнення бази даних, їх класифікація взаємопов'язана з процедурою кодування. Саме такий метод пропонують автори обґрунтованої теорії (GT).

Процедуру кодування я розглядаю як процес категоризації даних, отриманих в результаті тривалого дослідження. Цей етап має зворотній зв'язок з першим етапом, на якому дослідник мав звернутись до теоретичної літератури з предмету дослідження та вже існуючих теорій задля правильної побудови методологічних стратегій дослідження. На цей раз звернення до існуючих теорій необхідно з метою порівняння отриманих в своєму дослідженні результатів з основними ідеями попередніх теорій. Без звернення до попередніх знань з досліджуваного предмету, обґрунтування новизни отриманих результатів, без урахування існуючих категорій неможливо створити новий категоріальний апарат і наукову класифікацію даних. Необхідно пам'ятати про діалектику, яка є принципом існування й розвитку всього існуючого, зокрема, і теорії. Необхідність створення нових категорій можлива за умови, якщо існуючи категорії не відповідають новим результатам дослідження і не можуть узагальнити отримані дані. Новостворені категорії, що відображатимуть наукові результати нових досліджень, поповнять і збагатять наукові знання з досліджуваного предмету. Категоризація даних дослідження сновидінь є обов'язковою умовою створення нової теорії.

Щоправда, нова теорія сновидінь має бути порівняною з теорією сновидінь З.Фрейда, К.Г.Юнга та інших вчених, що дасть можливість оцінити її внесок не тільки в знання про феномен сновидінь і несвідоме, а й в теорію особистості..

Список використаних джерел

1. Birks, M., Hoare, K., & Mills, J. (2019). Grounded Theory: The FAQs. *International Journal of Qualitative Methods, 18.* URL: https://doi.org/10.1177/1609406919882535

Іванова К.І.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Бохонкова Ю.О.,
доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ТРИВОГА ЯК ФОРМА НЕГАТИВНОГО ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ ЛЮДИНИ НА СТРЕСОВІ ПОДІЇ

Емоційно-вольова регуляція поведінки в ситуації подолання певних фізичних та психологічних перешкод, яка чітко пов'язана з існуванням людини в умовах суспільних трансформацій, все більше привертає увагу дослідників. Реальне життя людей супроводжується цілою низкою психоемоційних переживань. Емоції і почуття є відображенням в свідомості людського індивіда буденної дійсності. Науковцями виокремлюється різний за змістом, перебігом та формою спектр таких переживань, а саме: тривога, емоції, афекти, настрої, стреси, пристрасті, чуттєвий тон, тощо. У своїй інтегральній єдності вони складають і характеризують емоційно-почуттєву сферу людини. Ця проблематика висвітлювалась в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, таких, як Ф.Б. Астапова (функціональний підхід до вивчення тривожності), Ф.Б. Березіна (адаптаційні механізми тривожності), А.М. Прихожан (проблема діагностики причин тривожності, корекція тривожності, види і «маски» тривожності), Ю. Л. Ханіна (міжособистісна і внутрішньо групова тривога в умовах спільної діяльності), Л. В. Бороздіна та Є.А. Залучьонова (зміна рівня самооцінки при збільшенні показників тривожності), Ф.Д. Зімбардо (проблема формування самооцінки). Проблематика тривожності повинна інтегруватися у цей процес через неоднозначність своєї типологічної наповненості. Так, чимало дослідників (О. Чернікова, О. Кондаш, Ф. Перлз, Е. Шостром, К. Ясперс, К. Ізард) вказують на розмежованість поняття «тривога» та «тривожність», що приводить до появи різноманітних підходів до виділення критеріїв поділу цих явищ на види, форми тощо.

Проблема тривожності особистості, яка, у більшості випадків, є деструктивним психічним станом, є на сьогодні однією з найактуальніших. Існує низка теорій, що пояснюють природу і суть тривожності. Вважається, що як власне психологічна проблема вона була вперше поставлена та спеціально розглянута в працях З. Фройда. Під тривожністю розуміється емоційний стан гострого внутрішнього болісного беззмістовного занепокоєння, пов’язаного із прогнозуванням невдачі, небезпеки або ж з очікуванням чогось важливого, значного для людини в умовах невизначеності [4].

Тривога, з точки зору З. Фройда, є функцією «Его» і попереджає «Его» про небезпеку, що насувається, загрози, допомагаючи особистості реагувати в подібних ситуаціях (ситуаціях небезпеки, загрози) безпечним, адаптивним способом. Залежно від того, звідки виходить загроза для «Его», З. Фройд виділяв три типи тривоги: об'єктивну, або реалістичну (пов'язану з впливами зовнішнього світу), невротичну (пов'язану з впливами «Ід») і моральну (пов'язану з впливами «Супер-его ») [4].

Якщо тривога справжня, загроза йде від конкретного зовнішнього джерела, якщо тривога невротична – джерело її невідоме. У дитячому віці тривога виникає внаслідок надмірно збуджених інстинктів – пізніше вона з’являється в очікуванні небезпеки, а не як

реакція на небезпеку. Тривожний сигнал мобілізує захисні заходи, механізми, спрямовані на уникнення реальної або вигаданої зовнішньої загрози, або психологічний захист, який нейтралізує підвищене збудження інстинктів.

Залежно від того, що є джерелом тривоги, З. Фройд виділив три види тривоги:

1) реалістична тривога – емоційна відповідь на загрозу зовнішнього світу, вона є синонімом до страху і може послаблювати здатність людини ефективно боротися з джерелом загрози;

2) невротична тривога – зумовлена тиском Id; це відповідь на загрозу того, що неприйнятні імпульси Id стануть усвідомленими, а Ego втратить здатність їх контролювати. Тривога в даному випадку виходить із страху, що, коли людина зробить щось погане, це буде мати тяжкі негативні наслідки;

3) моральна тривога – зумовлена тиском Super-Ego; це емоційна відповідь на те, що Ego відчуває загрозу з боку Super-Ego. Моральна тривога виникає завжди, коли Id хоче виразити непристойні думки та дії, і Super-Ego відповідає на це почуттям провини, сорому або самозвинувачення [7].

Отже, основна функція тривоги, за З. Фрейдом, – допомагати людині уникнути усвідомлення своїх негативних імпульсів і задовольняти їх прийнятним шляхом в потрібний час. Дослідники зазначають, що за З. Фрейдом тривожність виступає повторенням у фантазіях людини ситуацій, пов'язаних з випробуваннями, які були в минулому досвіді, переживаннями безпорадності. Прообразом таких ситуацій є травма народження. Ця ідея, до наших днів, активно розробляється. О. Ранк довів її до логічного завершення, запропонувавши розглядати акт народження як головну травму в житті людини й аналізуючи всяке нове переживання тривожності як спробу «усе повніше відреагувати на цю травму» [4, с. 184].

Тривога, як і будь-яке інше психічне переживання, безпосередньо пов’язана з провідними мотивами і потребами особистості, і покликана регулювати поведінку особистості в потенційно небезпечній ситуації (В. К. Вилюнас, 1990).

Серед найбільш актуальних проблем, що виникають у практичній діяльності людини, особливе місце займають проблеми, пов'язані з психічними станами. В ряду різних психічних станів, які є предметом наукового дослідження, найбільша увага приділяється стану, що позначається в англійській мові терміном «anxiety», що перекладається українською як «занепокоєння», «тривога».

Дія психологічного захисту кожного суб’єкта починається з моменту актуалізації відчуттів тривоги, напруженості, які є наслідком зіткнення конфліктуючих імпульсів. Вся захисна активність суб’єкта спрямована на те, щоб зберегти «Я» від переживання тривоги в результаті зовнішнього та внутрішнього дискомфорту від незадоволення потреб [2].

Тривога – внутрішнє переживання організму, що не має прямого відношення до зовнішніх об'єктів. Без сумніву, збудження страху, якщо воно пригнічується, викликає тривогу; але тривога викликається придушенням і будь-якого іншого порушення. Насправді, багато ситуацій викликають страх, але в нашому суспільстві «сильна» особистість намагається не проявляти його, і таким чином між тривогою і страхом встановлюється тісний зв'язок .

Отже, тривожність Ф. Перлз розумів як розрив між «зараз» й «тоді», вона змушує людину планувати, репетирувати своє майбутнє [6].

Говорячи про тривожність, Гаррі Салліван використовує поняття із психосоматики, відзначаючи, що задоволення біологічних потягів супроводжується зняттям фізичної напруги у внутрішніх органах та у кісткових м'язах, що відбувається мимовільно. Під дією парасимпатичної нервової системи розслаблюються внутрішні органи (задоволення знімає необхідність у подальших діях) і зовнішня мускулатура, що перебуває під контролем центральної нервової системи (ЦНС), також прагне до редукції напруги. Тривожність,

небезпека й перешкода в задоволенні бажання роблять протилежний ефект: симпатична стимуляція приводить до підвищення тонусу внутрішніх м'язів, що супроводжується напругою кісткових м'язів під дією ЦНС [1, с. 193].

Міжособистісна теорія Г. Салліванa підкреслює важливість різних етапів розвитку в житті людини. В основі здорового психічного розвитку людини лежить здатність встановлювати близькі стосунки з іншими людьми. Перешкодою задовільним міжособистісним відносинам може бути тривога. Г. Салліван вважав, що показником здорового розвитку є здатність людини переживати дружні почуття та сексуальний інтерес до тієї самої особи.

Тривожність – це стан доцільного підготовчого підвищення уваги, сенсорної та моторної напруги в ситуаціях можливої небезпеки, що забезпечує відповідну реакцію на страх. Тривожність – це особистісна риса, що виявляється в легкому і частому прояві станів тривоги, схильність індивіда до переживання тривоги. Тривога виникає в силу порушення форм внутрішньо-особистісного та міжособистісного спілкування. Зазвичай вона підвищена: при нервово-психічних і важких соматичних захворюваннях; у здорових людей, що переживають наслідки психічної травми; у багатьох груп людей з поведінкою, що відхиляється від норм [1, с. 176].

Відомо, що тривожність є складною реакцією, яка може мобілізувати організм в умовах очікуваної загрози. Помірний рівень тривожності в нормі властивий всім людям і є необхідним для оптимального пристосування людини до дійсності. Наявність тривожності як стійкого утворення свідчить про порушення в особистісному розвитку. Вона заважає нормальній діяльності та повноцінному спілкуванню.

Отже, феномен тривожності неодноразово ставав предметом вивчення дослідників, але і зараз немає чіткої узгодженості у визначенні і використанні понять, що стосуються явищ тривожного ряду. Тривожність як психічна властивість має виражену вікову специфіку, яка виявляється в її змісті, джерелах, формах прояву і компенсації. Переживання тривоги в об’єктивно тривожній для суб’єкта ситуації – це нормальна, адекватна реакція, що свідчить про нормальне, адекватне сприйняття миру, гарну соціалізацію й правильне формування особистості. Тривога лежить в основі будь-яких (адаптивних і неадаптивних) змін психічного стану і поведінки, обумовлених психічним стресом, та запускає психологічні захисні механізми особистості. Тривожність здатна стати постійним супутником особистісного розвитку, детермінуючи не тільки внутрішньо-особистісні утворення, а й зумовлюючи соціальну сторону психічної активності.

Список використаних джерел

1. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека Монография. Ленинград : ЛГУ, 1988. 270 с.

2. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.

3. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека : монография. Москва : Изд-во Московского университета, 1990. 288 с.

4. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій : навч. посібник. Луцьк : Волинський держ. ун-т, ім. Л. Українки, 1997. 306 с.

5. Изард К. Психология эмоций / пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 548 с.

6. Перлз Фредерик С. Практикум по гештальттерапии / пер. с англ. Санкт-Петербург : Изд-во «Петербург-XXI век», 1995. 448 с.

7. Фрейд З. Психоанализ и детские неврозы : книга. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 296 с.

Іванченко В.І.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ З АУТОАГРЕСИВНІСТЮ І СХИЛЬНІСТЮ ДО АЛКОГОЛЬНОЇ І НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Аутоагрессивна поведінка є серйозною медико-соціальною проблемою прогресивного суспільства.

У всьому світі та в Україні, зокрема, відзначається неухильний, агресивний прогрес скоєних суїцидів [4].

Згідно сьогоднішнім уявленням, до аутоагресивної дії зараховують кожні дії, націлені як свідомо, так і несвідомо, на заподіяння собі шкоди у фізичній, психосоціальній або духовній зоні особистості, або відмова від активної життєдіяльності, від своїх цивільних обов'язків, боргу, ухилення вирішувати індивідуальні та соціальні питання; навмисна(усвідомлювана або неусвідомлювана) активність, націлена на заподіяння собі шкоди в фізичній, психічній, суспільній і духовній сферах, яка виявляється на ідеаторному, емоційному і на поведінковому рівнях. [1]

Отже, аутоагресивна поведінка включає в себе: фактично суїцидальну поведінку, а також поведінку, взаємозалежну з комплексом умов на ймовірну загибель: споживанням наркотиків, алкоголю, захопленням і інтересом до небезпек і т. д. [2; 5].

В даний час з числа основоположних властивостей ймовірної суіцидальної аутоагресивної поведінки розглядаються наступні:

1) ознака «клішованості» або існуючої фатальної повторюваності драматичних або травматичних подій в особистому житті;

2) частково-осмислена індивідуальна взаємозалежність (причетність) в невідповідних умовах з почуттям нав'язаності, з існуючим осмисленням неприродності існування, усвідомленням насильницької (як нібито крім прагнення) причетності до аутоагресивних умов;

3) виправданість отримання неблагополуччя у вигляді наявності будь-якої внутрішньособової вигоди; з мотиваційної сторони це може бути поведінка жертви, мазохістичність або псевдорентність (коли процентна користь ніяк не перевищує психологічної, моральної або фізіологічної шкоди);

4) сімейна спадковість у варіанті придбання реципієнтом абсолютно певної материнської програми протиприродної смерті [4].

Подібним чином, в найбільш сукупному значенні, явище аутоагресії передбачає специфічну (хворобливу) конфігурацію дії особи, що носить вигляд результуючої активності, зумовленою психологічною, біологічною (психічною) а також соціальною дезадаптацією; утворюється в більшій мірі в екстремальній ситуації (стані) і націлена на перетворення цієї ситуації шляхом заподіяння шкоди власному психологічному або фізіологічному самопочуттю [2].

До сьогоднішнього часу немає цілісної думки про походження і етіологічних факторах аутоагресивної поведінки [2].

Аутоагресивна поведінка являє собою усвідомлений або не завжди усвідомлюваний намір особистості заподіяти собі шкоду, яка виражається в психічному або фізичному руйнуванні нормальної життєдіяльності. Цей поведінковий феномен широко досліджується в рамках культурної антропології, соціології, психіатрії та психології, він є поширеним і одним з більш руйнівних, неконтрольованих і непередбачуваних видів поведінки. Сучасна психологія розглядає акт самоушкодження в структурі аутоагресивної і аутодеструктивного поведінки і розцінює його як наслідок серйозних поведінкових проблем або психічних розладів [9].

Психоаналіз визначає самодеструктивну поведінку, як результат конфлікту «Я» і «Над-Я», який породжує суперечності внутрішнього і зовнішнього, реального і психічного.

Біхевіоризм розглядає самотравмуючу поведінку як відсутність необхідних навичок для подолання з труднощами повсякденному житті або як придбання помилкових патернів поведінки і неправильних навичок, які підкріплюються і зберігаються.

Гуманістична психологія пояснює самотравмуючу поведінку невідповідністю між реальним «Я», яке страждає від життєвих обставин, і ідеальним «Я», яке представляє собою глибинні почуття людини, не здатність до самостійної, незалежної поведінки, відсутністю позитивної самооцінки і впевненості в собі [3, с. 140].

Західні дослідники більш широко описують феномен аутоагресивної поведінки, можливо, це пояснюється більшою вивченістю цієї проблеми саме в зарубіжній психології. На відміну від широкого поняття самодеструктивної, аутодеструктивної, аутоагрессивної, поведінки («self-destructive behaviour») для позначення навмисної шкоди, завданої людиною щодо власного тіла, використовуються поняття «self-injury» – «самоущерб»; «Self-harm» – «самовред»; «Self-inflicted violence» – «заподіяне собі насильство»; «Self-mutilation» – «членоушкодження», «самокатування», «самознищення» [6].

Самоагресивну поведінку часто пов'язують з відчуттям неможливості відчувати або діяти направлено на зменшення або звільнення емоцій, які важко винести (так людина сподівається впоратися з душевним болем).

До аутоагресивної поведінки так само відноситься заподіяння шкоди тілу за допомогою порушень харчової поведінки (булімія і анорексія), пірсингу, татуювань і ряду нав'язливих дій: оніхофагії (обкушування нігтів і околоногтевих валиків), оніхотілломанії (руйнування нігтів і околоногтевих валиків), оніхохейлофагії (обкушування нігтів, околоногтевих валиків і губ), аутодепіляції – тріхотілломанії (синдром Аллопо, висмикування волосся) з можливою подальшою тріхофагією (поїдання волосся), дерматотілломанії (щипання шкіри), вивихів суглобів пальців, а також включає інші форми несмертельної пошкодження, до яких відносять: кусання рук і інших частин тіла (частіше – губ і язика); дряпання шкіри; уколи (шпильками, цвяхами, дротом, пером ручки та ін.); розчісування ран, швів, виразок, родимих плям; самопорези; самоожогі (частіше сигаретою); перфорація частин тіла з приміщенням сторонніх предметів в отвір; удари кулаком і головою об предмети і самопобиття (частіше кулаком або проводом); неповне самоудушенія (без бажання досягнення сексуального задоволення); зловживання алкоголем, лікарськими засобами та наркотиками (з отруєнням і передозуванням без суїцидального наміру); ковтання корозійних хімікалій, шпильок, батарейок. [2]

Питання взаємозв'язку наявності аддикцій, аутогресії і самогубств надзвичайно актуальне в даний період. Аналізування алкогольної залежності як захворювання з вираженою аутоагресивною основою вже давно стало актуалізованим.

В рамках психоаналізу виділяють кілька концепцій. У відповідності з поглядами Brill алкоголізм – це втеча від тривожних гомосексуальних імпульсів. Менінгер головну увагу приділяв саморуйнівним спонукань у хворих на алкоголізм, позначивши це захворювання як хронічний суїцид. Tiebo вважав, що при алкоголізмі має місце несвідома потреба в домінуванні, що поєднується з почуттям ізоляції та самотності. Узагальнив численні точки

зору своїх колег Knight: причина алкоголізму в усіх випадках – фрустрація якихось значущих потреб людини. Алкоголь сприяє примиренню суб'єкта з неминучістю цих фрустрацій. Chafets виділив два типу хворих на алкоголізм: реактивні (або невротичні) і адиктивні (або страждають пристрастю до алкоголю). У реактивних пацієнтів недонормальна преморбітна структура особистості. Алкоголь використовується для того, щоб впоратися зі стресовими станами, що виникли через зовнішні приводи. Вони добре адаптовані в сім'ї, в сфері навчання, у професійній діяльності, вміють ставити цілі і досягати їх. Тільки тривалий стрес може привести їх до алкоголізму. Їхні проблеми розглядаються як невротичні. Адиктивні хворі на протязі всього життя демонстрували порушення адаптації та особистісні розлади. Головна їхня особливість – нездатність адаптуватися до соціальним вимогам. На думку Chafets, потреба у зверненні до алкоголю закладена в самій особистості таких хворих. Їх поведінка розглядається як саморуйнівне. Причина появи адиктивних хворих – оральна фіксація лібідо, депривація в емоційних відносинах в ранньому віці; звідси – афективні порушення, в першу чергу, депресія.

Представники психоаналітичного напрямку приділяють велику увагу механізмам психологічного захисту, визнаючи в якості її ведучого механізму феномен заперечення. Це неприйняття себе і власної реальному житті як в преморбідний період, так і під час алкоголізації. Негативні сторони свого життя, зокрема, зловживання алкоголем ігноруються.

Психоаналітичні концепції алкоголізму критикуються за відрив від клінічної реальності і низьку ефективність. В основі міркувань представників цього напрямку – чи не емпіричне отримані факти, а теоретичні конструкції. Ці теоретичні побудови важко як довести, так і спростувати. Разом з тим дослідження традиційних для психоаналізу феноменів становить інтерес для надання допомоги наркологічним хворим. Несвідомі, глибоко індивідуалізовані переживання хворих необхідно враховувати при описі їх особистісних особливостей на всіх етапах перебігу хвороби. Ці моменти необхідно враховувати в побудові програм психологічної допомоги хворим.

Біхевіористи відмовилися від аналізу інтрапсихічних механізмів розвитку особистості і поклали в основу своїх міркувань факти, які можна спостерігати, вимірювати і оцінювати. Алкогольна поведінка, як і будь-яка інша, є засвоєною, тобто підкоряється закономірностям процесу навчання. Зловживання алкоголем, з позиції біхевіоризму має наступні значення:

– Ефективний седативний засіб, завдяки прийому якого людина, що переживає неприємну ситуацію, може знизити інтенсивність психологічної реакції на неї. Досягнення важких форм сп’яніння приносить надію добитися повного, хоча і тимчасового, порятунку від психотравмуючої ситуації.

– Можливість відмовитися або ухилитися від участі в багатьох ситуаціях, які з яких-небудь причин неприємні для суб'єкта, використовуючи для цього виникає у нього внаслідок зловживання алкоголем фізичну слабкість.

– Зловживання алкоголем – це соціально прийнятна форма неадекватної поведінки, наприклад, недоречний флірт, агресія.

– Єдине доступний для особистості спосіб привернути до себе увагу оточуючих або отримати підтримку в формі участі, медичної допомоги, грошового кредиту і т.п.

Алкоголізм в розумінні бихевіористів виникає в результаті багаторазових підкріплень, одержуваних людиною при вживанні алкоголю. Алкоголь використовується, в першу чергу, як засіб уникнення стресу (діючого або потенційного).

Е. Берн, творець теорії транзактного аналізу, розробив поняття «психологічна гра». Алкогольне поведінка, на його погляд, теж є не чим іншим, як свого роду психологічною грою. Вживання спиртного дозволяє людині маніпулювати почуттями і діями оточуючих. При цьому вживання спиртного важливо не саме по собі, а як процес, що веде до стану похмілля. У цьому стані хворий отримує увагу оточуючих. Домогтися цієї уваги іншими, більш адекватними способами, алкоголік не може через низьку самооцінку, страху перед

психологічно інтимними, довірчими стосунками. На думку Е. Берна і його послідовників, критерієм зцілення від гри є така ситуація, коли колишній алкоголік може випити в суспільстві без жодного ризику для себе.

Ряд дослідників виявляють встановлений біологічний взаємозв'язок між аутоагресією і алкоголізмом і наркоманією. Хронічне алкогольне вживання сприяє зменшенню настрою і веде до аутоагресивної поведінки в різних проявів – від легких форм до саморуйнування. [5].

Існуючі дані дають можливість зарахувати хронічний алкоголізм до однієї з основних причин смертності представників сильної статі працездатного віку, що зменшує прогнозовану тривалість життя чоловічого населення в звичайному на 15-20 років. Передчасна смертність чоловіків у 5 один раз більше, ніж дівчат, що в основному пов'язано з вживанням ними алкоголю та інших психоактивних елементів. Приблизно 50% представників сильної статі і 30% дівчат сучасної популяції працездатного віку страждають від наслідків хронічного вживання спиртного.

Таким чином, суїцидальна поведінка наркологічних пацієнтів обумовлюється різним поєднанням трьох суїцидогенних обставин (типом вторинної психопатизації, виразністю бажання до спиртного або наркотику, специфіками мікросоціального конфлікту). Різні групи індивідів, які схильні до аутоагресії, можуть заслуговувати окремих підходів в оцінці та лікуванні. В цілому, в даній області необхідно проведення подальших досліджень для визначення, яким чином розрізняються показники по поведінці і характеристикам (таким, як методи і тяжкість) та запобігти різним аддикціям.

Список використаних джерел

1. Вологдина П. Е. Исследование склонности к отклоняющемуся поведению. *Актуальные направления научных исследований: перспективы развития.* . Чебоксары : ЦНС «Интерактив плюс», 2018. С. 100–102.

2. Галкина Е. А., Дегтярев А. В. Отклоняющееся поведение и аутоагрессия у несовершеннолетних с модификациями тела *Психология и право*. Москва : МГППУ, 2015. Том 5. Вып.1. С. 90 –107.

3. Фромм Э. Миссия Зигмунда Фрейда. Анализ его личности и влияния/ Москва : Астрель, 2011. 159 с.

4. Шустов Д. И. Аутоагрессия и самоубийство при алкогольной зависимости: клиника и психотерапия : монография Санкт-Петербург : СпецЛит, 2016. 207 с.

5. Ahmed A. M Cognitive, Clinical, and Neural Aspects of Drug Addiction. 2020. 329 с.

6. Gawronski B. Experimental Social Psychology/Gawronski B. 2020. №86. 312 с.

Іванченко В.І.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Застело А.О.,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ РИСИ ОСОБИСТОСТІ ЗІ СХИЛЬНІСТЮ ДО АДДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА СПІВЗАЛЕЖНИХ

Аддиктивна поведінка – одна з конфігурацій деструктивної дії, що проявляється в бажанні відходу від реального світу шляхом зміни свого психічного стану за допомогою

прийому деяких субстанцій або незмінною фіксації інтересу на певних об'єктах або видах діяльності, що супроводжуються отриманням насичених емоцій.

В даний момент, експерти, лікарі і інші фахівці користуються трьома основними підходами по дослідженню розвитку залежності: медичний, соціальний, психологічний.

Медичний підхід базується на тому, що значним фактором розвитку залежності вважаються процеси в головному мозку людини, відштовхуючись від цього головним компонентом лікування залежності, має бути вплив на головний мозок різними лікарськими препаратами [3].

Соціальний підхід виходить з умов проживання людини, його ролі в соціумі, адже поява залежної поведінки починається в разі дисбалансу індивіда між людиною і його соціальним середовищем.

Психологічний підхід базується в позиції, що фактором формування залежності вважаються внутрішні процеси особистості, а зокрема його сприйняття і свідомість. Таким чином, базою новотворення різних залежностей вважається зацикленість на об'єкті, або діяльності, здатної змінити внутрішні стан залежного особи.

Психологічними причинами людей з аддиктивною поведінкою можуть бути такі:

- знижена стресостійкість,
- страх перед життєвими труднощами,
- відсутність здатності чекати і терпіти,
- спрага негайного здійснення бажання.

Даний процес до такої міри охоплює людину, що починає керувати її життям. Індивід стає беззахисною перед своєю пристрастю. Одержима спрага зміни власного психічного стану за допомогою вживання речовин, що змінюють свідомість, з метою відходу від реальності, що провокує слабшанню вольових якостей – і не дає можливості чинити опір аддикції [1].

Поведінка аддиктів в міжособистісних взаєминах характеризує ряд ключових сукупних відмінних особливостей. Б. Сегал виділяв наступні психологічні особливості осіб з адиктивних формами поведінки такі риси.

1. Знижене перенесення проблем обумовлюється наявністю гедоністичної установки (прагненням до негайного отримання насолоди, задоволенню своїх бажань). У випадку якщо бажання аддиктів не задовольняються, вони реагують або спалахами негативних емоцій, або відходом від виниклих труднощів. Для нього стрес це загроза і нагода втекти. Це поєднується з високою уразливістю, недовірливістю, що тягне за собою часті конфлікти.
2. Прихований комплекс неповноцінності знаходить своє відображення в частих змінах настрою, нерішучості, уникнення ситуацій, в яких їх здатності можуть бути об'єктивно перевіреними.
3. Поверхневий характер соціабельності і її обмеженість в часі поєднуються з посиленим прагненням справити на оточуючих позитивне враження. Алкогольні аддикти, наприклад, створюють в деяких випадках враження своїм специфічним гумором на алкогольну тематику, розповідями про свої пригоди, прикрашаючи свої розповіді деталями, які не мають ніякого відношення до дійсності. Особливо добре це проявляється при груповому прийнятті алкоголю. У той же час спілкування на «довгу» дистанцію з ними складно, нецікаво. Аддикти – нудні, одноманітні люди в повсякденному житті. Відносини з ними поверхневі, до глибоких позитивних емоційних відносин вони не здатні і уникають ситуацій, пов'язаних з ними.
4. Бажання говорити неправду. Аддикти часто не стримують своїх обіцянок, відрізняються необов'язковістю, недотриманням договорів.
5. Прагнення засуджувати невинних, (в тому числі і в разі якщо встановлено, що індивід насправді не винен). Відхід від відповідальності в прийнятті рішень і доручення її на інших, пошук виправдувальних підстав в потрібний момент.

6. Стереотипність, циклічність поведінки. Наявний зразок поведінки що легко передбачуваний, однак його складно скорегувати.

7. Взаємозалежність виражається у вигляді підпорядкування впливу інших людей з аддиктивною спрямованістю. В деяких випадках простежується бездіяльність, недостатня самостійність, готовність до отримання підтримки [1].

8. Тривожність у аддиктів безпосередньо пов'язана з комплексом неповноцінності, залежності. Відмітна риса полягає в тому, що в переломних моментах тривожність здатна відступати на другий план, в той час як в звичайному житті вона може з'являтися у відсутності явних факторів або при події, ніяк не є дійсним приводом для переживань [2].

Подібним способом, підбиваючи підсумок і кажучи про характер особистості з залежною поведінкою з точки зору психології можна зробити акцент на наступних рисах. По-перше, це стрімка сугестивність. По-друге, недолік здатності давати прогноз і досліджувати свої дії і майбутнє. По-третє домінує яскраво виражений дефект характеру – егоцентризм, це неможливість реалістично дати оцінку власним діям і власній особистості, а ставлення до оточуючих людей носить «споживчий» характер [4]. Аддикти – деструктивно егоїстичні, цю рису згодом набувають практично всі залежні, не помічаючи цього. Залежні люди крім того досить егоїстичні особистості. Для людей, що страждають хімічною залежністю властиво «придушення» власних емоцій а також опис власного внутрішнього емоційного стану.

Виходячи з психологічних характеристик людей з аддиктивною поведінкою, можна стверджувати, що така модель поведінки призводить до деструктивних змін в психіці, тобто до деградації особистості.

Важливий аналіз особливостей людей, що знаходяться в близьких відносинах з аддикта. Ми звикли вважати, що аддикт негативно впливає на тих людей, які знаходяться поруч з ним. Але інша сторона цього явища полягає в тому, що ці люди можуть впливати на аддикта певним чином, сприяючи адикції, провокуючи її, заважаючи корекції цієї адикції. Тут ми виходимо на проблему співзалежності. Співзалежних є люди, що створюють сприятливі умови для розвитку адикції. Адиктивних недугою вражена сім'я в цілому. Кожен член сім'ї грає конкретну роль, допомагаючи зловживання. Виховуючи дітей поряд з адиктів, співзалежних передають дітям свій стиль, закладають в дітей незахищеність і схильність до адикції.

Також, як аддикт набуває заклопотанність адиктивними агентами, також спів залежна людина все більше фокусується на аддікті, його поведінці, вживанні ним адиктивного агента і т.д. Цей співаддикт змінює свою власну поведінку у відповідь на стиль життя аддикта. Зміна поведінки може включати: спроби контролю над випивкою, над проведенням часу, над соціальними контактами, особливо з тими, хто теж має аддиктивні проблеми. Співзалежний намагається за всяку ціну утримати світ у родині, прагне ізолювати себе від зовнішніх активностей. Він виявляється в своїй основі фіксованості на аддикті і його стилі життя. Риси, характерні для співзалежності:

- комплекс відсутності чесності (заперечення проблем, проекція проблем на когось, зміна мислення настільки виражена, що вона носить характер надцінних утворень);
- нездатність розпоряджатися своїми емоціями здоровим способом (нездатність висловити свої емоції, постійне придушення емоцій, заморожені почуття, відсутність контакту з власними почуттями, фіксація на якійсь одній емоції (образа, помста і т.д.) і невміння відволіктися від неї);
- нав'язливе мислення (вдавання до формально-логічного мислення,
- створення формули і підпорядкування всього цій формулі);
- дуалістичне мислення (так чи ні без нюансів)
- перфекціонізм;
- зовнішнє відчуття (спрямованість на інших);

- низька самооцінка внаслідок останнього;
- прагнення справити враження, створити враження, управляти враженнями, заснованими на почутті сорому;
- постійна тривожність і страх;
- ригідність;
- часті депресії і т.д.

Співзалежні змушені залежати від інших, щоб довести свою значимість. Їх головні цілі: визначити чого хочуть інші люди і дати їм те, чого вони хочуть. У цьому успіх співзалежних. Вони не уявляють собі життя наодинці з собою. Співзалежні намагаються маніпулювати і контролювати ситуацію. Вони намагаються зробити себе незамінними. Вони потребують того, щоб в них потребували. Часто беруть на себе роль мучеників, страждальців. Страждають заради того, щоб приховати проблему для блага людей. Співзалежних рятують аддиктів від покарання, приховують те, що відбувається, як ніби нічого не відбувається, тим самим позбавляючи аддикта будь-якої відповідальності за свою поведінку.

Поведінкові стратегії співзалежних осіб, що сприяє розвитку адитивного процесу:

- почуття надмірної лояльності до аддикту;
- бажання (щире) справитися з труднощами поведінки аддикта;
- своєрідне почуття відповідальності за те, що у когось розвинулася аддикция; (на інтуїтивному рівні співзалежні це розуміють, і в якійсь мірі вони праві);
- прагнення зберегти положення, враження про сім'ю в суспільстві, респектабельність, запобігти виникненню небезпечних ситуацій (загрозу погіршення соціального стану через аддикції одного з членів сім'ї);
- бажання не руйнувати сім'ю;
- бажання пом'якшити агресію аддикта;
- тиск інших людей (родичів, знайомих);
- уникнення допомоги ззовні (психологічної, медичної, і ін.);
- відсутність усвідомлення хвороби, характеру ситуації;
- підсвідоме бажання бути незамінним, необхідним для аддикта (це бажання може перетворюватися в бажання здійснювати контроль і владу).

Особистісна деградація залежних і спів залежних характеризується звуженням кола інтересів, загальним огрубінням особистості. У хворих пропадає інтерес до будь-яких подій їхнього життя, крім прийому наркотиків, алкоголю та інших речовин. Вони стають похмурими, нелюдимими, перестають проявляти увагу до близьких, байдуже ставляться до роботи, до життєвих радощів і прикрощів.

Для ефективного розпізнання людини з залежністю необхідно провести ряд діагностичних дій, які будуть підкріплюватися валідними методиками дослідження аддиктивної поведінки. Велика частина авторів, відповідно до того, що емоційна незахищеність, дефіцити і вади в області афективної регуляції (які виражаються як нездатність особи заспокоїти себе і здійснювати контроль над власними імпульсами), складають вирішальний психологічний фактор схильності. Аддиктивному хворому дуже важко приймати і виносити власні почуття; його самооцінку, тому виникаючі відносини з оточуючими і вміння турбуватися про себе не відрізняються надійністю і ґрунтовністю; в кінцевому підсумку, зловживання спиртним і наркотиками породжує велику кількість питань, що становлять справжню загрозу для життя. Безпосередньо з цієї причини міркування, що стосуються лікування таких пацієнтів, в першу чергу зобов'язані брати до уваги ступінь задоволеності дуже важливих для них потреб: в емоційному комфорті, безпеці та контролі.

По мірі дослідження психологічної феноменології адиктивної поведінки у безлічі авторів відбувається прогрес у поглядах на аддиктів, від тих, хто шукає насолоду гедоністів аж до доведених до відчаю людей, що займаються самолікуванням.

Список використаних джерел

1. Ahmed A. M Cognitive, Clinical, and Neural Aspects of Drug Addiction 2020. 329 p.
2. Вологдина П. Е. Исследование склонности к отклоняющемуся поведению. *Актуальные направления научных исследований: перспективы развития* : материалы V Междунар. науч.–практ. конф., г. Чебоксары, 23 апр. 2018 г. Чебоксары : ЦНС «Интерактив плюс», 2018. С. 100–102.
3. Каклюгин, Н. В. «Синтетическая» Россия: прогрессирующее самоубийство наркотизирующейся молодежи. Проблемы и перспективы. *Журнал «Медицина».* 2014. №4. С. 11–27.
4. Файзуллин, Р. Ш. Психологические особенности аддиктивной личности. *Молодой ученый*. Казань : ООО Изд-во «Молодой ученый», 2018. № 43 (229). С. 289–292.

Ільченко О.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Пелешенко О.В.,
старший викладач кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження проблеми емоційного вигорання визначається сучасним розвитком пандемії COVID-19. В даний час велика частина людей стикається з такою проблемою як емоційне вигорання. Даний синдром характеризується тим, що особистість працює таким чином, що у неї настає повне фізичне та емоційне виснаження всіх ресурсів. У стані емоційного вигорання, особистість відчуває себе виснаженою і втрачає інтерес через постійний стрес, який може бути пов'язаний з роботою, навчанням, стосунками або іншими аспектами життя.

Основними симптомами вигорання є постійна втома, проблеми зі сном, проблеми з апетитом, втрата концентрації уваги, почуття апатії, ізольованість, постійна дратівливість і песимізм. Такі симптоми характерні для початкової стадії виявлення синдрому. Надалі вони можуть розвиватися і призводити до більш серйозних наслідків, аж до депресії, яку надалі потрібно буде лікувати медикаментозно. На підставі робіт вчених можна зробити висновок, що емоційне вигорання визначається як негативний психологічний стан, який може проявлятися через фізичні, поведінкові та когнітивні симптоми, що негативно впливає на життєдіяльність людини і викликає важкі психічні розлади. Стрес – це неминуча частина життя, тому абсолютно кожна людина стикається з цим на різних етапах свого життя [5]. Однак, коли стрес виходить з під контролю та стає занадто важким, то він піддає ризику психічне здоров'я.

У зв'язку з останніми подіями пандемії COVID-19, більшість людей зазнало великий стрес, коли побоювалися за здоров'я близьких або ж переживали в очікуванні результату тесту на коронавірус. Через обов'язкову самоізоляцію, велика частина населення перейшла на віддалену роботу і навчання. В результаті чого кількість завдань не зменшилася, а

домашніх справ стало тільки більше. Для багатьох це може бути ще одним кроком до емоційного вигорання. Крім того, що емоційне вигорання може привести до таких наслідків як депресія, ще це може вплинути і на вживання спиртних напоїв, що може зруйнувати соціальне життя особистості. Пандемія та віддалена робота або ж навчання привносять додаткові фактори, що сприяють емоційному вигоранню такі як: побоювання, пов'язані з ризиком зараження вірусом, відсутність кордонів між роботою і сімейним життям, що приводить до нестачі неробочого часу, використання нових засобів зв'язку і подолання технічних труднощів, необхідність вирішення особистих і сімейних завдань паралельно з роботою [4].

Синдром емоційного вигорання наразі є достатньо поширеною реакцією організму у відповідь на тривалий вплив стресових чинників, що проявляється емоційним, розумовим та фізичним виснаженням. Найчастіше людина з синдромом емоційного вигорання починає вимикати власні емоції у відповідь на психотравмуючі впливи чи фактори, ці дії призводять до погіршення власної професійної діяльності [2].

Історія терміну «синдром емоційного вигорання» починається з 1974 року, коли американський психіатр H.J. Freundenberger вперше звернув увагу на цей феномен і описав його як «поразку, виснаження або зношення, що відбувається з людиною внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів і сил». Термін «професійне вигорання» з´явився у літературі з психології у 1974 році для характеристики психічного стану здорових людей, які інтенсивно спілкуються з пацієнтами, клієнтами і постійно перебувають в емоційно навантаженій атмосфері під час надання професійної допомоги [3]. Психологом К. Мавіас (1976 р.) оцінено даний стан організму як емоційне та фізичне виснаження з розвитком негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи, втратою співчуття та розуміння щодо клієнтів зі зняттям з себе відповідальності. За визначенням ВООЗ, синдром емоційного вигорання — це фізичне, емоційне, або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі, втомою, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин для отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізичної залежності та (у багатьох випадках) суїцидальної поведінки [5].

Дослідники писали, що даний синдром є «інфекційним» і має здатність поширення серед співробітників, і взаємодіючи на роботі з іншими людьми, зі своїми симптомами, можна за короткий час передати всім свій песимізм і відсутність бажання до виконання своєї роботи. Найбільше схильні до такого синдрому організації з високим рівнем стресу [5].

Дослідження опубліковані з 1974 по 1981 рік по синдрому вигорання в більшості не були підкріплені емпіричним матеріалом і статистичним аналізом даних, вони мали лише опис даного феномена.

В.В Бойко визначає ряд зовнішніх і внутрішніх чинників передумов, що провокують емоційне вигоряння [1]:

Група організаційних (зовнішніх чинників):

1. Хронічно напружена психоемоційна діяльність пов’язана з інтенсивним спілкуванням, точніше, із цілеспрямованим сприйняттям партнерів і дією на них.
2. Дестабілізуюча організація діяльності: нечітка організація та планування праці, нестача устаткування, погано структурована й розпливчаста інформація, наявність у ній «бюрократичного шуму» – дрібних подробиць, суперечностей, завищені норми контингенту, з якими пов’язана професійна діяльність.
3. Підвищена відповідальність за функції, що виконуються: представники масових професій зазвичай працюють у режимі зовнішнього та внутрішнього контролю.
4. Неблагополучна психологічна атмосфера професійної діяльності визначається двома основними обставинами – конфліктністю по вертикалі, у системі «керівник – підлеглий», і по горизонталі, у системі «колега-колега»

5. Психологічний важкий контингент, з яким має справу професіонал у сфері спілкування: у педагогів і вихователів це діти з аномаліями характеру, нервової системи або затримками психічного розвитку.

До внутрішніх чинників належать:

1. Схильність до емоційної ригідності: природно, емоційне вигоряння як засіб психологічного захисту виникає швидше в тих, хто є менш реактивним і сприйнятливим, емоційно стриманішим. Наприклад, формування симптомів «вигоряння» відбуватиметься повільніше в людей імпульсивних, яким притаманні рухомі нервові процеси. Підвищена вразливість і чутливість можуть повністю блокувати цей механізм психологічного захисту і не дозволять йому розвиватися.

2. Інтенсивна інтеріоризація (сприйняття та переживання) обставин професійної діяльності: це психологічне явище виникає в людей із підвищеною відповідальністю за доручену справу, виконувану роль. Зазвичай учителі через 11-16 років набувають енергозберігаючих стратегій виконання своєї професійної діяльності. Нерідко трапляється, що в роботі професіонала чергуються періоди інтенсивної інтеріоризації та психологічного захисту. Часом сприйняття несприятливих сторін діяльності загострюється, і тоді людина аж занадто болісно переживає стресові ситуації, конфлікти, помилки. Наприклад, педагог, який навчився спокійно реагувати на аномалії характерів підліткового віку, раптом «зривається» в спілкуванні з певною дитиною, обурений її нетактовними витівками і грубістю. Але трапляється й інше – той самий учитель розуміє, що необхідно виявити особливу увагу до учня і його родини, проте не в змозі зробити відповідні кроки. У цьому випадку емоційне вигоряння обернулося на байдужість і апатію.

3. Слабка мотивація емоційної віддачі в професійній діяльності: тут існують два аспекти. По перше, професіонал у сфері спілкування не вважає для себе за необхідне або чомусь зацікавлений проявляти співучасть і співпереживання суб'єкту своєї діяльності. Відповідний настрій стимулює не тільки емоційне вигоряння, але і його крайні форми – байдужість, душевна черствість. По – друге, людина не звикла, не навчилась винагороджувати себе за співпереживання та співучасть, що вона їх проявляє по відношенню до суб'єктів професійної діяльності. Систему самооцінювання вона підтримує іншими засобами – матеріальними або позиційними досягненнями. Альтруїстична емоційна віддача для такої людини нічого не значить, і вона не потребує її, не відчуває від неї задоволення. Природно, «вигоряти» такій людині просто й легко. Інша справа – особистість із альтруїстичними цінностями. Для неї важливо допомагати і співчувати іншим. Утрату емоційності в спілкуванні вона переживає як показник етичних утрат, як утрату людяності.

4. Етичні дефекти й дезорієнтація особистості: можливо, професіонал мав моральну ваду ще до того, як почав працювати з людьми, або набув цієї вади в процесі діяльності. Етичний дефект обумовлений нездатністю включати у взаємодію з діловими партнерами такі моральні категорії, як доброчесність, совість, чесність, пошана прав і чеснот іншої особистості. Етична дезорієнтація викликається іншими причинами – невмінням відрізняти добре від поганого, благо від шкоди, що наноситься іншій особі. Проте як у разі етичного дефекту, так і за наявності етичної дезорієнтації формування емоційного вигоряння полегшується. Збільшується вірогідність байдужості до суб'єкта діяльності й апатії до виконуваних обов'язків.

Емоційне вигорання повинне розглядатися як особливий стан особистості, що є наслідком професійних стресів. «Синдром вигорання» – складний психофізіологічний феномен, який визначається як емоційне, розумове і фізичне виснаження через тривале емоційне навантаження, що виражається в депресивному стані, почутті втоми і спустошеності, нестатку енергії і ентузіазму, втраті здатності бачити позитивні результати своєї праці, негативній установці відносно роботи і життя взагалі. Умови роботи викликають необхідність удосконалення її організації, управління, методів визначення ефективності

роботи. Необхідною умовою усунення дії нервово-психічного чинника в процесі роботи є не лише знання своїх обов'язків, рівномірність навантаження, але і чітка організація робочого місця на усіх етапах. Потрібно враховувати, що стомлює не стільки праця, скільки заклопотаність [1].

Таким чином, аналіз проблеми синдрому емоційного вигорання дозволяє стверджувати, що емоційне вигорання негативно позначається на особистості та діяльності, також в відносинах з партнерами, оскільки призводить до емоційної і особистісної відстороненості, незадоволеності собою, слідом за якими йде тривога, депресія, психосоматичні порушення, неадекватне емоційне реагування.

Список використаних джерел

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва : Филин, 1996. 472 с.

2. Борисова М. В. Психологические детерминанты феномена эмоционального выгорания у педагогов *Вопросы психологии*. 2005. № 2. С. 97–104.

3. Малец Л. Внимание: «выгорание». *Персонал*. 2000. № 2. С. 99–102.

4. Орел В. Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии: эмпирические исследования. *Психологический журнал*. Москва : Наука, 2001. № 1. С. 90–101.

5. Сидоров П. И. Синдром эмоционального выгорания. 2007. № 1(11). С. 129–139.

Ісаєнко Л.С.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Підлітковий вік називають перехідним тому, що у цей період відбувається перехід від дитинства до юності, від незрілості до зрілості. Ця особливість проявляється в фізичному, розумовому, моральному, соціальному та духовному розвитку особистості.

Підлітковий вік охоплює період від 11 – 12 до 14 – 15 років, що відповідає середньому шкільному вікові, тобто 5 – 9 класам сучасної школи. У цей період в особистості дитини відбуваються складні і суперечливі зміни, на підставі чого його ще називають важким, критичним, перехідним. Така оцінка зумовлена багатьма якісними змінами, які нерідко пов'язані з докорінним ламанням попередніх позицій, особливостей активності, інтересів і стосунків дитини. Відбуваються вони за порівняно короткий час, здебільшого бувають несподіваними і надають процесові розвитку стрибкоподібного, бурхливого характеру. Майже завжди ці зміни супроводжуються появою у підлітка суб'єктивних труднощів. Ускладнюється і його виховання, оскільки підліток не підкоряється ефективним щодо молодшого школяра впливам дорослих, у різних формах проявляє непослух, опір і протест (упертість, грубість, негативізм, замкненість).

Підлітковий вік характеризується швидким, нерівномірним ростом і розвитком організму. Відбувається ствердіння скелета, вдосконалюється м'язова система. Однак нерівномірність розвитку серця і кровоносних судин, а також посилена діяльність залоз внутрішньої секреції часто спричинюють тимчасові розлади кровообігу, підвищення тиску,

напруження серцевої діяльності, посилення збудливості дітей, що виражається у нервозності, швидкій втомі, запамороченнях і підвищеному серцебитті. Нервова система підлітка ще не зовсім готова витримати сильні, тривалі подразники, часто перебуває під їх впливом у стані загальмованості або сильного збудження.

У намаганнях пояснити суттєві анатомо-фізіологічні зміни в організмі підлітка сформувалися різноманітні теорії про біологічну зумовленість його особливостей. Автор першої фундаментальної праці про підлітковий період, американський психолог Гренвіл-Стенлі Холл (1844 – 1924), осмислюючи багатий і різноманітний матеріал спостережень, висунув теорію рекапітуляції, згідно з якою розвиток індивіда схематично відтворює та повторює історію людського роду, виявляючись у генетично запрограмованій послідовній зміні спадково зумовлених форм поведінки, почуттів і соціальних інстинктів. Особливості підліткового віку С. Холл асоціював із бурхливою перехідною епохою, «коли наші пращури вели кочове життя, билися, полювали, доглядали вогнище, блукали на волі, шукали пригод».

Психологічні особливості підлітків науковці пояснювали фактом статевого дозрівання, яке є домінантою розвитку в цьому віці, вважаючи кризи неминучими, біогенетично зумовленими. За таких умов найраціональнішими, за переконаннями С. Холла, є методи пасивної педагогіки, оскільки втручання в розвиток підлітка для того, щоб змінити, виправити його, є недоцільними і шкідливими, бо не можна змінити природу.

У дослідженні підліткового віку важливо, на думку Л. Виготського, виокремити основне новоутворення у психіці підлітка, з'ясувати соціальну ситуацію його розвитку, яка у кожному віці передбачає неповторну систему стосунків дитини і середовища. А суть кризи перехідного віку полягає у перебудові цієї системи. Психологічний зміст підліткової кризи пов'язаний з виникненням почуття дорослості, розвитком самосвідомості, ставлення до себе як до дорослої особистості, до своїх нових можливостей і здібностей. Підліткам властиві прагнення до ідеалів, максималізм, значні фізіологічні зміни [4, 6].

Отже, враховуючи різні теорії, можна стверджувати, що особливості проявів і перебігу підліткового періоду залежать від конкретних соціальних обставин життя і розвитку підлітка, його соціальної позиції у світі дорослих. Вирішальна роль у його психічному розвитку належить передусім системі соціальних відносин (відносин із навколишнім світом). Біологічний чинник впливає на підлітка опосередковано – через соціальні стосунки з оточенням.

Особистість є складним феноменом, про що свідчить наявність величезної кількості визначень цього поняття і майже півсотні теорій особистості. Основними атрибутами особистості вважаються її риси, якості, властивості та форми поведінки. У свою чергу форми поведінки визначаються взаємодією внутрішніх суб'єктивно – психологічних властивостей особистості і зовнішніх факторів – соціальне оточення, особливості ситуації, в яких перебуває особистість. Такий підхід до особистості реалізований інтеракціоністських теоріях. На відміну від них, психодинамічні теорії пояснюють поведінку особистості її психологічними характеристиками, а соціодинамічні – основною детермінантою поведінки вважають зовнішні ситуації [1, 3].

Згідно з визначенням Г. Олпорта, особистість – це індивідуально своєрідна сукупність психофізіологічних систем – рис особистості, які формуються прижиттєво і якими визначаються своєрідні для даної людини мислення та поведінка. Г. Олпорт вважав особистість відкритою системою, розвиток якої відбувається у взаємодії з іншими людьми, і цей розвиток є формою існування особистості. У. Мейшел розробив концепцію, згідно з якою особистісними факторами, що разом з ситуацією визначають поведінку людини, є:

- здатність самостійно діяти незалежно від ситуації;
- когнітивні стратегії – способи сприйняття і оцінки ситуації, вибору форм поведінки в ній;
- очікування – оцінка можливих наслідків тих чи інших поступків у даній ситуації;

- цінності – те, що має для людини значення і сенс;
- плани поведінки та способи її суб'єктивної регуляції [2].

Згідно з концепцією українського психолога Г.С. Костюка, індивід стає суспільною істотою, особистістю по мірі того, як у нього формуються свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, здатність брати участь у житті суспільства, виконувати соціальні функції. Об'єктивна соціальна сутність особистості реалізується суб'єктивними психічними засобами. Психічні властивості особистості перебувають у складній залежності і взаємозв'язках з її діяльністю. Якості особистості в процесі діяльності зазнають змін і стають компонентами структури особистості, тобто стійкої і динамічної системи психічних властивостей.

Отже, поняття «особистість» включає в себе характеристику людини з позицій її суспільної діяльності і тих провідних мотивів, якими вона керується у своїх вчинках.

Особистість – це людина як носій свідомості, тобто суб'єкт пізнання, переживання, відношення і активного перетворення навколишнього світу. Суть особистості визначається її ставленням до навколишнього світу, суспільного буття, інших людей і самої себе. Способом існування особистості є її розвиток, а діяльність, у тому числі й трудова, – важливим фактором цього розвитку. Це означає, що особистість проявляється і розвивається в діяльності. Особистість розглядається як інтегральна цілісність біогенних, соціогенних та психогенних елементів. Водночас особистість є індивідуальною сукупністю рис, які зумовлюють стиль мислення, переживань і поведінки кожної людини [7].

В основі особистості лежить її структура – зв'язок і взаємодія порівняно стійких компонентів (сторін). Формування особистості здійснюється як розгортання цілісної органічної системи, в якій кожна сторона передбачає іншу і зумовлюється цілісною системою. У результаті формується особливий тип системних відношень в середині цілісної психологічної організації особистості. Однак структура особистості набуває гармонії не на основі пропорційного розвитку всіх її сторін, а в результаті максимального розвитку здібностей, які створюють домінуючу спрямованість людини в діяльності. Під формуванням особистості розуміють сукупність прийомів і способів впливу на індивіда з метою створення у нього системи певних соціальних цінностей, світогляду, концепції життя, соціально – психологічних якостей і складу мислення. Особистість формується завдяки предметній діяльності і спілкуванню з іншими людьми. Тому соціальна сутність є її основним атрибутом. Сутнісною характеристикою особистістю є її комунікативна природа. Потреба у спілкуванні виступає як певне психологічне утворення, як явище внутрішнього суб'єктивного світу особистості. Входячи в систему потреб, воно стає внутрішнім фактором активності і розвитку людини. Потреба у спілкуванні, характер спілкування накладають відбиток на формування цілісних структур психологічної організації особистості, її ціннісних орієнтацій і форм діяльності.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва : Прогресс, 1986. 422 с.

2. Васютинський В. О. Особливості статеворольового самовизначення хлопчиків-підлітків із неповної сім'ї. Київ : Освіта, 1991. 135 с.

3. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Москва : Ось - 89, 1999. 344 с.

4.. Гайда В.К., Захаров В. П. Психологическое тестирование : учеб. пособ. Л. : БРЕШ, 1982. 101 с.

5. Глуханюк Н. С. Практикум по психодиагностике: учеб. пособ. Воронеж : МОДЭК, 2005. 216 с.

6. Словарь практического психолога / под ред. С. Ю. Головина Минск : Харвест, 1998. 648 с.

7. Городнова Н. М. Статеворольова соціалізація підлітків в сучасній школі: Неперервна професійна освіта: теорія і практика Київ : Зоря, 2001. 322 с.

Ковальова М.А.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля,
Україна, м. Сєвєродонецьк

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Однією з основних функцій особистості – творче освоєння громадського досвіду і включення людини в систему суспільних відносин. Всі сторони особистості виявляються тільки в діяльності і у відносинах з іншими людьми. Особистість існує, виявляється і формується в діяльності і спілкуванні. Звідси і найважливіша характеристика особистості – соціальний стан людини, яке всіма своїми проявами пов'язане з життям оточуючих людей.

Важливо, що реалізація і розвиток її потенціалу істотно залежить від того, в які зв'язки з іншими людьми і яким чином ця особистість включається. У спільній діяльності вступають в силу такі фактори, як змагання і співробітництво (як різновиду досягнення кращого результату). Змагання виконує роль своєрідного "каталізатора" розвитку здібностей, а співпраця (оскільки воно передбачає розподіл функцій) здійснює істотний вплив на спеціалізацію здібностей різних учасників спільної діяльності [1].

В. Ф. Сафін вважає, що стрижневою характеристикою особистості є її самовизначення: "самовизначення особистості по відношенню до її соціальної активності та громадянської зрілості виступає щодо них в якості самостійного функціонально-процесуального ядра, яке володіє здатністю попереджати реальну поведінку особистості і організовувати її поведінку".

Особистісне самовизначення – це необхідність знайти власну індивідуальність, одна з найважливіших завдань для будь-якої людини. Особистість повинна усвідомити свою індивідуальність, унікальність, співвіднести свої можливості і бажання і зіставити їх з умовами навколишнього світу. В результаті людина повинна вибрати основні напрямки духовного і особистісного зростання [2, 4].

Зростання рівня організації особистості обов'язково веде до зміни життєвої мети, поставленої людиною. Будь-який рівень вищого порядку (якості) знаходить свій вияв у самовизначенні людини. Важливою соціально-психологічної закономірністю розвитку особистості є те, що особистість є носієм і виразником суспільного і колегіального інтересів. Але вона може бути їх свідомим суб'єктом лише на певному рівні соціальної зрілості, коли особистість самовизначилася і в зв'язку з цим удосконалює свою активність і підвищує відповідальність.

Самовизначення – необхідний етап в процесі становлення особистості. Крім того, без нього людина не може самореалізуватися. Адже не розуміючи свого призначення, неможливо чогось добиватися, показувати себе і застосовувати свої вміння та знання. Знайшовши своє місце в житті, людина стає успішним і щасливим, чітко знає свої потреби і намагається їх задовольнити. І до цього необхідно прагнути.

Розвиток самовизначення може займати багато часу. Щоб прискорити процес необхідно навчитися розбиратися в собі, в своїх потребах і можливостях, в емоціях і

відносинах, у взаємодіях з навколишнім світом. Для цього необхідно розвивати мислення. Якщо людина правильно мислить, володіє усвідомленістю, він може правильно ставити цілі і розуміти свої потреби і бажання.

Самовизначення має тісний зв'язок з життєвою, зокрема соціальною позицією особистості людини.

Відповідно до основними сферами життєдіяльності в структурі самовизначення можна виділити його відносно самостійні різновиди: соціальне, професійне, суспільно-політичне, сімейне, в сфері спілкування. Центральним тут є соціальне самовизначення – інтеграція молоді в основні компоненти соціальної структури суспільства. Соціальне самовизначення безпосередньо пов'язано з вибором професії, результатом якого є не тільки отримана професія, а й новий трудовий колектив, в який вступає молодь. Отже, соціальне самовизначення включає у себе життєве самовизначення [3, 5].

В. І. Журавльов, аналізуючи розвиток особистості школярів, використовує таке поняття життєвого самовизначення: "Процес змін суспільного стану виховання на межі шкільного і після шкільного періоду, які регулюються педагогічними і соціальними чинниками, процес, який характеризується певними ознаками.". Як бачимо, життєве самовизначення учнівської молоді, характеризується переважно його професійною спрямованістю, яка пов'язана з метою стати кваліфікованим працівником і вийти з ситуації "неповноцінності" як члена суспільства.

Соціальне ж самовизначення характеризує людину як особистість. Цим і визначається індивідуальність, цінність, професійна орієнтація тощо. Людина прагне зробити правильний життєвий вибір, і в той же час впливати на процеси життєдіяльності суспільства на певному рівні своєї компетенції, відчувати на собі вплив суспільства.

Самовизначення особистості науковці розглядають з точки зору впливу на його розвиток різноманітних соціальних факторів. Сукупність таких факторів і утворює умовне простір (навчально-виховне середовище), в якому і має можливість ефективно реалізуватися самовизначення особистості. Критеріальними ознаками самовизначення особистості студента є освітній і життєве самовизначення.

І. Кант виділив три принципи, завдяки яким людина є тим, чим він є – соціальною істотою. Ці принципи Кант називає попередніми досвіду (а не випливають із досвіду). По суті ж, мова йде все про тих ж ідеалізація. Перший принцип – закономірність, завдяки цим принципом існують наука (як система знань про природу), теорія і істина (дивіться перший рядок). Другий принцип – доцільність; мається на увазі, що все, що існує в світі інтерпретується людиною або до його задоволенню, або до незадоволення. Чи не мав би людина принципом доцільності, не було б мистецтва, естетичних суджень, ідеалу краси. Третій принцип – остаточна мета. Якби не було її, то було відсутнє б уявлення про свободу, про сенс практичних дій, а сенс цей – добро (дивіться всю третій рядок). вільним є лише людина, здатна діяти відповідно до загальними цілями [4].

Самовизначення з'являється як процес усвідомленого співвідношення зазначених образів з установкою на приведення образів у відповідність характеру за рахунок підстроювання або одного образу під інший, або ж навпаки. Саме маніпуляції з "Я" здійснює самовизначення, бере на себе відповідальність за процес і результат, вносить збереження в отриманий результат, а потім здійснює і побудова поведінки, яке відповідає результату самовизначення. Це "Я" передбачає цілеспрямовану організацію людини і підпорядкування вимогам норми, а також корекцію поведінки під норму або реагування на зміну в ситуації.

Отже, для того, щоб в освітній діяльності здійснювати цивілізаційну самоорганізацію, самовизначення, само відношення, самокорекцію тощо, необхідно випереджаючи формувати цивілізаційну "самість" особистості.

Список використаних джерел

1. Анисимов О. С. Методология и духовное развитие в XXI веке. Москва, 2008. 45 с.
2. Журавлев В. И. Вопросы жизненного самоопределения выпускников средней школы. Ростов-на-Дону, 1972. 206 с.
3. Журавлев В. И. Вопросы жизненного самоопределения выпускников средней школы. Ростов-на-Дону, 1972. 245 с.
4. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості вчителя: фактори формування. Київ : Вища школа, 2008. 240 с.
5. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности : уч. пособ. Свердловск : Свердл. пед. ин-т., 1986. 142 с.

Кривогуз К.А.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК У ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

Період ранньої юності – охоплює вікові межі від 15 до 18 років. У цьому віці фізичний розвиток протікає відносно спокійно і рівномірно, оскільки завершується характерний для підліткового віку період бурхливого і нерівномірного фізичного розвитку. Особа досягає фізичної зрілості і їх фізичний розвиток наприкінці віку мало чим відрізняється від фізичного розвитку дорослого. У цьому віці помітно сповільнюються темпи росту тіла у довжину. Фізичні якості набувають стабільності. Помітно нарощується м'язова сила і працездатність, збільшується об'єм грудної клітки завершується окостеніння кістяку, трубчастих кісток. Відбувається функціональний розвиток всіх органів. Зникає характерна для підліткового віку невідповідність між темпами росту серця і кровоносних судин. Врівноважується кров'яний тиск, узгоджується робота залоз внутрішньої секреції. У даному періоді відбувається значні зміни у розвитку нервової системи і особливо головного мозку. Ці зміни впливають не стільки у збільшенні ваги мозку, яка в цей віковий період зростає незначним чином, а в ускладненні внутрішньої будови мозку [4].

У період ранньої юності виникають і когнітивні, й особистісні передумови формування світогляду. Саме у цьому віці юнаки в перше намагаються усвідомити вічні проблеми життя і, насамперед, усвідомити вічні проблеми життя і сенс буття. Цей етап називається етапом юнацького філософствування, але пов'язаний він з необхідністю знайти своє місце у майбутньому самостійному житті [1].

У ранній юності відбувається прогресивний розвиток теоретичного мислення (учні виявляють логічне мислення, здатність займатися теоретичними міркуваннями та самоаналізом). Їх інтелект формується як цілісна структура. Розвиток мислення старшокласників. Центром когнітивного розвитку є становлення словесно-логічного мислення. У цьому віці вони переходять до вищих рівнів абстрактного мислення, здатні усвідомлено оволодівати логічними операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, абстрагуванням, конкретизацією, узагальненням) [2].

Розвиток пізнавальної сфери відбувається і за рахунок удосконалення їх здатності до цілеспрямованого зосередження уваги на певних об'єктах і явищах, а також переборювання

впливу чинників, які відволікають її. Усе це є свідченням розвитку концентрації уваги. Учні цілком свідомо розподіляють і переключають увагу. Прогрес цих властивостей уваги пов'язаний з розвитком логічного мислення.

Нові інтелектуальні можливості, які виникають в ранній юності, розширюють горизонти самосвідомості молодої людини. Розвиток самосвідомості в цьому віці настільки яскравий та наочний, що дослідники різних психологічних напрямків мають єдину позицію в оцінці його значення для формування особистості [5].

Завдяки розвитку мислення в ранній юності відбуваються якісні зміни у розвитку мовлення. Здійснюється перехід від розгорнутого до стислого внутрішнього мовлення. Учні опановують норми літературної мови, прагнуть до вдосконалення мовлення, зокрема виразності і точності, лаконічності у висловлюванні думки. Окремі з них пишуть вірші, ведуть щоденники.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : уч. пособ. Москва : Академ, проект, 2001. 704 с.

2. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, В. Огороднійчук та ін. Вікова і педагогічна психологія , :навч. посіб. 2-ге вид., допов. Київ : Каравела, 2009. 400 с.

3. Возрастная и педагогическая психология / под ред. М. В. Гамезо. Москва : Просвещение, 2004. 256 с.

4. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 1998. 89 с.

5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості : підручник. Київ : Знання, 1989. 608 с.

Куліш О.С.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У сучасному світі проблема психологічного розвитку особистості дитини в умовах будь-якого освітнього середовища досить важлива. Нова українська школа передбачає створення комфортних умов для навчання школярів, у яких буде приємно навчатись, розвиватись і яка даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті. Створення такого навчального середовища значно покращить рівень освіти в Україні.

Нова українська школа була впроваджена в освітній процес з 2018 – 2019 року. Основною метою такої школи є різнобічний розвиток особистості дитини, її самовдосконалення, формування самооцінки, комунікативних навичок, адаптації до навколишнього середовища.

Початок навчання у школі є визначним моментом у житті дитини. Адже дитина змінює своє коло спілкування, на зовсім нових, незнайомих для неї людей. Безтурботне та безпечне середовище дитини змінюється світом, який повний правил, обмежень та

обов'язків, таких як: режим відвідування школи, нові правила поведінки, праця, яка триває певний проміжок часу та виконання вказівок вчителя [3].

Основами педагогіки Нової української школи є твердження про те що кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливості. Основна місія Нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між вчителем учнем і батьками [2].

Молодший шкільний вік характеризується постійною активністю особистості дитини, прагненням дізнатися багато нового, знайти нові знайомства. Основні методи Нової української школи засновані на співпраці. За допомогою таких методів учні залучаються до спільної діяльності, що сприятиме покращенню рівню соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

У навчанні мають бути враховані індивідуальні особливості психологічного, розумового та фізіологічного розвитку дитини. Важливим аспектом є психологічний розвиток особистості, дітей навчатимуть справлятися зі стресом та напругою, задачі мають вирішуватись не за допомогою критики або вказуванні на помилки, а з дотриманням особистісного простору дитини, психологічного комфорту та повагою.

Особливостями початкової освіти є її розділення на 2 цикли:

Перший цикл – адаптація дитини до шкільного життя. Він передбачає виконання навчальних завдань час яких, буде визначатися відповідно до індивідуальних особливостей дітей. Навчання у Новій українській школі буде відбуватись через діяльність, ігровими методами.

Другий цикл – навчання. Він передбачає формування в дітей почуття відповідальності та самостійності. Важливим є використання методів, які вчать дитину робити самостійний вибір та закріплювати теоретичну інформації практичними навичками.

Оцінювання учнів Нової української школи відбувається відповідно до аналізу індивідуального прогресу дитини і плануванню її індивідуального темпу навчання, а не ранжуванню всіх учнів [1].

У Новій школі заохочується інклюзивна освіта. Для учнів з особливими потребами в майбутньому буде створено умови для навчання спільно з однолітками. Для таких дітей буде запроваджено індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання [1].

Основна модель освіти Нової української школи – особистісно орієнтована. Це означає, що школа максимально враховує права дитини, її інтереси, здібності та потреби, реалізуючи принцип – «дитиноцентрований». Основними напрямки роботи педагога є вирішення комунікативних(спільна мова з батьками, вчителями, друзями, робота у групах) та творчих (розвиток креативності та творчих здібностей особистості) завдань [4].

Отже, Нова українська школа − це джерело психологічного комфорту для особистості дитини. В умовах такого навчання дитина не відчуває тиск з боку вчителя, або своїх однолітків, має право на вибір, цікаво проводить час та не відчуває напруження після того як поглинає дуже велику кількість інформації.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування української школи. за заг. ред . М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с.

2. Нова українська школа : порадник для вчителя: за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

3. Психологія розвитку та формування особистості дитини : реком. бібліогр. покажч. / уклад. : Т. І. Неудачина ; відп. ред. О. Г. Коробкіна Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека. Харків : ХНПУ, 2018. 76 с.

4. Сидоренко В. В. Реформування системи підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. С. 148–153.

Леліва В.С.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

РОЗВИТОК ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У підлітковому та юнацькому віці активно відбувається процес когнітивного розвитку. Підлітковий вік є першим перехідним періодом від дитинства до зрілості. Якісні зміни, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості підлітка (інтенсивний, нерівномірний розвиток і ріст організму, особистісні новоутворення та ін.), породжують новий рівень його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими.

Проблема дослідження визначається процесами розвитку пізнавальних процесів у підлітковому віці, набуваючи таких характеристик, які роблять їх досконалими та гнучкими. Особливо помітним у ці роки є зростання свідомості та впевненості у собі дітей, що представляє значне розширення зони свідомості та поглиблення знань про себе, про людей та про навколишній світ. З'являються нові види діяльності, старі змінюються, починається новий рівень розумового розвитку.

Психічні когнітивні процеси – загальна назва відчуттів, сприймань, уявлень, уваги, пам'яті, мислення, уяви, мови. Всі вони беруть участь у пізнанні дійсності та регуляції діяльності, у формуванні знань, умінь і навичок особистості. Орієнтація в навколишньому середовищі та практичне використання засобів діяльності засновані на роботі психічних пізнавальних процесів, особливо мислення.

Саме когнітивні психічні процеси різної складності забезпечують отримання підлітком знань про навколишній світ та про себе. Нормальне функціонування пізнавальних процесів суттєво сприяє ефективності навчальної та професійної діяльності людини [3]. Психічні когнітивні процеси взаємопов'язані: якби не було пам'яті, не було б уявлення та уяви. Розуміння інформації допомагає запам'ятати, увага утримується в когнітивних процесах і підвищує їх ефективність: відчуття стають чіткішими, сприйняття точніше, пам'ять і мислення покращуються.

Процес пізнавальних розвитку в підлітковому віці залежить від декількох факторів. З одного боку, в середніх класах школи з кожного предмета дається система наукових понять, навчальний матеріал об'єднаний в класи, родові категорії з видовими особливостями, і сувора наукова логіка визначає розвиток всіх психічних функцій [1]. З іншого боку, демонстрація дорослості проявляється як критичне ставлення до школи. Багато предметів підліток вважає непотрібними, а багато завдань дурними, які не варто виконувати.

Розвиток пізнавальних процесів у підлітків має дві сторони – кількісну і якісну.

- Кількісні зміни проявляються в тому, що підліток вирішує інтелектуальні завдання значно легше, швидше і ефективніше, ніж дитина молодшого шкільного віку.
- Якісні зміни, перш за все, характеризують зрушення в структурі розумових процесів: важливо не те які завдання вирішує людина, а яким чином він це робить [2].

У підлітків якісно змінюється зміст навчальної діяльності, яка поєднує в собі як внутрішні пізнавальні мотиви, засвоєння знань в рамках, мають смислову цінність навчальних предметів, так і широкі соціальні та вузькоособисті зовнішні мотиви. Змінився характер навчальної мотивації зазначив Л.Д. Столяренко: "сама навчальна діяльність є для старшокласника засобом реалізації життєвих планів майбутнього" [4].

Розвиток сприйняття пов'язане з інтелектуалізацією всього чуттєвого пізнання. Школяру тепер треба не просто бачити наочний матеріал, але і розібратися в кресленні, схемою, малюнку, виділити існуючі в них залежності. "Необхідна установка на роздуми в процесі сприйняття, визначення причинно-наслідкових зв'язків. Підлітки часто зневажливо ставляться до наочного матеріалу, не вміють з ним працювати. Труднощі у вирішенні завдань з фізики, хімії пов'язані з невмінням побачити в них конкретне вираження закону, правила, теореми . У підлітків ще тільки складаються нові відносини між абстрактним і конкретним, загальним і його різноманітними проявами. "Однак під впливом учителя міркування все більше включаються в процес сприйняття [5].

Розвиток пам'яті також пов'язано з інтелектуалізацією цього процесу. Якщо у молодших школярів мислення діє через пам'ять, на основі конкретних прикладів, то у підлітків пам'ять – через мислення, тобто запам'ятовування на основі обмірковування.

Розвиток уваги пов'язаний з особливістю навчального матеріалу. При поясненні теореми, правила, закону необхідно сконцентруватися. При найменшому відволіканні втрачається хід думок. Кожен момент пояснення вимагає утримання логіки попередніх міркувань, тільки тоді буде зрозуміло все доказ. Показником розвитку буде вміння тривалий час утримувати увагу на абстрактному, логічно організованому матеріалі, вміння подумки активно включатися в пояснення, стежити за логікою докази, відзначати для себе його основні моменти. Увага стає активним. Але цим опановують не всі учні. І навіть самі уважні здатні концентруватися не більше 15-20 хвилин.

Підлітковий вік відносять до числа перехідних і критичних періодів онтогенезу. Цей особливий статус віку пов'язаний зі зміною соціальної ситуації розвитку підлітків – їх прагнення долучитися до світу дорослих.

Під впливом навчально-виховної діяльності пізнавальні процеси в підлітковому віці продовжують свій подальший розвиток: удосконалюються процеси пам'яті, мислення, сприйняття, уяви, уваги.

Список використаних джерел

1. Анн Л. М. Психологический тренинг с подростками. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 10 с.
2. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. Москва : Аспект-Пресс, 1998. 183 с.
3. Реан А. А. Психология подростка. Москва : Наука, 2003. 69 с.
4. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология. Ростов на Дону : Сфера, 2008. 178 с.

Лифенко Р.М.,
студент спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;

Сербін Ю.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ

Студентство в якості окремої вікової та соціально-психологічної категорії виділено в науці відносно нещодавно – в 1960-х роках Ленінградською психологічною школою під керівництвом Б.Г. Ананьєва при дослідженні психофізіологічних функцій дорослих людей. Як вікова категорія, студентство співвідноситься з етапами розвитку дорослої людини, представляючи собою «перехідну фазу від дозрівання до зрілості», і визначається як пізня юність – рання дорослість (18-25 років) [1].

Студентський вік – це вік формування власних поглядів і відносин. Саме в цьому тепер виражається самостійність студента. Прагнення до самостійності, однак, не виключає потреби в спілкуванні з дорослими. Подібна потреба пояснюється зростаючими проблемами самосвідомості і самовизначення, вирішити які молодій людині буває важко. Збільшений рівень самосвідомості і сприяє розвитку рівня вимог молодих людей до оточуючих людей і до самих себе. Вони стають більш критичними і самокритичними, висувають вимоги вищого порядку до морального вигляду дорослого і однолітка. У дослідженнях, присвячених студентському віку, відзначається суперечливість внутрішнього світу, складність знаходження своєї самобутності і формування неповторної, творчої індивідуальності. Юність також пора самоаналізу і самооцінок. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального «Я» з реальним. Але ідеальне «Я» ще не вивірено і може бути випадковим, а реальне «Я» ще всебічно не оцінено самою особистістю. Це об'єктивна суперечність в розвитку особистості молодої людини може викликати у нього внутрішню невпевненість в собі і супроводжується іноді зовнішньою агресивністю, розбещеністю або відчуттям незрозумілості. У цей момент дуже важлива підтримка значущого дорослого [2].

Деякі особливості психіки студентського віку визначаються відкритістю таких питань, як суспільне становище і статус. Визначення свого місця в світі дорослих людей передбачає особистісне і соціальне самовизначення. Студентський вік характерний і розвитком так званої «економічної активності», яка включає в себе розуміння самостійної виробничої діяльності, початок трудового життя і підготовку до створення власної сім'ї [3].

В якості загальнопсихічного розвитку студентство є періодом інтенсивної соціалізації людини, розвитку вищих психічних функцій, становлення всієї інтелектуальної системи і особистості в цілому.

В. Д. Небиліцин та інші автори відзначають, що серед нейрофізіологічних особливостей, які пов'язані з розвитком центральної нервової системи людини в пізній юності, найважливішими є такі:

- Найменший латентний (прихований) період реакцій на будь-який зовнішній вплив подразника (включаючи й словесний сигнал), тобто якнайшвидше реагування на нього.
- Оптимум абсолютної і розпізнавальної чутливості всіх аналізаторів.
- Найбільша пластичність кори головного мозку і висока гнучкість в освіті складних психомоторних та інших навичок.
- Найбільший обсяг оперативної (короткочасної) пам'яті (активна розумова діяльність сприяє вищим показниками пам'яті).
- Високі показники уваги.

- Оптимум розвитку інтелектуальних функцій (якщо взяти логічну здатність двадцятирічної людини за еталон, то в 30 років вона буде дорівнювати 96%, в 40 років – 87%, в 50 років – 80%, а в 60 років – 75% від еталону).

- Найвища швидкість рішення вербально-логічних задач.

- Інтенсивний розвиток усіх видів почуттів, підвищена емоційна чутливість (подразливість) до різних обставин навколишнього життя.

Студентський вік передбачає наявність і використання здібностей, які дозволяють успішно оволодіти системою знань і умінь. Тут характерна залежність інтелектуальних здібностей від розвитку психічних здібностей, зокрема уваги, пам'яті, уяви та мислення. При цьому необхідно зазначити, що на початковому етапі навчання не всі молоді люди успішно освоюють програму навчання і виховання у закладі вищої освіти. І пов'язано це не з тим рівнем підготовки в середній школі, яку вони отримали. У наявності такий факт, як несформованість готовності до навчання, невміння проявляти самостійність, вміти довільно контролювати свою поведінку і діяльність, оцінювати себе і оточуючих людей, вміти правильно розподіляти свій час, тощо [4].

В цілому, пізнавальна активність, виступаючи як найважливіший фактор розвитку студентської молоді, характеризується потребою в розширенні загального кругозору, підвищення інтелектуального рівня.

Таким чином, тільки з огляду на вікові особливості молодої людини, можемо ефективно розвинути пізнавальну активність. Останнє – один з провідних механізмів, що забезпечують надалі високий рівень самостійності і відповідальності студента [5].

Психологічний розвиток та становлення студентства має свої періоди підйому і спаду, що обумовлено певними протиріччями, самовираженням, активною життєвою позицією.

Студентський вік – це також період романтики, життєвого оптимізму, активної соціальної позиції. З молоддю завжди пов'язують надію на соціальний прогрес, краще майбутнє суспільства.

Список використаних джерел

1. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. 736 с.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология : уч. для студ. по пед. и психол. направ. и спец. Москва : Логос, 2000. 384 с.
3. Ананьев Б. Г. К психофизиологии студентческого возраста / под ред. Б. Г. Ананьева, Н. В. Кузьминой. Л. : ЛДУ, 1974. Вып. 2. С. 3–15.
4. Виготський Л. С. Собр. соч. в 6 т. / под ред. А. М. Матюшкина. Москва : Педагогіка, 1982–1984. Т. 3. 673 с.
5. . Никитин В. А. Начала социальной педагогики : уч. пособие. Москва : Флинта, 1999. 72 с.

Луцюк А.С.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Віхляєва Я.Є.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Одне із головних завдань освітньо-виховного процесу у школі є формування самостійної, творчо мислячої особистості учня початкової школи та розвиток його здібностей, творчих зокрема. У Державному стандарті початкової загальної освіти вказано, що формування творчих здібностей молодших школярів реалізується при вивченні всіх навчальних дисциплін.

Зміни, пов'язані з освітньою реформою, спрямовані на забезпечення психологічних умов, які включають розвиток креативності в школярів, які можуть особисто ухвалювати рішення та пристосовуватися до змін сьогодення, знаходити вихід із непередбачуваних, іноді досить складних життєвих ситуацій.

Проблема розвитку креативного потенціалу особистості в молодшому шкільному віці набула в останні роки яскраво виявленої соціальної значущості.

Питання творчості, творчих здібностей і творчої діяльності завжди були й залишаються в центрі уваги багатьох учених як вітчизняних, так і зарубіжних наукових шкіл. Такі видатні постаті педагогічної науки як П. Блонський, О. Духнович, Я. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. працювали над проблемою розвитку творчих здібностей особистості. У дослідженнях зарубіжних науковців проаналізовано різні аспекти проблеми творчих здібностей: їх природу, компонентний склад, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування (Дж. Гілфорд, О. Матюшкін, Е. Торранс, С. Рубінштейн та ін.). Більшість з цих питань досі залишаються дискусійними.

Узагальнюючи різні підходи до розуміння творчості можна розглядати творчість на рівні трьох складових: особистісної, процесуальної та результативної. В особистісному контексті творчість розглядається як властивість індивіда, процес реалізації його творчих сил, спосіб його самоствердження, при якому здійснюється самоспоглядання, самореалізація та саморозвиток.

Творчість – це вища форма активної самостійної діяльності людини. Вона включає спостережливість, запам'ятовування істотного, вольову напругу, глибоку увагу, емоційний підйом, натхнення. Значне місце в творчому процесі займає креативна діяльність як співвідношення пізнавальних та емоційно-вольових психічних процесів особистості. З процесуальної точки зору творчість інтерпретується як процес діяльності, коли її критерієм виступає суб'єктивна новизна, а не суспільна значущість і абсолютна новизна.

З суб'єктивної точки зору, творчість визначається внутрішніми процесами, навіть якщо її кінцевий продукт не має необхідної соціальної цінності і новизни. Результативна складова творчості – це діяльність, що породжує щось якісно нове і таке, що відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Це об'єктивна сторона творчості, яка визначається її кінцевим продуктом – науковим відкриттям, новизною наукового дослідження, винаходом, раціоналізацією, створенням художнього твору та ін. [6].

В психологічному трактуванні творчості можна виокремити три основних підходи: біологічний, когнітивний, особистісний. Представники біологічного підходу (Е. Торндайк та ін.) розглядають творчість людини у контексті ментальних навичок головного мозку.

Тобто, творчість зумовлена цілісністю роботи обох півкуль головного мозку з переважаючим значенням правої півкулі, яка відповідає за образне мислення, тоді як ліва – за логічне. До біологічного підходу також відносяться розробки, спрямовані на виявлення залежності творчого потенціалу від показників темпераменту [3].

Зміни в сучасній Україні вимагають підготовки конкурентоспроможного молодого покоління, здатного до навчання впродовж життя, до самовдосконалення, саморозвитку, покоління, яке володіє критичним, самостійним та творчим мисленням, вміє ставити цілі та досягати їх, конструктивно спілкуватись та працювати в команді. На жаль, українська школа до сьогодні не готувала молодих людей до самостійного та успішного життя, не розвивала ряд необхідних у сучасному світі умінь. Школярі як і десять, двадцять років тому, заучують

велику кількість інформації, об'єм якої дуже швидко збільшується, а сама вона застаріває та забувається [5].

Тому враховуючи вимоги сьогодення до навчання та виховання молодого покоління виникла необхідність у реформуванні системи освіти України. Зміни, які торкнулися школи, відображені у Концепції нової школи України, Законі України про освіту та інших документах і передбачають її перехід від школи знань до школи компетентностей. Згідно Закону України «Про освіту» №3491-д від 04.04.2016 р. «Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності».

Серед дев'яти ключових компонентів сучасної школи на першому місці знаходиться «новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві» [4].

До таких компетентностей відносять: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя [3].

Безумовно, що всі ці компетентності взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Проте спільними для всіх них є такі наскрізні уміння, як розв'язувати проблеми; розвивати власний емоційний інтелект; критично мислити; досліджувати; творчо мислити (креативність); організовувати свою діяльність; співпрацювати з іншими; рефлексувати; читати вдумливо; ефективно спілкуватися [2].

Для нашого дослідження важливим є те, що у результаті такого компетентнісного підходу створюються сприятливі умови для розвитку творчих здібностей учнів, зокрема, молодших школярів. З переходом дитини до початкової школи провідною в її житті стає навчальна діяльність.

Однак аналіз ряду досліджень Ю. Бабанського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, Г. Костюка,А. Маркової, В. Паламарчук, В. Рєпкіна, О. Савченко, Г. Усової показав, що поняття навчальної діяльності науковці інтерпретують по-різному. На думку Г. Костюка, навчальна діяльність – єдність операційної, мотиваційної й змістової характеристик активності учня, система процесів розв'язування різноманітних завдань. В. Давидов розуміє навчальну діяльність як провідний вид діяльності молодшого школяра, змістом якої є теоретичні знання: єдність змістового абстрагування, узагальнення та теоретичних понять.

За Д. Ельконіним – це діяльність,спрямована на здобуття знань про оточуючий світ, на оволодіння новими вміннями й навичками, а також на зміну себе як суб'єкта діяльності. О. Савченко розуміє навчальну діяльність як сукупність потреб і мотивів, мети й умов їх досягнення, дій і операцій з певним предметним змістом. У своєму дослідженні ми спираємось на розуміння навчальної діяльності як цілеспрямованої діяльності учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками [5].

Узагальнюючи різні підходи, можна виокремити такі головні ознаки навчальної діяльності, які, на нашу думку, особливо сприяють формуванню творчих здібностей молодших школярів: розвиток потреб і мотивів, розвиток теоретичного мислення, діяльність, спрямована на зміну себе.

Одним із важливих завдань педагога є забезпечення формування творчої особистості в процесі навчальної діяльності. М. Савчин наголошує, що цього можна досягти, стимулюючи школярів до експериментування, якому властиві перетворення уявлень, образів, понять,

реальних предметів; розкриття нових властивостей об'єктів; нових запитань, складніших перетворень, які породжені новими знаннями, отриманими під час експерименту [3].

Оскільки важливим для успішної навчальної діяльності є власна діяльність школяра, то концепція Нової української школи спрямована на широке застосовування методів викладання, заснованих на співпраці (ігри, проекти – соціальні, дослідницькі, експерименти, групові завдання тощо); залучення учнів до спільної діяльності, що сприятиме їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

Соціально-психологічна компетентність у період дитинства – це інтеграційна характеристика особистості, що відбиває систему знань, умінь і навичок, необхідних особистості для моделювання своєї поведінки і орієнтування в соціальному просторі; уміння адекватно сприймати навколишню дійсність: будувати систему стосунків і спілкування з навколишніми людьми з урахуванням соціальної ситуації [7].

Головними педагогічними причинами цих явищ є: недостатнє відображення принципу взаємозв'язку і наступності між різними навчальними предметами у системі формування творчих здібностей. Існує проблема відсутності єдиної методики навчання дітей, спрямованої на розвиток інтелектуально-логічної і емоційної сфери в комплексі. Саме тому НУШ зорієнтована на вирішення таких завдань. Окрему увагу звернемо на розвиток мовлення молодших школярів.

У дітей молодшого шкільного віку активно вдосконалюються навички усного мовлення. Важливим механізмом розумової діяльності є внутрішнє мовлення, яке інтенсивно розвивається у цей період.

Через мовлення особистість може продемонструвати свій креативний потенціал. О. Артемова вказує на роль вербальної креативності у формуванні творчих здібностей. Авторка трактує вербальну креативність як «один із різновидів зв'язного мовлення, продукування особистістю нових оригінальних мовленнєвих образів та сюжетів на основі інтуїтивного мислення, продуктивно-творчої уяви, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю і словесною творчістю» [2].

Передумовами розвитку вербальної креативності є гнучкість мислення, поведінки, прагнення звільнитися від догм і стереотипів, отримання нових знань, прагнення до оригінальності, розвиток гіпотетичності мислення, оволодіння системою продуктивних дій.

О. Артемова зазначає, що вербальна креативність реалізується через комунікативні здібності, під якими розуміють індивідуально-психологічні і психофізіологічні особливості людей, що забезпечують успішну взаємодію партнерів і успішне розв'язання комунікативних задач [1].

Отже, творчі здібності є складним синтетичним поняттям. Рівень їхнього розвитку необхідно визначати загальними критеріями спрямованості на творчість, почуттям новизни, критичності й гнучкості мислення, здатністю перетворювати структуру об'єкта, здатністю фантазувати, генерувати ідеї, аналізувати, порівнювати. Рівень творчої особистості молодшого школяра характеризується: самостійністю, гнучкістю, винахідливістю, глибиною думки, дотепністю, кмітливістю.

Головною ознакою творчої особистості вважаються індивідуально–психологічні особливості, які відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання.

Проблема творчих здібностей розглядається вченими з різних психологічних підходів: діяльнісного, функціонально–генетичного, суб'єктного і когнітивного. Представники діяльнісного підходу розглядають здібності як властивості чи особливості особистості, що зумовлюють успішність виконання діяльності. Представники функціонально–генетичного підходу розглядають здібності з позицій функціональних систем, а генезис здібностей – з позицій спадковості.

Можна визначити такі специфічні особливості творчих здібностей молодших школярів: висока пізнавальна активність; допитливість, прагнення створити нове;

самостійність в розв'язанні нових завдань, у пошуку оригінальних рішень; швидкість засвоєння нової інформації, висока швидкість перебігу розумових процесів; схильність до широкодіапазонного використання своїх знань, швидке опанування уміннями, навичками, прийомами; фантазування, схильність до творчої інтерпретації.

Аналіз накопиченого наукового фонду свідчить, що створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей учнів значною мірою визначається змістом навчального матеріалу, застосуванням у навчально–виховному процесі активних форм і методів навчання, які сприяють розвитку дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії й уяви.

Щоб розвинути до високого рівня творчі можливості учнів молодшого шкільного віку, доцільно: впроваджувати відкриті методи навчання, що передбачають дискусії, оригінальні експерименти, учнівські проекти, тощо; організовувати процес навчання із залученням учнів до наукового пошуку і використання отриманих знань на практиці; створити творчу атмосферу в процесі навчання, яка благотворно впливає на появу нових, оригінальних ідей, що є однією з головних умов розвитку творчих здібностей учнів.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология : учеб. пособие для студентов вузов Москва : Альма Матер, 2006. 702 с.

2. Андрієнко О. Розвиток творчої особистості дитини *Початкова школа*. 2010. № 8. С. 7–12.

3. Біла І. М. Психологія дитячої творчості Київ: Фенікс, 2014. 137 с.

4. Виноградова А. С. Формування інноваційного простору дошкільної освіти : наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова; за ред. Є. Р. Чернишової / Ун -т менедж. освіти НАПН України. К., 2012. Ч. 1. С. 69–76.

5. Гірняк А. Інструментальна психодидактика: технологія проектування та експертиза модульно-розвивального підручника. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2005. № 2. С. 145– 153.

6.. Долина О., Низковська О. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі. *Дошкільне виховання*. 2010. № 10. С. 7–15.

7. Марусинець М., Іванова В. Динаміка розвитку творчого мислення у дошкільному та молодшому шкільному. *Вісник післядипломної освіти.* Київ, 2010. Вип. 1 (2). С. 232–240.

Магльована О.Ю.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Хрустальова М.С.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБИСТІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Термін «емоційне вигорання» вперше був введений у науку американським психіатром Х.Дж. Фрейденбергером в 1974 році для характеристики психічного стану здорових людей, які знаходяться в інтенсивному та тісному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами, в емоційно насиченій атмосфері при наданні професійної допомоги. Спочатку цей термін визначався як стан знемоги, виснаження з відчуттям власної непотрібності.

На початку досліджень в цьому напрямі кількість людей, що схильні до «емоційного вигорання» була незначна кількість. Основна частина людей, які схильні до емоційного вигорання були співробітники медичних установ і різних благодійних організацій. Робітники, які надавали допомогу іншим людям, стикалися зі щоденними та довготривалими стресами, мали співчуття до інших, тим самим, змушувало їх внутрішній емоціональний ресурс спустошуватися і наставало вигорання. Цією проблемою займалася професійна психологія і термін емоційне вигорання було притаманне вузькій кількості спеціалістів. Але впродовж відносно невеликого проміжку часу термін «емоційне вигорання» почав ставати більш поширенішим.

В 1982 р. в своїх роботах вчений Р.Шваб розширює групу професійного ризику: вчителі, поліцейські, юристи, політики, менеджери усіх рівнів. На сьогоднішній день синдрому емоційного вигорання схильні все більше людей, які зайняті в таких сферах як продавці усіх рівнів, власники бізнесу, фрілансери, it-спеціалісти, і навіть самозайняті люди, мами в декреті та багато хто інший. На сьогодні це проблема сучасності, особливо в період світової пандемії.

Зарубіжні вчені в своїх емпіричних і теоретичних моделях виділяють декілька визначень цьому явищу, яке має однакову сутність, але відрізняється парадигмальними підставами: теорію емоційне вигорання – Х. Дж. Фрейденбергер; психічне вигорання – В.Є. Орел; професійне вигорання – Б.Г. Ананьєв, В.В. Бойко, М.В. Борисова; синдром вигорання – Н.Е. Водопьянова, Т.І. Рагінська; емоційне вигорання – Н.В. Козіна та Т.В. Форманюк.

На сьогоднішній день термін «емоційне вигорання» почав ототожнюватися з термінами «стрес», «депресія», «емоційне спустошення», «бажання змін» та ін. На перший погляд це все схожі поняття, але є різниця між ними.

Стрес – це реакція організму людини, яка виникла у відповідь на дію позитивного чи негативного подразника. Депресія – це психічне захворювання, яке само по собі не проходить, її треба лікувати. І цим займаються спеціалісти свого профілю. Вигорання – це тимчасове явище емоційного спустошення, яке може призвести до депресії, нервовому зриву, тривожності, алко- та наркозалежності, до розвитку хронічних захворювань і навіть самогубства.

Емоційне вигорання – це почуття байдужості до всього що оточує людину. Коли людина не відчуває ніяких почуттів до дійсності в своєму житті. Коли немає ні позитивних емоцій, ні негативних, коли все однакове, щоб не сталося, нічого не відчувається. Існує декілька етапів синдрому емоційного вигорання.

В наш час емоційному вигоранню підтвердженні все більше людей і не тільки в професіональній діяльності. Це можуть бути і жінки, і чоловіки, на різних вакансіях і посадах. Це проблема сучасності, та все менше залежна від професійної діяльності людей. Якщо навіть людина працює на улюбленій роботі, в неї все добре у сім'ї, людина схильна до емоційного вигорання. Цей синдром може продовжувтися відносно довго, доки люди, які поряд з нами, не починають розуміти, що щось відбувається. Але здебільшого люди переживають емоційне вигорання настільки глибоко в собі, що починають відчувати це почуття набагато раніше, ніж це бачать оточуючі люди.

Існують декілька теорій дослідження емоційного вигорання. Один з найпоширеніших це трьохфакторна модель «вигорання» К. Маслач і С.Джексон. За цією теорією синдром емоційного вигорання розглядається трьохмірно:

1. Емоційне виснаження. Стан фізичного та емоційного виснаження організму людини, яка знаходиться в постійних стресових ситуаціях. Людина не знаходить сил та ресурсів для відновлення свого стану.

2. Деперсоналізація. Проявлення бездушності до оточуючих, своєї діяльності, деформація відношень з оточуючими. Цинізм до всього. Також може виявлятися навпаки як залежність від оточуючих, проявлення почуття негативізму.

3. Редукція власних досліджень. Виявляється в негативній оцінці власних професійних успіхів і досягнень, применшенні власної гідності, обмеженні власних можливостей.

Синдрому емоційного вигорання підтвердженні по статистиці близько 80% дорослого населення. Особливо швидко вигорають люди, які працюють з високою самовіддачею та відповідальністю, перфекціоністи, які прагнуть змінити світ, зробити його кращім, м'які та емоційно залучёні в справу ідеалісти, інтроверти, які довго і глибоко переживають свої враження; фанати, які цілодобово працюють над втіленням своїх ідей, люди, яким притаманний «синдром відмінника». Симптоми та наслідки у «емоційного вигорання» однакові, а причини різні. Люди, які живуть в великих мегаполісах більш схильні до «емоційного вигорання», так як це пов'язано з темпом життя, з нормами і стандартами, які звичайно вищі в великих містах, з тим, що люди без кінця себе порівнюють з іншими. Найбільш поширений цей синдром у Китаї, Японії, США, Росії, Європі, але з постійним прискоренням Україна займає вагоме місце серед країн, в яких люди схильні до вигорання. І цей показник зростає.

Для того щоб уникнути «емоційного вигорання» потрібно вияснити, що для людини важніше. Навчитися приймати себе такими якими ми є, розуміти, що ми не ідеальні. Термін «радикальне прийняття», якщо людина почне сприймає себе такою яка вона є, і не буде прагнути до ідеалу, з цього моменту почнеться відчуття щастя та повноти життя. Людина, яка не прагне бути краще ніж інші люди, не буде схильна до «емоційного вигорання».

Синдром емоційного вигорання сучасна «хвороба» 21 століття, яка вже існує в міжнародному класифікаторі хвороб. Профілактика і попередження цього непростого емоційного стану, це перш за все зміна відношення до себе та оточуючих, зміна свого способу життя.

Мартинова Г.А.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Сербін Ю.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЯ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ-ДОШКІЛЬНИКА ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

На сучасному етапі розвитку педагогічної та психологічної думки у нашій країні, однією з найбільш актуальних являється проблема готовності дітей до шкільного навчання.

Одним із обов'язків сім'ї і дошкільних установ є підготовка дітей до школи, від чого залежатимуть їхні успіхи в навчанні та подальший розвиток. Як правило, діти, які у старших дошкільних групах розуміють, що їх чекає у школі, володіють необхідними для навчання у ній навичками, легко вживаються у шкільне середовище. Однак не всі з них безболісно долають цей етап, що виявляється передусім у незадовільній їх успішності. Причина цього здебільшого в психологічній непідготовленості до навчання в школі.

Що таке психологічна готовність до школи? Це питання хвилює і вчителів, і батьків 6-річних дітей. Психологічна готовність включає здатність дитини до прийняття нової «соціальної позиції» – положення школяра, здатність управляти своєю поведінкою, своєю розумовою діяльністю, певний світогляд готовність до оволодіння, провідною в молодшому шкільному віці діяльністю – навчальною. Психологічна готовність до навчання – це складне утворення, до структури якого входить особистісна, інтелектуальна і соціально-психологічна готовність [4].

Можна виділити такі компоненти психологічної готовності: мотиваційний, інтелектуальний, особистісний, емоційний, вольовий, узагальнення переживань.

Мотиваційний компонент відображає бажання чи небажання дитини вчитися. Він дуже важливий, бо від нього залежить входження дитини в нову для неї діяльність, яка відрізняється від ігрової своєю обов'язковістю, розумовим напруженням, необхідністю подолання труднощів.

Інтелектуальний компонент готовності дитини до школи включає обізнаність, яка характеризується обсягом знань про навколишній світ: живу й неживу природу, деякі соціальні явища. Встановлюючи інтелектуальну готовність дитини до навчання, психолог визначає розвиток вербального та невербального інтелекту дитини та загального рівня її розумової активності.

Особистісний компонент готовності складається з цілого ряду показників: дитина повинна чітко усвідомлювати свою внутрішню позицію, умінням спілкуватися з учителем, учнями [1; 3].

Емоційний компонент готовності дитини до навчання проявляється в тому, що вона йде до школи із задоволенням, радістю, довірою. Ці переживання роблять її відкритою для контактів з вчителем, новими товаришами, підтримує впевненість у собі, прагнення знайти своє місце серед однолітків.

Психологічна готовність до навчання у школі розглядається як комплексна характеристика дитини, яка розкриває рівні розвитку психологічних якостей, що є найважливішими передумовами для нормального включення до нового соціального середовища і для формування навчальної діяльності.

Готовність дитини до школи в царині розумового розвитку включає кілька взаємопов'язаних сторін. Дитині, що вступає до першого класу, необхідний певний запас знань про навколишній світ: про предмети та їхні властивості, про явища живої і неживої природи, про людей, їхню працю та інші сторони суспільного життя, про те, "що таке добре і що таке погано", тобто про моральні норми поведінки. Але важливий не стільки обсяг цих знань, скільки їх якість – міра правильності, чіткості і узагальненості уявлень, що склалися в дошкільному дитинстві [2].

Про готовність до засвоєння шкільної програми свідчать не самі по собі знання і навички, а рівень розвитку пізнавальних інтересів і пізнавальної діяльності дитини. Загального позитивного ставлення до школи і до навчання недостатньо для того, щоб забезпечити стійке успішне навчання, якщо дитину не приваблює сам зміст одержуваних у школі знань, не цікавить те нове, з чим вона знайомиться на уроках, якщо їй не подобається сам процес пізнання. Пізнавальні інтереси складаються поступово, протягом тривалого часу і не можуть виникнути відразу при вступі до школи, якщо в дошкільному віці їх вихованню не приділяли достатньої уваги [4].

Ще один бік психічного розвитку, що визначає готовність дитини до шкільного навчання, – це розвиток мови: оволодіння вмінням зв'язано, послідовно, зрозуміло для оточуючих описати предмет, картинку, подію, передати хід своїх думок, пояснити те чи інше явище, правило.

Важливий бік психологічної готовності до школи – достатній рівень вольового розвитку дитини. У кожної дитини цей рівень виявляється по різному, але типовою рисою,

яка відрізняє дітей шести-семи років, є підпорядкування мотивів, яке дає дитині можливість керувати своєю поведінкою і яке необхідне для того, щоб відразу ж, прийшовши до школи, включитися до спільної діяльності, прийняти систему вимог, які ставляться школою і вчителем.

Зі вступом дитини до школи наступає абсолютно новий етап її життя і до цього етапу вона повинна бути достатньо підготовлена. Перш за все, дитина повинна бути готовою виконувати серйозну діяльність, що дає їй не тільки нові права, але і покладає нелегкі обов'язки. Маленький школяр має право розраховувати на пошану тих, що оточують його на учбових заняттях і сам зобов'язаний систематично виконувати всі завдання вчителя, поводитися відповідно до шкільних правил незалежно від того, хоче він цього в даний момент чи ні.

Список використаних джерел

1. Журавлев В. И. Вопросы жизненного самоопределения выпускников средней школы. Ростов-на-Дону : ЭКСМО, 1972. 206 с.
2. Кравцов Г. Г., Кравцова Е. Е. Шестилетний ребенок: психологическая готовность к школе. Москва : Просвещение, 1987. 160 с.
3. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості вчителя: фактори формування. Київ : Вища школа, 2008. 240 с.
4. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности. Москва : Наука, 1986. 142 с.

Марченко А.Д.,
аспірант кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
м. Сєвєродонецьк, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ КОПІНГ У СТРУКТУРІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В умовах соціокультурних, економіко-політичних перетворень розширюється поле формування життєстійкості особистості. Актуальність вивчення життєстійкості набуває значення, оскільки суспільству необхідно знати основні детермінанти розвитку життєстійкості, створювати механізми подолання труднощів, формувати готовність особистості і суспільства в цілому вибудовувати стратегії майбутнього розвитку, забезпечувати самореалізацію, успішність в епоху глобалізації [1].

Вимоги соціуму до конкурентоспроможної особистості визначають життєстійкість як важливий компонент її формування. Основні аспекти життєстійкості особистості у соціокультурному просторі проглядаються через її орієнтацію на професійну активність, залучення до здорового способу життя, вміння справлятися зі стресом у мінливих умовах життєдіяльності, мотивації досягнення задуманого, зростання рівня освіти, адаптації, соціалізації та ін. [6].

У сучасній науці відбувається постійне оновлення і розширення категорії життєстійкості, але слід визнати, що наразі недостатньо вивчені макро- і мікросоціальні чинники, особистісні особливості життєстійкості суб'єкта, ресурсні та потенційні можливості її формування.

Готовність суб'єкта жити, функціонувати, повноцінно розвиватися в соціумі, бути конкурентоспроможним, соціально зрілим інтегровані в якість життєстійкості, яка

підтримується здатністю суб'єкта до виживання у динамічно мінливих умовах життя і привертає увагу дослідників в області соціальних наук.

В теоріях екзистенціалістів життєстійкість пов'язана з індивідуальністю, активністю, спрямованістю суб'єкта на творчу діяльність, цілеспрямованістю проектування майбутнього саморозвитку, усвідомлення сенсу існування в соціальному суспільстві. Філософи-ірраціоналісти розглядають прагнення людини до самоствердження силою духу, успіху у житті. Герменевтика пояснює сенс життя суб'єкта через самосвідомість, особистісне співпереживання. Філософія позитивізму підтримує необхідність актуалізації у юнацькому віці творчих імпульсів інтеграції в соціум за умови особистісної розвиненості мислення. Сучасні філософи говорять про необхідність пізнавальної активності індивіда, що веде до саморозвитку, мотивованості на досягнення поставленої мети, звертаються до волі, свідомості, індивідуалізації, що відкриває нові напрямки вивчення феномену життєстійкості особистості [6].

Представники гуманістичного напрями збігаються у своїх поглядах на проблему життєстійкості, яка проявляється у прагненні особистості до досконалості, самодетермінірованості поведінки, самоактуалізації, соціальної взаємодії та ін.

Життєстійкість належить до особливого класу здібностей, які називають духовними . Вони визначають поведінку: сенс життя, добродіяння, дотримання принципів віри, оптимізму, любові, креативності.

Відзначається, що особистість переробляє події при виборі певного типу поведінки з позицій власного внутрішнього світу, прагне зробити його впорядкованим, передбачуваним і зрозумілим. У ситуації, коли суб'єкт намагається впоратися з життєвими труднощами, його активність спрямована на зовнішні обставини і на зміну самого себе. Включеність суб'єкта в систему суспільних відносин розширює простір і сприяє життєстійкості особистості. Життєстійкість підпорядковується сенсу життя особистості, спирається на емоційно-вольову сферу, підтримує максимальне розкриття суб'єктом свого життєвого ресурсу [6].

Конструктивно перетворюючі стратегії характеризують осіб з оптимістичним світоглядом, позитивною самооцінкою, реалістичним підходом до життя, вираженою мотивацією досягнення. Натомість песимісти сприймають світ як джерело небезпек, мають невисоку самооцінку, часто вдаються до механізмів психологічного захисту.

Дослідники звертаються до питань саморозвитку інтегральної індивідуальності, самоактуалізації суб'єкта діяльності, самотрансценденції, зв'язку життєстійкості з соціально-економічними процесами, розвитком життєздатних якостей, включеності у соціокультурний простір взаємодії, наповнюючи новим змістом категорію життєстійкості [5].

Таким чином, стан вивченості життєстійкості показує, що в даній категорії укладена цілісна система соціокультурної взаємодії, інтегрованої особливості особистості [3 та ін.]

Життєстійкість (hardiness) представлена трансформаційним копінгом, життєстійкими установками, життєстійким ставленням до оточуючих людей, є показником психосоматичного здоров'я, мотивує суб'єкта на перетворення стресогенних життєвих подій.

В теорії салютогенеза звертається увага на ресурсні характеристики людини, на її потенціал і вміння виживати в ситуації труднощів і не концентруватися на чинниках порушень, проблем, нестабільності особистості [4]. Вчені вивчають життєстійкість з різних позицій: як інтегральну здатність особистості в рамках теорії діяльності і здібностей; як особистісний стан суб'єкта, яке впливає, розвиває і збагачує всі сфери його психіки; як інтегральну характеристику протистояння негативним впливам середовища, подолання життєвих труднощів, трансформуючи їх у ситуації розвитку суб'єкта. Виходячи з цього життєстійкість, як система переконань, сприяє розвитку готовності суб'єкта брати участь, контролювати, управляти екстремальними ситуаціями, сприймати негативні події як досвід і успішно справлятися з ними [2].

Виявлені підходи до трактування сутності життєстійкості вказують на її зв'язок зі способами поведінки, установками, де життєстійкість, як утворення особистості, дозволяє продуктивно справлятися з проблемними ситуаціями в напрямку формування стійкості, особистісного зростання, взаємодії в соціокультурному просторі.

Інтерес дослідників викликає динаміка вибору і використання активних поведінкових стратегій на різних вікових етапах, яка допомагає при необхідності корегувати життєстійкість або розвивати її. Так, у дитинстві розвиток компонентів життєстійкості залежить від відносин батьків з дитиною, підлітки, які відчувають стан «потоку», мають більш високу самооцінку і ступінь захопленості, швидко соціалізуються і домагаються успіху. Розвиток особистості в юнацькому віці, як найбільш сприятливому для формування життєстійкості і життєстійкого подолання стресів, пов'язаний зі зростанням рівня самосвідомості, вимог до оточуючих, до себе, становленням сталого образу «Я». Необхідний рівень соціальної зрілості сприяє збереженню психосоматичного здоров'я, трансадаптації, відповідає потребам молодих людей зайняти внутрішню позицію дорослої людини, самовизначитися у соціокультурному просторі суспільства [6].

Отже, у структурі життєстійкості трансформаційний копінг пояснює адекватне ставлення суб'єкта до проблем і вибору способів їх вирішення, ефективне використання набутого досвіду, діяльність на основі сформованих установок у соціокультурному просторі.

Список використаних джерел

1. Бочелюк В. Й. Трансформація молоді в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Вип. 3. 2019. С. 114–121.

2. Логинова М.В. Жизнестойкость как внутренний ключевой ресурс личности. *Вестник МГУ.* 2009. № 6. С. 19–22.

3. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ / пер. с англ. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 542 с.

4. Antonovsky A. Health, stress, and coping. San Francisko: JosseyBass Publishers, 1999. 255 p.

5. Maddi S.R., Koshaba D.M. Resilience at work: how to succeed no matter what life throws at you. N-Y. : AMACOM, 2005. 213 p.

6. Конюхова Т. В., Конюхова Е. Т. Жизнестойкость личности как особый паттерн установок освоения социокультурного пространства. *Известия Томского политехнического университета*. 2013. Т. 322. № 6. С. 110–114.

Олешко А.Є.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Віхляєва Я.Є.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасній психології проблема емоцій особистості належить до найскладніших та найактуальніших. Особлива увага науковців зосереджена на вивченні емоцій як фундаментальної сфери психічного розвитку людини, як базису її духовного життя, як

інтимно сутнісного пласта психіки. Сьогодні емоційна сфера особистості стає предметом серйозних теоретичних обговорень (В.П Зінченко, А.Б. Орлов, С.Д. Смірнов, В.І. Слободчіков та інші).

Але розробка у психологічній науці ефективних методів розвитку емоцій, розкриття базисних категорій емоційної сфери особистості до цього часу не набули достатнього обґрунтування. З одного боку, труднощі у дослідженні емоційних явищ зумовлені природою емоційних процесів, їх невловимістю, короткочасністю перебігу, залежністю від індивідуальних особливостей та спрямованості особистості, умов її суспільного розвитку, з другого – складністю експериментального (об'єктивного) та діагностичного вивчення: важко змоделювати потрібну ситуацію, викликати заплановану емоцію, утримати переживання упродовж тривалого часу.

Сучасний етап теоретичної розробки проблеми емоцій, їх понятійний апарат характеризується термінологічним різноманіттям і тому потребує узагальнення та систематизації. Помітні концептуальні розходження або ототожнення у трактуванні понять «емоція і почуття», «емоція та афект», «емоція і переживання», «емоція і психічний стан», що свідчить про невпорядкованість та розмитість визначень окремих підкласів цілісної, динамічно змінної емоційної системи.

Вчені визначають роль емоцій як посередника між потребами та діяльністю по їх задоволенню, як засіб трансформування цінностей, які стають змістом, що спонукає мотиви поведінки людини. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що емоції дітей відображають їхні пріоритетні потреби і прагнення. Вони виникають тому, що з'являється певна потреба, що вимагає свого задоволення.

У психологічній літературі в основному сутність емоцій пояснюється через переживання. В найбільш загальному змісті емоції визначаються як психічні процеси та стани, що у формі безпосередніх переживань відображають значимість чогось у життєдіяльності людини.

Емоції характеризують не тільки ставлення суб'єкта до оточуючого світу, але одночасно виступають специфічною формою переживання, що відображає значення об'єктів для суб'єкта. Найчастіше емоції визначаються як переживання особою в даний момент свого ставлення до чогось або до кого-небудь (до наявної або майбутньої ситуації, до інших людей, до себе тощо) [5].

С. Л. Рубінштейн в різноманітних проявах емоційної сфери особистості виділяє три рівня :

Перший – це рівень органічної афективно-емоційної чутливості. Він пов'язаний з фізичними відчуттями задоволення – невдоволення, які обумовлені органічними потребами. Вони можуть бути, по С.Л. Рубінштейну, як спеціалізованими, місцевого характеру, відбиваючи в якості емоційного забарвлення або тону окремого відчуття, так і більш загального, відображаючи більш-менш загальне самопочуття людини, не пов'язане в свідомості з конкретним предметом (безпредметні туга, тривога або радість).

Другий, більш високий рівень емоційних проявів, по С.Л. Рубінштейну, становлять предметні почуття (емоції). На зміну безпредметною тривоги приходить страх перед чим-небудь. Людина усвідомлює причину емоційного переживання. Як вірно зазначає С.Л. Рубінштейн, почуття диференціюються, в залежності від предметної сфери, до якої відносяться, на інтелектуальні, естетичні та моральні. З цим рівнем пов'язано захоплення одним предметом і відраза до іншого, любов або ненависть до певної особи, обурення будь – якою людиною або подією.

Третій рівень пов'язаний з більш узагальненими почуттями, аналогічними за рівнем узагальненості відверненого мислення. Це почуття гумору, іронії, почуття піднесеного, трагічного. Вони теж можуть іноді виступати як більш-менш приватні стани, приурочені до

певного випадку, однак найчастіше вони висловлюють загальні стійкі світоглядні установки особистості. С.Л. Рубінштейн називає їх світоглядними почуттями [6].

Емоційний розвиток учнів початкових класів займає важливе місце в психіці дітей молодшого шкільного віку. Зазвичай у дитини зі здоровою психікою переважають позитивні емоції, життєрадісне і бадьорий настрій. За своїм внутрішнім облаштування діти – справжні оптимісти. Багато що в повсякденному житті викликає у них самий гарячий відгук, жвавий інтерес, часто захопленість і радість, навіть по самому незначному приводу, тоді як у дітей більш старшого віку і дорослих ці емоції можуть повністю бути відсутнім. Дана амплітуда переживань виникає внаслідок великої нестійкості почуттів і властивостей психіки. Переживши щось неприємне, зіткнувшись з образою, молодший школяр миттєво відчуває біль, відчуває внутрішнє розлад, але це переживання проходить так само стрімко, як і виникло, не залишаючи важкого сліду в ранимою тонкої дитячої душі. У той же час настільки швидкі зміни настрою не є показанням повної відсутності врівноваженості. дитина молодшого шкільного віку найчастіше показує незрівнянно більше стриманості і спокою, ніж підліток, неврівноважений психічний стан якого проявляється набагато частіше і сильніше [2].

Прояв почуттів в основному наочно можна спостерігати в міміці, пантоміма і мовлення дитини, з емоцією радості (сміху) і зворотної їй – плаче. Істотний вплив на розвиток емоційної складової дитячої психіки надає шкільне навчання. При вступі до школи дитина набуває багато нових вражень, які сприяють появі різних почуттів. З самого початку перебування в школі, з перших днів у новоспечених учнів виникають позитивні емоції, такі як почуття власної значущості, задоволення, що вони виросли, ходять з портфелем, виконують свої завдання, виконують обов'язки. Але разом з тим є місце і для деяких розладів при адаптації до нового життя,почуттів страху і збентеження від невміння виконувати вказівки вчителя, незнання прийнятих в школі порядків,правил поведінки і взаємин.

Однак незабаром стан незручності і розгубленості йде, не заважаючи більш дитині звикати до особливостей шкільного життя. Поступово на зміну ігрової провідної діяльності приходить навчальна. Усе хвилювання обумовлені станом справ в школі, успіхами і ставленням вчителя. Протиприродно, якщо з початку освітнього шляху у школяра встановиться байдуже ставлення до оцінок, їм одержуваних.

У той же час неправильно і зворотне стан, коли переживання, пов'язані з оцінками, затуляють собою радість отримання знань. Тоді учень мотивується не отримання нових знань, а зайнятий лише думкою про те, як отримати кращу оцінку [4]. Таким чином, відбувається підміна цінностей і розміщення помилкових пріоритетів. Грамотний викладач, знаючи особливості вікової дитячої психології і уважно спостерігаючи психічні процеси, що відбуваються з учнями, досягає великих результатів в роботі: хлопці легко засвоюють викладається матеріал, краще зберігають його в пам'яті, їм не доводиться турбуватися за оцінки.

Особливе становище у школярів молодших класів займає ставлення до вчителя і почуття, пов'язані з ним. В основному це любов, заснована на глибокій повазі і вшанування старшого наставника. Почуття, яке відчуває школяр до свого першого вчителя, часто зберігається на тривалий час навіть після закінчення школи, а часом і на все життя. Звичайно, не завжди викладачеві трапляється заслужити таку любов і вдячність своїх вихованців, але психологія молодших школярів так влаштована, що будь-який вчитель, що щиро любить свою роботу, може розраховувати на глибоке добре їхнє ставлення. Це забезпечує більш успішне протікання навчально-виховного процесу.

Поступово в процесі навчання у хлопців все більш і більш розвиваються вищі почуття – моральні почуття любові до своєї батьківщини, почуття патріотизму. Яскравий, захоплююча розповідь педагога, зацікавленість в почуте, намір здогадатися, що ж буде в підсумку, враження від наочного посібника, експериментальних робіт, що проводяться в

класі, спостережень під час екскурсій та інших позакласних розвиваючих заходів – все це викликає у дітей радість, яка є показником певного типу інтелектуального почуття [2].

У молодшого школяра на відміну від дошкільника значно розвиваються моральні почуття, які в дошкільному віці були ще недостатньо сформовані. На самому початку перебування в школі у молодших школярів формується почуття любові до Батьківщини. У дошкільному віці це стан народжується з почуття близькості до оточуючих, до рідних, до того, що знаходиться поруч з дитиною, що приносить в його душу радість, робить життя щасливим: любов до батьків, до своєї сім'ї, до друзів, живим істотам, рослинам та ін. Під час навчання в школі знання про навколишній світ поповнюються. Дитина розуміє, що живе у великій країні, місті. Кожен раз чуючи щось нове про свою Батьківщину з оповідання педагога, навчальної літератури, спостерігаючи навколишню дійсність, молодший школяр все більше і більше зміцнюється в глибокому патріотичному почутті, заснованому на любові до Батьківщини, яке продовжує утверджуватися в його свідомості, поступово розширюючи.

Останнім часом можна спостерігати підвищення інтересу до питань емоційного виховання в психології, зверненого до якіснішого грамотному розвитку дітей, що розуміється як показник психічного розвитку і психологічного здоров'я. Емоційне добробут передбачає реалізацію потреби в спілкуванні, гармонії і взаємодопомоги, злагодженості стосунків у сім'ї, між учнями і педагогами в навчально-виховних комплексах, підтримання комфортного мікроклімату в класі, створення сприятливої атмосфери для здійснення освітньої діяльності в школі [2].

Таким чином, на благополучне емоційний розвиток впливають не тільки виховні та особистісні особливості дитини, але і раціональність систем: мати-дитина, вчитель-учень.

Коли батьки віддають собі звіт в істотних змінах психічних процесів їхньої дитини, то ця їхня підтримка істотно впливає на успішний перехід дитини на новий щабель розвитку, що позначається і на взаєминах в самій родині. Треба зауважити, що досить часто ці відносини набувають негативні риси, стають конфліктними. На сімейні зв'язки з батьками впливає перехід школяра в латентний віковий період. Зникає ідеальне бачення батьків, приходить розчарування. Один з поширених ознак відбувся перехідного процесу – це поява фантазій у дитини на тему «сімейних романів»: син або дочка раптом починає вважати, що він або вона – не рідна дитина, а усиновлений.

Не можна пропустити несподівані ускладнення цього періоду: можливе виникнення шкільних страхів, пропажа зацікавленості до навчання, посилення сумних думок про будинок. перевантаження шкільної життям, домашньою роботою може викликати занепад сил, згасити натхненність до навчання. Вже щодо дорослі учні поводяться неналежним чином, немов повертаючись в дошкільний період, вимагають до себе або особливої ласки, або, як зворотне, грубо ведуть діалог з батьками.

Раптові збої в поведінці дітей характеризуються природними захисними реакціями ще незміцнілого організму, які насправді допомагають зняти втому, але, якщо регресії діють постійно, вони можуть перейти в патогенні фактори (викликати дратівливість, плаксивість). Тому батьки повинні бути особливо чуйними і розуміти потреби дітей, інакше можливе погіршення в розвитку психологічного стану.

У молодшому шкільному віці діти починають повніше осмислювати справжні якості своїх батьків, а з закінченням початкової школи, напередодні підліткового віку у них може проявитися намір сперечатися з батьками, надходити зворотним чином.

Взаємини з учителем неймовірно важливі для молодшого школяра. Саме вчителю дарується частина любові, взята від любові до батьків, особливо в першому класі. В якомусь сенсі дитина підносить вчителя на найвищий п'єдестал. Учитель, по незаперечний його думку, є досконалістю, ідеалом могутнього всезнаючого людини, робиться об'єктом для наслідування. Школяр зауважує навіть найнезначніші деталі в образі улюбленого вчителя, звертає увагу на будь-яку дрібницю в зміні зачіски, одягу, знає типові жести і пози.

Учитель початкових класів впливає в визначенні думки молодшого школяра, спрямовує вектор його устремлінь. Молодший школяр бачить своїх однокласників і всю шкільне життя очима педагога. Фігура викладача воістину неоднозначна: він може бути ідеальним, цікавим, улюбленим і шанованим, але також вселяє трепет, будучи джерелом отримання оцінок, що мають настільки важливе значення в житті молодшого школяра [1].

У молодшому шкільному віці беруть свій початок і страхи соціальної поведінки: боязнь не відповідати загальноприйнятим нормам, зразкам поведінки (страх зробити щось не так, спізнитися і т.п.). В цей період зростає необхідність і підвищується значення взаємин з однолітками. Ці відносини безпосередньо пов'язані з думкою і ставленням вчителя до кожного учня. Прийнятий педагогом школяр не матиме нестачі у взаємодії з однолітками, а недооцінений дитина швидше за все буде менш популярний в кращому випадку, в гіршому – стане ізгоєм у класі. Але все ж, молодші школярі – це все ще діти, яким життєво необхідно грати. Позбавлення можливості спілкування і часу для спільних ігор сприймається ними дуже гостро.

Починаючи з другого-третього класу дружні відносини між школярами тривають процеси емансипації від впливу старшого покоління. Діти оцінюють привабливість однолітків вже за власними критеріями.

Таким чином, можна зробити висновок, що емоційна вразливість, чуйність є важливою особливістю молодшого шкільного віку. Прояв емоцій і почуттів здійснюється за допомогою особливостей і змісту навчальної діяльності. Така характерна риса молодших школярів, як стриманість в прояві почуттів і емоцій, обумовлена правилами поведінки в грі, навчальної діяльності і суспільною спрямованістю учня.

Список використаних джерел

1. Аверин В. А. Психология личности. Санкт-Петербург : изд-во Михайлова В. А., 2012. 363 с.

2. Ананьев Б. Г. Психология личности. Отечественная психология. Москва : Самара, 2013. Том 2. 544 с.

3. Боулбі Дж. Створення і руйнування емоційних зв'язків. Академічний проект, 2014. 232 с.

4. Варга А. Я. Введение в семейную психотерапию. Москва : Когито-Центр, 2019. 182 с.

5. Дуткевич Т. В. Загальна психологія : теоретичний курс : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури. 2016. 388 с.

6. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ : Либідь, 2017. 346 с.

7. Мухина В. С. Возрастная психология. Москва, 2016. 423 с.

8. Партико Т. Б. Курс загальної психології : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Франка. 2016. 208 с.

9. Скрипченко О.В. Загальна психологія Київ : Либідь. 2015. 464 с.

10. Спиваковская А. С. Девять диалогов о психологии обыденной жизни. Москва : Дом интеллектуальной книги, 2019. 112 с.

11. Цимбалюк І.М. Психологія Київ : 2015. 367 с.

Рукавишникова С.В.,
студентка кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А.І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету

ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

СПЕЦИФІКА ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Основними рисами адаптованого першокласника є позитивне ставлення до школи, вміння входити у контакт з дорослими і однолітками та підтримувати його, адекватне сприйняття шкільних вимог, легке засвоєння навчального матеріалу, прояв самостійності і творчості при виконанні навчальних та інших доручень. Труднощі, що виникають у молодших школярів в процесі адаптації, можуть призвести до найбільш несприятливої її формі – дезадаптації.

З початком відвідування дитиною в школи відбуваються зміни у її взаєминах з оточуючими людьми, причому досить істотні. Перш за все, значно збільшується час, що відводиться на спілкування. Тепер більшу частину дня діти проводять в контактах з оточуючими людьми: батьками, вчителями, іншими дітьми.

На старанність, дисциплінованість молодшого школяра, прийняття ним правил шкільного життя, успішність або неуспішність у навчанні впливає вся система дитячо-батьківських відносин.

Свобода дошкільного дитинства змінюється залежністю і підпорядкуванням новим правилам життя. Батьки починають по-новому контролювати дитину у зв'язку з необхідністю вчитися в школі, виконувати домашні завдання, суворо організовувати режим дня. Жорсткість вимог до дитини, навіть в самій доброзичливій формі, покладає на неї відповідальність за саму себе. Необхідність навчитися утримуватись від ситуативних імпульсивних бажань та заклик до обов'язкової самоорганізації створюють спочатку у дитини почуття самотності, відчуженості себе від батьків – адже вона повинна нести відповідальність за своє нове життя і сама організовувати його. Починається важкий період випробування дитини не тільки необхідністю ходити в школу, бути дисциплінованою (правильно поводитися в класі, бути уважною до ходу уроку, до розумових операцій, які треба здійснювати при виконанні завдань вчителя та ін.), Але і необхідністю організації свого дня вдома, в родині.

В даний віковий період дитячо-батьківські відносини набувають деяких нюансів.

Успіхи дитини в освоєнні норм життя в нових умовах формують у неї потреби у визнанні не тільки в колишніх формах відносин, але і в навчальній діяльності. Характер адаптації до умов життя в молодшому шкільному віці і ставлення до дитини з боку батьків визначають стан і розвиток її відчуття особистості.

В умовах чутливої до зміни соціального статусу дитини сім'ї дитина знаходить нове місце і всередині дитячо-батьківських відносин: вона – учень, вона – відповідальна людина, з нею радяться, з нею рахуються. Ціннісне ставлення до дитини з високою рефлексією і відповідальністю за неї – найбільш ефективний стиль дитячо-батьківських відносин у молодшому шкільному віці. Тут дитині висловлюють любов і доброзичливість, з нею грають і розмовляють на цікаві їй теми. При цьому її «не саджають собі на голову», а пропонують рахуватися з іншими. Вона знає, що таке «треба», і вміє дисциплінувати себе. У такій сім'ї росте повноцінна людина з почуттям власної гідності і відповідальності за близьких. У школі дитина з такої сім'ї швидко вчиться самостійності, вона уміє будувати відносини з однокласниками, зберігаючи почуття власної гідності і знає, що таке дисципліна.

Незацікавленість батьків розвитком та внутрішнім життям молодшого школяра робить його самотнім, нещасним. Згодом у нього виникає відчужене ставлення до людей або агресивність. У школі дитина з подібної сім'ї невпевнена у собі, невротична, вона відчуває труднощі у взаєминах з однолітками.

Дитячо-батьківські відносини складають найважливішу підсистему відносин сім'ї, як цілісної системи, і можуть розглядатися як безперервні, тривалі і опосередковані віковими особливостями дитини і батьків відносини. Дитячо-батьківські відносини як найважливіша детермінанта психічного розвитку та процесу соціалізації дитини можуть бути визначені наступними параметрами:

• характер емоційного зв'язку: з боку батьків – емоційне прийняття дитини (батьківська любов), з боку дитини – прихильність і емоційне ставлення до батьків. Особливістю дитячо-батьківських відносин у порівнянні з іншими видами міжособистісних відносин є їх висока значимість для обох сторін:

• мотиви виховання і батьківства;

• ступінь залученості батьків і дитини в дитячо-батьківські відносини; задоволення потреб дитини, турбота і увага до неї з боку батьків;

• стиль спілкування і взаємодії з дитиною, особливості прояву батьківського лідерства;

• спосіб вирішення проблемних і конфліктних ситуацій; підтримка автономії дитини;

соціальний контроль: вимоги і заборони, їх зміст і кількість; спосіб контролю; санкції (заохочення і підкріплення); батьківський моніторинг; ступінь стійкості і послідовності (суперечливості) її сімейного виховання [2, 45].

Інтегративні показники дитячо-батьківських відносин:

• батьківська позиція, яка визначається характером емоційного прийняття дитини, мотивами і цінностями виховання, постаттю дитини, постаттю себе як батьків, моделями рольової батьківської поведінки, ступенем задоволеності батьківством;

• тип сімейного виховання, який визначається параметрами емоційних відносин, стилем спілкування і взаємодії, ступенем задоволення потреб дитини, особливостями батьківського контролю; ступенем послідовності в його реалізації.

Сім'я може виступати в якості як позитивного, так і негативного фактора виховання. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, що ніхто, крім найближчих для нього в сім'ї людей – матері, батька, бабусі, дідусі, брата, сестри, не відноситься до дитини краще, не любить її так і не піклується стільки про неї. І разом з тим ніякий інший соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити родина.

Сім'я – це особливий колектив, який відіграє у вихованні основну, довгострокову і найважливішу роль. У кожній родині об'єктивно складається певна, далеко не завжди усвідомлена нею система виховання. Тут мається на увазі і розуміння цілей виховання, і формулювання його завдань, і більш-менш цілеспрямоване застосування методів і прийомів виховання, врахування того, що можна і чого не можна допустити у відношенні дитини. Можуть бути виділені 4 тактики виховання в сім'ї і відповідають їм 4 типи сімейних взаємин, що є передумовою і результатом їх виникнення: диктат, опіка, «невтручання» і співпрацю.

Таким чином, батьківська позиція характеризується певним стилем поведінки, що реалізуються у взаємодії з дитиною. Параметрами її є динамічність, ригідність, прогностичність. Динамічність визначає здатність батьків не використовувати різні дисциплінарні методи, системи заборон. У разі ригідності можливості адаптації виховної системи до конкретних умов і ситуацій виявляються обмежені. Прогностичність характеризує уміння батьків передбачати в методах виховання, майбутні вікові зміни дитини, здатність до екстраполяції та прогнозування розвитку дитини.

Список використаних джерел

1. Дорослі й діти: формування емоційних стосунків. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка : навч. посіб. / за заг. ред. М. Боришевського, Г. Бевз. Київ, 2005.

2. Марінушкіна О. Е., Замазій Б.О. Порадник практичного психолога. Харків : Основа, 2007. 240 с.

3. Туріщева Л. В. Робота шкільного психолога з батьками : навч.-метод. посібник для вчителя. Харків : Основа, 2007. 128 с.

4. Шаргородська С. Насилля в сім'ї: види, наслідки, шляхи подолання. *Соціальний педагог*. 2007. № 2 (2). С. 14-16.

5. Шишалова Л. І. Партнерська взаємодія з дитиною : тренінгові заняття з батьками *Дошкільний навчальний заклад*. 2007. № 1 (7).

Сілюков Д.В.,
студент спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Каширіна Є.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПОКАЗНИК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Сьогодні кожна людина має дуже важливе завдання – усвідомити свою цінність у світі та максимізувати свій потенціал у світі. Бажання жити гідно і проявити свій особистий потенціал – основа самореалізації. Показником і конкретним критерієм того, чи йде людина на правильний шлях саморозвитку, є її психічне здоров'я. Проблема самореалізації є предметом наукових досліджень для багатьох психологів, педагогів та філософів. Самоактуалізація складає основу прагнення людини зрозуміти свій внутрішній світ та побудувати гармонійні відносини з навколишнім світом, розвинути свої задатки та розкрити власний потенціал. Психологічне благополуччя є важливим показником для особистості та показником, з якого можна отримати ресурси для реалізації власного Я. Психологічне благополуччя є орієнтиром для розвитку здібностей людини та її особистісного зростання що створює передумову для самореалізації.

Викладання основного матеріалу. Поняття самореалізації вивчалось у багатьох наукових галузях, і за наявності синонімічних понять воно згадується в різних поясненнях цього явища. Термін "самоактуалізація" в наукових публікаціях використовується разом із такими поняттями, як "самоактуалізація", "самоактуалізація", "самовдосконалення" та "саморозкриття". Саме ці категорії являють собою результат осмислення різних сторін загального саморозвитку особистості в мотиваційному («потреба», «прагнення») і процесуальному («діяльність», «реалізація») аспектах, що взаємопов'язані, взаємообумовлені і визначають вибір людиною власної позиції , незалежної від зовнішніх впливів. Концепція психічного здоров'я базується на ідеї, що, незважаючи на зовнішні умови, людина все ще може досягти психічного здоров'я, оскільки має вільну волю. Тобто людина має такі базові компоненти: компетентність, автономність, самоприйняття, особистісний ріст, позитивні відносини з іншими. У структурі психологічного благополуччя можна виділити два компоненти – емоційний та когнітивний. Концепція самореалізації відображає повний і постійний розвиток індивідуальної творчості та духовного потенціалу, реалізацію всіх своїх здібностей у найбільшій мірі, повне розуміння інших та їхнього статусу у світі, багатство емоційного царства та духовного життя людини з високим духом здоров'я. Процес

самореалізації людини здійснюється у внутрішній царині її життя – це чіткий і свідомий вибір життєвих цілей, а також спосіб досягнення життєвих цілей для саморозвитку. З цієї точки зору процес являє собою низку ситуацій, коли кожен стикається з певними проблемами, приймає виклики і працює над вирішенням проблем, вдосконаленням та розвитком своїх власних. Самореалізація втілюється в здатності людини до саморозвитку і досягається шляхом побудови та коригування Я-концепцій, включаючи світоглядні уявлення та життєві плани, та розуміння результатів минулої діяльності (формування минулих концепцій). Поведінка самоактуалізації – це багато дій, що здійснюються суб'єктом на основі цілей, поставлених свідомо в процесі самореалізації, та стратегій, сформульованих для досягнення цих цілей. Кожен акт самореалізації закінчується конкретною емоційною реакцією – найвищим досвідом, позитивною модальністю результату успіху та негативним досвідом у випадку невдачі. Тому самореалізація – це процес саморозвитку та вдосконалення, в результаті чого людина повністю розвинула свій потенціал і перебуває на певному рівні психічного здоров'я. Людина, що самореалізується, здатна зрозуміти власний внутрішній світ, власні потреби та приймати рішення незалежно від думки інших людей, усвідомлювати та приймати різні аспекти свого «Я», мати позитивне ставлення до себе, мати вищий рівень щастя в минулому.

Висновки. Отже, самоактуалізація – це прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, іманентно властива людині тенденція до саморозвитку, основна властивість зрілої особистості, яка прагне до повноцінної реалізації власного потенціалу.

Показники самоактуалізації особистості відображають розвиток таких якостей, як автономність, здатність до особистісного зростання, усвідомлене цілепокладання. Самоактуалізація передбачає певний вибір. Якщо вибір людини робиться щораз на користь особистісного розвитку, то це і є кроком до самоактуалізації та психологічного благополуччя. Самоактуалізована особистість володіє якостями, котрі є водночас параметрами психологічного благополуччя і показниками рівня її самоактуалізації.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості *Цінності освіти і виховання* / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 8–11.

2. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. 2-ге вид., допов. Київ : Каравела, 2009. 400 с.

3. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис : монографія / за ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової. Рівне : Вол. обереги, 2009. 368 с.

4. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини : навч. посіб. Ніжин : РВВ НДПУ ім. М. Гоголя, 2001. 194 с.

Стоянова В.О.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А.І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Підлітковий період – період завершення дитинства, виростання з нього, перехідний від дитинства до дорослості. Зазвичай він співвідноситься з хронологічним віком з 10-11 до 14-15 років. Сформована у навчальній діяльності в середніх класах школи здатність до рефлексії направляється школярем на самого себе. Порівняння себе з дорослими і з більш молодшими дітьми призводить підлітка до висновку, що він вже не дитина, а скоріше дорослий. Підліток починає відчувати себе дорослим і хоче, щоб і навколишні визнавали його самостійність і значимість.

Основні психологічні потреби підлітка :

- прагнення до спілкування з однолітками,
- прагнення до самостійності і незалежності,
- емансипації від дорослих,
- до визнання своїх прав з боку інших людей.

Почуття дорослості – це психологічний симптом початку підліткового віку. За визначенням Д.Б. Ельконіна, почуття дорослості є новоутворення свідомості, через яке підліток порівнює себе з іншими (дорослими або товаришами), знаходить зразки для засвоєння, будує свої відносини з іншими людьми, перебудовує свою діяльність. Перехідність підліткового віку, звичайно, включає біологічний аспект. Це період статевого дозрівання, інтенсивність якого підкреслюється поняттям гормональна буря. Фізичні, фізіологічні, психологічні зміни, поява сексуального потягу роблять цей період виключно складним, в тому числі і для самого підлітка. До XVII–XVIII століть підлітковий вік не виділявся як особливий віковий період, це відносно недавнє історичне утворення. У XIX ст. в багатьох країнах було введено систематичне шкільну освіту. Це нововведення призвело до значного збільшення періоду економічної залежності у житті дитини та до відстрочення моменту прийняття ним ролей, властивих дорослій людині. Межі і зміст підліткового віку тісно пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку суспільства, з особливостями історичного часу, з громадською позицією підлітків у світі дорослих і конкретними обставинами життя даного підлітка.

Л.С. Виготський перерахував декілька основних груп найбільш яскравих інтересів підлітків, які слідом за А. Б. Залкиндом він назвав домінантами, а саме:

1. "Егоцентрична домінанта" – інтерес підлітка до власної особистості;
2. "Домінанта далі" – установка підлітка на широкі, великі масштаби, які для нього набагато більш суб'єктивно прийнятні, ніж ближні, поточні, сьогоднішні;
3. "Домінанта зусилля" – тяга підлітка до опору, подолання, до вольових напруг, які іноді виявляються в упертості, хуліганстві, боротьбі проти батьківського авторитету, протесті й інших негативних проявах;
4. "Домінанта романтики" – прагнення підлітка до невідомого, ризикованого, до пригод, до героїзму.

Основне протиріччя підліткового періоду – наполегливе прагнення дитини до визнання своєї особистості дорослими за відсутності реальної можливості утвердити себе серед них.

Нагадаємо, що суть кризи, за Л.С. Виготським, полягає в глибокій якісній зміні всього процесу психічного розвитку людини, а не в якихось яскравих зовнішніх вираженнях цієї зміни.

Для підлітків характерна полярність психіки, а саме:

1. Цілеспрямованість, наполегливість та імпульсивність;
2. Нестійкість може змінитися апатією, відсутністю прагнень та бажань що-небудь робити;
3. Підвищена самовпевненість, безапеляційність у судженнях швидко змінюється ранимістю та невпевненістю в собі;

4. Потреба в спілкуванні змінюється бажанням бути на самоті;
5. Невимушеність у поведінці порою поєднується із соромливістю;
6. Романтичний настрій часто межує із цинізмом, розважливістю;
7. Ніжність, привітливість бува на фоні дитячої жорстокості.

Д.Б. Ельконін вважав, що провідною діяльністю дітей цього віку стає спілкування з однолітками. Саме на початку підліткового віку діяльність спілкування, свідоме експериментування з власними відносинами з іншими людьми (пошуки друзів, з'ясування стосунків, конфлікти і примирення, зміна компаній) виділяються у відносно самостійну область життя. Головна потреба періоду – знайти своє місце в суспільстві, бути значущим – реалізується в співтоваристві однолітків. У підлітків можливість широкого спілкування з однолітками визначає привабливість занять та інтересів. Якщо підліток не може зайняти задовільне місце в системі спілкування в класі, він «йде» з школи і психологічно, і навіть буквально.

Динаміка мотивів спілкування з однолітками протягом підліткового віку: бажання бути в середовищі однолітків, щось робити разом; мотив зайняти певне місце в колективі однолітків; прагнення до автономії та пошук визнання цінності власної особистості. У спілкуванні з однолітками відбувається програвання самих різних сторін людських відносин, побудова взаємин, заснованих на «кодексі товариства», реалізується прагнення до глибокого взаєморозуміння. Інтимно-особистісне спілкування зі однолітками – це діяльність, в якій відбувається практичне освоєння моральних норм і цінностей. У ній формується самосвідомість як основне новоутворення психіки. Часто навіть у основі погіршення успішності лежить порушення спілкування з однолітками. У молодшому шкільному віці вирішення проблеми успішності часто вдруге призводить і до гармонізації сфери спілкування з однолітками, до підвищення самооцінки і т.д. У підлітковому віці тільки навпаки – зняття напруженості в спілкуванні, ослаблення особистісних проблем може спричинити поліпшення успішності.

Ставлення до суспільно корисної діяльності на різних етапах підліткового віку змінюється. Між 9 і 10 роками у дитини з'являється прагнення до самоствердження і визнання себе у світі дорослих. Головне для 10-11 – літніх – отримати у інших людей оцінку своїх можливостей. Звідси їх спрямованість на заняття, схожі на ті, які виконують дорослі люди, пошук видів діяльності, мають реальну користь і одержують суспільну оцінку. Накопичення досвіду в різних видах суспільно корисної діяльності активізує потреба 12 – 13-річних у визнанні їх прав, у включенні в суспільство на умовах виконання певної, значущої ролі. У 14-15 років підліток прагне проявити свої можливості, зайняти певну соціальну позицію, що відповідає його потреби у самовизначенні.

Соціально значиму діяльність як провідний тип діяльності в підлітковий період необхідно цілеспрямовано формувати. Спеціальна організація, спеціальна побудова суспільно корисної діяльності передбачає вихід на новий рівень мотивації, реалізацію установки підлітка на систему «я і суспільство», розгортання різноманітних форм спілкування, і в тому числі вищої форми спілкування з дорослими на основі морального співробітництва. Таким чином, інтимно-особистісний і стихійно-груповий характер спілкування переважає в тому випадку, якщо відсутні можливості здійснення соціально значущої та соціально схвалюваної діяльності, упущені можливості педагогічної організації суспільно корисної діяльності підлітків.

Старший підліток, як і молодший, потребує товариства ровесників, але його самоствердження виявляється у прагненні утвердитись у власних очах, а не в очах оточуючих.

Підлітковий вік є сенситивним для розвитку самосвідомості особистості. У підлітків виникає інтерес до себе, якостей своєї особистості, потреба оцінити, порівняти себе з іншими, розібратися у своїх почуттях і переживаннях. На основі розвитку самосвідомості,

зростання вимог до себе, нового становища серед ровесників і старших у них з'являється прагнення до самовиховання. Вони намагаються розвинути в собі позитивні якості, подолати негативні риси. Але порівняно невеликий життєвий досвід і ще не сформований життєвий світогляд нерідко породжують суперечності між потребою у самовихованні і невмінням реалізувати її.

Ефективному розвитку в підлітків адекватних оцінних суджень сприяють усвідомлення змісту найзначущих для людини рис, якостей; засвоєння об'єктивних критеріїв оцінювання морально-вольових якостей і навчальної діяльності; переконання у важливості адекватних, стійких оцінних ставлень людини до себе та інших для нормальної взаємодії з ними. Важливими факторами розвитку правильної самооцінки є сприятливе становище серед ровесників, позиція позитивної рівноваги у стосунках, активна участь у громадському житті класу, групи, належна успішність. Особливе значення має самовиховання, тому виховна робота з підлітками повинна бути спрямована на прищеплення їм прагнення до праці над собою, самовдосконалення.

Отже, у підлітковому віці дитина робить значний поступ в усвідомленні своєї особистості. Процес самопізнання є складним і досить суперечливим, самооцінка та рівень домагань часто неадекватними та нестійкими. У підлітків ще не виникає цілісний Я-образ.

Активний психічний розвиток підлітка зумовлює суттєві зміни спонукальної сфери його особистості. Насамперед це помітно у формуванні нової внутрішньої позиції, виникненні особливих потреб, зокрема намагання подолати у своїй самореалізації межі школи та прилучитися до життя і діяльності дорослих. На основі цих потреб підліток починає орієнтуватися на цілі, які він бачить за межами свого сьогодення. Якщо усі переживання, інтереси, прагнення підлітка зосереджені на проблемах тільки шкільного життя, то це свідчить про певне порушення (затримку) розвитку особистості, неготовність до переходу на новий віковий етап.

Нова внутрішня позиція підлітка виявляється й у виникненні потреби відповідати не тільки вимогам тих, хто його оточує (характерна для молодших школярів), а й власним вимогам та самооцінці. Спілкування підлітка з ровесниками, порівняння себе з іншими, інтерес до власної особистості, своїх здібностей, можливостей, їх оцінка зумовлюють значущість потреби знайти і зайняти своє місце у товаристві ровесників, самоствердитись. Щоб задовольнити це прагнення, підлітки стараються потрапити у надзвичайні ситуації, створюють екстремальні умови для самопроявів, часто здійснюючи непродумані вчинки. Безглуздість їх дій нерідко зумовлюється нестійкістю мотивації. Вона є віковою особливістю підлітків, тому в цьому віці такі дії спостерігаються часто.

У старшому підлітковому віці переважаючим особистісним мотивом є прагнення бути не гіршим від інших, не втратити своє Я, що свідчить про наявність у дітей почуття власної гідності.

Для спонукальної сфери підлітків характерний перехід від дотримання зовнішніх вимог щодо моральної поведінки до особистісної активності, яка спирається на власні норми, ідеали, наміри, цілі.

У підлітковому віці основою мотивації стають цінності, однак система ціннісних орієнтацій дитини перебуває ще на стадії формування. Відбувається перегляд сформованих у молодшому шкільному віці уявлень про цінності. Якщо в попередньому періоді великий вплив на виникнення цінностей мало виховання, то в підлітковому віці значущими для дитини стають цінності і погляди, які домінують у групі. У підлітка певною мірою сформована ієрархія життєвих цілей, однак він ще недостатньо володіє засобами їх досягнення, а це уповільнює процес опанування соціально цінної поведінки.

Протягом підліткового віку ціннісні орієнтації дітей ускладнюються, стають більш ліберальними, незалежними, відбувається безумовне схиляння перед визнаними цінностями. Вплив референтної групи не призводить до суттєвої зміни сприйнятих від дорослих

ціннісних уявлень, але послаблює зв'язок із батьками. Деякі суспільні цінності, зокрема допомога, самопожертва, у підлітковому віці тимчасово втрачають своє значення, натомість актуальними стають соціальний статус, авторитет, економічна і світоглядна самостійність, зовнішній вигляд.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Виховання самоконтролю у поведінці учнів. Київ : Рад. Школа, 1980. 143 с.

2. Бондаренко А. Ф. Психологічна допомога: теорія і практика : навч. посіб. для студ. Київ, 2000. 206 с.

3. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции : уч. пособие. Москва, МГУ им. М. Ломоносова, 1991. 142 с.

4. Никифоров Г. С. Самоконтроль человека : уч. пособ. Ленинград : Ленинградский университет, 1989. 192 с.

5. Развитие общения у дошкольников : уч. пособ. / под ред. А. В. Запорожца, М. И. Лисиной. Москва : Педагогика, 1974. 288 с.

6. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическа психология : уч. пособ. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 416 с.

Суконний Д.О.,
студент спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Горобець А.І.,
старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ЗВ'ЯЗОК ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ І АУТОАГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ

Дана тема представляє особливий інтерес для психологічної науки і володіє високою соціальною значимістю, останнім часом, притягаючи до себе все більш пильну увагу дослідників [1, с. 10]. Протягом тривалого періоду часу серед населення спостерігається зростання показників агресії, спрямованої на себе. Це соціально небезпечне явище, детермінується і внутрішніми (особистісними), і зовнішніми (Соціальними) причинами і викликають серйозне занепокоєння соціуму.

Аутоагресія в підлітковий період виникає як результат внутрішньоособистісних конфліктів при соціальної дезадаптації. Така психічна захист дозволяє не переживати про порушених взаєминах, відсутності ресурсів, втрати соціальної позиції. Аутоагресія є патологічний спосіб підтримки психологічної і фізіологічної гармонії в умовах дезадаптації [5, с. 92–94]

Мета роботи: виявити наявність і характер зв'язку гендерної ідентичності і аутоагресії у підлітків. Об'єкт – аутоагресія в старшому підлітковому віці. Предмет – особливість аутоагресії у старших підлітків з різним типом гендерної ідентичності. Гіпотези: у підлітків з андрогенним типом гендерної ідентичності аутоагресія менш виражена; аутоагресія вище у підлітків з недиференційованим типом гендерної ідентичності.

Комплекс емпіричних методів психологічного дослідження: Тест агресивності (опитувальник Л.Г. Почебут) [3, с. 383–385]; Методика статевого диференціала В.Є. Кагана

[2, с. 53–62]. Проективна методика «Людина під дощем» [4, с. 176]. Крім цього, були використані методи математико-статистичного аналізу отриманих даних IBM SPSS Statistics22.

Дослідження проходило на базі СЗШ № 16 м. Сєвєродонецьк. У дослідженні взяли участь 44 людини, учні десятих класів: 22 хлопчики і 22 дівчинки у віці від 15 до 17 років. Проаналізувавши результати дослідження, ми прийшли до наступних висновків.

В середньому показники агресивності у дівчаток вище, ніж у хлопчиків. Рівень предметної агресії на одному рівні. У молодих людей переважає вербальна агресія. Тоді як емоційна агресія, частіше зустрічається у дівчаток. Розглядаючи результати, отримані за показниками загальної агресивності, ми можемо побачити, що у групи дівчаток показники високої агресивності зустрічаються частіше, ніж у хлопчиків.

У дівчаток брали участь в даному дослідженні переважає недиференційований тип гендерної ідентичності характеризується низькими показниками як маскулінності, так і фемінності. У хлопчиків традиційний тип. У ізомерного типу найнижчі показники самоагресії. Більше половини підлітків з андрогенним типом гендерної ідентичності мають високу самоагресії.

Зіставлення показників аутоагресивні і типів гендерної ідентичності випробовуваних дає нам підстави припустити, що рівень аутоагресії старших підлітків не залежить від типу гендерної ідентичності.

Перспективи подальших досліджень. По-перше, розробка програми роботи з аутоагресивні підлітками з урахуванням їх особистісних особливостей, в тому числі і гендерної ідентичності. Крім цього, можна направити дослідження на вивчення впливу інтернету, соціальних мереж, на розвиток схильності до аутоагресії. Зараз існує цілий рух «Self-harm» (самоушкодження), де підлітки діляться своїм досвідом і переживаннями один з одним.

Список використаних джерел

1. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ. 104 с.

2. Задесенець М. П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особливості : посіб. Київ : Вища школа, 1978. 120 с.

3. Молодіжна участь як чинник соціалізації особистості. *Шкільний світ*. № 34 (306). Вересень 2005.

4. Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук Є. В. та ін. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

5. Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика : навч.-метод. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.

Тарануха В.В.,
студент спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Пелешенко О.В.,
старший викладач кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ГІПЕРОПІКА НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Психологічні особливості процесу соціалізації, входження дитини в суспільство, активне засвоєння соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності відбувається під впливом батьків та тієї атмосфери, що склалася в сім'ї. Сімейне виховання – одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту.

Актуальність дослідження впливу сімейного виховання обумовлена проблемою дитячо-батьківських відносин як фактора психічного благополуччя дітей в умовах сім'ї, тому що виступає однією із найважливіших складових державної політики збереження здоров'я особистості. Теоретико-методологічні основи вивчення питань виховання дитини в сім'ї відображені в працях багатьох науковців у сфері педагогіки та психології, зокрема Л. Виготського, Я. Коменського, Г. Костюка, П. Лесгафта, Д. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, М. Пирогова, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького.

Не так просто пояснити батькам, що далекозорість, щира любов до дитини може перерости у справжню проблему. Мало хто це розуміє, бо якось погано скаржитися на "дуже сильне кохання". Насправді, це проблема, і часто дуже велика. Який вплив має далекозорість батьків на дітей? Як позбутися цієї якості? Психологами доведено, що головна вимога до сімейного виховання – це вимога любові, але як сказати точно скільки повинно бути любові. Актуальність проблеми впливу стилю сімейного виховання, а саме гіперопіки, є недостатньо дослідженою та потребує подальшого вивчення, задля вирішення питань взаємозв'язку внутрішньо сімейних відносин та психічного розвитку дитини.

Гіперопіка – це тип дитячо-батьківських відносин, який характеризується підвищеною увагою, тотальним контролем за діями та вчинками дитини. Батьки бачать багато ситуацій небезпечних для життя, здоров'я, прагнуть захистити дітей, обмежуючи їх свободу, позбавляючи їх можливості діяти самостійно.

Термін «гіперопіка» поширений у вітчизняній педагогіці, психології та медицині. Міжнародним синонімом є "гіперзахист". Префікс "гіпер" перекладається як "вище", слово "захист" означає "захист, заступництво". Різновид стилю сімейного виховання «гіперопіка» визначається як надмірна турбота, контроль батьків, обмежена активність, залежність дитини. Даних про поширеність гіперпротекції немає – це не усвідомлюється батьками, не є підставою для звернення за психологічною та медичною допомогою. Випадки виявляються експертами опосередковано при діагностиці афективних розладів (тривожність, фобічні розлади, девіантна поведінка), психопатії (шизофренічний, демонстративний тип), мутизму. Хворобливі клієнти, пацієнти, частіш за все, єдині діти в родині.

Діагностика гіперопіки проводиться клінічним, психодіагностичним методом – використовуються бесіди, спостереження, анкетування, інтерпретаційні тести, малюнки. До основних напрямів психологічної допомоги при роботі з зазначеною проблематикою відносять сімейну психотерапію, когнітивно-поведінкову психотерапія, арт-терапію, сімейне та педагогічне консультування.

Незважаючи на те, що гіперпротекція – це завжди надмірна турбота та надмірний контроль над дитиною, особливості прояву гіперопіки в різних сім'ях суттєво відрізняються. Тому психологи розробили класифікацію цього явища, згідно з якою існує 4 основних типи гіпердогляду:

Домінуюча гіперопіка. Цей тип гіперопіки нерозривно пов’язаний з авторитарним вихованням, при якому дитина не має ні права голосу в сім’ї, ні права на власні бажання та уподобання. Воля батька і матері щодо дитини в таких сім'ях є законом, і будь-яке їхнє слово та думка є істиною. Система заборон та контролю, суворі правила поведінки в сім'ї, повна недовіра до дитини та недооцінка її здібностей – є основними атрибутами домінуючої

гіперопіки. Батьки повністю ігнорують потребу дитини в самооцінці та повазі, недооцінюючи її і не дозволяючи їй морально зростати. Більшість дітей, які виховуються в середовищі, де переважає гіпердогляд, не здатні критично мислити, відстоювати свою думку чи приймати важливі рішення, оскільки вони звикли коритися батькам і покладатися на них [1].

Поблажлива гіперопіка. На відміну від домінуючої гіперпротекції, при якій батьки майже повністю ігнорують потреби та бажання дитини, поблажлива гіперопіка передбачає задоволення всіх примх дитини. У сім'ях із таким типом ставлення до дітей дитина стає кумиром сім'ї, і її потреби вважаються більш значущими і важливими, ніж побажання батьків. Мама і тато (або лише один із батьків) ідеалізують дитину, припускають, що вона краща за інших дітей, задовольняють навіть смішні капризи дитини, і в той же час – захищають сина / дочку від будь-яких труднощів. В результаті такого виховання, як правило, виростають особи з завищеною самооцінкою та істеричним характером, які впевнені, що всі навколо повинні ставитись до них із таким самим захопленням, як і до батьків.

Демонстраційна гіперопіка. Через невпевненість у собі та надмірну залежність від думок інших, батьки намагаються підвищити свій статус в очах суспільства, доглядаючи свою дитину. Такі мами і тата «грають на публіку», купуючи дитині найдорожчий та наймодніший одяг, записуючи його в десяток центрів та секцій розвитку та вимагаючи від дитини досягнень та результатів, якими могли похвалитися інші батьки. У цьому випадку ставлення до дитини мало чим відрізняється від ставлення до ляльки, оскільки батьки не бачать у сині / дочці живу людину зі своїми бажаннями та інтересами, а використовують її як засіб задоволення амбіцій . Така батьківська гіперопіка посилюється лише у міру дорослішання дитини, оскільки батько й мати дедалі більше пригнічують особистість дитини та встановлюють все більше правил та вимог, щоб вони в очах суспільства виглядали як зразкові батьки.

Інертна гіперопіка. У цьому випадку батьки просто не можуть змиритися з тим, що діти ростуть і стають більш самостійними, тому вони ставляться до зростаючої дитини так само, як і до безрозсудної дитини. Як правило, інертна гіперопіка проявляється з боку матері, оскільки вона, бажаючи залишатися найважливішою людиною для дитини, підсвідомо поводиться з нею так само, як і тоді, коли вона повністю залежала від неї – в дитинстві . Такий гіпердогляд матері не дозволяє дитині рости і розвиватися морально та психологічно, оскільки навіть найпростіші рішення за неї приймає мати [2].

Різні типи гіперпротекції суттєво відрізняються один від одного за причинами та проявами, але все-таки всі вони мають спільні характеристики – головні ознаки надмірної обережності. З якої б причини і яким чином матері та батьки не піклувались про свою дитину, у відносинах "батько-дитина" будуть присутні такі ознаки гіперопіки:

−Ігнорування бажань, інтересів та уподобань дитини та звички вирішувати все за нього.

−Невпинний контроль за дитиною у всіх сферах її життя, починаючи від навчання та харчування, закінчуючи спілкуванням з друзями та іграми.

−Постійний страх і занепокоєння батьків за дитину, викликані головним чином надуманими причинами.

−Вимагаючи від дитини чіткого дотримання правил та обмежень, встановлених батьками (навіть при поблажливій гіпердогляді батьки пригнічують ініціативу дитини і не вітають прояв незалежності з його боку).

−Батьки завжди приходять на допомогу дитині або навіть виконують її обов'язки, і часто їх втручання в справи дитини є нерозумним (наприклад, мати виконує за дитину домашні завдання, допомагає їй грати в дитячі ігри, читати вголос тощо).

На думку фахівців, першим кроком до того, щоб припинити догляд за дитиною без потреби, є усвідомлення причини такого ставлення до дитини. І ця причина завжди криється

в психіці батьків, вірніше, в його особистих психологічних проблемах і комплексах – тривожності, нав'язливих страхах, провині, низькій самооцінці та невпевненості в собі.

В основі гіперопіки лежить болісна необхідність контролювати кожен крок дитини, що є однією з ознак неврозу. Потреба в контролі, підвищена тривожність та нав'язливі страхи – це ті психологічні проблеми, від яких потрібно позбутися всім батькам, що пригнічують дітей своєю надмірною турботою та контролем. Це можна зробити як самостійно (у більш легких випадках), так і за допомогою фахівця, і важливо пам’ятати, що позбавлятися від цих психологічних проблем слід не лише заради дитини, а й заради власного щастя і психологічного комфорту.

Поряд із позбавленням від власних психологічних проблем та комплексів, батьки повинні навчитися довіряти своїй дитині та поважати її як особистість. Для цього мамі і татові слід докорінно змінити підхід до навчання, знову зустріти власну дитину, придивитися до нього, щоб зрозуміти його інтереси, досвід та бажання і почати цікавитися його думками та потребами. Батьки повинні навчитися бачити межу між потуранням своїм примхам та задоволенням фізичних та моральних потреб своєї дитини, а також давати дітям вибір та встановлювати адекватні обмеження та правила, щоб їхня дитина могла розвиватися та ставати більш незалежною у міру дорослішання.

Гіперопіка – це нездорове ставлення до дитини, внаслідок чого дочка / син не може отримати необхідний досвід і навички, щоб стати психічно та емоційно зрілою людиною. Діти, про яких надмірно піклуються та придушують батьківські піклування, виростають інфантильними, залежними та схильними до неврозів особистостями, які або продовжують "сидіти під крилом матері", або вириваються з батьківської сім'ї та розривають зв'язки з батьком та матір'ю на захист своєї незалежності та самостійності. Тому очевидно, що батьки, які бажають своїй дитині добра і помічають звичку надмірно піклуватися про дитину, будуть думати про те, як перестати це робити і налагодити здорові стосунки з дитиною [3].

Отже, вивчивши наукову психологічну літературу, можна зробити наступний висновок, що існує безліч причин, які можуть привести до виникнення гіперопіки в житті батьків. У свою чергу, гіперопіка призводить до різних наслідків, які негативно відбиваються на стані дитини. Тому проблема гіперопіки, як неправильного стилю виховання, актуальна та потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Аксентьева Л. О. Семья и болезнь Москва : Наука, 1994. 347 с.
2. Ольшанникова А. Е. Эмоции и воспитание. Москва : Знание, 1983. 80 с.
3. Капустин С. А. Экзистенциальный критерий нормальности и аномальности личности в классических направлениях психологии и психотерапии. Москва : Когито-Центр, 2013. 100 с.

Тлєуш О.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Серга Т.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ФАБІНГУ НА ГАРМОНІЧНІСТЬ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ

Сучасні вчені-психологи все більше стверджують, що фабінг (phubbing; від англ. Phone – «телефон» і snubbing – «зневажливе ставлення») – психологічний феномен, що позначає звичку постійно відволікатися на свій телефон під час розмови зі співрозмовником, виникає на ґрунті психологічних проблем: неадекватної самооцінки, низького рівню самоконтролю та відповідальності, інколи навіть депресивного стану.

Мобільний телефон – зручний і легкий засіб комунікації. Там є новини, соціальні мережі гороскопи, месенджери, електронна пошта, навчання, кіно, прогноз погоди, всілякі ігри та інше, що привертає увагу, а точніше – викликає психологічну залежність.

Наш світ невпинно розвивається. В тренді – швидкість обміну інформацією. В соціальному обміні цінністю стає намагання буди швидше, бути першим та кращим. Так чи інакше, ми всі піддаємось інформаційним впливам і намагаємось, так би мовити, встигнути за часом, новинами, сучасними, новомодними технологіями. І ця тенденція впливає на людську психіку. На перший план виходить кліпове мислення, яке докорінно змінює стратегії обробки інформації, сприйняття світу та взагалі колишнього середовища. При цьому страждають як аналітичне мислення, так і, насамперед, стосунки між партнерами.

Фабінг поглинув суспільство в цілому. Де б ви не були – чи в кафе, чи в парку, чи вдома – є присутність третього лиця…

Все це може призвести до конфліктної ситуації, людина несвідомо може провокувати скандал в родині, щоб усамітнитись з телефоном. Такий фабінг з часом може навіть перерости у клінічний випадок, номфобію – страх залишитись без мобільного телефону. Отже, типовий портрет фабера: людина, постійно на варті оповіщень, яка слідкує за новинами (раптом без неї у колі знайомих відбулась якась подія), байдужа до реальних оточуючих. Крім того, напруження зору та «залипання» в екран за браком різних активних дій, не йде на користь здоров'ю.

Які ж відчуття спіткають фабі-людину, яка стає жертвою фабера у родині, на роботі, на відпочинку, у компанії тощо? Коли фабінг відбувається у родині, більшість жертв відчувають ревнощі, біль від відсутності уваги та нехтування. На жаль, від браку уваги збоку батьків-фаберів страждають також діти, набуваючи комплекси з дитинства. Там де фабінг, частіше виникають конфлікти, невдоволення відносинами та життям у цілому.

Дослідники приділяють фабінгу особливу увагу, оскільки це явище набуває все більшої популярності. Зокрема, доктор Джеймс Робертс і доктор Мередіт Девід з Бейлорского університету (Baylor University, Техас) провели дослідження за участю 453 американців.

Перший етап дослідження полягав у складанні типів особистостей, які виявляють залежність від гаджета в процесі спілкування зі своїм партнером. Перший тип – це люди, які під час особистих зустрічей кладуть телефон так, щоб була можливість контролювати його в будь-який момент. Другий тип – люди, які постійно тримають телефон у руці. Люди третього типу мають звичку під час розмови зі своїм партнером дивитися на смартфон. Представники четвертого типу перевіряють телефон, коли під час розмови настає пауза.

На наступному етапі дослідження ця кваліфікація була запропонована в якості тесту 145 дорослим респондентам, які вибрали тип, найбільш підходящий для визначення їх партнера. Отримані результати показали, що більше половини опитаних (46,3%) вважають свого партнера залежним від фабінга. Близько чверті (22,6%) називають фабінг однією з основних причин конфліктів в їх відносинах.

Більше третини (36,6%) піддослідних відзначили, що періодично відчувають почуття пригніченості – зокрема, через те, що партнер обирає комунікації через гаджет замість живого спілкуванню з ними. Психологи наполегливо рекомендують позбуватися цієї

залежності, щоб уникнути депресій і конфліктних ситуацій в особистому житті. Здійснити це можна тільки через механізми самоконтролю, які забезпечать концентрацію на живому спілкуванні.

Щоб максимально уникнути проблем, необхідно домовлятися в парі поступово. Спочатку, наприклад, під час сніданку чи вечері, коли це буде даватися легко, то домовлятися, щоб телефон був не в полі зору. Також в точці релаксації (після роботи, на відпочинку) бути разом з подружжям, більше спілкуватися, так з'явиться звичка взаємовідносин.

Отже, як підсумок, можна сказати, що фабінг негативно впливає на саморозвиток і самореалізацію особистості. Такий вид залежності призводить до негативних наслідків і у соціальному плані – руйнуються відносини, часто суб'єктивно відчуваються втома та так званий ефект «завантаженості» інформацією.

А гарною профілактикою розвитку фабінгу може бути планування днів без гаджетів, планшетів, прояв вольового зусилля в упорядкуванні програм у смартфоні і переведення деяких в інший режим, відключення непотрібних додатків, які турбують сигналами чи повідомленнями, відключення самих сигналів чи блокування можливості повідомлень, відмова від онлайн-ігор, введення корисної традиції не користуватись (чи обмежити у часі та кількості) гаджетами при спілкуванні чи на відпочинку.

Штапура М.М.,
магістранка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Шубертій Н.Г.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Мотивація персоналу – один з найвпливовіших факторів у розвитку компаній, що впливає на фінансові показники та успіх зростання організації.

Актуальність проблеми мотивації співробітників полягає в тому, що якість виконання своєї роботи – один з ключових показників у організаційній структурі. В наші часи достеменно відомо, що завдяки людському фактору та вмінню керувати людськими ресурсами, можливо коригувати діяльність колективу та змінювати результати його досягнень. Успішна діяльність компанії здебільшого визначається готовністю співробітників працювати з повною віддачею. Мотиви та потреби окремих співробітників складають мотиваційний профіль організації, що впливає на колектив, ефективність та якість праці. Успішні компанії роблять великий внесок у розвиток трудових ресурсів, тому що саме людський фактор забезпечує конкурентоспроможність та економічний зріст підприємства.

Слід зазначити, що великий внесок до вивчення проблеми мотивації внесли такі вчені як Д. Мак-Грегор, В. Оучи, В. Врум, А. Маслоу, Д. МакКлелланд, Ф. Герцберг, Портер-Лоулер, Е.Б. Котєнева, О.І. Вишняков, Є.П. Ільїн та ін.

Теорія Д. Мак-Грегора "XY теорія" та "Теорія Z".

Згідно «теорії X», працівники ліниві, несумлінні, безініціативні. Завжди будуть намагатися уникати будь-якої роботи, перекладати відповідальність на іншого, шукати вигоди тільки для себе, чинять опір будь-яким змінам. Тому головним стимулом може бути тільки примус і матеріальна винагорода. Головним стилем управління по «теорії X» може бути тільки авторитарний, основний інструмент – покарання.

«Теорія Y» вважає всіх працівників амбітними, активними, здатними брати ініціативу і відповідальність на себе, прагнуть до вільної творчості. Вони отримують задоволення від роботи, тому головним стимулом є можливість самовираження і самореалізація.

Американський професор Вільям Оучи взяв за основу японський досвід і доповнив «XY теорію» «теорією Z». В основі даної теорії лежить принцип колективізму, тобто уявлення підприємства, як великої родини або трудового клану. За цією теорією передбачається, що працівник віддає перевагу працювати в групі, мати стабільну тривалу перспективу кар'єрного росту, пов'язану, насамперед, з досягненням певного віку. Він несе індивідуальну відповідальність за свою працю, результати якого оцінюються за чіткими критеріями.

Теорія очікувань В. Врума.

За теорією очікувань, людина обирає ті чи інші дії виходячи зі своїх уявлень про наслідки цих дій. Тобто мотивацією може служити прагнення людини за допомогою доданих нею зусиль отримати очікуваний нею результат, за умови, що цей результат має для неї цінність, або, навпаки, уникнути цього результату

Теорія потреб А. Маслоу.

Мотивація заснована на прагненні людини до задоволення своїх потреб. Він виділив п'ять основних потреб і розташував їх у наступній ієрархії, від базових до вищих:

- Фізіологічні потреби, наприклад, угамування голоду і спраги;
- Потреба в безпеці, наприклад, потреба в житлі, теплі, в порядку;
- Потреба в приналежності і любові, наприклад, потреба мати сім'ю, бути членом соціальної групи;
- Потреба у визнанні, наприклад, потреба в статусі, самоповазі;
- Потреба самоактуалізації, наприклад, потреба в особистому зростанні і розвитку.

За Маслоу люди задовольняють свої потреби по черзі від базових до вищих. Тобто перехід до задоволення потреб більш високого рівня відбувається тільки після того, як будуть задоволені всі потреби більш низького рівня.

Теорія набутих потреб Д. МакКлелланда.

Вважає всього три потреби вищого рівня, які він набуває завдяки навчанню, досвіду, життєвих обставин: досягнення, співучасті, влади.

- Потреба досягнення – це прагнення людини завдяки своїм діям отримати фактичний бажаний результат найбільш ефективним способом.
- Потреба співучасті проявляється в прагненні людини до дружніх відносин з оточуючими, надання допомоги, спілкування.
- Потреба влади виражається в прагненні людини контролювати навколишні його ресурси, процеси, впливати на інших людей, брати на себе відповідальність.

Двухфакторна теорія Ф. Герцберга.

Полягає в тому, що на задоволеність або незадоволеність роботою впливають два фактори: «гігієнічний» і «мотиваційний». Згідно Герцбергу, відсутність або недостатність гігієнічних факторів прямо впливає на незадоволеність роботою. Але достатність гігієнічних факторів не викликає задоволення роботою і не може мотивувати людину на що-небудь. На відміну від цього, відсутність мотивацій не призводить до незадоволеності роботою. Але їх наявність повною мірою викликає задоволення і мотивує працівників на підвищення ефективності діяльності.

Існують і інші теорії мотивації, наприклад, теорія справедливості, або теорія цілепокладання, або модель Портера-Лоулера тощо. На жаль, немає універсального методу мотивації, який би влаштував усіх.

Проблему мотивації вивчали у різних галузях і спеціалізаціях: так, Е.Б. Котенева вивчала мотивацію соціальних працівників, О.І. Вишняков – співробітників медичних закладів, що вивчає мотивуючий фактор, який обумовлений впливом на нього двох сил:

мотивуючої – за рахунок наявності мотиваційного потенціалу і латентної – за рахунок залишкових явищ в психіці. Ю.Ю. Стрельникова досліджувала співробітників протипожежної служби і вважає поведінку людини майже завжди полімотивованою (залежить від кількох мотивацій одночасно, наприклад фінансова винагорода та реалізація особистих потреб), однак прогнозувати її дії можна по провідним мотивам, що залежать від індивідуального досвіду, ціннісних орієнтацій, особистісних, соціальних, культурних та інших чинників. На думку Є.П. Ільїна, мотивація і мотиви завжди внутрішньо обумовлені, але можуть залежати і спонукатися зовнішніми стимулами. Т.Л. Миронова вивчала мотивацію менеджерів та зробила висновок, що серед основних мотивів і стимулів: гроші, колектив та труд – найголовнішим є саме труд. Це приклади лише деяких напрямків вивчення мотивації.

Однією з найпоширеніших проблем мотивації є визначення та пошук стимулів працівників в сфері інформаційних технологій. Як популярна і розвиваюча галузь, де конкуренція роботодавців невпинно зростає, а попит на створення веб-сайтів та мобільних додатків не знижується, ІТ використовує багато різних моделей мотивації, особливо такі, що побудовані не на покараннях, а на заохоченні працівників. Оскільки базові потреби здебільшого закриті для працівників сфери ІТ, мало заохочувати їх рівнем заробітної плати, постійним навчанням, медичним страхуванням, плаваючим робочим графіком тощо. З кожним роком власники компаній вимушені створювати нові стимули. Саме тому плинність кадрів і їх постійний дефіцит породжує цікавість та попит на вивчення мотивації програмістів та супровідного персоналу в цій сфері.

Щербакова Є.Є.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

РОЗВИТОК ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Зацікавлене ставлення до навколишнього світу, прагнення якомога повніше пізнавати його, дізнаватися про невідоме – та цінна якість, яка багато в чому зумовлює ефективність учіння, а згодом і професійної діяльності людини. Саме пізнавальна діяльність, сформована в дошкільному віці, є потужною силою, що рухає розвиток когнітивного розвитку особистості протягом усього життя.

Раннє дитинство іноді називають дошкільним. Це період життя після дитинства і до того, як дитина почне офіційне навчання. Зазвичай це вік від 3 до 5 або від 2 до 6 років [2].

Дошкільний період – це час бурхливого зростання за низкою заходів розвитку, особливо здібностей мислення дітей або пізнання. Протягом цього періоду часу діти вчаться користуватися символічною думкою, відмітними рисами якої є використання мови та символів, а також більш досконала притворна гра. Діти цього віку демонструють зосередженість думок, тобто їх фокус обмежується одним аспектом ситуації чи об'єкта. Здатність пам'ятати, діти демонструють власні способи міркування та вирішення проблем.

Пам'ять – це здатність накопичувати, зберігати та згадувати інформацію чи досвід протягом часу. Дошкільнята використовують мову для кодування та порівняння інформації

для подальшого пошуку; таким чином, розмова про події збільшує пам'ять дітей про них. Здатність дітей створювати уявні образи людей чи подій також полегшує пам'ять. Допомогти дитині навчитися створювати та підтримувати образи, можна за допомогою головоломок [5].

Лев Виготський вважав, що пізнання розвивається завдяки соціальним взаємодіям та вирішенню проблем. Робота Виготського демонструє, що за підтримки більш обізнаного (дорослого або більш кваліфікованого однолітка) здібності дітей демонструють помітне зростання, доки взаємодія не була надто розвиненою для сучасного рівня навичок дитини. Виготський також помітив, що, коли діти рухаються до незалежності із складними завданнями, вони будуть говорити самі з собою. Ця самостійна мова, яку називають приватною мовою, дуже поширена серед дітей у віці 3-7 років. Після цього вона мутує у внутрішню мову чи внутрішню думку, хоча, ймовірно, з'явиться на поверхні при складних або заплутаних завданнях. За словами Виготського, використання мовою дітей таким чином є основою навичок їх виконавчої функції, включаючи увагу, запам'ятовування, планування, контроль імпульсів тощо [1; 3].

Дошкільнята міцно перебувають на стадії, яку Ж. Піаже називає передопераційним (дологічним) періодом (з 2-7). Раннє дитинство – це час навчання використанню думок для вирішення проблем та навчання пізнання і спілкування про світ за допомогою використання символів, насамперед мови. Тепер дитина може думати про те, що сталося кілька днів тому, або зобразити подію. Вміння мислити про світ по-новому не означає, що дитина логічно ставиться до того, як працює світ. Передопераційна думка є «дологічною» або перед логічною. У своєму знаменитому експерименті зі збереженням копійок Ж. Піаже продемонстрував, що приблизно до 6-річного віку діти говорили, що розкладений ряд копійок мав більше, ніж ряд із (рівною кількістю) більш скручених пенні, навіть якщо вони самі рахували кожен рядок. Ж. Піаже пояснює це протиріччя заявою, що логікою дітей у цей період часу керують сприйняття, а не міркування. За словами Ж. Піаже, діти на передопераційному етапі розвитку спираються на навички, засвоєні під час сенсомоторного етапу. На цьому етапі гра маленьких дітей стає все більш уявною і наповненою фантазіями. По мірі розвитку когнітивного розвитку дітей їхня гра переходитиме від простих надуманих сюжетів до сюжетів, що включають більше персонажів та сценаріїв, ігор із витонченими правилами тощо. За словами Ж. Піаже, гра – це не просто забава; це важлива частина розвитку мозку [4, с. 1].

Час від 3-5 – це серце розвитку символів у маленьких дітей. Використання символів тягне за собою можливість використовувати одне для представлення іншого. Дошкільнята вчаться подумки користуватися і представляти матеріальні предмети за допомогою зображень, слів та малюнків.

Список використаних джерел

1. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Радянська школа, 1976. 608 с.

2. Возрастная и педагогическая психология / под ред. М. В. Гамезо, М. В. Матюхиной и др. Москва : Просвещение. 1984. 256 с.

3. Возрастная и педагогическая психология / под ред. А. В. Петровского. Москва : Просвещение, 1979. 288 с.

4. Задесенець М. П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості. Київ : Вища школа, 1978. 263 с.

5. Кулагина И. Ю. Возрастная психология : уч. пособ. Москва : Изд-во УРАО, 1996. 176 с.

СЕКЦІЯ 2
ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ, АКМЕОЛОГІЯ

Melezhyk A.K.,
student of the Department of psychology and sociology
East Ukrainian National University
Volodymyr Dahl;
Kobylyatska M.V.,
assistant department psychology and sociology
East Ukrainian National University
Volodymyr Dahl
Ukraine, c. Severodonetsk

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE PRESCHOOLER AND CONDITIONS OF ITS DEVELOPMENT

Today, a difficult situation has developed in the field of preschool education. The new generation of parents with preschool children is acutely aware of the shortage of preschool institutions.

The educational process is a specially organized, developing in time and within a certain pedagogical system, the interaction of educators and pupils, aimed at achieving the goals and objectives of upbringing, training, education and personal development [3, 196].

Preschool childhood is the most crucial stage in the general development of a person, since during this period the basic qualities of personality and social skills are formed. In kindergartens special emphasis is placed on the development of the child's personality and taking into account individual characteristics and needs. The determining factor is the personality-developmental and humanistic nature of the interaction between adults and children, respect for the personality of the child, the creation of conditions for the identification and development of his individual capabilities and abilities, the desire for cooperation. Learning activities have a significant impact on the child's psyche. He becomes more collected, disciplined, attentive, organized. Knowledge, skills and abilities are formed, cognitive interests expand, volitional qualities of personality, self-consciousness develop. Joint educational activities involve a certain influence of children on each other, which is directed for educational purposes, which is an important basis for the development of children's independence, ability to act in an organized manner, together. A constant positive attitude and developing cognitive motivation make it easy to move from play to class.

Therefore, speaking about a personality-oriented approach in the upbringing and educational process of a kindergarten, we, first of all, mean the attitude a teacher to a child as a subject of any kind of activity, which implies an active position of pupils "in choosing the content of their education" [2, 44]. Changing the form of communication with a child involves a transition from the teacher's team style to partnership, focusing not on educational results, but on procedural activities.

That is, teaching counting and writing is not the goal of preschool education – these are only products of play activity, which has the leading status in preschool age. At present, the conditions for the effective development of preschoolers are a change in the position of the teacher, the implementation of a system – activity and personal approach [1, 99]. The educational process in the kindergarten, is the character is not a direct and indirect training, and carried out in a joint venture of the child and the adult, adequate opportunities of preschool age children. It is assumed that the organizational forms of the educational process will change: the forms become more flexible, variable, taking into account age characteristics, individual capabilities and needs of preschoolers. The educational process requires a combination of the principles of scientific validity and practical

applicability, compliance with the criteria of completeness, necessity and sufficiency, ensuring the unity of educational, developmental and teaching goals and objectives of the process of children's education. A fundamentally important aspect of the educational process in a modern kindergarten is the position of the child, the attitude of adults towards the child. An adult in communication with children adheres to the position: "Not next to, not above him, but together!" Its purpose is to contribute to the development of the child as a person.

The educational process should be based on the individual characteristics of each child, in which the child himself becomes a full-fledged participant in the educational process. The educational process in a kindergarten is a systemic, holistic, developing in time and within a certain system, a purposeful process of interaction between adults and children, which has a personality-oriented nature, aimed at achieving socially significant results, designed to lead to the transformation of personal properties and qualities pupils. From the point of view of formation of preconditions of educational activity at preschool age the greatest efficiency belongs to such means of training where the adult gives to children not only knowledge and skills, but also a way of mastering them, actively influencing children. It is necessary to focus on didactic principles based on the psychological laws of preschool children: the principle of educational and developmental learning, the principle of science, the principle of clarity, systematicity and consistency, the principle of accessibility, awareness and activity in learning.

The educational process provides each individual with the opportunity to meet their developmental needs, develop their potential abilities, preserve their individuality, the ability to self-actualize [2, 44].

The aim of the educational process in the children's garden is a personal development, motivation and abilities of children in various activities and covers the following educational areas:

- social and communicative development;
- cognitive development;
- speech development;
- artistic and aesthetic development;
- physical development [1, 104].

An important feature of the organization of the educational process of the kindergarten at the present stage is the inclusion of effective forms of work with children using information and communication technologies, project activities, game and problem-learning situations within the framework of the integration of educational areas. One of the main tasks facing the teaching staff of preschool educational organizations is to think over the most successful forms and methods of organizing the educational process, in which children could, on the one hand, work individually, on the other hand, work together, take initiative, consult each other. friend, help. It is necessary to design the activities of children in such a way that preschoolers would not only acquire and expand their knowledge, but also become more attentive to each other, to children of a different age, would be able to express their thoughts, listen to and respect the opinions of others, etc. [1, 102].

"Lesson" as a specially organized form of educational activity in kindergarten is canceled; the lesson is a specific interesting activity of children specially organized by the educator, implying their activity, business interaction and communication, the accumulation of certain information by children about the world around them, the formation of certain knowledge, skills and abilities. Learning activities have a significant impact on the child's psyche. He becomes more collected, disciplined, attentive, organized.

Knowledge, skills and abilities are formed, cognitive interests expand, volitional qualities of personality, self-consciousness develop. Joint educational activities involve a certain influence of children on each other, which is directed for educational purposes, which is an important basis for the development of children's independence, ability to act in an organized manner, together. A constant positive attitude and developing cognitive motivation make it easy to move from play to class [3, 196].

Thus, the main tasks facing educators in organizing the educational process taking into account the requirements of the Federal State Educational Standard are the following: Fill the child's life with interesting content. Be creative in the selection of content, based on integration, using a variety of forms, methods and techniques. To widen the scope of the educational process to include a variety of games, game techniques and game situations. Use the principle of variability in the selection of topics, forms, means, methods (novelty and diversity). Eliminate formalism, stereotyped, excessive didacticism.

References

1. From birth to school. Basic general education program of preschool education / ed. NE Verax, MA Vasilieva, TS Komarova. M .: Mosaic-Synthesis, 2010. 91–104 p.

2. Preschooler and work. Theory and methods of labor education / RS Bure. M. : Mosaic-Synthesis, 2011. 44 p.

3. Preschool pedagogy: the theory of preschool education: textbook, manual for higher students. ped. exercises, institutions / II. V. Miklyaeva, Yu. V. Miklyaeva. M .: Academy, 2013. 196 p.

Архіпова І.Д.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ЕМОЦІЙНА КОМПТЕНТНІСТЬ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Вчені стверджують, що компетентність емоційного прояву в юнацькому віці – це комплексна інтегральна особистісна риса самого юнака чи дівчини, завдяки якій завжди можна виявити, дослідити розвиток та професійну підготовку, які складається в процесі освіти та виховання.

Компетентність – це когнітивні вміння, знання, мотиваційні стимули, ціннісні та етичні норми особистості, емоції, соціальні та поведінкові властивості, все це разом може надати особистості найефективніше застосування цих властивостей для ефективної діяльності в певній сфері.

Емоційна компетентність впливає на такі сфери діяльності особистості, як:

- професійна;
- соціальна;
- емоційна;
- особистісна;
- комунікативна.

Якщо емоційна компетентність не розвинена, особистість погано володіє своїми емоційними проявами. Це може суттєво впливати на всі сфери його життя, тому незрілість сприяє створенню інфантильних феноменів комунікації, таких як страх психологічної інтимності, міжособистісна залежність/контрзалежність, девальвація зрілості та інфляція мужності, синдром «емоційного холоду» у дівчат, синдром «токсичної любові», самотність та інші. Отже, емоційна зрілості це головне поняття для створення повноцінного та якісного життя [1].

Дослідження цього явища допомагають визначить проблематику та виявити новітні підходи для вивчення. Це дослідження стало досить популярною тематикою в останні роки, а відтак, дало змогу по-новому поглянути на зміст емоційної сфери особистості в цілому.

Якщо детально розглянути, що таке емоційна сфера особистості, то можна сказати, що це переживання, відчуття своїх власних емоцій та можливість розуміти емоцій та переживання інших людей. Людина, яка вправно володіє цими навичками може вправно розв'язувати життєві проблеми, міжособистісні та особистісні конфлікти та спілкування з оточуючими. Тому дослідження ролі емоційного інтелекту особистості набуває особливої актуальності [3].

В даний час в період демократичної трансформації суспільства, переоцінки всієї системи цінностей актуалізуються проблеми формування всебічно розвиненої, відповідальної, особистісно, соціально та емоційно-зрілої особистості, з чіткими життєвими орієнтирами, гнучкою по відношенню до змін в суспільстві.

В психолого-педагогічній літературі висвітлені фундаментальні теоретичні та експериментальні дослідження, які стосуються закономірностей становлення емоційної сфери, загальних аспектів проблеми емоцій займалися такі вчені, як О. Запорожець, А. Ольшаннікової, А. Сухарєва, О. Чебикіна, Д. Гоулмен, Дж. Мейер, П. Селовей.

Коли людина вміє розбиратися у своїх емоційних переживаннях, управляти своїм емоційним станом, їй значно легше розв'язувати складні життєві проблеми, міжособистісні конфлікти, спілкуватися з іншими людьми [2; 4].

Список використаної літератури

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена. Новополоцк : ПГУ,2006.№ 3. С. 78–86
2. Арбузова Е.Н., Анисимов А.И., Шатровой О.В..Практикум по психологии общения. Санкт-Петербург : Речь, 2008. 272 с.
3. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
4. Косьянова О. Ю. Особливості взаємозв'язку показників емоційної зрілості та схильності до обману згідно з моральними цінностями сучасного юнацтва з використанням поліграфу.*Наука і освіта*. Одеса, 2015. №. 7. С. 67–75.

Бугай А.В.,
студентка спеціальності «Спеціальна освіта»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Турубарова А.В.,
кандидат психологічних наук, доцент
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ СЛУХОВОЇ ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ

Згідно зі статистичними даними кожного року збільшується кількість дітей дошкільного віку, які мають порушення мовлення [13]. Багато вчених відзначають взаємозв'язок мовленнєвих порушень зі станом інших вищих психічних функцій людини, в тому числі і з пам'яттю (С. Конопляста [4], Н. Лопатинська [6], Н. Пахомова [8], Ю. Рібцун [9], М. Шеремет [12] та ін.). Повноцінний розвиток усіх психічних процесів (відчуття, сприймання, мислення, пам'ять, уява, увага, мовлення) сприяє гармонійному розвитку особистості в цілому. Психічні процеси взаємодіють між собою, утворюючи цілу систему. Випадіння будь-якої ланки цієї системи, передбачає порушення інших. Пізнавальні процеси є

складовою частиною будь-якої діяльності, в тому числі й мовленнєвої. Зв'язок між мовленнєвими порушеннями та іншими сторонами психічного розвитку обумовлює наявність вторинних порушень, які утворюють картину аномального розвитку дитини в цілому [9]. Якщо загальне недорозвинення мовлення (далі – ЗНМ) не подолати в дошкільному віці, то в подальшому це може сприяти виникненню також труднощів в опануванні навичками читання та письма. Тому одним із завдань дошкільної освіти є забезпечення необхідних психолого-педагогічних умов для повноцінного розвитку пізнавальної сфери дошкільників із ЗНМ.

Під загальним недорозвиненням мовлення в логопедії розуміють таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до звукової і смислової сторони мовлення (фонетико-фонематичної сторони, лексичного складу та граматичної будови). Недорозвинення може бути виражене в різній мірі: від відсутності мовлення або лепетного його стану до розгорнутого, але з елементами фонетичного та лексико-граматичного недорозвинення [5].

Психолого-педагогічний аспект дослідження пам'яті знаходимо в роботах багатьох вчених, які по-різному пояснювали її структуру, генез, взаємодію з іншими психічними функціями (Р. Аткінсон, Л. Виготський, П. Жане, З. Істоміна, Н. Корсакова, В. Крутецький, О. Леонтьєв, О. Лурія та ін.) [10].

Дослідженням пам'яті дітей із загальним недорозвиненням мовленням, займались такі вченні, як Л. Белякова, І. Власенко, Ю. Гаркуша, Г. Гуменна, О. Усанова, Е. Фігередо та ін. [2].

Слухова пам'ять – це запам'ятовування і точне відтворення різноманітних звуків (музичних, мовленнєвих) [10].

У дітей із загальним недорозвитком мовлення спостерігається різний рівень сформованості психічних функцій у цілому. Недорозвиток першої сигнальної системи – мовлення – призводить до порушення другої сигнальної системи – психічних процесів: мислення, пам'яті, уваги, сприймання та уявлень [9].

Дослідженням недостатності мовленнєвого та психічного розвитку дітей з порушеннями мовлення займалася Р. Левіна. Вона розглядала відхилення в розвитку пізнавальної діяльності як вторинну затримку, структура якої залежить від характеру первинного мовленнєвого порушення [7].

У роботах українських і зарубіжних дослідників зазначається, що становлення мнемічної діяльності у дітей з порушенням мовлення має свою специфіку. Як зазначають В. Калягін та Т. Овчиннікова [3], С. Конопляста та Т. Сак [4], Є. Жуліна та О. Трошин [11] та ін., ЗНМ призводить до гальмування всіх пізнавальних процесів дітей, в тому числі – мислення й пам'яті, що, в свою чергу, ускладнює формування словникового запасу дитини й подолання мовленнєвого порушення. Особливості образної пам'яті дітей з ЗНМ не дають їм можливість засвоїти мовленнєвий матеріал в повному обсязі та отримати бажаний результат в процесі корекційної роботи. Тому одним із важливих напрямків формування психічних процесів дошкільника з ЗНМ є розвиток образної пам'яті як передумови успішної пізнавальної активності дитини в цілому.

Дослідження І. Власенко показали деяке загальне зниження обсягу слухомовленнєвої пам'яті у дітей із загальним недорозвиненням мовлення та вказують на взаємозв'язок рівня слухової пам'яті та рівня мовленнєвого розвитку [1].

Дефіцит слухової пам'яті, який спостерігається у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, може призводити до порушення розуміння дитиною зверненого до неї мовлення, словесних інструкцій, до різкого обмеження можливості оперувати зі слуховим матеріалом. При зростанні вербального навантаження у вигляді збільшення обсягу слухової інформації можуть виникати симптоми, характерні для сенсорної афазії: відчуження сенсу слова та помилки в диференціації фонем [4].

Дослідження мнестичних функцій (О. Мастюкова) дозволяє зробити виділити такі особливості слухової пам'яті дітей з ЗНМ: слабкість утримання мовленнєвих сигналів та точності відтворення; низький рівень розвитку довільності слухової пам'яті; порушення впізнавання слів на слух; повільне орієнтування на слух в умовах завдання [12].

У дітей із порушенням мовлення у дошкільному віці знижений обсяг усіх видів пам'яті, порівняно з нормою. Рівень слухової пам'яті безпосередньо пов'язаний із мовленнєвим розвитком: чим гірше мовлення, тим гірша слухова пам'ять. Дослідники вказують на те, що у дітей із ЗНМ відмічається низький обсяг слухового запам'ятовування, швидке забування отриманої інформації, різноманітні помилки при відтворенні [1]. Діти забувають складні інструкції (трьох-, чотирьохступеневі), опускають деякі їх елементи та змінюють послідовність запропонованих завдань. Вони, як правило, не вдаються до вербального спілкування з метою уточнення інструкції, повільніше орієнтуються в умовах завдання, мають нижчі результати, в порівнянні з нормою (Л. Белякова, Ю. Гаркуша, О. Усанова, Е. Фігередо) [4].

Ступінь виразності розладів слухової пам'яті залежить від характеру матеріалу, що запам'ятовується. Вербальний матеріал, об'єднаний внутрішніми смисловими зв'язками (фрази, розповіді), запам'ятовується легше, ніж серії слів, не пов'язаних між собою. Але і всередині смислової інформації грає роль чинник її обсягу: фрази відтворюються краще, ніж розповіді. Дефіцит слухової пам'яті, який спостерігається у дітей із ЗНМ, може призводити до порушення розуміння дитиною зверненого до неї мовлення, словесних інструкцій. При зростанні вербального навантаження у вигляді збільшення обсягу слухової інформації може виникати порушення впізнавання слів, не розуміння сенсу слова та помилки в диференціації фонем [10].

У дітей з ЗНМ відзначається значне зниження обсягу слухо-мовленнєвої пам'яті, яка пов'язана з діяльністю слухового аналізатора та спрямована на запам'ятовування мовленнєвих і немовленнєвих звуків. Цей вид пам'яті характеризується тим, що людина, може швидко та точно запам'ятати зміст подій, логіку міркувань, розуміти зміст прочитаного тексту [3].

З метою виявлення особливостей короткочасної слухової пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня було проведено експериментальне дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу №237 «Смородинка» Запорізької міської ради Запорізької області. Експериментальну групу склали діти старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (6 осіб). Дослідження слухової пам'яті було проведено за допомогою методики Р. Нємова «Запам'ятай цифри» (короткочасна слухова пам'ять). В ході констатувального експерименту було отримано такі результати: у 83% дошкільників виявлено низький рівень розвитку пам'яті, а у 17% – дуже низький рівень. У жодної дитини не виявлено середнього та високого рівнів розвитку пам'яті. Діти змогли запам'ятати максимально 4 цифри в рядку. В дошкільників виникли труднощі при відтворенні ряду цифр у спадаючому порядку. Отримані результати діагностування слухової пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня свідчать про недостатній рівень розвитку слухової пам'яті, звуження обсягу запам'ятовування мовленнєвого матеріалу та його швидке забування. Узагальнені результати дослідження представлено на рисунку 1.

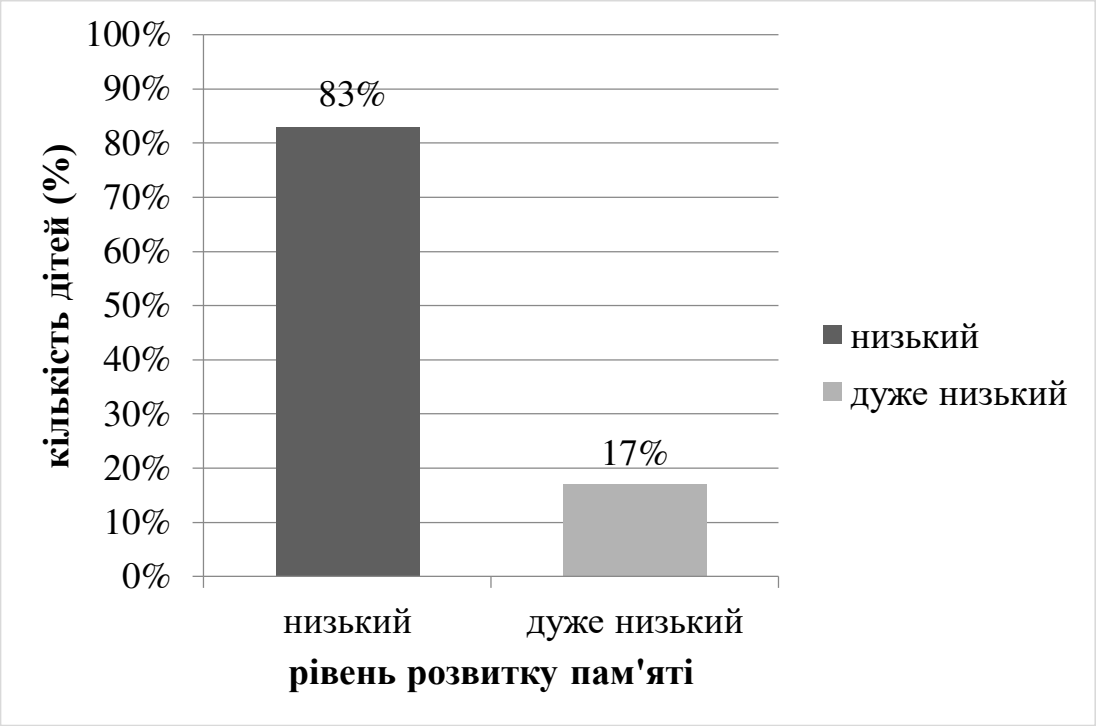

Рис. 2.2. Рівень розвитку короткочасної слухової пам’яті у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ

Таким чином, проведений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що у дітей із загальним недорозвиненням мовлення помітно знижена слухова пам’ять і продуктивність запам’ятовування в порівнянні з дітьми із нормальним розвитком мовлення. Більшість вчених, які займалися дослідженням пам’яті, виділяють взаємозв’язок мовленнєвих порушень зі станом інших вищих психічних функцій людини, в тому числі зі сприйняттям і пам’яттю. У дошкільників із ЗНМ ІІІ рівня було виявлено низький та дуже низький рівні розвитку короткочасної слухової пам’яті, що свідчить про недостатній рівень розвитку слухової пам’яті, звуження обсягу запам’ятовування мовленнєвого матеріалу та його швидке забування. Слід зазначити, що своєчасне виявлення особливостей пам’яті та подальший її розвиток допоможе отримати максимальну результативність в системі логопедичної роботи з усунення ЗНМ та підготувати дітей до подальшого шкільного навчання.

Список використаних джерел

1. Власенко И. Т. Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи. Москва : Педагогика, 1990. 184 с.

2. Гаркуша Ю. Ф. Коррекционно-педагогическая работа в дошкольных учреждениях для детей с нарушениями речи. Москва : Владос, 2000. 317 с.

3. Калягин В. А. Логопсихология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2006. 320 с.

4. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навчальний посібник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.

5. Логопедия : учеб. для студ. дефектол. фак. пед. вузов / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. Москва : ВЛАДОС, 1999. 680 с.

6. Лопатинська Н. А. Неврологічні основи логопедії. Курс лекцій : навчальний посібник для студентів спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Київ : Слово, 2017. 152 с.

7. Пахомова Н. Г. Нейропсихолінгвістика: навч. посіб. для студ. спец. 7.01010501, 8.01010501 «Корекційна освіта»; ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2013. 268 с.

8. Пахомова Н. Г., Кононова М. М. Спеціальна психологія : навчальний посібник. Полтава : АСМІ, 2015. 357 с.

9. Рібцун Ю. В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 : у 2 т. Київ, 2010. Т. 1. 214 с. Т. 2. 207 с.

10. Серебрякова Н. В., Стахова Л. Л. Порушення слухової пам'яті у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації :* матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції 15 лютого 2018 року, Суми, 2018. С. 120–123.

11. Трошин О. В., Жулина Е. В. Логопсихология. Москва : ТЦ Сфера, 2005. 256 с.

12. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Вид. 4-те, перер. та доповн. Київ : Слово, 2017. 856 с.

13. Шеремет М. К., Базима Н. В., Мороз О. В. Проблема мовленнєвої тривожності у дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями. Логопедія. 2015. № 5. С. 94–100.

Василькова А.О.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Стрюкова Ю.В.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ УВАГИ В ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема розвитку особистості молодшого школяра належить до найважливіших проблем психології, набуваючи в сучасних умовах все більшої актуальності. Плинність культури, постійне збагачення та диференціація наукового знання, підсилення інформаційного потоку – все це апелює до таких істотних характеристик особистості учня, як ініціативність, здатності до самостійної постановки цілей, впевненість у собі, гнучкість і вимагає не лише конкретних знань, вмінь й навичок, а й здатності до творчості, до продуктивної співпраці з іншими людьми, до прийняття відповідальних рішень.

Уява є особливою формою людської психіки, що стоїть окремо від інших психічних процесів і разом з тим займає проміжне положення між сприйняттям, мисленням і пам'яттю. Специфічність даної форми психічного процесу полягає втому, що уява – це властива тільки людині можливість створення нових образів (уявлень) шляхом переробки попереднього досвіду. В уяві найбільш виявляється характер психіки людини.

Основна її задача – представлення очікуваного результату до його здійснення. За допомогою уяви у нас формується образ, перетворений з інших, вже відомих, або не існуючого в даний момент об'єкта, ситуації, умов, що ніколи не існували.

Розвиток уяви йде по лініях вдосконалення операцій заміщення реальних предметів уявними і відтворюючої уяви [1].

Молодший шкільний вік – це період соціального, фізичного та психологічного становлення особистості. Саме в цей час тіло і душа дитини найбільше потребують дбайливого ставлення, захисту і розуміння. Дитина поступово починає створювати на основі описів, що є, текстів все більш складні образи і їх системи. Зміст цих образів розвивається і збагачується. Уява стає опосередкованою і навмисною [3].

Уява розвивається особливо інтенсивно у віці від 5 до 12 років. Цей період вчені називають сензитивним, тобто найбільш сприятливим для розвитку образного мислення та уяви. Можливість створювати щось нове, незвичайне закладається в дитинстві через розвиток вищих психічних функцій, таких, як мислення і уяву. Саме їх розвитку необхідно приділити найбільшу увагу у вихованні дитини в цьому віці. Однак, якщо в цей період уяву спеціально не розвивати, в подальшому наступає швидке зниження активності цієї функції, разом з чим у людини збіднюється особистість, знижуються можливості творчого мислення, гасне інтерес до мистецтва та науки.

Проблеми творчості широко розроблялися у вітчизняній психології. В даний час дослідники ведуть пошук інтегрального показника, що характеризує творчу особистість. Великий внесок у розробку проблем здібностей, творчого мислення та творчої уяви внесли психологи, як Б.М.Теплов, С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, Н.С. Лейтес, В.А. Крутецкий, А.Г. Ковальов, К.К. Платонов, А.М. Матюшкін, В.Д. Шадриков, Ю.Д. Бабаєва, В.М. Дружинін, І.І. Ільясов, В.І. Панов, І.В. Каліш, М.А. Холодна, Н.Б. Шумакова, В.С. Юркевич та інші.

У молодшому шкільному віці уява, формуючись в ігрових заміщеннях одних предметів іншими, може переходити і в інші види діяльності. Вивчення процесу творчості та шляхів розвитку творчої уяви надзвичайно важливе для ефективної підготовки творчо мислячих людей у всіх видах професійної праці. Тому у всіх ланках школи слід звертати увагу на максимальну стимуляцію стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості у вирішенні творчих завдань [1; 3].

У своєму дослідженні ми поставили перед собою наступну мету: виявлення, практичним шляхом, особливостей розвитку уяви і творчих здібностей учнів різних вікових груп, а саме порівняння першокласників з третьокласниками.

У дослідженні брали участь молодші школярі Придніпровської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів, нікопольського району, села Придніпровське. Всього учасників експерименту було 30, з них 15 учнів першого класу (віком 6 – 7 років) і 15 учнів третього класу (віком 8 – 9 років).

У дослідженні ми задіяли наступні методи: бесіда, спостереження та аналіз продуктів творчої діяльності дітей.

Для визначення рівня розвитку і проявів уяви було використане поєднання тесту «Малюнок сім'ї» з тестом «Довільний малюнок».

Сімейну ситуацію, яку батьки оцінюють з усіх боків позитивно, дитина може сприймати зовсім інакше. Дізнавшись, яким вона бачить навколишній світ, сім'ю, батьків, себе, можна зрозуміти причини виникнення багатьох проблем і ефективно допомогти їй при їх вирішенні.

Тест призначений для виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин. Методику можна використовувати з 3,5 років.

До цієї методики була додана шкала оцінювання розвитку фантазії та деякі особливості інструкції з тесту «Довільний малюнок». Щоб визначити якою дитина уявляє себе, своїх рідних, як бачить світ і все, що її оточує; прослідкувати розвиток уяви на прикладі малюнка сім'ї.

Учням роздали листи А4, ластики, простий і кольорові олівці. Було запропоновано намалювати свою сім'ю, без уточнень її складу. На питання дітей чи треба малювати бабусю з дідусем або тітку з дядьком, давалася така відповідь «Я не знаю, ти певно краще знаєш хто є членами твоєї сім'ї». На виконання роботи давалось 5 хвилин, що виявилось трохи складнішим у виконанні для учнів першого класу, ніж для третьокласників.

Поки діти малювали, проводилося ненав'язливе спостереження, відзначаючи такі моменти, як:

– порядок заповнення вільного простору;

– порядок появи персонажів малюнка;

– час початку і закінчення роботи;

– виникнення труднощів при зображенні того чи іншого персонажа або елементів малюнку (надмірна зосередженість, паузи, помітна повільність, користування гумкою і т.д.);

– час, витрачений на виконання окремих персонажів;

– емоційний настрій дитини під час зображення того чи іншого персонажа;

– спонтанні коментарі дитини.

Після виконання завдання, щоб отримати максимум додаткової інформації, організувалась коротка бесіда.

Звичайно, аналізувались не відносини в сім'ї, а розвиток уяви, точність і деталізованість, вміння відобразити предмети дійсності. В цьому допомагала шкала оцінювання тесту «Вільний малюнок», запропонований авторами Г.А. Урунтасовою, Ю.А. Афонькіним, Л.Ю. Суботиною.

Результати учнів першого класу:

Період відвідування початкової школи характеризується активізацією функції продуктивної уяви та сприяє її подальшому розвитку. Основним напрямком у розвитку дитячої уяви у цей віковий період є її перехід до все більш правильного і повного відображення дійсності на основі відповідних знань.

У своїй навчальній діяльності школярі щоразу повинні відтворити той образ дійсності, відомості про який повідомляє дитині вчитель або підручник у формі словесних описів, картин і схем.

Здатність до цього розвивається послідовно, проходячи дві стадії.

Розвиток уяви першокласників проходить першу стадію, коли спочатку відтворювані образи лише приблизно характеризують реально існуючі об'єкти, вони мізерні, бідні деталями. Ці образи статичні, так як в них не представлені розвиток, рух, дії об'єктів, їх взаємозв'язок.

Оцінювалися роботи з урахуванням вікових особливостей учнів і часу, відведеного на виконання завдання [3; 4].

Дослідження показало, що з більшістю дітей мало займаються розвитком уяви чи мало їх до цього заохочують, можливо батькам ніколи через роботу, а може і байдуже. В школі з дітьми часто проводять цікаві завдання, але без допомоги батьків цього замало для повноцінного розвитку уяви молодших школярів. Також це залежить від рівня розвитку мислення, уваги та пам'яті, що теж може бути не високим в силу вікових особливостей і зацікавленості та допомоги дорослих. Не все втрачено, дуже низький рівень розвитку уяви відсутній, але працювати є над чим.

Результати учнів третього класу:

Розвиток уяви третьокласників проходить вже другу стадію, що характеризується значним збільшенням кількості ознак і властивостей в образах. Вони набувають повноту та конкретність завдяки уявленням про дії та взаємозв'язки об'єктів. До того ж відтворення образів дійсності може відбуватися без безпосереднього їх опису та особливої конкретизації, з опорою на пам'ять дитини або загальну схему об'єкта [3; 4].

Підсумовуючи результати тесту отримуємо кращу картину розвитку уяви учнів. Більшість дітей має середній рівень, трохи менше високий а дуже високий, це говорить про те, що ще є над чим працювати і чого досягати. Помітно, що більшість батьків разом з учителем займаються розвитком уяви і творчості своїх дітей, не досконало, але стараються допомогти, можливо заважає зайнятість і проблеми. Дуже низького рівня розвитку уяви не виявлено, що підкреслює дуже хороший результат тестування.

Отже, детально проаналізувавши результати проведеної нами методики, ми прийшли до висновку, що у молодших школярів (1 і 3 класів) різний рівень розвитку уяви – в першокласників переважає низький, а у третьокласників – середній.

Отже, в експериментальній частині нашого дослідження ми поставили перед собою ціль дослідити і порівняти рівень розвитку уяви молодших школярів на прикладі першого і третього класу. В ході дослідження ми встановили, що розвиток уяви повністю залежить від вікових та індивідуальних особливостей дітей і участі в цьому процесі дорослих.

В ході дослідження також було встановлено, що будь-який рівень розвитку уяви може бути підвищений завдяки систематичним читанням художніх творів, творчими завданнями і вправами.

Таким чином можна сформулювати наступні висновки: уява є особливою формою людської психіки, що стоїть окремо від інших психічних процесів і разом з тим займає проміжне положення між сприйняттям, мисленням і пам'яттю. Вона бере участь в регуляції пізнавальних процесів і станів людини. Уява безпосередньо пов'язана з практичною діяльністю людей і є невід'ємною її частиною. У ході проведених досліджень було з'ясовано, що існують певні рівневі показники і критерії розвитку уяви.

Розвиток уяви має вікові особливості. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку є сприятливими для розвитку уяви. Тому такий вік називають сенситивним для розвитку уяви.

Розвиток уяви в молодшому шкільному віці тісно пов'язаний із розвитком мовлення, з формуванням пізнавальних здібностей дитини, її загальним інтелектуальним розвитком, зі становленням її особистості у тісному взаємозв'язку з грою і навчанням, відповідно [1].

Таким чином, розвиток уяви впливає на формування особистості дитини, її моральних якостей, здібностей. З іншого боку, властивості особистості, які закладаються у процесі розвитку – її характер, здібності, спрямованість інтересів, включаючись у діяльність уяви, впливають на її утримання, силу і яскравість образів. Саме тому уявлення, одержувані дітьми в школі, повинні бути повними, яскравими, барвистими, так як на їх основі будуються образи уяви. Малювання, драматизація, активізуючи діяльність уяви, сприяють її розвитку; вона розвивається також у різних видах діяльності: у праці, ліпленні, творчих іграх. Уява молодшого школяра, формуючись у навчальній діяльності, набуває дійсно творчого характеру.

Значення функції уяви в психічному розвитку дітей велике. Проте фантазія, як і будь-яка форма психічного відображення, повинна мати позитивний напрям розвитку. Вона має сприяти кращому пізнанню навколишнього світу, саморозкриття та самовдосконалення особистості, а не переростати в пасивну мрійливість, заміну реального життя мріями.

Після проведеного дослідження ми прийшли до наступного: для підвищення і підтримання рівня розвитку уяви молодших школярів необхідно виконувати більше вправ і завдань на розвиток уяви, розвивати творчі здібності дітей, заохочувати пошуки нового, підтримувати і намагатись допомогти втілити в життя їх фантазії, прививати любов до читання, необхідно допомагати дитині використовувати свої можливості уяви у напрямі прогресивного саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Баданина Л. П. Психология познавательных процессов. Москва : Флинта, 2017. 270 с.

2. Батюта М. Б.. Князева Т. М. Возрастная психология. Москва : Деком, 2018. 240 с.

3. Гонина О. О. Психология младшего школьного возраста : уч. пособ. Москва : Флинта, 2015. С. 72–76.

4. Диянова З. В., Щеголева Т. М. Общая психология: познавательные процессы. Москва : Юрайт, 2017. 176 с.

Воробець А.А.,
студентка спеціальності «Спеціальна освіта»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Турубарова А.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ТА НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що у наш час, через карантинні міри, змішана форма навчання стала повсякденним явищем та шляхом отримувати знання. Якщо для школярів звичайних закладів освіти, дистанційне навчання є доволі прийнятною та зручною формою навчання, то діти з особливими освітніми потребами можуть стикнутися з проблемами організації освітнього процесу та зниженим рівнем мотивації до отримання знань. Причиною зниження мотивації до навчання може стати негативний емоційний стан старшокласника (наприклад, тривожність), який може бути спричинений новими умовами навчання, проблемами з розумінням нового матеріалу.

Проблема мотивації до навчання розглядалося багатьма зарубіжними та українськими вченими, серед них: Л. Анциферов, В. Асєєв, Л. Божович, А. Брушлинський, Н. Вовчаста, П. Гальперін, Б. Додонов, І. Зайцева, В. Закалюжний, Є. Ільїн, К. Левін, Л. Казміренко, В. Ковальов, Ю. Комар, О. Малихіна, А. Маслоу, Є. Нікітенко, С. Рубінштейн, О. Скрипченко, Н. Тализін, Х. Хекхаузен, О. Чорноус та інші. Автори розглядали особливості мотивації до навчання на всіх вікових періодах та визначали їх особливості. На думку Л. Казміренко, мотивація – це сукупність мотивів, які мають за мету спонукати людину до тієї чи іншої діяльності. Автор зазначає, що мотивація – це один із найважливіших складових людської діяльності. Мотив, в свою чергу, є продуктом певної потреби та має змогу проявлятися у діяльності особистості [7, с. 96]. А. Волянюк навчальною мотивацією називає мотивацію, яка спрямована на визначення напрямку та способів реалізації різних форм навчальної діяльності. Навчальна мотивація обумовлює особливості навчальної діяльності особистості [4, с. 242].

Проблему мотивації до навчання дітей з особливими освітніми потребами у своїх працях розглядали: Л. Виготський, М. Кабанець, Н. Колодна, А. Колупаєва, Н. Кудикіна, Б. Пінський, А. Рацул, С. Рубінштейн, І. Ушакова, Ж. Шиф та інші. Вчені розглядали специфіку організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами та шляхи корекції мотивації до навчання.

Тривожність як індивідуальну психічну особливість досліджували такі вчені, як Г. Айзенк, Ю. Александровський, Г. Бойко, С. Вадзюк, Н. Вінниченко, О. Гірченко, Ф. Горбов, А. Захаров, Є. Калюжна, А. Леонова, Н. Пасинкова, А. Прихожан, А. Петровський, О. Халік та інші. Автори впевнені, що тривожність має вплив на психічні процеси особистості та її поведінку в цілому. Вплив тривожності на навчальну мотивацію розглядали І. Борисова, Г. Жуліна, І. Заусенко, О. Озерова, М. Уварова та інші. Вони довели, що тривожність впливає на якість навчання та на перебіг освітнього процесу.

О. Овсяннікова вказує, що тривожністю називають психологічну особливість, яка виражається у схильності людини до переживань (тривоги). Зазвичай, виділяють особистісну та ситуативну тривожність. Особистісна тривожність – є рисою особистості, тобто особистісною схильністю до переживання тривоги. Ця риса формується у дитинстві.

Ситуативна тривожність, в свою чергу, характеризується своїм обмеженим часом та вибірковістю причини цього явища. Ситуативна тривожність має індивідуальний характер та може проявлятися у кожної людини по-різному [11, с. 112].

Аналізуючи наукову літературу з проблеми дослідження, ми дійшли до висновку, що проблема впливу тривожності на навчальну мотивацію є досить актуальною в сучасній психологічній науці. Так, Й. Мартенс зазначає, що тривожність має великий вплив на процес та результативність будь-якої діяльності людини. В тому числі і в навчальній діяльності [10, с. 34]. Я. Демченко підкреслює, що у молодшому шкільному віці вплив тривожності на навчальну діяльність носить більш негативний характер ніж у більш старшому віці. Якщо молодший школяр має особистісну тривожність і ситуативну, то вони змінюються по черзі та не дають змогу позитивно та ефективно навчатися [6, с. 18].

Щодо старшокласників, то цей вплив – є протилежним. Т. Парфьонова в своєму дослідженні зазначає, що існує пряма залежність від рівня тривожності підлітків та його навчальної мотивації. Підлітки з високим рівнем тривожності мають тенденцію до низького рівня навчальної мотивації, але не завжди. Все залежить від проявів особистісної тривожності. У підлітків із середнім рівнем тривожності переважно відмічається середній рівень сформованості умінь цілепокладання, однак мотиви, що переважають в навчанні – соціальні і навчальні. У підлітків з низьким рівнем прояву тривожності виявлено високий рівень сформованості умінь цілепокладання, проте в основному переважають соціальні мотиви і мотиви отримання позитивної оцінки. У дітей цього віку з низьким рівнем тривожності спостерігається середній або низький рівень успішності в навчальній діяльності [12, с. 118]. В. Староста підкреслює, що через тривожність може відбуватися дезорганізація навчального процесу. Адекватний рівень тривожності буде зумовлювати правильну мотивацію до навчального процесу та сам хід навчання [13, с. 173].

Слід зазначити, що на сьогодні однією з причин зниження рівня мотивації навчання школярів є дистанційна форма навчання. Як відмічає, Н. Адамюк, діти з особливими освітніми потребами, можуть зазнавати деякі труднощі в процесі дистанційного навчання. Ці труднощі зумовлені складнощами у засвоєнні нових знань, відсутністю відкритого доступу до спілкування з вчителем та проблемами з організацію навчального процесу. Треба завжди враховувати індивідуальні особливості дітей з особливими освітніми потребами, при організації їх дистанційного навчання [1, с. 33].

Розглянемо загальні характеристики дистанційної та змішаної форм навчань та визначемо їх переваги та недоліки.

Л. Ліщинська визначає дистанційне навчання як форму процесу отримання знань, навичок та розвитку пізнавальних процесів людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу в спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [9, с. 12].

І. Воротникова визначає такі переваги дистанційного навчання:

- навчання проходить асинхронно;
- гнучкість;
- доступність до інформаційних навчальних ресурсів;
- масовий характер;
- інтерактивна взаємодія;
- автоматизація тестового контролю і моніторингу.

Щодо недоліків, автор називає наступні:

- повна відсутність або недостатній контакт с педагогом;
- повна відсутність або недостатній контакт с однолітками;

– додаткове навантаження на вчителя і учня, яке зумовлено погіршенням навчальної мотивації та труднощами самостійної роботи [5, с. 10].

За визначенням М. Бобровського, змішаною формою навчання (гібридною) можна назвати процес інтеграції традиційної та дистанційної форми навчання. Для змішаної форми навчання характерним є використання двох або більше різних методів навчання [2].

О. Коротун виділяє такі особливості змішаної форми навчання:

– необмежений зміст;
– врахування освітніх потреб;
– індивідуальність освіти кожної дитини;
– педагог має горизонтальну взаємодію з учнями;
– вплив на зовнішні оцінки;
– змога самому оцінити себе та однокласників [8, с. 118].

З метою виявлення особливостей впливу тривожності на навчальну мотивацію старшокласників з особливими освітніми потребами в умовах змішаного навчання, нами було проведено емпіричне дослідження. Базою дослідження стала КЗ «Кам'янська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» ЗОР. В дослідженні прийняли участь 17 випробуваних, віком від 16 до 18 років: 5 учнів 10 класу, 4 учня 11 класу і 8 учнів 12 класу. Усі випробувані мають порушення слуху різного ступеня тяжкості. В ході дослідження були використаний такий психодіагностичний інструментарій: «Методика з оцінки рівня навчальної мотивації» (М. Лук'янова), «Методика діагностика самооцінки (оцінка ситуаційної та особистісної тривожності) (Ч. Спілберг, Ю. Ханіна), анкета «Ставлення до дистанційного навчання».

Результати дослідження показали, що у 35% випробуваних переважає занижений рівень навчальної мотивації. Домінуючим рівнем шкільної мотивації у випробуваних старшокласників – є середній (65%). Визначивши рівень особистісної та ситуаційної тривожності випробуваних, можемо зробити висновок, що у них переважає середній рівень ситуаційної тривожності (53%) та середній рівень особистісної тривожності (47%).

Проаналізувавши ставлення старшокласників із особливими освітніми потребами до дистанційного навчання, ми прийшли до висновку, що серед випробуваних переважає низький рівень задоволеності дистанційною формою навчання (88%).

Відповідно до результатів дослідження пропонуємо рекомендації для батьків старшокласників з особливими освітніми потребами для зниження рівня тривожності та підвищення їх навчальної мотивації.

Для того, щоб старшокласник з особливими освітніми потребами не відчував негативні стани в процеси змішаного навчання, батьки повинні створити всі умови для продуктивного та комфортного навчання:

1. Емоційний спокій. Це відноситься, по-перше, батьків дітей з особливими потребами. Діти мають змогу наслідувати емоційний стан своїх батьків, тому батьки повинні мати тільки позитивний настрій та виключити такі негативні стани як: тривожність, напруга, тощо.

2. Допомога та підтримка. Мова йде про емоційну підтримку дитини та допомогу з виконанням домашніх завдань та процесом самого дистанційного навчання.

3. Комунікація з вчителями. Батьки повинні бути завжди на зв'язку з вчителем. Це можуть бути питання щодо навчального процесу, повідомлення про складнощі з навчанням чи самопочуття дитини [3, с. 39].

Комфортне змішане навчання вдома повинно бути організовано правильно. Можна виділити такі загальні рекомендації щодо організації дистанційного навчання старшокласників з особливими освітніми потребами:

1. Організувати робоче місце для дитини, враховуючи її зорові, слухові та рухові можливості.

2. З'ясувати, який дидактичний матеріал є вдома, які технічні засоби навчання.

3. Привчити дитину до нового режиму дня та дати час адаптуватися до нових умов.

4. Узгодити роботу з іншими педагогічними працівниками, які працюють з дитиною та забезпечують психолого-педагогічний супровід (асистент вчителя, психолог, вчитель-логопед, дефектолог, реабілітолог, фахівці ІРЦ).

5. Постійно контролювати фізіологічно-психічний стан дітей, тримаючи їх в полі зору, вчасно переключатись на інший вид діяльності, не доводити учня до стану близького до виснаження (фізичного чи психічного) [1, с. 75].

Таким чином, аналіз наукової літератури та проведене емпіричне дослідження особливостей тривожності та навчальної мотивації старшокласників з особливими освітніми потребами в умовах змішаного навчання показали, що у більшості старшокласників з порушенням слуху переважає середній рівень шкільної мотивації, а також середній рівень ситуаційної та особистісної тривожності. Також переважна більшість старшокласників мають низький рівень задоволеності дистанційною формою навчання. Відповідно до результатів дослідження запропоновано рекомендації для батьків старшокласників для зниження рівня тривожності та підвищення їх навчальної мотивації.

Список використаних джерел

1. Адамюк Н. Б., Блеч Г. О., Бобренко І. В. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. пр.. Київ, 2015. Вип. 8. 203 с.

2. Бобровський М. В., Якубов С. В. Проблема впровадження змішаного навчання в освітній процес. URL: http://klovsky77.com.ua/23-naukova-robota/222-бобровський-м-в-,-якубов-с-в-проблеми-впровадження-змішаного-навчання-в-освітній-процес.html (дата звернення: 1.02.2021)

3. Бондар К. М. Теорія і практика інклюзивної освіти. Кривий Ріг : Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с.

4. Волянюк А. Мотивація як фактор підвищення навчальної успішності молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». Дрогобич, 2020. № 27. С. 241–245.

5. Воротникова І. П., Чайковська Н. В. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.

6. Демченко Я. М. Засоби формування мотивації навчання молодших школярів. *Педагогіка та психологія :* збірник наукових праць. Харків, 2015. Вип. № 47. С. 14–24.

7. Казміренко Л. І, Кудерміна О. І. Психологія. Київ : Ранок, 2015. 215 с.

8. Коротун О. В. Методологічні засади змішаного навчання в умовах вищої освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2016. №. 3. С. 117–129.

9. Ліщинська Л. Б. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару. Вінниця, 2017. 102 с.

10. Мартенс Йенс-Уве, Куль Юлиус. Самомотивация. Искусство мотивировать себя. Харьков : Гуманитарный центр, 2017. 320 с.

11. Овсянникова Е. А., Серябкова А. А. Основы психологии : учебное пособие. Москва : ФЛИНТА, 2015. 310 с.

12. Парфенова Т. А. Влияние уровня проявления тревожности младших подростков на успешность в учебной деятельности. *Вестник Омского государственного педагогического университета*. 2015. №. 3. С. 117–120.

13. Староста В. І., Попадич О. О. Мотивація навчальної діяльності студентів-першокурсників у процесі їх адаптації в умовах класичного університету. *Науковий вісник ужгородського університету*. 2019. №. 2. С. 173–177.

Ворона А.Р.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Стрюкова Ю.В.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ ТА ПРОЦЕСУ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасному світі людина зустрічається з великим обсягом інформації, яку потрібно сприйняти, запам'ятати і відтворити через певний проміжок часу. Для цього дуже важливо тренувати та розвивати пам'ять з дитинства. Виявлено, що в молодшому шкільному віці формуються основні форми пам'яті.

В своєму дослідженні ми розкрили поняття пам'ять та охарактеризували цей процес, виявили ефективні методи та способи формування пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, проаналізували особливості запам'ятовування в цьому віці.

Ми ставили перед собою наступну мету: вивчити особливості пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, та охарактеризувати методи, методики, що сприяють її розвитку; зробити діагностику пам'яті молодших школярів.

Нами був проведений аналіз наукових досліджень минулих років та використані емпіричні методів дослідження.

Перш ніж приступити до дослідження, ми сформулювали наступну гіпотезу: в учнів, які навчаються в класі з художнім спрямуванням буде краще розвинута зорова пам'ять.

Провевши теоретичний аналіз означеної проблематики, ми з'ясували що пам'ять – це система складних психічних процесів, за допомогою яких людина накопичує і зберігає у свідомості інформацію та відтворює її залежно від потреби [1].

У молодшому шкільному віці розвиваються всі види пам'яті. Інтенсивно формується словесно-логічна пам'ять, яка має конкретний характер і водночас будується на елементарних наукових узагальненнях [2].

Пам'ять молодших школярів розвивається передусім у напрямку посилення її довільності, зростання можливостей свідомого управління нею та збільшення обсягу смислової, словесно-логічної пам'яті. Перетворення пам'яті молодшого школяра може бути обумовлено і значними вимогами до її ефективності, високий рівень якої необхідний при виконанні нових мнемічних задач, що виникають в ході навчальної діяльності. У цьому віці відбувається виражена зміна співвідношення мимовільного і довільного запам'ятовування в бік зростання ролі останнього. Дослідні дані свідчать, що діти при вмілому керівництві їхньою навчальною діяльністю вже можуть виділяти у зрозумілому для них матеріалі опорні думки, пов'язувати їх між собою і завдяки цьому успішно запам'ятовувати. Розвивається також і здатність довільного відтворення матеріалу. Краще фіксується наочний Матеріал (предмети, люди, які їх оточують), ніж словесний.

Під впливом навчання у молодших школярів формується логічна пам'ять, внаслідок чого суттєво змінюється співвідношення образної та словесно-логічної пам'яті Важливою умовою ефективності цього процесу є педагогічне керівництво, спрямоване на забезпечення

розуміння (аналіз, порівняння, співвіднесення, групування тощо) учнями навчального матеріалу, а вже потім – завчання його.

У молодшому шкільному віці зростає продуктивність, міцність і точність запам'ятовування навчального матеріалу. Зумовлено це, зокрема, оволодінням учнями більш досконалими мнемонічними прийомами.

Підвищується точність впізнання запам'ятованих об'єктів. Причому спостерігаються і якісні зміни у цих процесах. Так, першокласники, впізнаючи об'єкти, більше спираються на їх родові, загальні ознаки, а вже третьокласники більшою мірою зорієнтовані на аналіз, виділення в об'єктах більш специфічних видових та індивідуальних ознак [3].

Дослідження розвитку пам'яті та процесу запам'ятовування у молодшому шкільному віці було проведено в Запорізькій гімназії №45 з учнями четвертого класу.

В дослідженні взяли участь 26 учнів 4 «В» класу з художнім спрямуванням. Для конфіденційності відповідей були підготовлені спеціальні бланки. Нами були використані наступні методики: «Запам'ятай 10 слів», «Асоціації», «Запам'ятай малюнки».

Виявлено: у 46 % (12 учасників) високий рівень, у 42 % (11 учасників) середній рівень, у 11 % (3 учасника) низький рівень об’єму короткочасної зорової пам’яті з використанням методики «Запам’ятай малюнки».

Діагностовано 34,6 % (9 учасників) високий рівень, 50% (13 учасників) середній рівень і 15,4 (4 учасників) низький рівень об’єму короткочасної слухової пам’яті із застосуванням методики «Запам’ятай 10 слів»

Діагностовано 46 % (12 учнів) високий рівень, 54 % (14 учнів) середній рівень опосередкованого запам'ятовування за допомогою методики «Асоціації».

В процесі дослідження було здійснено аналіз розвитку пам’яті у дітей молодшого шкільного віку. Виявлено, що в молодших школярів розвиваються всі види пам’яті, формується словесно-логічна пам’ять під впливом навчання.

- Після аналізу результатів методик «Запам'ятай 10 слів», «Запам'ятай малюнки» було виявлено, що у дітей даного класу краще розвинена короткочасна зорова пам’ять. Можна пов’язати цей факт з тим, що досліджувані навчаються в класі з художнім спрямуванням.

- Додатково була проведена третя методика «Асоціації», мета якої була дослідити опосередковане запам’ятовування та особливості мислення. При проведенні даної методики було задіяно зорову, слухову, образну пам’ять та мислення при створенні асоціації. В результаті 12 із 26 учнів змогли запам’ятати і відтворити через певний проміжок часу 10 і більше слів, інші 14 учнів запам’ятали та записали правильно в межах 5-9 слів.

Це свідчить про те, що дитина краще запам’ятовує, якщо такий процес як пам’ять функціонує в єдності з іншими пізнавальними процесами.

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що пам’ять дитини розвивається і формується в єдиній системі психіки.

Отже, поставлена гіпотеза про те, що в учнів, які навчаються в класі з художнім спрямуванням буде краще розвинута зорова пам'ять була підтверджена за допомогою проведеного дослідження.

Список використаних джерел

1. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці : навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2000. 232 с. URL: https://buklib.net/books/24471//

2. Скрипченко О. В., Долинська З. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Підручник. Київ : Каравела, 2019. 464 с.

3. Ушакова І. М. Вікова психологія : курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2016. 123 с.

Вострикова О.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Пелешенко О. В.,
старший викладач кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Дослідники з різних областей науки виявляють цікавість до проблеми психологічної готовності дошкільника до шкільного навчання. Початок шкільного навчання – це новий і відповідальний етап у життя дитини. Від того, наскільки успішний буде навчальний старт, багато в чому залежить подальше навчання дитини.

Теоретико-методологічні засади вивчення психологічного підходу до питання готовності до шкільного навчання представлені в роботах Л.І. Божович, Л.А. Венгер, А.Л. Венгер, Л.С. Виготський, Н.О. Головань, В.В. Давидов, Н.І. Гуткіна, А.В. Запорожець, О.Є. Кравцова, В.С. Мухіна, Н.М. Стадненко і багато інших. Однак, й досі, в сучасній психології немає чіткої визначеності поняття психологічної готовності до шкільного навчання.

Результати теоретичного аналізу науково-психологічної літератури дали змогу виокремити три складових шкільної зрілості. Інтелектуальна складова передбачає певний рівень розвитку когнітивних процесів. Вона передбачає розвиток тонкої моторики і сенсорної координації, достатній рівень концентрації уваги, сприйняття та смислової пам'яті, здатність працювати за зразком та встановлювати важливі зв'язки між явищами. До емоціональної зрілості відносять зниження інтенсивності імпульсивних реакцій та здатність дитини протягом тривалого часу бути задіяною у виконанні нецікавої для неї роботи. Соціальну зрілість складає важливість контактування із однолітками, здатність бути прийнятим до дитячого колективу та приймати його правила, здатність бути у позиції учня.

Загальне визначення поняття «готовність до школи» визначив Л.А. Венгер. Він вважав, що готовність до школи – це певний набір знань і вмінь, в якому повинні існувати всі інші елементи, хоча рівень їх розвитку може бути різний. За Л.А. Венгером, у дитини дошкільного віку не може бути вже сформованих "шкільних" якостей в чистому вигляді, оскільки вони, як і будь-які інші, складаються в ході тієї діяльності, для якої вони є необхідними. Отже, вони не можуть з'явитися без порушень специфічних умов життя та діяльності, що є характерними і необхідними для повноцінного розвитку дитини у дошкільному віці. Виходячи з цього, психологічна готовність, по-перше, полягає не в тому, що у дитини виявляються сформованими саме "шкільні" якості, а в тому, що вона оволодіває передумовами до наступного їх засвоєння та розвитку [1].

Н.І. Гуткіна трактує психологічну готовність до школи так: «Психологічна готовність – це необхідний і достатній рівень психічного розвитку для освоєння шкільної програми в умовах навчання у групі одноліток» [1].

Л.І Божович головний акцент у структуруванні особистості робила на сферу мотивації. Таким чином аналізувалася і психологічна готовність до шкільного навчання. Мотиви навчальної діяльності, за словами дослідниці, були розподілені таким чином: «одні з них пов'язані зі змістом самої навчальної діяльності і процесом її виконання; інші – з ширшими взаємовідносинами дитини з навколишнім середовищем. До перших відносяться пізнавальні інтереси дітей, потреба в інтелектуальній активності і в оволодінні новими

уміннями, навичками і знаннями; інші пов'язані з потребами дитини в спілкуванні з іншими людьми, в їх оцінці і схваленні, з бажанням учня зайняти певне місце в системі доступних йому суспільних відносин» [2].

Дослідження навчальної мотивації свідчать, що першокласники можуть усвідомлюючи керувати своїми діями, проте якщо у дитини ще не сформована мотивація до навчальних дій, то їй важко себе контролювати. У тому випадку, якщо дитина була вмотивована зробити те, на що її спонукали, спостерігалося значне покращення її довільності. Отже, низький рівень довільності першокласників можна пояснити дефіцитом навчальної мотивації. Дитина не матиме довільної поведінки до того часу, поки у неї не з'явиться мотивація до навчальних дій. Вольова поведінка відображає особистісний вектор спрямованості, це довільна поведінка, яка окреслена інтересом особистості.

Дитині необхідно мати сильні стійкі панівні мотиви, або особистісний інтерес, для того, щоб вона могла довільно діяти навіть тоді, коли завдання, яке вона має виконувати зовсім нецікаве для неї. Рівень розвитку мотивації характеризує волю особистості.

З вищевказаного випливає, що причина шкільної дезадаптації деяких першокласників полягає у недостатньому розвитку мотиваційної сфери, а отже і волі.

Н.В. Нижегородцева та В.Д. Шадриков розрізняють такі блоки якостей, необхідних для якісного навчального процесу:

«І. Особистісно-мотиваційний. Навчально-важливі якості, що входять в цей блок готовності, визначають те чи інше відношення до школи й навчання, бажання або небажання приймати навчальну завдання, виконувати завдання педагога, тобто вчитися.

ІІ. Ухвалення навчального завдання – розуміння завдань, поставлених педагогом і бажання їх виконувати; прагнення до успіху або бажання уникнути невдачі.

ІІІ. Уявлення про зміст діяльності і способах її виконання. Цей блок готовності відображає рівень елементарних знань і умінь, якими володіє дитина до початку навчання.

IV. Інформаційний блок готовності складають якості, які забезпечують сприйняття, переробку і збереження різноманітної інформації в процесі навчання.

V. Управління діяльністю. Навчально-важливі якості V блоку забезпечують планування, контроль і оцінку учням власної діяльності, а також сприйнятливість до навчального впливу» [3].

Отже, у підготовці дітей до шкільного навчання на перший план виходить формування навчальних мотивів і позитивного ставлення до школи. Робота за цим напрямком повинна бути спрямована на вирішення таких питань: позитивне сприйняття школи і шкільного навчання взагалі; побудова позитивного емоційного сприйняття школи; формування якостей, які у подальшому вплинуть на якість шкільного навчання.

Перед батьками постає важливий вибір – у якому віці краще віддати дитину до першого класу? Вирішуючи цю задачу, необхідно враховувати як готовність дитини до шкільного навчання, так і її індивідуальні характеристики.

Враховуючи вищенаведене, можна позначити наступні напрямки підготовки дитини:

- Загальний розвиток. Це рівень розвитку пізнавальних процесів та здатність проводити деякі розумові операції.
- Формування вміння до довільних дій, здатності зосереджуватися на тому, що не відноситься до кола інтересів.
- Формування сильної мотивації щодо набуття шкільних знань.

Науковці зазначають, що існують такі сторони готовності до шкільного навчання, як фізична (тобто фізичний розвиток: зріст, вага, слух, зір, стан здоров'я і т.п.), інтелектуальна (словарний запас, рівень розвитку когнітивних процесів, кругозір, здатність до деяких розумових операцій), соціально-психологічна (наявність внутрішньої позиції школяра, довільність, комунікативні та моральні якості), емоційно-вольова (постановка мети, окреслення плану подальших дій, долання перешкод до його втілення).

Відомо, що у дошкільному віці психіка дитини набуває свого розвитку у процесі ігрової діяльності. За умови того, що дошкільник багато часу проводить у різноманітних іграх (дидактичні, сюжетно-рольові, ігри, які передбачають правила) з дорослими та однолітками, їй щодня читають книги відповідно до її віку, малює, вирізає, робить аплікації, конструює, складає, дитина набуває всі складові успішного навчання. Але не завжди педагоги та батьки надають велике значення переліченим факторам.

Таким чином, з метою пом'якшення процесу адаптації та більшої продуктивності навчальної діяльності необхідно поступово готувати дитину до школи. Основний акцент треба робити на комплексному розвитку психіки дітей відповідно до вимог шкільного навчання. Важливим при цьому є індивідуальний підхід до кожного учня. Психологічна готовність дошкільника до шкільного навчання тісно пов'язана із розвитком інтелектуальної та довільної сфери дитини, тобто із наявністю учбової мотивації. Усі підготовчі заняття обов'язково повинні проводитися у ігровій формі.

Список використаних джерел

1. Гуткина Н. И. Психологическая готовность к школе. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 17 с.

2. Божович Л. И, Благонадежина Л. В. Изучение мотивации поведения детей и подростков. Москва : Педагогика, 1972. С. 24–25.

3. Нижегородцева Н. В., В. Д. Щадриков. Психолого-педагогическая готовность ребенка к школе. Москва : ВЛАДОС, 2001. 134 с.

4. Мухина В. С. Детская психология. Москва : Просвещение, 1985. 272 с.

Галай Н.В.,
магістрант спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Хрустальова М.С.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ВАЖЛИВІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО МИСЛЕННЯ У ЛЮДИНИ

Дослідження феномену позитивного мислення має довгу історію в психологічній науці. Не зважаючи на це, в масовій культурі розуміння цього терміну залишається досить розмитим та абстрактним. Розуміння процесу позитивного мислення, його особливостей та користі для людини може допомогти більш ефективному використанню власних ресурсів та оптимізації й підвищення психологічного комфорту особистості. Саме в цьому полягає наукова новизна цієї роботи.

Задля реалізації поставленої мети, а саме узагальнення терміну позитивного мислення, автором будо поставлено наступні задачі: проаналізувати основні теорії стосовно особливостей позитивного мислення та виявити основні корисні властивості даного типу мислення.

Такий термін як позитивне мислення (positive thinking) прийшов до нас із Америки де був вперше використаний американським психологом та богословом Норманом Пілом у 1952 році.

Довгий час позитивне мислення розглядалося виключно в ключі таких понять як оптимізм та песимізм. Західні автори двадцятого століття часто ототожнювали поняття позитивного мислення з оптимізмом, не роблячи між ними різницю. Одним з перших більш детальний розгляд цього питання надав американський антрополог Лайонел Тайгер. Він вважав, що оптимізм це здатність людини до адаптації яка передбачує прогнозування майбутніх негативних та позитивних подій. Таким чином людина має мати щось, що допоможе їй впоратися з страхом перед подіями, що мають негативний окрас та можуть відняти її волю [1]. Цю функцію може виконувати позитивне мислення надаючи уявлення про світ як про місце з якого можливо взяти максимальну вигоду, навіть з, на перший погляд, негативних подій.

Далі ми переходимо до більш детального розгляду поняття позитивного мислення. Різні дослідники давали свої визначення даному терміну.

Так у своїх роботах Тетяна Леонідівна Крюкова пропонує свій варіант визначення терміну позитивного мислення. Вона пише про те, що позитивне мислення являє собою когнітивні особистісні диспозиції, що складаються з позитивного або негативного стилю інтерпретації навколишнього світу, підготовка поведінкового акту за для досягнення цілі й самоефективності, а також віру в ефективність власної діяльності [2].

Інший вчений, Юрій Миколайович Орлов, називав позитивне мислення саногенним. За його словами, саногенний тип мислення представляє собою звичку мислити в позитивному ключі. Людина, що має саногенний тип мислення надає перевагу конструктивним думкам, більш схильна контролювати свої емоції та думки [1].

Узагальнюючи наведені вище терміни можна зробити висновок про те, що позитивне мислення – це особливий тип мислення при якому людина надає перевагу позитивній інтерпретації навколишнього світу, може контролювати свої емоції та моделювати дії таким чином, щоб досягти максимальної ефективності в будь-якій ситуації.

Розглядаючи позитивне мислення як наслідок оптимізму людини ми повинні розглянути безпосередньо оптимізм та його вплив на мислення людини.

Вітчизняні та зарубіжні вчені сходяться на думці по те, що в критичній ситуації оптимістично налаштована людина схильна орієнтуватися на дію та мати кілька запасних варіантів у випадку невдачі. На противагу цьому песимісти орієнтуються на певний стан, що заважає їм робити активні дії та шукати варіанти виходу з ситуації, що склалася.

Як вже зазначалося раніше, однією з функцій оптимізму виступає здатність людини до прогнозування подальших подій. Оптимісти мають віру в позитивні життєві перспективи, віру в себе та оточуючих. Не зупиняються на причинах своїх невдач й відрізняються енергійністю й силою волі. В той час як песимісти готові поступитися труднощам, задоволені меншим, зазвичай у подавленому настрої й не мають великої волі до життя.

Проте не слід вважати, що позитивне мислення, це відмова від сприйняття негативних факторів які повсякчас зустрічаються у навколишньому світі та відмову від взаємодії з ними. Таке твердження було б в корені не вірним.

Звертаючись до трудів Юрія Михайловича Орлова можна дізнатися, що він писав, про те, що сутність позитивного мислення полягає у тому, що людина здатна відрізнити речі які залежать від неї та речі які їй непідвладні. Це дозволяє людині у першому випадку знайти спосіб для змінення ситуації, а в другому прийняти ситуацію такою як вона є й адаптуватися до неї, що сприяє збереженню психічного та фізичного здоров'я людини. Здатність мислити являє собою обов'язкову умову суб'єктивності, а ступінь оволодіння позитивним мисленням вказує на ступінь внутрішньої свободи людини [1].

Окрім усього перерахованого позитивне мислення має ряд корисних для людини особливостей. Зміна сформованого стилю мислення веде до переосмислення звичної життєвої позиції, виділенню позитивних аспектів кожної ситуації, а також прийняття життя таким яким воно є. Тим самим позитивне мислення покращує психічне й фізичне здоров'я,

допомагає швидко пристосовуватися до скоро плинних умов нашого часу. Формується активна життєва позиція, що не дає особистості бути залежною від умов навколишнього середовища та негативних емоцій.

Таким чином, спираючись на наведені наукові факти, можна підвести певні висновки. Розглядаючи позитивне мислення як процес мислення тісно пов'язаний з оптимізмом та сформований завдяки ньому, він являє з себе особливий стиль формування й контролю думок та емоцій, який веде до оптимістичного сприйняття критичних ситуацій та більш свідомого підходу до їх вирішення. Все це, безсумнівно, допомагає людині бути більш продуктивною в своєму житті та краще справлятися з непередбаченими обставинами.

Список використаних джерел

1. Грибанова О. Н., Киреева М. В. Проблема позитивного мышления в отечественной и зарубежной психологии. *Науковедение*. 2014. Т. 23. № 4. 39 с.

2. Крюкова Т. Л. Оптимизм/пессимизм в совладающем поведении субъекта: межпоколенческий аспект. Сборник материалов II Сибирского психологического форума (30 ноября – 1 декабря 2007 г.). Томск : Томский государственный университет, 2007. С. 236–242.

Гашенко К.Ю.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Лосієвська О.Г.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ЯКІСТЬ НАВЧАННЯ ПІДЛІТКА

Навчання є невід'ємною частиною життя кожного підлітка, бо саме завдяки цьому вони пізнають навколишній світ і дізнаються нові речі, але не завжди це може бути легко. Навчальний процес – це постійна і кропітка робота, яка потребує чимало зусиль, енергії, позитивного настрою і бажання. На жаль, багато підлітків несерйозно сприймають шкільні заняття і відмовляються виконувати домашні завдання. Навчання сприймається ними як тяжкий і малоцікавий процес, який, на їхню думку, не стане їм в нагоді в майбутньому.

Так що, насправді, стимулює підлітка сумлінно навчатися? Насамперед, до навчання спонукають такі немаловажливі критерії як:

1. Заохочення батьків, адже вони зацікавленні в тому, щоб їхня дитина успішно навчалася.
2. Бажання виділятися серед однолітків, тому що кожен підліток хоче мати авторитет серед своїх друзів і однокласників.
3. Прагнення отримати схвалення від вчителів.
4. Цікава подача учбового матеріалу. На жаль, підлітки не завжди заохочені в тому, щоб уважно слухати вчителя на уроках. Часто вони відволікаються на сторонні речі: на телефон або на розмову з однокласниками. Для того, аби інформація легко і швидко запам'ятовувалося, необхідно, щоб вчитель викладав її простою і доступною мовою, наочно

демонстрував матеріал (експерименти, відео, ілюстрації, практика) і був зацікавлений в тому, щоб у учнів виник інтерес до його предмета.

5. Високий рівень психічних пізнавальних процесів. Це може бути відмінна пам'ять, увага, високорозвинене мислення, здатність фантазувати тощо. Про таких учнів кажуть, що їм все легко дається, що вони все швидко та ефективно запам'ятовують.

Всі вищевказані чинники позитивно впливають на навчальну мотивацію підлітка. Постає питання, що таке мотивація та яким чином вона впливає на якість навчання учнів? Розглянемо детальніше трактування цього поняття.

Мотивація – це готовність людей докласти максимальних зусиль з метою досягнення організаційних цілей, що зумовлена здатністю цих зусиль задовольняти певну індивідуальну потребу. Із таким тлумаченням пов'язано запровадження трьох ключових понять: зусилля, організаційні цілі та індивідуальна потреба.

Характерно, що мотивація задовольняє дві обставини: 1) забезпечення індивідуальних потреб; 2) досягнення організаційних цілей. Ці умови можуть і мають задовольнятися якомога повніше.

Навчальна мотивація має свою структуру і характеризується спрямованістю, стійкістю, динамічністю.

Навчальну діяльність школярів спонукає комплекс мотивів, у якому можуть домінувати внутрішні мотиви, пов'язані з її змістом і виконанням, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою зайняти певну позицію у системі суспільних відносин. З віком потреби і мотиви та їх структура зазнають відповідних змін.

У процесі навчання тип навчальної мотивації учня змінюється. На це впливають нові самонастанови учня (наприклад, прагнення обходити або переборювати труднощі), тривалі успіхи або невдачі під час навчальних занять, вибір життєвого шляху та ін.

Високий рівень розумового розвитку є найважливішою умовою реалізації наявної мотивації дитини, формування позитивної мотивації у навчальній діяльності. При цьому простежується залежність між високим рівнем розумового розвитку та позитивними мотиваційними тенденціями, і навпаки.

Про навчальну мотивацію опосередковано свідчить рівень реальної успішності навчальної діяльності: показники шкільної успішності, відвідуваності, сформованість навчальної діяльності школярів.

Навчальна діяльність передусім мотивується внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба особистості спрямовується на предмет діяльності, а також зовнішніми мотивами (самоутвердження, престижу, обов'язку, необхідності, досягнення тощо) [3].

Успіх навчання дітей у школі значною мірою залежить від усвідомлення мети навчання і тих мотивів, якими вони керуються. У навчанні помітно виявляється соціальна та пізнавальна мотивація. Соціальна мотивація виявляється в усвідомленні значення та необхідності знань для життя та праці, пізнавальна мотивація – у ставленні до змісту знань, в інтересі до них. Мотиви навчання тісно пов'язані з працею [2].

Відомий німецький психолог К. Левін довів, що кожна людина своєрідно сприймає і оцінює ту саму ситуацію. У різних людей ці оцінки не збігаються. Крім того, та сама людина залежно від того, в якому стані вона перебуває, ту саму ситуацію може сприймати по-різному. Це особливо характерно для інтелектуально розвинутих людей, які мають великий життєвий досвід і здатні з будь-якої ситуації почерпнути для себе багато корисного, бачити її з різних сторін, діяти в ній різними способами.

Щохвилинну актуальну поведінку людини варто розглядати не як реакцію на відповідні внутрішні або зовнішні стимули, а як результат безперервної взаємодії її диспозицій з ситуацією. Це дає змогу розглядати мотивації як циклічний процес безперервної взаємодії і перетворення, в якому суб'єкт дії і ситуація взаємно впливають один на одного, а

результатом є реальна поведінка. Мотивація в цьому випадку трактується як процес безперервного вибору і прийняття рішень на підставі виважень альтернатив поведінки.

Мотивація пояснює цілеспрямованість дії, організованість і стійкість цілісної діяльності, спрямованість на досягнення певної мети [1].

Мотивація буває зовнішньою і внутрішньою. Зовнішня – це завжди вплив чинників ззовні. Це можуть бути настанови від батьків, очікування винагороди від них, схвалення тощо. Розвинути в собі внутрішню мотивацію – завдання з нелегких. Для цього необхідна неабияка терпимість, сила волі та бажання працювати.

Підліткам буває тяжко знайти мотивацію в собі. Часто вони не до кінця розуміють мету навчання і ставлять питання: «А навіщо я це вивчаю?». В таких випадках на допомогу повинні прийти дорослі, які здатні чітко і ясно окреслити своїй дитині цілі учбової діяльності, а також надихати її і заохочувати. В свою чергу батьки можуть мотивувати підлітка такими чинниками:

1. Грошима (один із найпоширеніших засобів мотивації підлітка).
2. Не сварити дитину (за погані оцінки, адже підліток може почати пригнічувати себе і вважати нікчемою, і всі ці фактори здатні зменшити його мотивацію до навчання).
3. Зацікавити підлітка (словами, показати на прикладі, що це насправді є захоплююче та корисне).

Вчитель, в свою чергу, має значно менший вплив на підлітка, аніж батьки, але грає не останню роль в його мотивуванні.

1. Вчителю необхідно бути авторитетом в очах учня і оцінювати сугубо його знання, а не поведінку.
2. Вчитель має оживити процес навчання, зробити його більш зацікавлюючим та творчим для учня.
3. Вчителю необхідно мотивувати учня через словесний вплив, заохочуючи його підбадьорюючими словами, похвалою.
4. Через призи (участю у всіляких змаганнях і олімпіадах у школі).

Висновок: враховуючи усі фактори, які були приведені вище, можна зрозуміти, що на мотивацію підлітка навчатися можуть впливати найрізноманітніші чинники (батьки, вчителі, друзі, місце проживання та інші). Але найбільший вклад в мотивацію навчання завжди мають батьки та вчителі, бо основний час підлітка проходить у школі та вдома.

Список використаної літератури

1. Баклицький І. О. Психологія праці : підруч. для студентів ВНЗ. 2-ге вид., перероб. і доп. Затверджено МОН. .Київ, 2008. 655 с.

2. Максименко С. Д. Загальна психологія / за заг. ред. академіка С. Д. Максименка. Підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця : Нова Книга, 2004. 415 с.

3. Сергєєнкова О. П. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 168 с.

Глазкова А.Т.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Хрустальова М.С.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Інклюзивна освіта є новою та не зовсім зрозумілою для нашого суспільства. Протягом тривалого часу в країні вважалося, що дітям з обмеженими фізичними та інтелектуальними можливостями варто навчатись в спеціалізованих освітніх установах. Загальноосвітні заклади були для них закритими і, як наслідок, відсутність досвіду взаємодії з особливою категорією людей породило низку дискримінацій в державі. Люди з особливими освітніми потребами ще й досі залишаються вдома в чотирьох стінах та мають так зване «індивідуальне навчання». Не всі учні загальноосвітніх шкіл знають як себе поводити поряд з особливим учнем, взаємодіяти з ним та досить часто проявляють зухвалість, неповагу, ігнорування, пригноблення та жалість. Така модель взаємодії серед українців є неефективною, особливо, коли мова йде сьогодні про прагнення України приєднатися до Європейського Союзу та стати країною, де кожен повинен мати вільний доступ до освіти та можливість долучитися до життя країни, а не спостерігати за усім через вікно будинку, з якого не може вийти, оскільки на візку, чи дістатися до школи.

Для того, щоб уникнути вище згаданих бар'єрів варто проводити просвітницьку роботу з батьками, учнями та вчителями, що допоможе, на нашу думку, позбутись міфів та стереотипів, що панують в нашому суспільстві.

Відхилення у розвитку дитини з інвалідністю помітні. Наприклад, одне з відхилень – затримка психічного розвитку. З раннього віку спостерігається зниження пізнавальної активності, їхня поведінка нецілеспрямована та неусвідомлена, недостатній рівень сформованості знань та навичок, уявлень про навколишнє середовище, порушення розвитку мовлення, обмежене сприймання інформації, яка надходить через органи чуття, нестійка увага, слабкість пам'яті [1, с. 2]. Інколи діти з інвалідністю не відчувають небезпеки. Тому для таких дітей важливою складовою людського розвитку є забезпечення належної освіти, адже ефективна адаптація та інтеграція дітей, з порушеннями фізичного та (або) розумового розвитку у суспільство неможливі без здобуття ними повноцінної дошкільної, шкільної та позашкільної освіти [2, с. 1].

У процесі здобуття освіти відбувається становлення, збагачення і вдосконалення суб'єктивно особистісного й духовного світу молодої людини. Таке становлення є результатом цілеспрямованих впливів на знання, позицію, поведінку, діяльність людини різних структур навчального закладу та різних соціальних інститутів, впливу довкілля та активності самої особистості, як суб'єкта цього складного процесу. Тому виховання толерантності це перш за все виховання потреби й готовності до конструктивної взаємодії між дітьми, незалежно від статусу чи способу життя [4, с. 18].

Оскільки діти більшість часу проводять в навчальних закладах, то процес виховної роботи можна покласти не тільки на вчителів чи вихователів, але й самих дітей. Такий підхід дозволяє сформувати толерантне середовище в навчальному закладі, що в свою чергу підвищує ефективність формування толерантності як головної якості сучасної особистості.

Аналіз підліткового віку показує, що становлення особистості в даний період відбувається через самосвідомість. У соціальній психології виділяють три сфери, в яких здійснюється становлення особистості: діяльність, спілкування та свідомість. Таким чином, розглядаючи толерантність у вигляді раціонального явища, яке проявляється як усвідомлений вибір, можна зробити висновок, що період підліткового віку має необхідні передумови, що сприяють стимулюванню раціональної поведінки, тобто, вмінню «домовитися» з собою, зайняти позицію терпимості та довіри у ставленні до оточуючих, визнати не тільки свою цінність, але й цінність іншого.

Ми вважаємо, що саме у підлітковому віці необхідно приділити серйозну увагу формуванню толерантності. Той період, який нас цікавить, має свої особливості, що характеризуються емоційною незрілістю, відкритістю, сугестивністю, невеликим життєвим

досвідом і ін. Крім того, в цьому віці починає формуватися почуття культурної ідентичності людини, що призводить до підвищення інтересу до питань культурної приналежності. У цьому віці пошук прийнятих соціальних ролей, інтерес до спілкування за рамками найближчого соціуму, потреба у взаємовизнанні з навколишнім світом, заставляють молодих людей зіткнутися з іншими культурами, конфесіями, соціальними групами.

Звичайно, на формування толерантності підлітків неабиякий вплив має саме учнівське середовище, проте не менш важливою є та атмосфера, в якій молода людина перебуває поза межами школи – це її родина. Приклад та виховання в сім'ї є важливою ланкою формування толерантності. Те, які стосунки між батьками, чітко відображається на їхніх дітях. Тому це є надважливо – ставитися до своєї дитини толерантно, не ображати її та не принижувати, уміти прощати та, звичайно, вміти самим просити вибачення чи визнавати свої помилки перед дитиною. Це важко, виховувати на власному прикладі, проте, це дуже ефективно та досить таки дієво. Також, до методів підвищення рівня толерантності ми відносимо: тренінги; колективні творчі справи : свята, суботники, дні здоров'я; уроки милосердя, толерантності; цільові заходи, благодійні акції, піклування про дитячі будинки, самотніх старших людей; вирішення конфліктних ситуацій. Толерантність – складне психологічне явище, яке має специфічну структуру і розглядається в комплексі когнітивного, емоційно-оцінкового, комунікативно-діяльнісного, особистісно-рефлексивного та мотиваційно-стимулюючого. Когнітивний компонент полягає в знаннях закономірностей міжособистісної взаємодії, здатності орієнтуватися в різних ситуаціях спілкування, перспективних здібностях, і виявляється в умінні учня зрозуміти все те, що відбувається довкола, що мотивує й організує світопобудову, охоплюючи й рефлексивну свідомість та діяльне мислення.

Емоційно-оціночний компонент охоплює багатство емоційної сфери, здатність до емпатія, самооцінка, емоційне сприйняття однолітка з особливими освітніми потребами лише позитивним чином, а також уміння переборювати дратівливість, виявляти витримку, самовладання, самоконтроль і саморегуляцію.

Особистісно-рефлексивний компонент толерантності означає здатність особистості до усвідомленої перебудови неадекватних установок, ставлень, конструктів і водночас спроможність до соціально осмисленої поведінки і гуманних учинків.

Мотиваційно-стимулюючий компонент толерантності пов'язаний із глибоким освоєнням терпимості як загальнолюдської цінності або філософськоетичної чи релігійної концепції, де проголошуються й приймаються до дії смисли добра, ненасильства, терпіння, смиренності. У цьому аналітичному розрізі провідне спонукально-регуляційне поле становитимуть мотиви допомоги, співробітництва, любові, сприяння, супроводження, поступки, поблажливості, поваги і самоповаги.

На основі проведеного констатувального експеримента з вивчення показників, критерії та рівнів сформованості розвитку вищезазначених компонентів толерантності у підлітків встановлено, що для переважної більшості учнів характерний низький рівень толерантності і слабке змістове наповнення її структурних компонентів, а саме: низький рівень повноти розуміння толерантності як психокультурного явища, обмежений розвиток внутрішнього самоконтролю, що виражений нестриманістю, агресивністю, дратівливістю, байдужістю, емоційною нестійкістю, нездатність до повсякденного зреалізування конструктивної стратегії поведінки, відтак до вчинків, спрямованих на встановлення контактів, уникнення конфліктів або їх вирішення, низькі показники рефлексії змісту власної свідомості, перебігу і результатів своєї діяльності, а також рефлексії спілкування та взаємодії з іншими людьми, відтак недостатня здатність до переосмислення неадекватних установок, ставлень, конструктів і вчинків, недостатня значущість термінальних цінностей і домінування егоцентричних мотивів та мотивів неприйняття, байдужості, зневажання. А також визначено основні соціально-психологічні чинники, які впливають на толерантність:

позитивна комунікативна установка; емпатія; інтелектуальні, емоційно-вольові та комунікативні якості особистості; стратегії взаємодії.

Педагогічними умовами ефективного виховання як суспільної цінності і індивідуальної ціннісної орієнтації толерантності у освітньому середовищі є доброзичлива атмосфера толерантності самого процесу навчання та викладання, конструювання якої відбувалося за допомогою тренінгу розвитку комунікативних умінь та навичок толерантної взаємодії. Формувальний експеримент підтвердив їхню дієвість стосовно позитивної зміни розвиткового функціонування толерантності за кожним із її компонентів:

- когнітивний: кількість учнів із низьким і дуже низьким рівнями змістового розуміння толерантності усереднено зменшилася більше ніж на половину, натомість істотно зріс відсоток підлітків із високим і дуже високим рівнями
- емоційно-оцінковий: встановлена позитивна динаміка зростання емоційної стійкості, врівноваженості, психологічної спрямованості та емпатійності;
- комунікативно-діяльнісний: після системи психоформувальних впливів зафіксована як кількісна, так і якісна позитивна зміна у прийнятті та життєзреалізуванні найефективнішої стратегії повсякденної поведінки – конструктивне самоствердження;
- рефлексивний: встановлена позитивна динаміка повидового зростання показників особистісної рефлексії (ситуативна, ретроспективна, проспективна) учнів і водночас якісно поліпшилося їхнє вміння рефлексувати перебіг спілкування і ділової взаємодії.
- мотиваційно-стимулюючий: позитивна зміна і якісне збагачення ціннісно-смислової сфери підлітків, що виявилося зростанні кількості учнів із високими показниками значущості таких ціннісних орієнтацій як духовне задоволення, активні соціальні контакти, саморозвиток і їхнє мотиваційного спрямування [3; с. 11].

Дослідження науковців свідчать, що спостерігається значний прогрес в психічному розвитку дитини з особливими освітніми проблемами, коли вона перебуває в групі здорових однолітків. Тенденція до наслідування та копіювання моделей поведінки дітьми з особливими потребами своїх нормотипових однолітків сприяє їх ефективній інтеграції в академічне середовище школи чи то вузу. Тому на сьогодні питання інклюзії (включення) дітей з інвалідністю турбує не лише батьків дітей, але й привертає увагу науковців.

Список використаних джерел

1. Дзугкоева М. Г. Психические новообразования студенческого возраста : автореф. дис. … канд. псих. наук : 19.00.07. Москва, 1999.
2. Валитова Р. Р. Толерантность как этическая проблема : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.05. Москва, 1997. 20 с.
3. Бочков Н. П. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктній та постконфліктний період: метод. рек. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с
4. Бардиер Г. Л. Методика ЖТ «Житейские диалоги». Обучение толерантности : методическое пособие / под ред. Г. Л. Бардиер. Санкт-Петербург : Норма, 2004. URL : http://tolerant.org.ua/category/esse/ e051_tolerantnist_yak_shlyah_do_evropi.html.
5. Виготський Л. С. Дитяча психологія.Москва : собр.соч. : в 6 т., 1984. 255 с.

Губатенко М.А.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Шубертій Н.Г.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології

Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПТСР У ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ

Тема посттравматичного стресового розладу залишається актуальною і по сьогоднішній день. Це обумовлено тим, що даний розлад спостерігається нерідко. Асоціюють його в основному саме з учасниками бойових дій, і широкому наголосу найчастіше дана проблема не надається, що помилково.

Кінець XX – початок XXI століття ознаменовані великим зростанням числа екстремальних ситуацій (техногенних катастроф, локальних військових конфліктів, терористичних актів з великим радіусом ураження, стихійних лих), з наслідками яких людська психіка вже не може самостійно справлятися. Це веде до формування різного роду непсихотичних розладів, таких, як посттравматичні стресові розлади (ПТСР)

Вивченням феномену посттравматичного стресового розладу займалися такі зарубіжні вчені, як: Абабков, В.А., Бундало, Н. Л., Фоа Е., Хембрі Е. А., Оласов-Ротбаум Б., Раух Ш., Гаранян Н.Г.

Вивчення посттравматичного синдрому почалося військовими психіатрами. Розлади, викликані стресом, стали спостерігати не тільки у солдатів, але і у людей, які пережили катастрофи. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у дітей і підлітків виникає внаслідок впливу на дитину 1 або більше травмуючих подій. Потенційно травмуючими подіями є фізичне або сексуальне насильство, стихійні лиха, бойові дії та нещасні випадки. Статися все це може як із самою дитиною, так і з близькою їй людиною.

Діти та підлітки схильні до дії різноманітних травмуючих подій, і у кожної дитини своя особлива реакція на травму. Деякі відносно безболісно переносять потрясіння, тоді як у інших можуть розвиватися посттравматичний розлад (ПТСР), тривога, депресія і інші проблеми з поведінкою. У деяких випадках батьки дітей і підлітків, які пережили надзвичайний стрес, також піддаються травматизації і схильні до заперечення або витіснення факту травми, тому вони не є надійним джерелом інформації.

Через різні уразливості і темперамент не у всіх дітей, які піддаються важким травматичним подіям, розвивається стресовий розлад. У маленьких дітей насильство в сім'ї є найпоширенішою причиною посттравматичних стресових розладів.

Діти не обов'язково повинні безпосередньо переживати травматичну подію; у них може виникнути стресовий розлад, якщо вони стають свідками травматичної події, що відбувається з іншими або дізнаються, що така подія відбулася з близьким членом сім'ї.

Важливим для розуміння дитячих реакцій на складні соціальні ситуації (заворушення, війни та ін.) є той факт, що діти набагато більше реагують на стан батьків та інших дорослих, ніж на об'єктивні фактори ситуації (якщо дорослі знаходяться поруч і в ситуації немає безпосередньої загрози життю дитини).

Вплив травмуючих подій на дітей має більш далекосяжні наслідки, ніж подібна травма для дорослих. І не лише тому, що в дитини менше емоційних і інтелектуальних ресурсів, щоби впоратися з ударом, але через те, що в неї триває розвиток і дозрівання організму, у тому числі й моральної, душевної частини.

Дорослий, зіткнувшись із травмою, здатен зцілитися: його організм «пам’ятає» нормальні параметри життєдіяльності. Але удар по дитині зіб’є її з фізіологічного шляху розвитку, поставе на шлях до формування стійких аномалій у поведінці, психіці. І після усунення травмуючого чинника, слід очікувати на труднощі в спілкуванні з однолітками, відставання в шкільній програмі. Внаслідок чого постраждала дитина продовжить страждати від постійних розчарувань, навіть після зцілення від травми.

На травматичний стрес діти і підлітки менш схильні реагувати через ПТСР і більш – через широке розмаїття дисоціативних розладів. Це періоди «відключення» від зовнішнього середовища. Дитина з дисоціацією може здаватися відсутньою й не реагує на голосові подразники протягом кількох хвилин. Такі епізоди можуть спричиняти події, котрі нагадують дитині про травмуючі факторі.

Щоби впоратися з негативними реакціями, дітям із ПТСР доводиться пригнічувати спогади та свої емоційні реакції, такі діти можуть здаватися емоційно затерплими (стан оніміння). Вони менше сміються, проявляють менше емпатії та співчуття. ПТСР асоціюється з песимізмом щодо майбутнього. У дітей цей песимізм може проявлятися як віра в те, що вони ніколи не стануть дорослими, або як відсутність інтересу до планування на майбутнє.

Окреме дослідження нейропсихологічної функції в дітей із ПТСР виявило дефіцит стійкої уваги, складнощі з розв'язанням проблем і абстрактним мисленням.

У деяких дітей із ПТСР поведінка є аномальною: вони надмірно приємні та уважні до лікаря, соціального працівника. Таке явище може означати, що в дитини є підстави побоюватися гніву дорослих людей. У дітей молодшого віку травмуючі події, особливо – давня травма або стресові умови життя, з більшою ймовірністю затримують розвиток відразу декількох сфер, таких, як взаємовідносини, когнітивні здібності, соціальна адаптація. Травмовані діти можуть здаватися аутистами, зазнають труднощів у навчанні.

В якості офіційного терміну «Посттравматичний стресовий розлад» (ПТСР) з'явився тільки в 1980 році, коли було опубліковано третє видання Діагностичного і статистичного довідника з психічних захворювань. В цьому довіднику ПТСР було віднесено до субкатегорії «тривожних розладів», що розвиваються у відповідь на «рідкісні зовнішні події». Тобто спочатку травма визначалася виключно як результат зовнішнього впливу і в термінах катастрофічних подій.

Посттравматичний стресовий розлад виникає як відставлена і / або затяжна реакція на стресову подію або ситуацію (короткочасну або тривалу) виключно загрозливого або катастрофічного характеру.

З ПТСР можуть зіткнутися будь-які люди. Тригером, що тягне за собою розвиток ПТСР, для кожної людини може бути своя травмуюча подія. Цей синдром можна розглядати як наслідок перенесеного сильного психологічного переживання або будь-якого психотравмуючого фактора, що виходить за межі буденного людського досвіду.

Травматичний досвід може з'явитися в результаті будь-якої надзвичайної ситуації, а також у жертв будь-якого виду насильства: сексуального, фізичного, психологічного, включаючи жертв терористичних актів, біженців і заручників. Крім цього в групі ризику можуть бути і свідки вбивств і насильницьких дій, люди з обтяженою спадковістю (психопатологія або випадки суїциду в сімейному анамнезі). Також деякі соматичні захворювання іноді можуть спровокувати ПТСР, наприклад онкологія або перенесений інфаркт або інсульт.

Історія опису психічних порушень, викликаних важкими психічними травмами і схожих з сучасними посттравматичними станами, сходить до другої половини XIX ст. Тоді з'являється поняття «травматичний невроз», який відносять до групи психогенних порушень.

Більшість досліджень проводилися на дорослих (особливо – на учасниках війн у В'єтнамі та Афганістані, біженців і вимушених мігрантів із зон військових конфліктів, ліквідаторів наслідків техногенних катастроф). Однак проблема посттравматичних стресових розладів у дітей є недостатньо вивченою. Недостатньо розроблені методи психолого-педагогічного супроводу в умовах шкільного навчання, діагностики та психокорекції, які можуть бути здійснені зусиллями педагога-психолога школи.

Типові ознаки включають епізоди повторного переживання травми у вигляді нав'язливих спогадів (ремінісценцій), снів чи кошмарів, що виникають на тлі хронічного

почуття «заціпеніння» і емоційного притуплення, відчуження від інших людей, відсутність реакції на навколишнє, ухилення від діяльності та ситуацій, що нагадують про травму.

Всі ці симптоми виникають незабаром після закінчення періоду стресу, але можуть бути відстрочені на період до шести місяців і більше. При хронічному перебігу ПТСР почуття нездатності до діяльності, відчаю або безнадійності, дратівливість і спалахи гніву, епізоди агресивної поведінки, ослаблення взаємозв'язку з іншими людьми можуть призвести до соціальної дезадаптації, що виявляється в руйнуванні сімейних і дружніх зв'язків, втрати здатності до систематичної професійної діяльності, виключення з суспільного життя.

ПТСР у підлітків може нагадувати ПТСР у дорослих. Однак є кілька особливостей. Діти можуть брати участь в травмуючої грі після травми. Підлітки, більш ймовірно, беруть участь в відтворенні травми, де вони включають аспекти травми в їх щоденне життя. Вони можуть відігравати травму через негативну поведінку, спрямовану проти інших дітей або себе. Крім того, підлітки більш імовірно, ніж молодші діти або дорослі, показують імпульсивні і агресивні реакції поведінки.

Діти можуть переживати травмуючі події різними способами, такими, як:

- нав’язливі спогади, що заважають працювати вдома або в школі, – це яскраві переживання, які включають візуальні та слухові елементи, що мали місце під час травми, потенційно змушуючи дитину відчувати, що епізод повторюється знову, і викликаючи сильний страх;
- поведінкова реконструкція – діти можуть діяти агресивно щодо інших або робити й говорити те, що вони бачили, причому часто не усвідомлюють негативну спрямованість своїх дій;
- реконструкція через гру – дитина може переживати травмуючий досвід через повторювану гру, наприклад, багато разів граючи одну й ту ж сцену, у якій борються люди, відбувається автокатастрофа або згорає будинок.

Відповідно до особливостей прояву і перебігу розрізняють три підвиди посттравматичних стресових розладів (Ромек В. Г., Конторович В. А., 2004):

- гостре, розвивається в терміни до трьох місяців (його не слід плутати з гострим стресовим розладом, яке розвивається протягом одного місяця після критичного інциденту);
- хронічне, що має тривалість більше трьох місяців;
- відстрочене, коли розлад виникло через шість і більше місяців після травматизації.

В даний час ряд зарубіжних авторів пропонує доповнити діагностику постстрессових порушень ще однією категорією – посттравматичними особистісними розладами (або PTPD - posttraumatic personality disorder), що видається досить логічним кроком, оскільки присутність хронічних симптомів ПТСР часто відзначається протягом усього подальшого життя людини, яка пережила масовану психотравму.

В даний час в діагностиці ПТСР у дітей є частка невизначеності. Ще не досягнуто консенсусу щодо рівня і тяжкості симптомів ПТСР, які є клінічно значущими або вимагають терапевтичного втручання. Тому безліч експертів вважають, що терапія, спрямована на симптоми ПТСР, ймовірно, може виявитися корисною, навіть якщо немає повної відповідності діагностичним критеріям DSM-IV для ПТСР.

Сучасний етап в дослідженні постстресових станів характеризується необхідністю використання нових знань, накопичених послідовниками різних психологічних концепцій і напрямів, що забезпечить більш повне розуміння внутрішніх механізмів формування та перебігу посттравматичних стресових станів і дозволить вивчити психологічний контекст проблем, пов'язаних з цим порушенням.

Деркач А.Г.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Хрустальова М.С.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ОСОБИСТОСТІ НА АГРЕСИВНІ ПРОЯВИ ПІДЛІТКІВ

Підлітковий вік – народження особистості, характеризується змінами на фізичному та психологічному рівні, пізнавальна сфера починає функціонувати по новому.

Гормональний бунт призводить до підвищення чутливості нервової системи. Суперечливих емоцій (надмірна активність, імпульсивність, роздратованість неможливість керувати власним тілом та емоціями) з'являється більше, а контролювати їх стає складніше. Особливо яскраво це видно на початку підліткового віку, в 11-14 років. Усвідомлювати свої переживання підлітку ще зовсім складно, і емоції можуть буквально переповнювати його. А все тому, що в мозку активно розвивається лімбічна система. Яка відповідає за емоційні реакції, соціальну адаптацію у просторі та за зв'язок між сенсорною та емоціональною сферами. Типова поведінка підлітка: імпульсивність, порушення правил, нерозуміння наслідків дій, відстоювання прав на своє «Я», вживання нецензурної лексики, обезцінювання батьків.

Найчастіше проблемна поведінка підлітків виникає як захисна реакція у відповідь на їх стан емоційного неблагополуччя. Гормональні зміни хоч і не є безпосередніми причинами психологічних труднощів, але вносять свою лепту в інтенсивність переживання останніх.

Якщо емоційний інтелект дійсно можна формувати, починаючи уже з дитинства, та вдосконалювати у дорослому віці, то розвиток цієї інтегральної властивості особистості може претендувати на роль своєрідної панацеї від того жахливого лиха, яке психологи цілком виправдано називають «психічною кризою».

Особливо гостро постає проблема низького рівня емоційного інтелекту та підвищеної конфліктності підлітків у міжособистісному спілкуванні з однолітками (Т.Драгунова, В.Лозовцева, А.Сорокіна, А.Дорохова та ін.), з дорослими, особливо з батьками та вчителями (А.Сорокіна, Т.Барлас та ін.) сучасні підлітки частіше демонструють девіантну поведінку (Л.Філонов, Н.Майсак та ін.)

Конфліктність особистості – це риса характеру або їх комплекс як інтегративна властивість особистості, яка передбачає часту ескалацію і входження особистості в конфлікти. Ця властивість визначається цілою низкою психологічних (темперамент, рівень агресивності, психологічна стійкість та саморегуляція, рівень домагань, емоційний стан), соціально-психологічних (соціальні установки та цінності, ставлення до опонента по спілкуванню, комунікативна культура) та соціальних (особливості життя і діяльності, загальний рівень культури, можливості для задоволення потреб та ін.) факторів [1].

Проблеми співвідношення інтелектуального й емоційного розглядали у своїх роботах Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, В. Мясищев, О. Тихомиров та ін. Зокрема, видатний психолог Л. Виготський виділяв серед найважливіших питань психології проблему єдності афекту та інтелекту [2].

Л. І. Божович, в своїх працях звертає увагу також, що ядро конфліктної поведінки, яка призводить до моральної деформації особистості, є не тільки біологічні особливості, а й недоліки сімейного та шкільного виховання, тобто психолого-педагогічна занедбаність та

пасивність підлітка. Підліток очікує уваги і розуміння, але недовіра дорослого до нього породжує психологічний бар'єр, непорозуміння, конфліктність [3].

Результати проведеного дослідження внутрішніх ознак рівнів сформованості емоційного інтелекту підлітків показали, що чим вищий рівень розвитку емоційного інтелекту особистості, тим нижчий індекс агресії та ворожості. Ситуативна та особистісна тривожності знижені. Ці діти показують високий рівень само мотивації. Та на ряду з цим показник емоційної обізнаності (розуміння, які конкретно емоції відчуваєте і чому) має середній або низький рівень.

При низькому рівні емоційного інтелекту , особливо таких параметрів як управління своїми емоціями, емпатія, спостерігається високий рівень вербальної та фізичної агресії. Високий рівень тривожності підлітків свідчити про несприятливі умови психічного розвитку, наявність травмуючих психіку чинників .

Розвиток емоційного інтелекту підлітків набуває все більше актуальності для науковців. Налагоджувати позитивні доброзичливі стосунки з оточуючими, долаючи егоцентризм та уміння володіти своїми емоціями і почуттями у підлітковому віці набувають першочергової значущості.

Список використаних джерел

1. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Москва : ЭКСМО-Пресс, 1999. 512 с.
2. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль. Москва : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. 512 с.
3. Божович Л. Проблемы формирования личности. Москва : Педагогика, 1995. 350 с.

Жаркіх Г.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Побокіна Г.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПСИХОЛОГІЯ ЧУТОК ТА ПАНІКИ

Постанова проблеми. Кожна людина з моменту народження знаходиться у певному соціальному середовищі, розвивається і виховується у різних соціальних групах. Людська поведінка постійно є об'єктом соціального контролю, а моделі поведінки виникають та закріплюються в спілкуванні. Особливості поведінки багато в чому залежить від того, що особистість діє немовби в символічному оточенні і намагається бути саме такою, як від неї чекають, якою її хочуть бачити.

Але існують обставини, коли особа з тих чи інших причин перестає зважати на соціальне оточення, на прийняті в суспільстві норми і правила поведінки. Змінюються не тільки особливості перебігу психічної діяльності, а й дії, вчинки, поведінка в цілому.

Викладання основного матеріалу**.** Досить поширеними масовими явищами у великих групах є чутки та паніка.

Чутки є формою спотвореної інформації про значущий об'єкт, яка розповсюджується поміж людьми у великих соціальних групах в умовах невизначеності й нестабільності.

Виділяють такі соціально-психологічні закономірності виникнення і поширення чуток:

- чутки виникають в умовах, коли інформація є зовсім відсутньою, явно недостатньою або суперечливою, що власне й породжує невизначеність;

- чутки виникають через наявність значущих соціальних об'єктів або подій, які є важливими для людей. Інформація про щось незначне або значуще тільки для вузького кола людей зазвичай сильно не поширюється;

- важливою умовою, що сприяє виникненню і поширенню чуток, є політична й економічна нестабільність у спільноті, яка разом із різкими змінами породжує масову тривогу, стан загального дискомфорту і невпевненість у майбутньому;

- сприятливим фактором виникнення чуток стає бажання людей стати свідками чогось незвичайного у житті, якоїсь сенсації або дива.

Дізнавшись інформацію про незвичайне явище, людина прагне розповсюдити її між інших людей, і це – сприяє виникненню чуток [2, с. 3].

Виділяють такі види чуток:

- «Чутка-бажання» містить сильне емоційне бажання, що віддзеркалює актуальні потреби й очікування групи, у якій вона поширюється.

- «Чутка-страшилка» викликає негативні настрої, що лякають, й емоційні стани, що віддзеркалюють актуальні але небажані очікування групи, у якій вона виникає і поширюється.

- «Агресивні чутки» конкретно спрямовані на стимулювання агресивного емоційного стану і поведінкової «відповіді» – жорстких агресивних дій.

- «Безглузді чутки» можуть бути і бажаними, і страшними, і навіть агресивними, проте головне в них – явна безглуздість того, що описують [5, с. 34].

Ще одним видом чуток є плітки. На відміну від чуток, що виникають стихійно в умовах невизначеності та відсутності інформації, плітки створюються свідомо з метою поширення вигаданої або компрометуючої інформації про закриті сторони життя окремих осіб або соціальних груп.

Чутки виконують низку важливих функцій:

- чутки, з одного боку, задовольняють природну соціальну потребу людини в пізнанні навколишнього світу, а з іншого – стимулюють цю потребу;

- чутки значною мірою знімають невизначеність, у якій людина не може перебувати тривалий час, тобто роблять соціальне середовище суб'єктивно більш ясним і зрозумілим для людини;

- соціальний досвід людини показує, що нерідко чутки виникають навколо подій, які можуть відбутися через певний час, хоча і не в такому варіанті, що складав їхній зміст;

- у цьому реалізується функція апперцепції (передбачення) соціальних подій, яка допомагає людині щось передбачити та внести корективи або у свої уявлення і відношення до соціальних явищ, або в реальну поведінку [4, с. 10].

Стратегія профілактики чуток полягає в протидії умовам, що сприяють їх виникненню та поширенню. Виходячи з цього, для запобігання чуток необхідно прагнути до високого ступеня інформованості великих груп про найбільш важливі події, при чому інформація має бути доступною для розуміння й несуперечливою, а в екстремальних умовах необхідно організовувати регулярну роботу спеціальних джерел інформації; цілеспрямовано знижувати значущість тих соціальних об'єктів, подій чи явищ, навколо яких прогнозується виникнення чуток [3, с. 8].

Позитивний вплив на профілактику чуток здійснюють умови політичної, економічної, міжнаціональної стабільності й сталості розвитку тих спільнот, до яких входять великі групи (міста, регіони або суспільство в цілому). Це істотно знижує стан тривоги, напруженості людей і запобігає виникненню чуток.

У тих випадках, коли чутки вже виникли, важливо з'ясувати їхні справжні причини і тільки після цього проводити роз'яснювальну роботу, зробивши ці причини надбанням

людей, які, за таких умов, легше зрозуміють складну соціальну ситуацію і будуть ставитися до неї менш емоційно. Кількість і рівень активності розповсюдження чуток збільшується зі зростанням ступеня екстремальності умов життя людей [1, с. 18].

Завдання управління чутками стає найбільш важливим у будь-яких умовах, небезпечних для нормального проживання людей, а саме: передвоєнний і військовий стан, стихійні лиха, техногенні катастрофи, великі аварії, місця великого скупчення людей [6, с. 20].

Ще одним з найнебезпечніших соціальних явищ, що відбуваються у великих групах, є паніка.

Паніка – це психічний стан, що виникає при реальній або уявній небезпеці й охоплює людей, які знаходяться в умовах поведінкової невизначеності в підвищеному емоційному збудженні від некерованого почуття страху.

Відомо, що паніка виникає далеко не у кожному скупченні людей. Вирішальним стає поєднання багатьох умов і дія різних чинників, найважливішими серед яких є:

Психологічна атмосфера тривоги і невпевненості великої групи людей у випадках небезпеки або в результаті тривалого періоду переживання негативних емоцій і почуттів (наприклад, життя під регулярною загрозою терористичних актів).

Наявність збуджуючих і стимулюючих паніку чуток, наприклад, таких, що перебільшують майбутню небезпеку або ступінь її негативних наслідків (джерелом поширення чуток можуть бути засоби масової інформації).

Особистісні якості людей, їхня схильність до паніки. Іноді досить й одного відсотка панікерів, щоб заразити панікою численну групу людей.

Збіг не тільки загальних але й різноманітних конкретних умов життя великої групи в кожний конкретний період часу. Через чисельність характеристик соціального середовища, такі збіги обставин, передбачати найскладніше [3, с. 34].

Американський соціопсихолог Х. Кентріл досліджував психологічні особливості поведінки людей в умовах масової паніки, яка виникла у США в 1938 р. Причиною паніки стала радіовистава «Вторгнення з Марсу» (за романом Г. Уеллса) Близько одного мільйона американців сприйняли цю радіопередачу як репортаж з місця подій. В результаті дослідження було виділено чотири групи людей, які в різному ступені піддалися паніці.

Першу групу склали ті, які зазнали легкого відчуття страху, але засумнівалися в реальності таких подій і, поміркувавши, самостійно зробили висновок щодо неможливості вторгнення марсіан. Друга група складалася з тих людей, які через стан страху не змогли самостійно визначитися, тому спробували перевірити реальність почутого за допомогою інших (зверталися до сусідів, знайомих, на радіо тощо) і тільки після цього робили негативні висновки. До третьої групи увійшли ті, хто, відчувши сильне почуття страху, не зміг перевірити реальність того, що відбувалося за допомогою інших, тому вони залишалися при своєму першому враженні про повну реальність вторгнення марсіан. І четверту групу склали ті, хто відразу панікував, навіть не намагаючись щось дізнатися, уточнити або перевірити [7, с. 34].

У наведеному випадку виникнення панічних станів було пов’язане з цілою низкою характеристик людей, особливо важливими серед яких були соціально-демографічні ознаки. Високий рівень освіченості, інформованість про космічні явища гальмували розвиток панічних станів. І навпаки, низький рівень освіченості та інформованості сприяли панічним настроям людей.

Іншою важливою ознакою виявився майновий статус: частіше панікували люди з погано забезпечених сімей, з низьким рівнем матеріального добробуту. При цьому вплинув не сам по собі статус, а загальні почуття тривожності, невпевненості, що становлять психологічну готовність людей такого статусу до панічного сприйняття подій. Важливими

були також статеві й вікові ознаки: жінки і діти відчували сильніший страх і набагато легше піддавалися паніці.

Виникненню в людей панічних станів поряд з їхніми соціально-демографічними характеристиками істотну роль відіграють індивідуальні психологічні якості, особливо такі, як некритичність мислення, виражена особистісна тривожність і підвищена сугестивність (навіюваність).

Висновок. Таким чином під панікою розуміють один з видів поведінки натовпу, який знаходяться в умовах поведінкової невизначеності в підвищеному емоційному збудженні від безконтрольного почуття страху. Паніка має заразливий характер, який здатний охопити велику чисельність людей та позбавити її здорового розсудку. Паніка має заразливий характер, який здатний охопити велику чисельність людей та позбавити її здорового розсудку.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учебн. для вузов. Москва : Наука, 1994. 324 с.

2. Варій М. Й. Психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 2-ге. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 288 с.

3. Горбунова М. Ю. Социальная психология. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. 223 с.

4. Коваленко А. Б., Корнєв М. Н. Соціальна психологія : підручник. Київ : Геопринт, 2006. 400 с.

5. Лебон Г. Психология народов и масс. Москва : Академический проект, 2011. 238 с.

6. Социальная психология / сост. Р. И. Мокшанцев, А. В. Мокшанцева. Москва : Инфра-М, 2001. 408 с.

7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 448 с.

Застело А.О.,
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Віртуальний простір – невід'ємна частина розвитку та соціалізації особистості в реаліях сьогодення. Питання психологічної безпеки особистості, що проходить шлях свого становлення, особливо гостро постає з огляду її включеності до користування комп'ютером та ресурсами мережі інтернет, які в свою чергу сповнені негативним впливом на рівні з усіма можливостями. Комп'ютерна залежність (або комп'ютерна чи віртуальна адикція) виходить с використання цих можливостей як альтернативи у задоволенні потреб, що традиційно задовольняються у сфері міжособистісних відносин у реальному світі.

Окремий напрям наукових пошуків, щодо визначення понять та різновидів комп'ютерної залежності не відміняє нагальної потреби вирішення реальної проблеми заміщення реального світу як контексту становлення особистості підлітка. Водночас особливої уваги потребує проблема мобільності змістовних засобів та об'єктів психокорекційного впливу на комп'ютерно-залежних підлітків.

Розгляд проблематики комп'ютерної залежності на сьогодні знаходиться в площині інтересів психологічної, соціологічної, педагогічної та медичної науки.

Проблемне поле наукових пошуків українськими психологами з питань комп'ютерної залежності у підлітків охоплює кілька напрямів: питання психологічних причин та факторів виникнення комп'ютерної залежності, особливостей її розвитку та стану, питання особистісних якостей підлітків що схильні або мають комп'ютерну залежність, питання профілактики та психокорекції комп'ютерно-залежних підлітків.

Окремо відзначимо постійне оновлення типології комп'ютерної залежності з огляду на постійне оновлення змісту активності особистості у віртуальному світі. Проте всі типи зводяться до взаємодії з комп'ютером або смартфоном, що в останні роки стрімкого розвитку технологій стає рівноцінним його замінником, більш мобільним, що збільшує можливості та час взаємодії підлітка з гаджетом. Здебільшого комп'ютерну залежність диференціюють на ігрову та інтернет-залежність, які під впливом технологічного прогресу стають єдиним цілим.

Пік ігрової комп'ютерної активності припадає на молодший підлітковий вік і виходить з мотиваційно-потребової сфери [1].

Це підтверджено дослідженням схильності до комп'ютерної адикції у молодших та старших підлітків з огляду на більшу вразливість групи, де становлення особистості базується на розвитку потреб та мотивів. Виявлено, що 26% молодших підлітків грають в онлайн-ігри, чим суттєво випереджають учнів 10-х класів, а також 63% з них є активними користувачами соціальних мереж [2].

Варто відзначити, за даними масштабного дослідження підлітків Хорватії, Фінляндії та Польщі комп'ютерна залежність пов'язана з використанням саме інтернету. Підлітки найчастіше використовують комп'ютер та інтернет у розважальних цілях. Рівень інтернет-залежності визначений найвищім серед підлітків 15-16 років, а найнижчім у групі досліджуваних віком 11-12 років [3].

Можливості для підлітків та молоді, що виникають завдяки розвитку інформаційних технологій, існують поряд з негативними тенденціями, які Ю. Ярченко та А. Дрюк пов'язує з негативними тенденціями глобальної «інтернетизації» освіти. Найбільш важливими автор вважає зомбування, маніпуляції свідомістю, віртуалізацію свідомості, примітивізацію, вульгаризацію, хаотизацію, провокатизацію; ігроїзацію, криміналізацію, комерціалізацію, ресоціалізацію тощо [4]. Прояв означених тенденцій можна визначити як індикатор особистісних проблем та слабких місць важливого етапу соціалізації підлітків.

Визначено, що психологічні чинники комп'ютерної залежності складаються з суто психологічних (індивідуально-особистісні, розумові здібності, самооцінка, комунікативні здібності, схильність до ризику, суб'єктність, тривожність, вольовий потенціал) та соціально-психологічних чинників (рівень соціалізації, місце навчання чи роботи, дитячо-батьківські відносини, відносини з друзями (статус і місце в групі), коло спілкування) [1].

За результатами дослідження Ю. Ярченко та А.Дрюк, необмежене перебування у мережі має негативний вплив на когнітивну (посилення механізму раціоналізації, інтелектуального виправдання адикції, формування «магічного мислення» у вигляді фантазій про власну могутність або всемогутність інтернету й «мислення за бажанням». знижується критичність до негативних наслідків свого адиктивного стану), мотиваційну (надмірне емоційне ставлення до об'єкта адикції, починають домінувати роздуми про об'єкт адикції) та поведінкову сфери (посилюється захисно-агресивна поведінка, зростають ознаки соціальної дезадаптації) [4].

Щодо мотивації знаходження саме у віртуальному світі Д. Пугачовим експериментально визначено, що незначний її рівень характерний для не схильних до комп'ютерної залежності підлітків. Сформована ж мотивація знаходження у віртуальному світі групи ризику та залежних однолітків проявляється у бажанні змін у своїй особистісній сфері і підкріплюється проявом втечі у віртуальний світі [5]. Потреба вираження

маскулінних якостей підлітків як етап статево-рольової зумовлює вибір ігор з агресивним змістом [1].

Повсякденне використанням віртуальної комунікації, як зазначає Д. Пугачов, не впливає на відмінність якості та кількості віртуальної комунікації у підлітків. Він це повсякденним використанням віртуальної комунікації. Проте для підлітків з ознаками комп'ютерної залежності віртуальний простір є єдиним місцем самопрезентації та комунікації [5].

Тому ми можемо зробити висновок про широкий спектр завдань щодо подолання комп'ютерної залежності серед підлітків.

Напрямки роботи з психологічними аспектами комп'ютерної залежності стосуються інтелектуальної та особистісної сфери, соціально-поведінкових особливостей [4]. Останній напрямок потребує включити, на нашу думку, питання дитячо-батьківських стосунків, що зумовлено, по-перше тим, що саме батьки навчили комп'ютерним іграм значну кількість підлітків (40% опитаних учнів 4-х класів, 46% 5- х класів, 21% 6- х класів) [2], а по-друге, потреби приналежності та любові, незадоволені у власній сім'ї, спонукають до пошуку задоволення, що просто та доступно здійснити у віртуальному просторі.

Насамперед, ці питання актуалізують потребу у профілактичній та психокорекцій роботі з попередження та подолання комп'ютерної залежності. Я. Шугайло, пропонує інтегрувати декілька напрямів: 1) просвітницький для підлітків, їх батьків та вчителів; 2) тренінгів, спрямований на формування інформаційно-педагогічної культури та розвиток комунікативних навичок та 3) спеціально-організоване навчання [6]. Результати турецьких досліджень наголошують також на включенні підлітків до шкільної позанавчальної активності [7].

На нашу думку, ефективність профілактики комп'ютерної залежності потребує масштабних лонгітюдних досліджень, а наразі актуальний стан проблеми потребує корекційних заходів, мобільних у своєму змісті та реалізації.

Позитивні можливості, що надає користування комп'ютером та мережею інтернет, можуть бути зумовлені рівнем сформованості рефлексивних навичок підлітків, основою для яких послуговує розвиток інформаційно-комунікативної поведінки та її саморегуляції для профілактики віртуалізації свідомості та виникнення комп'ютерної залежності. Надання простору реального світу для задоволення потреб особистісного розвитку та самовизначення поза віртуальним простором визначило потребу інтеграції науково-практичних надбань та розробки психокорекційної програми з подолання комп'ютерної залежності у молодших підлітків.

Список використаних джерел

1. Перепелиця А. В. Проблема комп'ютерних ігор, як альтернатива реальності. Актуальні проблеми психології: *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ : Видавець «ПП Лисенко М.М.», 2018. Том XIV. Вип. 1. С. 265–279.

2. Рень Л. В., Левенок М. В. Дослідження стану схильності до комп'ютерної адикції серед дітей та підлітків. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Чернігів : ЧДПУ, 2012. Вип. 96. С. 177–180.

3. Karacic. S., Oreskovic S. Internet Addiction Through the Phase of Adolescence: A Questionnaire Study. JMIR Ment Health. 2017 Apr-Jun; 4(2): e11. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5394260/

4. Ярченко Ю., Дрюк А. Інтернет-залежність молоді як соціальна проблема. *Вісник Приазовського державного технічного університету* : зб. наук. праць. Маріуполь, 2019. Вип. 3. С. 75–81.

5. Пугачов Д. Л. Експериментальне дослідження особливостей формування образу «я» комп'ютерно–залежними молодшими підлітками. Технології розвитку інтелекту. 2016. Т. 2. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_12.

6. Шугайло Я. В. Інтернет-залежність та проблема її профілактики серед дітей та підлітків. *Вісник Запорізького національного університету*. Педагогічні науки. Запоріжжя, 2015. №2 (25). С. 17–24.

7. Taş İ. Relationship between Internet Addiction, Gaming Addiction and School Engagement among Adolescents. Universal Journal of Educational Research. 2017. 5(12). P. 2304–2311

Ігнатченко А.С.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Шубертій Н.Г.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження полягає у тому, що одним із аспектів особистісного розвитку є становлення самооцінки – психологічно особистісного утворення, яке надає людині можливість оцінити свій фізичний та духовний стан, свої можливості, спрямованість, активність, суспільну значущість, свої відносини із зовнішнім світом, іншими людьми та соціальними групами. Вона є найважливішим показником розвитку особистості. Самооцінка дає змогу людині робити активний вибір у найрізноманітніших життєвих ситуаціях, визначає рівень її прагнень і цінностей, характер її відносин з оточуючими.

Молодший шкільний вік не випадково вважається найбільш значущим для становлення самооцінки учня. Цей вік – період усвідомлення дитиною себе, мотивів і потреб у світі людських відносин. Тому важливо у цей період закласти основи для формування диференційованої адекватної самооцінки. Все це дозволить дитині правильно оцінити себе, реально розглядати свої сили до завдань і вимог соціального середовища, у відповідності з цим самостійно ставити перед собою цілі і завдання.

Проблемі становлення самооцінки присвячувало свої праці багато вітчизняних психологів як Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, В.В. Столін, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, І.І. Чеснокова, Є.А. Серебрякова, А.В. Захарова, М.І. Лісіна, Т.К. Андрущенко, А.І. Ліпкіна. Більшість авторів схиляються до думки, що самооцінка це розуміння людиною своїх якостей, властивостей. В психологічних дослідженнях Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божовича, Г.І. Ліпкіної, Г.А. Цукермана самооцінка розглядається як важливе особистісне утворення, яке приймає безпосередню участь у регуляції людиною своєї поведінки і діяльності.

У зарубіжних психологічних теоріях проблема самооцінки розглядалася: А. Адлером, К. Роджерсом, У. Джемсом. Альфред Адлер бачив витоки формування самооцінки, а зокрема, почуття неповноцінності в дитинстві, коли дитина переживає дуже тривалий період залежності, коли він абсолютно безпорадний і потребує опіки батьків. Карл Роджерс розглядав самооцінку через поняття «самості» або «Я-концепції». Вільям Джеймс ввів поняття «самооцінка», «образ самого себе» в структуру особистості.

В свою чергу молодший шкільний вік розглядали: Є.Є. Кравцова, Е. Еріксон, А.Л. Венгер, Н.І. Гуткіна. Вони вважали, що основи багатьох психічних якостей особистості

закладаються і культивуються у молодшому шкільному віці, тому він є найбільш відповідальним етапом шкільного дитинства.

Методи дослідження:

1) теоретичні (аналіз психолого-педагогічної літератури, порівняння поглядів психологів, які займалися цим питанням);

2) емпіричні (тестування, бесіди, аналіз шкільної документації);

3) статичні (кількісний аналіз)

База дослідження та вибірка досліджуваних: дослідження проводилося на базі Вільнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 в листопаді 2018 року. Вибірку досліджуваних склали 10 учнів 4 класу. Серед досліджуваних 2 юнаків та 8 дівчат віком від 9 до 10 років.

Для дослідження було використано дві методики, а саме: методика «Який я?» та методика А.В. Захарова. Дані методики призначені для виявлення рівня самооцінки у групи дітей молодшого шкільного віку.

Методика «Який я?» була спрямована на визначення самооцінки дитини 6-9 років.

Для проведення цієї методики ми використали спеціальний протокол. Він був представлений кожному учню. Перед проведенням діти були ознайомлені з методикою дослідження.

Інструкція: експериментатор, користуючись представленим протоколом, запитує у дитини, як вона сама себе сприймає и оцінює по десяти різних позитивних якостей особистості. Оцінки, пропоновані дитиною самому собі, відмічаються експериментатором у відповідних колонках протоколу, а потім переводяться в бали.

Методика А.В. Захарова була спрямована на визначення емоційного рівня самооцінки.

Для проведення цієї методики ми використали спеціальні малюнки для виконання субтестів. Вони були представлені кожному учню. Перед проведенням діти були ознайомлені з методикою дослідження.

Інструкція: експериментатор пред’являє піддослідному малюнок і просить його виконати завдання відповідно субтесту.

Субтест № 1 дає змогу визначити, чи адекватно дитина сприймає особливості свого «Я-образу», усвідомлює свою цінність і приймає себе, чи має завищену, а при вказуванні на круги далі п'ятого занижену самооцінку.

Субтест № 2 дозволяє визначити ставлення з близькими людьми: відчуває дитина тиск з боку дорослих, чи чинить його на інших.

Визначити соціальну зацікавленість, чи ступінь близькості з тією чи іншою категорією людей дав можливість субтест № 3.

За допомогою субтесту № 4 ми мали змогу визначити ступінь егоцентризму.

Субтест № 5 дав можливість визначити рівень індивідуалізації піддослідних.

Дітям роздали бланк, який містив таблицю. На виконання дітям давали 20 хвилин. Дослідження проводилося в спокійній обстановці.

Аналізуючи отримані результати, можна зробити наступний висновок: у 2 учнів дуже високий рівень самооцінки, у 7 – середній і у 1 – низький. Тобто згідно з даною методикою дуже високий рівень самооцінки у 20%, середній у 70%, низький у 10% учнів.

Друга методика, спрямована на визначення емоційного рівня самооцінки.

Дітям роздали бланки, які містять 5 завдань (5 субтестів). На виконання дітям давали 25 хвилин. Дослідження проводилося в спокійній обстановці.

Аналізуючи отримані результати, можна зробити наступний висновок: у 3 учнів високий рівень самооцінки, у 7 – середній, низький рівень відсутній. Тобто згідно з даною методикою високий рівень самооцінки у 30%, середній у 70% учнів. Так само можна сказати що 40% учнів у 4 класі визнає свою схожість з іншими, а от 60% вважають себе унікальними.

Молодший шкільний вік – це етап інтенсивного соціального розвитку психіки, її основних підструктур, виражених як в процесі соціалізації індивідуальних утворень, так і в новоутвореннях в особистісній сфері та у формуванні суб'єкта діяльності. На даному періоді в учнів початкових класів основними новоутвореннями є особистісна та інтелектуальна рефлексії, становлення внутрішнього мовлення, самоконтроль, довільність і усвідомленість пізнавальних процесів і поведінки.

На основі аналізу психологічної літератури ми прийшли до висновку, що самооцінка – це необхідний компонент розвитку самосвідомості, тобто усвідомлення людиною себе, своїх фізичних сил, розумових можливостей, вчинків, мотивів та цілей власної поведінки, свого ставлення до інших людей та до самої себе, який необхідно розвивати ще з самого дитинства.

Правильне формування самооцінки – це один з найважливіших факторів розвитку особистості дитини

Вивчивши особливості розвитку самооцінки у дітей молодшого шкільного віку можна сказати, що самооцінка є центральною ланкою довільної саморегуляції, визначає напрямок і рівень активності людини, її ставлення до світу, до людей, до самого себе. У розвитку самооцінки молодшого школяра величезну роль виконують оціночні впливи вчителя. Оціночні бали, які виставляє вчитель, повинні безумовно відповідати дійсним знанням дітей. Дитина повинна знати, чого чекає від нього вчитель наступного разу. Не слід захвалювати хороших учнів, особливо тих дітей, які досягають високих результатів, але без особливих зусиль. Велику роль у формуванні самооцінки дитини відіграє стиль сімейного виховання, сімейні цінності. Діти з завищеною самооцінкою виховуються за принципом кумира сім'ї, в обстановці некритичності і досить рано усвідомлюють свою виключність. Діти з заниженою (не обов'язково дуже низькою) самооцінкою користуються вдома великою свободою. Але ця свобода, по суті, – безконтрольність, наслідок байдужості батьків до дітей і один до одного. Людина оцінює себе двома шляхами: шляхом зіставлення рівня своїх домагань з об'єктивними результатами своєї діяльності і шляхом порівняння себе з іншими людьми.

Підводячи підсумки проведених досліджень можна стверджувати, що самооцінка молодших школярів вивчена та виявлено особливості її розвитку в початковій школі. За результатами дослідження, можна сказати, що розвиток самооцінки молодших школярів характеризується наявністю різноспрямованих тенденцій.

За підсумками експериментального дослідження можна сказати, що у 4-му класі, самооцінка у дітей майже сформована. Можна побачити домінування стійкої адекватної самооцінки.

Кабанова А.В.,
магістрантка спеціальності «Спеціальна освіта»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Турубарова А.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

В сучасних умовах актуальність проблеми емоційно-комунікативного розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку зростає, оскільки Базовий компонент дошкільної освіти передбачає набуття мовленнєвої компетенції дітьми старшого дошкільного віку, як багатокомпонентного утворення, чинниками якого виступають

лексична, фонетична, граматична компетенції, використовувати як мовні так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення. У зв'язку з цим, найголовнішим завданням логопедів та дефектологів є активізація мовленнєвої діяльності, комунікативних здібностей у дітей із затримкою психічного розвитку, як однієї з умов розвитку та становлення особистості дитини в соціумі.

Численні дослідження радянських вчених (Л. Виготський, В. Кузьмін, К.Лебединська, М. Певзнер та ін.) довели, що інтелектуальна недостатність негативно впливає на стан емоційно-вольової та комунікативної сфер, сприяє порушенням соціальної поведінки дитини. Особливе загострення цих проблем відбувається у дошкільному віці, що пояснюється нестійкістю нервової системи в період оволодіння новими знаннями.

Діти із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР) – це особлива категорія дітей з органічними й функціональними порушеннями нервово-психічних процесів, що зумовлюють уповільненість темпу розвитку психіки дитини, що проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності [3].

Зокрема, емоційно-вольова та комунікативна сфери дітей із затримкою психічного розвитку має свої особливості і багато в чому відрізняється від дітей з нормальним розвитком. Це проявляється у порушенні поведінки, пізнавальних процесів, розвитку уваги, нездатності контролювати та усвідомлювати власні переживання, розуміти емоційні стани інших людей регулюванні відносин з однолітками [1].

Проблема формування комунікативних навичок у дітей із затримкою психічного розвитку досліджувалася такими вченими, як Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін. Поряд з мовленнєвою діяльністю, що складає основу комунікації, в останні роки з'явилося поняття «комунікативна діяльність», яке вчені (О. Леонтьєв, Т. Піроженко та ін.) розглядають як особливий, специфічний вид пізнавальної діяльності, у процесі якого відбувається взаємний обмін інформацією, думками, почуттями, способами поведінки, звичками. Комунікативна діяльність передбачає оволодіння розвиненим мовленням і вміннями застосовувати мову в конкретній ситуації спілкування, тобто комунікативно-мовленнєвими вміннями [4]. М. Ісаєнко визначає у загальній структурі комунікативних умінь такі рівні (компоненти): когнітивно-інформаційний, емоційно-виразний, гностичний, оцінний, кожний з яких представлений відповідною сукупністю умінь та навичок [5].

Дослідники (Н. Бастун, Т. Власова, Г. Єфремова Т. Ілляшенко, В. Ковальов, К. Лебединська, А. Мельникова, М. Певзнер, Є. Слєпович, В. Тарасун та ін.) вказують на такі особливості психічного розвитку дітей із ЗПР, як труднощі в оволодінні елементарною грамотою; формуванні навичок елементарних розумових операцій, читання, письма, лічби; легкі порушення мнемічної, інтелектуальної та мовленнєвої діяльності, емоційно-вольової регуляції поведінки; зниження працездатності, пам'яті, уваги, мовленнєвих функцій [5].

У дошкільників із ЗПР спостерігається відставання у розвитку емоцій та спілкування. Найбільш вираженими порушеннями у розвитку емоцій є емоційна нестійкість, лабільність, легка зміна настрою і контрастних проявів емоцій, у деяких випадках навіть агресія. Діти легко й часто немотивовано переходять із стану сміху до плачу і навпаки. Також відмічається нетолерантність до фруструючих ситуацій. Незначний привід може викликати емоційне збудження і навіть різку афективну реакцію на неадекватну ситуацію. Така дитина то проявляє доброзичливість по відношенню до інших, то раптово стає злою та агресивною. При цьому агресія направляється не на дії особистості, а на саму особистість.

Нерідко у дошкільників із ЗПР відмічається стан тривожності та неспокою. Вони фактично не потребують взаємодії з однолітками, віддають перевагу грі на самоті**.** У них не відмічається вираженої прихильності до кого-небудь, не виділяються друзі, міжособистісні стосунки нестійкі. Взаємодія носить ситуативний, нестійкий характер. Діти надають

перевагу спілкуванню з дорослими чи дітьми старшими за себе, але і в цих випадках не проявляють значної активності.

М. Белопольська відмічає своєрідність проявів регулюючої ролі емоцій, діяльності дошкільників із ЗПР. Труднощі, які зустрічають діти при виконанні різних завдань часто викликають у них різкі зміни емоційних реакцій, афективні спалахи. Такі реакції виникають не лише у відповідь на дійсні труднощі, але і в наслідок очікування труднощів, страху перед невдачами. Цей страх значно знижує продуктивність дітей у вирішенні інтелектуальних завдань і призводить до формування у них заниженої самооцінки [2].

О. Слепович зазначає, що недорозвиток емоційної сфери проявляється в поганому (порівняно з нормотиповим розвитком) розумінні емоцій, як чужих так і власних. Успішно розпізнаються тільки конкретні емоції. Власні прості емоційні стани розпізнаються гірше, ніж емоції зображених на картинках персонажів [7].

Комунікативна функція мовлення має для психічного розвитку дошкільника важливе значення, тому що вона полягає у використанні мовлення як засобу спілкування. Як відомо, діти починають спілкуватися ще до того, як навчаються говорити. Із розвитком мовлення їхнє спілкування стає досконалішим. Порушення мовленнєвої функції негативно впливає на розвиток процесу комунікативної компетентності. Недорозвиток мовленнєвих засобів знижує рівень спілкування, сприяє виникненню психологічних особливостей, породжує специфічні риси загальної і мовленнєвої поведінки, приводить до зниження активності в спілкуванні.

У психолого-педагогічній літературі вченими підкреслюється думка про те, що порушення чи несформованість навичок спілкування чи його дефіцит та депривація особливо небезпечні в дитинстві, тому що «тягнуть» за собою відставання в мовленнєвому розвитку [6].

Т. Піроженко визначила завдання у сфері комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини, які в свою чергу дають змогу зробити висновки про характер розвивальних впливів та стиль стосунків дорослих із дітьми. Головними завданнями, на думку науковця, є розвиток у дошкільників всіх форм (емоційно-особистісного, ситуативно-ділового, поза ситуативного) та засобів (невербальні, мовні) спілкування, розвиток та диференціація емоцій, що є основою ціннісних орієнтацій, пов’язаних із людиною та іншими суб’єктами спілкування, формування пізнавальної та дослідницької діяльності, творчого ставлення до різних форм діяльності та спілкування [6].

У дітей з ЗПР спілкування розвивається із запізненням. На початковому етапі навчання діти, як правило не вміють спілкуватись між собою й, у деяких випадках, не мають потреби до нього, так як у них зовсім не розвинуті колективні види діяльності, але певна потреба спілкування з дорослими й засоби реалізації цієї потреби є у кожної дитини. Діти звертаються до дорослих з різними потребами. Комунікація дитини та дорослого, дитини та однолітків супроводжується активним використанням емоційно-комунікативними якостями. Для покращення емоційно-комунікативної діяльності дітей із ЗПР треба створити різні форми емоційно-комунікативної діяльності, в яких дитина співпрацює як з дорослими, так і з однолітками. Згодом після цього розвиваються потреби для емоційно-комунікативного розвитку.

Таким чином, аналіз наукової літератури дозволив зробити ряд висновків.

1. Значну роль у появі і розвитку мовлення відіграє спілкування з оточуючими, значення мовленнєвих засобів поступово зростає, і наприкінці дошкільного віку вони стають основними для реалізації комунікації з ровесниками та дорослими. Затримка мовленнєвого розвитку у сукупності з труднощами сприймання зверненого мовлення обмежують мовленнєві контакти дитини з дорослими і однолітками, перешкоджають здійсненню повноцінної комунікативної діяльності.

2. Емоційно-комунікативний розвиток розглядається не тільки як процес становлення форм і засобів взаємодії дитини з оточенням, в якому віддзеркалені новоутворення емоційно-вольової, когнітивної, особистісної сфери людини як суб'єкта спілкування, але й як процес формування її мовленнєвих умінь та навичок. Емоційно-комунікативний розвиток дошкільника є сукупністю взаємопов'язаних складових: емоційний та комунікативний, особливості родинного спілкування з дитиною.

3. Цілеспрямована робота з корекції емоційно-комунікативної діяльності дітей з ЗПР має бути спрямований на розвиток емоційної стабільності, мовного чуття та мовленнєвих здібностей дітей. Працюючи з дітьми, треба створювати умови для позитивної емоційної обстановки, для саморозвитку мовлення, здійснення контролю та самоконтролю над висловлюваннями.

Список використаної літератури

1. Борякова Н. Ю. Ступеньки развития. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития у детей : учебно-методическое пособие. Москва : Гном-Пресс, 2002. 52 с.

2. Белокольская Н. Л. Психологическая диагностика личности детей с задержкой психического развития. Москва, 1999. 120 с.

3. Дети с задержкой психического развития / под ред. Т. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Цыпиной. Москва, 1984. 186 с.

4. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навчальний посібник для студ. ВНЗ. Київ : НМЦВО, 2003. 300 с.

5. Конопляста С. Ю., Сак Т. В., Шеремет М. К. Логопсихологія : навч. посібник. Київ : Знання, 2010. 293 с.

6. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.

7. Слепович Е. С. Игровая деятельность дошкольников с задержкой психического развития. Москва, 1990. 196 с.

Ляшко А.О.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Кобиляцька М.В.,
асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Пізнавальні процеси – це одна з найважливіших проблем як сучасної, так і традиційної психології, і педагогіки. Ця проблема була предметом пильної уваги багатьох напрямків наукової психології.

Л.С. Виготський, А. Н. Леонтьєв розробили цілий ряд методів вивчення процесів пам'яті. Посилаючись на ці дослідження, С. Л. Рубінштейн писав: «Все залежить в першу чергу від того, як організована і на що спрямована дія суб'єкта, в ході якого відбувається запам'ятовування. Тому і ненавмисне, мимовільне запам'ятовування може бути не тільки

справою випадку. Його можна побічно, опосередковано регулювати. У педагогічному плані, таким чином, виникає найважливіші завдання – організувати навчальну діяльність так, щоб суттєвий матеріал запам'ятовувався учнями і тоді, коли він зайнятий, по суті, їм, а не його запам'ятовуванням. Це набагато складніше, але і набагато плідніше, ніж постійно вимагати від учнів довільного запам'ятовування» [1, с. 118].

Психологія тривалий час бачила основний критерій готовності дитини до шкільного навчання тільки в рівні його розумового розвитку, точніше, в запасі тих знань, уявлень, з якими дитина приходить в школу. Саме широта «кола уявлень», «обсягу розумового інвентарю» дитини вважалася гарантією можливості його навчання в школі і запорукою його успіхів у придбанні знань. Цей погляд породив в кінці XIX і початку XX століття численні дослідження, спрямовані на вивчення «кола уявлень» дітей, що у школу, і на встановлення тих вимог, які повинні бути в цьому відношенні пред'явлені дитині.

Однак психологічні та педагогічні дослідження, а також практика шкільного навчання показали, що прямої відповідності між запасом уявлень і тим загальним рівнем розумового розвитку дитини, який забезпечує його інтелектуальну готовність до шкільного навчання, немає. Л. С. Виготський один з перших в Радянському Союзі чітко сформулював думку, що готовність до шкільного навчання з боку інтелектуального розвитку дитини полягає не стільки в кількісному запасі уявлень, скільки в рівні розвитку інтелектуальних процесів, тобто в якісних особливостях дитячого мислення [2, с. 171].

У період молодшого шкільного віку в центр психічного розвитку висувається розвиток самої довільності: формується довільний характер пам'яті, уваги, мислення дитини; виникає здатність діяти організовано, відповідно до завдань, що стоять перед ним. Пояснюється це тим, що в зазначений період дитина починає вчитися в школі, а стан школяра і його навчальна діяльність пред'являють до довільної поведінки вже досить високі вимоги [3, с.184].

Лев Семенович Виготський у своїй роботі «Мислення і мова» вивчив взаємозв'язок мислення і мовлення.

Значення слова виявляється одночасно мовним та інтелектуальним феноменом, причому це не означає чисто зовнішньої належності його до двох різних областей психічного життя. Значення слова є феноменом мислення лише в тій мірі, в якій думка пов'язана зі словом і втілена в слові, і навпаки: воно є феномен мови лише в тій мірі, в якій мова пов'язана з думкою і освітлена її світлом. Воно є феноменом словесної думки або осмисленого слова, воно є єдність слова і думки [4, с. 156].

Л.С. Виготський глибоко вивчив відмінності писемного та усного мовлення. Довів важливість письмової мови в інтелектуальному розвитку.

Письмова мова є абсолютно особлива мовна функція, що відрізняється від усного мовлення не менше, ніж внутрішня мова від зовнішньої по своїй будові і способу функціонування. Письмова мова, як показує дослідження, вимагає для свого хоча б мінімального розвитку вищому щаблі абстракції. Письмова мова змушує дитину діяти більш інтелектуально. Вона змушує більш усвідомлювати процес говоріння. Самі мотиви писемного мовлення більш абстрактні, інтелектуалістичні, віддалені від потреби [4, с. 224].

Основними пізнавальними процесами у молодших школярів виступають:

1) Пам'ять молодшого школяра. У молодшому шкільному віці у дітей більш розвинена образна пам'ять (зорова, слухова) і менш – словесно-логічна. Все, що пов'язано з наочністю, яскравістю вражень, що викликає сильні почуття, запам'ятовується легко і надовго. У процесі навчання у дітей швидко розвивається і смислова (словесно-логічна) пам'ять. Дитина починає засвоювати не тільки конкретні, але і деякі абстрактні поняття. У нього розширюється обсяг пам'яті, збільшуються швидкість засвоєння і точність відтворення [5, гл.24,4]. Пам'ять молодшого школяра поступово стає довільною і свідомо регульованою. Для

розвитку пам'яті необхідно формувати інтерес до знань і окремих навчальних предметів, розвивати позитивне ставлення до них.

2) Мислення молодшого школяра. Його мислення тісно пов'язане з особистим досвідом. З початком шкільного навчання починає швидше, ніж до школи, розвиватися понятійне мислення. Здійснюється перехід від наочно-образного до словесно-логічного, понятійного мислення.

Узагальнення у дітей цього віку частіше охоплює зовнішні ознаки, що мають відношення до практичного вживання предметів. Це видно з визначень, які дитина дає речам. Так, він говорить, що «будинок – це де живуть», «лопата – щоб копати» і т. д. З кожним роком у дітей розвивається здатність до узагальнення, до виділення істотних ознак предметів і явищ. Судження і умовиводи у молодших школярів стають все більш логічними [5, с. 24].

3) Увага молодшого школяра. Особливості уваги дітей молодшого шкільного віку залежать від розвитку їх нервової системи. Зосередженість, концентрація уваги може бути досить інтенсивною, якщо виконується цікава робота. Однак стійкість уваги недостатньо розвинена. Іноді малопомітний предмет викликає відволікання уваги від виконуваного завдання. Увага молодшого школяра ще слабо організовано, має невеликий об'єм. Розподіл уваги розвинене ще недостатньо. Наприклад, дитині важко правильно сидіти при письмі: адже при цьому треба бути уважним і до процесу написання слів, і до змісту своєї роботи, і до того, як лежить зошит, як він тримає ручку, яка у нього поза, чи не налягає він грудьми на парту і т. д. Крім цього для молодшого школяра характерна неуважність. Неуважність залежить від особливостей дитячого сприйняття. Нерідко неуважність учня буває викликана втомою. Протягом молодшого шкільного віку в розвитку уваги відбуваються суттєві зміни, іде інтенсивний розвиток всіх його властивостей.

4) Сприйняття молодшого школяра. У молодших школярів ми бачимо поверховість сприйняття. Молодші школярі помічають окремі ознаки предмета, не зв'язуючи їх один з одним і не помічаючи найбільш істотних його якостей. У сприйнятті молодших школярів нерідко виявляється недолік аналізу і синтезу. Сприйняття в молодшому шкільному віці тісно пов'язане з емоціями. Тому школяр звертає головну увагу на те, що збуджує у нього почуття, інтерес. Недостатньо розвинене у молодших школярів сприйняття простору і часу. Слабо розвинена сприйняття дітей пояснюється відсутністю у них знань і досвіду. Чим більше знань дитина отримує, тим більше точно і правильно починає сприймати світ. І в цьому велику роль відіграє навчання в школі.

5) Уява молодшого школяра. Характерна особливість уяви молодших школярів – це наочність і конкретність створюваних образів. Під час навчання уяву дітей змінюється. З'являється велика стійкість образів уяви, які краще зберігаються в пам'яті, стають багатшими і різноманітнішими завдяки розширенню кругозору, що здобувається знаннями.

6) Мова молодшого школяра. Мова для молодшого школяра є засобом активної діяльності і успішного навчання. Мова нерозривно пов'язана з мисленням. У молодшому шкільному віці збільшується словниковий запас, удосконалюється граматичний лад мови, засвоюється морфологічна система мови. У міру оволодіння мовою дитина вчиться адекватно розуміти мову оточуючих, зв'язно висловлювати свої думки. Розвивається мова перебудовує інші пізнавальні процеси (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уява). Розвиток всіх сторін мовлення знаходиться в прямій залежності від умов життя і виховання дитини [6, с. 67].

Розвиток мови пов'язане з придбанням знань про навколишній світ, із загальним зростанням культури школяра, підвищенням його пізнавальних інтересів, допитливості і спостережливості. Мова дає дитині можливість вербалізувати власні почуття і переживання, допомагає здійснювати саморегуляцію і самоконтроль діяльності. Навички письма і читання є найважливішими і значущими, ступінь оволодіння якими впливає на успішність навчання дітей в середньому і старшому ланці.

В даний час ми розуміємо важливість проблеми розвитку і навчання дітей молодшого шкільного віку. У цьому віці відбувається активний розвиток психічних пізнавальних процесів – пам'яті, уваги, мислення, уяви, сприйняття. Наукові праці відомих вітчизняних вчених допомагають нам в діагностуванні, аналізі рівня розвитку психічних пізнавальних процесів дітей молодшого шкільного віку та в побудові траєкторії індивідуальної роботи з кожним учнем.

З метою діагностики індивідуальних особливостей пізнавальних процесів молодших школярів на базі дитячого садка №1 «Берізка» м. Білокуракине була проведена індивідуальна психодіагностична робота; діагностувалися діти 2 року навчання. Експериментальне дослідження включало в себе методику «Вивчення швидкості мислення».

Висновки та рекомендації відносно дослідження наступні: в молодшому шкільному віці відбувається розвиток основних розумових дій і прийомів: порівняння, виділення істотних і несуттєвих ознак, узагальнення, визначення поняття, виведення наслідку.

Несформованість розумової діяльності проявляється в невмінні виділяти загальне і суттєве. В учнів виникають проблеми з узагальненням навчального матеріалу: підбиттям математичної задачі під уже відомий клас, виділенням кореня в споріднених словах, коротким (виділення головного) переказом тексту, розподілом його на частини, вибором назви.

Розвитку мислення сприяє будь-яка діяльність, в якій зусилля і інтерес дитини спрямовані на вирішення будь-якої розумової задачі. Для розвитку мислення використовують: конструювання (кубики, «Лего», орігамі, різні конструктори та ін.); включення дітей в різноманітні сюжетно-рольові та режисерські ігри, в яких дитина сама вигадує сюжет і самостійно втілює його; завдання і вправи на пошук закономірностей, логічні задачі, головоломки.

Увага багатьох психологів і педагогів прикута до проблеми розвитку і навчання дітей молодшого шкільного віку. Найбільш частою причиною відставання учня в школі є несформованість пізнавальних психічних процесів. Для виявлення рівня сформованості психічних процесів молодших школярів використовується велика кількість методик.

На прикладі методик по дослідженню мислення, можна зробити висновок, що в 2 класі учні вже мають високий рівень швидкості мислення.

Виявлення ступеня розвитку пізнавальних процесів молодших школярів, визначення їх готовності до подальшого навчання дуже важливо. І чим точніше буде проведена діагностика дітей, чим швидше і правильніше буде розроблений і проведений комплекс корекційних робіт, тим більша ймовірність розвинути психічні пізнавальні процеси та підвищити успішність дітей в навчанні.

Список використаних джерел

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000. 712 с.

2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 398 с.

3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. Москва : Воронеж, 1995. 332 с.

4. Выготский Л. С.. Мышление и речь. Изд. 5, испр. Москва : Издательство «Лабиринт», 1999. 352 с.

5. Гоноболин Ф. Н. Психология. Москва : Изд-во «Просвещение», 1973.. URL: http://www.biografia.ru/about/psihologia126.html

6. Психология младшего школьного возраста: учеб. пособие Москва : ФЛИНТ, 2015.

Осипенко А.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Бохонкова Ю. О.,
доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОК, ЯКІ ПЕРЕЖИВАЮТЬ КРИЗУ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ

"Криза середини життя" являє собою такий психологічний феномен, який передбачає, що приблизно в 40-45 у людини відбувається критична переоцінка того, як він прожив своє життя і що він має на даний момент. Така переоцінка може призвести до стійкої установки, що "в житті немає сенсу, все, що було зроблено, нічого не означає, так як нічого не досягнуто".

Криза середнього віку – довготривалий емоційний стан, пов'язаний з переоцінкою свого досвіду в середньому віці, коли багато з можливостей, про які людина мріяла в дитинстві і юності, вже безповоротно упущені (або здаються упущеними), а настання власної старості і смерті оцінюється як подія з цілком реальним терміном (а не «коли-небудь в майбутньому»).

Багато вчених внесли великий внесок у створення теорій розвитку людини: Карл Густав Юнг, Джон Флавел, Жан Піаже, Зигмунд Фройд, Лев Семенович Виготський, Данило Борисович Ельконін, Борис Германович Ананьєв. Однією з найбільш повних і визнаної на сьогоднішній день вважається вікова періодизація Еріка Еріксона. Його заслуга полягає в тому, що він розглянув людське життя не тільки до підліткового віку, він охопив всю людське життя від народження до смерті дуже ретельно і детально, показав, які завдання вирішуються на кожному віковому етапі життя.

Як зазначає О. В. Хухлаєва, "Юнг бачить сутність даної кризи в зустрічі людини зі своїм несвідомим. Але для того, щоб людина могла зустрітися зі своїм несвідомим, вона повинна здійснити перехід від екстенсивної позиції до інтенсивної, від прагнення розширити і завоювати життєвий простір – до концентрації уваги на своїй самості. Тоді друга половина життя послужить для досягнення мудрості, кульмінації творчості, а не неврозу і відчаю". К. Г. Юнг вважав, що після середини життя душа людини відчуває якісні видозміни, але людям доступ до них закритий, тому що вони не здогадуються про це і виходить, що вступають вони в цей період без певної підготовки і відчувають сильні потрясіння і переживання [4].

Цікава точка зору про поняття і сутність "кризи середини життя" Бернарда Лівехуда. У своїй книзі "Кризи життя – шанси життя" він називав вік 35-45 років "своєрідною точкою розбіжних шляхів". Один із шляхів – це поступова психічна інволюція людини відповідно до його фізичної інволюції. Інший – продовження психічної еволюції незважаючи на фізичну інволюцію. Проходження першого або другого шляху визначається ступенем розвиненості в ньому духовного начала. Тому підсумком кризи має стати звернення людини до свого духовного розвитку, і тоді по той бік кризи вона буде продовжувати інтенсивно розвиватися, черпаючи сили з духовного джерела. В іншому випадку вона стає "до середини п'ятого десятка трагічною особистістю, що відчуває смуток за старими добрими часами, відчуває загрозу для себе у всьому новому» [1].

У роботі М. Пека, відзначено, що існують труднощі, які відчувають люди, переходячи з однієї "життєвої стадії" в "іншу". Подібні труднощі виникають тоді, коли людина не готова розлучитися з тими ідеями і думками, з якими вона жила раніше, коли вона звикла до визначеності і рутина її затягнула, коли вона не готова розлучитися з тим, за допомогою чого вона звично і однотипно бачила світ. І тому людина боїться і не хоче відчувати біль від того, що вона "все це" переросла і що методи, техніки, шлях її життя вже неефективний, але дуже звичний. Їй як і раніше необхідні старі стереотипи життя і страх щось змінювати не сприяють успішному або ефективному проходженню кризи [5].

Так можна виділити основні проблеми кризи середнього віку:

- зменшення фізичних сил і життєвої енергії (по Е. Еріксону);
- зменшення сексуальної привабливості або сексуальності (по Е. Еріксону і Б. Левіхуду).

Щоб успішно пережити кризу середини шляху, необхідно бути «гнучким». Така гнучкість повинна проявлятися в "емоційної гнучкості" (тобто людина повинна вміти бути більш гнучкою у стосунках з іншими людьми, особливо, коли в середині життя вона може відчувати втрати близьких людей і їй важко заводити нові контакти), а також у людей, що знаходяться в середині шляху свого життя, повинна бути, на думку Г. Крайг, і "духовна близькість" (тобто у людини, що знаходиться у віці 30-40 років і старше спостерігається ригідність в поглядах, думках і діях, така людина більш закрита по відношенню до чогось нового, вона вже менш легка на підйом, ніж раніше, і якщо цю закритість не подолати, то людина може бути нетерпима і фанатична).

У зрілому віці, не дивлячись на статеві відмінності, люди відчувають переоцінку цінностей, установок, стереотипів поведінки тощо, і проходити ця переоцінка може по-різному у чоловіків і жінок. Цікаво дослідити особливості поведінки, переживання кризи середнього віку жінками. Інтерес може бути пов'язаний з тим, що в даний час спостерігається стрибок емансипації жінок і стрибок фемінінних ідей – так жінка повинна бути "ідеальна по всіх фронтах": у неї повинна бути і кар'єра і сім'я, і вона скрізь повинна бути успішною. Це транслює ЗМІ та інтернет. І ми вважаємо, що жінкам в даний час важко справлятися з нав'язаним образом "ідеальної жінки».

Так, у жінок криза середини життя передбачає, що в віці 40-ка років жінка вже несе постбатьківську функцію, її діти виросли і чим їй зайнятися, вона може і не знати. З іншого боку, зараз намічається тенденція пізно народжуючих жінок, де жінки народжує першу дитину близько 30-ти років. Можемо припустити, що вона легше переживає кризу середнього віку, тому що їй є чим зайнятися (доглядає за маленькою дитиною і зайнята, і у неї не вистачає часу думати про сенс свого існування, так як "сенс" зараз якраз в батьківстві) [3].

У своїх роботах І. Г. Малкіна-Пих зазначає, що у жінок в даному віковому періоді змінюються установки, цінності і життєві цілі. І це пов'язано не з віковими змінами, а якраз зі змінами, пов'язаними з сімейним циклом і змінами в професії або кар'єрному шляху. Тобто відбуваються зміни в сім'ї і кар'єрі. Наприклад, жінка не народжує дітей до 40 років, щоб зробити успішну кар'єру, або ж жінка рано вийшла заміж і до 40-ка років має вже дорослих дітей, тепер може займатися кар'єрою або творчістю, або особистісним розвитком. Дивлячись на подібні приклади, можемо говорити про те, що вік і вікові зміни в цілому не відіграють значну роль в мотиваційній структурі жінки (а саме сім'я і робота), проте Г. Крайг зазначає, що жінки дуже гостро, на відміну від чоловіків, сприймають факт свого фізичного старіння [2].

Криза "середини життя" передбачає наявність депресивних тенденцій, які можуть проявлятися в апатії, відчутті власної нікчемності, безпорадності і безвиході, зниженні інтересу до життя в цілому, втрати сенсу життя. Варто відзначити, що люди можуть переносити свої внутрішні переживання з приводу кризи середини життя, наприклад, на

соціальне оточення. І дане перенесення призводить до того, що людина починає змінювати не себе, а своє оточення – це може стосуватися роботи, сім'ї (так жінка може народжувати наступну дитину, знаходячи в ньому сенс існування і таким чином переживаючи свою внутрішню кризу), відносин з колегами, може мати місце зміна не тільки способу життя, але і місця проживання. Однак іноді, криза середини життя може відчуватися так емоційно гостро, що людина не може знайти в собі сили її пережити. І тоді їй потрібна професійна допомога психологів.

Список використаних джерел

1. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов. Москва : «Академия», 2011. 268 с.
2. Психология. Словарь. /под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Наука, 2008. 650 с.
3. Холлис Д. Перевал в середине пути: кризис среднего возраста. Москва : «Когито-Центр», 2010. 160 с.
4. Хьелл Л. Теории личности. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 609 с.
5. Хухлаева О. В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб, заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2010. С. 250–265.

Рупчєва А.В.,
студентка спеціальності «Спеціальна освіта»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Турубарова А.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З ГІПЕРКІНЕТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ КОРЕКЦІЇ

У сучасному світі учасники освітнього процесу все частіше стикаються з проблемою навчання дітей з проявами гіперактивності. Адже якщо 8-10 років тому таких дітей було один-два в групі, то зараз – до п'яти і більше. За даними Американської асоціації психіатрів у 4-12% дітей віком від 6 до 12 років спостерігається синдром гіперактивності та дефіциту уваги. Тобто, кожна тридцята дитина шкільного віку має значні проблеми з адаптацією до освітнього процесу через дефіцит уваги, непосидючості, імпульсивності, невміння встановити контакт з оточуючими, нестабільності емоційної сфери [6]. За результатами Українського НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології, синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) спостерігається у 12,2% школярів (середньоєвропейський показник – не більше 5%). Скажімо, в 2009 році дітей з СДУГ нарахували всього 7860 [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність вивчення гіперкінетичних розладів (ГР) фахівцями різних професій пов'язана з широким розповсюдженням цього порушення у дітей, труднощами в діагностуванні, особливо при наявності патології, недостатньою обізнаністю спеціалістів щодо застосування методів терапевтичного втручання [1, 3, 5]. Як стверджує психіатр Є. Корінь: «Гіперкінетичний розлад діагностується в дитячому віці і має, виражені в різному ступені, порушення уваги, гіперактивність і / або імпульсивність» [4]. І. Брязгунов, Є. Касатикова відзначають, що дослідження підкреслюють більш високу поширеність захворювання серед хлопчиків у

порівнянні з дівчатками. Серед хлопчиків 7-12 років ознаки синдрому діагностують в 2-3 рази частіше, ніж у дівчат» [2].

Основна частина. Розглянемо ключове наукове поняття даної проблематики. Гіперкінетичний розлад – це гетерогенна група порушень нейропсихічного розвитку, об'єднаних за феноменологічним принципом є слабкомодульованою поведінкою з невідповідаючою віку гіперактивністю, дефіцитом уваги, імпульсивністю та відсутністю стійкої мотивації до діяльності, що вимагає вольових зусиль (синонім – Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю) [4].

Недорозвинення емоційної сфери характеризується імпульсивністю поведінки. Поведінка дитини має пряму залежність від внутрішніх імпульсів або ж від випадкових подразників із навколишнього середовища. Однією з причин імпульсивності є слабкість кори головного мозку, яка не може підпорядкувати собі діяльність підкіркової області [7].

Також, збудження, гіперактивність можуть проявлятися у дитини як риса характеру. З цього приводу український лікар-педіатр Євген Олегович Комаровський в телепередачі «Школа лікаря Комаровського» у випуску «Гіперактивна дитина» говорив наступне: «Якщо гіперактивність проявляється як риса характеру, вона не заважає дитині нормально розвиватися і бути повноправним членом суспільства. Вона нормально спілкується з однолітками, але має деякі особливості, також може поводити себе вдома дуже активно, а в гостях бути вельми примірною. Якщо ж гіперактивність є хворобою, тут без допомоги фахівців дитина не в змозі нормально жити і функціонувати в суспільстві».

Особистість не здатна організувати свою діяльність, у неї не формується внутрішнє гальмування, яке передбачає довільну регулювання поведінки. Такі діти довго не можуть приступити до виконання потрібного завдання, вони крутяться, не посидючі, втрачають необхідне приладдя, займаються сторонніми справами, відволікають інших. Виконуючи завдання, не можуть зосередитися на ньому, втрачають мету, не доводять розпочату справу до кінця, відволікаючись на інші стимули. Через неорганізованість вони часто не справляються з поставленими для них завданнями і тому іноді справляють враження дітей з недостатнім рівнем інтелектуального розвитку. Зауваження, покарання не допомагають, не сприяють затримці безпосередніх імпульсів, адже у таких дітей спостерігається знижена чутливість до виховного застереження. Дитина може щиро шкодувати про те, що її поведінка привела до виникнення негативних наслідків. У неї і не було прагнення спеціально зробити щось погане – «так вийшло», і станеться ще не раз. Поведінка імпульсивної дитини їй самій не належить, тому вона не здатна відповідати за свої наслідки від вчинків. Спроби дорослих впливати на активність такої дитини часом приносять лише тимчасовий результат, а часом виявляються взагалі марними. Дитина може зрозуміти й засвоїти інструкцію, однак не застосовуватиме її на практиці, в своїй поведінці. Поведінка імпульсивної дитини сприймається як небажання виконувати настанови. Тому від умовлянь, пояснень, переконань педагоги, батьки переходять до підсилювальних мір – покарання, обмеження, негативного оцінювання. Дитина це переживає як неприязнь, відсутність любові з боку її оточення. Не просто складаються стосунки імпульсивної дитини і з однолітками, оскільки вона не вміє підпорядковувати свою активність правилами гри, зважати на прагнення і переживання інших, орієнтуватися на групові цілі та цінності. Такі діти часто мимоволі опиняються в епіцентрі конфліктів та зіткнень серед однолітків [7].

У період проходження педагогічної практики в одному із закладів загальної середньої освіти міста Запоріжжя нами проводилися спостереження за хлопчиком. Його поведінка сильно відрізнялася від поведінки інших дітей. Хлопець був завжди зверхзбудженим, викрикував, перебивав інших, його рухи були різкими та хаотичними. Під час освітнього процесу постійно відволікався від роботи, міг просто так почати бігати по класу. Також, дуже швидко кидав розпочату справу, кажучи, що у нього ніколи не вийде виконати дане завдання. Він виявляв агресію до однокласників, не вміючи про щось домовитися. На надане

йому зауваження реагував, але продовжував робити своє. Разом з тим у дитини спостерігалися успіхи в виконання різних художніх робіт. Отже, спостереження свідчать про необхідність надання дитині психолого-педагогічної допомоги у процесі навчання. При цьому в процес необхідно залучати не тільки саму дитину, але і його найближче оточення – батьків, вчителів. У своїй роботі ми враховували педагогічні рекомендації щодо дітей з гіперактивністю, які були запропоновані кандидатом медичних наук Євгеном Олеговичем Комаровським в своїй телепередачі «Школа доктора Комаровського»:

1. Встановіть контакт (приберіть те, що може цьому перешкодити).
2. Закон постійності правил (що не можна сьогодні, не можна і завтра).
3. Порядок і безпека.
4. Режим у всьому.
5. Правило похвали (дитина гідна постійної похвали).
6. Головне не перемога, а участь (хваліть за невдачі).
7. Знайти в дитині те, що у неї найкраще виходить.
8. Спрямуйте енергію в потрібне русло.

Застосування цих вказівок з годом показало деякі позитивні зміни у поведінці дитини. Хлопець отримував схвалення за виконання завдань, був замотивований на отримання нагороди за позитивну поведінку, все це діяло заспокійливо на процеси збудження. Для нього були встановлені зобов'язуючі правила, які він повинен був виконувати на кожному занятті. Йому було дуже важко одночасно виконувати завдання і стежити за акуратністю, тому, були знижені вимоги до цього. Таким чином, у дитини поступово формується почуття успіху, підвищується навчальна мотивація. Отримання ним задоволення від роботи сприяло підвищенню його самооцінки.

Висновки. Діти з гіперактивністю відрізняються від однолітків іншою формою поведінки, безпосередністю світогляду. Вони здатні збагатити навчальні заняття своєю дитячою захопленістю, рухливістю. Але без допомоги оточуючих особистість з гіперкінетичними розладами ніколи не зможе стати повноцінним учасником освітнього процесу. Такій дитині необхідно допомагати соціалізуватися, щоб вона змогла реалізувати найкращі сторони своєї особистості. Дитина з гіперкінетичними розладами потребує психолого-педагогічну допомогу у процесі навчання. При цьому в процес необхідно залучати також і її найближче оточення – батьків, вчителів.

Список використаних джерел

1. Брязгунов И. П., Касатикова Е. В. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей : уч. пособие. Москва : Медпрактика, 2002. 128 с.

2. Брязгунов И. П., Касатикова Е. В. Непоседливый ребенок или все о гиперактивных детях : уч. пособ. Москва : Медпрактика, 2002. 211 с.

3. Заваденко Н. Н. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте : уч. пособ. Москва : Издательство Юрайт, 2005. 253 с.

4. Корень Е. В., Куприянова Т. А. Гиперкинетические расстройства. Москва, 2015. 82 с.

5. Кучма В. Р., Платонова А. Г. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей. Распространенность, факторы риска, профилактика. Москва : Рарогъ, 1997. 200 с.

6. Максимова А. Гиперактивность и дефицит внимания у детей. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 224 с.

7. Терещук А. Д. Психологічна допомога дітям з порушеннями емоційної сфери. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка.* Київ, 2012. С. 351–359.

8. Устенко А. Поколение с моторчиком. Как лечить гиперактивных детей. URL: https://focus.ua/amp/ukraine/160134 (дата звернення 07.03.2020).

Цинкуш Ю.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Хрустальова М.С.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ТА СТРЕС

У цій роботі розкриваються питання, які стосуються так чи інакше кожного з нас. Якщо озирнутися навколо, то кожен з нас в різному масштабі стикається у житті з певними кризовими ситуаціями. Причому, можна зазначити, що різні люди по різному реагують на одне і те ж саме явище. Дехто здатен швидко і легко навчитися нейтрально реагувати на певні речі. Але більшість, зіткнувшись із проблемами «застрягає, зависає», скована панікою, жахом, або просто переконанням у тому, що неможливо це подолати, «вибратись із темряви».

Ще 20 років тому назад, більшості людей в цілому, все навколо здавалось стабільним і зрозумілим. Системи цінностей були чітко визначені і надійні. А тепер, в стрімкому сучасному потоці життя, ми вимушені натикатись, мало не кожного дня, на щось нове: шаткість економічних систем, сильне руйнування сімейних цінностей (про що свідчить збільшення числа розлучень) і так аж до глобальних масштабів, у вигляді пандемій. І якщо хтось побачить у цьому можливість розвитку, раз за разом розширюючи межі свідомості, то більша частина людей, оточення і населення "застряє на місці". Не може зрушити далі, втративши, як їм здається, точку опори: людина попала в аварію, – у неї стрес; жінка розлучилась з чоловіком, – у неї стрес і т.д. Людина, що опинилась замкнена в умовах карантину – переживає великий стрес. Маса ситуацій, які являються кризовими для чоловіків та жінок. І психологія направлена на надання допомоги в цих питаннях. Дуже поширеним станом, до якого приводять стресові ситуації являються так звані панічні атаки. Насправді, як виявилось, ця область вже є достатньо дослідженою настільки, що має успіх в своїй галузі. Хоча виникає інше питання. Наскільки людина може вчасно відслідити у собі такі внутрішні процеси, які згодом призведуть до психологічної травми? Існують приклади, коли людина зіткнулась зі станом панічної атаки і не може це у собі ідентифікувати, а лікарі безпорадні, бо самі не достатньо обізнані/кваліфіковані у цьому питанні, щоб донести до людини наслідки занедбаності таких станів. Наприклад, чоловік став замкнутим, апатичним, кожну негативну ситуацію приміряючи на себе. І через те, що психологічний стан – це доволі таки абстрактне поняття для більшості людей, бо його неможливо побачити чи відчути на дотик, то не всі вірять в ефективність психологічної допомоги. А декотрі впадають в іще більший стрес, коли їх відправляють до психолога чи психіатра. Більшість людей роками блукає від одного лікаря до іншого, шукаючи причини в фізичних хворобах, в той час, як вся правда криється в психологічних переживаннях, здобутих в певних стресових кризових ситуаціях для цієї людини.

Існує думка, що стресові ситуації – це іспит, подолавши який, людина виходить на новий рівень. Але для більшості оточення це являється насправді проблемою. Відповідно, важливо досліджувати стан людини, особливості її переживань, щоб зрозуміти, як їй допомогти вийти з цього стану, як створити таку точку опори і новий фон, які забезпечать ресурсний стан і вихід на нейтрал. Щоб при найменшому згадуванні про конкретну стресову ситуацію і поверненню людиною думками в минуле, – до неї не повертались минулі почуття жаху і страху, безвихідності і безпомічності.

Саме тут, можна говорити про значимість рефлексивності, як якість особистості, в ході якого вона пізнає себе. Рефлексивність має міру вираженості та характеризується направленістю процесів пізнання на себе через дію, вчинки, споглядання.

Більшість людей живе, не усвідомлюючи себе. Тому що живе по інерції, по старим шаблонам і стереотипам, і опиняється в пастці, як тільки щось у її житті відхиляється від прямого маршруту. Тому дуже важливо відстежувати свої стани, а тим паче важливо в кризисних ситуаціях. Адже тоді можливо собі допомогти і зробити мир, всередині себе і навкруги, гармонійним і комфортним.

Шубертій Н.Г.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

РОБОТА З ШОКОВИМИ ТРАВМАМИ У ГЕШТАЛЬТ-ПІДХОДІ

Психічна травма стає звичною реальністю нашого повсякденного життя, і людство стоїть перед необхідністю пошуку ефективних шляхів і способів подолання наслідків психічних травм. Наше життя переповнене травмами, до їх джерел відносяться такі стресові події як стихійні лиха та природні катастрофи – урагани, землетруси, повені, пожежі, війни, терористичні акти, насильство, нещасні випадки, аварії, різноманітні втрати тощо. Крім того, психічні травми можуть бути отримані в результаті серйозного захворювання, хірургічної операції, медичних процедур, важких пологів, стресів під час вагітності та інших травматичних подій. Особливість сучасних травм полягає в тому, що травматичні події набувають все більшого масштабу і зачіпають не тільки окрему людину, але в цілому групи людей, народи, країни, регіони. Сучасну ситуацію коронавірусного періоду ряд авторів так само називають колективної травмою (Маргеріта Спаньоло Лобб, Кармен Васкес Бандін, Міріам Тейлор, Бернд Боціан, П'єтро Андреа Кавалері). Все це вимагає розробки ефективних методів подолання негативних наслідків травмуючих ситуацій і принципів психотерапії в лікуванні травм.

Центральна тема даної роботи – це шокова травма як один з видів психічних травм і особливості роботи з нею в гештальт-підході (Ф. Перлз).

Шокові травми формуються при неадекватному виході з шокової ситуації. Під шоковою ситуацією мається на увазі разова подія або послідовність подій дуже високої інтенсивності, які пов'язані з безпосередньою або, що сприймається як така, загрозою життю самої людини або його близьких. Психічною (шоковою) травмою ж називають глибокі і болісні переживання людини, пов'язані з травматичними подіями її життя, граничні накопичення збудження, з якими вона не в змозі впоратися, або які частково долаються за допомогою несвідомих механізмів захисту, що ведуть до утворення невротичних симптомів (А.М. Лисена, Е. Ярлнес).

Нерідко шокова ситуація оточена іншими травматичними подіями, внаслідок чого утворюється щось, що прийнято називати ядром травми (В.Б. Березкіна-Орлова, О.І. Романченко, Д. Марчер, Е. Ярлнес). Як правило, ядро травми відповідає безпосередньо самій події і містить концентрацію всіх інтенсивних переживань, а навколо ядра є, нібито, шари переживань, які супроводжували шокову ситуацію за секунду або хвилину до неї або ж після. Наступним шаром є події, які були за десятки хвилин до і після гострої ситуації, а

також поверхневий шар (більш віддалені в часі події), до якого людина може безпечно торкатися. Якщо працювати без підготовки з ядром травми, посилюючи переживання безпорадності і намагаючись зробити якісний re-enacting (повторне відтворення), то це може привести до flash-back (раптові, сильні повторні переживання минулого досвіду) і ретравматизації. У такому випадку клієнт може потрапити в ситуацію з тією ж відсутністю ресурсів для подолання, яка відповідала моменту травматичного досвіду. Робота з шоковою травмою є певною структурованою послідовною роботою з кожним з шарів цього комплексу, як з цибулиною, коли необхідно акуратно «знімати» по одному шару, починаючи з верхнього. Тоді інтенсивність зарядженості всього комплексу буде зменшуватися, і можна буде спостерігати той ефект, який називається поступовою розрядкою. В такому випадку, напруга ядра травми буде автоматично зменшуватися, що і є завданням роботи з травмою.

При роботі з кожним шаром одним із завдань стоїть створення наративу. Оскільки наратив створюється через активне включення лімбічної системи, то відновлення наративу травми відновлює спільну роботу змістоутворення, відчуттів, почуттів, образів і імпульсів. Таке відновлення можливе тільки в контакті «Я-Ти», у відносинах, тому потрібен терапевт, як безпечна людина, і безпечне місце роботи. У цьому стані людина може пережити сильні почуття, але при цьому її важливо не пускати в «пікові» переживання і не йти відразу в ядро травми.

Робота з травмою проводиться поетапно.

Перший етап – це інформуюча робота. Вона проводиться з метою відновлення когнітивного процесу переробки травми.

Другий етап – це проведення роботи на побудову опори на зовнішні та внутрішні ресурси, які можна буде актуалізувати в будь-який момент процесу роботи з травмою, до того, як почнеться робота безпосередньо з травматичними переживаннями. Зовнішніми ресурсами можуть бути: безпечний простір і безпечні люди. Внутрішніми ресурсами є тілесні ресурси (дихання, заземлення, центрування, відновлення кордонів тіла, розвиток тілесного усвідомлення і орієнтація), опора на піковий ресурсний досвід (минулі ситуації, з якими вдалося вдало впоратися, і при цьому було відчуття сили, успіху, переживання духовного перетворення, яке залишило соматичний резонанс). Важливим ресурсом, який при потраплянні в шокову ситуацію втрачається, є здатність усвідомлення власних кордонів, перебування в своєму тілі тут і зараз. Його вкрай важливо відновити, провівши роботу на тілесне заземлення та відновлення суб'єктивного переживання кордонів тіла. Якщо у людини немає можливості живого переживання контакту з підтримуючою опорою, то вона переживає дисоціацію, потрапляє в повторне травматичне переживання, переживає себе «відірваним листом, не спираючись ні на тіло, ні на поверхню».

Третій етап – це безпосередня робота з шоковими травмами. Роботу з шоковою травмою можна починати тільки тоді, коли є доступ до ресурсів, і при достатній інформованості. Метафорично проведення роботи з травмою можна описати «шатловим курсуванням» між двома воронками, де одна воронка – це воронка травми, а друга воронка – воронка ресурсів. «Торкаючись» до верхнього шару воронки травми, необхідно повертатися до вирви ресурсів і вести таку човникову роботу, чергуючи «дотики» до однієї з «дотиками» до іншої. Завданням терапевта в роботі з лікування травми є допомога клієнту в проживанні тих емоційних, тілесних і когнітивних процесів, які були розрізнені і не пережиті в момент травми. Проживання не повинно виходити за межі «повсякденного досвіду», клієнту важливо залишатися в свідомості, не втрачати контакт зі значущим Іншим у безпечному місці, бути в контакті з собою, усвідомлюючи своє тіло, свої кордони, і не дисоціюватися. Дисоціація в даному випадку – це розщеплення на «мене в травмі» і «мене, який спостерігає ззовні». Саме розщеплення, відсутність зв'язності звично для клієнта в травмі і не дає можливості поступово, за допомогою ресурсів прожити досвід травми «там і тоді» в «тут і зараз» з безпечним Іншим. Тому в роботі з травмою дисоціація стає «ворогом» зцілення.

Всю роботу можна розбити на п'ять етапів:

початок або ясне переживання «до» гострої події;

– момент, який передує шоковій події;
– шокова подія (ядро травми);
– «після» гострої події;
– завершення.

Кожен з цих етапів може проживатися окремо. Рухатися в «ядро травми», тобто безпосереднє травматичне переживання, відразу не можна. Опрацьовується тільки периферія, якщо рухатися по ланцюжку травматичної події, то послідовність буде виглядати так: початок-кінець, другий етап-четвертий етап і тільки потім третій етап або «ядро травми». На завершальному етапі інтеграції необхідно пройти всі етапи вже в правильному порядку: перший, другий, третій, четвертий, п'ятий.

Ще одним важливим результатом роботи з шокової травмою можна назвати зниження інтенсивності інших раніше пережитих травм. Це відбувається за рахунок відновлення процесів саморегуляції організму як результат психотерапевтичної роботи.

Якщо ми маємо справу з інтенсивною монотравмою (одиничною травмуючою подією), то необхідна тривала робота з ресурсами, а потім обережна робота на периферії, опрацьовуючи досвід безпосередньо перед травматичною подією і після травматичної події, поки не відбудеться розрядка. Розряджаючи периферичний досвід, ми знижуємо інтенсивність напруги ядра (шокової події).

Одним з важливих моментів в роботі з шоковою травмою є необхідність дотримуватися суворої послідовності роботи, виключати можливість дисоціації клієнта і потрапляння в афективний стан, бути в хорошому присутньому контакті з клієнтом, допомагаючи йому перебувати в зоні «повсякденного досвіду», пам'ятати, що ми приступаємо до опрацювання ядра травми тільки тоді, коли всі інші шари пройдені і досвід інтегрований.

На наш погляд, гештальт-терапія з її акцентом в роботі на присутній контакт, на безпечні довірчі відносини, на «Я-Ти» діалог, на відновлення зв'язності зі світом та іншими людьми є дуже ефективною для лікування шокових травм. У роботі з шокової травмою важливо надавати допомогу клієнту у відновленні здатності вступати в стосунки і формувати безпечну прихильність (відновлювати роботу лімбічної системи). Крім того, в гештальт-підході травма розглядається як незавершена інстинктивна реакція, і гештальт-терапія з її визначальною ідеєю про те, що кожен гештальт прагне до завершення, тут здатна працювати дуже ефективно. Шокову реакцію необхідно відреагувати і завершити здоровим способом, з опорою на зовнішні ресурси і ресурсні стани, доступні клієнту, і на контакт з безпечним Іншим (в даному випадку, з психотерапевтом). Клієнт з досвідом шокової травми демонструє відсутність взаємозалежної роботи відчуттів, почуттів, образів, рухових імпульсів і здатності до змістоутворення, що свідчить про необхідність відновлення пов'язаної роботи неокортексу, лімбічної системи і рептильного мозку. Ще одним завданням гештальт-терапевта в роботі з травмою стає завдання інтеграції суб'єктивної роз'єднаності людини, яка пережила травмуючу подію, відновлення контакту з власною тілесністю, відновлення меж – фізичних і психічних, що відповідає фундаментальній ідеї цілісності в гештальт підході.

СЕКЦІЯ 3
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Аксьонова В.Р.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Гарькавець С.О.,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ПРОБЛЕМИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Масова комунікація в епоху глобалізації світу набуває все більшого значення, стає майже не головним чинником, що безпосередньо впливає на соціальну активність індивідів. Проте, соціально-психологічний бік комунікації та її змістовні форми складають певну проблему щодо визначеності особистості у контексті суспільних відносин.

Більшість дослідників комунікацію визначає як «механізм настройки, що створює стійку та відтворюючу узгодженість у суспільстві, а масову комунікацію як таку, що спрямована на підтримку злагоди у суспільстві» [5, с. 11]. Від так, соціальну комунікацію можна визначити як різновид масової комунікації, що передбачає різний зміст і форми свого відтворення, які є проекцією суспільних відносин та історичного досвіду людей.

Проте в умовах розвитку інформаційного суспільства виникають і нові форми соціальної комунікації. Останні за своїм змістом є більш індивідуалізовані та інтерактивні, та такими, яким є більше притаманна «достовірність» з точки зору масової свідомості [4].

Масову комунікацію визначають як формування єдиного загальносвітового інформаційного простору, на кшталт інтеграції каналів інформаційного зв'язку [2; 5]. Такий аспект комунікації з'явився під впливом інформаційної революції на початку 90-х років XX ст. До нього відносять Інтернет та глобальне телебачення. Проте, основним змістом інформаційної революції стало змінення предметів праці. Якщо раніше людство спрямовувало свої зусилля на природу та середовище, то з початком революційних змін головним об'єктом таких зусиль стала свідомість людини, як на індивідуальному рівні, так і на рівні мас. Завдяки новим інформаційним технологіям «промивання мізків» стало високорентабельним бізнесом. Особливо це спостерігається у політичному просторі, оскільки від такого «бізнесу» залежить спрямованість політичної поведінки особистості, а разом із нею її політичний вибір.

Потреба у встановленні зв'язків для людини виявляється найбільш значущою, а тому система масової комунікації (наприклад, соціальні мережі) в епоху глобалізації світу виступає впливовим чинником, що визначає спрямованість її соціальної активності [3]. А, отже, істотний вплив на сприйняття інформації індивідуумом, що міститься в повідомленні, здійснюють такі аспекти:

− особиста позиція людини та її ставлення до тих або інших соціальних об'єктів, що знаходяться під сильним впливом групи, до якої вона належить або хоче належати;

− система нагородження за прихильність груповій думці та покарання за відхилення від неї;

− людині важче змінити свою позицію, що відома оточуючим, ніж ту, яка залишається її приватною думкою;

− підтримка хоча б однієї людини послабляє силу тиску думки групи, до якої людина належить;

− найбільш прихильні груповим нормам індивідууми менше за все схильні до сприйняття комунікаційних повідомлень, що цим нормам суперечать;

− форма подачі та її особливості значущо позначаються на її успішному засвоєнні.

Ствердно, той хто хотів нових контактів, натепер має їх при достатньо, а той хто хотів структурувати свої плани, має можливості залучати до своїх справ все більше нових членів. Як зазначають фахівці глобалізація інформаційного середовища призводить до реалізації майже чи не всіх ідей, які продукує людство [1; 4].

По новому презентують себе люди і у політичному процесі. Світовий комунікаційний процес зміг зробити більше артикульованими ті протиріччя, що приховувалися окремими державами. Відтак стала більш можливою активна участь людей у безпосередньому спілкуванню з політичними лідерами. Достатньо заглянути в соціальні мережі, щоб побачити, які думки та погляди висловлюють громадяни про певні події у світі.

Цей чинник світового спілкування змушує людей приймати інтереси та позиції представників інших країн, замислюватися про дії у масштабі усього світу, враховувати всесвітню оцінку відносно власних поглядів та надає можливість долучатися до світових подій і навіть приймати у них участь. В цей же час, людина стає більше розбірливою у виборі партнерів по спілкуванню, знаходити собі однодумців на іншому кінці світу.

Розвиваються нові форми соціальних асоціацій, які пов’язані між собою сучасними засобами зв’язку та в окремих випадках ці асоціації можуть суттєво впливати на політичні або економічні аспекти у різних регіонах. В той же час, ці групи можуть бути достатньо закритими і замикатися у рамках власних границь. Ці асоціації як правило носять релігійний, науковий, політичний характер та об’єднуються навколо певних осіб, ідей або об’єктів.

При цьому треба зазначити, що масова комунікація має певні обмеження суб’єктивного характеру. Якщо раніше було важко контролювати кожну «кухню», у який велися політичні розмови, то тепер уся соціокультурна, економічна та політична оцінка тих або інших подій стала прозорою для тих, хто контролює інформаційні потоки. Сучасні засоби комунікації настільки могутні, що люди можуть відчувати себе більше безпорадними перед обличчям державного контролю, ніж раніше.

У кожному суспільстві виникає прошарок соціальних інформаторів, які використовують сучасні інформаційні технології та займаються формуванням суспільної свідомості. При цьому, переслідуючи власні інтереси вони можуть віддалятися від інтересів суспільства. Останнє може бути тільки об’єктом формування у поза межах активної участі. Це може призводити до нівелювання демократії, оскільки заперечує дифузію ідей та думок від самого низу до самого верху.

Але найбільш суттєвим у цьому сенсі виявляється те, що ця частина суспільства, яка прагне керувати, сама виявляється більш вразливою цьому впливу і набуває контури дегенеративної еліти. Знаходячись на верхніх щаблях суспільства, розумово вона далека від відповідних позицій, на які має претензії. Зв’язок між різними прошарками суспільства стає розірваним та неповноцінним. І це, в свою чергу, призводить до наростання розриву в середині суспільства. Проте, це створює умови для посилення інформаційного суспільства, яке все більше відділяється від основної маси громадян та уливається у єдине глобальне інформаційне співтовариство.

Масова комунікація набуває нового змісту та забезпечує впровадження засобів впливу на різних рівнях. Але небезпека таких впливів полягає у тому, що соціальна активність індивідуумів може приймати деструктивні форми. І пов'язано це з тим, що нові інформаційні технології роблять дуже уразливим кожну людину. Навіть не можна собі уявити те, що за допомогою Інтернету, мобільного зв'язку або глобального телебачення можливо було б спостерігати у режимі реального часу за фашистськими маршами та слухати анти людські промови керівників третього рейху. Але навіть сьогодні є ті, хто хотів би повернення у минуле. Тому натепер вже не достатньо дотримуватися тільки тих норм, що породжені звичаями та традиціями. Ствердно, необхідний розвиток нового сенсу глобальної справедливості, нового, більше універсального розуміння людини, її гідності та інтересів.

Список використаних джерел

1. Бек У. Трансформация политики и государства в эпоху глобализации.Социологические исследования. Санкт-Петербург : Питер, 2004. № 7. С. 3–11.

2. Гарькавець С. О. Психологія політичного вибору : навчальний посібник. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.

3. Гарькавець С. О. Соціально-нормативна активність індивіда та її психологічні референти : монографія. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 156 с.

4. Иванов В. Н., Назаров М. М. Массовая коммуникация в условиях глобализации. Социологические исследования. 2003. № 10. С. 20–28.

5. Психология массовой коммуникации: учебник для вузов / под ред. А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. Москва : Гардарики, 2008. 254 с.

Бабуріна Я.І.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ НЕСТІЙКОСТІ У ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Для проведення дослідження емоційної нестійкості у дівчат юнацького віку нами було обрано наступні методики:

Діагностика стану стресу

Тест на визначення здатності протистояти стресу був розроблений К. Шрайнером і використовується з 1993 року. Тестування за методикою Шрайнера застосовується для виявлення особистісних особливостей переживання стресу.

Мета даної методики: виявлення ступеня схильності до стресів і їх шкідливих наслідків. Методика дозволяє виявити особливості переживання стресу: ступінь самоконтролю і емоційної лабільності в стресових умовах. Тестування за методикою Шрайнера може бути використано для дорослих (з 18-ти років) і не передбачає будь-яких обмежень за освітнім, професійним або соціальним факторам. При щирих відповідях методика дозволяє визначити рівні стресового стану і може бути використана при ауто діагностиці.

Люди, які вміють керувати своєю емоційною реакцією в стресових ситуаціях, менше схильні до негативного впливу нервово-психічного напруження.

Методика містить 20 питань, на кожен з яких обстежуваний повинен дати відповідь «Так» або «ні». Результати обстеження виражаються кількісним показником (в балах), на підставі якого виноситься висновок про рівень регуляції в стресових ситуаціях. При щирих відповідях методика дозволяє визначити рівні стресового стану і може бути використана при аутодиагностике. Методика має 3 шкали

Високий рівень регуляції в стресових ситуаціях. Особистість веде себе в стресовій ситуації досить стримано і вміє регулювати свої власні емоцій. Як правило, такі люди не схильні дратуватися і звинувачувати інших і себе в подіях. Помірний рівень регуляції в стресових ситуаціях. Людина не завжди правильно і адекватно поводиться в стресовій ситуації. Іноді він вміє зберігати самовладання, але бувають також випадки, коли незначні події порушують емоційну рівновагу (людина «виходить з себе»). Слабкий рівень регуляції в стресових ситуаціях. Такі люди характеризуються високим ступенем перевтоми і виснаження. Вони часто втрачають самоконтроль в стресовій ситуації і не вміють володіти собою. Таким людям важливо «розвивати навички саморегуляції в стресі».

Опитувальник Ж. Тейлора на діагностику тривожності студентів

Особистості значно розрізняються між собою за рівнем своєї тривожності. Для вимірювання подібних індивідуальних відмінностей в 1953 році американський вчений Жанет Тейлор розробила тест, що визначає «емоційну нестійкість у обстежуваних здобувачів вищої освіти і виявляє такі показники як тривога, страх, невпевненість в собі, хвороблива дратівливість».

Мета даної методики: визначити загальний рівень тривожності, обережності (страху) у студентів. Випробуваний повинен відповісти на 30 питань,на кожен з яких дати відповідь «Так» або «ні».

Особистісна тривожність являє собою стійке утворення, що виявляється в розлитому, хронічному переживанні соматичного і психічного напруги, схильність до дратівливості і занепокоєння навіть з незначних приводів, в почутті внутрішньої скутості і нетерплячості. «Тривожність як риса особистості відображає частоту переживань індивідом стану тривоги. Високотривожні індивіди переживають стану тривоги з більшою інтенсивністю і частотою, ніж низькотревожні». Навчальна діяльність в установі вищої освіти відрізняється напруженим і гостроекспресивними ситуаціями, які чинять негативний вплив на студентів. Результатом навчання стає постійне відчуття тривоги і напруги. Почуття тривоги знайоме кожній людині, причиною цього неминуча наявність стресових ситуацій у всіх сферах діяльності. Іспит є однією з ситуації, яка заганяє людину в тривожний стан. Прояв великого інтересу працівників сфери освіти до питання про тривожність в період. Тривожність багато в чому обумовлює поведінку здобувачів вищої освіти. Існує певний рівень тривожності – природна і обов'язкова особливість активної діяльності особистості. Рівень тривожності показує внутрішнє ставлення здобувачів вищої освіти до певного типу ситуації і дає непряму інформацію про характер взаємин з однолітками і дорослими. Тривожність здобувачів вищої освіти визначається як неконструктивна, що викликає стан паніки, сумнів у своїх силах і здібностях, труднощі у вирішенні певних життєвих ситуацій, а саме, в ситуації здачі іспитів в період сесії. Тривожність здобувачів вищої освіти впливає на його самооцінку, поведінку в стані стресу і на формування його особистості в цілому. Найчастіше терміни «тривога» і «тривожність» використовуються в двох сенсах: – тривога як психічний стан (безпосередньо тривога); – тривога як властивість особистості (тривожність).

Методика «Емоційна збудливість – врівноваженість»

Методика розроблена Б. Н. Смирновим.

Мета методики: визначити рівень емоційної збудливості та напруження.

Методика містить 20 питань, на кожен з яких обстежуваний повинен дати відповідь «Так» або «ні».

«У даній методиці є показник щирості, який допомагає визначити на скільки респондент був чесним. В ході психологічного обстеження не намагається прикрасити свою особистість. На скільки він добрий, чуйний до оточуючих, гуманіст».

Методика показує результат емоційної збудливості в чотирьох рівнях: дуже висока, висока, середня, низька, дуже низька.

«Самооціночний тест характеристики емоційності»

Даний тест розроблений Є. П. Ільїним.

Мета методики: виявити якісні характеристики емоційної сфери особистості, такі як емоційна збудливість, емоційна реактивність (тобто інтенсивність і тривалість емоційних переживань), вплив емоцій на діяльність і спілкування суб'єкта, також емоційна стійкість (тобто вплив емоцій на ефективність вашої діяльності). Опитувальник складається з 32 тверджень. На кожен з яких обстежуваний повинен дати відповідь «Так» або «ні».

Діагностичні шкали: емоційна збудливість, інтенсивність емоцій, тривалість емоцій, негативний вплив емоцій.

Проявляючись у відповідь на вплив життєво значущих подій, емоції сприяють або мобілізації, або гальмуванню внутрішньої і зовнішньої в т. ч. вони впливають на зміст і динаміку пізнавальних психічних процесів: сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення (наприклад, страх перед вчителем не сприяє досягненням учня). Самі емоційні явища включають компоненти різного роду (як суб'єктивні, так і об'єктивні; первинні та вторинні):

1) емоційно-оцінний компонент (емоційне переживання);

2) експресивний компонент (виразні рухи: міміка, жести, пантоміміка, голосові реакції та ін.);

3) когнітивний, в т. ч. рефлексивний компонент (аналіз і розуміння сприймається, пригадується або уявної ситуації, що, власне, надає емоційним явищам предметну спрямованість, інтенціональність; відчуття і сприйняття станів організму; рефлексія різних компонентів емоцій);

4) фізіологічний, як центральний, так і периферичний компонент (включає різноманітні вегетативні та біохімічні, в т. ч. ендокринні, зміни; активаційний ефект ретикулярної формації, чітко виявляється у ЕЕГ-зрушеннях, зіничний рефлекс, тремор і т.д.);

5) поведінковий компонент.

Експрес-діагностика особистісної схильності до зниженого настрою В. В. Бойко

Методика створена Віктором Бойко в середині 1990-х років, являє собою невелику за обсягом (не більше 12 питань) експрес-діагностику.

Мета цієї методики спрямована на виявлення психоемоційних особливостей і стану випробуваного, таких як схильність до дистимії. Термін «особистісна схильність до зниженого настрою» пропонована автором методики за змістом тверджень запитальника найбільше відповідає загальноприйнятому в науковій психології терміну «дистимічний тип особистості», в крайньому випадку, «субдепресія». Термін «клінічно виражена депресія» є клінічним діагнозом і може бути поставлений тільки дипломованим лікарем-психіатром. В даному випадку досліджується риса особистості, яка обумовлює стереотип поведінки, що виявляється в ситуації психологічного консультування в умовах обмеженого часу діагностики (експрес-діагностика) для попередньої оцінки даного стереотипу поведінки, а саме, схильності до зниженого настрою.

Тест життєстійкості (Методика С. Мадді, адаптація Д. О. Леонтьєва)

Тест життєстійкості є російськомовною адаптацію англомовного опитувальника Hardiness Survey, розробленого американським психологом Сальваторе Мадді (Maddi) в 1984 році.

Методика представляє собою опитувальник з 45 тверджень, яким потрібно дати оцінку від 0 до 3, де 0 зовсім не згоден, 3 – повністю згоден. Методика містить три шкали: включеність, прийняття ризику та контроль. Результати апробації російської версії тесту

життєстійкості і проведені дослідження дозволяють стверджувати, що тест є надійним і валідним інструментом психологічної діагностики, результати якого не залежать від статі, освіти і, цілком ймовірно, регіону проживання людини.

Згідно з поглядами Сальваторе Мадді, людина постійно робить вибір: «вибір минулого» (звичного і знайомого) або «вибір майбутнього» (нового, невизначеного і непередбачуваного). Життєстійкість в цьому процесі є необхідним ресурсом, на який людина може спертися при виборі майбутнього з його невідомістю й тривогою, забезпечує отримання нового досвіду і створює певний потенціал та перспективу для особистісного розвитку. Так людина, що володіє життєстійкістю, навчається бачити в постійних змінах все нові і нові можливості і шляхи вирішення життєвих завдань, що одночасно сприяє розкриттю його творчого потенціалу і відчуття власного прогресу. Згодом, з плином часу, мислення і поведінку людини з високою життєздатністю стає все більш гнучким, складним і індивідуалізованим завдяки його психологічному зростанню.

Життєстійкість як особистісний конструкт (hardiness) включає в себе три відносно автономних компонента: «Включеність», «контроль» та «прийняття ризику».

«Включеність» визначається як переконаність у тому, що залученість (точніше, включеність) в події, в різні життєві події дає максимальний шанс знайти щось гідне і цікаве життя. Залученість – важлива характеристика щодо себе, навколишнього світу і характеру взаємодії між ними, яка дає сили і мотивує людину до реалізації, лідерства, здорового способу думок і поведінки. Людина, що характеризується високим ступенем залученості, отримує задоволення від власної діяльності і її результатів. Це забезпечує можливість відчувати себе значущим і досить цінним, щоб повністю включатися у вирішення життєвих завдань, незважаючи на наявність стресогенних факторів і змін.

«Контроль» являє собою переконаність людини в тому, що боротьба дозволяє вплинути йому на результат того, що відбувається, нехай навіть це вплив не абсолютно і успіх не гарантований. Даний компонент життєстійкості спонукає людину до пошуку шляхів впливу на результати стресогенних змін. Людина з сильно розвиненим компонентом контролю розуміє, що сам обирає свою діяльність, свій життєвий шлях.

«Прийняття ризику» – переконаність людини в тому, що все те, що з ним трапляється в житті, сприяє його розвитку за рахунок знань, які отримуються з досвіду, – неважливо, позитивного або негативного. Людина, що розглядає життя як спосіб набуття досвіду, готовий діяти у відсутність надійних гарантій успіху, на свій страх і ризик, вважаючи, що прагнення до простого комфорту і безпеки збіднює його життя. Крім цих трьох ставлень, життєстійкість включає в себе такі базові цінності, як кооперація (cooperation), довіра (credibility), креативність (creativity).

Список використаних джерел

1. Бреслав Г. М. Психология эмоций : науч. пособие для вузов. Москва : Академия, 2004. 541 с.
2. Булах І., Волинська Л. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладача і студентів. Київ : Лебідь, 2002. 136 с.
3. Веретенко Т. Г. Шляхи підвищення активності навчально-пізнавальної діяльності студентів. Харків : УДК, 2008. 53 с.
4. Вікова і педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. доп. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
5. Возрастная психология : детство, отрочество, юность : хрестоматия : учеб. пособие для студ. пед. вузов / сост. и наук. ред. Мухіна В. С., Хвостаков А. А. Москва : изд. центр Академия, 2000. 624 с.

Баршацька А.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА З ПОРУШЕННЯМ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Щоб глибше зрозуміти сутність розвитку особистості підлітка з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в сім'ї, розглянемо понятійний апарат та існуючі психологічні концепції становлення і розвитку особистості. У психологічних теоріях можна виокремити два напрями, які по-різному розглядають джерела психічного розвитку дитини: біологічний і соціальний. Представники біологічного напряму Дж. Болдуїн, Е. Тронлайк, Ст. Холл вважають провідним у розвитку особистості дитини спадковість, припускаючи наявність у новонародженого готових моральних якостей, почуттів, духовних потреб. Зокрема, прихильники теорії «біогенетичного закону» відстоювали вільне виховання дітей як єдиної умови для їх повноцінного розвитку та включення в життя того суспільства, в якому вони народились (Ст. Холл та ін.).

На думку Г. Костюка, «розвиток особистості – це історія її становлення як суб'єкта міжособистісних стосунків, пізнання і праці, носія суспільних відносин. Це історія розвитку функціональних можливостей її нервової системи, психічних процесів і властивостей, фізичних, розумових, моральних та інших якостей, її знань і почуттів, потреб та інтересів, ідеалів та смаків, світобачення і переконань, трудових умінь і навичок, здібностей до навчання, до засвоєння створеного людством і до творення матеріальних і духовних цінностей».

Розглянемо сутність феномену «розвиток особистості», який за С. Максименком, характеризується постійними рівневими змінами і обумовлює складну міжетапну взаємодію розвитку пізнавальних психічних процесів, емоцій та почуттів, волі, потреб, інтересів, ідеалів та переконань, свідомості та самосвідомості, здібностей, темпераменту та характеру, вмінь, навичок.

Для ґрунтовнішого аналізу процесу особистісного розвитку дитини в сімейній системі під впливом характеру стосунків батьків проаналізуємо докладніше періодизацію психічного розвитку за Д. Ельконіним в контексті психо-соціальної теорії розвитку особистості, яка здобула визнання у вітчизняній та світовій психології. Згідно з концепцією Д. Ельконіна, кожний вік характеризується своєю соціальною ситуацією розвитку; провідною діяльністю, в якій переважно розвивається мотиваційно-потребова чи інтелектуальна сфера особистості; віковими новоутвореннями, що формуються наприкінці періоду, з-поміж них виділяється центральне, найбільш значуще для наступного розвитку, новоутворення. Межами розвитку є кризи – переломні моменти в розвитку дитини.

Так, у ранньому дитинстві закладаються передумови особистісного розвитку у вигляді окремих новоутворень (потреби у спілкуванні з дорослими і в емоційному ставленні до них, розвивається мова та наочно-дійове мислення). В дошкільному і молодшому шкільному віці формуються окремі особистісні утворення (довільність психічних явищ, внутрішній план дії, зароджується формування самооцінки, образу «Я», мотивів діяльності рефлексії). Але власне про особистісний розвиток можна говорити вже на більш пізніх етапах онтогенезу, а саме в підлітковому віці, коли формуються такі особистісні утворення як світогляд, професійні

інтереси, самосвідомість, бажання, цінності та ідеали. З іншого боку, підлітковий вік, за твердженнями багатьох вчених, є надчутливим до впливу сімейних чинників на розвиток особистості.

Окрім достатньої реалізації потреб членів сім'ї через виконання її функції, на характер стосунків у сім'ї та розвиток особистості дитини, особливо на гендерний її аспект, суттєво впливає статево-рольова диференціація щодо виконання сімейних функцій. На цьому наголошують Ю. Альошина, І. Борисов, Т. Говорун, О. Кікінеджі, В. Данильчук, виокремлюючи такі характеристики статево-рольової диференціації сім'ї: уявлення подружжя про роль чоловіка і жінки (статево-рольові установки); уявлення подружжя про розподіл ролей у сім'ї (особисті статево-рольові установки); рольова поведінка подружжя (реальний розподіл ролей); статева ідентичність (фемінність – маскулінність членів подружжя).

В роботах М. Боуена, А. Варги, С. Мінухіна, Е. Ейдеміллера описано шість основних параметрів сімейної системи, пов'язаних з її динамікою: стереотипи взаємодії, сімейні правила, сімейні міфи, кордони сім'ї, стабілізатори, сімейна історія. Більш докладно досліджували динамічні характеристики сімейної системи В. Ослон та А. Холмогоров, які виокремили поняття макродинаміки та мікродинаміки, що дозволяють аналізувати функціонування сім'ї. На характер стосунків більший вплив мають процеси і феномени, що належать до рівня макродинаміки: сімейні ролі, патерни взаємодії, системне циркулювання інформації, стиль емоційної комунікації, розподіл завдань, метакомунікація (процеси спільного обговорення і осмислення того, що відбувається між членами сім'ї), триангуляція (використання третьої особи для розв'язання сімейних конфліктів); статево-рольові стереотипи.

Отож, вищеназвані динамічні характеристики сімейної системи зумовлюють характер та особливості певних міжособистісних стосунків в сім'ї. Такі стосунки зароджуються і виникають між майбутніми батьками ще на першому етапі побудови сім'ї, а згодом, залежно від різних зовнішніх і внутрішніх факторів, вони трансформуються, змінюються, суттєво впливаючи при цьому на процес розвитку особистості дитини.

Проаналізувавши поняття гармонійних стосунків батьків, розглянемо докладніше систему чинників цього феномену. Зокрема, О. Кікінеджі важливим фактором впливу на характер батьківських стосунків називає здатність подружжя до рефлексії.

Е. Козловська як окремий чинник гармонійності стосунків батьків виділяє сумісність партнерів, яка проявляється в сумісності їх характерів, смаків, цінностей, інтересів, у схожості ціннісних орієнтацій, інтересів, поглядів у різних сферах життя (соціальній, психологічній, сексуальній, сімейно-побутовій). Від того наскільки молоді люди будуть сумісні, вступаючи в шлюб, залежить згуртованість їх сім'ї (Н. Обозов, А. Обозова, Р. Павелків).

Взаєморозуміння подружжя на комунікативному рівні як вагомий чинник сімейних стосунків досліджувалося багатьма вітчизняними і зарубіжними науковцями (О. Кляпець). Зокрема, О. Кляпець пропонує шлюбні комунікації розглядати в площині системи двох осей координат: Автономія – Залежність та Кохання – Ворожість. При цьому ставлення партнерів одне до одного вона оцінює як позицію на перетині цих осей координат.

Ще одним вагомим чинником гармонійних стосунків подружжя більшість психологів вважають прийняття відповідальності (М. Боришевський, О. Колісник, С. Кузікова, О. Нагорна та ін.). Зокрема, С. Ничипоренко вважає категорію відповідальності визначальною для диференціації сімей на нормальні та аномальні. Сучасні психологи виокремлюють декілька сімейних моделей з пануючими у них відповідними відносинами за двома критеріями: розподілом влади та відповідальністю. При цьому цікавим є твердження О. Крупська про те, що моделлю нормальної сім'ї є сім'я за католицьким типом, в якій влада

і відповідальність розподілені між подружжям, проте основна відповідальність за життєдіяльність сім'ї лежить на чоловікові.

Одним з найбільш вагомих чинників формування гармонійних стосунків батьків Е. Козловська вважає мотивацію до вступу в шлюб членів подружжя. Так, розроблені науковцями-соціологами класифікації мотивів утворення шлюбу (С. Голод, Т. Мартинова та ін.) дають можливість виділити найбільш поширені з них: почуття любові, духовної близькості, психологічна відповідальність, матеріальний розрахунок, почуття самотності, вірогідність народження дитини, випадковість та ін.

Ще одним беззаперечно вагомим фактором міцності і гармонійності подружніх стосунків є узгодженість батьківської моделі сім'ї членів подружжя (А. Адлер, М. Мак-Голдрик, К. Юнг). Узагальнені дослідження (Т. Кузьменко, Г. Хромишенко та ін.) свідчать про значний вплив батьківської моделі на модель шлюбу молодої сім'ї через вибір майбутнього партнера: вірогідність гармонійного союзу тим вища, чим ближчі моделі сімей, із яких вийшли подружні пари.

Ще одним чинником гармонійності стосунків батьків виступає ступінь узгодженості образу сім'ї партнерів (С. Голод). Поняття «образ сім'ї», або образ «ми» як феномен сімейної самосвідомості є цілісним, інтегрованим утворенням. Однією з найбільш важливих функцій сімейної самосвідомості є цілісна регуляція поведінки сім'ї, узгодження позицій окремих її членів.

Виходячи з вищеназваних чинників формування гармонійних стосунків батьків, та пам'ятаючи про їх відмінність від функціональних взаємин, визначимо головні ознаки цих стосунків через виокремлення їх найсуттєвіших критеріїв. Е. Козловська однією з основних ознак гармонійних, психологічно здорових подружніх стосунків вважають збалансованість автономності та залежності шлюбних партнерів.

Найбільш гармонійними, за Т. Яблонською, є стосунки подружжя демократичного стилю, коли автономія підкріплюється коханням. Партнери зріло кохають одне одного, а задовольняючи власні потреби, пам'ятають про інтереси іншого і поважають їх. Таким чином, оптимальний баланс між особистісною автономністю батьків та їх залежністю один від одного є важливим критерієм гармонійних стосунків, а його брак та викривлення в той чи інший бік – критерієм дисгармонійних стосунків.

Ціннісні орієнтації – це складний соціально-психологічний феномен, який характеризує спрямованість та зміст активності людини. Ціннісні орієнтації становлять багаторівневу системну структуру. Система ціннісних орієнтацій в сім'ї не є непорушною, навпаки вона суперечлива, динамічна та відображує істотні зміни взаємозв'язків системи сім'ї з оточуючим світом. Найбільш важливого значення набуває ціннісно-смисловий простір сім'ї для розвитку особистості дитини. Головним завданням підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату виступає особистісне самовизначення, яке обумовлено визначенням та прийняттям головних цілей і цінностей певної життєвої перспективи (Л. Божович). Проведені дослідження дали підстави стверджувати, що становлення єдиної системи сімейних цінностей приводить до успішного функціонування сімейної організації та залежить від погодженості систем цінностей між членами родини, виділяє узгодженість цінностей подружжя як системостворювальний чинник сім'ї, що веде в процесі подружніх стосунків до становлення єдиної системи родинних цінностей. Ціннісно-смислова динаміка спілкування торкається обміркування різноманітних тем: взаємостосунків, професійного самовизначення, особистісних справ, особливостей свого розвитку. Тільки довірливі, відкриті стосунки подружжя в умовах взаєморозуміння та поваги допомагають побудувати власну ієрархію цінностей та зміцнити систему ціннісних пріоритетів сім'ї.

Бегунова Д.І.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Гарькавець С.О.,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Натепер, у наукових дослідження дуже широко застосовується поняття «проект» і «проектування». Зазвичай під проектом (від лат. *projectus* – кинутий вперед) розуміють план, задум або він розглядається у якості уявної моделі, реалізація якої на практиці призводить до створення соціальної конструкції (Н. Драгомирецька, В. Третьяченко та ін.) [2]. Проектування розглядають: як уявне перетворення певної первинної просторової ситуації у проектну модель середовища (А. Раппопорт, Г. Щедровицький та ін.); як цілеспрямовану діяльність щодо вирішення завдань (Д. Арчер); творчу діяльність, що продукує відносно нове й корисне, чого раніше не існувало (Дж. Різуїк); натхненний стрибок від фактів сьогодення до можливостей майбутнього (Дж. К. Пейдж); здійснення складного акту інтуїції (Дж. Джонс) [1].

Виділяється кілька напрямків проектування. Соціотехнічне проектування, яке орієнтовано на реалізацію ідеалів, які формуються в теоретичній сфері або в культурі в цілому. Це особливий проектний рух, який складається з різних видів діяльності: виробничої, експлуатаційної, традиційного проектування тощо. Проектування державного управління, яке визначає як стратегічні напрямки розвитку суспільства, так й окреслює конкретні очікувані результати щодо сталого розвитку держави, окремих регіонів, зміни методів управління тощо. Проектування у політичній сфері – законодавчі проекти, що вдосконалюють діяльність інститутів влади, безпеки, оборони тощо. Проекти соціальної сфери – соціального та пенсійного забезпечення, страхування тощо. Проектування освіти та освітнього простору, де визначаються основні напрямки її покращення та моделюються різноманітні вимоги до психологічної організації освітньої діяльності. Соціальне (соціокультурне, культурне) проектування, що орієнтовано на подолання або профілактику різного роду проблем шляхом змістовних та структурних змін у соціокультурному середовищі та у сферах життєдіяльності особистості, яке спрямоване на побудову умов успішної самореалізації людини за рахунок оптимізації її способу життя, форм і способів взаємодії з соціальним середовищем.

Відношення «соціум – культура» поєднує у проективній діяльності функціональний бік соціальної системи (соціально-нормативний вимір) та творчу діяльність проектувальника, яка так або інакше зумовлена його включенням у певний тип культури. При цьому регулювання соціальних процесів передбачає не тільки їх уявну реконструкцію, а й наукове обґрунтоване звернення до витоків їхнього виникнення, становлення та розвитку. Джерелом таких витоків є людина, якій притаманний певний спосіб життя, спроможність до свого розвитку, здатність до виживання у різноманітних обставинах, знаходження адекватних способів взаємодії з соціальним середовищем, у тому числі й за умов зовнішнього тиску. Соціокультурне проектування визначається як організований, цілеспрямований процес, що

має системний характер, усі елементи якого не тільки тісно пов'язані між собою, але й кожному з них властиве специфічне навантаження [2].

У сучасних умовах розвитку суспільства найбільш дієвими виявляються такі соціальні впливи, що є адекватними інтегративним проявам особистості та культурним екстраполяціям суспільства, в яких людина вимушена задовольняти свої потреби в безпеці, існуванні та розвитку. Такі впливи мають можливість здійснюватися як у формі безпосередньої взаємодії індивідів, тобто «обличчям до обличчя» (offline), так й за допомогою використання Інтернет-технологій (online).

Ми робимо акцент на тому, що завдяки інформаційному впливу здійснюється передача позитивного досвіду тих, хто виявився життєспроможним у сучасних умовах, а завдяки нормативному впливу здійснюється контроль з боку юнаків і дівчат за ставленням і поведінкою їхніх батьків та значущих дорослих. Тобто, для того, щоб проект був успішним, у ньому повинні реалізуватися принципи комунікативної діяльності, що на практиці призводять до створення певної когнітивної, емоційної та поведінкової конструкції в об'єкта впливу.

Метою впровадження соціокультурного проекту щодо просоціальної активності студентської молоді в умовах закладів вищої освіти (ЗВО) є формування стійких стереотипів соціально-нормативної поведінки на підставі реалізації алгоритму, що ґрунтується на інформаційному та нормативному видах соціального впливу [1]. Проект націлений на вирішення завдань, що пов'язані зі зниженням девіантних проявів у студентському середовищі, підвищення внутрішньої мотивації юнаків і дівчат, якісної інтерналізації ними соціальних норм, задоволення різноманітних духовних потреб, усвідомленням кожним студентом власного «Я» та свого місця у системі суспільних відносин.

Отже, основними завданнями впровадження соціокультурного проекту з підвищення просоціальної активності юнаків і дівчат ЗВО є:

1) розробка та застосування дієвої системи формуючих соціально-психологічних впливів, що мають особистісну спрямованість;

2) створення єдиного інформаційного простору (online (через соціальні мережі) та offline (через особисті зустрічі)) для передачі юнакам і дівчатам необхідної інформації з різних питань соціально-нормативного характеру.

Список використаних джерел

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі : монографія. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2010. 343 с.

2. Третьяченко В. В., Драгомирецька Н. М. Психологічні основи управління соціальними проектами. Навчальний посібник. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2011. 472 с.

Віхляєва Я.Є.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ

У наш складний, непередбачуваний час, який характеризується технологічною інформаційною революцією, розвитком соціальних мереж, у людини виникає потреба у зверненні до творчих ресурсів, які дозволять відновити втрачені здібності здорового контакту як із власною особистістю, так і з оточенням.

Домінуючі цілі арт-терапії – самовираження, розширення суб'єктивного досвіду, самопізнання, внутрішня інтеграція особистості (різних її аспектів і компонентів) та інтеграція з зовнішньою реальністю (соціальною, етнічною, культурною).

Арт-терапія є методологічною базою, яка об'єднує і досягнення наукової думки, і досвід мистецтва, інтелект людини та її почуття, рефлексію і діяльність. За допомогою арт-терапії можна як ставити виховні та психокорекційні завдання, так і розвивати власне творче ставлення до дійсності – до навчання, спілкування, сімейного дозвілля [3].

Системно-організаційний процес в рамках консультування і арт-терапії, застосованих на основі запитів, допомагає клієнтові усвідомити свої проблеми і знайти шляхи вирішення. Використання методу арт-терапії дозволяє сформувати позитивну установку по відношенню до навколишнього світу, набути навичок вибору і прийняття рішень, навчитися адекватним способам реагування в проблемних і стресових ситуаціях, що в свою чергу позитивно впливає на особистісний розвиток клієнта.

Виділяють основні стадії арт-терапевтичного процесу:

– відтворення (згадування подій і наступне поширення інформації);

– пригадування – когнітивний образ (знаю, що ...);

– реконструкція (емоційна включеність в творчий процес, в спогади; емоційні переживання);

– повторне переживання (емоційне вираження минулих подій);

– вирішення (сила, довіра, встановлення зв'язку між існуючою проблемою і іншими подіями).

Л. Лебедєва вважає, що простір арт-терапевтичного процесу складається з двох частин – атмосфери, яка формується в процесі взаємодії між арт-терапевтом і учасниками арт-терапії та місця, де відбувається арт-терапевтичний процес: фізичний символічний простір арт-терапевтичного кабінету, створює особливе цілюще середовище взаємодії – «фасилітуюче середовище».

Арт-терапевтичний кабінет не тільки реальний фізичний простір, кожен елемент тут може мати свої приховані смисли й функції. У арт-терапевтичному кабінеті є кілька умовних зон:

– «робоча зона» для індивідуальної творчості й колективної роботи (столи, стільці, мольберти, дошки, шафи з матеріалами);

– «чиста зона» для спілкування арт-терапевта й клієнтів, групової комунікації та обговорення образотворчої продукції (коло стільців, крісел);

– вільний простір для танцю та театралізації;

– місце для збереження та виставок художніх робіт;

– доступ до води та раковини [4].

Пропонуємо структуру проведення арт-терапевтичного заняття (з використанням малюнку) :

Перший етап – налаштування. Початок роботи – це «налаштування на творчість». Головне завдання цього етапу – підготувати клієнта до спонтанної художньої творчої діяльності. При цьому можна використати нескладні образотворчі прийоми. Наприклад, різні варіанти техніки «карлючки», «закритих очей», «автографи», «естафета ліній». При виконанні цих вправ відбувається зниження контролю з боку свідомості і настає релаксація.

Другий етап – актуалізація візуальних, аудіальних, кінестетичних відчуттів. На цьому етапі можна використовувати малюнок у сполученні з елементами музичної терапії. Музика, як терапевтичний засіб, впливає на настрій людини, поліпшує її самопочуття. Для занять краще підбирати приємні мелодії без тексту, які не викликають протесту в учасника. Гучність звучання також установлюється за загальною згодою. Обов'язково необхідно змінити чи виключити музику, якщо цього бажає клієнт.

Третій етап – образотворча діяльність. Цей етап припускає індивідуальну творчість для дослідження власних проблем і переживань клієнта. Прийнято вважати, що всі види підсвідомих процесів, у тому числі страхи, сновидіння, внутрішні конфлікти, ранні дитячі спогади, відбиваються в образотворчій продукції при спонтанній творчості. Таким чином, людина невербальною мовою повідомляє про свої проблеми і почуття, вчиться розуміти й аналізувати свої емоції. Деякі клієнти намагаються створювати реалістичні, гарні малюнки, тому необхідно їм пояснити, що їхні роботи не будуть оцінюватися. Важливий процес спонтанної творчості, емоційний стан «малювальника», його внутрішній світ, пошук адекватних засобів самовираження.

Даний етап заняття передбачає непряму діагностику. На перших заняттях клієнт прагне працювати знайомими і звичними засобами, і тільки в міру подолання психологічного захисту починає експериментувати, стає більш експресивним. Як правило, людина з високою особистісною чи ситуативною тривожністю спочатку малює простим олівцем, багаторазово виправляє зображення, а тільки потім розфарбовує його. Коли переборені захисні тенденції, фарби викликають в клієнта сильний емоційний відгук, стимулюють уяву і прагнення творчості. Багатоголосся кольорів і відтінків дозволяє більш точно відобразити настрій і психічний стан в момент заняття.

Четвертий етап – активізація вербальної і невербальної комунікації. Головне завдання цього етапу полягає у створенні умов для комунікації. Клієнту пропонується показати свою роботу і розповісти про неї. Ступінь відкритості і відвертості самопрезентації залежить від рівня довіри до практичного психолога, від особистісних особливостей клієнта. Якщо він з якихось причин відмовляється від висловлювань, не слід наполягати. Можна запропонувати клієнту скласти історію про свій малюнок і придумати для нього назву. Тобто поєднати малюнок і казку. Починати розповідь можна словами «Жила собі людина, схожа на мене…». Такий початок полегшує вербалізацію внутрішнього стану і підсилює ефект проекції та ідентифікації. За розповіддю клієнта можна зрозуміти, кого він засуджує, кому співчуває, ким захоплюється. Таким чином неважко скласти уявлення про нього самого, його цінності та інтереси, відносини з навколишнім світом.

П'ятий етап – звільнення від неприємних відчуттів. Клієнт малює предмет, який його травмує, у комічній формі або малює радість у власному баченні. Можливо також скласти веселу казку про повне подолання страху. Перекладання тих переживань, що травмують, у комічну форму або протилежну емоцію призводить до катарсису, звільнення від неприємних відчуттів, емоцій.

Шостий етап – рефлексивний аналіз. Заключний етап консультації припускає рефлексивний аналіз у невимушеній обстановці. Необхідна присутність елементів спонтанної «взаємотерапії» у вигляді доброзичливих висловлювань, позитивного програмування, підтримки. Атмосфера емоційної теплоти, емпатії, турботи дозволяє клієнту арт-терапевтичного консультування пережити ситуацію успіху в тій чи іншій діяльності. Клієнт здобуває позитивний досвід самоповаги і самосприйняття, у нього зміцнюється почуття власної гідності, поступово коректується образ «Я». На завершення варто акцентувати увагу на успіхах клієнта.

Методи і прийоми арт-терапії в психотерапевтичному контакті набувають каталізуючого значення, що полегшує взаємодію із клієнтом. Певна інформація може бути засвоєна свідомістю лише завдяки її передачі за посередництвом образів. Закордонні

науковці визначають аргументи на користь ефективності використання образів у консультуванні: образи дозволяють виражати почуття; вони також викликають різноманітні емоційні реакції і слугують психологічним змінам; символічні образи стосуються як свідомого, так і несвідомого рівнів психічної діяльності; допомагають у розкритті проблемного психологічного матеріалу та подоланні захистів; техніки спонтанної та спрямованої уяви забезпечують психологічні зміни навіть за відсутності інтерпретацій.

Процес формування і створення візуальних образів стимулює пожвавлення спогадів і фантазій, адже людина часто не усвідомлює, який психологічний зміст у них розкривається. Для консультативної роботи важливе положення, що інформація, яка трансформується крізь призму образів, не піддається цензурі свідомості. Водночас образи стосуються минулого і реального досвіду, а також дозволяють виражати уявлення про майбутнє: нові ситуації можуть бути змодельовані і програні в образній формі до того, як вони знайдуть своє вираження в реальній поведінці і будуть осмислені.

Отже, арт-терапевтичні засоби забезпечують доступ до переживань у випадках, коли їх неможливо вербалізувати, наприклад, через перенесену психічну травму [3].

Арт-терапія – це один із самих м'яких і в той же час глибоких методів в арсеналі психологів. Малюючи, займаючись ліпленням чи описуючи в літературній формі свою проблему або настрій, клієнти отримують закодоване послання від самих себе, з власної підсвідомості. Форма, колір, розмір і багато інших характеристик продуктів творчості можуть розкрити дійсні, глибинні бажання, страхи, надії, справжнє ставлення до когось або чогось. Крім надання можливості клієнту зрозуміти самого себе, арт-терапія спроможна допомогти змінити щось у житті в бік гармонізації, розвитку глибинної впевненості в собі, підвищення гнучкості мислення і сприйняття [6].

Арт-терапія – це спеціалізована форма психотерапії, заснована на мистецтві, в першу чергу на образотворчій та творчій діяльності. Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання. Найважливішою технікою арт-терапевтичного взаємодії є техніка активної уяви, спрямована на те, щоб зіштовхнути лицем до лиця свідоме і несвідоме і примирити їх між собою за допомогою ефективної взаємодії. Арт-терапія може використовуватися як у вигляді основного методу, так і в якості одного з допоміжних методів.

Терапія мистецтвом є посередником у спілкуванні клієнта й терапевта на символічному рівні. Образи художньої творчості відображають усі види підсвідомих процесів, зокрема страхи, мрії, конфлікти, спогади. Отже, арт-терапія сприяє самовираженню, розширенню суб'єктивного досвіду людини, самопізнанню, внутрішній інтеграції особистості (різних компонентів і аспектів), допомагає інтеграції із зовнішньою реальністю (етнічна, культурна, соціальна).

Виділяють два основні механізми психологічного впливу, які характерні для методу арт-терапії. Перший механізм полягає в тому, що мистецтво дає змогу в особливій символічній формі реконструювати конфліктну травматичну ситуацію і знайти її вирішення шляхом переструктурування цієї ситуації на основі креативних здібностей суб'єкта. Другий механізм пов'язаний із природою естетичної реакції, що дає змогу змінити дію афекту «від болісного до такого, який приносить насолоду» [1].

Отже, арт-терапевтичні техніки мають широкі можливості використання в індивідуальному і груповому консультуванні як із дітьми, так і з дорослими. Професійне використання таких методів сприяє розширенню застосування дієвих засобів у роботі психолога, створює позитивний терапевтичний ефект для клієнта, надихаючи його на вирішення проблем та складних життєвих ситуацій.

Спектр проблем, на вирішення яких можуть бути використані техніки арт-терапії, доволі широкий: внутрішньо- та міжособистісні конфлікти, кризові стани, зокрема екзистенційні та вікові кризи, травми, втрати, невротичні та психосоматичні розлади, в

консультуванні і терапії дітей і підлітків. Арт-терапія відкриває простір для творчих пошуків психолога (будь-які види психокорекції, розширення діагностичних методів, розвиток особистості, сімейні та дитячо-батьківські відносини, життєві, вікові та екзистенційні кризи, психологічні травми), психотерапевта (психічні захворювання, пограничні стани, багато органічні ураження і розлади, посттравматична психотерапія, розумова відсталість та ін.), арт-педагога (педагогічна корекція, дефектологія, обдаровані діти, спеціальне навчання, естетичне виховання, формування особистості дитини тощо).

У зарубіжній психотерапії виділяють чотири основних напрямки в застосуванні арт-терапії:

– використання для корекції вже існуючого твору мистецтва шляхом аналізу та інтерпретації (пасивна арт-терапія);

– спонукання учасників до самостійної творчості, при цьому творчий акт розглядається як основний корекційний фактор (активна арт-терапія);

– одночасне використання першого і другого принципів;

– акцентування ролі самого психотерапевта, його взаємини з учасником в процесі навчання його творчості [3].

Е. Шахбазова виділяє наступні принципи роботи в арт-терапії:

1. Цілісність. Людина – цілісна система: тіло-розум-душа і організм – навколишнє середовище. Будь-яка зміна на одному з рівнів відбивається на інших. Працюючи з людиною, ми працюємо з її цілісністю або над її цілісністю.

2. Потрійні відносини. Терапія мистецтвом – це відносини між терапевтом – клієнтом – об'єктом творчості. Творчий процес завжди організований так, що хтось запитує, спостерігає і бере участь. Будь-який об'єкт, створений під час терапії, виникає, щоб на нього можна було дивитися, отримувати відповіді, знаходити резонанс.

3. Розширення картини світу. Блокування енергії може виникати через ригідні, віджилі своє моделі поведінки. Якщо ситуація змінилася, а дії залишилися колишніми, вони вже не ефективні. І це, безумовно, обмежує можливості індивіда. Творча діяльність сприяє виходу зі стану однобічності та обмеженості, пропонуючи нові можливості вибору, творчі шляхи зміни.

4. Компетентність клієнта. Підтримка віри у власні сили, в особисту компетентність і гідність. Повага компетентності клієнта.

5. Процесуальність. Надання потрібної уваги до тих прихованих процесів, які плинуть паралельно зазначеній темі. Як правило, ці течії мають безпосереднє відношення до основної мети, проте можуть бути важливішими у теперішній момент. Орієнтир на наміри клієнта, враховуючи, так само і такі течії, які апріорі вважаються не випадковими [6].

Список використаних джерел

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс. Умань : Алмі, 2014. 75 с.

2. Брюховецька О. Арт-терапевтичні технології у процесі особистісно орієнтованої підготовки майбутніх психологів, які отримують другу вищу освіту. Післядипломна освіта в Україні. 2014. № 1. С. 25–30.

3. Василевська О. І., Дворніченко Л. Л. Методи арт-терапії в консультуванні. Теорія і практика сучасної психології. № 1. Т.1. 2019. С. 145–149.

4. Назаревич В. В., Борейчук І. О. Застосування арт-терапевтичних методів в психологічному консультуванні. *Психологія: реальність і перспективи*. Випуск 5, 2015 Збірник наукових праць РДГУ. С. 91–96.

5. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии в работе с детьми. Київ, 2018. 256 с.

6. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера. Київ, 2019. 224 с.

Галєцька В.С.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Гарькавець С.О.,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

ДО ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ НАД ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ

Сексуальним насильством або домаганням щодо дітей є дії сексуального характеру, що вчиняються повнолітньою особою над неповнолітньою, за яких насильник використовує соціальну незрілість дитини, її необізнаність у питаннях сексу тощо. Під визначення сексуальних насилля, домагання потрапляють усі види сексуальних дій: зґвалтування, залучення дітей до сексуальної активності дорослих, різні форми інцестних відносин, розпусні дії, залучення в заняття проституцією або створення та розповсюдження дитячої порнографії. Це експлуатація дитини іншою особою задля задоволення сексуальних потреб, отримання емоційного (психологічного), фізичного, сексуального задоволення навіть без здійснення статевого акту [2].

Характеризуючи поняття сексуального насилля, ВОЗ відзначає, що примус може бути різним за ступенем застосування сили. Окрім фізичної сили, можуть використовуватися психологічне залякування, шантаж. Насилля може також відбуватися коли людина не може дати згоди, наприклад, якщо вона у стані алкогольного сп'яніння, під дією наркотичних речовин, спить або психічно не здатна оцінити ситуацію. Щодо дітей це особливо вірно, так як у силу відсутності досвіду вони орієнтуються на авторитет дорослих, вважають, що дорослі краще знають, що добре і що погано, бояться дати відсіч, можуть відчувати цікавість та інтерес, зумовлений відсутністю знань та досвіду.

Сексуальне насильство щодо дітей може відбуватися як поза сім'єю, так і всередині її. Жертвами поза сімейного сексуального насилля частіше стають діти 11-18 років, а при сексуальному зловживанні всередині сім'ї – 3-10 років, в обох випадках дівчинки стають жертвами частіше. Серед осіб, які вчиняють насильство, переважають незнайомі та малознайомі дитині люди. Всередині сім'ї здійснюють: батьки в 50% випадків, вітчими – в 14%, співмешканці матері – в 12%, та інші родичі – в 24% [1].

Реакції дітей на сексуальні домагання залежать від віку дитини, та від ситуації насилля, від того чи отримує дитина або підліток підтримку зі сторони близьких людей, а також від того була вчасно надана психологічна та медична допомога чи ні.

Наслідки можуть бути короткочасними та тривалими, виникати одразу після ситуації або наносити відставлений характер. Також можуть не проявлятися у явному виді, а можуть і буди очевидними. Не завжди вдається відстежити і віддалені наслідки сексуального насильства, пережитого в дитинстві. На переживання наслідків і ступінь травматизації дуже впливають реакції оточуючих, в першу чергу батьків, лікарів, представників правоохоронних органів. Драматизм переживань посилюється, якщо дитину звинувачують в тому, що трапилось або якщо самі батьки відносяться до того цього як до катастрофи.

Загальними порушеннями у дітей, які постраждали від сексуального насильства є: тривога, нічні кошмари, симптоми посттравматичного стресового розладу, депресія, боязкість, затримка розвитку та надмірний контроль дитини за оточенням), екстерналізовані

прояви (агресія, антисоціальна і неконтрольована поведінка) [1]. При цьому підлітки у порівнянні з дітьми, дають більш різноманітні та хворобливі реакції на сексуальні домагання.

Також у дітей та підлітків можуть проявлятися й інші реакції. Гіперсексуальність, коли у дітей і підлітків формується високий рівень сексуального збудження. Вони не здатні відрізняти звичайні ніжні відносини від сексуальних. Як результат, вони або здатні відчувати збудження від звичайних фізичних дотиків, або зовсім демонструють психологічну холодність та закритість, як захисну поведінку. Уникнення сексуальних стимулів, що переростає у сексуальну індиферентність, наприклад, якщо домагання було зі сторони чоловіка, дитина-жертва може боятися всіх чоловіків. Порушення статевої ідентифікації спостерігається як у хлопчиків, так і у дівчат. Дівчата переважно набувають маскулінної статево-рольової поведінки. У хлопців зміни проявляються у компенсаторній гіпермаскулінній поведінці та гомофобії, а деякі з них можуть демонструвати фемінну поведінку [3].

На відміну від соматичних наслідків сексуального насилля психологічні наслідки можуть тривати достатньо довго та значно впливати на її життя у сім'ї, взаємовідносини з особами протилежної статі, викликати інші комунікативні труднощі.

При наданні психологічної допомоги, у першу чергу, треба працювати з гострими реакціями, усувати відчай, паніку та страх. Для потерпілих дуже важливо відчувати підтримку, довіру та прийняття. Тимчасові обмеження, такі як визначення кількості зустрічей з спеціалістом, формують у жертви насилля впевненість у закінченні страждань, віру в одужання. Важливе місце у переживанні наслідків займають самообвинувачення, відчуття провини. Це почуття формується та підтримується багатьма факторами: вплив стереотипів, наприклад, про те, що жертва сама провокує насильство; невдоволення своєю поведінкою під час насилля; інтерес до сексуальної сфери, вивчення свого тіла, що частіше виникає у дітей та підлітків; особисті відносини з насильником; дорослий (насильник) залишається авторитетом («він завжди правий»), тому винним у свідомості дитини залишається вона сама; позитивні фізіологічні відчуття, що можуть виникати під час домагань; драматична реакція батьків. Почуття провини носить ірраціональний глобальний характер, провокує різні спотворення в уявленнях про себе і своїх діях, їм надається особливий негативний сенс. Коли вдається сформувати правильне уявлення про відповідальність за те, що трапилось, напруга і драматизм провини значно пом'якшується.

Отже, сексуальне насилля або домагання мають руйнівний характер для особистості дитини або підлітка. Досвід роботи з дорослими людьми, які постраждали від сексуального насильства в дитинстві свідчить про те, що наслідки можуть супроводжувати потерпілу все її життя, впливаючи на всі сфери її життєдіяльності, а особливо на її сексуальні стосунки. Необхідність надання своєчасної допомоги неповнолітнім жертвам сексуального насилля є безумовною та потребує чітко розробленого плану щодо реалізації дієвих та ефективних кроків психологічного втручання.

Список використаних джерел

1. Бебчук М. А. Сексуальное поведение при различных психических расстройствах у девочек младшего подросткового возраста: дисс. … канд. мед. наук. : 14.00.18. Москва, 1993. 201 с.

2. Гарькавець С. О. Юридична психологія: словник-довідник. Сєвєродонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 .

3. Холл З. Последствия сексуальных и психологических травм детства. *Психологический журнал*. 1992. № 5. Т. 13, С. 120–129.

Герасько А.І.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У більшості дітей з затримкою психічного розвитку спостерігається поліморфна клінічна симптоматика: незрілість складних форм поведінки, недоліки цілеспрямованої діяльності на тлі підвищеної виснаження, порушеною працездатності.

В одних випадках у дітей страждає довільність в організації діяльності, в інших – мотивація пізнавальної діяльності і т. п. Часто спостерігаються порушення в емоційно-вольовій сфері, зниження працездатності, несформованість довільної регуляції.

Діти не здатні до тривалих інтелектуальних зусиль, страждає поведінкова сфера. Діти легко збудливі і гіперактивні. Часто дані особливості заважають дітям засвоювати матеріал на заняттях і тому корекційно-розвиваючу роботу необхідно вибудовувати з урахуванням індивідуальних особливостей, включати в роботу технології, спрямовані на корекцію емоційно-вольової і поведінкової сфер, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей. До таких технологій можна віднести здоров'язберігаючих технологій.

Робота з дітьми з ЗПР на заняттях повинна бути емоційно-сприятливої, привабливою, різноманітної за видами дитячої діяльності. Все це можна досягти використанням в корекційно-розвиваючої роботи елементів здоров'язберігаючих технологій.

Важливо підтримувати позитивний емоційний стан у дітей з ЗПР і тому, підгрупове заняття з дітьми починаємо з позитивного організаційного моменту: вітаємо один одного, взявшись за руки; просимо дітей посміхнутися, використовуючи при цьому невеликі вірші, пошепки з спільним їх промовляння; цікавимося, який настрій і самопочуття у дітей; звертаємо увагу на те, що ми раді всіх бачити.

Позитивні емоції, отримані на початку заняття, підвищують мотивацію, працездатність, покращують діяльність головного мозку, налаштовують на майбутню діяльність і є необхідною умовою психічного здоров'я.

У заняття намагаємося включати різні види дитячої діяльності. Так як у більшості дітей порушена дрібна моторика, в пізнавальну діяльність включаємо пальчикову гімнастику, ігри з паличками, з прищіпками, шнурівки, елементи Су-Джок терапії, самомасаж.

Через непосидючості дітей заняття проводимо зі зміною динамічних поз: частина заняття діти проводять сидячи, частина – стоячи, наприклад, організаційний момент або розглядання предметів і об'єктів. Таким чином, зберігається і зміцнюється хребет.

Для профілактики втоми дітей використовуємо в освітній діяльності динамічні паузи на 2-5 хвилин. Це можуть бути ігри з м'ячем, наприклад, «Назви одним словом», «Назви овочі», «Назви число на один більше (менше)» та ін.

Підбираємо і включаємо фізкультхвилинки в залежності від досліджуваної теми. На заняттях пізнавального характеру в роботі з дітьми використовуємо комп'ютерні технології: перегляд тематичних презентацій; презентацій з включенням дидактичних ігор, розроблених з досліджуваної теми для закріплення матеріалу.

Для профілактики порушень зору у дітей при перегляді презентацій в заняття включаємо гімнастику для очей. Це може бути, як частина презентації, так і окремий ігровий елемент, в якій діти можуть проявити свою активність. Щоб дітям було цікавіше, гімнастику для очей проводимо з використанням віршів.

Для розвитку розумових здібностей і фізичного розвитку використовуємо кінезіологічні вправи. Вони сприяють активізації меж півкульної взаємодії, покращують розумову діяльність, підвищують стійкість до стресів.

Однією з особливостей дітей з ЗПР є гіперактивність, емоційна збудливість, низький рівень саморегуляції, іноді спостерігаються агресивність, упертість, плаксивість. У роботі з такими дітьми необхідно створювати умови для поліпшення емоційної сфери, психологічного здоров'я.

Хорошим засобом для зняття напруги, агресивності є пісок. При роботі з піском дитина заспокоюється, при цьому вчитель-дефектолог вирішує завдання корекційно-розвивального характеру. Замість піску також використовуємо в роботі сухі міні-басейни з сипучих матеріалів: квасолі, гороху, манної крупи. Вони не тільки заспокоюють, але і ще додають ефект масажу для рук.

Дані матеріали включаємо в заняття: діти вимірюють сипучі матеріали за допомогою умовних мірок, перераховують. У сухий басейн можна заховати фігурки тварин або геометричні фігури і попросити дитину знайти, або, навпаки, дитина ховає за інструкцією вчителя-дефектолога, таким чином, формуємо просторові орієнтування.

Таким чином, діти стають спокійнішими, і вони краще готові до сприйняття нової інформації. На музичних і фізкультурних заняттях для зняття напруги і підвищення емоційного настрою як допоміжний засіб і як частина здоров'язберігаючих технологій використовуємо слухання класичної музики, з подальшим обговоренням.

Правильно організовані заняття вчителя-дефектолога з використанням здоров'язберігаючих технологій дозволяють зберегти рівень фізичного і психічного здоров'я дітей і підвищити ефективність і результативність корекційно-освітньої роботи з дітьми з ЗПР.

Робота в нашій групі ведеться в системі, здоров'язберігаючих технологій застосовують не тільки фахівці, але батьки і вихователі, вони включені в усі режимні моменти з дітьми протягом усього дня. Все це в комплексі дає позитивну динаміку в розвитку дітей.

Глушкова К.А.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Методологічними принципами, що покладені в основу психокорекційної програми є принцип розвитку думкообразів: принцип суб'єктифікації оточуючих об'єктів, принцип екологічної коактивності. Принцип розвитку думкообразів передбачає застосування методів та форм роботи, що активізують когнітивну сферу особистості та покладений в основу

застосування таких методів, як метод екологічних асоціацій, екологічної лабіалізації, художньої репрезентації природних об'єктів. Принцип суб'єктифікації оточуючих об'єктів дозволяє застосовувати методи формування суб'єктності у ставленнях до навколишнього Світу, а саме: метод екологічної ідентифікації, метод екологічної емпатії, метод екологічної рефлексії. Принцип екологічної коактивності передбачає застосування методів спрямованих на формування емпатійних ставлень до Світу, оволодіння екоспрямованих стратегій і тактик взаємодії з ним і реалізується наступними методами: екологічних експектацій, ритуалізації екологічної діяльності, екологічної турботи.

Теоретичними основами програми психологічного сприяння розвитку екологічності свідомості підлітків з порушенням зору стали основи соціально-психологічного тренінгу, що має екологічну спрямованість; його принципи та основні положення, що спрямовані на групову роботу, а також робота у творчих майстернях. Основними цілями тренінгової роботи є визначення психологічних проблем і їх вирішення учасниками; зміна психологічного самопочуття; визначення способів міжособистісної взаємодії для створення гармонійних стосунків; розвиток екологічної свідомості та самосвідомості; збалансованості життєдіяльності.

Ефективність роботи визначається її регламентованістю у дотриманням певних правил: бути щирими та відкритими; бути «тут і тепер»; говорити від свого імені і про себе, бути активними; зберігати конфіденційність; говори по черзі (правило піднятої руки); не відволікати учасників тренінгової групи (правило «тихої» ноги).

Враховуючи зазначене вище, завданнями формувального експерименту визначаємо наступні: розробка програми психологічного сприяння розвитку екологічності свідомості особистості підлітка з порушенням зору; апробація програми розвитку; аналіз психологічних особливостей динаміки розвитку рівнів екологічної свідомості особистості підліткового віку з порушенням зору; порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп.

Груповий формат екологічно спрямованого соціально-психологічного тренінгу, спрямований на пошук власного «Я», усвідомлення якого породжує розуміння Інших людей та світу природи. Програма тренінгу базується на зазначених принципах і передбачає включення кожного учасника у ситуацію тренінгу.

Заняття проводились впродовж трьох місяців (тринадцяти тижнів) і передбачали одну тренінгову зустріч (тривалістю чотири години) і одну творчу майстерню (тривалістю одна година) на тиждень з кожною групою. Тренінгові зустрічі передбачали роботу групи у тренінговому форматі.

При проведенні тренінгу були використанні такі методи: групової дискусії; аналізу ситуацій (або «екологічний кейс»), проективного малювання, ігрові методи, методи релаксації.

Програма тренінгу містить 4 блоки: блок 1 – Світ природи, блок 2 – Світ людей, блок 3 – внутрішній Світ, блок 4 – симбіоз Світів. До кожного блоку програми включені вправи, покликані розвивати та підсилювати кожен з компонентів екологічної свідомості.

Матеріали до екологічно спрямованого соціально-психологічного тренінгу «ЕкоСвіт», що описують кількість і послідовність зустрічей, завдання, вправи та використані першоджерела.

1 зустріч. Метою заняття є необхідність актуалізувати проблеми взаємодії особистості з оточуючим Світом, усвідомлення єдності та цілісності усіх елементів Світу та свого місця у ньому.

Вступна частина заняття.

Привітання. Ведучий представляє себе учасникам тренінгу, вітає учасників з початком роботи, говорить вступне слово до тренінгової програми. Ведучий знайомить учасників з елементами оточуючого Світу, як з неподільним цілим єдиної гармонійної

системи; здійснює психоедукацію про наслідки дисбалансу взаємодії особистості зі світом природи, світом людей та з собою.

Основна частина заняття.

1. Вправа. Знайомство «Я частина Світу, тому що…». Учасники по колу називають своє ім'я і продовжують речення, наприклад, «Я (ім'я) і я частина Світу, тому що…». Вправа покликана на знайомство учасників один з одним, самопрезентацію, усвідомлення себе частиною Світу.

2. Вироблення правил роботи групи. Ведучий називає основні правила роботи групи. Кожен з учасників може доповнити або внести корективи до запропонованих правил. Після групового обговорення та прийняття, правила записуються на окремому аркуші. Ведучий вивішує записані правила на стіні і вони залишаються незмінними впродовж усього періоду роботи тренінгової групи.

3. Вправа «Очікування». На окремих стікерах учасники пишуть свої очікування від роботи на заняттях та очікування від роботи групи загалом. Кожен учасник озвучує записані ним очікування і клеїть його на плакат із зображенням планети Земля.

4. Вправа «Побажання друга». Вправа покликана на усвідомлення сенсу перебування учасників на тренінгу, усвідомлення внутрішньої потреби до змін, усвідомлення власної зони розвитку шляхом проекції значимого Іншого.

5. Гра-руханка «Чотири стихії». Гра проводиться з метою зняття емоційної напруги, наближення учасників до світу природи.

Заключна частина заняття. Рефлексія власних станів.

На цьому етапі учасникам пропонується обговорення власного самопочуття; аналіз думок та станів, які виникали в процесі заняття.

2 зустріч. Творча майстерня. Метою заняття є ознайомлення учасників з особливостями роботи творчих майстерень; сприяє усвідомленню власної ролі та місці у Світі.

Вступна частина. Привітання.

Ведучий вітається з учасниками майстерні. Представляє себе новим учасникам зустрічі (мамам). Висвітлює особливості роботи творчих майстерень; окреслює необхідність реалізації спільних творчих задумів, які покликані об'єднувати та згуртовувати, усвідомлювати інтереси Іншого, розуміти та сприймати його.

1. Знайомство. Учасники-діти представляють свою маму,

називаючи її ім'я та визначаючи її місце у їх Світі (наприклад, «Я (ім'я)» прийшов/прийшла сьогодні з мамою (ім'я), оскільки вона для мене (власна відповідь)). Далі мама учасника, який її представив озвучує значення дитини для її Світу.

2. Вправа «Моє ім'я в трьох кольорах». Учасники зображують себе кольорами, так, щоб зображення не містило літер. Кожен малюнок обговорюється у групі. Вправа визначає прагнення і бажання учасника «звучати» для Світу, репрезентує його бажання бути сприйнятим Іншими саме так.

3. Вправа «Я у кольорі та формі». Кожен учасник зображує себе різними кольорами (за бажанням) та у різній формі на аркуші паперу. Після чого пари мама-дитина об'єднують обидва малюнки в один так, щоб значимі елементи малюнків збереглися, а самі малюнки утворили єдине ціле. Після створення єдиного малюнка відбувається обговорення. Ізотерапевтична вправа покликана на формування навичок співвіднесення себе з Іншими; збереження власної цілісності у нерозривній єдності з Іншими; пошуку спільного в Іншому.

Рефлексія. Обговорення емоційного стану учасників; аналіз думок, які виникали в процесі роботи; усвідомлення власної значущості у житті Іншого.

Домашнє завдання. Створити спільний малюк на тему «Єдиний Світ».

3 зустріч. Мета зустрічі полягає в актуалізації особливостей взаємодії особистості зі Світом, усвідомлення єдності та цілісності усіх елементів Світу та свого місця у ньому.

Вступна частина заняття.

Інформаційний блок. Обговорення та тему «Світ навколо мене». Ведучий озвучує основні питання теми («Що мене оточує?», «Що для мене оточуючий Світ?», «Що у своєму оточенні я люблю найбільше?», «Що найменше мені подобається?», «Яке моє місце у Світі?»). Завдання спрямоване на усвідомлення свого оточення, виділення у ньому значимих Інших, усвідомлення себе в оточуючому Світі.

Основна частина заняття.

1. Мозковий штурм «Що і Хто оточує Людину». Завдання є логічним продовженням попереднього обговорення. Всі ідеї учасників записуються на аркуші паперу. Відповіді групуються: на оточуючий світ природи, людей та внутрішній світ. Завдання сприяє розвитку пізнавальної сфери та актуалізації елементів оточуючого Світу.

2. Вправа «Ідеальний Світ». Учасники розмірковують над створенням моделі ідеального Світу і над пошуком свого місця у ньому. Обговорення створеної моделі передбачає висловлювання кожного про елементи ідеального Світу та свого місця у ньому. Вправа сприяє визначенню кола значимих елементів оточуючого Світу, усвідомленню взаємозв'язку єдиної системи – Світу та свого місця у ньому; сприяє груповій взаємодії та згуртованості.

3. Гра «Горіхи». Адаптований варіант гри «Гайки» (Дж. Едні) передбачає поділ учасників на дві групи. Учасники кожної підгрупи отримують завдання знайти і зібрати якомога більше горіхів, що були заздалегідь розкладені ведучим у кімнаті. Ведучий інформує, що у кімнаті розкладено 20 горіхів і кожні 10 секунд їх кількість буде подвоюватись.

Вправа спрямована на розвиток екоцентричної поведінкової активності.

Заключна частина заняття. Рефлексія власних станів.

4 зустріч. Творча майстерня. Метою творчої майстерні є актуалізація потреби у взаємодії з іншим.

Майстерня починається з обговорення виконання домашнього завдання з подальшою рефлексією.

1. Вправа «Традиції». Ведучий пропонує учасникам пригадати, які традиції існували і існують у родинах. Після обговорення, учасникам пропонується спільно визначитися із започаткуванням нової сімейної традиції. Кожна ідея обговорюється.

2. Домашнє завдання. Реалізація визначеної сімейної традиції.

5 зустріч. Мета зустрічі полягає у корекції екологічних уявлень, екологічного мислення в учасників; актуалізації власних здібностей у взаємодії зі Світом; підсиленні дії когнітивного та емотивного компонентів.

Вступна частина заняття.

Рефлексія минулих занять. Проводиться з метою налаштування учасників на роботу у групі, створення психологічно комфортної атмосфери, зняття емоційної напруги.

Основна частина.

1. Вправа «Феєрверк». Після створення феєрверку, його необхідно прикріпити на створеній раніше моделі ідеального Світу у місці, де учасник відмітив себе. Вправа покликана на підвищення самооцінки, актуалізації власних здібностей, зниження неадекватних емоційних реакцій.

2. Вправа «Помста природи». Учасники розмірковують на тему: «За які вчинки людини природа може «мститися», визначаючи конкретні дії людини та наслідки, до яких ці дії призводять. Після чого, звертаючись до власних умінь та здібностей (частково здібності виділені попередньою вправою), учасники складають список тих якостей, умінь, здібностей та вчинків, які необхідні для вирішення наслідків негативного впливу людини на природу. Вправа покликана на вироблення навичок групової взаємодії та комунікації; усвідомлення

необхідності бережливого ставлення у світі природи, можливих негативних наслідків антропоцентричного втручання людини у світ природи.

3. Вправа «Екологічні поради». Адаптований варіант вправи передбачає об'єднання учасників у групи по 4 особи. Групи отримують завдання розробити рекомендації щодо збереження оточуючого середовища і обґрунтувати їх. Після виступу кожної групи, запропоновані рекомендації обговорюються і визначаються ті, які є максимально реалістичними у виконанні. Розроблені рекомендації покладені в основу Кодексу екологічності життя, розробленого учасниками за результатами тренінгової роботи. Вправа спрямована на розвиток комунікативних здібностей у процесі міжособистісної взаємодії; формування екоцентричної поведінки; підсилення дії конативного компоненту.

4. Гра-руханка «Полювання на лева». Розвантажувальна вправа спрямована на зняття емоційної напруги після роботи.

Заключна частина заняття. Рефлексія власних станів.

6 зустріч. Творча майстерня. Метою творчої майстерні є актуалізація спільних позитивних спогадів, виконання спільної творчої роботи, де кожен учасник має можливість самовираження та прийняття Іншого.

Майстерня починається з обговорення виконання домашнього завдання з подальшою рефлексією.

1. Вправа «Щаслива подія» . Адаптований варіант вправи передбачає пригадування приємної події, коли поряд з ними були їх близькі (діти пов'язують свій спогад з мамами, мами – з дітьми). Вправа покликана на актуалізацію спільного досвіду, позитивного емоційного стану, воз'єднання з Іншим.

2. Вправа «Фотоколаж». Учасники у групі по двоє (мама-дитина) створюють колаж із сімейних фото, на яких зображені значимі Інші. На спільному обговорені у колі учасники діляться спогадами, говорять про відчуття та емоції, які виникали під час виконання завдання. Вправа покликана на актуалізацію спільного сімейного досвіду.

Рефлексія власних станів.

Домашнє завдання. Спільно висадити кімнатну рослину вдома.

Губа А.І.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Відомо, що стійке порушення пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку обумовлене органічним ураженням центральної нервової системи. Воно знаходить особливо яскраве вираження в недорозвиненні здібностей самостійно, а також з допомогою вчителя, будувати свої дії, спрямовані на пізнання, відкриття нового або рішення виникаючих проблемних питань. Прояв цих недоліків пізнавальної діяльності визначаються у роботах, присвячених визначенню особливостей пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

М. Певзнер у своїй роботі зазначає, що такі діти характеризуються порушеннями типового протікання нервових процесів, яке, є більш загальною особливістю нейродинаміки і

грубе порушення тих форм умовно-рефлекторної діяльності, які пов'язані з участю мовленнєвої системи.

Однією з найбільш істотних причин цього є порушення в структурі пізнавальної діяльності учнів системи ставлень до пізнання нового. Насамперед, зафіксована досить слабка вираженість, а в ряді випадків, і відсутність установки на рішення цієї задачі.

Зазначимо, що на основі загальних для будь-якої діяльності закономірностей, можна констатувати, що навчально-пізнавальна діяльність школярів з інтелектуальними порушеннями має наступні характеристики: 1) навчально-пізнавальна діяльність проходить процес виникнення, формування і розпаду; 2) структурні компоненти навчально-пізнавальної діяльності можуть змінювати свої функції, взаємоперевтілюючись один в одного; 3) різні види навчальної і пізнавальної діяльності взаємопов'язані один з одним; 4) виникнення діяльності відбувається у формі розгорнутих взаємин між учнями і вчителем, і лише на основі цього формується діяльність індивідуума; 5) є провідною діяльністю школярів і має певний зміст.

Пізнавальні можливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня різко знижує грубе порушення відчуттів, сприймання, пам'яті, уваги, мислення. Вони не можуть навчатися за спеціальними навчальними програмами для дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня. Тому, актуальним є створення спеціальних корекційно-розвивальних та навчальних програм для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Так, вивченням пізнавальних процесів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку займалися такі вчені як Г. Афузова, Л. Вавіна, Ю. Галецька, Т. Дегтяренко та багато інших авторів.

Т. Ілляшенко, досліджуючи увагу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня вважає, що вони повільно концентруються на завданні, часто відволікаються на другорядні ознаки, не вміють довго утримувати увагу на одній діяльності. Слабка активна увага перешкоджає досягненню будь-якої поставленої мети, навіть елементарної. Діти відразу відволікаються, як тільки починають відчувати під час виконання тих чи інших операцій елементарні труднощі.

У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня спостерігається порушення мовлення: воно формується уповільнено, обмежено, із запізненням на 3-5 років; затримується як його розуміння, так і використання. Словниковий запас досить бідний, складається з найуживаніших у побуті слів та висловів, порушена вимова звуків і структура багатьох слів, спостерігаються аграматизми. Ці діти краще розуміють звернене мовлення. Самостійно побудувати складну мовленнєву конструкцію не можуть, але здатні повторити мовленнєві висловлювання інших. Розуміння мовлення співбесідника у такої особи ускладнене, орієнтирами для неї більшою мірою слугують інтонація, жести, міміка. Експресивне мовлення обмежене окремими словами чи короткими реченнями.

Так, учні спеціального закладу освіти рідко ініціюють спілкування, адже у них є зниженою потреба у соціальних контактах та самовираженні. Підтримувати діалог вони не вміють, з одного боку, оскільки їм важко одночасно спрямовувати пізнавальну активність на сприймання і розуміння того, що каже співрозмовник, і на програмування й реалізацію власного висловлювання – з іншого. Від розмови дітей часто відволікають сторонні подразники, через що вони втрачають думку, не розуміють до кінця те, що почули. Чим глибші у дитини порушення інтелектуального розвитку, тим більші недоліки розвитку мовлення. Деякі особи ніколи не опановують здатність користуватися мовленням, хоч і розуміють прості інструкції.

Досліджуючи пам'ять дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, науковці відмічають, що вона у них формується досить повільно, матеріал

запам'ятовується лише після багаторазових повторень, швидко забувається. Знання погано використовуються на практиці.

Л. Байда, Б. Дем'яненко, К. Крутій та інші, характеризуючи особливості пам'яті дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, відмічали, що «інформація так тісно вплітається, включається в наявний, мало впорядкований досвід дітей з тяжкими інтелектуальними порушеннями, що виділити, вичленити, дістати сприйняту інформацію їм буває надзвичайно важко, а в деяких випадках, неможливо. Знання і навички не актуалізуються у потрібний час». Але потрібно зазначити, що в ході психофізичного розвитку співвідношення між довготривалою і короткочасною пам'яттю у них змінюється.

Мислення у таких дітей конкретне, непослідовне, інертне, уповільнене. Утворення абстрактних понять та оперування ними неможливе, хоча такі діти бувають здатні до найелементарніших узагальнень. Дослідження науковців виявили, що досить яскраво недоліки мислення проявляються у цієї категорії дітей при формуванні у них навичок читання, письма, рахунку. Вихованці не здатні зрозуміти прочитане, допущені помилки ними не помічаються, і, отже, не виправляються. Вони можуть навчитись рахувати, але абстрактний рахунок, навіть у межах першого десятка, їм у більшості випадків недоступний.

А. Колупаєва зазначала, що поряд з порушеннями абстрагування та узагальнення у цих дітей спостерігається слабкість регулюючої функції мислення. Вони не вміють своєчасно користуватись вже засвоєними діями, не обдумують свої вчинки, не передбачають результат. У них не виникає сумнівів у правильності своїх дій, вони не думають про те, що їхні вчинки можуть бути неправильними або антисоціальними.

У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня спостерігаються порушення рухової сфери (статичних і локомоторних функцій) та фізичного розвитку. Статичні та локомоторні функції у дітей зазначеної категорії розвиваються зі значною затримкою та недостатньо диференціюються; порушені координація, точність та темп рухів, ускладнені біг та стрибки, відтворення заданих рухів та положень, їх зміна; спостерігаються синкінезії; слід відмітити неоднорідність порушень рухової сфери.

У дітей, котрі мають порушення інтелектуального розвитку помірного ступеня, спостерігаються і певні порушення особистісного розвитку. Серед найтиповіших особливостей особистості – відсутність ініціативи, самостійності, млявість, схильність до наслідування інших, поєднання навіюваності з негативізмом, нестійкість діяльності у поєднанні з інертністю та малорухливістю.

Також у дослідженнях Г. Блеч, А. Гін, І. Луценко та інших зазначається незрілість мотиваційної сфери діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями: обмеженість мотивів, недостатня сформованість соціальних потреб, відсутність допитливості, слабкий прояв та недовготривалість спонукань до діяльності.

У результаті недорозвинення пізнавальних процесів у дітей з інтелектуальними порушеннями весь складний процес засвоєння знань відбувається з великими труднощами. Вони потребують значно більше часу для опрацювання сенсорної інформації. У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня пізнавальні процеси несформовані взагалі або перебувають на низькому рівні, що обумовлюється їхньою психічною пасивністю.

Характеризуючи здатність дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня до виконання побутових і трудових навичок, слід звернути увагу на низький рівень їх сформованості. Такі особи потребують постійної допомоги, нагляду та супроводу, керівництва, соціального захисту та постійної корекційно-розвивальної роботи.

Здійснений теоретичний аналіз літератури дає підстави стверджувати, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня мають своєрідні особливості розвитку пізнавальної, мовленнєвої, емоційної, особистісної та рухової сфери.

Дерибас М.О.,
магістрантка спеціальності «Спеціальна освіта»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Турубарова А.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ – НАЙВАЖЛИВІШІ СУБ'ЄКТНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз психолого-педагогічних досліджень показує, що професійно важливі якості вчителя є предметом наукових інтересів таких вчених, як Т. Боровикова, О. Вознюк, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Никитенко, В. Сластенін, В. Сухомлинський, В. Шадриков та багато інших. Щодо набору цих якостей та їх класифікації у вчених спостерігаються різні підходи, однак вони мають схожу точку зору на значимість цих якостей.

В психологічній теорії діяльності та психології праці існує поняття суб'єкта діяльності. В основі даного поняття лежать фактори, що забезпечують ефективну реалізацію діяльності. Такими факторами будуть мотиваційний компонент діяльності, ступінь професіоналізму суб'єкта та ін. Однак найбільш важливими з таких факторів є індивідуальні якості суб'єкта, необхідними для виконання конкретної діяльності на нормативному рівні. Дані якості позначаються терміном «професійно важливі якості» (ПВЯ). Їх значення для суб'єкта діяльності є провідним, тому необхідно визначити їх властивості.

Існують різні підходи до виявлення та констатації професійно важливих якостей педагога, куди можуть відносити емоційність (О. Дубасенюк, В. Трусов та ін.), товариськість (Н. Кузьміна, В. Генецинський та ін.), ідейно-політична активність (Ф. Гоноболін та ін.), пластичність поведінки (Н. Кузьміна та ін.), емпатія, здатність розуміти учнів, та керувати ними (Ф. Гоноболін), володіння методикою викладання (Л. Портнов та ін.), любов до дітей (Ш. Амонашвілі та ін.), соціальна зрілість (І. Зязюн та ін.), педагогічна майстерність (І. Зязюн), стиль діяльності та взаємодії з учнями (Г. Абрамова та ін.), відповідно до якого реалізуються три педагогічні позиції, відповідно до першої учень для педагога постає засобом його діяльності, до другої – умова його діяльності, а третьої – як мета діяльності [3, с. 67].

Так, В. Шадриков в своїх роботах дає наступне визначення ПВЯ – індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності і успішність її освоєння. До професійно важливих якостей відносяться і здібності, але вони не вичерпують усього обсягу ПВЯ [9]. Також він вказує на те, що в ході освоєння професійної діяльності змінюються значущі якості, і на різних рівнях професіоналізму різні якості мають максимальний або мінімальний рівень свого розвитку. Більш того, у міру зростання рівня професіоналізму варіативність рівня розвитку більшої частини ПВЯ істотно знижується. Також, у міру зростання рівня професіоналізації, крім зміни рівня розвитку ПВЯ, змінюється склад їх структур, збільшується їх кількість, відбувається «ущільнення» їх зв'язків [9].

Процес розвитку ПВЯ безпосередньо пов'язаний з розвитком операційних і функціональних властивостей та здібностей. Б. Ананьєв вважав, що розвиток цих якостей тісно пов'язаний з розвитком психічних властивостей. Всі функціональні механізми психіки закладаються набагато раніше конкретних операцій. В наслідок, в процесі навчання і виховання, формування операційних механізмів базується на вже заданих структурах психіки, тобто для кожної функції психіки формуються свої конкретні механізми. Розвиток же операційних механізмів впливає і на функціональні структури психіки [1].

До схожих висновків в своїх дослідженнях прийшов Л. Виготський, вказуючи на взаємовплив психічних процесів і культурних навичок в процесі їх оволодіння. Проте, в даному положенні залишається неясним, які саме чинники життя людини в процесі її онтогенезу впливають на розвиток операційних і функціональних механізмів, у чому саме полягає взаємовплив функціональних і операційних механізмів [4].

В процесі безпосередньої діяльності суб'єкт використовує вже наявні у нього конкретні властивості психіки як професійно важливі якості. Ці ПВЯ не будуть відповідати вимогам виконуваної діяльності, більшою мірою це стосується саме операційних механізмів. І лише в процесі розвитку психологічної системи діяльності відбудеться переконструювання даних психічних властивостей відповідно до вимог конкретної діяльності (професії). В ході безпосередньої професійної діяльності, крім окремих психічних властивостей суб'єкта, діяльність в цілому набуває індивідуальний стиль, в залежності від вихідних даних суб'єкта.

Слід звернути увагу і на особливості основних властивостей ЦНС в контексті всієї діяльності. У суб'єктів діяльності, в силу їх особливостей ЦНС формуються індивідуальні особливості виконання професійної діяльності, що підтверджується дослідженнями. Так, Є. Клімов в своєму дослідженні звернув увагу на те, що існують відмінності у виконанні роботи, якщо нервові процеси інертні або ж навпаки, рухливі [6].

Таким чином, особливості протікання процесів в нервовій системі є одним з найважливіших чинників виконання трудової діяльності і обумовлюють формування більш високих психологічних формацій, аж до індивідуального підходу до професійної діяльності суб'єкта.

Процес виховання особистісних якостей складається з таких етапів:

1) формування у студентів потреби у виробленні тієї чи тієї якості;

2) включення їх в активну пізнавальну діяльність, щоб дізнатися про сутність якості, яка формується, та виробити відповідні почуття, погляди і переконання;

3) практичне формування умінь, навичок і звичок поведінки, пов'язаних з виробленими якостями;

4) розвиток здібностей до прояву вольових зусиль, які дають змогу долати труднощі і перешкоди, пов'язані з дотриманням тих чи тих норм поведінки.

Отже, процес виховання будь-якої професійно-особистісної якості починається з формування найпростіших елементів поведінки, які надалі ускладнюються, переплітаються і, поєднуючись між собою, визначають розвиток та зміцнення цієї якості [7, с. 39-40].

Зважаючи на велику кількість психічних властивостей, а також полі структурність професійної діяльності, дані ПВЯ розділені на групи. Таких груп А. Карпов виділив чотири:

−абсолютні ПВЯ – це ті ПВЯ, які дозволяють виконувати роботу на середньому, нормативному рівні. Дані ПВЯ є мінімально необхідними;

−відносні ПВЯ – ПВЯ, які базуються на першій групі і є продуктом професійної діяльності і дозволяють досягати високих результатів («ПВЯ майстерності»);

−мотивація також дозволяє суб'єкту досягти прогресу в своїй діяльності, проте вона є допоміжною до груп, зазначених вище;

−анти-ПВЯ – як випливає з назви, дана група властивостей є протипоказаннями до того чи іншого виду діяльності, причому як фізіологічними, так і психологічними [5].

Як зазначає Є. Клімов, на основі ПВЯ вибудовується вся подальша професійна діяльність людини. Більш того, кожен вид діяльності передбачає різний набір ПВЯ для її виконання. При цьому дані набору не будуть просто сумою здібностей і умінь, вони являють собою складні взаємозв'язки і ієрархію здібностей, необхідних для компенсації одних якостей іншими, або ж для синергії. Самі ПВЯ також представляють собою складні структури, що включають в себе не психічні і психічні компоненти. Тому процес діяльності будується як зміна цілих підсистем ПВЯ в ході виконання всіх її етапів [6].

Формування підсистем є функціональним злиттям окремих ПВЯ в ході професійної діяльності. Їх об'єднання обумовлено онтологічним зв'язком психічних функцій і властивостей. Ці зв'язки активізуються саме при об'єднанні ПВЯ в підсистеми і діють в них. Тобто можна сказати, що ПВЯ функціонально перебудовують функції психіки для досягнення результату.

Основним напрямком розвитку систем ПВЯ є не тільки їх «зближення», а й «віддалення» один від одного. На різних ступенях оволодіння професією будуть різні підсистеми ПВЯ, причому дані підсистеми можуть відрізнятися, аж до протиставлення один одному. Виходячи з даного положення, виділяються, крім груп, також і категорії ПВЯ:

− провідні ПВЯ – дана категорія ПВЯ визначається кількістю зв'язків з параметрами роботи;

− базові ПВЯ – характеризуються кількістю зв'язків з іншими функціями і якостями. Саме вони представлятимуть найбільшу важливість для суб'єкта діяльності, тому що на них базується не тільки сама діяльність, а й інші ПВЯ.

Співвідношення базових і провідних ПВЯ відрізняється – від знаходження на різних «полюсах» структури до з'єднання в одному. Одне і те ж ПВЯ в ході розвитку змінює свою значимість, і може бути як базовим, так і провідним. Випадок їх збігу говорить про те, що ця риса є найбільш значущою для виконання даної діяльності.

Діяльність, незалежно від видів, має кілька параметрів, а саме якість і продуктивність. Для адекватної реалізації цих параметрів також необхідні особистісні якості. Тому виділяють ПВЯ якості і ПВЯ продуктивності. Вони можуть збігатися, однак частіше спостерігається ситуація, коли вони протиставлені один одному [8, с. 144].

Наприклад, ПВЯ є необхідним для реалізації якості, однак при цьому воно є анти-ПВЯ для реалізації продуктивності. Дане положення ще більше ускладнюють структурні відносини ПВЯ, тому що одні якості можуть входити в різні підсистеми, що відповідають за надійність, за якість тощо, інші ж можуть входити в одну підсистему. Останній випадок представлятиме особливі труднощі, тому що в структурі однієї підсистеми буде знаходитися ПВЯ, що є необхідним для забезпечення якості і при цьому воно буде анти-ПВЯ для продуктивності. Крайній ступінь розвитку ПВЯ не завжди визначає високий рівень виконання діяльності. Більш того, високий рівень вираженості може бути анти-ПВЯ.

Також виділяють ПВЯ освоєння діяльності і ПВЯ її виконання. Як випливає з назв, перша група ПВЯ необхідна для швидкого і якісного оволодіння професійною діяльністю, в той час як другі – для реалізації необхідного мінімуму. Як і попередні дві групи, дані ПВЯ можуть як розрізнятися, так і збігатися [2].

Для багатьох видів діяльності також варто розділити ПВЯ на дві групи – ПВЯ інформаційні та ПВЯ виконання. Перша група відповідає за сприйняття, обробку та передачу професійно важливої інформації, в той час як друга група буде відповідати за власне реалізацію цієї діяльності.

Отже, можна сказати, що структурна організація ПВЯ як найважливіших суб'єктних чинників професійної діяльності є досить складною і внутрішньо різнорідної. Вона містить цілі групи різних категорій ПВЯ, на основі яких і буде проходити реалізація професійної діяльності на нормативному або «майстерному» рівні.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б.. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. 134 с.

2. Батышев С., Новиков А.. Профессиональная педагогика: учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Издание 3-е, переработанное. Москва : ЭГВЕС, 2010. 456 с.

3. Вознюк О.. Професійно важливі якості сучасного вчителя як творчої особистості. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Рута, 2016. С. 67–97.

4. Выготский Л. Психология развития человека. Москва: Смысл; Эксмо. 2003. 1136 с.

5. Карпов А. Психология труда: учебник для бакалавров; отв. ред. А.В. Карпов. 2-е изд. Москва : Юрайт. 2013. 350 с.

6. Климов Е.. Введение в психологию труда: учебник. 2-е издание, переработанное и дополненное. Москва : Академия. 2004. 336 с.

7. Никитенко О. Професійно-особистісні якості як основа виховання майбутніх учителів. *Людинознавчі студії.* Педагогіка. 2013. Вип 27. С. 33–45.

8. Нурлыгаянов И., Хайртдинова Л Факторная модель профессионально важных качеств педагога-дефектолога. *Психология самоопределения личности и групп: история, современное состояние и тенденции развития :* материалы Всероссийской научной конференции. 2013. С. 143–146.

9. Шадриков В. Психология деятельности и способности человека : учебное пособие, 2-е изд,, перераб. и доп. Москва: Логос, 1996. 320 с.

Димніч А.В.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИТУАЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ

Масові психологічні обстеження дорослого населення в нашій країні показують, що різкі політичні, економічні та соціальні зміни, підвищення темпу життя та його вартості породжує у значної частини населення емоційну напругу, що проявляється в дискомфорті, фрустрації, тривозі, депресії тощо.

Емоційна напруга властива і студентам. Значній частині студентів властиві підвищений рівень тривожності, емоційної нестійкості, хронічної втоми, емоційної напруги. При цьому відзначається, що емоційне неблагополуччя знижує ефективність освітнього процесу, підвищує конфліктність у взаєминах з оточенням, негативно позначається на стані психічного здоров'я здобувачів вищої освіти.

Інтенсивно ведеться пошук шляхів подолання і профілактики емоційної напруги у студентів, свідоцтвом чого являються програми з розвитку і корекції емоційної і поведінкової гнучкості; соціально-психологічні тренінги по стабілізації емоційної сфери; здійснення психологічної допомоги по підтримці і поліпшенню їх емоційного самопочуття і психологічного здоров'я.

Вплив емоцій на пам'ять розглядається, як правило, в звичайних умовах діяльності, тобто, не ускладнених якими-небудь екстремальними обставинами. Тим часом в житті нерідко зустрічаються ситуації, коли у складі однієї за змістом діяльності по-різному поєднуються між собою екстремальні дії і емоційна регуляція процесів пам'яті. Як вказувалося, і той і інший чинники мають істотне значення для запам'ятовування і відтворення. Кожен з них окремо може вести як до зниження, так і до підвищення результатів мнемічної діяльності. Причому їх вплив часто виявляється різноспрямованим.

Чим різкіше виражені екстремальні умови, тим частіше спостерігається ті або інші утруднення в ході запам'ятовування і відтворення. З іншого боку, з посиленням емоційної напруги (у відомих межах) відзначається зазвичай підвищення продуктивності процесів пам'яті.

Однією з що багаторазово повторюються протягом усього періоду навчання емоційно-стресових ситуацій для студентів є іспити, які викликають значні психічні, нейроендокринні і вегетативні порушення.

У зв'язку із сказаним цілком правомірне питання: як взаємодіють обидва чинники (екстремальність і емоційної пам'яті) у складі однакової за змістом мнемічної діяльності. Вивчення цього питання є основною метою нашого дослідження. При цьому є підстави для припущення, що за певних умов негативний вплив екстремальних дій на процес відтворення може бути компенсований актуалізацією емоційної пам'яті.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей відтворення студентами в екстремальних умовах діяльності залежно від емоційної пам'яті.

У роботі вивчалися особливості відтворення студентами тексту в нормальній обстановці і в умовах екзаменаційної сесії.

Основному емпіричному дослідженню передувало пілотажне. Тут досліджувався емоційний стан студентів. У цьому етапі узяли участь 80 студентів віком 18-25 років. Всі булі повідомлені про проведення експерименту і виявили бажання брати участь у ньому.

Дослідження проводилося з використанням восьмикольорового тесту М. Люшера для діагностики емоційного стану на момент тестування.

З вегетативних показників емоційного стресу реєструвалися: артеріальний тиск систоли і діастоли, частота сердечних скорочень, тремор рук. Проведено порівняння середніх показників по тесту Стьюдента, проведений також аналіз розподілу досліджуваних по вираженості того або іншого показника.

Далі була сформована вибірка, до якої увійшли 44 студенти, для яких ситуація іспиту об'єктивно і суб'єктивно є емоційно напруженою. У експериментах по вивченню відтворення в ситуації іспиту брали участь студенти НУ «Запорізька політехніка» зі спеціальностей «Психологія», «Соціальна робота», «Журналістика».

Емоції, що породжуються самою розумовою діяльністю, називаються інтелектуальними на відміну від ситуативних, як би що накладаються на процес рішення. У вивченні впливу ситуативних емоцій, викликаних експериментально, на інтелектуальну діяльність, зроблений наступний висновок: позитивний емоційний стан, викликаний штучно, покращує ефективність інтелектуальної діяльності, а негативний – погіршує. Представляється, що подібний висновок потребує додаткового експериментального підтвердження на різних завданнях, різному контингенті досліджуваних і в реальній практичній діяльності.

На основі цих виводів був проведений експеримент №.1, що складається з трьох серій.

У першій серії (фоновій) експерименту групі досліджуваних інструкція не давалася. У другій і третій серіях студентам давали інструкцію згадати конкретну ситуацію: а) рішення неуспіху задачі, б) успішного рішення задачі.

Потім пропонувався невеликий текст, давалася інструкція запам'ятати текст для наступного переказу. В період фонової серії час, що відводиться на переказ, не обмежувався. У другій і третій серіях створювалися умови уявного дефіциту часу. З цією метою кожен досліджуваний попереджався, що розповідь має бути як можна повнішою, але час повідомлення обмежено: «На розповідь дається всього одна хвилина». Слід мати на увазі, що фактично на відтворення в другій і третій серіях, як і в першій, відводилося по 2 хвилини. Таким чином, об'єктивний час переказу в усіх трьох серіях був однаковий і достатнім для виконання завдання. Але суб'єктивні умови відтворення в кожній з цих ситуацій особливі. У

дослідах другої і третьої серії у студентів спеціально актуалізувалися емоції, у минулому пов'язані з ситуацією успіху-неуспіху.

Показником ефективності відтворення була кількість смислових одиниць тексту, відтворених кожним випробовуваним за дві хвилини.

Обравши модель стимулювання емоцій «успіх – неуспіх», ми зупинилися на мнемічній діяльності як основі для спостереження за змінами у психічному стані людини, враховуючи особливо важливу роль мнемічних функцій як інтегратора всіх психічних процесів, а також їх самостійну роль у навчальній діяльності.

Експеримент № 2 включав чотири серії: перша (фонова) серія виявляла особливості відтворення в звичайних умовах (поза іспитом); у другій серії відтворення здійснювалося в стресовій обстановці (іспит). У третій і четвертій серіях досліджувані актуалізували матеріал також в умовах іспиту, але методика цих дослідів передбачала активізацію емоційної пам'яті. Ці серії розрізнялися по модальності емоцій. За 21 день до іспиту експериментатор просив групу досліджуваних протягом 7 хв. письмово перерахувати усі приємні події останніх трьох тижнів. Потім тих же досліджуваних просили протягом наступних 7 хв. перерахувати усі неприємні події, що сталися в той же період. Ніякій інформації про цілі експерименту випробовуваним не давалося. Через 21 день в третій серії досліджуваних просили ще раз пригадати усі неприємні події того ж самого періоду, згадати своє негативне минуле емоційний стан. У четвертій серії від досліджуваного вимагалося згадати усі приємні події, позитивний емоційний стан.

Таким чином, ми намагалися прослідкувати вплив різних за модальністю емоцій на продуктивність пам'яті в стресових умовах.

Показниками продуктивності пам'яті були об'єм першого безпосереднього відтворення, об'єм відстроченого відтворення і кількість пред'явлень, необхідних кожному випробовуваному до повного заучування.

Дані першого і другого експериментів були піддані статистичній обробці.

На наступному етапі дослідження нами було поставлено завдання вивчити індивідуальні відмінності у відтворенні учбового матеріалу і особливості емоційної поведінки студентів на іспиті з урахуванням їх загальної емоційної спрямованості. З цією метою детально фіксувалися зовнішні прояви поведінки досліджуваних і наступні словесні відповіді.

У експериментах порівнювалися показники відтворення на іспиті і в нейтральній післяекзаменаційній обстановці.

В основі методики М. Люшера лежить поняття «проекція». Виникнення проектного підходу до дослідження особи є важливим етапом в розвитку психологічної діагностики, у тому числі і орієнтованою на клініку.

Властива проектному підходу спрямованість на розкриття цілісності багато в чому співзвучна з системно-структурними принципами аналізу особи, що розробляються у вітчизняній психології. Це багато в чому пояснює підвищення інтересу до нього в нашій країні і усе більш широке залучення для вирішення діагностичних завдань різного характеру.

Проекція як психологічне поняття з'явилася вперше в психоаналізі. Доля цього поняття в психоаналізі склалася так, що воно виявилося міцно пов'язаним із захисними механізмами «Я», і проекція розглядалася як одне з них. З. Фрейд вважав, що процес конфлікту зживається завдяки особливому психічному механізму – проекції. Він, зокрема, стверджував, що ворожість, про яку людина не знає і не хоче знати, переноситься з внутрішнього сприйняття в зовнішній світ і при цьому як би віднімається від самого себе і приписується іншим. Для утворення певного типу методик поняття проекції уперше використовує L.Frank (1939, 1918). Загальними для усіх проектних методик є наступні ознаки: невизначеність і неоднозначність використовуваних стимулів, відсутність обмежень, як «правильних», так і «помилкових».

Теоретичною основою проектних методик є той факт, що коли досліджуваного просять описати якісь невизначені стимули, отримані відповіді не можуть відбивати самі стимули (передусім через їх розпливчатості і невизначеності для досліджуваного), а, отже, у відповідях повинно відбитися щось внутрішнє, властиве тільки випробовуваному. Іншими словами, процес актуалізації представлень не є відірваним від будови і особливостей особи, а пов'язаний з її «внутрішніми умовами». Проекція, обумовлена активністю сприйняття, – не механічний процес накладення суб'єктивного на зовнішній об'єкт, а чинник, що бере безпосередню участь у формуванні образів дійсності. Використання неоднозначної стимуляції за відсутності строго певної мотивації діяльності (основний принцип проектного підходу) дозволяє вивчати вплив несенсорних, особових чинників. З усіх можливих рішень ситуації ми вибираємо те, яке є в нашому досвіді, закріплено через дію або переживання і, таким чином, проектуємо властивий нам і нікому більш спосіб підходу до вирішення ситуації.

У експериментально-психологічних дослідженнях, а також в практиці психодіагностики і психокорекції часто виникає необхідність оцінити актуальний емоційний стан досліджуваного (пацієнта), прослідкувати взаємозв'язок тих або інших емоційних станів з продуктивністю його зовнішньої і внутрішньої діяльності і динамікою ряду особових проявів.

Одними з ефективних для досягнення цієї мети експрес-методик є тест М. Люшера.

Техніка проведення дослідження

При проведенні дослідження необхідно мати на увазі:

1. Дослідження бажано проводити при денному кольорі, але не при яскравому сонці.

2. Випробовуваний повинен вибирати ті кольори, які йому пропонуються, а не уявні.

3. Кожен колір вибирається окремо. Не дозволяється відразу вибирати два або більш за кольори.

4. Вибір кольорів здійснюється випробовуваним вільно без втручання експериментатора (час не обмежується). При труднощах з відповіддю експериментатор поводиться вичікувально.

5. У разі відмови від вибору одного кольору (усі кольори подобаються однаково), потрібна стимулююча інструкція типу : «А який все-таки подобається більше усіх»?.

6. Експериментаторові необхідно чітко обмежити вибір кольорів в плані того, що стимули не повинні вибиратися, оскільки вони підходять до особи, одягу, шпалерам і тому подібне

7. Необхідно акцентувати увагу досліджуваного на тому, що він повинен вибирати колір, який йому подобається нині, а не взагалі.

Безпосереднє дослідження проводиться таким чином.

Стимули бажано викладати в наступному порядку:

«1», «5», «2», «6», «3», «7», «4», «0».

При цьому необхідно мати на увазі те, що синій, чорний і сірий кольори при виборі не повинні розташовуватися поруч, а основні і додаткові стимули розкладаються упереміш.

Інструкція випробовуваному: «Подивитеся уважно на ці вісім кольорів. Не думаючи про те, який колір Вам до особи і який колір Вам зазвичай подобається, покажіть колір, який Вам здається найбільш симпатичним (красивим, приємним)».

Після цього вибраний стимул забирається, а його номер заноситься в першу клітину верхнього ряду, який позначений жирним контуром в графі 2.1: « Вибір восьми кольорів» (бланк протоколу додається).

Далі слідує питання: «А з кольорів, що залишилися, який Вам здається найбільш приємним»? вибраний стимул забирається, а його номер заноситься в другу клітину протоколу верхнього ряду. Ця процедура повторюється до п'яти виборів.

Після п'яти виборів слідує питання: «А який з тих, що залишилися трьох кольорів Вам неприємніший (найбільш не подобається)»?. Вибраний стимул забирається, а його номер заноситься в останню клітину верхнього ряду.

Далі слідує питання: «А який з тих, що залишилися двох кольорів здається Вам неприємнішим»?. Номер вибраного стимулу заноситься в сьому клітину верхнього ряду, а номер стимулу, що залишився, – в шосту клітину верхнього ряду.

Через нетривалий час процедура дослідження повторюється, тільки результати тестування заносяться в другий ряд протокола.

Обробка результатів. Порівнюються числа верхнього і нижнього основних рядів. У тому випадку, якщо два числа займають у верхньому основному ряду і в другому основному ряду суміжні осередки, то вони вважаються «парою». Число може входити в одну або в дві «пари» (з лівим або правим сусіднім числом).

У тих випадках, коли яке-небудь число у верхньому і, відповідно, нижньому основних рядах не входить в «пару», воно вважається самостійним.

Якщо стимул 0, 6, 7 займає осередок N1, вони отримують три індекси ««! і позначаються буквою «К» (компенсація). Рекомендуємо суму індексів при їх підрахунку по кожному основному ряду ставити протоколу, що справа додається, а букви проставляти внизу кожного ряду.

Якщо стимул 0, 6, 7 займає осередок N2, вони отримують два індекси ««! і позначаються буквою «К». В цьому випадку будь-яке число, що займає осередок N1, обов'язково позначаються буквою «К».

Якщо стимул 0, 6, 7 займає осередок N3, вони отримують один індекс ««! і позначаються буквою «К». В цьому випадку числа, що займають осередки N1 і N2, мають у будь-якому випадку букву «К».

Якщо стимул 1, 2, 3, 4 займає осередок N8, вони отримують три індекси ««! і позначаються буквою «А» (страх).

Методика дозволяє контролювати динаміку вольовою і емоційною сфер, що дає можливість заздалегідь передбачати і усувати психоемоційну кризу.

Діброва А.А.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАГАТОЗАДАЧНОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному світі інформаційні технології є невід'ємною частиною життя: комп'ютери та мобільні телефони є практично у кожної людини. Технічні пристрої, які стають все більш досконалими і багатофункціональними сприяють прискоренню темпу життя, вимагають до себе постійної уваги, призводять до прагненню, а часто і необхідності, бути завжди «в зоні доступу» і вирішувати кілька завдань одночасно. Активне використання інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності зумовило виникнення феномена «багатозадачності», який останнім часом все частіше стає предметом дослідження психологів, педагогів, філософів.

Слово «багатозадачність» спочатку призначалася виключно для опису комп'ютерів і не використовувалося стосовно до людей. В електронній енциклопедії «Вікіпедія»

(російськомовна версія) термін трактується з технологічної точки зору: «Багатозадачність – властивість операційної системи або середовища виконання забезпечувати можливість паралельної (або псевдопаралельної) обробки декількох завдань». В англомовній версії «Вікіпедії» крім «комп'ютерної багатозадачності» (англ. «Computer multitasking») і «медіа багатозадачності» (англ. «Media multitasking») є термін «Human multitasking», визначається як здатність людини виконувати більш одного завдання протягом короткого періоду часу (1 година). Як приклад багатозадачності пропонуються наступні дії сучасної людини: можливість одночасно приймати телефонні дзвінки під час набору тексту в електронній пошті і читання книги. В Оксфордському словнику англійської мови, крім інформаційно-технологічної версії терміна «багатозадачність», також приведена трактування, застосовна до людей: «Можливість людини мати справу з більш ніж одним завданням одночасно».

Слід зазначити, що в сучасній літературі виділяється кілька видів багатозадачності.

1. Вроджена багатозадачність (талант). Наприклад, коли людина вміє одночасно грати на піаніно і співати. Вроджена багатозадачність можлива тоді, коли принаймні одне із завдань здійснюється автоматично, без додаткових роздумів.

2. Перемикання між завданнями. Ситуація, коли необхідно підготувати презентацію, написати кваліфікаційну роботу і відповісти на кілька електронних листів в обмежений відрізок часу. В даному випадку більше схожий термін «швидке переключення між завданнями», оскільки увагу розподіляється між презентацією, телефоном і вхідними листами. Насправді, замість того, щоб в один час виконувати відразу кілька робіт, мозок просто швидко і неодноразово перемикається між виконанням різних завдань. Це може відбуватися в частки секунди, тому створюється відчуття, що ми робимо все одночасно.

3. Розсіяне увагу. Перемикання між завданнями часто плутають із захопленням прокручувати безперервні стрічки новин і оновлень в соціальних мережах «мимохідь». Є велика різниця між людиною, яка зупинилася на середині статті, щоб зробити кілька заміток по своєму майбутньому дослідницькому проекту, а потім назад повернувся до неї, і людиною, яка прочитала половину статті, а потім відправився розглядати фотографії друзів, які нещодавно повернулися з відпустки.

В цілому, під багатозадачністю розуміється одночасне сприйняття інформації з різних джерел і спроби виконувати кілька дій одночасно або безпосередньо один за одним.

Стосовно сфери освіти, поряд з терміном «багатозадачність» нерідко використовуються поняття «багатофункціональність» і «багатовимірність». Сучасні дослідники розглядають багатозадачність як одне з невід'ємних якостей «багатовимірного педагога», поряд з багатофункціональністю і віртуальної мобільністю. Вважаючи, що людина, що займається навчанням, вихованням та розвитком дітей, за своєю природою повинен бути багатовимірним, автор позитивно оцінює здатність виконувати кілька видів діяльності одночасно.

Разом з тим, більшість дослідників, які звертаються до проблеми багатозадачності, відзначають її негативний вплив, перш за все, на процес навчання. Дослідники вказують на те, що замість того, щоб бути надзвичайно продуктивним, виконуючи різні дії, людина виявляється малоефективним, а іноді і зовсім неефективним, при виконанні деяких завдань. Людський мозок має дуже багато можливостей по обробці інформації, тому він успішно здійснює розподіл такої здатність серед різних завдань, але виконати якісно можливо тільки одну конкретну задачу. Вони також задавалися питанням про кількість завдань, які людина може виконувати одночасно. З'ясувалося, що людський мозок не здатний обробляти більше двох складних завдань одночасно, так як при одночасному виконанні двох завдань мозок їх ділить: активізуються обидві лобові частки. При додаванні третього завдання, одна з них забувається або виконується з великою кількістю помилок.

Багатозадачність в кінцевому підсумку не економить час. Перемикання між завданнями зазвичай займає більше часу, ніж необхідно для виконання кожного завдання

окремо. Якщо при цьому відвернути людину від завдання, то він повноцінно повертається до її виконання тільки через 23 хвилини, а 18% досліджуваних респондентів взагалі не поверталися до цього завдання в той же день. Багатозадачність також збільшує ймовірність того, що людина буде помилятися, особливо коли дія включає в себе критичне мислення.

Згідно з дослідженням, більше половини часу, відведеного на домашнє завдання, учні дивляться телевізор або слухають музику, тобто працюють в багатозадачному режимі. І ця тенденція тільки набирає обертів. Дослідники задаються питанням: чи може в учнів дійсно виходить обробляти всю інформацію, що надходить швидко і ефективно? Діти думають саме так, але дослідження свідчать про зворотне: багатозадачність не так продуктивна, як хотілося б.

Цікавим напрямком сучасних досліджень багатозадачності є вивчення гендерних відмінностей в управлінні завданнями. Жінки схильні до багатозадачності більше, ніж чоловіки. Однак існують і противники цієї теорії, які стверджують, що не існує відмінностей у схильності до багатозадачності у чоловіків і жінок.

Таким чином, можливо зробити висновок про те, що повністю уникнути багатозадачності в сучасному світі практично неможливо. Людина живе в умовах перманентної багатозадачності, тому виникає потреба в управлінні багазадачністю, підвищенні продуктивності виконуваних справ і зниженні витрат часу.

Ємельянова О.С.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СИСТЕМІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН

До методів емпіричного рівня дослідження звичайно відносять наступні: вивчення літератури, документів і результатів діяльності, спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), оцінювання (метод експертів або компетентних суддів), тестування, експеримент.

Будь-яке дослідження необхідно починати з вивчення літератури, документів і результатів діяльності. Вивчення літератури допомагає відділити відоме від невідомого, використати накопичений досвід, чітко обкреслити проблему, що вивчається.

Тестування – метод психодіагностики, що використовує стандартизовані питання й завдання (тести.), що мають певну шкалу значень.

Існують три основні сфери тестування: 1) тестування в освіті; 2) професійне тестування; 3) психологічне тестування.

Проективні тести – сукупність методик цілісного вивчення особи, заснованого на психологічній інтерпретації результатів проекції. Укладачі проективних тестів виходять з припущення про те, що людина завжди перетворить (хоча б в сприйнятті і уявленні) ситуацію, в якій він виявився, «насищає» її власними проблемами, «проектує» на неї зміст своєї особи, оскільки процес сприйняття завжди обумовлений слідами минулих вражень. Сюди відносяться, наприклад, тест чорнильних плям Роршаха, тест по поясненню сюжету на картинках і ін. Проєктівні тести конструюються в двох видах. У асоціативному

проективному тесті пропонуються незакінчені пропозиції, розповіді, малюнки і ін. У експресивному тесті пропонується взяти участь в психодрамі, грі, малюванні на вільну тему і ін. Гідністю методики проективних тестів є те, що вони полегшують демонстрацію прихованого змісту внутрішнього світу суб'єкта, які він не може виразити відкрито. Це дозволяє зорієнтуватися в складних властивостях особи, непіддатливих точній оцінці.

Тести можуть бути вербальні (словесні, смислові) і невербальні (фігурні, малюнкові), тобто без слів.

Анкетування – метод збору первинного матеріалу у вигляді письмового опиту великої кількості респондентів з метою збору інформації за допомогою анкети про стан тих або інших сторін виховного процесу, відношення до тих або інших явищ. Анкетою можна охопити велике громадянство, що дає можливість звести до мінімуму нетипові прояви, при цьому не обов'язковий особистий контакт з респондентом. Плюс до всього анкети зручно піддавати математичній обробці.

Перший етап в розробці анкети – визначення її змісту. Складання анкети полягає в перекладі основних гіпотез дослідження на мову питань. Якщо крім самої думки необхідно знати і його інтенсивність, то у формулювання питання включають відповідну шкалу оцінок. Другий етап полягає у виборі потрібного типу питань (відкриті-закриті, основні-функціональні). Третій етап в складанні анкети пов'язаний з визначенням числа і порядку питань, що ставляться.

Статистичні методи дослідницької роботи застосовуються на етапах планування, збору матеріалів, зведення і обробки матеріалів дослідження і при представленні його результатів. Не слід перебільшувати значення застосування статистичних методів.

Застосування в дослідженні статистичних методів включає наступні етапи. Збір емпіричних даних методами спостереження, тестування, експерименту, анкетування і інших в цілях отримання кількісних відомостей про які-небудь явища, заповнення математичної моделі конкретними цифрами. Зведення одержаних відомостей, знаходження узагальнювальних числових даних і їх обробка в межах формальної математичної моделі. Складання математичної моделі для подальшого опису за допомогою цифр істотних властивостей об'єкту, що вивчається. Аналіз і інтерпретація даних, конструювання змістовних висновків.

Існують три види статистичних даних. Кількісні дані, отримані при вимірюваннях (наприклад, дані про вагу, розміри, температуру, час, результати тестування), їх можна розподілити за шкалою з рівними інтервалами. Порядкові дані, які виходять при впорядковуванні кількісних даних в зростаючій послідовності (1-й, ..., 7-й, ..., 100-й, ...; А, Б, В, ...). Якісні дані, що є властивостями, ознаками елементів вибірки або популяції. Їх не можна зміряти, і єдиною їх кількісною оцінкою служить частота тому, що зустрічається (число учнів башкир, татар, російської національності і ін.; вчителі з середньою спеціальною, вищою педагогічною освітою, без педагогічної освіти; вчителі чоловічої і жіночої статі).

Тільки кількісні дані підлягають аналізу за допомогою параметричних методів, в основі яких лежать параметри (такі, наприклад, як середня арифметична). Але і те лише тоді, коли число цих даних достатньо, щоб виявився нормальний розподіл. Для використовування параметричних методів у принципі необхідні три умови: дані повинні бути кількісними, їх число повинне бути достатнім, а їх розподіл – нормальним. У всій решті випадків завжди рекомендується використовувати непараметричні методи.

При дослідженні тривожності у дітей були обрані малюнковий тест (бо коли дитина малює з нею легше працювати, вона ніби живе у малюнку, може «замінити» себе вигаданими героями), проективна методика «Незакінчені речення» (бо дитина може відповісти не просто «Так» або «Ні», а розкритися, розповісти про те, що її непокоїть) та методика «Дитячий варіант шкали явної тривожності» (бо вона розрахована на цей вік і дає наявні результати).

При дослідженні батьківських відносин були використані методи тестування та анкетування, бо ці методи розраховані на те, що за короткий проміжок часу спроможна охопити достатньо велику кількість людей, окрім того ці методи дають змістові результати.

Тест Р.Бернса і С. Коуфмана «Кінетичний малюнок сім'ї».

Мета: дослідження міжособистіснох відносин в сім'ї (очима дитини); виявлення відносин в сім'ї, що викликають тривогу у дитини.

Методика проведення:

Дитині пропонується лист паперу, олівці. Ставиться умова: необхідно намалювати свою сім'ю так, щоб її члени були чим-небудь зайняті

Інформативними особливостями вважається якість зображення: ретельність промальовування або недбалість в малюванні окремих членів сім'ї, барвистість зображення, положення об'єктів на листі, заштрихованість, розміри.

Змістовними характеристиками малюнка є: зображення діяльності членів сім'ї, їх взаємне розташування по відношенню один до одного і до дитини, присутність або відсутність членів сім'ї і самої дитини, а також співвідношення людей і речей на малюнку.

Аналіз результатів малюнків здійснювався за наступними показниками:

1. Наявність занепокоєння у дітей про відношення до них дорослих.
2. Емоційна напруга і дистанція.
3. Дискомфорт.
4. Наявність ворожості по відношенню до дорослих.

На підставі цих показників були виявлені рівні впливу сімейних відносин на дитину.

До високого рівня дитячо-батьківських відносин відносимо малюнки, де дитині комфортно в сім'ї, на малюнку присутні всі члени сім'ї, в центрі малюнка – сама дитина в оточенні батьків; зображає себе і батьків нарядними, ретельно промальовує кожну лінію, на лицях дорослих і дитини – усмішка, простежується спокій в позах, рухах.

Середній рівень дитячо-батьківських відносин: відсутність кого-небудь з членів сім'ї, наявність занепокоєння, дитина малює себе сумним, оддалік батьків, наявність ворожості по відношенню до дорослих через штрихування деталей, відсутність деяких частин тіла (рук, рота).

Низький рівень дитячо-батьківських відносин: наявність одного з батьків з предметом, загрозливим для дитини (ремінь), заляканий вираз обличчя дитини, відчуття емоційної напруги через використовування в малюнку темних фарб.

Наявність ворожості по відношенню до батьків простежується через промальовування таких деталей, як розведені руки, розчепірені пальці, вискалений рот і т. ін.

Методика «Незакінчені речення».

Мета: Одержати додаткові відомості про відношення батьків до дітей і дітей до батьків, виявити причини, що викликають тривожність у дітей.

Методика проведення:

Дітям пропонується закінчити ряд пропозицій без попереднього обдумування. Опит ведеться в швидкому темпі, щоб дитина відповідала перше, що прийде в голову.

Результати цього обстеження допомогли виявити відносини дітей до батьків.

Методика «Дитячий варіант шкали явної тривожності» (Прихожан А.М.)

Мета**:** виявлення тривожності як стійкого утворення у дітей.

Методика проведення:

Методика пред'являється дитині на індивідуальному бланку. В ході даної процедури випробовуваним задаються питання про внутрішній стан дитини в тій або іншій ситуації. Випробовуваним може бути вибраний лише один варіант відповіді (вірно, невірно).

Після проведення методики підраховуються результати. Спочатку підраховуються бали за шкалою соціальної бажаності. Потім підраховуються бали по субшкали тривожності. Після підрахунку «сирих» балів, вони переводяться в шкальні. (Для цього дані кожного

випробовуваного зіставлялися з нормативними показниками групи дітей відповідного віку і статі).

Після підрахунку сирих балів і перекладу їх в стіни проводиться інтерпретація:

1-2 стан: стан тривожності не властивий (подібний «надмірний спокій» може мати і не має захисного характеру)

3-6 ст.: середній рівень тривожності (необхідний для адаптації і продуктивної діяльності)

7- 10 ст.: висока тривожність (група ризику).

Анкета для батьків.

Мета: виявити рівень знань і уявлень у батьків про виховання дітей.

Методика проведення:

Батькам було запропоновано відповісти на питання, які дозволили виявити рівень їх знань про виховання дитини.

Тест-опитувальник батьківського відношення А.Я. Варга, В.В. Століна.

Мета: вивчити виявлення батьківського відношення до дітей.

Методика проведення:

Батькам були запропоновані бланки з питаннями (61 питання). На кожне питання передбачалася або позитивна, або негативна відповідь.

Підставою для оцінки служив ключ до опитувальника, який дозволив виявити рівень батьківських відносин.

Батьківське відношення – це педагогічна соціальна установка стосовно дітей, що включає в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти. Усі вони тією чи іншою мірою оцінюються за допомогою опитувача, що становить основу даної методики.

Автори виділили декілька рівнів батьківських відносин. Кооперація – це соціально бажаний образ батьківської поведінки. Батько високо оцінює здібності своєї дитини, переживає почуття гордості за нього, заохочує ініціативу і самостійність, прагне бути з ним на рівних.

До нейтрального рівня можна віднести відносини по типу «симбіоз» і «маленький невдаха». Батько бачить свою дитину молодше в порівнянні з реальним віком, прагне задовольнити його потреби, захистити від труднощів і неприємностей життя, не надає йому самостійності. До негативного рівня батьківських відносин можна віднести такий тип батьківських відносин, як відкидання і «авторитарна гіперсоціалізація». Батько сприймає свою дитину поганим, непристосованим. Вимагає від нього беззастережної слухняності і дисципліни. Здебільшого випробовує до дитини злість, роздратування, досаду.

Жигаренко І.Є.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

СТАДІЇ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

Аналіз існуючої практики показує, що вимоги до професійної діяльності фахівців соціономічного профілю і їх особистості з боку суспільства постійно зростають. Однак, протиріччя між наднормативними соціальними очікуваннями до них, як до професіоналів, і часто недостатнім стимулюванням праці, призводить до негативізму, скептицизму, апатії та інших проявів особистісно-професійної дезадаптації [4]. Крім того, актуалізується

протиріччя між віковою інволюцією фахівців соціономічного профілю, з одного боку, і динамічним характером й ритмом їх професійної діяльності, з іншого [1]. Це також вимагає високого рівня особистісно-професійної адаптації фахівця цієї галузі й ґрунтовних теоретико-емпіричних напрацювань щодо її підвищення [5]. Отже, на перший план виходять питання одночасного переживання ситуації вікової, професійної кризи, що виражається у деструкціях професійної поведінки і професійному вигоранні, та ситуація соціокультурної кризи, яка також змушує фахівця запускати в дію адаптаційні механізми [2]. У зв'язку з цим дослідження соціально-психологічних основ, що забезпечують успішність особистісно-професійної адаптації фахівців соціономічного профілю є актуальними і затребуваними у часі.

Стадії особистісно-професійної адаптації на різних етапах професіоналізації розглянуто на прикладі діяльності фахівців соціономічних професій, що мають деонтологічний статус, тобто чия діяльність, як форма самореалізації особистості, обумовлена морально-етичними принципами по відношенню до свого об'єкту [3]. До вибірки увійшли психологи, вчителя, медики, соціальні працівники, соціальні педагоги, які перебували на різних етапах професіоналізації.

При вивченні мотиваційно-ціннісної складової особистісно-професійної адаптації фахівців соціономічного профілю були з'ясовані мотиваційні диспозиції особистості (потреби, мотиви, установки, ціннісні переживання), генеративність, просоціальна мотивація (орієнтація на альтруїзм), як основа професійної спрямованості особистості, та її взаємозв'язок з ціннісними орієнтаціями і рівнем емоційного інтелекту респондентів.

При вивченні компетентнісно-функціональної складової особистісно-професійної адаптації фахівців соціономічного профілю були продіагностовані професійна компетентність (соціально-перцептивна, соціально-психологічна, аутопсихологічна, комунікативна складові); специфіка особистісно-професійного саморозвитку та його зв'язок з самоефективністю, психологічною і комунікативною компетентністю, а також з рефлексією, саморегуляцією і самоставленням; параметри самоактуалізації; рефлексивні і регулятивні особливості; рівень і структура професійного вигорання (емоційне виснаження, напруженість у роботі, зниження задоволеності роботою і оцінка її значущості, професійний перфекціонізм, самооцінка якості роботи, допомога та психологічна підтримка колег в роботі, професійний розвиток та самовдосконалення, загальна самооцінка, стан здоров'я і загальна адаптація, інтегративний індекс професійного вигорання).

При вивченні конативно-стильової складової особистісно-професійної адаптації фахівців соціономічного профілю визначалася специфіка індивідуального стилю професійної діяльності за стильовими (відмінності складу компонентів, умов і параметрів діяльності, ієрархія механізмів адаптації) і рівневими (діапазон параметрів, кількісний склад компонентів і характер їх взаємозв'язків) характеристиками; процесуальні показники діяльності за блоками професійної діяльності, професійного спілкування, особистості фахівця; рівні професійної культури; самооцінка індивідуального стилю діяльності за параметрами оригінальності і надситуативності, взаєморозуміння та можливостей корекції стилю діяльності.

Аналіз результативно-змістовних параметрів особистісно-професійної адаптації фахівців соціономічного профілю дозволив виокремити стадії цього процесу на різних етапах професіоналізації досліджуваних.

Показано, що на емпірично-репродуктивній стадії майбутніх фахівців соціономічного профілю відрізняє бажання стати краще, яке, як правило, сформувалося на основі порівняння себе з однокурсниками, викладачами, фахівцями баз практики. Проте це бажання не конкретизоване, в окремих випадках бракує розуміння того, що «скопіювати» індивідуальний стиль навчання, професійної діяльності без урахування власної унікальності

не можливо. Присутній також інтерес до різних діагностичних методик, тренінгів особистісного зростання тощо.

На адаптивно-евристичній стадії активізуються здобувачі вищої освіти і слухачі післядипломної освіти, зацікавлені у динамічному процесі особистісно-професійної адаптації, які прагнуть на індивідуальні консультації до практикуючих фахівців, викладачів закладів вищої освіти, активно взаємодіють з кураторами академічних груп, методистами баз практик, володіють методиками фасилітаторства і тьюторства; ведуть щоденники самоспостережень під час практики, активно відвідують спеціалізовані семінари-тренінги з проблем формування професіоналізму, опановують методи і техніки самозмінювання, які намагаються реалізувати на практиці.

На результативно-продуктивній стадії на особистісно значущому рівні вже сформовані професійні плани, часто з ієрархією цілей і завдань в частині саморозвитку необхідних професійно важливих якостей; відбулося оволодіння методиками самоаналізу, самоконтролю; самокорекції; вміння систематично здійснювати самотренування з подальшим самоспостереженням результатів своєї професійної діяльності і самозмінювання.

Список використаних джерел

1. Блинова О. Соціально-психологічні засади дослідження кризи професійної ідентичності фахівців. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон: Гельветика, 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 116–121.

2. Бочелюк В. Трансформація молоді в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Вип. 3. 2019. С. 114–121.

3. Вірна Ж. Сучасні напрями психологізації професійної підготовки фахівців: монографія. Запоріжжя: 2013. Т. 3. 287 с.

4. Завацька Н., Савчук О. Професійний розвиток та індивідуальні стилі управління в соціономічній галузі. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Роль вищої освіти в соціально-економічному розвитку країни: світовий та національний досвід», 3-4 лист. 2017 р. Одеса*: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2017. С. 126–128.

5. Пілецька Л. Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості. *Психологія і особистість: наук. журнал Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України; Полтавського нац. пед. ун-ту імені В.Г. Короленка*. № 2 (8). Ч. 1. Полтава, 2015. С. 243–257.

Завацький В.Ю.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк

РЕЗУЛЬТАТИВНО-ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНТИЦИПАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: ПОЗИТИВНА ТА НЕГАТИВНА МОДАЛЬНОСТІ

Наразі вчені по-різному підходять до питання про початок і етапи формування антиципаційних здібностей особистості. Ґрунтовна розробка проблеми з визначенням вікових та гендерних особливостей розвитку антиципації наразі ще не здійснена, до теперішнього часу в цій області є лише окремі дослідження. Наголошується, що рівень розвитку здатності до антиципування відображає загальний рівень інтелектуального розвитку, а в ході психічного розвитку відбувається ускладнення, виникнення нових форм

антиципаційних здібностей [2; 5]. Зазначається, що у дитячому віці розвивається сенсомоторна і перцептивна антиципація [1]; у дошкільному дитинстві – відбувається удосконалення сенсорних уявлень і поява прогнозування на інших рівнях пізнавальної діяльності: перцептивному, уявному [4]. При цьому активно досліджуються особливості розвитку антиципації у молодшому шкільному і підлітковому віці [3]. Наголошується, що у підлітковому віці відбувається розвиток антиципації як свідомого прогнозування структури майбутнього, а підлітки здатні розуміти імовірнісний характер своїх прогнозів [1].

Беручі до уваги ступінь розробленості проблеми у зазначені вікові періоди, визначення соціально-психологічних особливостей антиципації особистості в онто- та соціогенезі було проведено нами на вибірці респондентів юнацького віку, ранньої, середньої та пізньої дорослості (за класифікацією Д. Бромлей).

При побудові психологічного дослідження ми слідували його основним принципам: об'єктивності, вивчення психологічних явищ в їх розвитку, аналітико-синтетичного вивчення особистості.

Визначено діагностичні маркери вивчення антиципації особистості (специфіка антиципаційної спроможності (прогностичної компетентності), модальності антиципації у спілкуванні й діяльності, варіативності прогнозу розвитку подій, граничних смислів; особливості життєвих стратегій, локус-контролю, мотивації досягнення, спрямованості та смисложиттєвих орієнтацій, самоставлення особистості; ступінь її самоактуалізації у поєднанні з рівнем особистісної та ситуативної тривожності; специфіка співвідношення цінностей і їх доступності у різних життєвих сферах; показники комунікативної та соціальної компетентності, захисних механізмів й індивідуальних копінг-стратегій; рівень соціальної зрілості), що дозволило виявити соціально-психологічну специфіку антиципації досліджуваних в онто- та соціогенезі і провести диференціацію вибірки.

З’ясовано, що взаємозв’язок антиципування і соціально-психологічних особливостей особистості підкорюється закономірностям, які залежать від віку, статі, рівня розвитку загальної антиципаційної спроможності і окремих її видів (просторової, часової, особистісно-ситуативної, загальної). При цьому, активний розвиток антиципації відбувається поетапно. Зокрема, у юнацькому віці здатність до антиципації вирізняється якісним вдосконаленням мислення, як опосередкованого та узагальненого відображення дійсності; інтенсивним розвитком тих якостей розумової діяльності, які є специфічними саме для антиципування, як-то: перспективність, урахування ймовірнісної природи майбутнього, доказовість прогнозу ($p\leq0,05$). Встановлено, що у віці ранньої дорослості посилюється взаємовплив загальної антиципаційної спроможності і особистісних властивостей зі значним вдосконаленням рефлексії у процесі антиципації ($p\leq0,01$). З´ясовано, що у віці середньої та пізньої дорослості антиципація пов'язана з властивостями особистості, які є ознаками її психологічного здоров'я (емоційна стабільність, низькі тривожність та імпульсивність тощо) ($p\leq0,05$). Крім того, у віці середньої дорослості виявлені прямі і інтенсивні кореляції з позитивним ставленням до себе і самоповагою. Натомість у віці пізньої дорослості може простежуватися зв'язок загальної антиципаційної неспроможності з низьким самоінтересом, самоприйняття і очікуванням негативного ставлення з боку інших.

Застосування критерію $\chi2$ дозволило виявити наявність стійкого взаємозв'язку загального рівня антиципаційних здібностей і типу прогнозування ($\chi2_{емп}=17,63$; $p\leq0,05$) у гендерному вимірі. Кількісний аналіз співвідношення антиципаційної спроможності/неспроможності чоловіків і жінок по вибірці показав, що жінки в цілому краще прогнозують життєві події і ситуації, ніж чоловіки. У жінок відзначаються більш розвинені прогностичні здібності комунікативного рівня, здатність прогнозувати життєві події і ситуації, проявляти поліваріантний тип прогнозування в ситуаціях взаємодії, ніж у чоловіків ($\varphi=2,19$; $p\leq0,01$). При цьому чоловіки демонструють більш розвинені здібності

передбачати рух предметів в просторі, упереджувати їх, координувати власні рухи, проявляючи моторну спритність (φ=1,56; $p \leq 0,05$).

Диференційно-психологічний аналіз антиципації та життєвих стратегій досліджуваних показав, що пасивна життєва стратегія проявляється у значному підвищенні рівня особистісної дисгармонії з пограничним профілем СМДО, перерозподілом орієнтації особистості у бік послаблення спрямованості на завдання і її залежністю від ситуативних впливів в умовах життєвих змін, що має прояв у зниженні показників мотивації досягнення та антиципаційної спроможності ($p \leq 0,05$). Визначено, що респондентам з пасивною стратегією в умовах життєвих змін притаманні риси психологічної регресії, які проявляються в незавершеності процесу формування зрілої особистісної спрямованості, наближеності їх особистісного профілю до профілю осіб молодшої вікової групи.

З´ясовано, що інтелектуальний потенціал є одним із чинників, який розширює індивідуальні можливості і обумовлює рівень соціальної відповідальності й здатності до антиципування досліджуваних та використовується механізмами психологічного захисту для зниження рівня когнітивного дисонансу, інтраперсональної напруженості, що дозволяє стабілізувати обраний копінговий стиль. Встановлено, що визначальним фактором для вибору досліджуваними активної або пасивної стратегій в умовах життєвих змін є такий когнітивний компонент життєвої стратегії, як рівень суб'єктивного контролю, який визначає межі соціальної активності особистості і її антиципації.

Визначено, що результативно-змістовні характеристики антиципації проявляються у позитивній та негативній її модальностях і мають, поряд із просторово-часовими вимірами, ціннісно-смислові навантаження. З´ясовано, що негативна модальність антиципації респондентів обумовлена наявністю соціально-психологічних та особистісних особливостей, як-то: тривожність, песимізм, мотивація уникнення невдачі, які проявляються у прогнозуванні та визначають високу вираженість, як негативного прогнозу у спілкуванні і діяльності, так і характеризують вибіркову чутливість респондентів до негативних смислів ($p \leq 0,01$). Встановлено, що негативна модальність антиципації пов´язана також з інтенсивністю інтраперсональних конфліктів і дезінтеграцією між цінністю і доступністю в основних життєвих сферах, низьким ступенем осмисленості життя, негативним самоставленням ($p \leq 0,05$). Показано, що респондентам з негативною модальністю антиципації в спілкуванні і діяльності притаманні соціально-психологічні особливості, які ускладнюють процес їх самоактуалізації внаслідок низької компетентності у часі, як нездатності діяти відповідно до вимог і можливостей наявної життєвої ситуації; несхильності прислухатися до себе у ситуації вибору в умовах життєвих змін та недостатнього усвідомлення власних спонукань. Цих досліджуваних відрізняли також низька гнучкість у поведінці, слабка спонтанність і контактність, знижений рівень самоповаги і самоприйняття ($p \leq 0,01$).

Наголошується, що наразі визнається важлива роль соціально-психологічної компетентності, як основи соціальної зрілості особистості, у її здатності до антиципування. У свою чергу підкреслюється, що антиципація, як здатність особистості діяти і приймати ті чи інші рішення та як певна темпорально-орієнтована форма організації психічного, призначена для відображення, проектування, упередження та опредметнення майбутнього, лежить в основі когнітивного компоненту соціальної зрілості. Постановка мети, побудова плану, вибір стратегії спілкування і підбір необхідних комунікативних технік опосередковані антиципаційними здібностями особистості. Разом із тим, особистісно-ситуативний, просторовий, хроноритмологічний види прогнозування забезпечують ефективність побудови комунікативного акту, взаєморозуміння у міжособистісній взаємодії.

Список використаних джерел

1. Батраченко І., Рихальська О. Психологія життєвої антиципації особистості. Дн. : Вид-во ДДУ, 2009. 168 с.

2. Бочелюк В. Трансформація молоді в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Вип. 3. 2019. С. 114–121.

3. Ковальчук З. До проблеми соціально-психологічних особливостей цілісності особистості та її антиципації. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. № 3 (47). Т. 3. Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. С. 82–89.

4. Кононенко А. Індивідуальна соціальна ситуація розвитку особистості та її антиципація в умовах змін життєдіяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. № 3 (47). Т. 3. Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. С. 99 – 109.

5. Менделевич В. Антиципационные механизмы неврозогенеза. *Психол. журн.* 1996. № 4. С. 107–114.

Кіріллова А.О.,
магістрантка спеціальності «Спеціальна освіта»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Антоненко І.Ю.,
кандидат психологічних наук, доцент
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РОЗУМОВА ЗДІБНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Спілкування – провідний вид діяльності в підлітковому віці. Саме в цей період відбувається трансформація особистості та активне формування соціального інтелекту (далі – СІ), який лежить в основі процесу спілкування, налагодження стосунків з іншими, соціалізації в суспільстві, а також важливий для формування професійно значущих якостей особистості в майбутньому (Н. Альохіна, Н. Амінов, А. Берклун, Г. Геранюшкіна, Н. Дегтярева, Е. Івашкевич, Н. Дика, С. Кожушко, Н. Філіна та ін.) [7, с. 112]. Процес формування СІ ускладнюється наявністю в учнів певної нозології, вони з більшими труднощами встановлюють контакт з оточуючими, не можуть правильно інтерпретувати наміри інших.

Соціальний інтелект – особливий «соціальний дар», що забезпечує розуміння у взаєминах з людьми, їх соціальне пристосування до навколишньої дійсності [2, с. 60]. СІ включає в себе біологічний і психометричний інтелект. Крім того, він формується в результаті розвитку показників загального інтелекту [4, с. 168]. Р. Стенберг зазначає, що СІ виявляється при безпосередньому спілкуванні, тому його досить складно виміряти [4, с. 169], і він не може орієнтуватися тільки на середньостатистичні соціальні норми, залежить від морально-етичних стандартів найближчого оточення, від бажання кожної окремої людини зайняти певне місце в соціумі, бути особистістю [2, с. 62].

Проте Ґ. Айзенком СІ майже не висвітлюється, але зазначено, що саме він є відображенням особистісного рівня здібностей [5, с. 421].

Проблемою розвитку соціального інтелекту займалися Ґ. Айзенк, М. Бобнєва, Г. Гарднер, Г. Геранюшкіна, Дж. Гілфорд, Е. Івашкевич, Н. Кентор, М. Кубишкіна,

Н. Кудрявцева, В. Куніцина, М. Орап, М. О'Саллівен, О. Пащенко, Ч. Спірмен, Р. Стернберг, Л. Терстоун, М. Тісак, Р. Торндайк, М. Форд, У. Чарлсворз та ін.

Низкою психологів СІ відноситься до складу комунікативних здібностей індивіда. Це пояснюється тим, що в основі лежить розуміння вербальних та невербальних реакцій оточуючих [4, с. 166].

Е. Торндайк вперше виокремив СІ як самостійний вид у структурі інтелекту. Вчений зазначав, що СІ передбачає здатність людини розуміти інших, діяти мудро по відношенню до них, а провідною функцією СІ вважав прогнозування поведінки (як своєї, так і інших) [6, с. 624]. На основі поглядів Е. Торндайка була розроблена методика дослідження СІ Дж. Гілфордом [6, с. 625].

Першу спробу в радянські часи визначити сутність СІ здійснив Ю. Ємельянов. Вчений зазначив, що сферу здатностей до суб'єкт-суб'єктного пізнання інших осіб можна назвати соціальним інтелектом, розуміючи під цим поняттям досить стійку, засновану на особливостях мисленнєвих процесів здатність до афективного реагування на поведінку оточуючих. СІ, на думку Ю. Ємельянова, передбачає здатність розуміти й самого себе, інших, їх взаємостосунки на основі набутого досвіду. Саме соціальний досвід лежить в основі прогнозування міжособистісних відносин. В емпіричних дослідженнях Ю. Ємельянова доведено, що формування СІ передбачає наявність сенситивності, яка прогнозує формування емпатії. Саме онтогенетична емпатія лежить в основі формування СІ, яка з віком поступово пригнічується. Вона сприяє моральному розвиткові людини, що до певного періоду часу відбувається паралельно з когнітивним розвитком, але переважно залежить від суспільних цінностей та ідеалів, які приймає людина, що й створюватиме її ідейно-моральну зрілість [4, с. 171].

Теорія К. Космитського та О. Джона визначає сім складових СІ:

1) когнітивні елементи (оцінка перспективи, розуміння оточуючих, знання соціальних правил та відкритість у взаємостосунках);

2) поведінкові елементи (здатність співпрацювати з іншими, знаходження з ними спільної мови, здатність до соціальної адаптації, пристосування та теплота в міжособистісних стосунках) [4, с. 170–171].

В. Куніцина має інший погляд на складові СІ:

1) комунікативний потенціал – перелік комунікативних якостей та властивостей, які можуть вплинути на процес спілкування (полегшити або ускладнити його), на основі них розвиваються інтегральні комунікативні властивості (гнучкість, контактність, комунікативна сумісність);

2) характеристики самосвідомості – почуття самоповаги, свобода особи від комплексів, відкритість до нових речей та ідей;

3) соціальна перцепція – певний рівень (високий) розвитку соціального мислення, уяви, здатності до розуміння і моделювання подій, до розуміння суб'єктів комунікації.

4) енергетичні характеристики особистості – психічна та фізична витривалість особи, активність, слабка виснаженість [1, с. 67].

Функції СІ представлені на рис. 1.

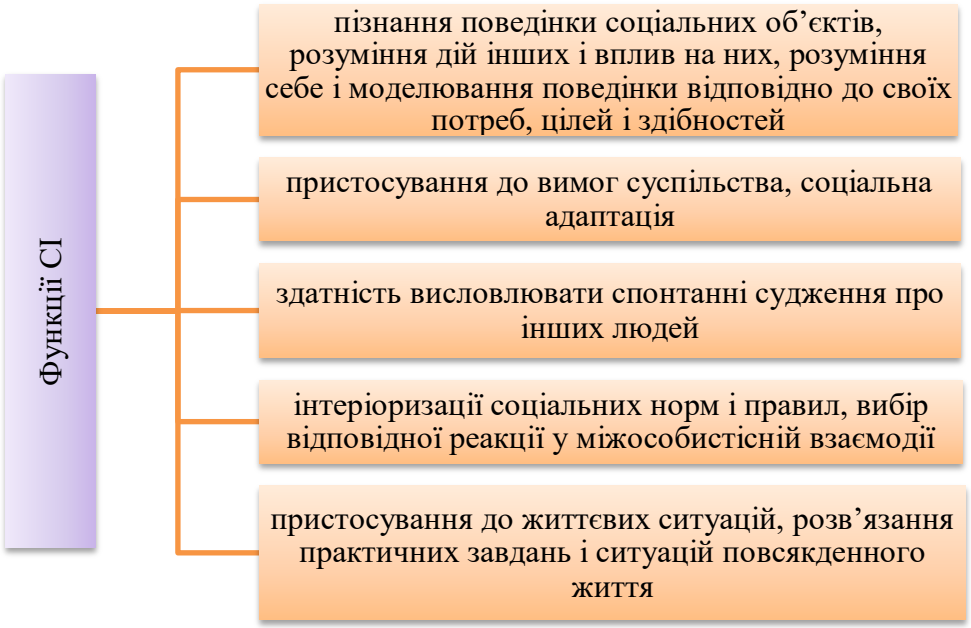

Рис. 1. Функції СІ

Усі ці функції можна представити за допомогою узагальнених функцій: пізнавально-оцінна, комунікативно-ціннісна і рефлексивно-корекційна. На різних етапах діяльності домінує одна з функцій СІ [3, с. 109–110].

Отже, СІ – це певна сукупність спеціальних пізнавальних здібностей, які пов'язані з особистісними якостями людини, емоційно-вольовими процесами, що забезпечують сприймання, розуміння, передбачення поведінки та управління нею в ході соціальних відносин. Рівень розвитку СІ відіграє важливу роль в процесі соціалізації підлітків в класному колективі та суспільстві. Саме вивчення СІ у осіб з ООП потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Івашкевич Е. Структура соціального інтелекту особистості та можливості використання вербальних вимірювальних процедур. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія. 2016. Вип. 3. С. 65–78.

2. Івашкевич Е. Структура соціального інтелекту особистості та характеристика його базових складових. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія і педагогіка.* 2014. Вип. 26. С. 60–65.

3. Івашкевич Е., Онуфрієва Л. Природа соціального інтелекту особистості та його базові функції. *Problems of modern psychology.* 2019. Iss. 44. С. 98–119.

4. Івашкевич Е. Соціальний інтелект особистості та його складові в структурі загального інтелекту. *Актуальні проблеми психології:* зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. Т. 10, вип. 25. С. 165–175.

5. М'ясоїд П. Загальна психологія: навч. посібник. 3-тє вид., випр. Київ: 2004. 487 с.

6. Руда Н. Соціальний інтелект у структурі інтелекту. Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 21. С. 621–629.

7. Харченко С. Особливості соціального інтелекту в юнацькому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* 2017. Вип. 2(2). С. 112–116.

Кропивна А.О.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗОРУ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Значне погіршення зору у дітей є серйозною проблемою в сучасному світі. У школі, коли навантаження на очі збільшується, настає підвищена втома очей, збільшується ризик розвитку різних очних хвороб.

При цьому, як відомо, ситуацію погіршує пасивний спосіб життя більшості школярів, які рідко бувають на свіжому повітрі, мало рухаються, часто хворіють на простудні захворювання, багато часу проводять перед екраном комп'ютера, планшета або мобільного телефону.

Як же зберегти зір школярів, в тому числі тих, хто вже має серйозні захворювання очей? У школі-інтернаті для незрячих і слабозорих дітей склалася система роботи по збереженню зору, яка включає в себе як медичне і психолого-соціальний супровід кожної дитини, так і спеціально організований навчально-виховний процес, і заходи, спрямовані на формування здорового способу життя.

Обов'язковими елементами уроку є фізкультхвилинки, очна зарядка, оскільки під час освітньої діяльності у школярів будь-якого віку значне навантаження відчувають їх органи зору, слуху, м'язи кистей рук і всього тулуба, часто довго перебуває в статичному положенні.

Фізкультхвилинки потрібні не тільки для перемикання і підтримки уваги дітей на уроці, а й для правильного розвитку організму і зміцнення їх здоров'я, і в першу чергу центральної нервової системи. Фізкультхвилинки включають 4-5 вправ для рук, тулуба, ніг, які не потребують складної координації. При цьому підбираються вправи, спрямовані на рухи, протилежні положення ніг, голови, руху рук під час заняття: випрямлення ніг і тулуба, розведення плечей, піднімання голови, а також підтягування, нахили, напівнахили, напівприсідання і присідання, вправи для кистей і пальців рук. Залежно від віку, фізкультхвилинки можуть супроводжуватися як речитативом, заснованим на емоційних інтонаціях, так і проводитися без використання слів і текстів. Цікаво підбирати вправи з урахуванням змісту або характеру уроку. Наприклад, при проведенні уроку російської мови по темі «Причастя» можна запропонувати хлопцям під час фізкультхвилинки присідати, коли вчитель називає причастя, і вставати на шкарпетки і піднімати руки вгору, коли вимовляються слова, що відносяться до інших частин мови.

Зорова зарядка корисна для зняття зорового стомлення і сприятлива при неврозах, гіпертонії, підвищеному внутрішньочерепному тиску. На уроці використовуються такі цілеспрямовані вправи для очей, як вертикальні рухи очей вгору-вниз; горизонтальні вправо-вліво; обертання очима за годинниковою стрілкою і проти; малювання фігур (спіралі, кола, квадрата тощо) кілька разів в одному, а потім в іншому напрямку; лист носом; інтенсивне моргання.

Пальмінг (від англ. palm – долоня) – дуже корисна вправа на розслаблення окорухових м'язів. Виконується без окулярів наступним чином: трьом свої долоні одна об одну до відчуття тепла, щільно складаємо пальці кожної руки разом. Пальцями однієї долоні

перекриваємо пальці іншої під прямим кутом і прикладаємо долоні щільно до очей так, щоб перехрещені пальці виявилися по центру лоба, ніс був між підставами мізинців, а очі знаходилися точно в ямочках долонь. Очі закриваємо, ніс вільний, лікті, притиснуті до грудей, стоять на столі. Щоб прибрати залишкові світлові образи, представляємо чорний оксамитовий завісу або розлиту чорну туш і думаємо про щось приємне, добром, хороше. Через 3-5 хвилин виходимо з пальмінгу: не забираючи долоні, заплющує і послаблюємо очі, потім знімаємо долоньки і, не відкриваючи очей, злегка мотаємо головою, після кулачками трьом очі і, швидко моргаючи, відкриваємо їх. Добре поєднувати пальмінгу з музикою для релаксації, яка дозволяє зняти емоційну напругу, стан, коли дитина сильно збуджений, схвильований, пригнічений.

Необхідна рухова активність під час уроків досягається також за допомогою навчальних завдань, що вимагають переміщення в просторі. Так, відповіді біля дошки допомагають учневі не тільки продемонструвати, як він засвоїв матеріал, але і розім'яти м'язи, зняти їх статичну електрику. Чергування індивідуальних, групових видів роботи і роботи в парах дозволяє учням переходити з одного місця на інше або хоча б міняти позу.

При сприятливих погодних умовах окремі уроки проводяться на природі, адже для більшості усних форм роботи наявність парти, дошки, зошити, ручки, комп'ютера не є необхідною умовою, а діти отримують можливість додаткового часу провести на свіжому повітрі. Часто учні навіть краще засвоюють матеріал, який їм пояснюють не по картинках, фотографіях, відео-та аудіозаписів, а що називається «наживе». Дуже ефективно проводити урок з розвитку мовлення при підготовці до твору-опису осіннього, весняного або зимового лісу саме в лісі. (Хочеться уточнити, що наша спеціалізована школа розташована в семи хвилинах ходьби від лісу). Тут діти не лише можуть побачити, якого кольору листя і стовбури у різних дерев, якого відтінку небо, вода в джерелі, як красиво сніг покриває землю взимку, а й помацати цей сніг, приємно тане в долонях, провести рукою по м'якому моху, відчути шорсткість кори ялини, сосни, осики, відчути обпалюючий холод джерельної води. Тут можна вловити різні запахи лісу, його звуки. А це дуже важливо для людей з вадами зору та особливо для незрячих дітей, адже нюх і дотик у них розвинені найбільш сильно. Після такого заняття діти повертаються в прекрасному настрої, що відпочили (хоча 40 хвилин провели на ногах), і твори у них виходять цікаві, наповнені емоціями.

к показує досвід, дані прийоми, за умови регулярного використання, дозволяють попередити і зняти загальне і зорове стомлення, підвищити активну увагу, відновити працездатність, а також підняти загальний тонус. Адже сучасна школа повинна піклуватися не тільки про освіту й виховання своїх підопічних, а й про їх здоров'я. Здоров'язберігаючих технологій повинні бути визначальними в навчальному процесі.

Крупник Г.А.,
аспірантка кафедри психології
Херсонського державного університету;
Блинова О.Є.,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Херсонського державного університету
Україна, м. Херсон

ОБДАРОВАНА ДИТИНА У СУЧАСНІЙ НУКЛЕАРНІЙ СІМ'Ї

Обдарована молодь – це золотий резерв нації, її інтелектуальна еліта, всесвітній престиж, гідність і честь. Вони вирізняються серед ровесників, їх успіхи виявляються постійно, а не випадково. Характеризуються високим розвитком когнітивної сфери,

розвинутими навичками самоконтролю з властивою для них високою працездатністю, розумовою активністю, неординарністю, швидкістю реакції. Обдарованість зростаючого покоління може бути встановлена та вивчена тільки у процесі навчання та виховання, під час реалізації особою будь-якої змістовної діяльності.

Найпоширенішим і найвідомішим у закордонній науці є визначення, запропоноване В. Штерном [8], який розтлумачував обдарованість як загальну спроможність індивіда усвідомлено спрямовувати своє мислення на нові вимоги, як загальну здатність психіки адаптуватися до нових завдань і умов життя.

Теоретичні питання обдарованості досліджували й інші вчені Б. Ананьєв, А. Брушлинський, П. Гальперін, О. Ковальов, Г. Костюк, М. Лейтес, О. Леонтьєв, В. Мясищев, С. Рубінштейн, Б. Теплов.

Науковці акцентують на таких основних видах діяльності, що формують обдарованість у молоді:

- теоретична (пізнавальна) – інтелектуальна обдарованість різних видів;
- практична – обдарованість в ремеслах, спортивна, організаційна;
- художньо-естетична – хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча та музична обдарованість;
- комунікативна – лідерська обдарованість;
- духовно-ціннісна діяльність – обдарованість у створенні нових духовних цінностей, смислів, служіння людям [3].

Представники державного, приватного та суспільного секторів повинні спільно працювати над створенням одностайної системи підтримки обдарованої молоді в Україні. Ця система передусім має включати чітку законодавчу та науково-методичну базу, підготовку закладів середньої та вищої освіти до цієї роботи, ресурсне забезпечення, громадське визнання та матеріальне заохочення обдарованої молоді та її наставників [3].

Робота з обдарованою молоддю потребує належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на різноманітні види пошукової, розвиваючої, творчої діяльності. Вона під силу високопрофесійним викладачам, які володіють сучасними методиками, технологіями навчання й виховання, методами діагностики якості освіти, здатних до об’єктивного оцінювання досягнень у розвитку здобувачів освіти.

Пропонуємо Вашій увазі особливості проведення роботи з соціально-психологічного супроводу студентів Комунальному закладі «Херсонський фаховий коледж культури і мистецтв» Херсонської обласної ради, які мають художньо-естетичну обдарованість. Первинна діагностика новоприбулих здобувачів фахової передвищої освіти здійснюється за такими психодіагностичними методиками:

1. Методика «Психогеометричний тест» (автор С. Дилінгер, адаптація А. Алексєєва, Л. Громової) [1, с. 141-145];

2. Дослідження самооцінки за методикою Т. Дембо-С. Рубінштейн (модифікація А. Прихожан) [6];

3. Тест «Сприймання індивідом групи» (Є. Мосейко, Н. Нелісова) [7, с. 47-51];

4. Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда (модифікація О. Осницького) [2].

Узагальнені результати свідчать про наявність незначних проблему у самооцінці та адаптованості студентів до нової навчальної ситуації. Висновки методики «Психогеометричний тест»: «Прямокутник» – 16%; «Трикутник» – 25%; «Квадрат» – 6%; «Коло» – 17%; «Зигзаг» – 36%. Тобто, більшість студентів має креативні схильності.

Результати методики «Самооцінка»: високий рівень – 4%; адекватна самооцінка – 80%; низький рівень – 16%.

Результати методики «Сприймання індивідом групи»: індивідуалістичний тип – 28%; колективістичний тип – 64%; прагматичний тип – 8%.

Результати методики «Соціально-психологічна адаптація»: високий рівень адаптації – 10%; рівень адаптації відповідає нормі – 61%; зовнішня мотивація – 21%; низький рівень адаптації – 6%; дезадаптація – 2%.

Таким чином, виявивши проблеми у деяких студентів, ми по завершенню діагностики проводимо корекційно-розвивальну роботу з метою подолання наслідків дезадаптації та підвищення самооцінки. Рекомендовані вправи:

- «Самопрезентація»;
- «Огляд життєвого шляху»;
- «Моя асоціація з навчальною діяльністю»;
- Інформаційне повідомлення «Як досягти успіху в житті»;
- «Страхи»;
- «Асоціативний ряд»;
- «Скринька почуттів»;
- Арт-терапевтична методика «Карлючки», [5, с.42-47.];
- «Що для мене є мрія?»;
- «Час для себе»;
- «Мій вибір»;
- Дискусія «Сенс життя»;
- «Лідерські якості»;
- «Інвентаризація особистісних ресурсів»;
- «Крила впевненості»;
- «Перевтілення»;
- «План дій»;
- Мозковий штурм «Щастя – це…»;
- «Малюнок моєї родини»;
- «Сімейні цінності»;
- «Лінія життя»;
- Релаксація «Створи сонце в собі» та ін.
- Окрім психолога та педагогів також значну роль у вихованні обдарованої дитини відіграють батьки. Цьому сприяють такі заходи, що рекомендовані батькам для впровадження у сімейному колі:
- Розвиток цікавості, допитливості, кмітливості, інтелекту й формування пізнавальних інтересів, організація, відповідно до віку, різноманітних ігор, вікторин, розгадування і складання кросвордів, ребусів тощо;
- Надання авторитетної допомоги та свободи вибору;
- Створення батьками умов для конкретного втілення творчої ідеї та повага до бажання дітей самостійно працювати;
- Знання психологічних особливостей обдарованої дитини. Розуміння її потреб та інтересів та створення затишних і безпечних умов для розвитку;
- Тісний взаємозв’язок сім’ї і закладу освіти.

Отже, усі ці заходи у комплексі дають позитивний результат для розвитку успішної особистості.

Список використаних джерел

1. Алексеев А., Громова Л. Психогеометрия для менеджеров. Л. : Изд-во «Знание», 1991. С. 5–6.

2. Лемак М., Петрище В. Психологу для роботи. Діагностичні методики : методичне видання. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші. 2011. 616 с.

3. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України. Терепищий С.О., Антонова О.Є., Науменко Р.А. та ін. Київ : ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. 156 с.

4. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Ред. Д. Райгородский. Самара : Бахрах-Москва, 2002. С. 141–145.

5. Рубан Н. Перетворюємо монстрів на фей! *Соціальний педагог.* Всеукраїнська газета для фахівців. №6 (150), червень, 2019. С. 42-47.

6. Рубинштейн С Методики экспериментальной патопсихологии. Москва, 1970. 448 с.

7. Социальная психология. *Программа и методические рекомендации.* Уфа : Изд-во БГПУ, 2004. С. 47–51.

8. Stern W. Die psychologischen Methoden der Intelligenzprüfung und deren. *Anwendung an Schulkindern.* Berlin 5. Kongr. d. Exp. Psych. 1912. 112p.

Кузько К.О.,
магістрант спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ПІД ВПЛИВОМ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Сучасна ситуація розвитку нашого суспільства створює умови для збільшення кількості відхилень соціального, фізичного та психічного розвитку підростаючого покоління.

Сьогодні через нестабільність суспільства, нехтування загальнолюдськими цінностями і зниження рівня життя населення, посилились негативні тенденції, які висувають підвищені вимоги до самовизначення і стабільності особистості, а також провокують її девіантну поведінку, аномалії розвитку й, нерідко, деградацію та саморуйнування. Це пов’язано з глибокими соціально-економічними і політичними змінами, що різко загострило соціальні проблеми, збільшило безпритульність, знедоленість, психологічні розлади великої кількості населення, особливо підлітків. Проблема девіантної поведінки та її корекції завжди була однією з найважливіших у педагогіці, психології, кримінології, але зараз вона носить масовий характер та потребує особливої уваги.

Девіантна поведінка підлітків стає чи не постійним елементом соціального й психологічного аналізу. Необхідність спеціального дослідження форм соціальних (поведінкових і особистісних) девіацій, а також пошук науково обґрунтованих шляхів вирішення проблем, що виникають при цьому, пов’язана з розробкою нових психолого-педагогічних технологій діагностики, превенції та корекції девіантної поведінки, в першу чергу, — в підлітковому середовищі. Девіантна поведінка підлітків потребує інтегрального підходу з урахуванням психологічних, соціальних та особистісних факторів.

Психологічні та соціальні особливості поведінки підлітків, які знаходяться в складній життєвій ситуації, зумовлені, в основному, особливостями їх виховування в родині, відношенням до провідної діяльності та системою взаємовідносин з оточенням, перш за все із однолітками та дорослими.

Вивченню девіацій присвячені філософсько-методологічні теорії зарубіжних вчених: антропоцентричні теорії П. Келлі, Е. Кречмера, Ч. Ломброзо, У. Шелдона; психоаналітичні теорії 3. Фрейда, К. Юнга, Е. Еріксона; теорії аномії Е. Дюркгейма, Р. Мертона; культурологічні теорії А. Міллера, Е. Сатерленда; теорія соціального навчення А. Бандури; теорія стигматизації Г. Беккера; конфліктологічна теорія О. Тура; синтезований підхід Н. Смелзера; соціально-психологічний підхід С. Лінга, Р. Харре.

Методологічні основи вивчення девіантної поведінки представлені у вітчизняних теоріях: девіантології В. С. Афанас'єва, Я. І. Гилинського, Б. М. Левіна, М. Є. Позднякової; сучасної соціології права В. П. Казимірчука, В. Н. Кудрявцева, Ю. В. Кудрявцева, а також в трудах В. Ф. Левичевої, В. Т. Лісовського, І. А. Невського, А. С. Харчева.

Значний вклад у вивчення девіантної поведінки підлітків внесли роботи авторів, що вивчають окремі аспекти цього явища.

Як порушення процесу соціалізації девіантна поведінка розглядається такими відомими вченими, як Б. Н. Алмазов, С. А. Бєлічева, Б. П. Битинас, І. С. Кон, Г. Ф. Кумаріна, А. В. Мудрик, І. А. Невський.

Проблемі прояву девіантних форм поведінки у підлітків, викликаних несприятливим станом дитини в системі внутрішньосімейних відносин, присвячені роботи В. Г. Бочарової, Ю. Р. Вишневського, І. А. Горькової, Г. А. Гурко, І. А. Двойменного, А. Н. Єлізарова, Є. Н. Заборової, В. А. Лелекова, А. В. Меренкова, В. Д. Москаленка, Г. П. Орлова, Б. С Павлова, В. Г. Попова, Л. Л. Рибцової, Л. Я. Рубіної, В. В. Солодовникова, В. Т. Шапко.

Вплив шкільного середовища в процесі соціалізації молоді, а також її роль у профілактиці поведінки, що відхиляється, у учнів, представлені у роботах Б. Н. Алмазова, В. С. Афанас'єва, Г. Ф. Кумарина, В. В. Лозового, І. А. Невського, В. Г. Степанова.

Всьому світу та кожній людині властиво відхилятися від осі свого існування та розвитку. Причини цих відхилень лежать в особливостях взаємодії людини з навколишнім світом, соціальним середовищем й самою собою. Виникаюче на основі такої властивості розмаїття у психофізичному, соціокультурному, духовно-моральному стані людей та їхній поведінці є умовою розквіту суспільства, його вдосконалення й здійснення соціального розвитку. Відхилення в поведінці є природною умовою розвитку людини та життя всього суспільства. Тобто, девіантна поведінка була, є й буде. У цьому й полягає актуальність її вивчення. Девіантна поведінка, що розуміється як порушення соціальних норм, набрала в останні роки масовий характер, що поставило цю проблему в центр уваги соціологів, соціальних працівників, психологів, медиків, працівників правоохоронних органів тощо.

При розгляді поняття «девіантна поведінка» необхідно також зупинитися на причинах виникнення відхилень у поведінці.

Специфічні риси внутрішньої структури та механізми відхилень від норми взагалі торкаються співвідношення трьох факторів: особистості, середовища та біологічного фактору. Перевага чи недостатність того чи іншого фактору зумовлює той чи інший вид девіації. Її виникненню сприяють й різні несприятливі сполучення даних факторів.

Біологічний компонент включає генетичну основу людини, особливості протікання обмінних процесів, специфіку її вищої нервової діяльності, відхилення чи патологію у соматичному або нервово-психічному розвитку тощо.

Медичний (психо-біологічний) аспект проблеми девіантної поведінки дітей та підлітків знайшов своє відображення у роботах А. Л. Гройсмана, В. А. Кащенка, А. Є. Личко, В. Ф. Матвеєва та ін., де у якості основи для диференціації показників цього явища висуваються нервово-психічні патології, акцентуації характеру, різні фізичні та психічні недоліки дітей, спотворені психо-біологічні потреби.

В. П. Кащенко, один з перших дослідників поведінки неповнолітніх, яка відхиляється від норми, відмічав, що деякі дефекти або недоліки фізичного, розумового розвитку можуть проявлятися у складній формі поведінки. Причини такого роду відхилень можуть бути

набутими чи природженими. Однак сучасна діагностика подібних ускладнених форм поведінки, виявлення її психофізіологічної основи, може зупинити формування негативних рис особистості, виникнення стійких відхилень у процесі розвитку та соціалізації.

Вивченням впливу вікових етапів особистості на характер труднощів у поведінці займалося багато дослідників: А. С. Бєлкін, Л. С. Виготський, Л. М. Зюбін, О. І. Кочетов, В. М. Обухов, Х. Ремшмідт, Д. І. Фельдштейн, Є. А. Шуміліна.

Є. А. Шуміліна, вивчаючи особливості прояву «труднощів» у поведінці учнів різних вікових категорій, відмічає їх сутнісну відмінність один від одного. Відхилення у поведінці окремих підлітків проявляються значно яскравіше та у більш загостреній формі, ніж у учнів початкових класів. У ранній юності «труднощі характеру» проявляються передусім у замаскованій формі.

Важливим моментом у розумінні відхилень поведінки підлітків та впливу індивідуально-психологічних елементів на їх формування є дослідження акцентуації характеру. Відома класифікація акцентуацій К. Леонгарда, яка має багато спільного з класичним вченням П. Б. Ганушкіна та з сучасними роботами А. Є. Личка. Як відмічають фахівці, акцентуація характеру не обов'язково пов'язана з девіантною поведінкою підлітка, але такі підлітки мають меншу стійкість до стресових ситуацій, негативного впливу навколишнього середовища. Таким чином акцентуації характеру як би провокують відхилення у поведінці підлітків.

Вплив зовнішнього середовища зумовлений економічними, політичними, соціальними та культурними, побутовими та іншими факторами. Вчені І. А. Невський, А. С. Колесов провели експертне дослідження з метою виявлення зовнішніх факторів ризику формування поведінки, що відхиляється.

Все вищезазначене і обумовили вибір теми нашого дослідження: «Психологічні особливості формування девіантної поведінки у підлітків під впливом складних життєвих обставин».

Куртова О. В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля;
Бохонкова Ю. О.,
доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
ім. Володимира Даля;
Овсянникова Ю. В.,
заступник начальника відділу комплектування Управління кадрового забезпечення
Головне управління національної поліції в Луганській області
Україна, м. Сєвєродонецьк

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПІДЛІТКОВОЇ КРИЗИ ЯК ЧИННИКА КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Конфлікти – тема, яка живо цікавить фахівців не тільки в різних областях психології, але і соціологів, працівників правоохоронних органів, педагогів, філософів. Конфліктна поведінка – одна з центральних проблем вивчення людської психіки.

Становлення конфліктної поведінки – складний і багатогранний процес, в якому діє безліч чинників. Конфліктна поведінка визначається впливом сім'ї, однолітків, а також засобів масової інформації. Підлітки вчаться конфліктній поведінці за допомогою прямих

підкріплень так само, як і шляхом спостереження агресивних дій. Що стосується сім'ї, на становлення конфліктної поведінки впливають ступінь згуртованості сім'ї, близькості між батьками і дитиною, характер взаємин між братами і сестрами, а також стиль сімейного керівництва. Діти, у яких в сім'ї сильний розлад, чиї батьки відчужені і холодні, порівняно більш схили до конфліктної поведінки. З реакції батьків на агресивні взаємини між сіблінгами також витягується урок про те, що дитині може "зійти з рук". Фактично, намагаючись присікти негативні відносини між своїми дітьми, батьки можуть ненавмисно заохочувати ту саму поведінку, від якої хочуть позбавитися [2; 3].

Одним з найскладніших періодів в онтогенезі людини є підлітковий вік. Для цього складного етапу показові негативні прояви дитини, дисгармонійна будова особистості, згортання раніше сталої системи інтересів, протестуючий характер поведінки по відношенню до дорослих. З іншого боку, підлітковий вік відрізняється і масою позитивних чинників – зростає самостійність дитини, більш багатообразними і змістовними стають її відносини з іншими дітьми і дорослими, значно розширюється і якісно змінюється сфера діяльності, розвивається відповідальне відношення до себе, інших людей тощо. Турбуючи моменти в поведінці частини підлітків такі, як агресивність, жорстокість, підвищена тривожність приймають стійкий характер зазвичай в процесі стихійно-групового спілкування, що складається в різного роду компаніях [6]. Суть підліткової кризи складає властиві цьому віку підліткові поведінкові реакції. До них відносяться: реакція емансипації, реакція групування з однолітками, реакція захоплення (хобі). Характер багатьох підлітків стає акцентуйованим. У підлітків від типу акцентуації характеру залежить багато традиційних порушень поведінки, гострих афективних реакцій і неврозів. Цей тип служить одним з головних орієнтирів для психологічних рекомендацій та порад. Тип акцентуації указує на слабкі місця характеру і тим самим дозволяє передбачати чинники, здатні викликати психогенні реакції, що ведуть до дезадаптації [4].

Підліток отримує відомості про конфлікти також із спілкування з однолітками. Діти вчаться поводитися конфліктно, спостерігаючи за поведінкою інших дітей. Гра з однолітками дає дітям можливість навчитися агресивним реакціям (наприклад, пущені в хід кулаки або образи). Галасливі ігри – в яких підлітки штовхаються, наздоганяють один одного, дратуються, штовхаються, і прагнуть заподіяти один одному якусь шкоду – фактично можуть опинитися порівняно "безпечним" способом навчання конфліктній поведінці. Проте ті, хто надзвичайно агресивний, швидше за все, виявляться знедоленими людьми більшістю в своїй віковій групі. З іншого боку, ці конфліктні підлітки, мабуть, знайдуть друзів серед інших однолітків, у котрих теж конфліктна поведінка. Зрозуміло, це створює додаткові проблеми, оскільки в агресивній компанії відбувається взаємне посилення конфліктності її членів [2; 5].

У дітей один з головних шляхів навчання конфліктній поведінці – спостереження за чужими конфліктами. Після багаторічних досліджень з використанням найрізноманітніших методів і прийомів наука все ще не з'ясувала ступінь впливу ЗМІ на конфліктну та агресивну поведінку.

Напружена соціальна, економічна, екологічна обстановка, що склалася в даний час в нашому суспільстві, обумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку і поведінці молодих людей. Особливу тривогу викликають не тільки прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, духовна спустошеність, але і їх цинізм, жорстокість. Дитяча агресивність – одне з тяжких випробувань для батьків. З іншого боку, діти самі часто не можуть справитися зі своєю агресивністю, і коли стають дорослими, проблема управління агресивною поведінкою залишається для них надзвичайно важливою. Оскільки не існує загальноприйнятого визначення, агресивним називають різні типи поведінки. Всі типи агресивної поведінки мають одну загальну межу: вони викликані спробами контролювати ситуацію, впливати на неї в цілях вдосконалення або себе, або свого оточення, включаючи

близьких людей. Реакція у вигляді агресивної поведінки, ймовірно, приводиться в дію природженими механізмами, якоюсь внутрішньою мотивуючою силою. Дитина поводиться агресивно, щоб самоствердждуватися, взяти верх в якій-небудь ситуації, а також удосконалити свій досвід. Цей тип агресії є важливим мотивуванням для розвитку пізнання і здатності покластися на себе. Спостерігаючи реакцію люті у дітей, можна відмітити, що дитина переживає почуття ворожості, нерідко воно супроводжується бажанням заподіяти шкоду [7].

Підліток жадає не просто уваги, але розуміння, довіри дорослих. Він прагне грати певну соціальну роль не тільки серед однолітків, але і серед старших. Між дорослими і підлітками росте психологічний бар'єр, прагнучи подолати який, багато підлітків вдаються і до агресивних форм поведінки.

Сучасний підліток живе в світі складному за своїм змістом і тенденціям соціалізації. Це зв'язано, по-перше, з темпом і ритмом техніко-технологічних перетворень, що пред'являють до людей, що ростуть, нові вимоги; по-друге, з насиченим характером інформації, яка створює масу "шумів", що завглибшки впливають на підлітка, у якого ще не вироблено чіткої життєвої позиції; по-третє, з екологічною і економічною кризами, що уразили суспільство, що викликає у дітей відчуття безнадійності і роздратування (за відсутності відчуття особистої відповідальності) [1; 6].

Список використаних джерел

1. Байярд Г., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток. Ростов-на-Дону : Феникс, 1991. 500 с.
2. Захаров А. Как предупредить отклонение в поведении ребенка. М. : Образование, 1986. 127 с.
3. Игошев К. , Миньковский Г. Семья, дети, школа. М. : Юридлет, 1989. 448 с.
4. Личко А. Психопатии и акцентуация характера у подростков. СПб. : Питер, 1983. 421 с.
5. Мишель К. Психология подростка. М. : ВЛАДОС, 1991. 350 с.
6. Фельдштейн Д. Психологические основы общественно-полезной деятельности подростков. М. : Педагогика, 1982. 222 с.
7. Харчев А. Трудний путь к зрелости. М. : Знания, 1975. 64 с.

Лиходід Е.О.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ У ЗАГАЛЬНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Науковцями розглянуто проблему розвитку пізнавальної діяльності у контексті суспільних та педагогічних явищ, компонентом або різновидом яких є зазначена діяльність. До таких явищ належать: пізнання, діяльність людини, навчання, учіння.

Так, розглядаючи процес пізнання як складну соціальну систему, філософ В. Бондар виділяє взаємодіючі основні складові частини: 1) пізнавальну діяльність людей; 2) засоби

пізнання; 3) об'єкти, предмети пізнання; 4) результати пізнавальної діяльності: знання, методи, роздуми та дії з метою одержання нових результатів, конструктивні рішення тощо.

Також, аналізуючи, можна виділити визначені у філософії ступені пізнання – живе споглядання, абстрактне мислення, практика – які складають підсистему процесу пізнання, кожна з яких є також специфічною діяльністю людини.

Розглядаючи поняття «діяльність» вчені, науковці, філософи також висловили своє бачення, але їх тлумачення даного визначення майже не відрізняється між собою.

Діяльність, як зазначає О. Гаврилов, – це форма активності живої істоти, яка призначена відтворювати надприродні процеси її буття – соціальні відносини, культуру, її саму як біосоціальну, а не біологічну істоту. Основною функцією діяльності є забезпечення безперервності розвитку людського суспільства.

Отже, діяльність – це спосіб буття людини в світі, її здатність вносити в дійсність зміни. Основними компонентами діяльності є: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет на суб'єкт, на який спрямована діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності.

Сприйняття розглядається вченими у ряді психологічних досліджень як діяльність, включаючи в себе основну специфіку людської особистості (В. Бочелюк, О. Власова, Я. Кондалюк і ін.).

Як доведено науковцями, методологічною основою процесу навчання є наукова теорія пізнання, що вивчає природу наукового пізнання і його можливості, головні закономірності пізнавального процесу, форми й методи пізнання людиною навколишньої дійсності, умови істинності пізнання.

В. Липою було виділено такі найважливіші завдання, які вирішуються у процесі навчання: а) стимулювання навчально-пізнавальної активності учнів; б) організація їх пізнавальної діяльності з оволодінням науковими знаннями, уміннями та навичками; в) розвиток мислення, пам'яті, творчих здібностей; г) формування наукового світогляду та морально-етичної культури; д) вдосконалення навчальних вмінь та навичок.

Таким чином, наслідки процесу навчання позначаються:

- у здатності школярів до самостійного користування надбаними знаннями та здобування нових;
- в усвідомленні способів своїх дій, виборі оптимальних;
- у критичному мисленні;
- у самооцінці;
- у спрямованості особистості до самоосвіти, саморозвитку;
- у практичній мотивації навчальної діяльності;
- у сформованості не лише інтелектуальних, а й комунікативних умінь, розвитку почуттів, якостей особистості.

С. Миронова вважає, що реальний результат навчання – об'єктивні фіксовані кількісні й якісні зміни особистості учня відносно початкового стану, що сталися в результаті засвоєння ним у процесі пізнавально-практичної діяльності, накопиченого соціального досвіду (змісту освіти).

Отже, процес навчання – це спеціально організована пізнавальна діяльність, яка моделюється (визначаються цілі, завдання, зміст, структура, методи, форми) для прискорення опанування людиною основ соціального досвіду, накопиченого людством. Саме в процесі навчання пізнання набуває чіткого оформлення в особливій, властивій тільки людині, навчально-пізнавальній діяльності.

Одним із основних видів діяльності особистості є її пізнавальна діяльність. Незважаючи на численні дослідження, присвячені проблемі розвитку та формування пізнавальної діяльності, у педагогіці вчені обирають різні визначення зазначеного поняття.

Як наголошує І. Семененко, пізнавальна діяльність – це активність суб'єкта, найчастіше спрямованого на перетворення об'єкта, на те, щоб зрозуміти, відобразити його сутність через знання. Пізнавальна діяльність – це система, що поєднує основні елементи, які в процесі реалізації навчально-пізнавальної мети забезпечують виконання трьох основних функцій: орієнтувальної, виконавчої, контрольно-коригуючої.

В умовах школи, за визначенням О. Кабанової-Маллер, діяльність спрямовується: 1) на оволодіння прийомами розумової діяльності з метою організації власної розумової діяльності; 2) на оволодіння знаннями, навичками, становлення пізнавальних інтересів, свідомого ставлення до учіння.

На наш погляд, пізнавальна діяльність – це єдність чуттєвого сприймання, теоретичного мислення й практичної діяльності. Вона здійснюється на кожному життєвому кроці, в усіх видах діяльності й соціальних стосунках учнів, а також шляхом виконання різних предметно-практичних дій у навчальному процесі.

Існують різні підходи щодо характеристики етапів пізнавальної діяльності учнів. Вважаємо за необхідне представити основні етапи розвитку пізнавальної діяльності.

Так, на думку М. Лук'янової: 1) усвідомлення цілей і завдань діяльності; 2) розвиток і поглиблення потреб і мотивів діяльності; 3) осмислення теми нового матеріалу та основних питань, які необхідно засвоїти; 4) сприймання, осмислення, запам'ятовування нового матеріалу, застосування знань на практиці та наступне повторення; 5) прояви емоційно-позитивного ставлення та вольових зусиль у пізнавальній діяльності; 6) самоконтроль і внесення коректив у покращення пізнавальної діяльності; 7) самооцінка результатів діяльності.

Згідно з поглядами В. Ягупова: 1) усвідомлення цілей і завдань цієї діяльності; 2) формування, розвиток і збагачення її мотивів і мотивації; 3) осмислення теми нового матеріалу й основних проблем, які необхідно розв'язати; 4) сприймання, осмислення, запам'ятовування та узагальнення навчального матеріалу, його використання у практиці й подальше повторення; 5) прояв емоційно-вольового ставлення до власних навчально-пізнавальних дій; 6) самоконтроль і самооцінка діяльності та внесення до неї відповідних коректив і змін.

На думку М. Фіцули: 1) постановка, усвідомлення і сприйняття учнями пізнавального завдання; 2) сприймання навчального матеріалу; 3) осмислення, розуміння засвоєння основної інформації, формування наукових понять, узагальнення і систематизація знань; 4) закріплення і вдосконалення знань, їх запам'ятовування, формування навичок і умінь; 5) застосування знань, навичок і умінь на практиці; 6) зворотний зв'язок: перевірка засвоєння, аналіз і самоаналіз досягнень учнів.

Співставляючи різні погляди авторів на етапи розвитку пізнавальної діяльності учнів слід узагальнити, що більшість з них мають подібний зміст.

Здійснений теоретичний аналіз дає підстави зазначити, що етапи розвитку пізнавальної діяльності учнів – динамічні, вони можуть поєднуватись, скорочуватись залежно від умов. Це дає можливість нам об'єднати деякі з них в єдине ціле та виокремити власне бачення етапів формування пізнавальної діяльності у молодших школярів.

На нашу думку, найбільш аргументованим є виділення таких етапів розвитку пізнавальної діяльності учнів: 1) стимулювання школярів до пізнавальної діяльності (постановка мети, визначення завдань, формування позитивної мотивації учіння); 2) сприймання, осмислення, запам'ятовування нового матеріалу; 3) усвідомлення нового матеріалу, застосування знань на практиці; 4) самоконтроль, самооцінка, рефлексія пізнавальної діяльності.

Аналізуючи спеціальну літературу, ми робимо висновок, що під розвитку навчально-пізнавальної діяльності слід розуміти спеціальну впорядкованість навчально-пізнавальних

дій учнів і вчителя, яка відповідає цілям, мотивам і завданням навчання та протікає в певному режимі.

Таким чином, доцільна організація навчально-пізнавальної діяльності забезпечує спряженість зовнішніх умов, дій з тими внутрішніми процесами, які створюють сприятливе «внутрішнє середовище» (мотивації, активність розумового, емоційного, перспективного та інших процесів, важливих для пізнання), які сприяють інтенсивному розвитку особистості. Від організації навчально-пізнавальної діяльності залежить загальний тонус навчання, дисципліна думки, зібраність, порядність і чіткість учнів у самостійній навчальній праці, взаємодопомога у навчанні.

При визначенні співвідношення між змістом понять «навчальна діяльність», «пізнавальна діяльність» та «навчально-пізнавальна діяльність» багато авторів дотримуються думки, що пізнавальна діяльність більш широке поняття, ніж навчальна діяльність, так як пізнання здійснюється не тільки з метою навчання, але і для відкриття нового. Але при цьому зміст поняття «навчальна діяльність» не є підмножиною змісту поняття «пізнавальна діяльність». З іншого боку, хоча для школярів пізнавальна діяльність протікає зазвичай у навчально-пізнавальному вигляді, поняття «навчальна діяльність» ширше поняття «навчально-пізнавальна діяльність». Тому, в ході навчання застосовуються дії не тільки пізнавального, але і тренувального характеру, пов’язані з відпрацюванням умінь і навичок (М. Матвєєва, Л. Співак).

Зміст поняття «навчально-пізнавальна діяльність» можна розглядати як перетин змісту понять «навчальна діяльність» та «пізнавальна діяльність». Цей підхід дає можливість розглядати навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів як діалектичну єдність двох аспектів: навчального та пізнавального, в якому навчальна діяльність виступає в якості інструменту здійснення пізнання. Навчально-пізнавальна діяльність являє собою інваріант змісту освіти молодших школярів.

Аналізуючи поняття «діяльність», «навчальна діяльність» та «навчально-пізнавальна діяльність», ми вважаємо, що навчально-пізнавальна діяльність учнів молодших класів є підструктурою діяльності як системи. Пізнавальна діяльність являє собою складну систему, в якості структурної одиниці якої можна виділити пізнавальну дію.

Пізнавальна діяльність характеризується усвідомленням мети, в якості чого усвідомлюється і сама дія, яка веде до досягнення зазначеної мети.

Таким чином, під пізнавальною діяльністю ми розуміємо усвідомлений, цілеспрямований, результативно завершений пізнавальний процес, який пов’язаний з вирішенням пізнавального завдання. В навчальному процесі пізнавальна діяльність – це навчання, яке являє собою складний процес переходу від незнання до знання. Завдяки навчанню відбувається перехід від систематизованого пізнання предметного світу до оволодіння науковими знаннями.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що пізнавальна діяльність учнів – це діяльність учнів з метою розвитку мислення, формування необхідної суми знань, умінь, навичок, здібностей, а також саморозвиток особистості учнів.

Таким чином, ми приходимо до визначеної вже раніше сутності поняття: під розвитком навчально-пізнавальної діяльності слід розуміти спеціальну впорядкованість навчально-пізнавальних дій учнів і вчителя, яка відповідає меті, мотивам і завданням навчання та протікає в певному режимі.

Лісовець І.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;

Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У психічному розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями вагоме місце посідає увага, яка є умовою успішної психічної та навчально-практичної діяльності.

Оскільки, на ранніх етапах онтогенезу, розвиток уваги обумовлюється структурно-функціональним дозріванням центральної нервової системи, то при її захворюваннях спостерігаються різні розлади уваги. Розлади уваги – це стійкі патологічні зміни у зосередженості, спрямованості та вибірковості психічної діяльності людини, зумовлені психічними захворюваннями або органічними ураженнями кори головного мозку, зокрема, його лобних ділянок.

І. Холковська виділила дві основні форми порушень уваги:

1. Модально-неспецифічна форма порушень, яка виникає при ураженні патологічним процесом лобної ділянки і неспецифічних серединних структур мозку. Ці порушення проявляються одночасно в багатьох видах психічної діяльності при сприйманні подразників різної модальності.

2. Модально-специфічна – виникає при ураженні однієї сенсорної системи (зорової, слухової, нюхової, дотикової) і обмежується тільки відповідною модальністю. Такі розлади проявляються як неуважність до подразників лише певного виду. Так, наприклад, при ураженні потиличної ділянки кори головного мозку спостерігається порушення лише зорової уваги.

Науковці (В. Бочелюк, І. Жаркова, О. Колишкін та ін.) зазначають, що психічний розвиток дітей охоплює становлення пізнавальної, емоційно-вольової, особистісної, рухової сфер та впливає на формування діяльності, спілкування і поведінку. Психічний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями, як і дітей з типовим розвитком, відбувається за однаковими закономірностями, проходячи при цьому усі стадії онтогенезу (немовлячий, ранній, дошкільний, молодший шкільний, юнацький вік); сензитивні періоди (найсприятливіші для становлення певних психічних функцій), провідні види діяльності та їх послідовність (емоційне спілкування з дорослим, предметно-практична, ігрова, навчальна, трудова). Поряд із цим, розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями має певні особливості, які визначаються у зміні темпу розвитку, його термінів (зниження обсягу та швидкості сприймання і переробки інформації); якісних та кількісних характеристиках (порушення розумової та фізичної працездатності) (В. Радіонова та ін.).

Дослідники (Л. Лапшина, Л. Мовчан, Л. Прохоренко та ін.) зводять порушення уваги до симптомів розумової відсталості, а, на думку А. М. Висоцької, І. В. Гладченко, М. О. Супрун, недорозвиток довільної уваги є складовою частиною специфічної картини розумової відсталості.

Серед причин, які впливають на низький рівень розвитку уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями, виділяють коливання психічної активності, яке є проявом тимчасових, короткочасних фазових станів в корі головного мозку, а саме, швидка виснаженість психічної активності. Ця виснаженість спостерігається не тільки до кінця дня, вона може настати на першому уроці після деякого розумового напруження. Падіння і коливання тонусу психічної активності може бути у кожного школяра з ослабленою нервовою системою, однак у багатьох учнів з інтелектуальними порушеннями вони виникають дуже часто.

А. Козак, Г. Савіцька, І. Татьянчикова та ін., на основі клінічних та патофізіологічних даних вказують, що провідним порушенням вищої нервової діяльності у дітей з інтелектуальними порушеннями є патологічна інертність нервових процесів, порушення їх рухливості, що призводить до виникнення тимчасових, короткочасних фазових станів, які під час діяльності проявляються як коливання уваги.

Вивчення праць багатьох науковців (Л. Лапшина, Л. Яценюк та інші) показало, що однією з причин недорозвитку уваги є неповноцінність кіркової нейродинаміки, але разом з тим увага, на їх думку, розглядається як дія самоконтролю та навичка, яка може формуватися у дитини.

Досліджуючи особливості уваги дітей з інтелектуальними порушеннями, В. Радіонова, виділяє в них п’ять основних типів нестійкості уваги, а саме:

– нестійкість уваги дітей, що не можуть самостійно зосереджувати свою увагу;
– тимчасова нестійкість уваги дітей як етап вікового розвитку;
– тимчасова нестійкість уваги дітей внаслідок різноманітних захворювань;
– нестійкість уваги дітей, яка пов’язана с патологічним процесом в нервовій системі;
– нестійкість уваги дітей внаслідок їх підвищеної емоційності.

Ю. Бистрова та інші, зазначають, що для школярів з інтелектуальними порушеннями характерна знижена здатність до розподілу уваги, яка наявна при одночасному виконанні двох або більше видів діяльності. Коли їм пропонується виконати будь-яку діяльність одночасно з розв’язанням іншого завдання, то учні частіше не справляються з поставленою задачею. Отже, у процесі спеціального корекційного навчання у дітей з інтелектуальними порушеннями підвищується здатність до розподілу уваги, але при виконанні різних завдань знижується рівень її стійкості.

Розглядаючи переключення уваги, науковці вказують на те, що молодші школярі з інтелектуальними порушеннями мають значні труднощі її переключення з одного об’єкта на інший, що пов’язано із патологічною інертністю процесів збудження та гальмування. Саме тому значна кількість різних видів діяльності, які вчитель використовує на уроці, викликає швидку стомлюваність учнів, наслідком якої є несвідоме переключення уваги з одного завдання на інше.

Теоретичне вивчення ряду наукових джерел дає нам змогу зробити висновок, що рівень розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями достатньо низький. Такі діти не виділяють основні суттєві для об’єктів та їх зображень ознаки, вказуючи на вторинні їх характеристики. У молодших школярів з інтелектуальними порушеннями порушена як мимовільна, так і довільна увага. Для них характерною є пасивна мимовільна увага, яка супроводжується надмірним відволіканням, низьким обсягом, який обмежується 2-3 об’єктами, тоді як у нормі становить 5-7 одиниць.

На низький рівень розвитку довільної уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями вказували С. Миронова, Н. Пахомова та ін., які зазначали, що для даної категорії дітей характерним є відсутність цільової спрямовуючої ознаки уваги, що виражається в прагненні обійти труднощі та перешкоди, не намагаючись їх подолати, яка виявляється в зміні об’єктів уваги, перенесенні уваги з цілого предмета на його частину, зі змісту об’єкта на форму або на його окрему ознаку.

У дослідженнях В. Синьова, О. Хайдарова та ін. вказується на порушення довільної уваги дітей з інтелектуальними порушеннями, що перешкоджає формуванню у них цілеспрямованості в поведінці та діяльності, різко знижує їх працездатність і тим самим перешкоджає успішній організації навчально-виховної роботи з ними. Так, для деяких дітей з інтелектуальними порушеннями характерним є те, що вони не можуть активно концентрувати увагу, швидко відволікаються, надмірно непосидючі, реагують на кожен випадковий шум або слово; для інших, навпаки, характерною є зовнішня зосередженість, вони не реагують на те, що відбувається навколо, виконують найпростіші дії, проте

продуктивність виконуваної роботи залишається вкрай низькою, оскільки увага зовнішньо виражена, в той час, коли психічні процеси у них не цілеспрямовані та не концентруються у відповідному напрямку, що свідчить про переважання мимовільної уваги.

Згідно з теорією опосередкованого характеру вищих психічних функцій, Л. Виготський розглядав слабкість довільної уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями як одну з причин, що перешкоджає формуванню в них понять. Як наслідок, недоліки розвитку має й мовлення.

У дослідженнях В. Синьова виявлені особливості властивостей уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями залежно від структури дефекту. Найменше відхилень, порівняно з типовим розвитком, за показниками обсягу, стійкості, розподілу та динаміки уваги спостерігається у дітей з неускладненою формою олігофренії. На його думку, обсяг уваги у даної категорії дітей змінюється залежно від установки сприймання, попереднього знайомства з об'єктами та якості інформації, що їм надається. До третього класу у дітей цієї категорії значно розширюється обсяг та підвищується показник стійкості уваги, але в будь-якому випадку у них спостерігається відставання від норми.

Аналізуючи особливості уваги у дітей з переважанням процесів збудження над гальмуванням, Л. Прохоренко вказує на те, що показники якості, стійкості та розподілу уваги у них характеризуються значним відставанням. Вона виявила відносно швидкий темп роботи дітей зазначеної категорії, що супроводжується значною кількістю помилок, які свідчать про низький рівень розвитку стійкості та розподілу уваги. При цьому дітям з переважанням процесу гальмування над збудженням притаманний найнижчий показник стійкості та обсягу уваги, який виявляється в низькій працездатності, внаслідок чого дитина при виконанні завдання припускається великої кількості помилок, що вказує на низький рівень розподілу їхньої уваги. У дітей з інтелектуальними порушеннями хоча і спостерігається значна динаміка розвитку властивостей уваги, але і в третьому класі рівень її розвитку у них, порівнюючи з даними інших категорій дітей з інтелектуальними порушеннями, залишається найнижчим.

Отже, увага молодших школярів з інтелектуальними порушеннями має свої особливі, суттєві, поряд з віковими особливостями недоліки, які стосуються її довільного виду та властивостей. Однак, як доводять дослідження, увага у дітей зазначеної категорії, за умови спеціально організованої педагогічної роботи, може розвиватися. На вивчення цього питання спрямовується наш подальший теоретичний пошук.

На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження розвитку уваги молодших школярів можемо зробити наступні висновки.

1. Завдяки аналізу загальної та спеціальної наукової літератури з'ясовано, що увага є необхідною умовою не лише внутрішньої психічної діяльності, але й її наявність визначає ефективність здійснення будь-якої зовнішньої практичної діяльності. Поняття «увага» визначається як форма психічної діяльності людини, що виявляється в спрямованості та зосередженості свідомості на певних об'єктах.

2. Відмічається особливе місце уваги у пізнавальній діяльності та її регуляції; вона є стрижнем засвоєння дитиною суспільного досвіду у процесі навчання та виховання. В онтогенетичному плані увага дитини проходить етапи свого становлення від мимовільної до довільної та післядовільної, набуває повноти характеристик – її властивостей. Визначено, що сформованість уваги вивчається як у плані актуальної психічної та практичної діяльності, так і у віковому аспекті, оскільки на кожному етапі розвитку вона має свої особливості.

3. Дослідження показало, що продуктивним для розв'язання проблеми формування у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями виявилось використання положень теорії культурно-історичного розвитку психіки Л. Виготського, його концепції формування вищих психічних функцій – довільних, регульованих свідомістю і які є засобом корекції первинних порушень у структурі дефекту зазначеної категорії дітей. Необхідним для

розв'язання проблеми є й використання діяльнісного підходу, положення про те, що психічне формується в діяльності і передусім – у провідній (О. Леонтьєв). Через таку спеціально організовану діяльність здійснюється й розвиток уваги.

4. У контексті поглядів сучасної науки на загальну теорію діяльності та її зв'язку з різними видами діяльності дитини, установлено зв'язок сформованості уваги молодших школярів з ефективністю їх пізнавальної діяльності, учіння та процесу навчання, що обумовлює необхідність застосування діяльнісного, особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів щодо розвитку уваги дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

5. Узагальнено базові психолого-педагогічні засади розгляду проблеми розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, що дозволило зробити висновок, що за умови спеціальної педагогічної роботи з ними можливо розвивати увагу. Визначено, що увага у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями характеризується специфічними особливостями, а саме: коливанням стійкості та концентрації, що позначається на змінах працездатності; зниженою здатністю до розподілу та переключення, що є причинами труднощів у формуванні довільної, цілеспрямованої діяльності та поведінки і труднощів навчання дітей цієї категорії.

6. З'ясовано, що ефективність навчальної діяльності залежить від активізації та дотримання ряду психолого-педагогічних умов, які сприяють організації та розвитку уваги на уроці. Визначено й певні умови розвитку та активізації уваги на уроці, зокрема, добір змісту навчання, використання різноманітних методів, врахування рівня сформованості у дитини уваги, її властивостей; індивідуальних властивостей учня тощо.

7. Узагальнений аналіз літературних джерел показав недостатність досліджень, спрямованих на розроблення ефективних шляхів формування у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями уваги у навчальному процесі, відповідно до повноти її характеристик з урахуванням особливостей розвитку дітей та рівня сформованості у них досліджуваного явища.

Метьолкіна В.В.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ КОНСТРУКТИВНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Реалізувавши життєву потребу у самоствердженні, людина стверджує себе як особистість, яка здатна бути щасливою, впевненою у собі, успішною та цілеспрямованою. Активізація позитивного оцінювання людиною себе призводить до її конструктивного самоствердження, що, у свою чергу, справляє значний вплив на її особистісне зростання.

Саме від процесу самоствердження (конструктивного чи деструктивного) залежить те, якою зростатиме дитина. Тому у період дошкільного дитинства, коли починає формуватися внутрішнє «Я» дитини, важливо дослідити обрання нею тієї чи іншої стратегії самоствердження з метою подальшої корекції її деструктивних проявів. Їх вчасне

запобігання дає можливість виховати у майбутньому щасливу, впевнену у собі, незалежну та психічно здорову особистість.

На сьогоднішній день феномен самоствердження особистості дошкільного віку з порушенням функцій опорно-рухового апарату є мало вивченим, відсутні експериментальні дані щодо його психологічних особливостей та впливу на особистісний розвиток дітей дошкільного віку. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що існують різні підходи щодо розуміння змісту, форм прояву, динаміки та рівнів розвитку самоствердження особистості. Вітчизняні дослідники основну увагу у своїх працях приділяли розкриттю чинників, що зумовлюють процес самоствердження особистості, а також акцентували увагу на формах і видах зазначеного феномена. Учені досліджують взаємозв'язок між самоствердженням і такими близькими до нього поняттями, як саморозкриття, самореалізація, самоцінність, простежують вплив зазначеного явища на особистісне зростання, психологічне здоров'я індивіда. У свою чергу зарубіжні дослідники виокремили у цій проблемі низку інших аспектів: ґенезу та форми прояву зазначеного феномену, вплив самовизначення, самосвідомості та рівня домагань на особистісний розвиток індивіда.

Наша розвивальна програма була побудована на засадах гуманістичного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів, її основу складає теоретичний аналіз розвитку проблеми самоствердження особистості, отримані результати дослідження в констатувальному і формувальному експерименті, вікові особливості молодших і старших дошкільників з порушенням функцій опорно-рухового апарату.

Метою нашої програми є формування саме конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку з порушенням функцій опорно-рухового апарату у контексті її особистісного розвитку тому, що саме ця стратегія самоствердження здійснює позитивний розвивальний вплив на особистість дитини, даючи їй змогу розкрити та посилити значущість власного «Я» у соціумі, розкрити свій внутрішній потенціал, позитивно сприймати себе і бути позитивно сприйнятою оточуючими, мати дружні взаємини з дорослими та ровесниками, бути самостійною і впевненою у собі, високо оцінювати власні можливості.

Вправи, які пропонувалися дошкільникам, були спрямовані на підвищення рівня конструктивності їхнього самоствердження, формування у них адекватної самооцінки, розкриття власної індивідуальності, кращих особистісних рис, самостійності, асертивності, доброзичливості, довіри та чуйності стосовно ровесників у групі закладу дошкільної освіти. Під час виконання індивідуальних чи групових завдань діти молодшого і старшого дошкільного віку отримували підтримку, заохочення та доброзичливе ставлення стосовно себе, успіхи досліджуваних не порівнювалися між собою у їхній присутності.

Під час планування програми формувального експерименту ми виходили з того, що самоствердження особистості починається з її позитивного сприйняття власного «Я», розкриття та посилення своєї індивідуальності та значущості у соціумі, задоволення основних потреб. Саме тому велика частина нашої програми була присвячена розкриттю дітьми власної особистості. Адже без позитивного самосприйняття, впевненості у собі, розкриття внутрішнього потенціалу та власної індивідуальності, дитина не може почувати себе реалізованою і щасливою, досягати успіхів у житті.

У процесі впровадження програми нами був використаний комплексний підхід, який передбачав багатосторонній вплив на дитину, що реалізувався у розробці та впровадженні тренінгової програми для вихователів та батьків. Адже для досягнення мети необхідно, щоб вплив на дитину дошкільного віку здійснювався комплексно у найбільш значущих сферах її життєдіяльності (родина і заклад дошкільної освіти) та містив однакове змістове забарвлення.

У нашій розвивальній програмі використовувались арт-терапевтичні методи, основною метою яких є гармонізація особистісного розвитку дитини з порушенням функцій опорно-рухового апарату шляхом розкриття її індивідуальності, значущості та

неповторності. Психокорекційний і розвивальний впливи цього методу полягають у виявленні проблемних ситуацій та колекційного впливу за допомогою креативних здібностей суб'єкта.

До розвивальної програми входило використання проективного малюнка, що дає можливість дитині розкрити внутрішнє «Я», краще зрозуміти себе, проявити власні здібності та творчий потенціал, вільно виражати свої думки. Малюючи, дитина має змогу перебудувати конфліктні ситуації таким чином, щоб вони більше не становили загрозу для неї, побороти власні страхи та негативні переживання.

Розвивальна програма містила казкотерапію. Цей метод має значний вплив на дитину дошкільного віку, оскільки архетипічні образи казок звернені до підсвідомості досліджуваних, що дає можливість здійснити глибокий корекційний вплив на них. Боротьба добра і зла, що у кінцевому рахунку призводить до перемоги добра, спрацьовує своєрідним психологічним захистом для дитини, що реалізується у її впевненості у тому, що які б події не відбувалися з нею – все одно добро переможе.

За рахунок відсутності чітко визначених критеріїв процесу самоствердження, ускладнюється навчально-виховний процес дитини дошкільного віку з порушенням функцій опорно-рухового апарату. Дитина цього віку, маючи власну неповторну динаміку розвитку, демонструє своєрідну унікальність у соціумі. Крім того, вплив дорослих (батьків, вихователів) на неї спонукає її до самоствердження, використовуючи ту чи іншу поведінкову стратегію у соціумі. Часто простежується недостатність виховання з боку сім'ї, батьків, моральні цінності яких значною мірою послаблюються в результаті змін у суспільстві. Відбувається процес нівелювання таких моральних якостей особистості, як: доброзичливість, щирість, впевненість у собі, цінність власного «Я», чуйність та дбайливе ставлення стосовно оточуючих. Саме тому, розроблена нами програма формування конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку спрямована на посилення вище зазначених морально-вольових якостей дитини дошкільного віку. В контексті цього наша програма також охоплювала не лише дітей молодшого і старшого дошкільного віку, але і їх батьків та вихователів, які здійснюють найбільший вплив на досліджуваних.

У роботі з дітьми-дошкільниками з порушенням функцій опорно-рухового апарату нами було проведено бесіди у формі обговорень виховного і творчого характеру, основною метою яких слугувало формування у досліджуваних конструктивного самоствердження та адекватної самооцінки.

Отже, розроблена нами програма формування конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку у контексті її особистісного розвитку враховувала вікові та ґендерні особливості розвитку дитини. Особлива увага зверталась на активність дитини-дошкільника під час ігрової та навчальної діяльності у групі закладу дошкільної освіти.

Найбільш значущою формою роботи з дошкільниками виступають тренінгові заняття з формування конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку у контексті її особистісного розвитку, які складаються з трьох блоків: пізнавального, емоційно-ціннісного та дієвого. Основна мета розвиваючих занять – сприяти формуванню конструктивного самоствердження молодших і старших дошкільників.

Перший (пізнавальний) блок включає вступні заняття, які активізують розкриття внутрішнього «Я» дитини, її індивідуальність, формують у неї позитивне ставлення до себе. Ці заняття сприяють усвідомленню дитиною дошкільником з порушенням функцій опорно-рухового апарату власної значущості та неповторності, формують у неї впевненість у собі, позитивне ставлення до ровесників, що є основою конструктивного самоствердження.

Другий (емоційно-ціннісний) блок включає у себе заняття, спрямовані на розвиток емпатії, співпереживання, довіри, щедрості, співтворчості. Вище зазначені заняття, спрямовані на підвищення конструктивності самоствердження дитини дошкільного віку з порушенням функцій опорно-рухового апарату, сприяють підвищенню її рівня

комунікативності та доброзичливого ставлення до ровесників у групі закладу дошкільної освіти.

До третього (дієвого) блоку входять завершальні заняття, які спрямовані на закріплення раніше пройденого матеріалу, підвищення контактності дитини з однолітками у групі закладу дошкільної освіти, позитивного сприйняття нею власного «Я» та ровесників, формування її впевненості у собі.

Новотарський М.Є.,
студент спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Серга Т.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОПУЛЯРНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ СЕРЕД МОЛОДІ ВІКОМ ВІД 18 ДО 25 РОКІВ

Для багатьох з нас не є секретом те, що майже кожна людина у світі використовує соціальні мережі. Це обумовлено поширенням «діджиталізації» у всіх сферах життєдіяльності людини. Саме тому виникає потреба у вивченні та виявленні психологічних чинників, що впливають на популярність їх використання серед молодого покоління віком 18-25 років.

«BBC Future» в свою чергу, на основі власних досліджень стверджує, що близько 40% населення, користуються соціальними мережами в інтернеті. «Ми витрачаємо на них в середньому дві години щодня: публікуємо дописи, обмінюємося фото, реагуємо на пости друзів. Щохвилини користувачі соціальних мереж відправляють майже півмільйона «твітів» та фотографій у Snapchat. Якщо соціальні медіа відіграють у нашому житті таку велику роль, то дуже важливо усвідомлювати, як вони впливають на нас» [1].

Так що ж обумовлює широке застосування соціальних мереж? Можна сформувати певні гіпотези щодо чинників, які обумовлюють їх популярність серед молоді віком від 18 до 25 років. Зокрема, можемо виділити:

1) задоволення власних комунікативних потреб;
2) можливість налагоджувати нові соціальні комунікації та розширяти власну зону комфорту;
3) можливість уникати розмови, коли вона не є бажаною, тобто регулювати кількість спілкування та його дистанцію;
4) можливість подолати страх невдачі та страх самої комунікації;
5) можливість припинити небажаний соціальний контакт тощо.

Якщо повернутись до витоків, термін «соціальна мережа» вперше був запропонований в 1954 році Дж. А. Барнесом у своїй роботі – Class and Committees in a Norwegian Island Parish, «Human Relations».

З того часу майже нічого не змінилося, окрім того, що дане поняття широко вживається відносно «онлайн-комунікації». Про це стверджує інтернет-блог – «Future Now Technologies & Science Blog», де описує соціальну мережу, як простір, де люди, зустрічаються в Інтернеті зради спілкування, розміщуючи інформацію та зображення, залишаючи коментарі чи надсилаючи повідомлення.

Розглянемо перший чинник – задоволення власних потреб. Він відображує декілька рівнів, які можна побачити в «піраміді потреб» А. Маслоу:

- емоції та розвага – базова потреба (1 рівень);
- безпека – конфіденційність та взаємодія з людьми, яким ми довіряємо (2 рівень);
- необхідність у приналежності до певної групи (3 рівень);
- потреба у визнанні серед кола експертів, чи представників соціальних груп, лідерів думок (4 рівень);
- самоактуалізація через взаємодію з цільовою аудиторією, через ключові повідомлення власної експертності та поширення власної лідерської позиції.

Їх задоволення настає лише за умови реального спілкування або ж шляхом відео-повідомлень, текстових повідомлень, «твітів», опитувань, зображень в соціальних мережах, що в більшості випадків призведе до встановлення онлайн-комунікації.

Розглянемо другий – можливість налагоджувати нові соціальні комунікації та розширяти власну зону комфорту. Можна стверджувати, що даний психологічний чинник є одним з основних. Це зумовлено великою доступністю Інтернету, різних соціальних мереж, де кожен з нас має можливість вільно створювати так звані «групи за інтересами», спілкуватися без меж з людьми, яких рекомендують алгоритми мереж за певними категоріями, параметрами, тегами та інше.

Третій психологічний чинник – уникнення розмови. Він зумовлений небажанням людини налагоджувати комунікацію тут і зараз, що дає можливість зробити паузу або ж прийняти рішення стосовно спілкування. Це надає перевагу соціальним мережам, що і зумовлює популярність в молоді віком 18-25 років.

Четвертий психологічний чинник пов'язаний з певними особливостями особистості – подолання страху невдачі та страху самої комунікації. В ньому закладене поняття «страх невдачі комунікації» – як основний бар'єр, який не дає повноцінно взаємодіяти з оточуючими в житті. В цей момент на допомогу прийдуть соціальні мережі, які зменшують рівень страху та переживань, стосовно невдалого спілкування. Можна пояснити це тим, що віртуальне спілкування не є настільки відповідальним процесом і який, у разі необхідності, є можливість відредагувати або ж припинити. Друга частина даного психологічного чинника «страх комунікації» – шляхом використання соціальних мереж його можна позбутися, бо в кожного є можливість написати будь-кому текстове повідомлення, а у випадку помилки або ж неправильного розуміння можна пояснити наочно.

Останній чинник не менш важливий, ніж інші. Він пов'язаний з можливістю припинити спілкування і звести його до мінімуму, у разі необхідності. Таку можливість доволі часто використовують молоді люди. Це обумовлено тим, що доступність контактної інформації в соціальних мережах відкриває більші можливості та способи зв'язку.

Також важливо зазначити, що популяризація соціальних мереж призвела до формування нового негативного явища серед молоді – так званого «кліпового» або ж «фрагментарного» типу мислення та сприйняття інформації.

Отже, за думкою дослідників, «кліпове» мислення призводить до [2]:

- масового синдрому розладу уваги;
- втрати бажань пізнання нового;
- знищення потреби та здатності до творчості, чому сприяє постійне використання вторинної інформації на рівні її переробки та комбінування;
- роздробу в бажаннях та вчинках;
- невідповідності образу думок образу життя;
- непослідовності в прийнятті рішень щодо розв'язання проблем, навіть, суто життєвих та послабленню відповідальності за їх наслідки;
- оперуванню тільки змістами фіксованої довжини, невмінню працювати з семіотичними структурами довільної складності та зосередитися на будь-якій інформації на довгий час; зниженню здатності до аналізу та синтезу;
- «віртуальної наркоманії» та інтернет-аддикції, залежності від пошуку інформації,

комунікації в мережі та інших видах діяльності людини в інформаційному просторі всесвітньої павутини;

- антиінтелектуалізму та плагіату;
- масової неосвіченості молоді та феномену гордовитої захопленості своїм неуцтвом;
- абсолютної впевненості у своїй правоті, завдяки тому, що люди, які персоніфікують антиінтелектуалізм, не усвідомлюють даної проблеми;
- диспропорції між формальним та дійсним рівнем знань;
- різкому зниженню коефіцієнту засвоєння знань та фактичної успішності навчання;
- фальсифікації оцінки.

Таким чином, можна зазначити, що соціальні мережі сьогодні відіграють важливу роль у житті людини. Популярність їх серед молоді, віком від 18 до 25 років, зумовлена багатьма психологічними чинниками, потребами. А також, у свою чергу, Інтернет та, зокрема, соціальні мережі, формують новий формат мислення у молодих людей, які змінюють ставлення до традиційної «живої» комунікації та починають її витісняти.

Список використаних джерел

1. Браун Дж. Як соцмережі впливають на наш настрій, сон, психічне здоров'я і стосунки / BBC Future (15 січня 2018). URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-42693578

2. Бахтіна Г. Інформатизація суспільства та проблема «кліпового мислення» / Газета Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» №2 від 20.01.2011. URL: https://kpi.ua/1102-7

Осадча А.В.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА СИНДРОМ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРЯННЯ У ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Стан емоційного професійного вигорання стає дуже серйозною та актуальною проблемою для всього світу і Україна не стала винятком. Кількість людей які перебувають у цьому стані постійно зростає. Емоційне виснаження, хронічний стрес призводять до зниження, а то і до повної втрати людиною відчуття задоволення від життя, що в свою чергу впливає на психологічне і фізичне здоров’я окремої людини. Здоров’я населення – це якість трудових ресурсів держави та ефективність роботи підприємств зі зростанням економічних показників.

Сучасні науковці приділяють багато уваги вивченню природи виникнення, причин розвитку та розробки методів подолання стану емоційного професійного вигорання. Автори які досліджували цей феномен: Арефнія С., В. Бойко, Н. Водоп'янова, С. Максимець, Робертс Г.А. Серьогін С. М. , Є. Старченкова, Соколовський С. І Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Л. Малец, О. Марковець, В. Орел, В. Павленко, Л. Китаєв-Смик, М. Скугаревська, Д. Трунов, Т. Ронгінська, та ін. Зарубіжні автори: К. Маслач, В. Шауфелі, Т. Марек, С. Майер, Д. Спаньол, Р. Кепьюто, С. Джексон та ін.

«Вигорання – відповідна реакція на тривалі стреси міжособистісних комунікацій, не просто результат, а наслідок некерованого стресу. Синдром професійного вигорання – це

несприятлива реакція на робочі стреси, що включає в себе психологічні, психофізіологічні і поведінкові компоненти. У міру того як посилюються наслідки робочих стресів, виснажуються моральні та фізичні сили людини, він стає менш енергійним, погіршується його здоров'я. Виснаження веде до зменшення контактів з оточуючими, а це, в свою чергу, – до загостреного переживання самотності» [2; с.8].

Термін «синдром емоційного вигорання» з'явився у 1974 року, його ввів американський психіатр Г. Фрейденберг який вперше описав цей феномен як «поразку, виснаження або зношення, що відбувається з людиною внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів і сил». Термін «професійне вигорання» характеризує психічний стан здорової людини, яка постійно перебуває в емоційному навантаженні.

У травні 2019 року на Всесвітній асамблеї охорони здоров'я у Женеві Всесвітня організація охорони здоров'я представила нове видання Міжнародної класифікації хвороб – МКХ-11 більш розширений та деталізований.

Згідно визначення МКХ-11, емоційне вигорання – це синдром, який розуміється як результат хронічного стресу на робочому місці, який не вдалося успішно подолати.

Він характеризується трьома ознаками:

— відчуття мотиваційного або фізичного виснаження;

— зростання психологічної віддаленості від професійних обов'язків або почуття негативізму чи цинізму до професійних обов'язків;

— зниження працездатності.

Емоційне вигорання безпосередньо пов'язане із професійною діяльністю. Його характеризують не тільки як надмірне завантаження, а і як тривалий та значний стрес, який може переходити у хронічну форму.

«Науковий і практичний інтерес до синдрому вигорання обумовлений тим, що цей синдром – безпосередній прояв усезростаючих проблем, пов'язаних із самопочуттям працівників, ефективністю їх праці і стабільністю ділового життя організації.» [2; с. 7]. Небезпека синдрому професійного вигорання полягає в тому, що цей процес починається не помітно, але наслідки виявляються доволі серйозними.

Державна служба це доволі авторитарна система яка вимагає не тільки високого рівня професіоналізму і знань, а і потужних резервів самовпорядкування, самоконтролю, відповідальності за результати своєї роботи. Професійна діяльність держслужбовців у сучасних умовах, шляхом підвищення її позитивного іміджу, повинна стати основою для вдосконалення партнерських відносин між владою і суспільством. Це може стати ключовим аспектом для відновлення довіри з боку населення до державної влади.

Для побудови ефективної системи державного управління та стабільного розвитку суспільства необхідно приділяти увагу соціально-гуманітарним аспектам. Головну роль в державних управлінських структурах відіграє людський фактор. Найважливішою умовою для ефективного розвитку і діяльності держави є збереження трудової і психічної активності фахівців. Тому завдання держави полягає не тільки в професійному відборі, підготовці кадрів, для залучення до управлінської діяльності, а і в тому щоб адекватно оцінювати їх діяльність, стимулювати, коригувати професійний та психологічний стан, заохочувати до підвищення професійної майстерності, регулювати ступень навантаження.

Кожного дня держслужбовці стикаються з великою кількість емоційного спілкування, надмірним потоком інформації який необхідно обробити, вони не мають можливості планувати свій робочий день. Останнім часом поняття «багатозадачність» впевнено увійшло у життя, це ще один з психологічних факторів який змушує людину нервувати із-за не можливості встигнути виконати всі поставлені задачі. Затримка працівника після закінчення робочого часу для завершення справ призводить до того, що він не може повноцінно відпочити і на наступний день вже не має достатньої кількості психічного, а іноді і фізичного ресурсу для ефективної праці. Держслужбовці зізнаються, що навіть у вісні їх мозок

продовжує «працювати» (процес мислення не зупиняється). Навіть коли працівник йде у щорічну відпустку, стан тривожності не дозволяє розслабитися, тому що він постійно чекає дзвінка, або виклик на роботу. Доволі часто держслужбовцям не вистачає часу на просте людське спілкування між собою, тому не здоровий психологічний клімат і конфлікти в колективі це реальність в якій людина находиться більшу частину часу. Нажаль держслужбовці при виконанні своїх професійних обов'язків не звертають увагу на зростаючий рівень втомлюваності. Все це створює постійну емоційну напруженість, яка призводить до спустошеності і виникнення хронічного стресу. Результатом стає професійне емоційне вигоряння.

Список використаних джерел

1. Бойко В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. Санкт-Петербург, 1999. 105 с.

2. Водопьянова Н., Стариченкова Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. 2-е изд. Питер, 2008. 338 с.

3. Орел В. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии. Эмпирические исследования : учеб. пособие / под ред. В. Орел. Санкт-Петербург, 2006. 221 с.

4. Серьогін С.Державний службовець у взаємовідносинах влади і суспільства : дис. д-ра наук держ. упр. : 25.00.03 ; НАДУ. Київ, 2004. 382 с

Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Сімейні міжособистісні конфлікти завжди залишають важкі негативні емоційні наслідки у вигляді дискомфорту, стресів і депресій. Тому конфлікти краще попереджати. Для цього психологи і конфліктологи пропонують багато різних варіантів власної поведінки:

- витримка в будь-якій ситуації, не втягувати у конфлікт, дати повністю висловитися стороні, що провокує конфлікт;
- ставитися до будь-якого інциденту з пильною увагою, піддавати його аналізу;
- виключати зі спілкування будь-які претензії на перевагу, приниженням іншого, показуючи свою невихованість;
- визнавати і аналізувати відкрито свої помилки, не переносити свою провину на інших;
- не робити катастрофи для сім'ї, коли помиляються;
- надмірне переживання і співпереживання втрат загрожує фізичним руйнуванням організму кожного з членів сім'ї;
- будь-які зауваження один до одного з'ясовувати тільки наодинці, а всі претензії висловлюйте виключно в доброзичливій поважній формі;
- шукати недоліки в собі, а не у своїх близьких;
- всі непорозуміння між собою з'ясовувати в відсутність дітей, не втягувати у вирішення конфліктів родичів, друзів;
- зусилля у вирішенні конфлікту спрямовувати не на перемогу своєї близької людини, а на спільне вирішення ситуації, що створилася;
- позиція по ставленню до дій дітей повинна бути єдиною.

Якщо ж конфлікту уникнути неможливо, то слід виділити типові методи вирішення сімейних конфліктів:

- пояснення (спокійна розмова про ситуацію в коректній формі із з'ясуванням причин проблем та шляхів їх подолання);
- будь-яке утримання від конфліктної ситуації;
- згладжування (дає можливість зняти напруженість, добитися нормальних взаємин);
- адекватне реагування на будь-яку сімейну проблему з одночасною тенденцією вчитися на чужих помилках;
- інтуїтивна (несистематично) взаємна поступка (поступливість подружжя у складних і простих ситуаціях сімейного життя).

Тактика подолання сімейного конфлікту, як правило, передбачає наступне:

- підтримку почуття власної гідності. Колись у російських інтелігентних сім'ях існував звичай: при сварках і конфліктах дружини переходили від спорідненого «ти» до холодно офіційним «Ви». Такий перехід дозволяв зберігати почуття власної гідності і не принижував гідності іншої людини;
- постійну демонстрацію взаємної поваги і вдячності;
- прагнення викликати підйом, ентузіазм в члена сім'ї, стримування в собі проявів дратівливості, злості, гніву;
- не акцентувати уваги на помилках і прорахунках свого партнера;
- не дорікати минулим взагалі, в тому числі у скоєних помилках;
- зняття або гальмування наростаючої психічної напруги різними прийомами;
- вирішення назріваючого конфлікту відволіканням на інші безпечні теми, перемикання уваги на інші менш конфліктні проблеми;
- гасити в собі підозри в невірності партнера, його (її) можливої зради, стримувати себе від самозвинувачень, ревнощів, підозріливості;
- розуміння того, що в шлюбному і сімейному житті в цілому необхідні величезне терпіння, поблажливість, доброзичливість, увага й інші позитивні якості.

Виходячи з результатів проведених нами методик, найпоширенішим способом вирішення конфліктів є компроміс та співробітництво. Виконуючи відповідні пункти тактики подолання сімейного конфлікту, можна досягнути цих способів і вийти із конфліктної ситуації. При раціональній поведінці подружжя сімейний конфлікт – це нормальний компонент здорового перебігу їхнього життя, який грає конструктивно-творчу роль. Вибір того чи іншого шляху розвитку конфлікту багато в чому залежить від психологічної культури подружжя, їх вміння усвідомити свої труднощі, в тому числі і психологічні.

Завдяки проведеному нами дослідженню сімейних конфліктів за методикою К. Томаса «Стилі конфліктної поведінки», та методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях», і встановлено:

1) існують відмінності в стилях поведінки в сімейних конфліктах між чоловіками і жінками: у чоловіків більше виражений стиль суперництва і менш виражене пристосування, ніж у жінок;

2) існують відмінності між стилем поведінки подружжя в конфліктних ситуаціях на різних етапах шлюбу;

3) існує залежність між стилем поведінки в конфліктних ситуаціях і характером взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях: у процесі виховання дітей частіше використовуються такі стилі як пристосування і компроміс; при конфліктних ситуаціях, пов'язаних із самоствердженням, проявом незалежності, найменше використовується співробітництво.

Для запобігання деяких помилок у взаєминах необхідно пам'ятати: недостатньо точна, негативна інформація (якась підозра) породжує відповідну настанову стосовно партнера, що

відчувається під час спілкування, й у свою чергу породжує недоброзичливість і ворожість; багато хто, намагаючись сховати непевність у своїх достоїнствах, демонструють і підкреслюють свої негативні якості. Така своєрідна «сміливість» не завжди зрозуміла партнеру і нерідко породжує ефект прямо протилежний очікуваному. У той же час підкреслення своїх достоїнств (навіть дійсних) може породити в партнера почуття сорому за відсутність таких у нього самого, що сприяє загостренню конфліктної ситуації. Часто причиною конфлікту в родині служать настанови, що виникли в дитинстві, під впливом неадекватного поводження батьків чи одного з них.

Специфічні помилки батьків, що заохочують у дівчат хлоп'ячий тип поведінки, або надмірно кокетливий стиль, що надалі загрожує для чоловіка розчаруванням або через недостатню жіночність поведінки дружини, або через постійні ревнощі тощо.

Попередження та подолання сімейних конфліктів варто розглядати як основні види діяльності по керуванню такими конфліктами. Часто при рішенні сімейних конфліктів користаються послугами посередника.

Попередження сімейних конфліктів залежить від усіх членів родини і, насамперед від подружжя. При цьому варто мати на увазі, що деякі дрібні сімейні сварки можуть мати позитивну спрямованість, допомагаючи прийти до згоди по спірних питаннях і запобігти більш великий конфлікт. Але в більшості випадків сімейних конфліктів допускати не слід. Основні шляхи попередження сімейних конфліктів залежать від потенційних суб'єктів конфліктної взаємодії (чоловіки, батьки, діти, родичі і т.п.). По кожнім конкретному випадку в рекомендованій літературі можна знайти корисні поради. Тут ми назвемо лише самі загальні шляхи попередження сімейних конфліктів, що випливають із соціально-психологічних закономірностей розвитку родини. Такими шляхами є:

- формування психолого-педагогічної культури, знань основ сімейні взаємини (у першу чергу це стосується подружжя);
- виховання дітей із врахуванням їх індивідуально-психологічних і вікових особливостей, а також емоційних станів;
- організація родини на повноправних початках, формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємної відповідальності, довіри і поваги;
- формування культури спілкування.

Рішення сімейних конфліктів може бути забезпечено досягненням згоди по спірних питаннях. Це самий сприятливий варіант рішенню будь-яких сімейних конфліктів. Але є й інші форми рішення таких конфліктів, що не є конструктивними. Прикладом цього може бути відхід дітей з родини, позбавлення батьківських прав і т. ін. Таке рішення важким тягарем лягає на батьків чи дітей, викликає в них важкі емоційно-психологічні переживання.

Особливою формою рішення подружніх конфліктів є розлучення. Більшості розлучень приносить звільнення від проблем, що нагромадилися. Але часто воно задовольняє інтереси тільки однієї зі сторін і викликає важкі нервово-психічні переживання в іншої.

Для молодих дружин багато засмучень і навіть страждання в сімейному житті зв'язані з тим, що чоловік не відповідає вирощеному в душі ідеалу. У згоді зі сталими уявленнями, більшість жінок цінують у чоловіку надійність, уміння прийняти рішення у важкій ситуації, самостійність. Ці прекрасні якості можна підсилити в будь-якому чоловіку. Напрошується висновок приймати рішення одноосібно недоцільно перспективніше спонукувати чоловіка до рішень.

Основні життєві цінності формуються в батьківській родині. Образ, ідеал улюбленої жінки багато в чому навіяний спогадами молодої людини про образ моєї матері. І якщо дружина хоче зрозуміти які якості особливо цінує в ній чоловік корисно уважної вивчати матір і бабусю чоловіка. Те, що багато чоловіків вибирають собі дружину ґрунтуються на тім наскільки вона схожа на матір – факт надійно встановлений. Тому, знаючи про властивості

матері чоловіка можна, у якомусь ступені пророчити якість які визначають вибір цього чоловіка. Не дивно, що розуміння жіночих якостей, що він цінує в матері допоможе дружині зрозуміти і розвити ті якості свого характеру, що особливо цінує чоловік. Від сюди стає зрозумілою згубність протиставлення собі свекрухи і прагнення посварити з нею чоловіка. Це порушує ідеальний образ дружини, вносить глибокий розлад у його щиросердечне життя і руйнує його психічне здоров'я. Мати може ревнувати сина до дружини, з огляду на це треба ні в якому разі, враховувати вік свекрухи.

Для молодих чоловіків, говорячи про причини нерозуміння в родині, насамперед треба пам'ятати про різну домінантність чоловіків і жінок. Як показали дослідження, серед чоловіків частіше зустрічаються особи з лівою домінантною півкулею. Нерозуміння поводження жінок чоловіки переконані, що жіноча логіка ця відсутність усякої логіки. Однак це в більшому ступені логіка почуттів і відносин. Жінки інтуїтивно вважають головним у чоловіка розум, логіку і надійність. Чоловік так само інтуїтивно більше всього зачаровуються зовнішньою красою жінок.

Як показують результати досліджень у житті багатьох чоловіків центр ваги їхніх інтересів приходиться на службові справи, а в жінок, особливо у визначеному віці домінують проблеми сімейних взаємин. Звідси зрозуміло, що при втраті новизни у взаєминах жінок раніш, ніж у чоловіків може виникнути незадоволеність сімейним спілкуванням і нудьга починає активно роз'їдати інтимні взаємини.

Можливість надання психологічної допомоги сім'ї залежить насамперед від правильного виявлення її проблеми на основі психодіагностичних даних.

Одним із психологічних методів вивчення сім'ї є науково-дослідні, спрямовані на теоретичне узагальнення даних, що розширюють професійний кругозір психолога-практика.

Також важливими є діагностичні методи, за допомогою яких отримують конкретні дані, необхідні для роботи з певною сім'єю.

Компонентом практичної ефективності сімейного психологічного консультування є коректне застосування стандартизованих психодіагностичних методик.

Традиційні тести й опитувальники частіше використовуються для діагностики звичайних індивідуальних характеристик, техніки шалювання – для діагностики міжособистісних взаємин і структури свідомості і самосвідомості, апаратурні й ігрові методики – для діагностики реального спілкування і взаємодії (спільної діяльності).

Психолог повинен чітко розуміти плюси і мінуси стандартизації: плюси полягають у тому, що процедура виявляється більш економічною, потенційно автоматизована, при інтерпретації психолог спирається на досвід розроблювачів і користувачів методики (використовує статистично репрезентативні тестові норми, кількісні коефіцієнти і т.п.). Мінуси стандартизації в тім, що тверда запрограмованість стандартизованої методики на діагностику визначеної властивості підвищує ризик діагностичної помилки в тому випадку, якщо психолог неправильно побудував програму діагностики – неправильно визначив коло властивостей, що підлягають діагностиці. Гнучкість неформалізованих, інтуїтивно-клінічних методик дозволяє психологу перебудовуватися в ході самого обстеження, тоді як при використанні стандартних методик психолог змушений завжди «доводити почате до кінця».

У межах індивідуального підходу використовують діагностичні засоби, спрямовані на дослідження таких сфер сімейного життя, як подружні стосунки, стосунки батьків і дітей, стилі виховання і їх вплив на становлення особистості дитини.

Діагностика подружніх стосунків спрямована насамперед, на виявлення факторів, що знижують задоволеність шлюбом, і, отже, порушують його стабільність.

Психотерапевтичні методи діагностики сімейних конфліктів спрямовані на визначення форм змісту корекційної роботи з сім'єю. При цьому психологічна діагностика сім'ї передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясування того, чи є проблема сім'ї об'єктом впливу психолога або інших фахівців (психіатра, юриста, дефектолога тощо);

виявлення об'єкта психологічної допомоги (дитина, її батьки, сім'я загалом);

- вибір способу впливу (індивідуальна робота з дитиною, її батьками, подружньою парою, дитиною і батьком, групою дітей, батьків, сім'ю загалом);

- психодіагностика під впливом корекційного впливу з метою визначення тактики корекційного процесу (реакції членів сім'ї на психолога й один на одного, особливості їхньої поведінки тощо).

Розв'язати перелічені завдання важко насамперед через складність сім'ї як системи, на формування і життєдіяльність якої впливають безліч зовнішніх і внутрішніх факторів, а також через відсутність єдиного підходу до вирішення проблем сім'ї.

У сімейній системній психотерапії родина розглядається як цілісна система, що прагне до збереження сформованих зв'язків між елементами, а також до їхньої еволюції. Перифразуючи положення класичної термодинаміки і системного підходу, можна стверджувати, що родина як жива система обмінюється інформацією й енергією із зовнішнім середовищем. У такій системі коливання (як внутрішні, так і зовнішні) допомагають знайти новий рівень складності і диференційованості, звичайно супроводжуючи реакцією, що повертає систему в її стійкий стан. Коли коливання різко підсилюються чи слабшають, може наступити кризовий стан, трансформація якого приведе систему на новий рівень функціонування. Тому перед психотерапевтом постає завдання приєднатися до родини, уловити її коливання, для того щоб дати імпульс до змін і викликати з терапевтичною метою фрустрацію.

Садикіна А.С.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Активний розвиток сучасного суспільства потребує від людини вміння володіти різними інструментами які здатні забезпечити їй можливість ефективно адаптуватися під мінливі умови зовнішнього середовища та бути активним учасником суспільного життя. Тому, сучасна система освіти сьогодні повинна бути спрямована не тільки на передачу знань, а і на формування психологічно та психічно здорової цілісної особистості людини яка має в своєму арсеналі всі необхідні соціально-психологічні навички. Особливу увагу на думку багатьох дослідників (Л. Берет 2017; Л. Гінсберг 2017 ; Ф. Вайхот 2018; В. Г. Фольвмган 2019;) треба приділити формуванню навичок емоційного інтелекту, адже саме він як вважають науковці лежить в основі соціальної успішності людини. Тому, дослідження засобів які існують в вальдорфській педагогічній системі за для формування навичок емоційного інтелекту ми вважаємо актуальним.

Засновник вальдорфської педагогічної системи Р. Штайнер надавав таке визначення феномену емоційного інтелекту: «емоційний інтелект – це здібність дитини сприймати, розпізнавати та брати під контроль як свої емоцій так і емоцій інших людей для досягнення конкретної мети». Гарно розвинений емоційний інтелект на думку науковця лежить в основі

процесу формування всіх інших соціально-психологічних навичок які в майбутньому допоможуть дитині стати успішним та активним членом соціального середовища в якому вона живе. Тому, в штайнерській педагогіки є три групи методів завдяки яким вальдорфська педагогічна система сприяє формуванню емоційного інтелекту у дитини: методи спрямовані на те щоб навчити дитину відчувати сприймати та диференціювати емоції; методи спрямовані на усвідомлення дитиною свого Я і своїх меж в фізичному світі; методи спрямовані на опанування дитиною різними способами комунікацій.

Вальдорфський педагог В.Епллі вважала, що «емоція – це певна ритмічна структура яка задає тон роботи всій нервовій системі дитини в даний конкретний проміжок часу» [4; с. 98]. Тому на думку науковця для того, щоб навчити дитину сприймати відчувати розпізнавати та диференціювати емоцій ми повинні сформувати у неї гарне відчуття ритму. В вальдорфській педагогічній системі відчуття ритму у дитини формується завдяки регулярним заняття з евритмії. Як зазначає В. Епллі «під час занять з евритмії мозок дитини записує та запам'ятовує велику кількість варіацій ритмічних структур» [4; с. 103]. Саме ці записані під час занять з евритмії ритмічні структури на думку В. Епллі будуть лежати в основі уміння дитини сприймати та відчувати емоцію. Дитячий мозок буде згадувати запам'ятовані раніше ритмічні структури та на несвідомому рівні порівнюватиме їх з тими, що є в його просторі тим самим вмикаючи процес сприйняття та розпізнавання емоцій. Чим більше ритмічних структур є в пам'яті дитини тим більше емоцій вона здатна сприймати, адже « людина відчуває не саму емоцію, а той ритм який їй властивий». Тому як зазначає В. Епллі розвиваючи відчуття ритму дитини ми формуємо її здатність сприймати різноманітні емоцій та емоційні стани, яка лежить в основі навичок емоційного інтелекту [4].

Окрім занять з евритмії розвитку вміння сприймати та відчувати емоцій на думку В. Гьобєля, М. Гльоклєра сприяє поступове знайомство дитини з властивостями кольорів яке здійснюється в вальдорфській школі на предметі «Знайомство з кліром» [2; с. 157]. « Колір є другим стимулом після звуку який дитина здана сприймати майже одразу після народження» [2; 161 с]. Саме колір на думку В. Гьобеля М. Кльоклєра лежить в основі формування усвідомленості процесу сприйняття емоцій. Вивчаючи особливості та характеристики кожного з кольорів дитина отримує неймовірний досвід сприйняття та відчування різних емоцій та почуттів на основі якого пізніше у неї сформується вміння ідентифікувати свої емоцій та емоцій інших людей, а також почне формуватися вміння свідомого диференціювання емоцій. Як зазначають В. Гьобель і М. Гьоклер, «відмінно від занять евритмією, які вчать дитину запам'ятовувати та розпізнавати ритмічну структуру емоцій, яка присутня в її просторі заняття з вивчення властивостей кольору, допомагають дитині надати тому, що вона відчуває матеріальну основу у вигляді асоціативного зв'язку який вона створює між емоцією та кліром, що допомагає їй надати вербальну характеристику емоцій тим самим стимулюючи процес її усвідомлення ». Таким чином як вважають В. Гьобєль та М. Гьокклер « займаючись з дитиною одночасно евритмією та надаючи їй можливість знайомитися з властивостями колір ми одразу формуємо декілька навичок, які лежать в основі емоційного інтелекту: вміння сприймати, відчувати, усвідомлювати та диференціювати свої емоцій» [2; с.170].

Після того як вміння сприймати, відчувати, розпізнавати та диференціювати свої емоцій у дитини сформовано як зазначає К. Кьонг «починається етап формування у дитини усвідомленості меж свого Я в фізичному світі» [3; с. 37]. Здатність дитини відокремлювати себе від інших, усвідомлювати межі своїх можливостей та показувати ці межі іншим людям на думку К. Кьонга пізніше стане основою для формування у дитини здібності відчувати емоцій інших людей та усвідомлено контролювати цей процес. В вальдорфській педагогіці формування меж Я дитини в фізичному світі здійснюється за допомогою занять дитини ботміровською гімнастикою.

Заняття з ботміровської гімнастики як вважає науковець допомагає сформувати у дитини один з базових навичок емоційного інтелекту – вміння усвідомлено входити в вегетативний резонанс з іншою людиною не втрачаючи при цьому контролю над власними емоціями. Такий ефект ботміровської гімнастики К. Кьонг пояснює тим, що «з одного боку ботміровська гімнастика сприяє утворенню та укоріненню в свідомості дитини схеми свого тіла, а з іншого сприяє формуванню у дитини здорової зорово-просторової орієнтацій» [3; с. 44]. Чітко сформована схема тіла та гарно розвинена зорово-просторова орієнтація в свою чергу як відмічає К. Кьонг сприяє формуванню у дитини здібності чітко усвідомлювати свої межі по відношенню до іншої людини, завдяки чому дитина і має можливість свідомо входити в вегетативний резонанс з іншою людиною не втрачаючи контролю над власним станом [3].

До останньої третьої групи методів які допомагають сформувати у дитини навички емоційного інтелекту на думку вальдорфського педагога Ф. Вайхота належать так звані театральні методи. Ф. Вайхот впевнений, що «граючи ролі різних казкових героїв дитина вчиться свідомо входити в різні емоційні стани та проживати їх, що значно підвищить рівень її усвідомленості в майбутньому» [1; с.25]. Більш того на думку науковця в процесі оволодіння дитиною ролі вона опановує нові досі не відомі їй способи комунікацій з навколишнім середовищем, що в майбутньому допоможе їй не тільки відчувати та інтерпретувати свої емоцій та емоцій інших людей, а навчить її конструювати комунікаційний процес з людиною враховуючи її індивідуально-психологічні особливості, сприяючи тим самим підвищенню рівня продуктивності комунікаційного процесу [1].

Отже, проаналізувавши методи які є вальдорфській педагогіці для формування навичок емоційного інтелекту у дитини можемо сказати, що всі перераховані методи дійсно є ефективними, адже вони не просто навчають дитину навичкам емоційного інтелекту, а інтегрують їх в структуру її особистості.

Список використаних джерел

1. Вайхот Ф. Основы преподавания в вальдорфской школе. Москва : Энигма, 2018. 130 с.

2. Гёбель В., Гёкллер М. Ребёнок от младенчнства к совершенолет. Москва : Эйдос, 2004. 680 с.

3. Кёнг К. Развитие чувств и телесный опыт. Лечебно-педагогические аспекты учения о чувствах Рудольфа Штайнера. Москва : Энигма, 2002. 170 с.

4. Эплли В. Забота о развитии чувств человека. Москва : Энигма, 2016. 150 с.

Сторчеус Н.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ФЕНОМЕНУ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Одним з найпоширеніших видів агресивної поведінки сучасності є третирування інших людей, цькування, у міжнародній термінології – булінг, що характеризуються систематичністю, регулярністю характеру прояву – на відміну від окремого агресивного вчинку та нерівністю фізичних або соціальних можливостей (різниця в силі чи в соціальному

статусі); інакше кажучи, це насильство сильної людини над слабкою, взаємовідносини переслідувача і жертви.

У психолого-педагогічній літературі це явище прийнято розглядати, як сукупність соціальних, психологічних та педагогічних проблем, що охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи по відношенню до індивіда, що не в стані захистити себе у даній ситуації. Це навмисне осмислене прагнення образити, принизити, заподіяти шкоду, залякати погрозами або зацькувати того, хто не може захиститися. Особливо небезпечними є його прояви у середовищі дітей.

Проблема шкільного булінгу викликає активну зацікавленість у сучасних науковців та є предметом досліджень різних галузей наук. Зокрема, проблеми шкільного насильства з точки зору соціології висвітлено у роботах К. Абсалямової, О. Ожийової; психологічні особливості вивчали А. Барліт, А. Губко, Л. Лушпай, Д. Ольвеус, О. Паркулаб та ін.; розробку соціально-педагогічних аспектів вирішення згаданої проблеми здійснювали Г. Беженар, Г. Васянович, Є. Дубровська, Ю. Савельєв та ін. Над розробкою й запровадженням програм з профілактики шкільного булінгу працювали В. Оржеховська, Н. Пихтіна, Ю. Приходько, О. Юрчик та ін. Окремі психологічні аспекти насильства щодо дітей висвітлені у працях Е. Кіричевська, О. Ліщинська, Н. Максимова, О. Шуміло та ін. Прояви булінгу в освітньому середовищі стали предметом наукових розвідок таких відомих учених, як О. Дроздов, Л. Живолуп, О. Ніжинська, Я. Сухенько та ін.

Проблема третирування як різновиду насильства, характерна для будь-якого колективу, починаючи від дитячого, завершуючи дорослим, незалежно від сфери діяльності. У зарубіжних дослідженнях це явище отримало назву булінг. «Діти та підлітки висловлюють свою агресію більш безпосередньо, у фізичній формі, а дорослі частіше діють за допомогою вербальної агресії, створення несприятливої соціальної ситуації, ізоляції «жертви», маніпуляції. Це відображає відмінність у поведінці дітей та дорослих у ситуації третирування». Власне сам термін булінг у перекладі з англійської bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, кривдник, підтверджує доцільність використання його стосовно насильства у середовищі дітей.

Як зазначає норвезький психолог Д. Ольвеус, дитина піддається булінгу, коли по відношенню до неї неодноразово та на протязі довгого часу здійснюються негативні дії з боку однієї або більше людей. Крім того, подібне ставлення припускає невідповідність у силі і владі, внаслідок чого жертви не здатні ефективно захистити себе від нападок.

На відміну від інших актів насильства, які мають на увазі одноразові або короткочасні нападки, булінг, як правило, відбувається безперервно протягом тривалих періодів часу, через що жертва постійно перебуває у напруженому і заляканому стані.

Булінг може мати безпосередні та непрямі форми: пряме третирування передбачає відкрите фізичне насильство, тоді як непряме включає в себе способи виключення та соціальної ізоляції об'єкту третирування. Щоб сформулювати характеристику учасників насильства серед учнів, необхідно врахувати такі аспекти: індивідуально-психологічний характер дитини, рольова структура класу та вплив сім'ї на формування поведінки дитини.

Вагомою причиною поширення булінгу у шкільному середовищі є вік дітей. Стереотипно, прийнято вважати, що сутички з однокласниками влаштовують переважно підлітки з гормональним вибухом та неврівноваженою психікою. Однак молодші школярі від них не відстають. Дослідження показують, що вчорашні малюки у 9 разів частіше, ніж старшокласники конфліктують між собою, а 84% першокласників переконані, що однолітки їх ображають.

Звичайно, агресія у підлітків певною мірою є віковою нормою. А це означає, що поведінку з метою заподіяти шкоду іншій людині демонструє, принаймні зрідка, багато хто, а то й більшість представників даної вікової групи. Проте певна частка підлітків відхиляється від цієї нормальної лінії розвитку й проявляє стабільно високі рівні агресивної поведінки, які

вже не можна вважати віковою нормою. Саме поведінка таких індивідів й представляє особливий інтерес для дослідників.

Водночас зауважимо, що булінг – це не тільки фізичне насильство, він може здійснюватись і через соціальний тиск у формі бойкоту, ізоляції, зумисного створення психологічно напруженої атмосфери у колективі для аутсайдера, жертви, наприклад, коли група дівчаток неодноразово й демонстративно відмовляється грати з іншою дівчинкою, поєднуючись чи переходячи у вербальний – безперервні насміхання та висміювання.

З початком навчання у школі коло спілкування дітей значно розширюється. Спершу вони залучаються до формального спілкування у процесі виконання навчальних завдань, згодом будують неформальні взаємини, вагомий вплив на які визначає вчитель. Саме за сприяння вчителя, який виділяє окремих учнів як зразок для інших у навчанні та поведінці та звертає увагу не помилки інших, формується ставлення дітей один до одного, відбувається диференціація молодших школярів за статусами: сприятливий чи несприятливий.

У результаті почуття самотності, що переживає відкинута дитина, часто підкріплене особливостями сімейного виховання, індивідуальними особливостями дитини, фрустрацією базових потреб дитини, різними захворюваннями тощо, призводить до негативного ставлення до однолітків чи самого себе.

І якщо дитині 6-10 років хоча б один раз вдалося домогтися за допомогою сили того, що вона хотіла, а оточуючі уступили їй, то вона й надалі буде застосовувати такий спосіб для отримання бажаного. Втім, і покарання за агресію призводить до такого ж результату – до її посилення, так як покараний молодший школяр, може й перестане, битися з іншими дітьми у дворі чи псувати речі в будинку, але ця загнана всередину агресія обов'язково проявиться: якщо не вдома, то в школі, якщо не у вигляді бійки, то у вигляді образливих прізвиськ на адресу ровесників.

До вікових особливостей, що обумовлюють підвищення рівня агресії у підлітків є загострення акцентуацій характеру, а також зростаюча фізична активність, що може виявлятися в задирливості, псуванні майна тощо. Варто також вказати на активне прагнення дітей цього віку на увагу, розуміння та довіру дорослих. Підлітки намагаються грати визначену соціальну роль не тільки серед однолітків, але й серед дорослих, виявляти соціальну активність, яку дорослі не завжди підтримують. У результаті, наражаючись на психологічні бар'єри, не знаходячи взаєморозуміння в оточуючих та сім'ї, вони намагаються перебороти це через агресивну поведінку.

Ближче до середини підліткового періоду агресивна поведінка має тенденцію до зниження, як результат зростаючих соціальних навичок і саморегуляції. Однак Т. Журавель, О. Кочемировська та М. Ясеновська відзначають, що в підлітковому і юнацькому віці агресивна поведінка змінюється за силою і характером прояву. У свою чергу змінюються і різновиди булінгу, набуваючи нових агресивніших форм, таких як вимагання, залякування, сексуальний булінг.

Важлива зміна в характері агресивної поведінки полягає і в тому, що агресія і насильство набувають тенденції до більшої соціальної організації. В підліткові угрупування входять ті неповнолітні, які відчувають соціальну ізоляцію з боку своїх менш агресивних однолітків, а також вкрай агресивні індивіди, на яких припадає чимала частка підліткової агресії, у тому числі бійки між ворогуючими угрупуваннями.

Існують переконливі дані про те, що на міжособистісному рівні велика частка індивідів, які проявляють насильство, раніше демонструвала слабкі і / або помірні форми агресії. І. Сидорук та інші дослідники довели, що 73% хлопчиків-підлітків, звинувачених у скоєнні насильницьких діянь, вже починаючи з дитячого віку стійко демонстрували асоціальну поведінку. Однак вірно і те, що індивіди можуть набути схильність до насилля, не маючи агресивного минулого. Також це дослідження показало, що 23% звинувачених не проявляли асоціальної поведінки аж до підліткового віку. Поки що до кінця не досліджено,

чому деякі індивіди в молодшому підлітковому віці починають ставати вкрай агресивними, не виявляючи поступового наростання моделей агресивної поведінки з дитинства. Деякі автори висувають припущення, що ті індивіди, для яких характерний пізній початок проявів схильності до насильства, – це люди, які часто надмірно контролюють свою поведінку, намагаючись придушити свою потребу в агресії і виявляють її тільки в тому випадку, коли збудження до агресії досить сильне, щоб подолати ці стримуючі механізми. Можливо і те, що соціальна організація насильства в підлітковому віці у формі молодіжних угруповань, може бути приваблива для вразливих індивідів як наслідок їх проблем іншого характеру, а саме низької самооцінки чи соціальної ізоляції.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що виникнення булінгу у середовищі дітей, форми його прояву повністю залежать від вікових та індивідуальних особливостей молодших підлітків. Характерно, що з віком рівень агресії зменшується, як наслідок функціонування гальмівних процесів, що впливають на формування поведінкових норм, а відповідно явище булінгу втрачає свою актуальність. Однак існують протилежні випадки, коли молода людина з віком здійснює жорстокіші вчинки, зумовлені запізнілим проявом агресії, спробою самоствердитися а також відсутністю будь-яких дій з боку вчителів і батьків з попередження та подолання даного явища.

Стрюкова Ю.В.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ДИНАМІКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗВО

У сучасній психологічній науці особливої актуальності набуває проблема дослідження відповідальності студентів [1-3]. Звернення до питання відповідальності має важливе евристичне значення, яке полягає у можливості поглибленого вивчення закономірностей розвитку особистості в процесі отримання вищої освіти.

Під час проведення дослідження ми використовували опитувальник «Відповідальність» (В.П. Прядеін, А.І. Крупнов). Вибірку склали студенти молодших (перших) та старших (четвертих та п'ятих) курсів. У дослідженні особливостей відповідальності студентів взяли участь 311 осіб – юнаків і дівчат у віці від 16 до 23 років, студентів національного університету «Запорізька політехніка» (257 осіб) та Запорізького національного університету (54 особи). Серед опитаних було 90 студентів, які навчаються за технічними спеціальностями, пов'язаними з машинобудуванням, 101 – студентів гуманітарних спеціальностей, та 120 студентів-психологів.

Результати дослідження показали, що ергічність відповідальності у студентів гуманітарних спеціальностей зростає в залежності від року навчання (від 19,2 на молодшому курсі до 22,1 на старших), тоді ж як аергічність відповідальності зменшується (від 14,4 на першому курсі до 13,2 на четвертому та п'ятому), тобто вони стають більш самостійними, ретельніше відносяться до виконання важких та відповідальних завдань та проявляють позитивні емоції при виконанні відповідальних справ, поведінкова пасивність трансформується в поведінкову активність.

Аналогічно, ми можемо спостерігати зростання показників стенічної відповідальності (від 22,5 до 25,3). Таким чином, можна відмітити розвиток емоційного компоненту відповідальності, тобто в процесі оволодіння цим професійним напрямом (тобто гуманітарними спеціальностями), студенти більш позитивно починають ставитися до виконання відповідальних справ.

Аналізуючи показники інтернальності та екстернальності, ми бачимо, що інтернальність опитаної групи студентів збільшується (від 22,0 до 24,3), а екстернальність зменшується (від 13,7 до 11,3), тобто студенти стають більш самостійними, незалежними, перестають перекладати відповідальність на інших та обставини.

Цікаві результати отримані за показниками соціоцентричності та егоцентричності відповідальності. За обома шкалами показники зменшуються від молодших до старших курсів (за шкалою соціоцентричності не дуже виражено: від 17,8 до 16,3; за шкалою егоцентричності: від 17,8 до 15,0). Тобто ми бачимо, що студенти стають менш орієнтованими на себе.

Звертаючи увагу на показники усвідомленості у відповідальності, ми бачимо їх зростання (22,6 на молодших курсах та 24,8 на старших), а також зменшення показників обізнаності у відповідальності (від 14,6 до 12,4), що може свідчити про поглиблення розуміння відповідальності.

Предметність відповідальності зростає також, хоч і не дуже сильно (від 19,5 до 21,4). Цікавими в студентів цих спеціальностей є результати за параметром суб'єктності у відповідальності, показники якої також з роками навчання зростають (від 20,3 до 23,1), що свідчить про більшу спрямованість особистості на власне благополуччя, самореалізацію та якості власної особистості.

Гармонійність відповідальності опитаної групи студентів за всіма параметрами також розвивається. І за сумарним показником – тенденція зберігається (370,9 на перших курсах та 403,6 на старших), тобто можна зробити висновки, що студенти-гуманітарії становляться більш відповідальними від молодших до старших курсів.

У студентів-психологів також спостерігається системна позитивна динаміка відповідальності, найбільш помітно це за наступними показниками: ергічність відповідальності зростає (від 17,5 до 19,0), коли ж аергічність зменшується (від 17,2 до 16,0); інтернальність відповідальності збільшується (від 22,9 до 25,0), а екстернальність зменшується (від 15,7 до 13,2); усвідомленість відповідальності збільшується (від 24,4 до 27,8), в той час як обізнаність зменшується (з 16,1 до 13,5); предметність відповідальності зростає (від 20,6 до 22,9), а суб'єктність майже не змінюється (20,8 на молодших курсах, 20,3 на старших); гармонійна складова зростає (з 61,7 до 64,4), коли ж агармонійна зменшується (з 53,3 до 49,4).

Щодо студентів технічних спеціальностей, показники їхньої відповідальності також зростають, найбільш помітним це є за наступними шкалами: ергічність відповідальності зростає (від 22,5 до 24,0), в той час як показники аергічності відповідальності зменшуються (від 14,1 до 12,5); інтернальність відповідальності зростає від молодших (23,5) до старших курсів (26,4), коли ж екстернальність, навпаки, зменшується (від 14,7 до 13,5); усвідомленість у відповідальності зростає (від 23,3 на молодших курсах до 25,6 на старших), а обізнаність навпаки зменшується (від 15,8 до 14,2); предметність у відповідальності зростає від молодших курсів до старших (від 21,5 до 23,2); в гармонійній складовій відповідальності спостерігається позитивна тенденція зростання (від 66,9 на молодших курсах до 68,0 на старших), в той час як агармонійна складова, навпаки, зменшується (від 50,3 на старших до 47,3 на молодших курсах).

Таким чином, в результаті емпіричного дослідження психологічних особливостей розвитку відповідальності студентів закладів вищої освіти, виявлено, що студенти усіх спеціальностей з роками становляться самостійнішими, ретельніше відносяться до

виконання важких та відповідальних завдань, при цьому суб'єктність відповідальності зростає, вони становляться більш спрямованими на себе.

Список використаних джерел

1. Савчин М. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.
2. Свечаревська В. Відповідальність як предмет психологічного пізнання. *Психологія і суспільство.* 2012. № 1. С. 93–99.
3. Свечаревська В. Типи, види і загальна структура особистістної відповідальності. *Психологія і суспільство.* 2012. № 2. С.75 – 82.

Турубарова А.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

ФЕНОМЕН «РЕЗІЛЬЄНТНІСТЬ»: СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Сучасна світова психологічна наука (Європа, США) все більше фокусує свою увагу на міждисциплінарній проблемі – феномену «резільєнтність». Накопичений зарубіжний досвід сприяє вітчизняним експериментальним дослідженням та подальшому впровадженню практичних розробок.

Сучасне українське суспільство досить тривалий час знаходиться в стані невизначеності розвитку, постійних соціально-економічних змін, а також стресових умовах, спричинених коронавірусною інфекцією COVID-19. Воно потребує збільшення кількості професіоналів здатних швидко та успішно адаптуватися до негативних соціальних умов, психологічно протистояти соціальним загрозам, ефективно долати життєві труднощі та мати внутрішні резерви для самовдосконалення. Тому наукові пошуки психології сьогодення переважно спрямовані на вивчення психологічних умов збереження стабільності особистості, розвитку якостей які б сприяли активно чинити опір, протидіяти кризовим явищам, планувати власну діяльність, досягаючи успіху та бути резільєнтними.

Ми погоджуємося з думкою Т. Федотової про те, що: «Надмірні емоційні навантаження, які пов'язані як з процесом виконання професійних обов'язків, так і з постійною загрозою для життя, викликають зниження професійної активності, негативне ставлення до педагогічної діяльності, погіршення самопочуття, розвиток захворювань психосоматичного характеру, порушень діяльності шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи, нервові виснаження, неврози» [7, с. 161].

Актуальні світові події (військові кампанії, економічна криза, нескінченно лобійовані ЗМІ злочини проти недоторканості особистості, важкі хвороби, нагнітання соціальної обстановки та багато іншого) є безумовним стресовим фактором, а однією зі складових успішного подолання цих впливів є резільєнтність особистості [3, с. 12].

В зарубіжній літературі під резільєнтністю переважно розуміють здатність людини долати труднощі в несприятливих життєвих обставинах, підтримувати психологічну рівновагу в потенційно небезпечних ситуаціях. Деякі зарубіжні та вітчизняні вчені розглядають резільєнтність як життєздатність та життєстійкість. У 1998 році соціолог С. Ваніштендаль під цим терміном розумів здатність людини або соціальної системи долати життєві труднощі і будувати повноцінне життя у важких умовах [2, с. 13]. «Резільєнтність – це здатність людини або групи осіб долати дуже серйозні труднощі і продовжувати

повноцінний розвиток. Це можуть бути різні травмуючі ситуації, такі як крайнє зубожіння, важка хвороба, втрата близьких ...» [1, с. 10].

З точки зору С. Мадді, життєстійкість – це система переконань про себе, про світ, про відносини зі світом [11, с. 261]. Він вважав, що шлях до життєздатності – життєстійкість, яка збільшує потенціал життєздатності в складних обставинах [6]. Слід зазначити, що українська вчена О. Шевченко в своєму дослідження життєстійкість розуміє як «ступінь сформованості здатності особистості витримувати ситуацію гострого або хронічного стресу, зберігати внутрішню збалансованість, не знижуючи при цьому успішності діяльності. У цьому сенсі резільєнтність і життєстійкість є спільними у такій площині як підвищення рівня фізичного і психічного здоров'я людини, що сприяє розвитку самореалізації, самоствердження і трансценденції особистості» [10, с. 40].

Вчені К. Іванова та Ф. Валієва зазначають, що психологічна резільєнтність – це «здатність успішно зазнавати тиск збоку негативних факторів і демонструвати гнучкість в стресовій ситуації» [4, с. 303]. І. Хоменко вважає, що резільєнтність є системоутворюючим фактором в структурі життєстійкості особистості [9].

Серед українських вчених проблему резільєнтності досліджують Г. Лазос, Т. Федотова, О. Хамініч, О. Шевченко та інші.

Г. Лазос дійшла до таких висновків: «1) Резільєнтність — це біо-психо-соціальне явище, яке охоплює особистісні, міжособистісні та суспільні переживання і є природнім результатом різних процесів розвитку протягом певного часу. 2) Резільєнтність загалом пов'язана зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов. 3) Залежно від фокусу та предмету дослідження резільєнтність може розглядатися і як певна характеристика особистості, притаманна тій або іншій людині, і як динамічний процес. 4) Резільєнтність відіграє важливу роль у здатності та формуванні посттравматичного стресового зростання особистості» [5, с. 34].

О. Хамініч в своєму дослідженні розглядає це поняття для позначення динамічного процесу в контекстах адаптації або саморегуляції, адже вони передбачають наявність стресу, тоді як життєздатність охоплює значно більше ситуацій (нестандартні, творчі, надситуативні тощо) [8, с. 164].

Проаналізувавши вітчизняний та зарубіжний досвід трактування поняття «резільєнтність» О. Шевченко інтерпретує його «як зосередження на розкритті внутрішніх і зовнішніх характеристик, що допомагають особистості долати труднощі та психологічно відновлюватися після них; результат частих несприятливих змін (порушень, незручностей) і реінтеграції, коли індивід виявляє позитивну адаптацію, усупереч власним переживанням; вроджену енергію або мотивувальну життєву силу» [10, с. 14].

На сьогодні у вітчизняних дослідженнях немає однозначного трактування феномену «резільєнтність»:

- ототожнюють з поняттям «життєздатність» і розглядають як вроджену якість особистості;
- розглядають в контексті адаптації / дезадаптації і розглядають компетенцію або вміння, і як здатність стійко зустрічати і долати несприятливі обставини.

С. Ваніштендаль у своєму посібнику «Права дітей та резільєнтність» вказує на соціальну сторону резільєнтності особистості та можливість професійного супроводу її розвитку: «Резільєнтність ніколи не буває абсолютною. Вона розвивається протягом усього життя у взаємодії з оточенням людини, рухаючись по концентричних колах, які розширюється та можуть втягнути в свою орбіту все більше людей, починаючи з найближчих і закінчуючи урядом країни. Дуже часто цей процес підтримується друзями та сім'єю. Але в деяких випадках буває необхідний професійний супровід» [1, с. 11]. Вчені О. Забеліна та Д. Кузнєцова зазначають, що з точки зору впливу на життя людей вивчення психологічної резільєнтності має велику значущість для професійної практики і науково-дослідницької діяльності [3, с. 12]. Також, Т. Федотова відмічає: «Розвиток навичок

резільєнтності, розглядається як взаємодія з навколишнім світом, як процес, що передбачає існування декількох шляхів вирішення проблем. Це дозволяє при дефіциті одних ресурсів замінити їх іншими, що істотно розширює адаптаційні можливості особистості» [7, с. 162]. Отже, особистість має можливість розвивати власну резільєнтність, а також цей процес може носити цілеспрямований характер в межах професійного супроводу.

Таким чином, дослідження феномену «резільєнтність» – актуальна та багатогранна наукова проблема. В зарубіжній літературі резільєнтність розуміється як здатність особистості до подолання несприятливих життєвих обставин з можливістю відновлюватися, використовуючи для цього внутрішні і зовнішні ресурси, здатність розвиватися. Вітчизняна наука переважно розглядає резільєнтність і як певну характеристику особистості, що притаманна тій або іншій людині, і як динамічний процес в контекстах адаптації або саморегуляції. Але слід зазначити, що на сьогоднішній день з одного боку, резільєнтність є категорією внутрішніх ресурсів особистості: здатність до емоційної саморегуляції в стресових ситуаціях, ступінь психологічної життєздатності. З іншого – частиною цього поняття є зовнішні чинники, що впливають на поведінку особистості, зокрема, соціальні.

Список використаних джерел

1. Ваништендаль С. Права детей и резильентность. Два плодотворных и взаимообогащающих подхода. Брюссель, 2012. 56 с.

2. Ваништендаль С. «Резильентность» или оправданные надежды. Раненный, но не побежденный. Женева : Бисе, 1998. 80 с.

3. Забелина Е., Кузнецова Д.. Понятие психологической резильентности: основные теории. *Вестник Челябинского государственного университета*. Серия : Психология и педагогика. 2015. № 1. С. 10–13.

4. Иванова К., Валиева Ф. Развитие резилиантности у подростков. *Неделя науки в СПбПУ* : материалы научного форума с международным участием. Лучшие доклады. 2016. С. 302–305.

5. Лазос Г. Резільєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології.* Том 3 : *Консультативна психологія і психотерапія.* 2018. Вип. 14. С. 26–64.

6. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ. Санкт Петербург, 2002. 539 с.

7. Федотова Т. Резільєнтність як одна із метакомпетецій розвитку майбутнього фахівця початкових класів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* 2018. № 8 (322). С.159–164.

8. Хамініч О. Резільєнтність: життєстійкість, життєздатність або резільєнтність *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки.* 2016. Вип. 6. Том 2. С. 160–165.

9. Хоменко И. К вопросу о формировании резилентности у детей в условиях общеобразовательной практики. *Вестник Герценовского университета.* 2011. № 9. С. 30–35.

10. Шевченко О.. Психологічні особливості розвитку резільєнтності майбутніх медичних сестер у роботі з важкими соматичними хворими: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. 20 с.

11. Maddi S. On hardiness and other pathways to resilience. *American Psychologist*. 2005. V. 60. № 3. P. 261–262.

Філоненко К.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Стрюкова Ю.В.,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології

Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ В УМОВАХ ДОТРИМАННЯ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ПРИ COVID – 19

Нині дуже актуальною залишається ситуація взаємодії дітей і батьків в умовах дотримання особливого режиму при COVID - 19. Багато сімей опинилися в ізоляції вдома і це не просте психологічне випробування, особливо для тих сімей, в яких взаємодія батьків і дітей була ускладнена далекими відстанями, зайнятістю дорослих, відсутністю щоденного довірливого спілкування.

Змінився звичний образ і ритм життя, багатьом дорослим довелося освоювати електронно-цифрові технології для забезпечення освітнього процесу. Для батьків постало питання: Як комфортно організувати простір для дитини, чому важливо дотримуватися режиму дня? Від того, яке середовище ми створюємо у себе вдома, у своїй родині, залежить, якою виросте дитина [1].

У 2020 році Соціальна група «Рейтинг» провела опитування респондентів віком від 18 років в декілька етапів. Автори дослідження визначили такі діапазони індексів, які свідчать про наявність ознак розладів у населення. У порівнянні з попередньою хвилею зріс індекс депресії – з 2,3 до 2,4. Індекси втоми та розладів сну не змінилися – 2,5, так само як і рівень паніки – 1,5. Індекс тривожності навіть знизився – з 2,7 до 2,6. У 2021 році в українців знизився рівень депресії, тривожності та втоми, однак рівень паніки й розладів сну залишається відносно стабільним.

Всі ці зміни стали джерелом стресу не тільки для дорослих, але і для дітей. Дослідження, проведене Національною службою охорони здоров'я Британії (NHS), показало, наскільки психічне здоров'я дітей погіршилось в порівнянні з 2017 роком. Тоді психічні розлади спостерігалися в одного з дев'яти дітей. До липня 2020 року, після першого карантину, такі розлади були виявлені в однієї дитини з шести. Серед хлопчиків цей відсоток дітей з розладами виріс з 11% у 2017 році до 16% у 2020 році, а серед дівчаток – з 10% до 15% [2].

Ця доповідь виявила, що дітей найбільше турбувало, що вони сумують за школою і друзям і бояться, що їх друзі та родичі можуть заразитися коронавірусом. Чверть опитаних визнала, що у них проблеми зі сном. Особливо уразливими під час пандемії виявилися підлітки. "До 50% відсотків старшокласників сказали нам, що менше задоволені своїм життям з часу введення обмежень. Однак третина підлітків розповіла дослідникам, що їхнє життя покращилося у зв'язку з обмеженнями", – говорить автор ще одного дослідження Оксфордського університету, дитячий психіатр Міна Фазел.

Проте карантин може не лише поглибити наявні проблеми, але і зблизити сім'ї. Психолог Клаус Нойманн вважає: "У цей час ми більше взаємодіємо одне з одним. Ми можемо зіштовхуватися, що призводить до конфліктів. Але зв'язок між батьками та дітьми може й поглибитися".

Дистанціюючись від оточення, навколишнього світу батьки зможуть більше часу, уваги приділити своїм дітям, створити родинне коло близькості. Взаємодіючи із дітьми, батькам варто здійснити декілька важливих кроків: надати психологічну підтримку тим, хто її потребує; допомогти дитині ефективно організувати вільний час в період карантину; використати шанс покращити стосунки з дітьми (якщо вони раніше були втрачені через певні причини) [3].

Батькам варто пам'ятати, що саме від них, дорослих членів сім'ї залежить психічний стан дітей в період карантину. Емоційний стан дитини – це наслідок, результат «роботи» батьків, саме «роботи», адже «мама», «тато», «бабуся», «дідусь» – це найважливіші професії,

яким, на жаль, не вчать в університетах, які необхідно здобувати самому. Отже, емоційний стан дитини буде залежати від того, про що будуть говорити з ними батьки, якими словами будуть звертатися до них. Важливо слухати й чути кожну відповідь дитини, кожну пропозицію про те, якими справами, заняттями вони б хотіли наповнити кожен день.

З метою уникнення стресу необхідно пояснити дітям, що є вірус і багато людей хворіє, але й багато виліковується. Водночас наголосити на тому, що є способи, які допоможуть уникнути хвороби: залишатися вдома, частіше мити руки, одягати маски тощо. Батьки мають бути максимально відкритими до запитань і давати правдиві відповіді. Зробіть кілька разів акцент на тому, що «ми у безпеці, що ми невразливі», що «карантин – це не покарання і не канікули». Це час, коли «ми бережемося і бережемо інших» [4].

Не варто гнатись за досягненнями й змушувати дітей виконувати нереальний план. Важливо дотримуватись розпорядку дня: чищення зубів, зарядка, прогулянка (якщо це можливо), денний сон та інші звичні для дитини ритуали повинні бути щодня. Дуже важливими є спільні прийоми їжі. Графік потрібен, щоб дитина мала певні межі, в яких вона буде більш організованою. Так і батьки встигатимуть більше, і дитина отримуватиме достатньо уваги. Те, як наповнювати весь інший час, залежить від уподобань дитини.

Ще одне питання, яке тривожить батьків, – відставання дітей у навчанні. В умовах пандемії COVID – 19 формат навчання змінився. Він став дистанційним, і багатьом учням середніх та вищих навчальних закладів іноді важко впоратися з необхідністю зосередитися на навчанні без повсякденного безпосереднього впливу вчителів / викладачів, в ситуації, коли «розплата» ще далеко й незрозуміло, чи взагалі буде… Водночас карантин – це можливість для дітей підтягнути «хвости», підготуватися до заліків, контрольних, ЗНО.

Таким чином, головне завдання батьків — допомогти адаптуватися дітям до нових умов, пояснити дітям, що тепер ми всі живемо в новій реальності, в якій обов'язковими є соціальна дистанція, антисептики, маски. Не драматизувати ситуацію, що склалася. Дорослий повинен бути впевнений, що все буде добре. Якщо батьки впевнені, декларують це і транслюють дітям, то і діти краще себе почувають як фізично, так і психологічно.

Список використаних джерел

1. Цедейко А. Особенности взаимодействия родителей и детей, как участников образовательного процесса в условиях соблюдения особого режима при covid 19. *Студенческий электрон. научн. журн*. 2020. № 41(127). URL: https://sibac.info/journal/student/127/196714

2. Ковидное поколение: как пандемия влияет на психику британских подростков. URL: https://www.bbc.com/russian/features-55770589

3. Радзімовська О. Особливості взаємодії дорослих з дітьми в умовах перебування в зоніпандемії. URL: http://opal148.pp.ua/osoblivosti_vzaemodiji_doroslikh_z_ditmi.doc

4. Романовська Д. Психологічні поради батькам: як зберегти психічне здоров'я дітей в період карантину. URL: http://oblosvita.com/navigaciya/novyny/29116-psihologchn-poradi-batkam-yak-zberegti-psihchne-zdorovya-dtey-v-perod-karantinu.html

Хохля Д.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

УМОВИ, ЧИННИКИ ТА ФОРМИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Схильність до шкільного булінгу може обумовлюватися психологічними проблемами, які переживає людина, кризовими періодами онтогенезу, кризовими ситуаціями повсякденного життя. Є періоди вираженої агресивності дитини, що порушують її гармонійні відносини з оточенням, що в основному співпадають з моментами її найбільшої емоційної лабільності, з переживанням вікових афективних і особистісних криз.

Схильність до шкільного насильства залежить від вольових рис дитини. Прояви волі молодшого підлітка значною мірою залежать від ситуації, вимагають зовнішньої підтримки з боку дорослого. Тому в навчальному закладі необхідно створити атмосферу чітких вимог і правил поведінки, спокійно-позитивний соціально-психологічний клімат. У цей період у дітей формуються такі вольові риси характеру, як цілеспрямованість, організованість, стриманість, дисциплінованість, наполегливість тощо.

Якщо батьки і педагоги недостатньо знають і враховують індивідуально-психологічні особливості дитини і висувають надмірні для неї вимоги, це призводить до розчарувань, недовіри, пригніченості, почуття неповноцінності, формує негативні особистісні риси. Експериментальне дослідження Г. Валіцкас, Ю. Гіппенрейтер довели, що під впливом несприятливих умов розвитку і виховання в сім'ї та у школі (наприклад, негативне оцінювання) у молодшого підлітка формується низька самооцінка. Якщо численні спроби підвищити самооцінку соціально сприятливими прийомами не мають бажаного результату, то він звертається до асоціальних взірців і контрнормативних цінностей. Часто жорстокість є проявом заниженої самооцінки. Тому якийсь вид спрямованого на інших насильства відновлює самоповагу молодшого підлітка і вирівнює його самооцінку.

Шкільний булінг може бути інструментом, за допомогою якого реалізуються різноманітні механізми психологічного захисту. Із захисних реакцій, що трапляються у молодших підлітків найтиповішими є: пасивний протест, опозиція, імітація, емансипація, компенсація й ізоляція. Насильство може бути актуальним для всіх захисних реакцій, крім пасивного протесту.

Аналізуючи групу соціально-психологічних чинників, з'ясовуємо, що за даними наукових досліджень, схильність до насильства залежить від того, в якій сім'ї виховувалася дитина. Дослідники процесу соціального научіння дійшли висновку, що жорстоке поводження з дитиною у сім'ї призводить не тільки до здійснення агресивних вчинків цим підлітком при спілкуванні з однолітками, але й до розвитку агресивності, схильності до насилля та жорстокості у зрілому віці. Як зазначають науковці, в поведінковому репертуарі таких дітей відсутні «сценарії» конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій. Якщо ж молодший підліток боїться ображати дорослого, то переносить агресію на слабшого.

На підтвердження сказаного свідчать результати досліджень І. Довгаль та Г. Мустафаєва, які виявили наступну закономірність: будь-який акт агресії може провокувати агресію і надалі. На їх думку, чим частіше батьки лаються та б'ються один з одним, тим більша ймовірність, що вони б'ють своїх дітей. Крім того, агресивні батьки «передають» свою агресивність дітям і це впливає на їх схильність до насильства.

Про можливий негативний вплив сім'ї на поведінку молодої особистості так само вказують і вітчизняні науковці, зокрема І. Бех, О. Власова, С. Максименко, В. Оржеховська та ін. Вони визначили можливі помилки сімейного виховання, які, на наш погляд, прямо впливають на закріплення насилля:

– дефіцит позитивного спілкування батьків із дітьми;

– відсутність у дорослих власних моральних установок;

– порушення організації життя в сім'ї (заважає формуванню в молодшого підлітка моральних звичок);

– незнання і нерозуміння внутрішнього світу підлітка;

– недоброзичливе, грубе ставлення дорослого до дитини.

Достатньо сильно на молодших підлітків впливають засоби масової інформації. У деяких зарубіжних дослідженнях доведено, що в найпопулярніших телевізійних програмах на кожну інформаційну годину припадає в середньому біля дев'яти актів фізичної і восьми актів вербальної агресії. Зазначимо, що ЗМІ демонструють моделі агресивної поведінки як своєрідної норми, як засіб досягнення мети. Засвоєння агресивної поведінки підкріплюється пропагандою насилля, що спотворює систему духовних цінностей (культ сили, прагнення до влади), породжує відповідні соціальні установки (уявлення про те, що світ жорстокий і повний насилля тощо).

Комп'ютерні ігри, що містять сцени насильства та жорстокості, формують у свідомості молодшого підлітка чіткі еталони та алгоритми вчинення насильницьких дій. До таких ігор належать так звані «стрілялки», «бродилки», «літалки» та «перегони». Дитина, яка сприймає віртуальний світ як реальний і не має необхідного життєвого досвіду, отримує хибну, дезорієнтуючу інформацію щодо підступності та жорстокості життя, необхідності перманентно застосовувати насильство для вирішення життєвих питань, спрощеності та цинічності стосунків між людьми. У неї культивуються тваринні інстинкти, її духовний розвиток гальмується, вона озлоблюється на оточуючий світ. Рівень агресивності такого підлітка зростає.

За даними В. Оржеховської, помітне падіння загальної культури поведінки вчителів, також негативно відбивається не лише на стосунках з учнями, а й на мікрокліматі в педагогічному колективі. Образливі слова вчителя можуть викликати в учня не лише агресивні реакції у словесній формі, але і зниження соціальної активності, агресію щодо однолітків і школи загалом.

Шкільний булінг можна визначити як дію, спрямовану на особу учня, погіршення його емоційного самопочуття й благополуччя. До основних видів психологічного насильства в школі можна віднести: насмішки, цькування, обзивання, прискіпування, необ'єктивне оцінювання, висміювання, приниження в присутності інших, відмову від спілкування (під час гри, дозвілля, навчання) тощо. Л. Рудь вважає, що емоційне насильство – це діяння, що впливає на погіршення психологічного благополуччя жертви (учня або вчителя). Таке насильство викликає в жертви емоційне напруження, принижує її, знижує самооцінку. Види емоційного насильства: глузування, надання прізвиськ, нескінченні зауваження й необ'єктивні оцінки, висміювання, приниження, ізоляція, відмова від спілкування з жертвою тощо. Фізичним насильством називають застосування фізичної сили щодо учня, однокласника, у результаті якого можливе завдання тілесної травми.

У цілому ж умовна класифікаційна система розрізнення видів шкільного булінгу є результатом скрупульозного вивчення практичними психологами та педагогами матеріалів опитувань та глибинних інтерв'ю з багатьма суб'єктами системи загальної середньої освіти:

1. За суб'єктним складом булінг поділяється на одноосібний та колективний (мобінг).

2. За способом вчинення булінг поділяють на прямий та непрямий. Як зазначає швейцарський дослідник А. Гуггенбюль, пряме (контактне, безпосередньо застосоване до жертви) фізичне й вербальне насильство набагато частіше використовують хлопці, у той час як непрямий булінг, а саме – соціальна депривація, плітки та змови є улюбленими методами дівчат.

3. За критерієм мети й змісту шкільне насильство умовно поділяється на простий булінг та хейзинг – сучасний еквівалент ритуалу ініціації, який існує переважно в закритих інтернатних закладах освіти.

4. Нарешті, за характером вчинюваних дій булінг поділяється на фізичний, психічний, сексуальний та економічний. Ця класифікація не передбачає вичерпного

переліку, а лише наводить найхарактерніші види насильства, виявлені шкільними психологами та педагогами, а також батьками жертв і дослідниками проблем системи освіти.

Шкільне насильство проявляється у формах, що описані нижче. Слід наголосити, що головним критерієм для визнання дій людини насильницькими є завдавання іншим фізичних чи психічних страждань, порушення прав людини, заподіяння шкоди фізичному та психічному здоров'ю, а також моральної шкоди як унаслідок дії, так і через бездіяльність.

Форми фізичного насильства: штовхання та катування; побої та окремі удари; ляпаси та копняки; укуси та дряпання; погрози зброєю; запотиличники; викручування рук, висмикування волосся, смикання за вуха; припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими цигарками; інші дії щодо дитини, які заподіюють шкоду її фізичному здоров'ю, порушують її розвиток і є небезпечними для життя або прямо йому загрожують.

Форми психологічного насильства: порівняння; ігнорування ізолювання, зневажання; навішування ярликів; бойкот; тиск, терор (булінг); групове цькування (мобінг); використання ненормативної лексики; чутки, наклепи, прізвиська, погрожування; шкода, заподіяна через e-mail, SMS.

Форми економічного насильства: псування речей; відбирання їжі; крадіжка речей; шантаж; вимагання грошей; примус до жебракування; відбирання цінних речей; незаконне присвоєння власних речей, грошей дитини; заборона відвідування свят, кінотеатрів тощо.

Під час вивчення проблеми шкільного насильства нашу увагу привернули наукові погляди Д. Ольвеуса. Вчений визначив цикл насильства (англ. Bullying circle) як певний сценарій систематично повторювальних репресій, кожний чинник якого має свої соціальні ролі:

– жертва – учень, що є об'єктом репресій та погроз;

– агресори – переслідувачі, які систематично протягом тривалого часу здійснюють насильницькі дії щодо жертви;

– прибічники, спостерігачі – учні не є ініціаторами насильства, але своєю байдужою позицією стають залежними від напруженої ситуації;

– пасивні прибічники – учні, які пасивно підтримують третирування;

– сторонні спостерігачі – учні, які керуються принципом «не моя справа» (український варіант – «моя хата – з краю»);

– вірогідний захисник – учні, які не підтримують агресорів, але нічого не роблять, щоб захистити жертву;

– захисник жертви – учні намагаються допомогти учневі-жертві.

Дослідниця Ю. Бойбіна, запропонувавши термін «цикл насильства», описала його фази та особливості прояву. За Ю. Бойбіною, існують три фази насильства: фаза посилення напруги; фаза вибуху чи побиття; фаза заспокоєння і каяття.

Авторка, характеризуючи їх, зазначає, що насильство відбувається циклічно; воно повторюється й має тенденцію до зростання (стає більш грубим, масштабним, тобто охоплює більше аспектів і тяжіє до тотальності), а образлива поведінка проявляється в тому, що вона швидко закріплюється.

Шкільний булінг завдає дитині тяжких травм, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я. По-перше, тривалі шкільні глузування позначаються на «Я-образі» молодшого підлітка. Знижується самооцінка, учень почувається зацькованим. Жертва насилля може уникати стосунків з іншими людьми, або, навпаки, – інші уникатимуть дружби із нею, оскільки бояться самі стати жертвами. Така дитина надалі може жити за сценарієм «невдахи». По-друге, роль жертви є причиною низького статусу в групі, проблем у навчанні та поведінці. У таких підлітків високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного булінгу характерні невротичні розлади, депресія, порушення сну й апетиту. По-третє, шкільне насильство викликає

порушення в розвитку індивідуальності. Тривалий стрес породжує почуття безнадійності й безвихідності, що є сприятливим ґрунтом для виникнення думок про суїцид.

Отже, причини шкільного булінгу надзвичайно складні і різноманітні, вони не є ізольованими одна від одної. Між ними існує зв'язок, як між соціальним і біологічним, успадкованим і набутим, фізіологічним і психічним, індивідуальним і суспільним. Тому і дослідження феномену шкільного булінгу, причин, що його породжують, має бути комплексним. Фактори, що його спричиняють, не залишаються абсолютно незмінними протягом життя людини. Більшість розглянутих характеристик може змінюватись залежно від набуття нового досвіду. Цей факт дуже важливий для попередження і подолання шкільного булінгу. Поділяючи оптимістичну позицію в поглядах на перспективи розвитку суспільства, можна припустити, що саме гуманізація стосунків у сім'ї і школі, цілеспрямована просвітницька робота з батьками, з педагогами та спеціально організована профілактична робота з дітьми дадуть свої позитивні результати і допоможуть подолати насильство в освітньому середовищі. Вважаємо, що запорукою запобігання будь-яких проявів агресії, наруги та негативного впливу молодших підлітків один на одного є розвиток духовності, світоглядних орієнтирів, становлення ціннісно-смислової сфери.

Чудновець Ю.С.,
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Бочелюк В.Й.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В даний час тривожність є одним з найбільш поширених феноменів психічного розвитку, що зустрічаються в шкільній практиці. Тривожність проявляється в постійних переживаннях, невпевненості, очікуванні несприятливого розвитку подій, постійному передчутті гіршого, емоційної нестійкості. Вивчення тривожності молодших школярів надзвичайно важливе у зв'язку з проблемою емоційно-особистісного розвитку дітей, збереженням їх здоров'я.

У психологічній літературі, можна зустріти різні визначення поняття тривожності, хоча більшість дослідників сходяться у визнанні необхідності розглядати його диференційовано: як ситуативне явище і як особистісну характеристику з урахуванням перехідного стану і його динаміки. Розрізняють тривожність як емоційний стан і як стійке властивість, рису особистості або темпераменту. За визначенням Р. С. Немова: «Тривожність – властивість людини приходити в стан підвищеного занепокоєння, відчувати страх і тривогу в специфічних соціальних ситуаціях» [1, с. 571].

На відміну від тривоги як стану тривожність як риса особистості притаманна далеко не кожному. Тривожна людина – це людина постійно не впевнена у собі і своїх рішеннях, весь час чекає неприємностей, емоційно нестійка, недовірлива. Тривожність як риса особистості може стати передвісником розвитку неврозу. Але, щоб він сформувався, людина повинна накопичити багаж невдалих, неадекватних способів подолання стану тривоги [2].

Надходження в школу породжує у дитини нові емоційні переживання. Почуття стають все більш свідомими і мотивованими; відбувається еволюція змісту почуттів;

змінюється форма їх проявів, їх вираження в поведінці, у внутрішньому житті; зростає значення формуючої системи почуттів і переживань у розвитку особистості школяра.

Посилюючи умови життя, нова соціальна ситуація у кожної дитини, що вступила до школи, підвищує психічну напруженість. Це відбивається і на здоров'ї молодших школярів, і на їх поведінці. Стійким особистісним утворенням тривожність стає вже в молодшому шкільному віці. Тривога дезорганізує не тільки навчальну діяльність, вона починає руйнувати особистісні структури. Тривожні діти відрізняються особливою чутливістю, підозрілістю і вразливістю. У таких дітей можна помітити помітну різницю в поведінці на заняттях і поза заняттями. У молодших школярів частіше викликають тривогу ситуації оцінки, перевірки: відповідь біля дошки, контрольна робота, публічний виступ.

Діти, які недостатньо підготовлені до подолання тривожних ситуацій суб'єкта, часто вдаються до брехні, фантазій, стають неуважними, розсіяними, сором'язливими [3].

Поведінка тривожних дітей відрізняється частими проявами занепокоєння тривоги, такі діти живуть в постійній напрузі, весь час відчуваючи загрозу, відчуваючи, що в будь-який момент можуть зіткнутися з невдачами.

Було проведено дослідження, яке включало в себе методики для визначення рівня тривожності у дітей молодшого шкільного віку: тест шкільної тривожності Філліпса і соціометричну методику.

В результаті дослідження було виявлено, що у дітей обстежуючої групи не було виявлено високого рівня тривожності. В результаті соціометричного дослідження були визначені статусні категорії кожної дитини: «зірки» – 9 учнів (31%), «бажані» – 10 учнів (34%), «прийняті» – 8 учнів (28%) і «пропущені» – 2 учні (7%). Зіставляючи статусне положення кожної дитини групи з властивим їй рівнем тривожності, отримали наступні результати: із загальної кількості дітей I статусу («зірки») 33% мають середній рівень тривожності, а 64% – низький; з усіх дітей групи, що знаходяться в II статусі («бажані») 80% дітей мають низький рівень тривожності, 20% дітей мають середній рівень тривожності; з усіх дітей III статусу («прийняті») 50% дітей мають середній і низький рівень тривожності; з усіх дітей, які перебувають в IV статусі («пропущені»), мають низький рівень тривожності 100% учнів.

Таким чином, тривожні діти молодшого шкільного віку відрізняються частими проявами занепокоєння та тривоги, а також великою кількістю страху, причому страхи і тривога виникають у тих ситуаціях, в яких дитині, як правило, нічого не загрожує. Також вони особливо чутливі, недовірливі й вразливі. Такі діти нерідко характеризуються низькою самооцінкою, у зв'язку з чим у них виникає очікування неблагополуччя з боку оточуючих. Тривожні діти дуже чутливі до своїх невдач, гостро реагують на них, схильні відмовитися від такої діяльності, в якій відчувають труднощі. Підвищена тривожність заважає дитині спілкуватися, взаємодіяти в системі дитина – дитина; дитина – дорослий, формуванню навчальної діяльності, зокрема постійне відчуття тривожності не дає можливості формування контрольно-оціночної діяльності, а контрольно-оціночні дії є одним з основних складових навчальної діяльності. А також підвищена тривожність сприяє блокування психосоматичних систем організму, не дає можливості ефективної роботи на уроці. Діти з проявами тривожності можуть займати будь-яке статусне місце в групі. Не існує залежності між соціальним статусом дитини і її емоційним благополуччям. Діти з низьким соціальним статусом не мають проявів емоційного неблагополуччя. Згідно проведеного дослідження, виявилося, шо рівень тривожності у дітей молодшого шкільного віку не пов'язаний зі статусним становищем в класі.

Поведінка тривожних дітей відрізняється частими проявами занепокоєння тривоги, такі діти живуть в постійній напрузі, весь час відчуваючи загрозу, відчуваючи, що в будь-який момент можуть зіткнутися з невдачами.

Список використаних джерел

1. Немов Р. Психология : учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. Кн. 1. : Общие основы психологии. 2-е изд. М. Просвещение : ВЛАДОС, 1995. 576 с.
2. Эльконин Д. Психическое развитие в детских возрастах : под ред. Д.И. Фельдштейна. Вступительная статья Д. И. Фельдштейна. М. : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. 416 с.
3. Божович Л. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности : Под ред. Д. И. Фельдштейна. М. : МПА, 1995. 212 с.
4. Абрамова Г. Возрастная психология : Учебное пособие для студентов вузов. М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2000. 624 с. (Gaudeamus).

Шуберт А.М.,
магістрантка кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Застело А.О.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПОДРУЖНІХ ПАР З РІЗНИМИ ЖИТТЄВИМИ СЦЕНАРІЯМИ

Тема взаємодії подружніх пар завжди була актуальною темою для психологічних досліджень, адже збереження міцної сім'ї, протягом тривалого періоду часу потребує багато зусиль та терпіння зі сторін обох партнерів. У значної частини подружній пар виявляється пасивне ставлення до життя, невпевненість у власних силах, тривожність, залежність. Все це ускладнює процес взаємодії подружніх пар, чіткого осмислення подружнього життя. Тому дослідження соціально-психологічних особливостей взаємодії подружніх пар з різними життєвими сценаріями є важливим не тільки для українських пар, але й для пар усього світу.

Доля кожної людини, її вміння розумно ставитися до всього, що відбувається навколо визначається нею самою. Будучи абсолютно вільною, людина, за допомогою будь-яких засобів, вільна планувати свій життєвий шлях самостійно. Певні труднощі та перешкоди психологічної генези виникають тоді, коли людина вирішує об'єднати своє життя з іншим партнером, в ході чого утворюється сім'я.

Вивчення та дослідження чинників міжособистісних стосунків подружньої пари здійснюється на основі гуманістичної концепції щодо вивчення сімейної системи К. Роджерса і В. Сатір. Вивчення передбачає дослідження актуальних цінностей подружньої пари, де головну цінність представляє суб'єктивна задоволеність та узгодженість міжособистісними подружніми відносинами [4, с. 84–85].

Сім'я є динамічним утворенням, в ході її виникнення та існування виділяються якісно відмінні періоди. Періодичність змін, які відбуваються в сім'ї, в залежності від стажу шлюбних відносин, послужила підставою для введення в дослідження подружніх взаємин поняття циклу розвитку сім'ї. Термін «Цикл розвитку сім'ї» був використаний вперше Е. Дювалль та Р. Хілом.

При побудові своєї періодизації, ці автори спиралися на ідеї Е. Еріксона та інших дослідників з психології особистості, які запропонували розглядати в якості основи періодизації сукупність завдань, які є специфічними для кожного періоду розвитку сім'ї. В якості основної ознаки розмежування стадій використовувався факт наявності чи відсутності

дітей в сім'ї та їх вік, оскільки вважалося, що основна функція сім'ї – це дітонародження і виховання дітей.

На сьогоднішній день, найбільшою популярністю користується періодизація Е. К. Васильєвої. Дослідниця виділяє п'ять стадій циклу:

1) цикл виникнення сім'ї. Він охоплює період з моменту укладення шлюбу до моменту народження першої дитини;

2) народження та виховання дітей. Ця стадія завершується з початком трудової діяльності хоча б однієї дитини;

3) завершення виконання батьками виховної функції. Ця стадія охоплює період з початку трудової діяльності першої дитини до того моменту, коли на утриманні батьків не залишається жодної дитини;

4) діти живуть з батьками і хоч один з них не має власної сім'ї;

5) подружжя живе одне, або з дітьми, які мають власні родини [1, с. 95].

Останні психологічні, соціологічні та демографічні українські дослідження дозволяють оцінити стан функціонування сучасної сім'ї як критичний. Показниками такого стану виступають: відсутність нормальних умов для життєдіяльності сім'ї, катастрофічні погіршення матеріального благополуччя членів подружжя, динаміка розлучень, зниження народжуваності, розвиток дисфункції в сім'ї, які проявляються в незадоволеності шлюбом, підвищенні сімейної напруги, співзалежності та подавленні почуттів [1, с. 96].

Н. С. Олексюк трактує, що у найбільш загальному вигляді сімейні взаємини можна розглядати як організацію спільних дій членів сім'ї, яка дозволяє їм реалізувати будь-які загальні плани. Позитивні взаємини у сім'ї здавна розглядались як одна з найважливіших передумов її стабільності та сімейного щастя. Порушення міжособистісних сімейних взаємин відіграють суттєву роль у життєдіяльності сім'ї у цілому та кожного її члена окремо. У ході сімейних взаємин відбувається взаємне пристосування дій членів сім'ї, реалізується одностайність у розумінні ситуації, усвідомленні змісту дій, досягається певний ступінь солідарності між ними [2, с. 252].

Беззаперечно, означена проблема детермінована життєвою історією особистості. Кожна людина вже в дитинстві вирішує, як їй жити далі і як вона буде вмирати. Це і є її життєвий сценарій. Сценарій, за визначенням Е. Берна, – це безперервний життєвий план, який постійно розгортається та формується ще в ранньому дитинстві під впливом батьків. Це психічна сила, яка несе людину по певному шляху в її долі, незалежно від того, чи вважає вона цей шлях розумним чи пручається йому [3, с. 566].

Не кожен має статок і народився в процвітаючій сім'ї. Тим не менше, кожен із нас виходить з якоїсь сім'ї і ми ґрунтуємо своє життя в тій чи іншій новій сім'ї, отримавши право відчути себе такими, які ми є, відчувати власну особистість, визнавати своє "Я". Засвоєння очікувань цього періоду так само важливий для фізичного та психічного здоров'я людини. Дитячі спогади в мозку та клітинах тіла зберігаються надовго.

На думку Л. Шульц, те, у якій мірі ми сприймаємо ці спогади як травматичні, визначає, чекають нас у майбутньому страждання чи благополучне життя. Пам'ять про горе і втрату, відчуття безпорадності і безвиході впливають на наші відносини з іншими людьми і вибір життєвих цілей і закладають фундамент майбутніх проблем, в тому числі і психологічних [6, с. 175–178].

Не всі члени сім'ї завжди здатні продовжувати сімейні традиції. Сімейні сценарії можуть і змінюються під впливом зовнішнього як соціального, так і культурного середовища.

Багато сімей спеціально та обдумано позбавляються традиційних сценаріїв, з метою запобігання минулих неприємних спогадів та переживань. Так, К. Штайнер зазначає, що сценарій – це набір складних, періодичних комунікацій, які не обов'язково повторюються, якщо для виконання сценарію потрібне все життя [5, с. 33].

Таким чином, досліджуючи соціально-психологічні особливості взаємодії подружніх пар з різними життєвими сценаріями, узагальнено соціально-психологічні особливості взаємодії подружніх пар, визначено значення феноменів життєвих сценаріїв та розкрито психологічні особливості впливу різних життєвих сценаріїв подружніх пар на їх благополуччя.

Список використаних джерел

1. Васищев В. Психологія подружніх взаємин: теоретико-методологічні підходи до дослідження. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. Вип. 5. С. 93–98.

2. Олексюк Н. Позитивна спрямованість сімейних взаємин як вагомий чинник життєдіяльності сімей військовослужбовців Збройних Сил України. *Проблеми сучасної психології*. 2009. Вип. 4. С. 249–258.

3. Осика О. Трансактний аналіз Е. Берна у психокорекційній роботі зі студентами. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 564–574.

4. Петрушин, С. Любовь и другие человеческие отношения. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 144 с.

5. Штайнер К. Сценарии жизни людей. Школа Эрика Берна. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 416 с.

6. Шульц Л. Язык интуиции. Москва : Изд-во Эксмо, 2006. 448 с.

Щербина В.В.,
студентка спеціальності «Психологія»
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР;
Панов М.С.,
доктор психологічних наук, доцент,
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя

РОЛЬ УВАГИ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки та педагогічної практики набуває актуальності проблема гуманізації освіти, яка передбачає активізацію ролі особистості в суспільному житті. Це можливо за умови науково обґрунтованого спеціального педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу. При цьому досягненню педагогічних цілей сприятиме розвитку у дітей довільних, регульованих, форм внутрішньої (психічної) та зовнішньої діяльності та поведінки. Особлива роль у цьому процесі відводиться увазі школяра.

Стартовою умовою формування складових психіки дитини є розвиток уваги, що найефективніше відбувається у педагогічному процесі, і зокрема у процесі навчання, спрямованого на засвоєння учнями знань, умінь і навичок. Л. Виготський, який є основоположником культурно-історичної теорії розвитку психіки, концепції формування вищих психічних функцій, доводив, що саме навчання «веде за собою розвиток» і навчання, як цілеспрямований на засвоєння суспільного досвіду людства процес, є умовою розвитку дитини та формування вищих психічних функцій, які є психічними функціями вищих рівнів організації – усвідомлених, довільних, регульованих. Саме становлення таких функцій має найбільше значення для корекції пізнавальної діяльності дитини з інтелектуальними порушеннями. Саме до таких функцій вищого рівня організації відноситься і довільна увага як цілеспрямована скерованість і зосередженість на об’єкті.

Увага визначається співвідношенням об'єктивних (подразники) і суб'єктивних (потреби організму, наявні у людини системи тимчасових нервових зв'язків) умов. Уміння бути уважним є властивістю особистості, що тісно пов'язана зі здатністю володіти своєю поведінкою, що є необхідною складовою успішного засвоєння знань, умінь та навичок учнями.

Вивчення праць з проблеми уваги показує, що вона є динамічною характеристикою протікання пізнавальних процесів та вагомою складовою діяльності особистості. Зокрема, окрім сутності уваги, дослідженнями охоплено питання етапів розвитку та відповідних видів уваги, її властивостей, конкретних характеристик, які відображаються у показниках прояву та критеріях оцінки сформованості, вікових особливостей її розвитку та ін. Так, аналіз літературних джерел з проблеми дослідження свідчить, що становлення уваги проходить конкретні етапи розвитку, яким відповідають певні види уваги. Перший етап – становлення передуваги, який забезпечує несвідомий автоматичний процес опрацювання сенсорної інформації в аналізаторних системах, що виконує функції виділення фігури із фону та спостереження за подіями різної модальності. Цей вид уваги є основою для формування зорових образів, що забезпечують цілісність об'єктів сприймання та формування ієрархії їх ознак, що в подальшому впливає на успішність засвоєння знань учнями.

Теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що основними характеристиками довільної уваги є: свідоме регулювання перебігу психічної діяльності, спрямованість на контроль поведінки, підтримка стійкості вибіркової активності, цілеспрямованість активності, що є невід'ємними складовими навчально-виховного процесу.

Отже, успішність у навчальній діяльності дітей залежить від рівня сформованості у них уваги; знань педагога про сутність її розвитку; можливості керувати процесом учіння, завдяки спеціальній організації навчання та діяльності школярів.

Дослідження доводять і зворотній вплив організації навчання учнів на розвиток у них уваги. Так, аналіз наукових праць з проблеми організації навчання молодших школярів, розвитку та активізації у них уваги обумовлений низкою факторів, а саме:

– змістом уроку, який визначає залежність стійкості уваги від ступеня складності матеріалу, від ставлення до нього дитини та попереднього з ним ознайомлення;

– засобами і методами навчання, за допомогою яких відбувається розвиток уваги (за умови правильного темпу подачі матеріалу, використання різноманітних методів, подачі навчального матеріалу у всій різноманітності його якостей, властивостей, урахування його значущості для школярів тощо);

– рівнем сформованості уваги дітей, її вікових та індивідуальних особливостей становлення (зокрема, різні властивості уваги піддаються розвитку не однаковою мірою, оскільки обсяг уваги є індивідуальний і найменше піддається впливу, в той час, як стійкість та розподіл, який виступає важливим показником широти зосередження, уміння поєднувати дітьми декількох напрямків уваги при сприйнятті предмета, його аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення у процесі діяльності, можна тренувати. Наприклад, найбільша легкість розподілу уваги досягається у процесі слухання учнями розповіді вчителя при одночасному виконанні нескладної роботи, «складнішим є розподіл уваги при виконанні двох видів розумової діяльності однакового ступеня складності»;

– індивідуальними особливостями дитини, зокрема: загальним розумовим розвитком; пізнавальною активністю; наявністю інтересів; самостійністю; організованістю; дисциплінованістю; розвитком вольових якостей; виконанням режимних моментів.

Отже, розвиваючи увагу, різні її властивості (стійкість, розподіл, обсяг та ін.) у процесі навчальної діяльності, можна розвивати не лише психічні процеси, але й підвищити рівень успішності навчання молодших школярів.

Саме тому, найбільш усталеною є думка про те, що , увага – це стан, який є умовою протікання психічної діяльності, зокрема пізнавальних процесів (Р. Дутковська та ін.); увага є формою психічної діяльності людини, яка виявляється в її спрямованості та зосередженості (В. Коваленко та ін.).

Теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми дослідження показав, що є низка досліджень, які присвячені проблемі розвитку уваги, виділенню її складових, показників (параметрів) прояву та відповідних критеріїв оцінки. Так, Л. Мовчан, І. Сасіна та ін. серед показників розвитку уваги виділяють: об'єктивні та суб'єктивні, які виявляються у свідомості, поведінці та у продуктивній діяльності; зовнішні та внутрішні, які визначаються як спрямованість свідомості та її зосередження на визначених об'єктах; інтелектуальні (змістові, пізнавальні, когнітивні), емоційно-мотиваційні (афективні, емоційно-ціннісні, емотивні, емоційно-вольові) та поведінкові (дійові, психомоторні, психомотор-норегулятивні, поведінково-результативні), які вказують на процес розвитку усіх складових уваги та її результативність; операційні, мотиваційні та функціональні, які визначають структуру пізнавальних функцій; змістові, результативні, процесуальні та інтегративні, які характеризують рівень розвитку пізнавальних процесів та здібностей дітей.

Вивчаючи механізми розвитку уваги, дослідники (Ю. Бугера, С. Яковлєва) вказують на те, що увага в ранньому дошкільному віці розвивається від безумовно-рефлекторного її зосередження до умовно-рефлекторного, від мимовільної її форми до перших проявів довільної (дія за вказівкою, подолання труднощів). Зокрема, обсяг уваги у дітей раннього дошкільного віку ще дуже вузький, при цьому дорослий може легко відвертати увагу дитини від недозволеного та небажаного для неї об'єкту або дії. Наприкінці 3-го року життя дитини йде інтенсивний розвиток регулюючої функції уваги, при цьому, подразником, який викликає і спрямовує увагу, є слово.

Характеризуючи динаміку розвитку старших дошкільників, слід відмітити, що при сприйманні дитиною об'єктів спостерігається розширення обсягу уваги. При цьому, дошкільник може досить чітко сприймати вже групу з двох або більше предметів, особливо якщо використовується прийом порівняння, який дає змогу дитині виділити спільні та відмінні ознаки об'єктів.

Проблемою динаміки розвитку стійкості уваги дітей дошкільного віку займалися І. Гладченко, В. Шкльода та інші, які, спостерігаючи за тривалістю дитячих ігор в різному віці, відмітили, що стійкість уваги визначається часом збереження однієї домінанти; а це сприяє її зростанню, особливо після трьох років життя дитини, досягаючи високого рівня у шість років.

Дослідження доводять, що показником стійкості уваги є не лише частота відволікань, а й довжина кожної паузи. З цього приводу науковці (Ю. Бугера, С. Яковлєва та ін.) зазначають, що з віком діти стають спроможними до більш довготривалого зосередження на діяльності, а відволікання поступово стають коротшими. Завдяки цьому підвищується темп і якість роботи дитини з об'єктами, а кількість помилок зменшується.

Відзначається, що у розвитку довільної уваги дошкільника важливу роль відіграє правильна організація дорослими його діяльності, зокрема, чітка постановка завдання, визначення способів його виконання, певних правил поведінки тощо. Довільна увага не тільки виявляється, але й розвивається в різних видах діяльності дошкільників, хоча серед них провідною виступає ігрова діяльність, яка невдовзі, зі вступом дитини до школи, поступиться навчальній.

Отже, провідним видом діяльності дітей молодшого шкільного віку є навчальна, яка найбільшою мірою позначається на психічному розвитку дитини, включаючи й увагу, до якої навчальна діяльність висуває нові, більш складні вимоги. А, за Л. Виготським, «пізнавальні процеси з натуральних на кінець молодшого шкільного віку повинні стати «культурними», тобто перетворитися у вищі психічні функції».

Вивченням уваги молодших школярів займалась велика кількість науковців (О. Антоносюк, Ю. Бугера, Т. Дуткевич, Т. Жук та ін.). Вони відмічають, що конкурентною щодо довільної уваги ще досить довго, особливо у 1-2 класах, залишається мимовільна. Це явище пояснюється недостатністю регулюючої функції другої сигнальної системи, оскільки увага молодшого школяра ще значною мірою залежить від емоційних вражень, наочності тощо. Саме тому на початку навчання молодшого школяра приваблює лише зовнішня сторона предмета, що заважає дитині побачити його сутнісну характеристику, а це ускладнює самоконтроль за його діяльністю. Окрім того, у першокласників спостерігається звужений обсяг уваги, вони не вміють ще спрямовувати власну увагу на головні та важливі якісні властивості об'єкта, хоча даний віковий етап є сензитивним періодом для розвитку довільної уваги.

Аналіз праць дослідників (В. Липа, І. Сасіна, І. Холковська, В. Чайко та ін.) показав, що у молодших школярів спостерігається низький рівень розвитку уваги, а саме: її нестійкість, що призводить до швидкого відволікання дитини на інші подразники і є основною з причин труднощів у навчанні; вузький обсяг, який характеризується тим, що увага зосереджується на більш значущому для дитини об'єкті; низький розподіл, який, підвищується у дитини лише до третього класу.

Не зважаючи на те, що психічний розвиток дітей з різними порушеннями відбувається за закономірностями, спільними й для типового розвитку, розумово відсталі школярі мають особливі, специфічні для них закономірності. Це стосується й розвитку у них уваги.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аксьонова Валерія Романівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Альбіновська Світлана Юріївна – магістр журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Альошин Валентин Михайлович – студент спеціальності «Соціологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Андронова Валерія Павлівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Антоненко Ірина Юріївна – кандидат психологічних наук, доцент КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Архіпова Ірина Дмитрівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Афанасьєвська Марія Олександрівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Бабуріна Яна Ігорівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Балухтіна Олена Миколаївна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Баранецька Анна Дмитрівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Бардашевська Маргарита Юріївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Баршацька Анастасія Віталіївна – студентка спеціальності «Психологія» «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Баршацька Галина Юріївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Башинська Яна Борисівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Бегунова Діана Ігорівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Березенко Віта Віталіївна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Блинова Олена Євгенівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Херсонського державного університету.

Блискун Олена Олександрівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Божко Лідія Костянтинівна – студентка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Болдирєва Алла Сергіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Бондаренко Ірина Станіславівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Бохонкова Юлія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Братченко Анна Володимирівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Брутман Анна Богданівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Бугай Аліна Вікторівна – студентка спеціальності «Спеціальна освіта» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Бураканов Тимур Едуардович – студент спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Бучко Тетяна Михайлівна – студентка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Василенко Галина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Василькова Аліна Олексіївна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Винник Олена Дмитрівна – магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Віхляєва Яна Євгенівна – старший викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Волинець Галина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Волканова Тетяна Ігорівна – студентка спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Волох Катерина Олександрівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Воробець Анастасія Анатоліївна – студентка спеціальності «Спеціальна освіта» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Ворона Анастасія Романівна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Вострикова Олена Володимирівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Гайворонська Таісія Олексіївна – кандидат філософських наук, доцент, декан факультету соціальних наук Національного університету «Запорізька політехніка».

Галай Нікіта Володимирович – магістрант спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Галєцька Валерія Сергіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Гарькавець Сергій Олексійович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Гашенко Катерина Юріївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Генералов Ростислав Михайлович – студент спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Герасько Анастасія Ігорівна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Глазкова Анастасія Тимофіївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Глушкова Катерина Андріївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Горлачова Вікторія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Горобець Аліса Ігорівна – старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Гречишкіна Катерина Миколаївна – студентка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.

Губа Анастасія Ігорівна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Губатенко Марія Анатоліївна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Дерибас Марина Олександрівна – магістрантка спеціальності «Спеціальна освіта» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Деркач Анна Григорівна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Димніч Анна Володимирівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Діброва Анна Анатоліївна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Євсєєва Катерина Степанівна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Ємельянова Олена Сергіївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Єськова Катерина Вікторівна – старший викладач кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Жаркіх Гордана Вітамирівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Жигаренко Ігор Євгенович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Завацький Вадим Юрійович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Завацький Юрій Анатолійович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Закревська Анжела Валеріївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Застело Анна Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Іванець Тетяна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв’язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Іванова Катерина Іванівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Іванченко Віолета Ігорівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Іванюха Тетяна Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Ігнатченко Ауріка Сергіївна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Ілляшевич Катерина Вікторівна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Ільченко Орина Вячеславівна – студентка *спеціальності «Психологія»* Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Ісаєнко Лілія Сергіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Кабанова Анастасія Віталіївна – магістрантка спеціальності «Спеціальна освіта» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Кавун Ганна Валеріївна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Каширіна Євгенія Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Кіріллова Анна Олександрівна – магістрантка спеціальності «Спеціальна освіта» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Клименко Аліна Олексіївна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Кобиляцька Марина Вікторівна – асистент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Коваленко Єлизавета Віталіївна – студентка спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Національного університету «Запорізька політехніка».

Коваль Владислав Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Ковальова Марія Аркадіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Ковпак Вікторія Анатоліївна – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Ковшун Антоніна Вікторівна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Козиряцька Світлана Анатоліївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культурології та українознавства Запорізького державного медичного університету.

Костромицький Роман Іванович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

Кошова Олександра Володимирівна – магістр журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Кривогуз Кирило Анатолійович – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Кропивна Аліна Олександрівна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Крупник Ганна Анатоліївна – аспірантка кафедри психології Херсонського державного університету.

Кузько Костянтин Олександрович – магістрант спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Кузьмін Віктор Володимирович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Кузьміна Марія Олегівна – аспірантка кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Куліш Олена Сергіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Куртова Ольга Василівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Лебеденко Віолета Вікторівна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Леліва Владислава Сергіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Леховіцер Данило Олександрович – аспірант кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Литвиненко Наталія Олександрівна – магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Лифенко Руслан Миколайович – студент спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Лиходід Елеонора Олександрівна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Лісовець Ірина Василівна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Ліхачова Катерина Юріївна – студентка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Лосієвська Ольга Геннадіївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Луцюк Анна Сергіївна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка»

Ляшко Анна Олексіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Магльована Олена Юріївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Макар Ліана Олександрівна – студентка спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Мартинова Ганна Андріївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Марченко Андрій Дмитрович – аспірант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Махніборода Дар`я Олександрівна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Мележик Анастасія Костянтинівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Мельник Вікторія Володимирівна – студентка спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Мельнікова Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

Меренкова Вікторія В'ячеславівна – студентка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Метьолкіна Валерія Валеріївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Мірошниченко Павло Васильович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Напрягло Вікторія Олександрівна – студентка спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Наумчук Тетяна Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Новіков Володимир Павлович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Новотарський Микола Євгенович – студент спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Носко Анастасія Михайлівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

Овсянникова Юлія Валеріївна – заступник начальника відділу комплектування Управління кадрового забезпечення Головного управління національної поліції в Луганській області.

Олешко Анастасія Євгенівна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Онуфрієнко Галина Сергіївна – доктор філософії у філологічних науках, доцент, доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки Національного університету «Запорізька політехніка».

Осадча Анжела Василівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Осипенко Анастасія Віталіївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Островська Наталя Василівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Остряниця Катерина Миколаївна – студентка спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Запорізького національного університету.

Отрішко Дмитро Володимирович – студент спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Панов Микита Сергійович – доктор психологічних наук, доцент, КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Панченко Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Пелешенко Олена Вікторівна – старший викладач кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Пилипенко Анастасія Вадимівна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Пирогова Кристина Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Побокіна Галина Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Погребна Вікторія Леонідівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Пода Олена Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Полєжаєв Юрій Григорович – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Попович Василь Михайлович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Ріпей Марія Володимирівна – асистент кафедри мови ЗМІ Львівського національного університету імені Івана Франка.

Ромашко Ганна Анатоліївна – студентка спеціальності «Соціологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Рукавишникова Світлана Василівна – студентка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рупчєва Аліна Володимирівна – студентка спеціальності «Спеціальна освіта» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Сагань Єлизавета Сергіївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Садикіна Алена Сергіївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Сальнікова Наталія Сергіївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Санакоєва Наталія Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв’язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Сербін Юрій Вікторович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Серга Тетяна Олексіївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Сілюков Дмитро Володимирович – студент спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Скуртул Ганна Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Сторчеус Надія Василівна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Стоянова Віта Олександрівна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Стрюкова Юлія Вадимівна – старший викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Суконний Дмитро Олександрович – студент спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Таран Володимир Олександрович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Тарануха Владислав Володимирович – студент спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Тарасенко Кирил Валентинович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка».

Тестова Дарина Володимирівна – студентка спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Тимченко Ілля Дмитрович – студент спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Тлєуш Оксана Вікторівна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Тонкіх Ірина Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Турба Оксана Олексіївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Турубарова Анастасія Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Тяпкіна Наталія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.

Федотова Аліна Сергіївна – студентка спеціальності «Управління соціальним закладом» Національного університету «Запорізька політехніка».

Філоненко Катерина Вікторівна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Хамідуліна Юлія Юріївна – магістр журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Хітрова Тетяна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Хохля Дар'я Володимирівна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Хрустальова Марина Станіславівна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Цинкуш Юлія Володимирівна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Червона Катерина Володимирівна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Чернявська Людмила Віталіївна – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Чудновець Юлія Сергіївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Штапура Маліка Мамарасулівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Шуберт Анна Миколаївна – магістрантка кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Шубертій Наталія Георгіївна – старший викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Шульженко Анжеліка Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

Щербакова Єлизавета Євгеніївна – студентка спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Щербина Владислава Віталіївна – студентка спеціальності «Психологія» КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Щербіна Сергій Степанович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Наукове електронне видання
Можна використовувати в локальному та
мережному режимах

Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

«Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»

28 квітня 2021 р.

Один електронний оптичний диск (DVD-ROM);
супровідна документація.
Тираж 100 прим. Зам. № 269

Видавець і виготовлювач
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6952 від 22.10.2019.